

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE SANCAK'TAN
VİLAYET'E HATAY (1921-1960)**

Doktora Tezi

Volkan PAYASLI

Ankara-2013

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE SANCAK'TAN
VİLAYET'E HATAY (1921-1960)**

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Volkan PAYASLI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE SANCAK'TAN
VİLAYET'E HATAY (1921-1960)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)

.....

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN (Danışman)

.....

Prof.Dr. Oğuz AYTEPE

.....

Prof.Dr. Neşe ÖZDEN

.....

Doç.Dr. Hakan UZUN

.....

Tez Sınavı Tarihi

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

Özet

Hatay, coğrafi konumundan dolayı pek çok kültür ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin geçiş güzergâhında olması, etnisitenin de farklılaşmasına yol açmıştır. Özellikle 1918’de başlayan Fransız işgali, 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara Antlaşması’na göre özel statüye sahip “*İskenderun Sancağı’nın*” kurulmasıyla sona erse de Fransızlar bölgede kalıcı hale gelebilmek için “böl-yönet” anlayışı çerçevesinde dillerin, dinlerin, ırkların ve mezheplerin savaşlarını körüklemiştir. Savaş sadece siyasal alanda değil kültürel alanda da kendini göstermiştir. 1919-1923 yılları arasında eğitim kurumlarının Araplaştırılmaya çalışıldığını, bu amaçla da kurumlara Arap milliyetçilerinin yerleştirildiğini, görmek mümkündür. 1923-1928 yılları arasında ise eğitim kurumlarında Fransız kültürünün hâkim olması için çaba harcanmıştır. Bu maksatla Fransız öğretmenlerin, liyakat usulü gözetilmeksizin okullara atandığı tespit edilmiştir.

Ankara Antlaşması gereğince Sancak’ın kültürel haklarını koruması gereken Fransa, anlaşmanın maddelerini yerine getirmeme konusunda ısrarcı davranmış, kimi zaman değişen dünya şartları gereğince Ankara Hükümeti ile iyi geçinme uğruna izlediği politikada yumuşama siyaseti gütmüştür. Fransız kültür emperyalizmine karşı Sancak halkı, Türkiye ile olan kültürel bağlarını korumak adına, Türkiye’deki inkılâpların takipçisi ve uygulayıcısı olmaya çalışmıştır. Bu amaçla Türkiye’ye öğrenci gönderilmiş, gazete ve risaleler çıkartılmış, çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Ancak idari alanda, eğitim alanında ve hatta gündelik hayatta “*böl-yönet*” anlayışı sonucu, toplumsal kutuplaşma ve çatışmaların kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ise iki dünya savaşı arası dönemde değişen dünya koşullarını değerlendirerek bölgede ağırlığını hissettirmeye ve örgütlenmeye başlamıştır. Özellikle 1936 yılı itibarıyla CHP ve onun uzantısı olan halkevlerinin bölgede kurulması dikkat çekicidir. Bu kurumlar Ankara ile Hatay arasında istihbaratı sağladığı gibi bölgenin Türk kimliğine de vurgu yapmaya çalışmıştır. Toplumda birlik ve beraberlik zemini yaratılmış, bu yöntemin sonucu olarak 1938’de yapılan seçimlerde meclisin çoğunluğunu Türk mebuslar oluşturmuştur.

Hatay Devleti’nin kurulmasıyla manda döneminde ihmal edilen eğitim, sağlık ve bayındırlık işleri çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Hatay Meclisi, Türkiye’de uygulanan kanunları Hatay Devleti için de aynen uygulamıştır. Temel amaç,

Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını hızlandırmaktı. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası yaşanan İkinci Dünya Savaşı, Hatay'a yapılan yatırımlara çok fazla engel olmamıştır. Eğitim, sağlık, bayındırlık alanında bütçeden önemli bir ödenek ayrılmıştır. Bu dönemde milli kimliğin inşası ve milli birliğin sağlanması için halkevleri ve odalarına önemli roller biçilmiştir. Çünkü halkevlerinde, Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi ve bölge halkına Türk kültürünün aşılması için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda Hatay Halkevleri Türkiye'deki halkevlerinden farklı bir işlev görmüştür. Ancak çok partili hayata geçişle beraber manda dönemindeki kutuplaşmaya geri dönmüştür.

Hatay'daki ilk genel seçimler 1939'da yapılmış olup, yüksek bir katılım oranıyla gerçekleşmiştir. 1946, 1950, 1954, 1957 seçimlerine bakıldığında CHP, 1954'te yapılan hariç bütün seçimleri kazanmıştır. Bölgenin CHP'nin kalesi olmasında, bu partinin Hatay'ın kurtuluşundaki misyonu önemli bir paya sahiptir. DP'nin ise ülke genelinde ve yerel düzeyde yapmış olduğu yatırımlar, Hatay'da da yankı bulmuş, halkın güvenini ve desteğini sağlayan DP Hatay'da 1954 seçimlerini kazanmıştır. DP döneminde eğitim, sağlık ve bayındırlık alanlarında önemli adımlar da atılmıştır. Bu nedenle halk yerel seçimlerde oyunu DP'den yana kullanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Fransa, Hatay, Kültür, Sancak, Siyaset, Suriye, Toplum, Türkiye.

Abstract

Due to its geographical position, Hatay has been the host of several cultures and civilizations. The region's location on a transit route led to a variation in ethnicity. Although the French occupation that began in 1918 ended with the foundation of "Alexandretta sanjak", which has a special statute pursuant to Ankara Treaty signed in 20 October 1921, French ignited language, religion, race and sect wars within the "divide and rule" policy in order to become permanent in the region. War was not only apparent in politics but also in cultural field. Between 1919- 1923, it is possible to see that there were attempts to Arabianize educational institutions; and thus Arab nationalists were positioned in these institutions and the number of Turkish schools were reduced while other elements were increased. On 1923- 1928, there were efforts to make French culture dominant in education institutions. To that end, it is found that French teachers were assigned to schools without considering the efficiency system.

Although France was supposed to protect the cultural rights of the sanjak in accordance with the Ankara Treaty, she was insistent about not fulfilling the articles of the agreement, and according to world conditions changing at times, she followed a moderation policy in order to be in good terms with Ankara Government. Against the French cultural imperialism, the people of the sanjak followed and implemented the reforms in Turkey in order to protect the existing cultural bonds with Turkey. To this end, students were sent to Turkey, newspapers and booklets were published and various institutions were founded. It is seen, however, that due to "divide and rule" policy, social polarization and conflicts were inevitable in administrative and educational areas and even in daily life. Turkish Republic, on the other hand, started to become influential and organize in the region by utilizing the changing world conditions between the two world war periods. Particularly the foundation of CHP (Republican People's Party) and community centers, an extension of the party, as of 1936 eye-catching. These institutions not only enabled the intelligence between Ankara and Hatay but also endeavored to emphasize the Turkish identity of the region. They formed a unity and solidarity basis in the society and as a result of this method; most of the members of the parliament in the elections in 1938 were Turkish.

With the foundation of Hatay state, solutions to the issues of education, health, public works, which had been neglected during the mandate government, were looked for. Hatay Parliament implemented the laws in enforcement in Turkey for Hatay State as well. Second World War that occurred after the joining of Hatay to Turkey, did not substantially prevent the investments made to Hatay. A good amount of fund was allocated from the budget for education, health and public works. In this period, important roles were given to community centers and chambers in order to build a national identity and unity. Because serious efforts were put forth to establish the ideology of Republic and to inspire the Turkish culture to the people of the region. However, with the transition to multi-party system, the polarization of the mandate government returned.

When the 1946, 1950, 1954, 1957 elections are considered, CHP won all the elections except the 1954 election. The region's being a castle of CHP arises from the mission of the party's foundation in Hatay. On the other hand, DP's investments all around the country as well as in local level created repercussions in Hatay as well and DP won the 1954 elections in Hatay. Serious steps were taken in education, health and public works during the DP period. This study aims to analyze the reflections of political changes between the single-party period and multi-party period on social and cultural changes.

Key Words: State, French, Hatay, Cultur, Sanjak, Politic, Suriye, Social, Turkey.

Önsöz

“*Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Sancak’tan Vilayet’e Hatay (1921-1960)*” adlı tez çalışmamızda, Sancak’tan Devlet’e ve Devlet’ten Vilayet’e Hatay’da yaşanan değişimlerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında, Hatay’ın Türkiye’ye iltihakından bahseden pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Ancak yapılan literatür taramalarında siyasal yaşantının, sosyo-kültürel hayata olan yansımalarını bir bütünlük içerisinde ele alan çalışmaların fazla olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle Hatay’ın Türkiye’ye iltihakından sonrasını, başka bir deyişle 1939’dan sonraki yılları anlatan çalışmaların da fazla olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 1939 sonrası yaşanan dönüşümün açığa kavuşturulması araştırılması gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla arşiv belgelerinden, dönemin gazetelerinden, risalelerden, anılardan, aynı zamanda tarihe tanık edenlerin söylemlerinden yararlanılarak, üç dönemde yaşanan değişimler kendi içerisinde karşılaştırılıp analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma girişten sonra üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte konunun tanımı, önemi ve sınırları ile araştırmanın yöntemi ve kaynakları belirtilmiştir. İlk bölümde; Hatay’ın tarihçesinden, idari yapısı ve yöneticilerinden, yer isimlerinin Arapça ve Fransızca olarak değiştirilmesinden, siyasal hayatta CHP’nin teşkilatlanması ve onun uzantısı olan halkevlerinin, Hatay’ın kurtuluşundaki öneminden, Suriye Meclisi’ne gidecek üyelerin seçiminde Türk mebuslarına ve halkına yapılan baskılardan bahsedilmiştir. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı ve savaşın Hatay’a yansımaları ele alındıktan sonra çok partili hayatın toplumsal kutuplaşmaya nasıl etki ettiği anlatılmıştır. İkinci bölümde; nüfusun yapısına, gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan spor, sinema ve kahvehanelerden, sağlık sorunundan, cemiyet hayatı ve önemli kurumlardan bahsedilmiş, Şapka İnkılâbı’nın toplumsal hayattaki etnik gruplar üzerinde nasıl bir etki yarattığı analiz edilmiştir. Son bölümde de kültürel hayattan bahsedilerek Fransızların sistematik olarak Hatay’ın Türklüğünü yok etmeye çalıştıklarından, Fransız kültür emperyalizminin göreceli de olsa Hatay’da nasıl kapanmaz yaralar açtığı bahsi

incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’den sürgüne gönderilen 150’liklerden Refik Halit, Tarık Mümtaz, Mesut ve Ali İlmi Fani kardeşlerin (Hatay’ın kurtuluş yıllarının son evresinde), Hatay’ın kültürel hayatında edindikleri misyon ve Halep’ten, Beyrut’tan bölgenin kurtuluşuna yönelik gazetelerde yazılar yazıp, kitap çıkarıp lehte gösterdikleri faaliyetlere yer verilmiştir. İltihak sonrası da İkinci Dünya Savaşı koşullarına rağmen, halkevleri, halkodaları, milli mektepler yoluyla bölgenin kültürel yönden gelişmesi için verilen çaba ele alınmıştır.

Konunun tespiti ve içeriğin oluşmasında yardımını gördüğüm üzerimde emeği olan, sadece akademik anlamda değil sevgisi ve öğütleriyle hayatımda önemli bir yere sahip olan kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan’a, lisans eğitimimden itibaren beni destekleyen değerli hocam Doç. Dr. Hakan Uzun’a, sözlü tarih çalışmasını birlikte yaptığım Dr. Olcay Özkaya Duman’a, Antakya Sanayi ve Ticaret Odası Genel Sekreteri Serdar Yılmaz Saraç’a, Cemil Meriç İl Halk Kütüphanesi Müdürü Ümmü Yayla’ya, Öğrenci İşleri Şefi Fatma Mesci’ye, Enstitü Sekreteri Hakkı İnal’a, tez izleme komitesinde bulunan Prof. Dr. Oğuz Aytepe ve Prof. Dr. Neşe Özden’e, jürimde yer alan Prof. Dr. Mustafa Yılmaz’a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, her zaman benden desteklerini esirgemeyen aileme, özellikle annem Sara ve babam Enver Payaslı’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Hatay tarihine katkı sağlamak adına daha önceki çalışmaların bana yol gösterdiği gibi, bu çalışmanın da aynı ya da benzer konudaki araştırmacılara yardımcı olmasını dilerim.

Volkan PAYASLI

Ankara, 2013

KISALTMALAR

A.Ü: Ankara Üniversitesi

AÜ: Anadolu Üniversitesi

AİİTE: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

AAM: Atatürk Araştırma Merkezi

AAMD: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.t: Adı geçen tez

ATASE: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

bkz: Bakınız.

C: Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CTAD: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

ÇTTAD: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

ÇEK: Çocuk Esirgeme Kurumu

çev: Çeviren

D: Devre

DEÜ: Dokuz Eylül Üniversitesi

DÜ: Dumlupınar Üniversitesi

DP: Demokrat Parti

DVİA: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed: Editör

F.Ü: Fırat Üniversitesi

GKD: Güneyde Kültür Dergisi
HMM: Hatay Millet Meclisi
HÜ: Hacettepe Üniversitesi
İÜ: İstanbul Üniversitesi
KYKC: Kimsesiz ve Yoksulları Koruma Cemiyeti
MC: Milletler Cemiyeti
MKK: Milli Korunma Kanunu
MÜ: Mersin Üniversitesi
s: Sayfa
S: Sayı
SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV: Türk Diyanet Vakfı
THY: Türk Hava Yolları
TİTE: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK: Türk Tarih Kurumu
YSC: Yardım Sevenler Cemiyeti
VVK: Varlık Vergisi Kanunu

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	iii
Önsöz.....	v
KISALTMALAR.....	vii
İÇİNDEKİLER	1
GİRİŞ	7
I) KURAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL KAVRAMLAR.....	7
II) ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	11

I. BÖLÜM

HATAY'IN İDARİ YAPISI VE HATAY'DA SİYASAL GELİŞMELER (1921-1939)

1.1 İŞGAL DÖNEMİ İDARİ YAPI VE SİYASAL GELİŞMELER	14
1.2 HATAY DEVLETİ DÖNEMİ İDARİ VE SİYASİ YAPILANMA (1938-1939).....	58
1.3 İLTİHAK SONRASI VİLAYET TEŞKİLATLANMASI VE SİYASAL GELİŞMELER	64
1.3.1 Hatay'da 1939 Seçimleri ve Sonrasında Siyasal Faaliyetler (1939-1943).....	67
1.3.1.1 İkinci Dünya Savaşı'nın Hatay'a Yansımaları, Milli Korunma Kanunu ve Karneli Yıllar	72
1.3.1.2 Varlık Vergisi ve Hatay'da Uygulanması	83
1.3.2 Hatay'da 1943 Seçimleri ve Sonrası Siyasal Faaliyetler (1943-1946).....	88
1.3.2.1 Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hatay'da Uygulanması	91
1.4 ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ.....	94
1.4.1 Demokrat Parti'nin Hatay'da Teşkilatlanması ve Sonrasında Siyasal Faaliyetler	94
1.4.2 Hatay'da 1950 Seçimleri ve DP'nin İlk Döneminde Siyasal Faaliyetler (1950- 1954).....	107
1.4.3 Hatay'da 1954 Seçimleri ve DP'nin İkinci Döneminde Siyasal Faaliyetler (1954-1957).....	113
1.4.4 Hatay'da 1957 Seçimleri ve DP'nin Üçüncü Döneminde Siyasal Faaliyetleri (1957-1960)	123

II. BÖLÜM

HATAY'DA SOSYAL HAYAT (1921-1960)

2.1 NÜFUS	131
2.1.1 Osmanlı Dönemi Nüfus	131
2.1.2 Fransız Manda Dönemi'nde Nüfus ve Nüfus Yapısında Yapılmaya Çalışılan Değişiklik	132
2.1.3 Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı ve Sonrası Nüfus (1939-1960)	142
2.2 ULAŞIM, ULAŞIM ARAÇLARI	145
2.2.1 Karayolu Ulaşımı	145
2.2.1.1 Ulaşım Araçları ve Nakliyat	155
2.2.2 Deniz Yolu Ulaşımı ve İskenderun Limanı'nın Gelişimi	158
2.2.3 Demiryolu Ulaşımı	166
2.3 SOSYAL KURULUŞLAR, DERNEKLER VE CEMİYETLER	167
2.3.1 Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden, Kızılay Teşkilatı'na	167
2.3.2 Manda Dönemi'nde Antakya'da Selamet-i Belde Cemiyeti	172
2.3.3 Birlik ve Kalkınmayı Amaçlayan Bir Kuruluş: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye	175
2.3.4 Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Çocuk Esirgeme Kurumu'na	182
2.3.4.1 İkinci Dünya Savaşı'nda Toplumun Yararını Sarmaya Çalışan İki Kuruluş: Yardım Sevenler Cemiyeti, Kimsesiz ve Yoksullara Yardım Cemiyeti	187
2.3.4.1.1 Yardım Sevenler Cemiyeti ve Faaliyetleri	187
2.3.4.1.2 Kimsesizler ve Yoksullara Yardım Cemiyeti ve Faaliyetleri	192
2.3.5 Türk Hava Kurumu'nun Hatay'da Kurulması ve Faaliyeti	194
2.4 MANDA DÖNEMİ'NDEN VİLAYET'E DOĞRU HATAY'DA SAĞLIK HAYATI, SALGIN HASTALIKLAR VE SAĞLIK KURULUŞLARI (1921-1960)	198
2.5 MANDA İDARESİ'NDEN CUMHURİYET İDARESİ'NE TOPRAK MÜLKİYETİ, İSKÂN POLİTİKASI VE GÖÇ OLGUSU	222
2.5.1 Manda Dönemi Toprak Mülkiyeti'nin El Değişmesi ve İskân Politikası	222
2.5.2 Hatay Devleti Dönemi Ermeni Göçleri ve İskân Politikası	238
2.5.3 Hatay Vilayeti Dönemi Göçler ve İskân Politikası	244

2.6 MANDA DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE PROPAGANDA ARACI VE EĞLENCE YERİ OLARAK SİNEMA VE KAHVEHANELER	249
2.7 SANCAK'TAN VİLAYET'E HATAY'DA SPOR (1921-1960).....	261
2.7.1 Bir Kültür Yuvası, Bir Eğlence Merkezi: Gençspor Kulübü ve Diğerleri.....	261
2.7.2 Atlı Spor Kulübü.....	273
2.8 ...ŞAPKA İNKILÂBİ'NİN TOPLUMSAL HAYATA YANSIMALARI VE GÜNDELİK HAYATA DAİR DÜZENLEMELER	274

III. BÖLÜM

HATAY'DA EĞİTİM-KÜLTÜR ALANINDAKİ GELİŞMELER(1921-1960)

3.1 MANDA İDARESİ'NDEN İLTİHAKA KADAR HATAY'IN EĞİTİM DURUMU ..	289
3.1.1 Manda İdaresi'nden İltihaka Medreselerin Durumu	289
3.1.2 Manda İdaresi'nden İltihaka Hatay'da İlköğretim	291
3.1.3 Manda İdaresinden İltihaka Hatay'da Ortaöğretim	305
3.2 HATAY'IN TÜRKİYE'YE İLTİHAKI SONRASI HATAY'DA EĞİTİM	326
3.2.1 Savaş Yıllarından Çok Partili Hayata Geçişte Hatay'da İlköğretimin Durumu (1939-1960)....	326
3.2.2 Savaş Yıllarından Çok Partili Hayata Geçişte Liselerin Durumu (1939-1960).....	331
3.3 KÜLTÜREL KURUMLAR VE FAALİYETLERİ	333
3.3.1 Türk Ocakları	333
3.3.2 Millet Mektepler ve Halk Okuma Odaları.....	333
3.3.3 Halkevlerinin Hatay'da Açılması.....	340
3.3.3.1 Bir Kültürel Kurum Olarak Hatay'da Halkevlerinin Kurulması ve Yapılacak Seçim İçin Halkı Bilinçlendirme Faaliyeti (1937-1939).....	340
3.3.3.2 Bir İstihbarat, Bir Propaganda Kurumu Olarak Halkevleri (1937-1939).....	351
3.3.3.3 Hatay'ın Türkiye'ye Katılımı Sonrası Halkevleri ve Halkodalarının Hızla Açılması ve Şubelerin Faaliyetleri	371
3.3.3.3.1 Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi	374
3.3.3.3.2 Güzel Sanatlar Şubesi	375
3.3.3.3.3 Temsil Kolu	376
3.3.3.3.4 Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi	378

3.3.3.3.5 Köycülük Şubesi	381
3.3.3.3.6 Kütüphane ve Yayın Şubesi	384
3.3.3.3.7 Sosyal Yardım Şubesi	388
3.3.3.3.8 Spor Şubesi	389
3.3.3.3.9 Halkevlerinin kapatılışı	390
3.3.4 İşgalden Katılıma Kütüphaneler	391
3.3.4.1 Gençspor Kütüphanesi'nden Bekir Efendi Kütüphanesi'ne	391
3.3.4.2 Hatay İl Halk Kütüphanesi.....	393
3.3.5 Sancak'tan Vilayet'e Hatay Basını (1921-1960).....	394
3.3.5.1 Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı İçin Çalışan ve İltihak Sonrası Merkez İlçede Çıkan Gazeteler	394
3.3.5.2 Hatay Mücadelesine Karşı Olan Gazeteler	410
3.3.5.3 Dergiler (1921-1960)	418
SONUÇ	424
KAYNAKÇA	432
EKLER	453
EKLER LİSTESİ	
EK-1 Liva El İskenderun/ Haliç El İskenderun (İdari Harita).....	455
EK-2 1931'de Suriye Seçimleri İçin Halk Grubunun Yapmış Olduğu Propaganda.....	456
EK-3 Ahmet Sırrı, Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal, Halep, 1935. (Risale Kapağı)...457	
EK-4 İskenderun Sancağı İdari Yöneticileri.....	458
EK-5 "Sancak Türktür" 1936 Seçimlerinde Türklere Yapılan Haksızlığı Dünyakamuoyuna Yaymak İçin Çıkarılan Broşürdür.....	460
EK-6 Hatay Türklerine Yapılan Mezalim Adlı Belge.....	462
EK-7 "Sancak el İskenderun" 1938 Seçimi Edip Gali'nin Oy Pusulası.....	464
EK-8 Bekir Sıtkı Kunt'un, Mebusluk Başvuru Formu.....	465
EK-9 Hamdi Selçuk'un Mebusluk Başvuru Formu.....	466
EK-10 Nuri Aydın Konuralp'in Mebusluk Başvuru Formu.....	467

EK-11 Suphi Bereket'in Mebusluk Başvuru Formu.....	468
EK-12 6. Dönem (1939) Hatay Milletvekilleri.....	469
EK-13 Ekmek Karnesi İle İlgili Haber. (12 Sonkanun 1942).....	470
EK-14 Nevzat Şahin'in ekmek karnesi (Nevzat Şahin Aile Arşivi.).....	471
EK-15 7. Dönem (1943) Hatay Milletvekilleri.....	472
EK-16 DP'nin Hatay'daki binası (Semiramis Kuseyri Aile Arşivi).....	473
EK-17 Refik Koraltan'ın DP'yi kurma girişimi (Semiramis Kuseyri aile arşivi).....	473
EK-18 8. Dönem (1946) Hatay Milletvekilleri.....	474
EK-19 9. Dönem (1950) Hatay Milletvekilleri.....	475
EK-20 1954 DP'li Milletvekilleri (Semiramis Kuseyri aile arşivi).....	476
EK-21 10. Dönem (1954) Hatay Milletvekilleri.....	476
EK-22 11. Dönem (1957) Hatay Milletvekilleri.....	477
EK-23 Menderes'in Hatay'daki mitingi.....	478
EK-24 1928'de Başvekâlet Celileye Çekilen Telgraf.....	479
EK-25 İskenderun Sancağı'nın Etnik Gruplarını Gösteren Harita "SANDJAK D'ALEXANDRATTE" (P. Bazanti).....	480
EK-26 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Zafer Bayramı Fotoğrafı.....	481
EK-27 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Cumhuriyet Bayramı Fotoğrafı.....	481
EK-28 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Heyet İdaresi.....	482
EK-29 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin atölyesine dair fotoğraf.....	482
EK-30 Kırıkhan Ermenileri ve Vatani Kitleleri ile ilgili haber. (Vahdet, 26 Mart 1836).....	483
EK-31 El Urube Gazetesi,"Türklerin Artık Arazi ve Emlaklarından da El Çekmeleri Her Haksızlığa Tahammül Etmeleri Lazım Gelindir, Orada Bir Araplık Meselesi Var". adlı haberi. (Vahdet, 19 Ocak 1938).....	484
EK-32 Taşnak ve Hınçak Ermenilerine İlişkin Belge.....	485
EK-33 Dr. Basil Huri'nin İskenderun Sancağı dönemi mebusluk kartı ve nüfus cüzdanı	487
EK-34 Arap Kulübü'ne ilişkin bir fotoğraf.....	489
EK-35 Şapka Giymek Haram Değil Risalesi Kapağı (Muharriri Vedii Karabay).....	490
EK-36 Maarif Müfettişi Pierri Bazantay (Soldan dördüncü) ile Maarif Vekili Dr. Mithat Kuseyri ile ilgili fotoğraf.....	491

EK-37 Antakya Lisesi öğrencilerinin, Sancak Maarif Müdürlüğü'ne yazmış oldukları söz konusu olan mazbata örneği.....	492
EK-38 Atatürk Fotoğraflarının Kitaptan Yırtilmasına Dair Belge.....	493
EK-39 Süveydiye Halkodası Başkanı Vedi Bilgi'nin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor....	495
EK-40 1939'da yapılan Halkevi Binasına dair bir fotoğraf.....	497
EK-41 Halkevi Temsil Kolu: Kibarlık Budalası rolünde hizmetçi kadın olan Semiramis Kuseyri....	497
EK-42 Halkevi Reisi A. Fevzi Atahan'ın CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor.....	498
EK-43 Halkevi Köycülük Kolu'nun faaliyetine dair bir belge.....	499
EK-44 Hatay Dergisi ile ilgili belge.....	500
EK-45 Sancak'ta çıkan ilk gazete: Altınöz.....	502
EK-46 "La Nouvelle Revue", Yeni Mecmua Dergisi, Yenigün.....	503
EK-47 Vahdet gazetesinin bir nüshası.....	506
EK- 48 1921-1939 tarihlerinde Hatay'da çıkan gazeteler.....	507
EK-49 SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI.....	508
ÖZGEÇMİŞ	526

GİRİŞ

I) KURAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL KAVRAMLAR

XVIII-XIX. yüzyıllarda yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler şehirleri de şüphesiz etkilemiştir. Bu bağlamda şehir tarihi ve yerel tarihler yazımı konusuna ilgi, 1870’li yıllardan günümüze kadar sürmüştür. Şehir tarihi yazımı konusunda ilk olarak yapılması gereken, kentin betimlenmesinin hangi kapsamda yapılacağı olmalıdır. Bu yapıldıktan sonra kent tarihinin anlatısı, bu betimleme planı üzerinde kurulmalıdır. İlhan Tekeli, açıklayıcı bir tarih yazımı için, ögeler arası nedenselliğe önem verilmesi gerektiğini de vurgulamıştır.¹

Bu tür araştırmalarda döneme tanıklık edenlerin anılarına/sözlü tarih çalışmalarına da yer verilmelidir. Sözlü tarih, kaynak olarak bu tür kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Bu kaynaklar temel alınarak, tarihçilerin genelde dayandıkları belgeleri tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluşturur. Sözlü tanıklarla diğer kaynaklar arasında analitik bağlantılar kurmak, çalışmanın objektifliğini sağlamak adına önemlidir. Yine çok sayıda farklı inanç grubuna mensup insanlarla görüşme yapmak, çalışmanın güvenilirliğini artırır. Stephen Caunce, “*Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*”, adlı yapıtında sözlü tarih çalışmalarıyla ilgili şunları söylemiştir:² “...Çok sayıda sözlü tanıklık olması bize ayrıca, bütün bu tanıklıklar ya da en azından bu tanıkların büyük bir bölümü arasındaki ortak çizgiyi yakalama ve tamamen kişisel tavırları ve inançları bulup, gerekiyorsa ayıklama olanağı sunar. Sonuçta tarihe eşsiz bir insani çehre kazandıran bir kişisel ve toplumsal deneyimler karışımı ortaya çıkar ve yerel tarihinin çalışmasına en uygun yaklaşım budur.

¹ Birinci öge, kentin dış ilişkilerinin betimlenmesi, ikinci öge kentin ekonomisi ile üretim ve hizmet faaliyetlerinin niteliği, üçüncü öge nüfus ve demografik özellikleri, dördüncü öge kentli nüfusun toplumsal farklılaşma ya da katmanlaşması, beşinci öge olarak kent içi yönetim örgütlenmesi, planlama vd. kurumsal yapılar ele alınmalı, altıncı öge kentteki kamu hizmetlerinin ve alt yapılarının gelişimi verilmeli, yedinci öge olarak kentteki yapı ve konut tarzları incelenmeli, sekizinci öge olarak kentin makro formu, fiziksel nitelikleri ve imajı ortaya konulmalı, dokuzuncu öge olarak kentteki yaşamın özel ve kamu alanına ilişkin kalıpları, ritimleri özel olayları betimlemektir. Tekeli, yapılacak araştırmanın amacına göre bu ögelerin bir kısmı üzerinde durulmayabildiğini de ifade etmiştir. Bkz: İlhan Tekeli, **Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.217-231.

² Stephen Caunce, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**,(çev: Bülent Can Bilmez; Alper Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2011,s. 8-141.

Doğru şekilde kullanıldığı takdirde, tarihçi ile konuştuğu insanlar arasındaki güçlü bağlar, tarihi hayata taşıyan pozitif unsurlardır, çünkü eğer iyi yapılmışsa, bir kayıt dinlemek geçmişin içine girmek gibidir...”

Şehir tarihi yazımında, şüphesiz metin analizleriyle etraflı okumalar yapmak önemlidir. Ayrıca dönemsel süreçler içinde sosyal ve mekânsal değişimleri ele almak elzemdir. Yani bütüncül bir yaklaşımla kurumları, gündelik yaşamı ve fiziki yapıları birbirleriyle ilişkilendirmelidir.³ Şehir tarihi çalışanın nihai hedefi, “*bütüncül ya da bütünleşmiş tarih*” kaleme almak üzere insan hayatını bütün çeşitliliğiyle yakalamaktır. Şehir tarihi yazımı, sosyal tarih ile de ilintilidir. Nitekim bireylerin oluşturduğu cemiyetler, gündelik hayat, sosyal yapı (göç ve iskân) bu konu kapsamında değerlendirilebilir. Yerel tarih, özellikle siyaset tarihçisine konusunun sadece devletin merkezi kurumlarını kapsamadığını, sıradan halka otorite uygulanmasını da içine aldığını hatırlatır; siyaset artık, dar bir elitin çarpıştığı kapalı bir arena olarak değil de, çıkarları birbiriyle çelişen toplum kesimlerinin mücadele ettiği bir alan olarak yorumlayacaktır. Bunun için de geçmiş tematik bir bütünleşme içinde değerlendirilmelidir.⁴ Bu noktada 1921-1960 yıllarını kapsayan, işgalden iltihaka doğru, Hatay’daki sosyo-kültürel yapı ve siyasal katılımı değerlendirirken, Fransız manda dönemi aynı zamanda II. Dünya Savaşı uygulamaları üzerinde durmak gerektirmiştir. Tek parti döneminde uygulanan vergiler, çok partili hayatta seçimlerde oylara yansımıştır. Siyasal gelişim ve değişmeler, gündelik yaşamı, eğitim-kültür hayatını, aynı zamanda kurumlar da birbirlerini etkilemiştir. Yaşanan değişimler sosyal hayatın tümünü etkisi altına almış, insanlar siyasal dönüşümlere bağlı olarak konumlarını belirleyip, mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Tez konusu olarak Hatay’ın seçilme sebebini birkaç gerekçeyle açıklamak mümkündür. Günümüze kadar yapılan kitap ve tez çalışmalarına bakıldığında, çoğunlukla Hatay’ın Türkiye’ye iltihak süreçleri anlatılmaktadır.⁵ Özellikle kaynak

³ Yunus Uğur, “*Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C 3, Sayı 6, 2005, 9-26.; Erdem Sönmez, **Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı**, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008, s.15.

⁴ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, (Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2013., s.91-108.

⁵ Sadece Rengi Galioğlu’nun, **Hatay Kültür Tarihinde 1921-1938 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi**, MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antakya, 2004 tez çalışması Antakya Lisesi odaklı olup, kuruma ilişkin önemli bilgiler içermektedir.

analizleri yapıldığında, CHP ve onun uzantısı olan halkevlerinin Hatay'da kuruluşuna ve Hatay'ın Türkiye'ye katılım sürecindeki işlevinin ne olduğuna yeterince değinilmemiştir. Bu bağlamda 1946 seçimleri dâhil olmak üzere Hatay'ın neden CHP'nin kalesi haline geldiği ortaya konmak istenmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında iltihak sonrası siyasal elitlerin tutumunda yaşanan değişimleri ele alan çalışma bulunmamaktadır. 1939 ile 1960 yılları arasında milletvekilliği yapmış kişilerin sosyo-kültürel durumları (yaş, eğitim) karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye genelindeki seçimlerle, Hatay'da yapılan seçimler (katılım oranları ve partilerin aldıkları oylar) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Fransızların, keyfi olarak uyguladıkları Aşar Vergisi politikasıyla Amik Ovası'ndaki Türklerin elindeki toprakları zorla alıp, diğer tebaya vermesinin sosyo-kültürel ve ekonomik alandaki tahribatları tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak tezde; CHP, halkevleri, eğitim, sağlık, eğlence, spor, sosyal alanlarda yapılan inkılâplar, ulaşım hizmetleri, cemiyet hayatı sorun odaklı ve analitik olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, Hatay'ın tarihi 1939'lara kadar anlatılmıştır. Bu tezlerden farklı olarak 1921-1939 yılı sınırının dışına çıkılarak, 1939-1960 yıllarında yaşananlar da ele alınmıştır.

Bu çalışmanın temel sorunsalını iki başlıkta özetlemek mümkündür. İki dünya savaşı arası dönemde, Türk dış politikasında önem arz eden Hatay meselesinin çözüme kavuşturulmasında verilen siyasal mücadelenin yanı sıra, toplumsal mücadelenin gözler önüne serilmesi ilk sorunsaldır. Bu bağlamda Fransızlar, idari reformlarla Arap milliyetçileri ile Ermeniler verdiği destekle bölgeye yerleşmeye çalışmaları ve buna karşı girişilen kitlesel ve örgütsel mücadelenin tarihi arka planını gözler önüne sermek esas olmuştur. Diğer bir sorunsal da Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası vilayetin inşasında nasıl bir yöntem izlendiğidir. Aynı zamanda bu duruma karşı gösterilen tepkilerin ne olduğu, siyasal yaşamdaki değişmelerin toplum üzerinde ne gibi etkiler bıraktığı çalışmanın temel dayanağı olmaktadır.

Tezde, Fransızlar dönemindeki idari yapılanma ile Hatay Devleti ve Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası idari yapılanma nasıldı? Fransız manda ve Cumhuriyet dönemi Hatay'da yer isimlerinde değişiklik yapıldı mı? Fransız manda dönemi ile

Cumhuriyet dönemi Hatay’da izlenen eğitim politikası nasıldı? Fransız manda ve Cumhuriyet dönemi nüfus, iskân ve göç politikaları insanların belleğinde nasıl yer edinmiştir? Manda dönemi ile Cumhuriyet dönemi siyasal yapılanmada süreklilik veya kopuşlar olmuş mudur? Tek partili bir hayattan çok partili bir hayata geçişte siyasal elitlerin tutumu nasıldı? Fransız manda döneminin etkilerini Cumhuriyet döneminde görmek mümkün müdür? Hatay’ın Türkiye’ye iltihakında önemli olan “Eti Türkü” söylemleri, Cumhuriyet döneminde de ele alınmış mıdır? Gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Çalışmayla Fransız kültür emperyalizminin hem siyasal hem de toplumsal hayatta uzun dönem insanların hafızalarında nasıl etkiler – olumlu veya olumsuz- yarattığını görmek mümkün olmuştur.

Kavramsal çerçeveye bakıldığında, Hatay’ın Türkiye’ye iltihakının arka planını oluşturan “*Sancak*”, “*Vilayet*”, “*Yüksek Komiserlik*”, “*Sancak meselesi*”, “*Hatay meselesi*”, “*Eti Türkü*” kavramlarının iltihaka kadar olan süreçte temel odak ve çözüm noktaları oluşturduğu görülür. Sancak, Osmanlı Devleti’nde yönetsel yapının bir parçasıdır. Sancaklar vilayetleri oluşturur ve kazalara ayrılırlar.⁶ Fransızlar bölgeyi işgal ettikten sonra “İskenderun Sancağı” adlı özel bir idare yönetimi kurmuşlardı. Sancak, merkezi Beyrut’ta bulunan, Fransız hükümeti tarafından atanan en yetkili mülki ve idari amiri olan Yüksek Komiseriğe bağlıydı. Komiserliği temsilen bölgede delegeler yer almıştır. Vilayet ise Osmanlı Devleti’nde en büyük taşra yönetim birimidir. 1864 Vilayet Nizamnamesi’nden önce eyalet olarak adlandırılan birimin başında beylerbeyi bulunurken, nizamname sonrası valiler bulunmuştur. Sancak’ı temsilen mutasarrıf, kazada ise kaymakamlar, nahiyelerde nahiye müdürleri yer almıştır.⁷ Manda döneminde bu atamalar, Fransız Yüksek Komiserliği’nin onayı ile gerçekleşmiştir. Zira atananların çoğu Suriye ve Fransa yanlılarından oluşmuştur. Cumhuriyet döneminde ise sancaklar vilayet haline getirilmiştir.⁸ 7 Temmuz 1939’da Hatay Türkiye’nin bir vilayeti olmuştur. Sancak meselesinin temeline bakıldığında ise, Misak-ı Milli’den bahsetmekte fayda vardır. Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920 tarihindeki toplantısında, ulusal kurtuluş

⁶ A. Timur Bilgiç, **Tarihsel Terimler Sözlüğü**, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.256.

⁷ Ruhşen Keleş, Fehmi Yavuz, **Yerel Yönetimler**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1989, s.39-50.

⁸ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yılı**, İletişim Yayınları, İstanbul,1999, s.149-150.

hareketinin temel ilkelerini “Misak-ı Milli” adı altında ilan etmiştir.⁹ Misak-ı Milli, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında, işgal edilmeyen bölgeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda Tayfur Sökmen, Nisan 1920’de Ankara’ya çektiği telgrafta: “ İskenderun ve çevresinin Misak-ı Milliye dâhil olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Miralay Recep Bey vasıtasıyla verdiği cevapta: “*İskenderun Sancak’ı ve havalisinin Misak-ı Milli hudutları içinde olduğunu, Maraş’ta teşekkül eden ikinci kolordu komutanlığı ile temas edilmesini emrediyordu.*”¹⁰ Sancak’ın işgal edilmeyen yer arasında ve Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu dile getirilmişti. Böylelikle Sancak meselesi ortaya çıkmıştır. 1 Kasım 1936 tarihinde meclisin açılış konuşmasını yapan Atatürk, Antakya ve İskenderun havalisinin Türklüğüne vurgu yaparak, 2 Kasım 1936’da Sancak’a “Türk Yurdu” manasına gelen “Hatay” ismini vermiş, Sancak meselesi Hatay meselesi haline gelmiştir. 1936 yılı sonrası sıklıkla kullanılan “Eti Türklüğü” kavramı ise bölgede yaşayan Arap Alevilerinin tarih, antropoloji ve etnografya bakımından Hitit uygarlığının bir devamı oldukları tezinden hareketle ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu kavramlar üzerinden Hatay meselesi sorun odaklı ve analitik olarak metin içerisinde tekrar ele alınacaktır.

II) ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma konumuz 1921-1960 yılları arasını kapsamasına rağmen çalışmaya bütünlük kazandırmak için Osmanlı Devleti Dönemi’ne ilişkin kaynaklar da toplanmıştır. Çalışma konusu Hatay olsa da ağırlıklı olarak merkez ilçesi Antakya ele alınmıştır. Çalışmanın siyasi, sosyal ve kültürel boyutlu olmasından dolayı, süreklilikler ve kopuşlara vurgu yapmak için tez üç tematik bir bölümlendirme ile incelenmiş, bu anlayışa uygun olarak başlıklar seçilmiştir.

⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih** (İlkçağlardan 1918’e), CI, İmge Yayınevi, Ankara, 2003., s.408.; M. Müfrit Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.II,TTK, Ankara,1997, s.540-541.

¹⁰ Tayfur Sökmen, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK, Ankara, 1992, s.35.; Mehmet Mursaoğlu, “ *Misakı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay*” Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay Sempozyumu, **AAM**, 2001, s.115-116.; Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay’ın O Eski Günleri**, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972, s.51.

¹¹ 29 Kasım 1937 Ankara Halkevi’nde Hatay’ın Türklüğüne ilişkin konuşmalar yapılmış ve şiirler okunmuş bunlar bir broşür haline getirilmiştir.

Konuların kronolojik olarak sıralanmasına aynı zamanda anlamsal bütünlüğe önem verilerek, konuya kendi içerisinde bir tutarlılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada esas alınan kaynaklar: Arşiv belgeleri, resmi yayınlar, kitaplar, risaleler, sözlü tarih çalışmalarıdır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nda (ATASE) konuya ilişkin belge, bulunamamıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi için yapılan başvuruda tarafıma 177 adet belge örneği gönderilmiştir. Belgelerin çoğu siyasi konuları içermekte olsa da kısmi olarak eğitim, sağlık ve kültürle ilgili bilgiler de yer almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ise Osmanlı döneminde yapılan imar faaliyetlerine yönelik belgeler temin edilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde de konuya ilişkin pek çok belge, fotoğraf bulunmuştur. Bu belgelerde Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı için izlenmesi gereken yöntemlere dair bilgiler yer almaktadır. Belgeler doğrultusunda Hatay'ın eğitim, sağlık, kültür hayatı ve ulaşım hizmetleri konusu aydınlatılmıştır. Hatay Valiliği Arşivi, geçmiş zamanlarda yandığı için kurumdan belge temin edilememiştir. Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, TİTE, TBMM ve TTK kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Siyasal hayattaki veriler, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayandırılmıştır. Milletvekillerinin profilleri oluşturulurken, Parlamento Tarihi ve TBMM Albümü'nden faydalanılmıştır. Çalışmada 1936 yılına kadar bölge Sancak, 1936 sonrası Hatay ismiyle zikredilecektir.

Özellikle yerel gazetelerin temini konusunda zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Hatay Cemil Meriç İl Halk Kütüphanesi'nde, döneme ilişkin gazetelerin ve dergilerin derlenmesi ile ilgili sıkıntılar yaşanmıştır. Gazetelerin büyük bir bölümü Milli Kütüphane ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Ancak bu gazetelerin de yıllara göre tasniflenmesi eksik olmuştur. Yerel gazetelerden *Yenigün, Vahdet, Atayolu, Altınöz, Hatay, Yenyol, Hatay Postası, Son Haber, İleri Hürriyet, Ayyıldız, Sabah, Karagöz, El Liva, Yıldız, Devrimci Gençlik, Özvatan, İskenderun, Yeni Adana*; ulusal basından *Cumhuriyet, Milliyet, Vatan, Yeni Ulus* gazeteleri taranmıştır. Yerel dergilerden *Antakya Kültür ve Sanat, Güneyde Kültür, Güney Hareketleri, Hatay'ın Sesi, Kurtulan Yurd, Yeni Mecmua*; ulusal dergilerden *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Yolu, Aydınlık Halkevi, Ayın Tarihi, Askeri Tarih Araştırmaları, Belleten, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları,*

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları, Doküman, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Hacı Bektaş Veli, History Studies, Literatür, Kebikeç, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler, Türk Dünya Araştırmaları, Tarih ve Toplum, Uluslararası Sosyal Araştırmalar dergileri taranmıştır.

Dönemlere ilişkin çıkan kanunlar veya meclis tartışmaları için, *Zabıt Cerideleri, Gizli Tutanaklar ve İskenderun Sancağı/ Hatay Devleti Resmi Gazetesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Resmi Gazeteleri* kullanılmıştır 1939 sonrası çalışmaların çok az olmasından dolayı, dönemin havasını tam olarak yansıtmak zor olmuştur. Özellikle 1947 yılına kadar olan tarihsel süreç, Atayolu ve Yenigün gazetelerine bağlı olarak analiz edilmiştir. Zira bu tarihe kadar gazeteler düzenli olarak çıkmamış, çıkanlarında nüshalarına ulaşamamıştır. Bu boşluk tarihe tanıklık edenlerle sözlü tarih çalışmasına yer verilerek giderilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde gazetelerin nüshalarının tamamına ulaşamadığından Hatay merkezde çıkan gazeteler bölümünde sadece gazetelerin başlıklarına metin içerisinde yer verilmiştir. Bu yöntem dergiler için de kullanılmıştır. Yapılan araştırma Türkiye'deki arşiv belgeleriyle sınırlı kalmıştır.

Biyografiler, dönemin havasını ve olay örgüsünü anlamak için önemlidir. Bu amaçla tezde dönemin önde gelen şahsiyetlerinin biyografileri, dipnotta verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle tezde, sorunsalların çözümlenmesi için biyografik ve monografik çalışmalara yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

HATAY'IN İDARİ YAPISI VE HATAY'DA SİYASAL GELİŞMELER (1921-1939)

1.1. İŞGAL DÖNEMİ İDARİ YAPI VE SİYASAL GELİŞMELER

Osmanlı Devleti döneminde Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra Antakya, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Antakya, 1522 yılına kadar beş nahiyeden oluşan müstakil bir Sancak olarak kalmıştır. Bu nahiyeler; Antakya, Altınözü, Kuseyr, Süveydiye ve Cebeli Akra nahiyeleridir. Antakya, ilk olarak 1522'de Şam Eyaleti'ne, 1523'ten sonra ise Halep Eyaleti'ne bağlı bir kaza olarak yönetilmiştir.¹² Kazanın yönetiminde, Halep valileri tarafından atanan idari, adli, mali ve askeri yetkilere sahip olan Mütesellimler, Tanzimat dönemine kadar etkilerini sürdürmüşlerdir.¹³ Antakya'ya ilk Osmanlı yöneticisi olarak Bıyıklı Mehmet Paşa, ilk kadı olarak ise İskefserizade Rami Ali Efendi atanmıştır.¹⁴

Tanzimat sonrası yapılan idari düzenlemelerde Payas Kazası ve Beylan Livası (İskenderun ve Arsuz), Adana eyaletine; Antakya Livası ise tekrar Halep Eyaleti'ne bağlanmıştır.¹⁵ 1867-1868'de Antakya çevresi; Reyhanîye, Kuseyri Karamurt ve Suveydiye adlı beş nahiyeden ve 170 köyden oluşmaktaydı. 1869'dan itibaren Hassa tekrar kaza statüsüne yükseltilerek, Maraş Livası'na bağlanmıştır. Daha sonra Adana Vilayeti'ne bağlı olarak kurulan Cebeli Bereket Sancağı'na bağlanmıştır. Yine aynı şekilde Reyhanîye Nahiyesi, Antakya Livası'ndan ayrılarak Halep Eyaleti sınırları içerisine alınmıştır.¹⁶ İdari yapılanmadaki değişiklik süreklilik arz etse de Antakya, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Halep Eyaleti'ne bağlı kalarak yönetilmiştir.

¹² Ahmet Gündüz, Selim Kaya(ed.), **Hatay Araştırmaları I**, Antakya Belediyesi Yayınları, Hatay, 2010, s.77-78.; Adem Kara, **XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005, s.23.

¹³ Rifat Özdemir, **Osmanlı Döneminde Antakya Sancağının İdari Taksimatı** (1700-1867), TTK, Ankara, 2000, s.814.; Ayrıca Bkz: A.Faik Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi**, C.3, İstanbul, 1937, s.561.

¹⁴ Nuray Bayraktar, **20 No'lu Antakya Şerri'ye Sicili(H.1245-1246- M.1829-1831)** MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2008, s.33.; Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Tekin, "18. ve 19. Yüzyıllarda Antakya'nın İdari Bölünüşü ve Yer Adları", **GKD**, S.97, Antakya, Mart 1997, s.8-13.

¹⁵ Zeynep Eskiocak, **XIX. Yüzyılda Hatay'ın İdari, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı**, A.Ü., SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2004, s.9

¹⁶ Gündüz, Kaya(ed.), **a.g.e.**, s. 79; Eskiocak, **a.g.t.**, s.10-11.

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni¹⁷ imzalayarak, Birinci Dünya Savaşı’nın sona ereceğini düşünse de durum böyle olmamıştır. Anlaşma imzalandığı sırada İngilizlerin Filistin cephesini yarması sonucu, Mustafa Kemal’in emrindeki Türk ordusu kuzeye çekilmesi gerekirken, Mustafa Kemal Antakya’nın güneyinden Halep’e, oradan da Fırat’a kadar uzanan sahada yeni bir cephe meydana getirmiştir.¹⁸

31 Ekim 1918’de Yıldırım Orduları Komutanı Alman Generali Limon Van Sanders, görevini Mustafa Kemal’e devretmişti. Mustafa Kemal, 3 Kasım 1918 günü birliklerine verdiği emirde “ *İskenderun, Antakya, Cebelsaman, Katma, Kilis havalisi halkının dörtte üç çoğunluğu Arapça konuşan Türk olduğunun ve yapılacak her işlemde bunun göz önünde bulundurulmasını ve mütareke şartları açığa kavuşuncaya kadar karaya işgal kuvvetlerinin çıkarılmasına engel olunmasını emretmiştir*”.¹⁹ Ancak anlaşmanın 7. ve 16. maddesi gereği²⁰ İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal Paşa’nın karşı direnişine rağmen, kendisinin görevden alınmasıyla 9 Kasım 1918’den itibaren başta İskenderun Limanı olmak üzere Antakya, Urfa, Antep, Maraş ve Çukurova bölgesini işgal etmişlerdir.²¹

9 Kasım 1918’de, İskenderun Limanı’na asker çıkarılması, ardından 12 Kasım 1918’de İskenderun’u işgal eden Fransızlar, Mondros Mütarekesi’ne uygun olarak 14 Kasım 1918’de yayımladıkları beyannamede, İskenderun- Antakya şoşesinin İtilaf Devletlerince işgal edildiğini, mülki idarenin ise Osmanlı Hükümeti tarafından yürütüleceğini ilan ederken, aynı zamanda Fransız kumandanının da bu

¹⁷ Mütarekenin maddeleri için bkz: Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, TTK, Ankara, 1996, s. 559-560.

¹⁸ Süleyman Hatipoğlu, “*Atatürk ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması*” **Türk Dünya Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, Haziran 1996, S 102, s.2.

¹⁹ Nimet Arsan, **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV,(1917-1918), AAM, Ankara, 1991, s.16-17.

²⁰ “ Mondros Ateşkes Anlaşması’nın 7. maddesine göre müttefikler, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik bölgeyi işgal hakkına sahiptir. 16. madde Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Asir ve Trablusgarp ile Bingazi’deki Osmanlı kuvvetleri ya da subayların en yakın anlaşma komutanlığına teslim olacaklardır.” Bkz: Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1991, s.68.

²¹ Yusuf Sarımay, “*Atatürk’ün Hatay Politikası-1- (1936-1938)*” AAMD, Sayı 34, Cilt: XII, Mart 1996. s.4-5.;Hatipoğlu, **a.g.m**, s.13-14.; Adil Dağistan, “*Sancak’ta Fransız Mandat Yönetimi ve Türkiye*”, **AAMD**, CXX, Kasım 2004.s.690.; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, C 3, Kısım I, TTK, Ankara, 1983, s 772-773.

durumu İskenderun Kaymakamı'na onaylattığını belirtmişlerdi.²² 27 Kasım 1918'de merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen kazalarını içine alan “İskenderun Sancak'ı” adı altında müstakil bir idare oluşturulmuştur. Bu idare, Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraund tarafından idare olunacaktı.²³ 7Aralık 1918'de Antakya işgal edilmiş, daha önce kurulan Faysal idaresine son verilmiş, hükümet binasındaki Arap bayrağı indirilmiştir. Fransızlar kendi bayraklarını hükümet binasına çekeceği haberi yayılınca, Türk aydınları şu beyannameyi yayımlamışlardır:²⁴“Antakya hükümet konağına çekilecek bayrak; ancak Türk bayrağı olabilir. Aksini yapmaya cüret edenler bunun acı akıbetlerinden çekinmelidirler. Bu memleketin mukadderatı tayin edilinceye kadar burası hukuken Türk'tür. Fransız ordusu buranın inzibatı ile alakadar sayılabilir.” Şehirde yaşayan Ermeniler işgale gelen Fransız askerlerini alkışlarla karşılamışlardır. Aynı zamanda Fransızlar ilk iş olarak bölgede kendileriyle işbirliği yapacak olan Türk unsuru dışındaki kişileri önemli görevlere getirmeye başlamışlardı.

General Gouraund, Sancak'a askeri vali yerine sivil bir yönetici olarak Arap asıllı Beşir Tabbare adında birini mutasarrıf olarak atamıştır. Ancak mutasarrıfın

²² Ali Arslan, “Hatay Meselesinde Arapların Tavrı” **GKD**, C.7, , Antakya, Mayıs 1995, S.75, s.17.; Melek, **a.g.e.**, s.2.; Nitekim Fransa'nın bölgeyi ele geçirme düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1916'da yapılan Sykes-Picot Anlaşması'nda ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmaya göre konumuz açısından Fransa'ya verilen yerlere baktığımızda; İskenderun, Lazkiye Trablus, Beyrut, Sayda, Kilikya(Çukurova) ve Orta Güneydoğu Anadolu'nun (Urfa, Antep, Maraş) Akka limanları yer almaktaydı. Buna ilaveten Fransa'ya ait “A” ve İngiltere'ye ait “B” bölgeleri ihdas edildi. Fransa'nın nüfuzuna bırakılan “A” bölgesi; Şam, Hama, Humus, Halep ve Musul'u kapsamaktaydı. “B” bölgesi ise Şam'ın güneyinden, Kerkük'ün kuzeyine çekilecek hattın güneyinde kalan topraklardan oluşmaktaydı. Anlaşmaya göre iki ülke, “A” ve “B” bölgelerinde kurulacak bir Arap Devleti ya da devletler konfederasyonu tanımayı ve desteklemeyi taahhüt etmekteydiler. Ancak Fransa-İngiltere arasında yapılan, Rusya ve İtalya'nın onayından geçen Sykes-Picot Anlaşması, daha önce Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon arasında yapılan anlaşmaya aykırı olarak Arap Krallığı değil, Araplara Suriye Krallığı vaat edilmekteydi. Sykes-Picot Anlaşması'nın uygulanacağını ve Suriye'nin Fransa'ya verileceğini anlayan Mekke Şerifi Şeyh Hüseyin'in oğlu Faysal, 7 Ekim 1918'de Şam'a girip, bütün Suriye'yi içine alacak bir Arap hükümeti kurduğunu açıklamıştır. Hükümet binasına da Arap bayrağı çekmiştir. 27 Ekim 1918'de Antakya'nın da Halep Faysal hükümetine bağlandığını açıklamıştır. Bkz: Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi**(1908-1918), AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 512, Ankara, 1982, s.101-102; Yuluğ Tekin Kural, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Kalite Matbaa, Ankara, 1976, s.13.; Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkisi**,TTK, Ankara, 1994, s.5.

²³Adil Dağıstan, “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”,**AAM**, C.XXI, Mart 2005, S. 61,s .3.

²⁴ Melek, **a.g.e.**, s.2.

kararlarının uygulanması, iki Fransız müşavirinin onayıyla gerçekleşecektir.²⁵ Fransızlar ilk zamanlarda bir yandan Arap milliyetçiliğini destekleyerek, onların sempatisini kazanmaya çalışmış bir yandan da Arap milliyetçiliğinin dozunu ayarlamaya çalışmıştır. Nuri Aydın Konuralp hatıralarında Sancak'taki idari yapılanmayı şöyle ifade etmekteydi:²⁶ “... Fransızlar her cemaatten kendilerine en yakın olan kimselerden Antakya'nın ileri gelen eşrafi hakkında bilgiler alıyor, gün geçtikçe mühiti daha iyi tanıyorlardı. Bu sırada merkezi Beyrut olmak üzere, Suriye Manda İdaresi'nin başı olarak bir yüksek komiserlik kurduktan sonra bütün Hatay, bir Sancak haline getirilerek, İskenderun merkezine bağlanmış, Belen kazası, nahiye haline getirilerek, kaza merkezi Kırıkhan'a nakledilmiş, İskenderun mutasarrıflığına da Reşit Tabbara adında bir Arap tayin edilmiştir. Bu tenkizat da göze çarpan Fransız siyaseti, Sancak idaresinde daima Arap memurlar kullanmak, Türkleri daima geri planda bırakmaktı...”

Türk ordusu Suriye'den çekilince, Halep Valisi Abdulhalik Renda, kaza merkezini Harim'den Türklerin yoğunlukta olduğu Reyhanlı'ya çekmiştir. Ancak, İskenderun'un işgalinden hemen sonra Fransızlar, Amik Ovası'nı işgal ederek Reyhanlı'daki direnişi yıkmak adına Reyhanlı'yı, Arapların çoğunlukta olduğu Harim kasabasına tekrar bağlamıştır.²⁷ Reyhanlılılar, Fransız idarecilerden Reyhanlı'nın, Türklerin yoğunlukta olduğu Beylan kazasına bağlanmasını isteseler de bu istek Fransızların işine gelmemiştir.²⁸ Buradaki temel amaç; Kürtlerden ve Türklerden gelebilecek tehlikeden korunmaktır.

İskenderun işgali sonrası bölge komutanlarından Fransız Albay De Piépape, ilerde özerk bir idare kurulacağını belirtmiştir. Albay bölgede ilk icraatı olarak, Jozef Makzum adlı bir Hıristiyan'ı İskenderun Belediye Reisliği'ne sonra da kaymakamlığına atamıştır. Yine aynı şekilde Fransızlar, Arap milliyetçisi olan

²⁵ Adnan Sofuoğlu, Adil Dağıstan, **İşgalden Katılıma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.11.

²⁶ Nuri Aydın Konuralp, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun, 1973, s. 16.; Remzi Siliöz ise Kırıkhan'ın, Belen'e nakledilmesinin temel amacının o bölgede Ermeni nüfusunun yoğunlukta olduğunu ve Fransızların siyasi emellerine ulaşmak için öyle bir uygulamaya gittiğini belirtmiştir. Bkz: Remzi Siliöz, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Ankara Kitapevi, Bursa, 1937, s.14-15.

²⁷ Konuralp, **a.g.e.**, s.19-36-37.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: A.Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C4., Tan Matbaası, İstanbul, 1939, s.954-955.

İbrahim Ethem Bey'in²⁹ görevine son vererek Antakya Kaymakamlığı'na, Arap eşrafı içinde kendilerine istihbarat sağlayacak, sadakat gösterecek Yahyazade Adalı'yı atamışlardı.³⁰

İşgaller devam ederken Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesi ile öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulmuş olan "Mandat" sistemine paralel olarak, San Remo toplantısında Suriye ve onun parçası sayılan Lübnan "A" türü mandat statüsüyle Fransa yönetimine verilmiştir.³¹ Bu gelişmeler yaşanırken 13 Temmuz 1919'da, İskenderun'a inceleme yapmaya gelen King-Crane Komisyonu'na bölgedeki halk, Fransız yönetimini istemediklerini dile getirmiştir.³² Türkler, 1919 yılı ortalarına doğru teşkilatlanmaya başlamışlardı.³³ Fransızlara ve Ermenilere karşı ilk silahlı direniş, 19 Aralık 1919 tarihinde Dört Yol'da Kara Hasan adlı birinin, yanına aldığı silahlı kişiler tarafından olmuştur.³⁴ Bölgede işgallerin hız kazanması üzerine İttihatçılardan ve Türk Ocaklarına mensup birkaç kişi tarafından Ahmet Türkmen'in öncülüğünde Antakya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Yüzbaşı Asım, Nuri Aydın silahlı örgütlenmeyi sağlıyor, Nafi Miskioğlu da sivilleri teşkilatlandırarak propaganda şefliğini üstleniyordu. Samih Azmi Ezer sivil teşkilattan istihbarat şefi, Ferit Cemal Bey ise propagandacıydı.³⁵ Bu cemiyet, Maraş'taki Yüzbaşı Bedri kumandasıyla temas halinde olmuştur. Bedri Bey

²⁹ 1886 yılında Lazkiye'de doğmuştur. İlk mektebini, Lazkiye ve Cisril Şuğur'da tamamladıktan sonra, Halep Lisesi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Mülkiye'ye girmişti. Mezun olduktan sonra Lazkiye Mutassarıf Vekilliği'ne tayin olmuştur. İki defa kaymakamlık ve Lazkiye İdadisi okul müdürlüğü yapmıştır. Stajyerliğini tamamladıktan sonra Üsküp Vilayeti'ne bağlı kazalarda kaymakamlık yapmıştır. Daha sonra İskenderun ve Antakya Kaymakamlığı yapmıştır. Fransız işgali sonrası, Halep'e giderek, Halep Sultaniye sinde tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmıştı. Halep Devleti Emni Sırrı El'am makamına tayin olmuştur. Tarık Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, Halep, 1935, s.3.

³⁰ Sofuoğlu, Dağıstan, **a.g.e**, s.12; Konuralp, **a.g.e**, s.14-15.; Türkmen, **Hatay Manda Tarihi...a.g.e**, s.950.

³¹ Soysal, **a.g.m**, s.80.; Dağıstan, "*Sancakta Fransız*," **a.g.m**, s.693.

³² King-Crane komisyonunun incelemeleri için bkz: Sökmen, **a.g.e**, s.21.; Hulki Öcal, **a.g.e**, s.95.; Güney Nur, "*Milli Mücadelede Güney Cephesi ve Suriye ile İlişkiler*", **VI. Hatay Tarihi ve Kültür Sempozyumu**, Antakya, 2004, s.230. Konuralp, **a.g.e**, s.17.

³³ Bu teşkilat için bkz: Selçuk, **a.g.e**, s.47-48.

³⁴ Ahmet Halaçoğlu, **Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi**, TTK, Ankara, 1985, s.4-5.

³⁵ Konuralp, **a.g.e**, s.26-30.

kuvvetleri bölgeye gelip Fransızlar tarafından yenilince, Ahmet Türkmen Antep'e sığınmıştır.³⁶

Anadolu'da ise örgütlenme çabaları devam ederken Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920 tarihindeki toplantısında, ulusal kurtuluş hareketinin temel ilkelerini "Misak-ı Milli" adı altında ilan etmiştir.³⁷ Misak-ı Milli, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında, işgal edilmeyen bölgeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda Tayfur Sökmen, 29 Mayıs 1920'de Ankara'ya çektiği telgrafta, İskenderun ve çevresinin Misakı Milliye dâhil olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Miralay Recep Bey vasıtasıyla verdiği cevapta: "*İskenderun Sancak'ı ve havalisinin Misakı- Milli hudutları içinde olduğunu, Maraş'ta teşekkül eden ikinci kolordu komutanlığı ile temas edilmesini emrediyorlardı.*"³⁸ Atatürk'ün direktifiyle Sancak'ta işgallere karşı direniş resmiyet kazanmış, bu söze paralel olarak Sancak'ın Anavatan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu somut olarak gösterilmiştir. Nitekim ilerdeki safhalarda "Misak-ı Milliye" atıflar yapılacak ve sorunların çözülmesinde "Misak-ı Milli" referans olarak kullanılacaktır.

1920'de Ahmet Mürseloğlu ve Suphi Bereket Fransızlar tarafından önemli görevlere getirilmişlerdir. Fransızlar Bereket'i Suriye Cumhurbaşkanlığı'na atamışlardır. Bereket her ne kadar Suriye Cumhurbaşkanı olsa da Sancak'ın menfaatini düşünmüştür. Bu bağlamda Amik Gölü'nün kurutulmasının bir Yahudi firmaya verilmesine karşı çıkmıştır. Çünkü firma buralara Yahudileri yerleştirecekti.³⁹

Fransızlar 7 Aralık 1918'de Antakya'yı, 11 Aralık'ta da Dört Yol'u işgal etmişlerdi. 1920 yılının Temmuz ayında Antakya, Kuseyr, Dört Yol ve Amik mntıklarının idaresinde önemli değişiklikler yapmışlardır.⁴⁰ Fransa, bölgede hâkimiyetini güçlendirmek için idari yapıda sürekli değişiklikler yapmaya devam

³⁶ Melek, **a.g.e.**, s.5.

³⁷ Sander, C.I.,**a.g.e.**, s.408.; M. Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II,TTK, Ankara,1997, s.540-541.

³⁸ Bu telgrafın tamamı için bkz: Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s.35.; Mehmet Mursaloğlu, "*Misak-ı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay*" Anavatan'a Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay Sempozyumu, **AAM**, 2001, s.115-116.

³⁹ Konuralp, **a.g.e.**, s.72.

⁴⁰ Gündüz, Kaya(ed.), **a.g.e.**, s.131.

etmiştir. Nitekim Cısrüşşugur muharebesinden⁴¹ sonra İskenderun Sancağı özerkliğini korumak kaydıyla, 1 Eylül 1920’de Halep’e bağlanmıştır. Fransa “böl-yönet” politikasıyla toplumsal kutuplaşmayı sağlıyor, bu bağlamda da bölgeleri parçalıyordu. Nitekim Fransa, mandater olarak, 1 Eylül 1920’de; Halep, Şam, Lübnan ve Alevi bölgesi olmak üzere dört yönetim biçimi oluşturmuştur.⁴² Böylelikle Arap birliğini arzulayan milliyetçi duyguların zayıflatılması hedeflenmiştir. Parçalama siyaseti, Fransızların sınırları belirleme politikası toplumların istek veya arzularına ya da coğrafi özelliklere göre değil, kendi emellerine uygun oluyordu.

Fransızların Kilikya Savaşı sürerken, Sancak’taki Türk nüfus oranının düşürülmeye çalışılması dikkate değerdir. 9 Ekim 1920’de yapılan yeni düzenlemede ise Sancak; Belen, Harim ve Antakya kazaları ile Çısrüşşugur’dan ayrılan Ordu, Lazkiye’den ayrılan Bayır-Bucak ve El-Ekrad’dan oluşuyordu.⁴³ Moskova telsiz istasyonuna gelen haberde, güney cephesinde Antakya bölgesine saldıran Fransızların ağır zahiyata uğradıkları yer almıştır.⁴⁴ Antakya’daki Kuvayı Milliyecilerle Fransızlar arasındaki çatışmalar, 1921 yılının Temmuz ayına kadar devam etmişti. 8 Ağustos 1921’de Fransız Yüksek Komiseri bir kararnameyle, İskenderun Sancağının özerk ve özel bir idareyle yönetileceğini beyan etmiştir. Sancağı, Halep Vilayeti tarafından görevlendirilen bir mutasarrıf yönetecektir. Osmanlı kanunları yürürlükte bırakılacaktı. 12 Eylül 1921’de yeni bir kararnameyle Harim, Sancak’tan ayrılıp Halep’e bağlanmıştır. Bu düzenlemeyle Türkler memnun edilerek, Sancak sınırları içindeki Türklerin oranı tekrar yükseltilmiş oldu.⁴⁵ Fransa, Sancak’ın idari yapısını etnik yapıya göre sürekli değiştirerek, “böl ve yönet”

⁴¹ Fransızlar, Halep’i aldıktan sonra, Kuzey Suriye’deki milli harekete son vermek için, İskenderun ile Halep’teki kuvvetlerini birleştirmişti. Bu maksatla bölgede yapılan muharebede, milli kuvvetler yenilgiye uğratılmıştı. Bkz: Türkmen, **Hatay Manda Tarihi... a.g.e.**,s.1016-1017.

⁴² Sarımay, **a.g.m.**, s.5.

⁴³ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Antakya, 1999, s.111.; Yusuf Duran, **İskenderun Sancağı’nda Fransız Mandası**, Ankara, 2010.s. 50.; Fransızların “böl-yönet” politikası için bkz: Konrad Sztyley, *The Security Services in Lebanon and Syria: The Mark Of The French Architect*, **Arab Reform Initiative**, August, 2012. http://www.arabreform.net/sites/default/files/SSR_Rule_of_France_Sztyley_E_N.pdf

⁴⁴ **TİTE ARŞİVİ**, Kutu: 22, Gömlek: 34, Belge: 34.

⁴⁵ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956).s.15 Tekin, **Hatay Tarihi (Osmanlı Döneminde)**, a.g.e., s.218.; Duran, **a.g.e.**s.59; Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, TTK, Ankara, 1991,s.12.

politikasıyla Sancak'taki konumunu güçlendiriyor, bir yandan da işgallerde karşı direnişi engellemiş oluyordu.

Bölgede süren çete savaşları ve Sakarya Savaşı sonunda, 20 Ekim 1921' de Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey arasında Ankara Antlaşması yapılmıştır. Sancak bölgesinin milli sınırlar dışında kalması, Türkiye'nin menfaatleri açısından lüzumlu görülmüştür. Çünkü bu anlaşmayla İtilaf kanadından bir devletin tek başına da olsa Ankara Hükümeti ile bir anlaşma imzalaması, onun bu hükümeti yasal olarak tanıdığı⁴⁶ ve bu durumun Ankara'nın Fransa'ya dayanarak Avrupa'ya "pencere açmaya" olan ihtiyacının bir göstergesidir.⁴⁷ Özellikle Ankara Antlaşması'nın 7 ve 8. maddesinde "İskenderun Sancağına" özel idare şekli tanınmış, Türk parası orda resmi haizde olmuş, Türk ırkından olan sakinlerin kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylık sağlanmış, Türkçe resmi dil olmuş, Türk bayrağına benzer bir bayrağın olması öngörülmüştür.⁴⁸ Aynı protokolde İskenderun Limanı'nda Türklere ait malların güvence altına alınması ile Türk bayrağını taşıyan gemilerin limanlardan faydalanması istenmiştir.⁴⁹ Sancak'ın sınırı da şöyle tanımlanmıştır: *Sınır çizgisi, İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecektir (Demiryolu istasyonu ve Meydan-ı Ekbez Suriye'de kalacaktır); sınır daha sonra Marsova'yı Suriye'ye, Karnaba ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kayacak, oradan Çobanbey istasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolu platformu Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır. Oradan, Nusaybin ile Cezire-i İbn-i Omar arasındaki eski yolu izleyerek Cezire-i İbn-i Omar'da Dicle'ye varacaktır. Nusaybin ile Cezire-i İbn-i Omar ve yol Türkiye'de kalacaktır....Bu anlaşmanın imzasından sonra bir ay içinde, söz konusu sınır*

⁴⁶ Bige Yavuz, **a.g.m.**, s.273.

⁴⁷ Hatipoğlu, **a.g.m.**, s.4.

⁴⁸ Sökmen, **a.g.e.** s.61.; Hamit Pehlivan vd, **a.g.e.**, s.36.; M.Tekin, **Hatay Tarihi, a.g.e.**, s.219.; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981,s.670.; Ahmet Halaçoğlu, **Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi**, Ankara, 1985, s.5.; **İslam Ansiklopedisi**, C.III, TDV, İstanbul, 1991, s.232.; **Büyük Lügat ve Ansiklopedisi**, C.5., Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971 s.672.; Anlaşma metninin tamamı için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.14, Devre 1, İçtima 2, Ankara, 1958, s.24-26.

⁴⁹ H. Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, KYK, 1973, s. 526.

*çizgisini çizmek üzere iki tarafın temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon o süre içinde çalışmalara başlayacaktır.*⁵⁰

Her iki temsilcinin teati ettikleri mektupların birinde Franklin Bouillon şunları yazıyordu:⁵¹ “*Bugün hükümetlerimiz arasında imza edilen itilafnamenin yedinci maddesini tamamlamak üzere İskenderun bölgesinde uygulanacak hususi idare usulünde, Türk çoğunluğu içine alan bölgelerin umumiyetle Türk ırkından olan memurlar tarafından idare edileceğini açıklamayı faydalı sayıyorum.*” Bu bağlamda 7. madde ve diğer ekler Sancak halkının milli benliklerini koruma ve geliştirmede, Türkiye ile olan kültürel bağların kopmamasında önemli bir unsur olmuştur. Sancak, Misakı Milli sınırlarının dışında kalsa da Mustafa Kemal Paşa Franklin Bouillon’a, İskenderun ve Antakya’yı alacağını, orada bir Türk Hükümeti teşkil edileceğini dile getirmiştir.⁵²

2 Kasım 1921’de Mustafa Kemal, Tayfur Bey (Sökmen) ve Faruk Cengiz Bey’e konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:⁵³ “*...İskenderun Sancağı ve havalisinde (Hatay’ın da) tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ilerde sizleri de kurtaracağız. Şimdilik memleketinize giderek çalışınız. Bir işiniz olur veya müşkülâtla karşılaşırsanız arkadaşlara müracaat edersiniz.*”

Ankara Antlaşmasıyla geçici barışın sağlanamayacağına inanan Kuvay-ı Milliyeciler, Adana’da toplanmışlardı. Adana’da yapılan toplantıda “Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafa-i Hukuk Cemiyeti”⁵⁴ adında gayri resmi bir cemiyet kurulmasına karar verilmiştir. Bu cemiyetin başkanlığına Tayfur Sökmen, ikinci reisliğine Sami Azmi Eser, Genel Sekreterliğine Şükrü Oğuz seçilmiştir. Cemiyet aynı zamanda Sancak halkını bilinçlendirmek, haklılıklarını dünya kamuoyuna

⁵⁰ Bige Yavuz “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşaması” AAM, C.VIII, S.23, Mart 1992, s.273.; Oral Sander, **Siyasi Tarih**, C.2, s.95.

⁵¹ Aynı yer

⁵² Ada, **a.g.e.**, s.51.; M.Tekin, **Hatay Tarihi**, **a.g.e.**, s.219.

⁵³ Sökmen, **a.g.e.**, s.63.

⁵⁴ Bu cemiyet geçici olarak kapatıldıktan sonra 1929’da İstanbul’da yeniden kurulmuştur. Bkz: Sökmen, **a.g.e.**, s.16.

duyurmak için Altınözü adında bir gazete çıkarmıştır.⁵⁵ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana Valisi Refet Bey'in girişimiyle resmîyet kazanmış, adı da "Antakya-İskenderun Yurdu" olmuştur.⁵⁶ Böylelikle Ankara Hükümeti, Anadolu'nun her tarafında örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bölgede teşkilatlanmasına ön ayak olmuştur. Anadolu'da izlenen yöntem, Sancak'ta da izlenecektir.

1922 yılında Belen kazası, Fransızlarla birlikte gelen Ermenilerin yerleştiği Kırkhan'a bağlanmış Belen, nahiye merkezi olmuştur. Sancak sınırlarının belirlenmesinde ırk, din ve cemaat ölçüt olmuştur.⁵⁷ Bu sırada Ankara Antlaşması'ndan sonra kazanılan Büyük Taarruz beraberinde siyasi zaferi getirmiş ve 20 Kasım 1922'de Lozan görüşmeleri başlamış, 4 Şubat 1923'te Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada Fransız Yüksek Komiserliği, Ankara Antlaşması'nın hükümlerini yerine getirmek için 4 Mart 1923'te İskenderun Sancağını Halep Devleti'ne bağlamıştır. Ancak Sancak, bir meclise ve mutasarrıf tarafından hazırlanan bir bütçeye sahip olmuştur. Bu bütçe Halep Meclisi'nin onayına sunulacaktır. Yüksek Komiserya delegesinin görevi, Sancağa atanan mutasarrıfa fikir vermek olacaktı.⁵⁸ Bu doğrultuda da Sancak'a mutasarrıf olacak kişiler, bir nevi Fransızların istekleri doğrultusunda hareket edecektir.

Lozan ve Suriye'de yaşanan gelişmelerden hemen sonra Mustafa Kemal Paşa 15 Mart 1923'te Adana'ya gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'ya geleceğini duyan Hataylılar da, Mustafa Kemal'i karşılamaya gitmişlerdir. Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, kendisini karşılayan kalabalığa yaklaştığında, elleri kolları zincire bağlı, baştanbaşa siyahlara bürünmüş Antakya-İskenderun levhası taşıyan dört hanımdan biri olan Ayşe Fitnat, Gazi'ye nutkunda⁵⁹ "Ey Ulu Gazi Bizi de Kurtar" diye yalvarmıştır. Duygulanan Mustafa Kemal Paşa: "Kırk asırlık Türk

⁵⁵ Cemiyetin diğer üyeleri: İzzettin Çavuş, Ferit Cemal, Ali Kurşun, İdris Antebi, Suphi Dağlı, Hacı Hamzanınoğlu Abdo, Vasfi Bolat, Rasim Yurtman Affan Efendi, Hacerzade Hafız Mustafa Efendi idi. Bkz: Konuralp, **a.g.e.**, s.139; Sökmen, **a.g.e.**, s.66-67.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sökmen, **a.g.e.**, s.73.

⁵⁷ Tekin, **Hatay Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, **a.g.e.**, s.220.

⁵⁸ Majid Khadduri, "Alexandrate Dispute" **The American Journal of International Law**, Vol.39, No.3 (Jul 1945), s. 480.

⁵⁹ Nutkun tamamı için bkz: Zafer Sarı, "Ayşe Fitnat ve Hatay'ın Kurtuluşu Mücadelesi", **GKD**, Yıl 2, S.17, Temmuz 1990, s.28., Ayrıca bkz: Abdurrahman Konuralp, "Nuri Aydın Konuralp" **GKD**, Yıl 4, S.37, Antakya, Mart 1992, s.34; Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s.140-141.; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.528.; Melek, **a.g.e.**, s.9.

yurdu düşman elinde esir kalamaz, zamanı gelince siz de kurtulacaksınız” diyerek, karşılık vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözü devletin ve kendisinin Hatay'a bakışını ortaya koymuştur.

23 Nisan 1923'te Lozan görüşmeleri tekrar başlamıştır. Konumuz açısından ilgili bölüme baktığımızda Lozan Konferansı'nda, Ankara İtilafnamesi'nin 8. maddesinde yer alan Suriye sınırının, tanımlanmış sınır olduğu teyid edilmiştir. 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti, Fransa'nın “Suriye Mandaterliğini” Lozan Konferansı sonrası 29 Eylül 1923'te kabul etmiştir. Fransa ilk iş olarak Suriye mandasını Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye devletleri adı altında dörde bölmüştür. Buna ek olarak da, Halep Devleti'ne bağlı “İskenderun Özel Sancağı'nı” kurmuştur.⁶⁰ Ancak yapılan bu düzenleme, büyük Arabistan hayalini kuran Arap milliyetçilerinin işine gelmemiştir. Fransa, bölgeyi kolayca yönetebilmek için birbiriyle kuvvetli bağı olmayan küçük birimlere ayırmıştır. Aynı zamanda yönetimin üst kademelerine Fransız vali veya delegelerin getirilmesi, dikkate değerdir. Sancak'ı mutasarrıf yönetiyor, ilçeyi yöneten kaymakam mutasarrıfa bağlı, nahiye müdürleri ise kaymakama bağlıydı. Lozan'dan sonra Sancak'ın idari yapısı şu şekilde sınıflandırılmıştır:⁶¹ İskenderun Kazası'na bağlı, Arsuz Nahiyesi; Antakya Kazası'na bağlı, Bityas, Kuseyr, Tahtani, Harbiye, Karamut, Ordu, Kesep, Süveydiye, Fevkani; Kırıkhan Kazası'na bağlı Beylan, Reyhanîye, Hacılar Nahiyesi oluşturmaktaydı.⁶²

1925'te Suriyeli Arapların Fransız idaresinden duydukları rahatsızlıklar artmış, bu bağlamda Fransız idarecileri artan rahatsızlığı dizginlemek için Suriye'nin bağımsızlığını savunan, medeni haklarını garanti altına alan Faris el- Huri liderliğindeki Halk Partisi'nin kurulmasına izin vermiştir. Ancak Arap milliyetçileri bununla da yetinmemiş, Fransızların ülkeyi altı ayrı parçaya böldüklerinden Suriye'nin bütünlüğünün sağlanamadığı gerekçesiyle gerginliklere yol açmışlardır. Nihayetinde 1925'te Halep ve Şam Vilayetleri birleştirilmiş, aynı yıl Halep

⁶⁰ Oran, a.g.e, s.278-279.; Ayrıca bkz: Dağıstan, a.g.t , s.73-74; Dağıstan, “ *Sancakta Fransız*”, a.g.m, s.695.; Oran, a.g.e, s.281.; Ergün Akçora, “*Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasında Yeri*” AAMD, C.X I., S.32, Ankara, Temmuz 1995, s.389.

⁶¹ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956).s.16; Tekin, **Hatay Tarihi**, a.g.e.s.131. Sancağın idari haritası için bkz: (EK-1)

⁶² Khadduri, a.g.e, s. 480.

Vilayeti'ne bağılı olan Sancak, Şam Hükümeti'ne bağlanmıştır.⁶³ Bir yandan Arap ayrılıkçı hareketinin arzuları giderilirken, diğeryandan Türklerin bölgedeki varlıkları göz ardı edilmiştir. Aynı zamanda Fransızlar Arapların isteklerine uygun olarak bölgedeki Türk nüfusunu, Arap nüfusu içinde eritebilmek için sınırı güneye doğru kaydırmıştır.⁶⁴ Sancak'ta siyasi cereyanların çarpışması kaçınılmaz olmuştur. Bu çatışmaları önlemek için aydınlar İskenderun'dan Suriye Meclisi'ne mebus göndermemeyi, meclisin İskenderun'da toplanması fikrini ileri sürmüşlerdir. Aynı yıl Şam, Hama, Halep ve Humus'ta Sünni Araplar ve Dürzîler, Suriye'nin Fransız Valisi Yüzbaşı Carbillet'inin baskıcı yönetimine karşı ayaklanmışlardır. Bu nedenle Fransız idarecileri Suriye'ye, Le Mantin gazetesi başyazarı Mösyö de Jouvenel'i Yüksek Komiser olarak tayin etmiştir. Böylelikle ilk defa bir sivil Yüksek Komiserliğe atanmıştır.⁶⁵ Suriye'deki her gelişme, Sancak'ın idari yapısının değişmesine neden olacaktır.

1926'da, Fransız Yüksek Komiseri Jouvenel'in yayınladığı bir kararname ile merkezi İskenderun olmak üzere Suriye'den ayrı müstakil bir "*İskenderun Hükümeti*" kurulduğunu ve bu Sancak'ın Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlandığını beyan etmiştir. Mart 1926'da merkezi İskenderun olan 12 kişilik bir hükümet kurulmuştur. Kurulan hükümetin kendine ait anayasası, hükümet başkanı olacak ve Şam'daki meclise giden mebus sayısı, 6'dan 9'a çıkacaktı. Bu bağlamda nüfus oranına göre 3 Sünni, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Hristiyan Ortodoks meclise seçilecekti. Sancağın bağımsızlığına ilişkin alınan bu karardan hemen sonra seçimler başlamıştır. Türkler yapmış oldukları toplantıda, Gaziantep'te bulunan Ahmet Türkmen'in hükümet başkanı olmasını istemişlerdir. Ancak Fransız subayları Abdurrahman Melek ile görüşerek kendisine milletvekilliği teklif edip, Türklerin seçimlere katılmasını istemişlerdi. Seçimlere Fransız Delegeşi Pierre Durrieux'un⁶⁶

⁶³ Soysal, **a.g.m**, s.81.; Melek, **a.g.e**, s.11-12.

⁶⁴ Nadir Gökoğlu, **Hatay'ın Anavatan'a Katılması Ardından Suriye'de Kalan Bayır-Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları**, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.; Yusuf Sarınoy, "*Atatürk'ün Hatay Politikası I(1936-1938)*", **AAMD**, C.XII, S.34, Mart, 1996; Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye(1908-1938)**, AAM, 2004, s.456.; Mehmet Akif Okur, "*Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası*" **BİLİG**, S.48, 2009 (KİŞ), s.147

⁶⁵ Ada, **a.g.e**, s.78.; Umar, **a.g.e**, s.494.

⁶⁶ Fransa'nın İskenderun birinci konsolosu ve müstakil İskenderun Sancağı nezdinde yüce komiserlik delege muavimidir. 1884 Miladı senesi Şabanının 13. günü doğmuştur. Fransa'nın şark lisanları

istediği kişiler katılabılmıştır. Nitekim seçilen mebusların çoğu Araplık iddia eden ve Şam taraftarı olan kimselerden çıkmıştır. Hükümet Reisliğine de Pierre Durieux getirilmiştir.⁶⁷ Bunu üzerine Suriye’de fırtınalar kopmuş, Arap milliyetçilerinin yoğun tepkisi ve Suriye Devlet Reisi Ahmet Nami’nin girişimi üzerine hükümetin adı değiştirilerek “Şimali Suriye Hükümeti” ismiyle, 12 Haziran 1926’da Şam’a bağlanmıştır.⁶⁸ Bu bağlamda Türkler bağımsızlık etrafında daha çok kenetlenmeye başlamışlardı. Nitekim çarşı ve dükkânlarda Gazi, İsmet ve Fevzi Paşa’ların resimleri asılmış kahvehanelerde, gazinolarda gramofonların çaldığı İzmir ve Sakarya marşları işitilir olmuştur.⁶⁹ Bu olay 1926 yılında, Türk kültürünün ve milli şuurun oluşmasını oldukça etkilemiştir.

30 Mayıs 1926’da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan “*Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*” ile Ankara Antlaşması’nın öngördüğü idari yapı bir kez daha teyit edilmiş oldu. Bu vesileyle Fransa, kendi yönetimine muhalefet eden Şam’a karşı, Sancak’ı bir koz olarak kullanmayı düşünmüştür.⁷⁰ 1928 yılında Fransız manda

Dar’ül Finun’undan birude etmiştir. 1907’den 1921 tarihine kadar bir çok konsolosluk memuriyetlerinde bulunmuş Kadis, Yafa, Tanca, Şam, İskenderiye konsolosluk vazifelerini ifa etmiş, 1921’de Suriye ve Lübnan Yüce Komiserliği emrine verilmiştir. Bu tarih ve tayinden sonra meşaraleyhin Suriye’de ve bilhassa Müstakil İskenderun Sancağı’ndaki pek mühim faaliyetleri, zikre değer rolleri başlar. Yüce komiser emrine verilip Beyrut’a gelen Mösyö Duriyo 1921 senesi Temmuz’undan 1923 Eylülü’ne kadar bu mühim vazifeyi ifa ettikten sonra diplomasının şube-i konsolosluk hizmetleri şubesi reisliğine tayin edilmiş 1924 Ağustosunda İskenderun Müstakil Sancağı yüce komiserlik delege muavini olarak İskenderun’a gelmiş ve on iki seneden beri bu Sancağın siyasi, idari, emirani hayatında amil ve nazım bir şahsiyet olarak makamını muhafaza etmiştir. 16 Kanun-i evvel 1933 tarihinde rütbesi birinci sınıf konsolosluğa terfi edilmiştir. Nişanları: Lejyon denur nişanının Şevvaliye, Merit ağırkul, merit zirai nişanının Şevvaliye rütbelerine, Fas hükümetinin nişan uluvel, nişan hafidiye, Tunus’un nişan iftiharlarını, Suriye’nin birinci dereceden istihkak suri nişanı, Yunanistan’ın nişanı, Sırbistan’ın senet sava nişanının birçok ecnebi devletlerin ofisy ve şovalye derecelerinden madalya ve takdirlerini de kazanmıştır. Mösyö Durieux’un bu resmi, meşaralya, mezunen İstanbul’a giderken müellif tarafından yapılp Karagöz gazetesinde basılmıştır. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.1-7

⁶⁷ Melek, **a.g.e**, s.13-14.;M.Tekin, **Hatay Tarihçesi**, **a.g.e**, s.28.; Arslan, **a.g.m**, s.18.; Akçora, **a.g.m**,s.390.; M.Tekin, **Hatay Tarihi**, **a.g.e**, s.220., Dağıstan, “*Sancakta Fransız*”, **a.g.m**, s.697; **Doğruyol**, 1Mart 1926.

⁶⁸ İskenderun Sancağı’nın istiklali için yemin etmiş olan mebuslar, Suriye Devlet Reisi Ahmet Nami’nin murahhasları huzurunda tekrar Şam’a iltihak kararı verdiler. Yalnız Ermeni mebus Narik “henüz imzanın mürekkebi kurumamıştır. Ben sözümü ve imzamı geri almam, Şam’a iltihak kararını kabul etmiyorum” diyerek muhalif kaldı. Bkz: Melek, **a.g.e**, s.14.; Dağıstan, **Türk-Fransız İlişkileri**, **a.g.t**, s.132.; Melek, **a.g.e**, s13.

⁶⁹ Melek, **a.g.e**, s.13-14.

⁷⁰ Oran(ed.), **a.g.e.**, s.281.

yönetimi Ermenilerin yaşadığı Karye denen yerleşim yerini, Ermenice “Yeni Zeytun” manasına gelen “ *Nuru Zeytun* ” olarak isimlendirmişti.⁷¹

1928’de Suriye Mebusan Meclisi’ne gidecek adayları belirlemek için seçimler başlamış ve Antakya’daki seçimler bayağı gürültülü olmuştur. Abdurrahman Melek yaşananları eserinde şöyle dile getirmiştir:⁷² “1928 senesinde Antakya’da mebus intihabı epeyce gürültülü oldu. Biz intihaba alakasız kaldık. Bununla beraber mebusların Sancak’tan Şam’a gitmemeleri için gayret gösterdik. Şam meclisinde Sancak mebuslarından Süreyya Halef ve Ahmet Mürseloğlu- Fransız otoritesinin muvafakatiyle olsa gerek- Türkçe konuştular. Hatta Ahmet Mürsel İskenderun istiklali lehinde Türkçe nutuk dahi okumuş ve bu nutuk zabıtlarda yer almıştı. Buna şu mana veriliyordu: Sancak’ta gittikçe genişleyen istiklal cereyanı, Fransız makamlar tarafından Suriyelilere bir tehlike olarak gösteriliyor, birtakım tavizlerle tehlikenin önüne geçebilmek için Şam Meclisi’nde Türkçe konuşulmasına müsaade edilmesi tavsiye olunuyordu.” Bu olay, Fransızların Türklerin Türkçe konuşmalarından rahatsızlık duyarak, 1921 yılındaki antlaşmayı pratikte uygulamak istemediklerinin bir göstergesi olmuştur.

1928’de Şam Mebusan Meclisi kurucu meclis sıfatıyla İskenderun Sancağı için Suriye Anayasası’na ek olarak “*İskenderun Statü Organîği*” hazırlamış⁷³, bu durum 1930 yılında Cemiyeti Akvam yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Fransa hem Suriye’ye Sancak’ın özel konumu hatırlatılarak gözdağı vermek hem de Sancak Türklerini memnun etmek için, Suriye Anayasası’nda değişiklikler yapmıştır.⁷⁴ Fransa ile Türkiye-Suriye sınırının tespiti, Sancak’ta özel yönetimin teyit edilmesi her ne kadar 30 Mayıs 1926 tarihinde yapılan “Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri” sözleşmesinde geçse de 3 Mayıs 1930’da yapılan protokolle tamamlanmıştır.⁷⁵ 14 Mayıs 1930 tarihinde yayınlanan kararnameye göre Sancak doğrudan doğruya Şam’a bağlı, iç işlerinde bağımsız olacaktı. Sancak mutasarrıfını ve hâkimlerini Suriye Devlet Başkanı tayin edecekti. Mutasarrıf, kaymakamları seçecek, Suriye devlet

⁷¹ BCA, 30.10.0.0, Yer no: 108.710.18.

⁷² Melek, a.g.e, s.16.

⁷³ İskenderun Sancağı Statü Organîği maddeleri için bkz: Melek, a.g.e, s.16.

⁷⁴ Oran(ed.), a.g.e, s.282.; Parlamento Tarihi C I. D.5(1935-1939), s.547

⁷⁵ Soysal, a.g.m. s. 80-81.

başkanını temsilen memur ve müdürleri atayacaktı. Böylelikle Sancak idaresi, Arapların eline geçecekti.⁷⁶

1930 yılının sonlarına doğru Cumhuriyet Halk Fırkası Sancak'ta teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Yenigün gazetesi 1930 Aralık ayında merkezi Antakya'da olmak üzere İskenderun Sancağı'nda "İskenderun Avam Fırkası" adıyla bir parti kurulduğunu haber vermiştir.⁷⁷ Zira Yenigün gazetesi yazarı Kemal Sülker, 1938'de CHP Genel Sekreteri Vedi Münir Karabay⁷⁸ ile CHP'nin kuruluşuna ilişkin yaptığı röportaj, bu haberi doğrular niteliktedir. Parti ilkelerine bağlı olarak konuşan Karabay, Partiye üye olmanın temel koşulunu merkeze bağlı olmak diye ifade etmiştir. Arap milliyetçilerinin lideri olan Zeki Arsuzi⁷⁹, CHP'nin

⁷⁶ Tarık Mümtaz Göztepe, **Hatay Albümü**, İstanbul, Ülkü Matbaa, 1942, s.12-13.

⁷⁷ **Yenigün**, 16 Aralık 1930.

⁷⁸ 303 Rumi tarihinde Antakya'da doğmuştur. Rüştüye tahsilini Antakya'da ikmal ettikten sonra Arabi ve farsî tahsil etmiş, 324'te Harim kazası tapu memurluğu iki sene orda hizmetten sonra istifa ederek, Halep adliye encümeninde imtihan vererek icra vekaleti mezuniyeti almıştır. 331 senesinde Antakya İdadisi, muallimliğine tayin edilmiş, aynı tarihte Antakya tapu ve hazine vekaletine verilmişti. 333 tarihinde Halep Tapu Müdür Muavinliğine tayin edilmiş, Hükümet-i Arabiyenin ilanı tarihinde Alevi Devleti Tapu Müdürlüğü Vekaleti'ne verilmiş, 923 Miladi tarihinde Alevi Devleti Tapu Müdür Umumlüğüne tayin edilmiş, 925'te istifa ederek, Antakya'ya avdet etmiş ve bir sene sonra Antakya Lisesi son sınıfları felsefe, iktisat, hukuk profesörlüğüne tayin edilmiş, Avukatlıkla Profesörlüğün birleştirilemeyeceği kararı ile avukatlığa başlamıştı. 1928 Umumi intihaplarında Antakya mebusluğuna adaylığını koymuş ve halkın coşkunu arzusunda rağmen kendisinin intihap yoklamasında nüfus kaydı çıkmadığı bahanesiyle namzetliği kabul edilmemiştir. Nişanları yoktur. Fakat Lazkiye halkının şükranı olarak kendisine bir altın kalem verilmiştir. Temmuz 1938'de Antakya Belediye Reisliğine atanmıştır. Hatay Devleti döneminde meclis 2. Reisi olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası Hatay Barosunun kurucusu ve ilk başkanı olmuştur. 1942'de Antakya Belediye Başkanı olmuştur. 1952'de vefat etmiştir. Mümtaz,,**a.g.e.s.**58. Ayrıca bkz: Galioğlu, **a.g.t.**,s.54-55.; Duman, **a.g.t.**, s.80.

⁷⁹ Zeki el Asuzi, Antakya'nın Alevi mektebi olan Affan Mektebi'nde 1925 yılında öğretmenliğe başlamış, 1927'de Fransa'da felsefe okumuş, Eylül 1931'de Antakya Lisesi öğretmenliğine tayin edilmişti. 1938'e kadar Arap milliyetçilerinin öncülüğünü yapmıştır. Daha sonra Hatay'dan kaçarak Halep'te kurulan "İs'afi Muhacirin" derneğine üye olmuştur. Hasan Cabbar ile Hatay'ın aleyhinde faaliyette bulunmuştur. Mehmet Tekin, **Hatay Devleti**, 1999, s.22; Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.114-115.; diğer bir kaynakta, "1926-1927'den sonra okuldan mezun olan gençler yüksek tahsil için Türkiye'ye giderken, Araplar Fransa'ya ve Şam'a gönderildiler. Türklerden Fransa'da üniversiteyi bitirenler dönüştü siyasi eylemlere karışmazken, Araplar daha etkin hale geliyorlar, Arap milliyetçiliği konusunda hem Fransa'ya karşı, hem de Türklere karşı keskin görüşler savunuyorlardı. Bunlardan en belirgin örnek Zeki Arsuzi idi. Sancak'ta ilkokul öğretmeni iken (Antakya Lisesi'nin ilkokul bölümü) 1927-1930 arasında Fransa'da felsefe tahsili yapan Arsuzi, 1931-1932 yıllarında Arap kısmında öğretmenlik yapmış ve Sancak'ta Arap milliyetçiliği duygularını uyandırmada etkili olmuştu (Osmanlı döneminde babası da aynı suçtan mahkûm olup Konya'da sürgün edilmişti). Arsuzi özellikle halkın Nusayri (Alevi) kesiminde Türklük kavramına karşı Arap ve Suriyeli olma bilincini aşılama ve yaşatma, İtalya'daki faşizmi örnek alarak militan bir gençlik yetiştirme hedefine yönelik çalışmalar

“ilhak” gayesi için kurulduğunu söylese de Karabay, bu durumu başkaları tarafından sırf muhalefet havası yaratmak için uydurulmuş bir fikir olarak yorumlamıştır. Halk Partisi’ne gelince bu parti, iddia edildiği gibi hariçten gelmiş herhangi bir direktifle Cenevre anlaşmasından sonra değil, sekiz on sene önce teşekkül etmiş ve hatta Arsuzi’nin büyük kardeşi ve benim aziz arkadaşım Nesip Arsuzi’nin de iştirakiyle 1930 seçiminde faaliyete ve mücadeleye geçmiştir.⁸⁰ Bu durumda Halk Fırkası’nın 1930’larda Sancak’ta teşkilatlanmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

1931’de fırkanın halkın ihtiyaçlarını, duygularını tezahür etmek, insanları mutlu edecek bir idarenin tesisine çalışmak için kurulduğu belirtilmiştir.⁸¹ CHP’nin o dönemdeki adı Halk Grubu olarak nitelenmektedir. Remzi Siliöz anılarında Halk Grubu’nu şöyle anlatmaktadır:⁸² *“Bu hareketlere daha mükemmel bir şekil vermek ve siyasi hayatta ciddi bir mevcudiyet izhar edebilmek için bir merkeze bağlı siyasi teşekküller vücuda getirmek ihtiyaç ve lüzumunu hisseden Hatay münevverleri bir müddet evvel Hatay şehir ve kasabalarında Halk Grubu namına verdikleri siyasi partiyi kurdular. Partinin bütün Hatay şehrinde şubeleri vardır. Her türlü tehlikeyi, hatta ölümü göze alan münevverler bu grupların idare heyetlerini teşkil ettiler. Memleket zenginleri bu grupları yürütmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmediler. Son milli hareketlerde Fransız tazyik ve zulmünün en belli başlı hedefini bu gruplar teşkil etti.”*

Fırkanın veya grubun 1931’de kurulması tesadüfî olmamıştır. Buradaki temel amaç; Sancak’tan Suriye Meclisi’ne gidecek şahısların, Türk Hükümeti lehinde koordineli bir şekilde faaliyette bulunmasıydı. Fırkaya Türkleri temsilen Vedi Münir, Murtazade Mustafa Rasih, Alevileri temsilen Nesip Arsuzi, Ortodoks Ermenileri temsilen Avukat Firuz Hanzad, Rum Ortodokslar namına Antuvan Diyaş aday

yapmış, Fünun-u Cemile kulübü etrafında örgütlenmişler, “El Liva” adlı bir gazete çıkarmışlar ve işi silahlı savaşa kadar götürmüşlerdi”. Galioğlu, **a.g.t**, s. 103-104.; Hiroyuki Aoyama, A Biography of Zaki al Arsuzi, http://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/pdf/49_01.pdf

⁸⁰ **Yenigün**, 6 Ocak 1938.

⁸¹ Şükrü Balcı, *“Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları”*, **Yenigün**, 23 Temmuz 1944.; İskenderun Sancağı Avam Fırkası Niçin Teşekkül Etmiş? Başlığı altında fırkanın kuruluş amacı, adının ne manaya geldiği ayrıntılı olarak anlatılmaktadır bkz: **Yenigün**, 13 Ocak 1931.

⁸² Siliöz, **a.g.e**, s.75.; Ayrıca Remzi Siliöz, 1944’te neşrettiği anılarında Halk Grubunun 1932 yılında teşekkül ettiğini belirtmişti. Halk Grubunun teşekkülü Anayurttaki inkılâpları daha şuurlu ve daha disiplinli bir şekilde takip etmek işini programına almıştı. Bkz: Remzi Siliöz, *“ Bir Halk Nüktesi”*, **Yenigün**, 29 Mart 1944.

olmuşlardı.⁸³ Seçime kadar Yenigün gazetesi, vatanını ve milletini sevenlerin Halk Gurubuna oy vermelerinin bir namus borcu olduğu yönünde propagandalar yapmıştır.⁸⁴ İskenderun Sancağı Kanun-i Esasiye'si, Delege Durieuxs tarafından seçimler öncesi Hükümet Konağı'nın önünde okunmuştu. Buna göre, Sancak'ta hem Suriye Anayasası hem de İskenderun Sancağı Anayasası uygulanacak, İskenderun'da İdari Meclis olacaktı.⁸⁵ Fırka, 20 Aralık 1931'de Suriye Meclisi'ne gidecek mebusların birinci seçimine, 5 Ocak 1932'de ikinci seçimine katılacaktı.⁸⁶ 21 Aralık 1931'de yapılan seçimlerde Halk Grubu, manda idaresinin baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Halk Grubunun temsilcisi Vedi Münir, Kaymakamı ziyaret ederek, bir takım şikâyetlerde bulunsa da kaymakam seçimlerde hükümetin bitaraf olacağını kendisine söylemiştir.⁸⁷ Vedi Münir'in adaylığı kabul edilmediği gibi Kaymakam, halkın Vedi Münir'e oy vermemesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Baskılara dayanamayan Halk Grubu mebusları, hükümete bir beyanname vererek seçimlerden çekilmiştir.⁸⁸ Türkiye'deki CHP'nin uzantısı olan Halk Grubu yoğun baskılara dayanamamıştır. 5 Ocak'ta yaşanan olumsuzluklara rağmen seçim yerleri halka duyurulmuştur.⁸⁹ 5 Ocak 1932 tarihli Yengün gazetesi Sancak'ta seçimlerin sükûn içinde geçmesine rağmen seçilenlerin Sancağı temsil edemeyeceğini belirtmiştir. 6 Ocak 1932'de ikinci seçmenler belirlenmiş, eski lise binasında Suriye Meclisi için yapılan seçimlerde Türkleri temsilen Halk Grubu'ndan Abdulgani Türkmen ve Abdurrahman Melek seçilmiştir. Ancak mecliste Şam'a bağlı kalmak istemediklerini belirtip, Türklerin haklarını savundukları için azalıktan çıkarılmışlardır.⁹⁰

⁸³ **Yenigün**, 18 Aralık 1931.

⁸⁴ **Yenigün**, 19 Aralık 1931. Bkz: (EK-2)

⁸⁵ Suriye ve İskenderun Meclisi için seçilecek mebusların özellikleri için bkz: **Yenigün**, 25 Kasım 1931.

⁸⁶ Seçimin nasıl yapılacağı hususu hakkında bilgi almak için bkz: **Yenigün**, 16 Aralık 1931.; **Yenigün**, 9 Aralık 1931.

⁸⁷ **Yenigün**, 18 Aralık 1931.

⁸⁸ **Yenigün**, 22 Aralık 1931.; Ayrıca bkz: Tekin, **Hatay İşgal Yılları...**, a.g.e, s.190. 6 Ocak 1932 günü ikinci derecede seçimler yapıldı. Sonuç olarak Antakya'dan Yahyazade Hacı Mehmet Adalı, Kuseyriyade Mehmet Ağa, Sadık Maruf, Moses Der Kalustyan; Kırıkhan'dan Şihlüzade Halil Ağa; İskenderun'dan Muhammed Cereb Suriye Meclisi'ne seçildiler. Bkz: İsmet Melek vd. **Hatay Devleti**, Hatay Valiliği Yayınları, 2011, s.75.

⁸⁹ Bunlardan bazıları: Kessap, Süveydiye, Harbiye, Cebeli Musa, Orhaniye, Ordu idi. Bkz: **Yenigün**, 5 Ocak 1932.

⁹⁰ Diğer seçilen mebuslar için bkz: **Yenigün**, 7 Ocak 1932.; Melek, a.g.e, s.19.

Yenigün gazetesi ve yazarları Halk Grubu'na büyük bir destek vermiştir. Buna karşılık Adalı Mahmut Efendi, Yenigün ve Halk Grubuna karşılık Suriye yanlısı Antakya Gazetesi'ni çıkarma girişiminde bulunmuştur. Mahmut Efendi gazetenin mesul müdürlüğüne kardeşi Kemal Efendiyi, yazı işlerine Necmettin ve Tarık Mümtaz'ı⁹¹ getirerek, Antakya Gazetesi'ni diriltmiştir. Yenigüncüler ve Halk Grubu baskılara maruz kalmıştır.⁹² 1934'te Halk Grubunu yeniden canlandırma girişimleri olmuştur. Ancak Hükümet, Halk Grubuna karşıydı. Manda idaresinin baskı ve tehdit uygulamalarına dayamayan grup (Vedi Münir, Abdulgani Türkmen), Halk Grubuyla ilgilerinin kalmadığını gazeteye ilan vererek herkese duyurmuştur.⁹³

CHP, Hatay'daki çabasını kültürel yollarla da sürdürmek istemiştir. Tayfur Sökmen⁹⁴ bu durumu şöyle ifade etmektedir: “...Atatürk'ün emri ile Cumhuriyet Halk Partisi de İskenderun ve havalisindeki çocukları kısım kısım, parti adına aldirmaya başladı. Bu minval üzere İskenderun ve havalisinden birkaç sene zarfında

⁹¹ “1891 yılında İstanbul'da doğdu. Kuleli Askeri Lisesi'ni ve Kara Harp Okulu'nu bitirdi. Topçu subayı olarak orduya katıldı. Dokuz Harbiye Nazırı'na yaverlik yaptı. Mütareke döneminde sadrazam Damat Ferit Paşa'nın yaveri oldu. Bu sırada çıkardığı Ümid (1919-1921) dergisindeki yazıları, Kuvayi İnzibatiye güçlerinde görev yapması nedeniyle, Kurtuluş Savaşı sonrasında, Türkiye dışına çıkmak zorunda kaldı ve Yüzellilikler listesine kondu (1924). Bulgaristan'a giderek, Eskicuma'da Rumeli gazetesini (1924-25) çıkardı. Burada Aşık Garip, Muhacir Baba, Başyazıcı gibi takma adlarla yazılar yazdı. Bu dönemde İstanbul'da çıkan Tanin ve Tevhid-i Efkar gazetelerinde, Ali Topçiev takma adıyla, Bulgaristan Mektupları yayınlandı. Bulgaristan'dan henüz Türkiye'ye katılmamış olan Hatay'a gitti. Hatay'da Jimnastik öğretmenliği yaptı. Daha sonra Suriye'ye giderek Şam'da Musavver Sahra Mecmuası'ni, Kuneytra'da Adigece-Fransızca-Arapça-Türkçe olarak yayınlanan Marg gazetesini (1928-31), Antakya'da Hacivat Karagöz'ü (1933), İskenderun'da Ayyıldız (1939) gazetesini çıkardı. Yüzelliliklerin affından sonra İstanbul'a dönerek Yeni Sabah, Zafer, Yeni İstanbul, Tasvir, Yeni Köylü gibi gazetelerde çalıştı. Ankara'da Kadı Emmi (1965) gazetesini yayınladı. Basın şeref kartı da taşıyan Göztepe, Ankara'da 1977 yılında öldü. Eserleri: Kafkasya'nın Harp ve İhtilal Kahramanı İmam Şamil, Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa, Çizgiler ve Bilgiler-Traist et Connaisances, İstanbul'un Fikir ve İş Adamları, Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, Ulu Camiler Dini Anıtlar. Hatay Albümü” Bkz: <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=1383> (27.09.2012)

⁹² Ahmet Sırrı Hocoğlu, **Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal**, Halep, 1935., s.5. Bkz: (EK-3)

⁹³ Mehmet Tekin, “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri-6-,” **GKD**, S.70, 1994, s.6.

⁹⁴ 1892'de Amik'te doğdu. Mustafa Mürsel'in oğludur. Hatay kurtuluş mücadelesi esnasında Hatay Egemenlik Cemiyeti Başkanlığı, Lozan'da Hatay Fevkalade Murahhaslığı, Kürt Dağı Havalisi Kuvayı Milliye kumandanlığı yaptı. Hatay bağımsızlığını kazanınca Hatay Cumhurbaşkanı oldu. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra, 1954'te kadar Hatay milletvekili olarak sonra da 1969'a kadar senatoda görev yaptı. Bkz: Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İş Bankası Yayınları, 2011, 183.; Mesut Balkır, **Hatay El-Devlet'ül Müstakile**, Antakya, İktisat Matbaa, 1938, s.15.

*Maarif Vekâleti ve Halk Partisi adına 175 çocuk okutuldu...*⁹⁵ İleri ki zamanlarda Türkiye’den gelen okumuş aydın kesim, Hatay davasında Türkiye’nin kullanacağı kültürel ve siyasi kadroların başrolünü üstleneceklerdir.

27 Nisan 1934 Antep Valisi Akif Eyidoğan’ın gelmesi Sancak’ta heyecan yaratmış, insanlar valinin arabasını havaya kaldırmışlar, otomobildeki bayrakları yüzlerine sürmüşlerdi. Dükkânlarda Atatürk posterleri asılmış, göstericiler “*çok yaşa Mustafa Kemal Paşa, bizi kurtar*” diye bağırıyorlardı. Antep Valisi Akif Eyidoğa’nın Antakya’ya gelmesi ve halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanması, Sancak’ın yakında Türkiye’ye bağlanacağı söylentilerini de artırmıştır.⁹⁶ Araplar da 5 Mayıs’ta General Huntziger’in Antakya ziyareti sırasında Fransa ve Suriye bayraklarını taşıyarak, “*çok yaşa Suriye*”, “*çok yaşa Fransa*” diye bağırıyorlardı.⁹⁷ Toplum âdete ikiye bölünmüştü. Bunun üzerine Türk Hükümeti devreye girerek, Sancak’ta resmi anlamda CHP’nin bir şubasını kurma girişiminde bulunmuştur.⁹⁸ Yine aynı yıl Atatürk, Tayfur Sökmen’in Ankara’yla yakın temasını kolaylaştırmak için kendisinin bağımsız Antalya milletvekili olmasını istemiştir.⁹⁹ Bu ortamda Suriye Devlet Başkanı Antakya’ya gelerek, Suriye topraklarından komşu devletlere bir karış toprak dahi verilemeyeceğini, bu konuda yayın yapan kuruluşların şiddetle cezaya çarptırılacağını söylemiştir.¹⁰⁰ Bu durum Sancak’ta ve Türkiye’de olumsuz karşılanmıştır. Türkiye’deki olumsuz havayı dağıtmak üzere 27 Mart 1935’te Suriye-Lübnan’daki Fransız Yüksek Komiseri Martel¹⁰¹, Ankara’yı ziyaret ederek Sancak’ın

⁹⁵ Sökmen, **a.g.e.**, s.90.

⁹⁶ Selim Çelenk, **Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Hatay, 1987, s.52-54.

⁹⁷ Selçuk, **a.g.e.**, s.73-74.; Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956). s.61-62

⁹⁸ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar**, (Çev: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, 2010, s.189.

⁹⁹ 1934’te Dolmabahçe Sarayı’nda Tayfur Sökmen’in yaşadıklarına ilişkin bilgiler için bkz: Sökmen, **a.g.e.**, s.90-91.; Soyak, **a.g.e.**, s.529.

¹⁰⁰ Mehmet Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti Tarihi**, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası, Hatay, 1987, s.48-49.

¹⁰¹ Fransa’nın büyük siyasi ricalinden olup umumi harbin sonrasında Kafkas sahillerinin İtilaf orduları tarafından işgali esnasında Fransa’nın Kafkasya yüce komiserliği vazifesi, Çin ve Japon büyükelçiliği gibi mühim ve nazik mevkilerde ehliyet ve liyakat göstermiş 1933 senesinde Lübnan ve Suriye Yüce Komiserliğine tayin edilerek bu memleketlerde iktisadi bir faaliyet vecihesi tespit etmiştir. Gerek devletinin ve gerekse ecnebi devletlerin birçok nişanlarını ve Fransa’nın lejyon denör nişanının komandör derecesini hamilidir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s. 1-2.

özerkliğini koruyacak antlaşma imzalamıştır.¹⁰² Şubat 1936’da Suriye’de idari düzenlemede değişikliğe gidilmiş, valilerin adı “hâkim”, mutasarrıfların adı “muhafız” olmuştur. Daha sonra Sancak mutasarrıflığı “muhafızlık” adını almış ve 28 Mart 1936’da bu göreve İbrahim Ethemin yerine, Arap Milliyetçisi Hüsnü Barazi¹⁰³ tayin edilmiştir.¹⁰⁴ Barazi ilk iş olarak, Sancak’ta Türklüğü darbelemek için her türlü tedbiri almıştır.¹⁰⁵ Bu yıllarda İskenderun Sancağı’nda görev yapan kişilerin listesi, aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır.¹⁰⁶

GÖREV YERİ	GÖREVİ	ADI
İskenderun	Mutasarrıf	Müminzade Elhac İbrahim Ethem Bey
İskenderun	Belediye Reisi	Nicola Philipe Bey
Antakya	Kaymakam	Muhtar Eyyubi Bey
Antakya	Belediye Reisi	Civelekzade Hacı Ethem Bey
Kırıkhan	Kaymakam	Halefzade Süreyya Bey
Kırıkhan	Belediye Reisi	Stefan Bey
Reyhaniye	Belediye Reisi	Şıhlı Zade Halil
Soğukoluk	Belediye Reisi	Jozef Ayvaziyan Bey

Selim Çelen ve Tayfur Sökmen idari ve siyasi alanda yaşanan gelişmeler üzerine Ankara’ya gitmişlerdi. Başbakanlık binasında Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Numan Menemenci ile buluşmuşlardır. İltihakı istediklerini belirtmişlerdi. Çelenk, bu buluşmaya ilişkin görüşlerini anılarında idari yapıya ve CHP’nin Hatay’da nasıl örgütlendiğine dair

¹⁰² Gündüz, Kaya(ed.), **a.g.e.**, s.154.

¹⁰³ 150-200 sene evvel Hama’ya yerleşmiş olan Kürt Barazi aşiretinden Süleyman Ağa’nın oğlu olup 1882’de Hama’da doğmuştur. Kürtçülük faaliyetinde bulunan Barazi, 1927’de Ermenilerle hareket etmiştir. Suriye Kürtlerini temsilen Ermenilerin Paris’te düzenlediği kongreye katılmıştır.1934’te Suriye Maarif Veziri olmuştur. Bu esnada sancak mekteplerinde Türkçe ders yapılmaması yolunda talimat vermiştir. 1936’da İskenderun Mutasarrıfı olmuştur. Fransızlar ve Vatanilerle hareket etmiş, tatil günlerinde evine Arap bayrağı asmıştır. Arap Birliği için faaliyette bulunmuştur. Türk memurları görevinden uzaklaştırmıştır. 1936 seçimlerinde Türk propagandasını önlemek için Yenigün gazetesini kapatmıştır. Türk düşmanı Durieux ile çalışmış ona vekâlet eden Domenk’i ikna ederek Türk Halkevlerini kapattırılmıştır. Ermeni mebus Moses Derkalosyan ile Avukat İzmirliyan, Arsuzi kardeşler en iyi elemanlardır. Bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-18-c, D 74-1, F 21-26.

¹⁰⁴ **Yenigün**, 29 Mart 1936.

¹⁰⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-18-c, D-74-1, F-21-28; Tekin, **Hatay Tarihi**, **a.g.e.**, s.164.

¹⁰⁶ Tarık Mümtaz’ın “Çizgiler ve Bilgiler” adlı eserinden yararlanılarak yapılmıştır. Bkz: (EK-4) Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: Le P. Chammas, **Alexandrette**, Tous Droits Réservés a L’ auteur, 1931, s. 82-83.

bilgilere de yer vererek şu cümlelerle aktarmıştır:¹⁰⁷ “*Bayır-Bucak yerleşim birimleri 20 Eylül 1921 tarihine kadar Antakya ilçesine bağlıydı. Fransızlar Sakarya Zaferi’nden sonra diplomatik uğraşlar sonucu Türkiye ile Ankara İtilafnamesi’ni imzalamaya karar vermiş, temsilci olarak da eski bakanlardan Franklin Bouillon’u da Ankara’ya göndermişlerdi. O günler de bu iki bucağı Antakya’dan ayırarak Lazkiye Sancağına bağladılar. 20 Ekim 1921’de Ankara İtilafnamesi imzalandığı zaman Bayır ve Bucak artık Antakya’ya değil, Lazkiye’ye bağlıydı. Fransızlar bu mülki ayrımı kasıtlı olarak yapmıştı. İsmet Paşa’ya Fransızlarla bir anlaşma yapılırken bu iki bucağın durumunun göz önüne alınması gerektiği kanaati taşıdığımızı belirttim. İsmet Paşa Menemencioğlu’na bu konunun iç yüzünü sordu, Menemencioğlu itilafnamenin Fransızca metnini getirtti. Metni inceledi... Başbakan İsmet Paşa direktifi verdi. İlk olarak Antakya’da bir Heyet-i Temsiliye kurulacak ve bu heyet doğrudan kendisinden direktif alacaktı. İlhak işi aşama aşama zamanın icaplarına göre çözümlenecekti.*” Böylelikle 1937 yılında resmi anlamda kurulacak olan CHP’nin temelleri hazırlanmıştır. Aynı zamanda Milli Mücadele döneminde Anadolu’da faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye’nin Sancak’ta kurulması istemi, bölgede izlenen yöntemin Ankara’daki ile benzer olacağını göstermektedir. Önce işgalden kurtulunacak sonra bağımsız bir devlet oluşturulacak, bu devlette Türkiye’ye iltihak kararı alacaktır.

1936 yılına gelindiğinde, uluslararası ortamda önemli ve kaygı verici gelişmeler yaşanmaya başlamış ve Fransa’da Nisan-Mayıs 1936 seçimlerinde iktidara gelen “Halk Cephesinin” Sosyalist başkanı Lean Blum, ideolojisine uygun olarak, sömürge ve manda yönetimi altındaki ülkelere bağımsızlıklarını vermek gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁸ Bu gelişmeler devam ederken yukarıda da bahsedildiği gibi Fransa’da yaşanan iktidar değişikliğine paralel olarak 9 Eylül 1936’da Fransa ile Suriye arasında imzalanan anlaşmaya göre, Suriye’ye bağımsızlık tanınmasına rağmen¹⁰⁹ İskenderun Sancağı’na ait açık bir hüküm yoktu. Yalnız anlaşmanın

¹⁰⁷ Çelenk, **a.g.e.**, s.68.

¹⁰⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I(1919- 1980), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.278-279; Dağıstan, “*Sancak’ta Bağımsız*”,**a.g.m.**, s.702.; Dağıstan, **a.g.t.**,s.133-134.;Dağıstan, “*Sancakta Fransız...*”,**a.g.m.**, s.6-7.; Sarınay, **a.g.m.**,s. 11.

¹⁰⁹ **B.C.A.** 030.10.0, Yer no: 22.501.23. (15.12.1937)

3.maddesine göre¹¹⁰ Fransa Suriye'den çekilirken, Sancak'taki hak ve yükümlülüklerini, yeni Suriye Hükümeti'ne devredecekti. Bu durum Türkiye'de büyük tepki uyandırmıştır. İstanbul'da bulunan Yenigün gazetesi yazarı Selim Çelenk¹¹¹ Sancak'a dönerek, CHP öncülüğünde miting düzenlemiştir. Çelenk, Abdugani Türkmen ile Fransa-Suriye antlaşmasını kınayan bir telgraf çekmişlerdi.¹¹² 4 Ekim 1936'da Suriye Başbakanı Fransa-Suriye Antlaşmasını duyurunca, Antakya'daki Kemalistler dükkânlarını kapamışlardı. 100 yakın esnaf Uruk Pınarı kahvehanesinde (Ki bu kahvede İstanbul'dan gelen gazeteler okunurdu.) toplanmıştır. Bu grup sonra Asi Nehri üzerine gelerek “yaşasın bağımsızlık” diyerek gösteri yapmıştır.¹¹³ Bütün bu olaylar yaşanırken, Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığıyla Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'a 9 Ekim 1936'da verilen resmi notada¹¹⁴ Suriye'ye yapıldığı gibi, İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi istenmiştir.¹¹⁵

Fransa'nın Suriye'den çekilme kararı sonrası yaşanan önemli hadiselerden biri de Suriye Meclisi'ne gidecek mebusların 30 Ekim 1936 ile 14 Kasım 1936'da yapılacak olan birinci ve ikinci seçimle belirlenmesi esnasında yaşanmıştır.

¹¹⁰ 3.madde yüksek akit taraflar manda rejiminin sona erdiği gün Fransa hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün anlaşma ve sözleşme ve diğer milletler arası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerine yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirler alınacaktır deniliyordu. Bkz: Oran, **a.g.e.**,s.283.; Ayrıca bkz: Cezmi Eraslan, “ *Atatürk'ün Hatay Meselesindeki Tavrı*”, **GKD**, C.7, S.37, Antakya, Mart 1992, s.22.

¹¹¹ Selim Çelenk (1902-1973), Antakya'da doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra 16 yaşında hayata atıldı. Amcaları Murat Çelenk ve Ömer Çelenk'in sağladığı mali olanaklarla Uzun çarşı'da Ahmet Sipahi ile ortaklaşa kitap, kırtasiye ve züccaciye dükkânı açtı. 1923 yılında Bergüzar Çelenk'le evlenen Selim Çelenk'in bu evlilikten 4 kızı ile bir oğlu dünyaya geldi. 1931 yılında Şükrü Balcı'nın önerisiyle Yenigün gazetesinde gazetecilik yaşamına başladı. Daha sonra Halep'te Vahdet gazetesini yayınlayan Çelenk, 1938'de manda idaresince kapanan Yenigün'den sonra Atayolu gazetesini yayımlamaya başladı. 04.06.1946 tarihinde Antakya Belediye Başkanlığı'na getirildi. 03.09.1950 tarihine kadar Belediye Başkanı olarak hizmet veren Selim Çelenk, CHP'de, Ticaret Oda Meclisi Başkanlıklarında, Atatürk Anıt Yaptırma Derneği, Donanma Vakfı, ÇEK gibi kurumlarda çalıştı. 29 Kasım 1973'te yaşama veda etti. Bkz: Çelenk'in kendi kitabının arka kapağından alıntılanmıştır.

¹¹² Sarah D. Shields, **İdentity Politics and European Diplomacy in the Middle East OnThe Eve Of World War II**, Oxford University Press, 2011, s.31.

¹¹³ Sarah D. Shields, **a.g.e.**, s.36.

¹¹⁴ Nota için bkz: Adil Dağıstan, **Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939)**, H.Ü, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992 s.135-136.

¹¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.348.; Oral Sander, **Siyasi Tarih(1918-1994)** C.II, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s.96-97.; Sarıay, **a.g.m.**, s.12.; Soysal, **a.g.m.**, s.84.

Seçimlerden önce Beyrut'ta çıkan Yıldız gazetesi¹¹⁶ “*Al Bayrak İstiyoruz*” başlıklı makalesinde, “*İskenderun muntıkasında bir istifta yapılmış olsa insanlar değil, taşlar değil dağlar bile size Türkçe cevap verecek ve biz Türküz, Suriyeli değiliz söyleyecek*” şeklinde kamuoyu aydınlatılmıştır. Yazının devamında sadece Paris'teki Suriye temsilcilerine değil, en yüksek sesle dünyaya haykırıyoruz denmiştir. Aynı yazıda Ankara ve Lozan Anlaşması'na göndermeler yapılarak Hatay davasının hukuksal boyutuna vurgu yapılmıştır.¹¹⁷ Basın yoluyla dünya kamuoyunun dikkati çekilirken, seçimlerin yaklaşması üzerine MAH teşkilatının aynı zamanda Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkezi olan Dörtüol'da Tayfur Sökmen ile Yenigün yazarı Selim Çelenk buluşarak, seçimlerde ne yapacakları konusunu görüşmek üzere Ankara'ya gitmişlerdir. Lozan Palas Oteli'nde İsmet İnönü ile konuşan Sökmen, seçimlere katılmanın Suriye ile ilginin devamını kabul etmek manasına geleceğini ve bu sebeble seçimlere girmemenin Hatay bağımsızlık davası için hayırlı olacağını anlatmıştır. İnönü'nün de direktifiyle seçime katılmama kararı alınmıştır. Ancak Suriye ve Fransız idarecileri, Türk halkına baskı, şiddet uygulamış ve hatta ölümle tehdit etmiştir. Antakya, İskenderun ve Reyhanîye belediyelerinin Türk azaları, Suriye Meclisi'ne mebus göndermeyeceklerini ısrar etmeleri üzerine mahalli idare tarafından baskı altına alınmışlar ve bundan ötürü hepsi görevlerinden istifa etmişlerdir. Kırıkhan Kaymakamı Süreyya Halef¹¹⁸ seçimlere müdahil olmadığı için görevinden alınmış, yerine komiserlik tarafından Türk düşmanı olarak bilinen Kürtçü Sadık Mardini atanmıştır. Fransızlar, Halep'ten takviye kuvvet getirerek halkı zorla

¹¹⁶ 1934 yılında Beyrut'ta yayına başlayan ve Muhittin Meydani tarafından çıkarılan gazetenin üç sayısı Türkçe, bir sayfası Arapça idi. Bu gazete Hatay davasını sonuna kadar desteklemiş ve 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Türkçe yayına ara vermiştir. Tekrar çıktığında Lübnan'a yönelik yayına başlamış, haftada bir gün eski harflerle Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bkz: Tekin vd, **a.g.e**, s.159.; Ayrıca bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.42-43.

¹¹⁷ **Yıldız**, 13 Nisan 1936.

¹¹⁸ 1297 Rumi senesinde Antakya'da tevellüd etmiştir. İlk tahsilini Antakya'da yaptıktan sonra İstanbul Mülkiye İdadisi'ni ikmal ederek hukuk mektebine girmiş ve aynı zamanda dâhiliye mektebi kısmına tayin edilmiş 2189'dan 323 tarihine kadar mezkûr vazifede istihdam edildikten sonra pederinin vefatı üzerine Antakya'ya avdet ederek ziraat işleriyle iştigale başlamıştır. Bu sıralarda Antakya kaza meclis idare-i azalığına intihab edilmiş ve 921 miladı senesinin Martı'nda Antakya belediye riyasetine tayin edilerek 14 sene bila fazla mezkûr belediyenin riyasetinde çok mezkûr hizmetler ifasına muvaffak olarak kalmıştır. Zamanında Antakya şehrinde birçok yollar açılmış, şehir elektrikle tenvir edilmiştir, defne suyu Harbiye'den Antakya'ya getirilmiş, mezbaha inşa edilmiş, memlekete esaslı imar işleri görmüştür. 1935 senesi Mart'ın dokuzunda Kırıkhan kaymakamlığına tayin edilmiştir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.49; Ayrıca bkz: Mehmet Tekin, **Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey**, Antakya, 1993.

seçim yerine sürüklemiş, birçok Türk hapis cezasına çarptırılmıştır. Suriye Hükümeti ve Vatani Partisi mensubları birtakım zorbalıklara ve hilelere başvurmuştur. Fransızlar, seçime katılmayanlardan elli Suriye Lirası para cezası alınacağını söyleyerek halkı korkutmuştur. Oy verenler müntehib-i sani (ikinci seçmen) adedince isim yazılıyor, kontrol memurları bu isimleri uygun görürlerse rey pusulalarını sandığa atıyorlar; uygun görmezlerse başka isimler yazıyorlardı. Halk mümessillerinden Sami Azmi, Vedi Münir, yedek azalardan Kadri Mürsel, Haydar Kılıç Humus'a sügüne gönderilmiştir. Dr. Abdurrahman (Melek) İskenderun'dan geri çevrilmiş, Celal Bey (Selçuk) tevkif edilmiştir. Fransızlar, mebus olacak kişi için 5.000 Suriye Lirası teklif etmiştir. CHP'nin verdiği direktifle 14 Kasım 1936'da ikinci dereceli seçime Hatay halkının yaklaşık olarak % 96,5'i katılmamıştır. Bunların içinde Çerkezler, Ortodoks Rumlar ve Taşnak olmayan Ermeniler de vardı. Antakya'da 5.800 seçmenin sadece 319'u oy kullanmıştır.¹¹⁹ Seçime katılanlar ise ya memur, ya Taşnak yahut da Türkiye firarileriydi. Kırıkhan'da ise Hoybuncu¹²⁰ Kürt

¹¹⁹ İskenderun'da 2.240 adayın 630'u oy kullanmıştır. Seçim sonucuna göre oy kullananların oranı % 3,5'tir. Belan'da 2.240 adayın 630'u oy kullanmıştır. Seçim sonucuna göre oy kullananların oranı % 12'dir. Reyhaniye'de 2.500 seçmenin 230 oy kullanmıştır. Seçim sonucuna göre oy kullananların oranı % 9'dur. Bkz: **Le Sandjak Est Turc**, Publications De La Societe De L'Independance De Hatay No:1.Antakya,1936., s.9.; **Akşam**, 13 Kasım 1936.; **Cumhuriyet**, 15-18 Kasım 1936.; **Ulus**, 20 Kasım 1936.

¹²⁰ 1927 yılında Kürtçece "benlik" manasına gelen Hoybun, Ermenice "Ermeni yurdu" anlamına gelen Haypun kelimesinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan bir isim olan Hoybun Cemiyeti'nin kurulması ile sonuçlanacaktır. Bu yeni organizasyonun en önemli özelliği ve öncekilerden farklı yönü Türkiye'ye karşı isyana mütemayil veya Mütareke döneminde İngilizlerle işbirliğine giren Kürt liderleriyle Ermeni Taşnak liderleri arasındaki işbirliğine dayanmasıdır. Kürt önderler Şam ve Halep'te, Ermeniler ise Beyrut'ta örgütlenmişlerdir. Siyasi merkesi ise Paris'tir. Diğer şubeleri Kahire ve Amerika'dadır. İlk kongresi Fransa'nın güdümünde Lübnan'da yapılmıştır. Hoybun Cemiyeti 1930 yılında açtığı Antakya şubesine Türkler büyük bir tepkide bulunmuştur. Cemiyet 1935 yılından sonra faaliyetlerini arttırmıştır. Hoybun Cemiyeti'nin "katib-i umumisi" olan aynı zamanda Antakya şubesinin de başkanlığını yapan Antakya Lisesi felsefe öğretmeni Memduh Selim 1936 yılı başlarında Türkiye sınırına yakın Kürt köyleri üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Yine Antakya Lisesi edebiyat öğretmeni Ali İlmi, felsefe öğretmeni Mesut Fani, tarih öğretmeni Mahmut Ali cemiyetin ileri gelenlerindendir. Cemiyetin amacı; İran, Irak ve Suriye'deki Arap halkına ve onların himayecilerine karşı dostça bir tutum takınarak o yerlerdeki büyük Kürt bölgelerinin barış ve refahını güvence altına almak, sonrada aynı kaderi paylaşan Ermeni ulusuyla dostluk kurarak Türkiye'ye karşı işbirliği yapmak, Ermenistan ve Kürdistan'ın bağımsızlıklarının toprak bütünlüklerinin karşılıklı olarak kabul edilmesiydi. Cemiyet, çalışmalarını Türkiye'ye yöneltecek, Türkiye Kürdistanı'nın kurulmasıyla uğraşacak ve Türkiye'den başka hiçbir devletle mücadeleye girmeyecekti. Özellikle Suriye ve Lübnan'ı zor duruma sokmaktan özenle kaçınmıştır. Bkz: **BCA** (030.10.1 14 788.22) 96 C/21'den aktaran bkz: Yusuf Sarıнай, "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri", **AAMD**, S.40, C.XIV, Mart 1998.; Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin**

Memduh Selim'in¹²¹ baskısı sonucu Ermeniler seçime katılmıştır. Abdurrahman Melek, resmi olarak kurulmamış olan Halk Partisi başkanı Abdulgani Türkmen adına yaşananları Ankara'ya iletmiştir. Aslında tüm yaşananlar Hatay halkının hukuksal bir güvençesinin olmadığını göstermekte ki bu amaçla Türk basını Hatay bağımsızlık davasını destekler yönde yayınlar yaparak, dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır. Suriye ise seçim sonuçlarını, Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğu, Sancak'a bağımsızlık verilemeyeceği şeklinde yorumlamıştır. Türk temsilcileri ise sandıkların başına üzerinde silah bulunan Taşnak partizanlarının yerleştirildiği, sahte kimliklerle bir kişinin birden fazla oy kullandığı, baskılar nedeniyle iki vekilin istifaya zorlandığı, bazılarının hapis cezası alacakları şeklinde tehdit edildiğini, bazılarının kamyonlara bindirilerek seçim yerinden uzaklaştırıldığı ve bu yüzden Sancak'ın bağımsızlığının tehlikede olduğu şeklinde yorumlamışlardı. Seçim sonrası Hatay'da kanlı hadiseler yaşanmıştır. Antakya'da seçime katılan iki milletvekilinin evinin önünde gösteriler yapılmış, bu esnada adaya doğru giden bir çocuk kafilesine muhaliflerin evinden ateş edilmiş, iki Türk genci şehit olmuştur. Antakya'da sıkıyönetim ilan edilmiş, 35 Türk hapse atılmıştır. Türklerin sesi olan Yenigün gazetesi kapatılmıştır. Bütün bu gelişmelerin anlatıldığı aynı zamanda Ortadoğuyu, dünya kamuoyunu ve basını Hatay mücadelesinin haklılığı konusunda bilgilendirmek ve farkındalık yaratmak üzere birtakım entelektüel kadro tarafından Fransızca olarak "*Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür)*" adlı bir broşür yayımlanmıştır. Broşürde Sancak insanlarının, koloniyel yönetiminin korkunç eziyetlerine ve düşmanca davranışlarına maruz kaldığı, "Harp Kanunu'nun" ilan edildiği, mandater güçlerin

Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981.s.242-243.; Oğuz Aytepe, "*Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti*", **Toplumsal Tarih**, C 10, S.58 (Ekim), 1998. s. 50-55.

¹²¹ 1798'de Van'da doğmuştur. Eski polis merkezi memurlarından ve 150'liklerden Sakallı Kürt Cemil'in oğludur. İlk tahsilini Van'da, lise tahsilini Trabzon'da yapmıştır. Sonra İstanbul'da, Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş 1914'te mezkur mektebi ikmal ederek, seferberlik ilanı üzerine hizmet-i maksureye tabi olduğundan, ihtiyat zabiti namzedi olarak Mektebi Harbiye talimhahına girmiş ve stajını ikmalden sonra Kafkas cephesi kıt'aatına tayin edilerek, Erzurum'a gitmişti. Erzurum harbindedamadar kıtaati arasında ihtiyat mülazım sanıyesi olarak bulunmuş, bacağından mecruh olmuştur. Batum'un işgali sırasında dokuzuncu kolorduda bulunmuştu. 1919'da terhis edilerek İstanbul'a gelmiş, Doktor Abdullah Cevdet merhumun İçtihad Mecmuası mu'avin tahririyesi meyanında çalışmıştır. 1927 senesinde Antakya Lisesi, Edebiyat Tarihi profesörlüğüne tayin edilmiş, El yevm Antakya erkek ve kız liseleri tercüme ve edebiyat muallimliğinde ifai hizmet etmektedir. Osmanlı harp madalyasına hamildir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.216; 1935 senesinde Halep'te ve Kamışlı'da yapılan Kürt ve Ermeni İttifakı kongresine Antakya Lisesi muallimi Memduh Selim'de katılmıştır. Fransızca, Kürtçe ve Ermenice bilmektedir. Bkz: **BCA**. 030.10.0.0, Yer no: 115.799.15.; Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.25; Oğuz Aytepe, "*Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti*", **Toplumsal Tarih**, C 10, S.58 (Ekim), 1998. s. 50-55.

temsilcilerinin yaptıkları hadiselerin gerçekliği, idareyi kim ele geçirirse Sancak'ta istediği düzeni kurmaya çalıştığı bilgisi yer almıştır. Nitekim Albay Merson'un Antakya duvarlarına astırdığı poster (sıkıyönetimle ilgili) broşürün içine konularak, yaşananlar kanıtlanmaya çalışılmıştır.¹²² Bunun üzerine CHP, yerel elitlerle iletişimini artırmıştır.¹²³ Cumhurbaşkanlığından elde edilen bir belgede Türklere ve Fransız karşıtlarına yapılan zulümler şöyle anlatılmaktaydı:¹²⁴ “...*Bir kısım Ermeniler, Antakyadaki Ortodoks Rumlar ve Alevilerin çoğu ve umumiyet itibariyle Antakya halkının yüzde doksanı intibah iştirak etmemektedir. Müsallah jandarmalar manga ve bölük halinde kamyonlarla köylere sevk edilerek ve intihaba iştirak etmemekte ısrar eden köylülere dayak atmak ve her türlü tazyiki yapmak sureti ile kolları iple bağlanarak intihap sandıkları başına cebren getirilmektedirler. Bu suretle zorla sevedilenler arasında yolda firar edenler silahla öldürülmektedir.*”

Hatay konusunda bütün bu gelişmeler yaşanırken, Irak Başbakan'ı Nuri el Said, Cenevre'ye gitmeden önce İstanbul'da İsmet İnönü ile buluşmuştur. İnönü, Suriye'nin bağımsızlığından mutluluk duyduğunu; ancak Sancak sorununun Türkiye ile Suriye arasında çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Suriye Baş Delegasyonu Sayid Hashim al Atasi, iki gün İstanbul'da kalarak Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Sancak sorununu görüşmüştür. Atasi, İskenderun Türklerinin de kendileri gibi aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olacaklarını ifade etmiştir. Delege İstanbul'dan ayrılır ayrılmaz Türk basın ve radyosu, Fransa ve Suriye'nin İskenderun Sancağı konusundaki rollerine karşı kampanya başlatmıştır.¹²⁵ Böylelikle basın-yayın yolu ile dünya kamuoyun dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

Dünya kamuoyunda bu gelişmeler yaşanırken Atatürk, 1 Kasım 1936'da Meclis konuşmasında:¹²⁶ “*Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca*

¹²² **Le Sandjak Est Turc**, Publications De La Societe De L'Independance De Hatay No:1.Antakya,1936. s.16-17. Broşür ve poster için bkz: (EK-5)

¹²³ **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1936; Selçuk, **a.g.e.**, s.82-83.; Melek, **a.g.e.**, s.33-35.; Sökmen, **a.g.e.**, s.93-94.; “**Le Sandjak Est Turc**”, s.10-14.; Olayların basına yansımaları için bkz: Haktan Birsal, Olcay Ö Duman, “*Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012, s.343-366.; **ATESE Arşivi, II.Dünya Harbi Koleksiyonu**, Dosya:13, Belge no: 207- 243, 244, 245'den aktaran bkz: Pehlivanlı vd, **a.g.e.**, s.59-64.

¹²⁴ Seçimler zamanında Türklere yapılan mezalim için bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-b, D-65, F-106-2-3-4-5-6.

¹²⁵ Khhaduri, **a.g.m.**, s.409-410.

¹²⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, s.410.

büyük bir mesele, hakiki sahibi Öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyet durmaya mecburuz” diyerek, ertesini gün Sancak’a Hatay¹²⁷ adını vermiştir.¹²⁸ 2 Kasım 1936’da İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti¹²⁹ adını Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirilmesini ve faaliyetlerinin bu isim altında yürütülmesini istemiştir. Cemiyetin Umumi Reisi Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Kâtibi Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer olmuştur.¹³⁰ Cemiyetin, Hatay sınırları içindeki adı Halk Partisi, Hatay sınırları dışındaki adı ise “*Hatay Egemenlik Cemiyeti*” idi.¹³¹ Cemiyetin merkezi İstanbul’da kalmak üzere Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis’te şubeleri

¹²⁷ Türkiye’de 2-11 Temmuz 1932 tarihinde gerçekleşen I.Türk Tarih Kurultayı’nda, Hatay’ın menşei tartışılmıştır. İslam Tarihçileri, Asya içerisinden İran saflarına geçen Türkleri, Oğuzlar ve Kitaylar diye tanıdığı belirtilmiş, Etilerin kökenini Hatay ile birleştirmenin yanlış mı olacağı sorusuna yanıt aranmışlardır. Bkz: **I. Türk Tarih Kongresi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1932, s.472-473; Hatay sözcüğü Türkçe sözcük kuramı bakımından; Hat ve ay köklerinin birleşerek türemesi daha uygun düşmektedir. Hatay sözcüğündeki Hat kökünün, Hatti sözcüğünde geçen Hat kökü ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çünkü bölgede M.Ö 2000 yılında Hatti Krallığı vardır. Cemil Gök, **Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay**, Ankara, 2005, s.1-2.; Tarihi belgelere göre Türkler Orta Asya’dan göç ettiklerinde Hatay bölgesine yerleşmiş buradaki kasaba, köy ve nehirlerine geldikleri yerlerdeki isimleri vermişlerdir. Hatta Antakya’daki bir köyün adı Heteye’dir. Hititler döneminde bu bölgenin adı hattena olduğu gibi bizim, Hitit dediğimiz kavimin kendi dillerinde adı Hatti’dir. Bkz: H.Selçuk, **a.g.e** s.7. ; Şükrü Oğuz; “*Ata ve Hatay*”,**Antakya Halkevi**, S.5, Mart 1987,s. 4-5.; Antakya ve İskenderun, Türklüğünün en aşağı dört bin senelik ana yurdudur. Orta Asya’dan kalkarak büyük göç yolları ile bu havalie gelen (Hata) lar oraya nasıl cedlerinin isimleri ile gelip yerleştilerse o yerlere ana yurtları olan (Hatay) ın ismini de öylece vermişlerdi; bundan daha tabii daha lojik bir hareket olamazdı... Çin’in garb şimalindeki (Hatay) mntikasından alarak garbe doğru aktıktan sonra (Alagöl) e dökülen (İli) ırmağını görürüz. Bu ırmağa muhtelif membalardan çıkan birkaç çay daha iltihak eder ki, bunların biri (Ala dağ) dan gelen (Asi) çayıdır. ..Antakya şehrinin içinden geçerek cenubu garbi istikametinde Akdeniz’e dökülen nehrin adı da (Asi) nehridir. Ne şayanı dikkattir ki bu Asi nehrinin menbalarından birinin cenup ucunda bir mamure isim görüyoruz: Heyte...bu, Altaylardaki Asi çayının kavuştuğu İli ırmağı membaındaki (Hatay) dan farklı bir şey değildir; burada da, orada da Asi çayı; burada da orada da Hatay, Heteye...bkz: İsmail Müştak Mayakon, “*Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd*”,**Cumhuriyet**, 22 Ekim 1936.

¹²⁸ Mete Tunçay, **Hatay Sorunu ve TBMM**, Türk Matbaacılık, Ankara, 1940, s.252-255.; Armaoğlu, **a.g.e**,s.348.; Tekin, **Hatay Tarihçesi**, **a.g.e**, s.29; Sökmen, **a.g.e**,s .95.; Ş.Oğuz, **a.g.m**, s.6.; Soyak, **a.g.e** s.536.

¹²⁹ 30 Mayıs 1923’te resmi olarak Adana da kurulan İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluşu için bkz: Sökmen, **a.g.e**, s.73-74.; Melek, **a.g.e** s.4-5.

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sökmen, **a.g.e**, s.94-95.; Melek, **a.g.e**, s.36-37.

¹³¹ Sarınoy, **a.g.m**, s.28.; Remzi Siliöz, Yenigün gazetesinde yayımladığı anılarında Halk Partisi’nden şöyle bahsetmektedir: “*Halkevinin içinde mündemiç bir de parti teşkilatı (Halk Grubu) vardı. Parti umumi idare heyeti ve faal heyet adıyla ikiye ayrılmıştı. Parti umumi idare heyeti bütün Hatay Halkevlerinin ve Hatay Halk Partisiyle Anayurttaki Ergenlik Cemiyetlerinin temasını temin eder ve oradan aldığı talimatı tamim ve tatbik eder. Parti heyet’i faaliyetine bağlı aşağıdaki kolları vardır: 1- Matbuat Kolu, 2- İnzibat Kolu, 3- Sıhhat Kolu, 4- İskân ve İaşe Kolu, 5- Propaganda Kolu, 6- Adliye Kolu, 7-Nüfus Dairesi Kolu’ydu.*” Bkz: **Yenigün**, 25 Mart 1944.

açılmıştır. Özellikle Atatürk tarafından Dörtüol'daki MAH (Milli Amele Hizmetleri) teşkilatının başına getirilen Tayfur Sökmen ve Yenigün gazetesi yazarı Selim Çelenk'ten Alevilerin "Eti Türkü"¹³² olduğu yönünde propaganda yapılması istenmiştir.¹³³ Aynı zamanda Atatürk'ün çok sevdiği Nakşibendî Şeyhi Servet Hoca, propaganda yapması için Hatay'a gönderilmiştir.¹³⁴ Eti Türklüğünü anlamlandırmaya çalışan Tayfur Sökmen anılarında bu iş için Atatürk'e gittiğini belirtmiş, Atatürk'ün de kendisini Kilisli tarihçi Necip Asım Bey'e (Yazıksız) yönlendirdiğini ifade etmiştir. Necip Asım Bey, kütüphaneden aldığı bir kitabın sayfalarını, Sökmen'e okumuştur. Sayfada şunlar yazmaktaydı: "*Aleviler, Hasan Sabbah'ın Müritleridir, tamamen Türk ırkından olup, doğudakiler Kürtleşmiş, ortada, Anadolu'da kalanlar Türklüklerini muhafaza etmiş, güneye gidenler ise Araplaşmışlardır. Lazkiye'den ötede bir tek Alevi bulamazsınız. Atatürk'e tazimlerle arz ederim*" dedi. Bunun üzerine Sökmen, Atatürk'ün direktifi doğrultusunda "Eti Türklüğü" propagandasını yapmıştır.¹³⁵ Sökmen, Hatay'da propaganda yaparken, Ankara'da ise bu propagandayı Elbistanlı tarihçi Hasan Reşit Tankut gerçekleştirmiştir.

9 Ekim 1936'da Fransa'ya nota verilmiştir¹³⁶. Fransa 10 Kasım 1936 tarihinde verdiği cevapta, 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti'nin kendilerini sadece Suriye ve Lübnan'a mandater devlet olarak bağımsızlığa götürmekle görevlendirildiğini; Sancağa bağımsızlık vererek, Suriye'nin bütünlüğüne zarar verileceğini Türk Hükümeti'ne bildirmiştir.¹³⁷ Bunun üzerine Türkiye, Hatay sorununu MC'ye götürmüştür. 10 Aralık 1936'da Tefvik Rüştü Aras, Numan Menemencioğlu, Şükrü Sökmensüer, Hasan Rıza Soyak, Abdurrahman Melek, Hatay

¹³² İsmail Müştak Mayakon, Cumhuriyet Gazetesi'nde "*Bir Türk Camiasının Adı*" başlığı ile yazdığı makalede "Eti Türklüğü" kavramını şöyle açıklamıştır:¹³² "*...Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan Türkler, Asya ve Altaylardan kalkarak ilk önce Asya'ya ve ondan sonra bütün yeryüzüne yayılıp genişleyen Türklerin bir parçasıdır. Bunların bir kısmı Çin'in şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havalide kendi isimlerini vermişlerdir. Çin'in şimalindeki memleketler tarih kitaplarında hala "Hatay" diye zikrolunmaktadır. Bu Hatay Türkleri bütün Anadolu'ya yayıldıkları gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de gelip yerleşmişlerdir. İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler "Hatay Türklerinin" çocuklarıdır... Hatay, Hata, Ata, Eti: bunlar hep aynı kökten gelen ve hepsi aynı mana ifade eden Türk kelimeleridir.*"

¹³³ Sökmen, **a.g.e.**, s.96-98.; Melek, **a.g.e.**, s.36-37.; İnan, **a.g.e.**, s. 218.; **Yenigün**, 16 Haziran 1937.

¹³⁴ İnan, **a.g.e.**, s.102.

¹³⁵ Sökmen, **a.g.e.**, s.97-98.

¹³⁶ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1936.

¹³⁷ Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.51.; Sarıay, **a.g.m.**, s.12.

meselesini görüşmek için Cenevre'ye gitmişlerdir.¹³⁸ Aras, Türkiye'ye dönünce 5 Ocak 1937'de CHP' ye yaptığı açıklamada müzakerelerin yavaş ilerlediği için üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine 6 Ocak'ta Atatürk, diplomasinin yerine güç gösterisinde bulunmak için özel treniyle Ankara'dan Eskişehir'e varmıştır. Burada Başbakan, İç ve Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'yla toplantı yaptıktan sonra Konya'dan Ulukışla'ya varmıştır. Yaşanan gelişmeler, Türk birliklerinin İskenderun sınırına yığıldığı söylentilerine yol açmıştır. Bu durum Ermeni basınından olan Arev gazetesinin nüshalarına yansıdığı gibi¹³⁹, Paris'te de yankı bulmuştur.¹⁴⁰ Aynı gün Atatürk Ulukışla'dan Konya'ya geri dönmüştür. Fransız Büyükelçisi'nin, Fransız Dışişleri Müsteşarı M. Vienot ile yaptığı röportaj da artan Almanya ve İtalya tehlikesi karşısında, Türkiye-Fransa ve İngiltere ittifakı ile Akdeniz'inde dengelerin sağlanacağını söylemiştir. Bir süre sonra Fransa'nın Türkiye üzerindeki tutumu değişince Atatürk, Ankara'ya dönmüştür. Türkiye ve Fransa'nın isteği üzerine MC'nin toplanması 18 Ocak'tan 21 Ocak'a alınmıştır. 18 Ocak 1937'de de Fransız Başbakanı Leom Blum, Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a yeni çözüm yolları araması için mektup göndermişti. Blum, Sancak'ın Ankara Antlaşması'nın koşullarını sürdürmek üzere “*özel bir rejim*” ile MC Konseyi tarafından atanan, bir Fransız Yüksek Komiserliğince MC gözetiminde idare edilmesini önermiş ve bu teklif kabul olmuştur.¹⁴¹ Yapılan toplantılar sonucunda Hatay'a tarafsız bir gözlemci grubunun gönderilmesine karar verilmiştir. Ocak 1937'de raportör Sandler tarafından oluşturulan gözlemciler, Hatay'a gelmiş ve onları coşkulu bir kalabalık karşılamıştır.¹⁴² Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Fransa Türk Hükümeti'ni Hatay konusunda diplomatik zaafa uğratmak için Hoybun Cemiyeti ve Taşnak Örgütü vasıtasıyla Dersim isyanına destek vermiş¹⁴³ ancak amacına ulaşamamıştır.

¹³⁸ Akşam, 10-11 Aralık 1936; Soyak, a.g.e, s.547; Melek, a.g.e, s. 36; Soysal, a.g.e, s.86.

¹³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4-16-13, D 65, F 68-178.

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Zeynep Yaman, **Fransız Basını'nda Hatay Sorunu**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 64-67.; **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937.; **Ulus**, 8 Ocak 1937.

¹⁴¹ Khadduri, a.g.m, s.415-416.

¹⁴² Selçuk, a.g.e, s.80.;Melek, a.g.e, s.37.

¹⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul, 2008; Suat Akgül, **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, 2004.s, 53-54.

27 Ocak 1937'de Sandler'in MC' ye sunduğu rapor kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Sancak için ayrı bir statü ve anayasa hazırlanacak, Sancak iç işlerinde tamamen bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı "*ayrı bir varlık*" olacak, Sancak'ın resmi dili Türkçe olacak, ikinci bir dil için MC karar verecekti. Bu bağlamda Ankara Antlaşması'nın 7. maddesi ve Lozan'daki 3. maddeyle teyit edilen durum Sandler raporuyla tekrarlanmış, Türklerin kültürel geliştirmelerini sağlayacak faaliyetlere tekrar izin verilmiştir. Anayasaya göre Sancak'ının hudutları şu şekilde tayin edilecekti:¹⁴⁵

1. Komite, 23 İkinci kanun 1937 tarihli karara tevfikan, Sancak hudutlarının tayin ve tetkikine davet edilmiştir. Bu karar mucibince, ayrıca Basit, Bayır ve Elakrad nahiyeleri meselesi de bu tetkike dâhildi.
2. Şimdiki hudutlara aid olan tetkikatta gelince, bunların tarifi eksperler tarafından hulusaten yapılmış ve haritasıyla beraber rapora raptedilmiştir.
3. Nahiyeler meselesine gelince: Türk eksperleri bu hususta bu nahiyeler halkının etnik teşkilatını nazara dikkat alarak ve mandater hükümetin vaktiyle bu nahiyeleri Sancağa raptettiği zaman gösterdiği esbabı mucibeleri ileri sürerek, Bahır nahiyesinin Sancağa ilhakını, Elekrad nahiyesinin ithal edilmemesini, Basit nahiyesine gelince bu nahiyenin mukadderatının, yeniden yapılacak bir nüfus yoklaması üzerine tayini teklif ve talep etmiştir.
4. Komitenin diğer azaları, bu üç nahiyenin umurunun veyahut bir kısmının Sancağa ilhakında tahaddüs edecek anormal ve noksan vaziyeti mazur gösterecek kâfi bir sebep görmemişlerdir.

¹⁴⁴ Sandler raporunun tamamı için bkz: Oran, **a.g.e.**, s.285-287.; **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1937; Ayrıca bkz; **Büyük Lügat ve Ansiklopedisi**, C.5, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971, s.672.

¹⁴⁵ **Yenigün**, 25 Temmuz 1937.

Yeni sınıra göre, Türklerin yoğunlukta yaşadığı bazı Bayır - Bucak ve Hazine nahiyeleri de Suriye sınırları içinde kalmıştır.¹⁴⁶ Hatay ile ilgili bu kararların alınması üzerine Atatürk, Başvekil İsmet İnönü'ye şu telgrafi çekmiştir:“ *Hatay'ın mukadderatını tayin eden kararın konseyden çıkmış olduğunu, Hariciye Vekilimizin şimdi aldığı telgraf namesinden anladım. Başarılmış olan milli davada takip olunan medeni ve insani usule, arsi- ulusal layık olduğu kıymetin verileceğine şüphe yoktur. Bu eser, Cumhuriyet hükümetinin milli meseleler üzerinde ne kadar şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en makul tarzlarda intac için cesaret ve feragatle hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve kabiliyette bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur... Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasına, büyük ve adil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salahiyetin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eylediği Cemiyet-i Akvam'a bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur...*”¹⁴⁷ Telgraf, Erkânı Harbiye ve İcra Vekilleri heyetine teşekkürle noktalanmıştı.

27 Ocak 1937'nin aynı günü Türkiye'de yukarıdaki gelişmeler yaşanırken, Şam Meydanı'nda öğrenciler gösteri yaparak, Cenevre Anlaşması'na tepki olarak dükkânların kapatılmasını istemiştir. “*Çelik Gömlekliler*” (Steel Shirts/al-Qumsan al-Hadidiyya) adlı genç grup da ellerinde sopalarla gösteri yapmıştır. Özellikle Ulusal Blok'un (National Bloc) lideri Fakhri al Barudi, Umayyad Camisi'nin önünde toplanan “*Çelik Gömleklilere*” İskenderun Sancağı'nın durumu hakkında konuşma yapmıştır. Konuşmada şunları söylemiştir: “*İskenderunu asla bırakmayacağız, kendimizi topraklarımızı savunmak için hazırlanmalıyız, Eğer hükümet görevini yerine getirmezse, hükümeti devirmeliyiz.*” Sonra kadınları kapsayan askeri bir örgütlenmenin yaratılacağını iddia etmiştir. Öğrencilerde bu sözlere karşılık olarak “*Kanımız İskenderun için, İskenderun için öleceğiz.*” diye bağırışlardı.¹⁴⁸

Türkiye ve Suriye'de yaşanan olaylar sürerken, Sancak Anayasası'nın hazırlandığı dönemde CHP adına hareket eden Hatay Egemenlik Cemiyeti, 1937'nin Şubat ayında yayınladığı bildiride, Çerkezleri, Türklerden ayrı görmediklerini,

¹⁴⁶ Pehlivanlı vd. **a.g.e.** s.81.

¹⁴⁷ Telgrafın tamamı için bkz: **B.C.A.** 030.10.0.0, Yer no: 222.501.5 (28.1.1937)

¹⁴⁸ Sarah D. Shilds, **a.g.e.** s. 85.; Ayrıca bkz: **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1937.

Alevilerin köken itibariyle Türk oldukları, Arapların Türklerle beraber olmaları gerektiği, Türklerin Ermenilerle geçinmek niyetinde olduklarını, bütün unsurların Hatay'ın bağımsızlığı için birlikte hareket etmeye çağırmıştır.¹⁴⁹ Bu durumda Hatay'da çıkması olası bir çatışmanın önüne geçmek istenmiştir.

29 Mayıs 1937'de Sandler'in raporuna paralel olarak MC, Hatay için hazırlanan anayasayı kabul etmiştir.¹⁵⁰ Anayasayla "Ayrı Varlık" olarak tanımlanan Sancağın toprak bütünlüğü güvence altına alınmıştır.¹⁵¹ Aynı gün Fransa ile Türkiye arasında yapılan antlaşmayla Sancak'ın yeni statüsü garanti altına alınmış ve aynı zamanda yabancı saldırılara karşı savunma antlaşması düzenlenmiştir. Diğer bir antlaşma Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığının güvence altına alınmasıydı.¹⁵² Bütün bu gelişmelerden hemen sonra Suriye Hükümeti, İskenderun Sancağı'ndaki Türkçe köy isimlerini değiştirerek, bölgeyi Araplaştırma politikasını devam ettirmekteydi. Nitekim Ballı, Aliye; Dede, Dude; Deviren, Camusiye; Çoraklı, Elmürre; Hataoğlu, Raskiye adlarını almıştır. Fransızlar kaymakam ve belediye başkanlarına, Azaz, Kudretdağı, Cerablus ve El-cezire mıntıklarındaki Türkçe yer isimlerinin değiştirilmesi için emir vermiştir.¹⁵³ Hatay'ın Araplaştırılması için sistemli ve programlı bir şekilde çalışıldığı görülmektedir. Özellikle Suriye Hükümeti'nin bu uygulamalarından cesaret alan Arap milliyetçileri, Sancak Anayasası'nın onaylanması ardından hızlı bir şekilde örgütlenmiştir. Bu bağlamda 31 Mayıs 1937'de İskenderun Muhafızı Hüsnü Barazi: "*başımızın üstünde dalgalanan dört renkli bayrak siz onun altında ölmeye hazır oldukça ne Milletler Cemiyeti ne de başkası tarafından indirilebilir, yetmiş milyon Arap sizinledir.*" demesi Fransız karşıtı gösterilere neden olmuş, 2 gün sonra da İskenderun'da grev yapılmış, dükkânlar ve okullar kapatılmıştır.¹⁵⁴ Halep'te çıkan El Şebab gazetesi yaşananları tam sayfa olarak yayımlamıştır.¹⁵⁵

¹⁴⁹ **BCA, CHP Evrakı**, B.3, sıra no: 753, konu no: 687'den aktaran bkz: Pehlivanlı vd, **a.g.e**, s, 89.

¹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, **a.g.e**,s.285-287.; Ayrıca bkz: **B.C.A.** 030. 10.0.0, Yer no :222.501.25 (18.12.1937); **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1937.; **Ulus**, 28 Mayıs 1937.

¹⁵¹ Oran(ed.), **a.g.e**, s. 285.; Sofuoğlu, Dağıstan, **a.g.e**,s, 66-67.

¹⁵² Khadduri, **a.g.m**, s.418.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 3.4.1937.; **Cumhuriyet**, 18.4.1937.; Arslan, **a.g.m**, s.20.

¹⁵⁴ Shields,**a.g.e**, s.106; **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1937.;

¹⁵⁵ El Şebab gazetesinde şunlar yazmaktaydı: "...*Nutuklar bittikten sonra nümayişçiler yürümeye devam ederek Muhafız Hüsnü Bey Elbarazinin evi önüne gelmişlerdir. Hüsnü Bey dışarıya çıkararak*

Yaşanan olayları önlemek ve kitleleri kontrol altına almak adına 1937 yılının Haziran ayında Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiser Yardımcısı doğrultusunda emir alan Sancak Delege yardımcısı Dümenek, gayri resmi faaliyet gösteren Halk Partisine mektup göndererek, 1909 tarihli Osmanlı Cemiyetler Kanunu'na ve Sancak Anayasası'na göre cemiyetlerinin program ve nizamnamelerinin bir nüshasını mahalli hükümete vermeleri gerektiğini bildirmiştir. 27 Ocak 1937'de kabul edilen Cenevre'deki anlaşmayı tanımayan derneklerin kapatılacağı partiye iletilmiştir.¹⁵⁶ Bu bağlamda Temmuz 1937'de halkevi bünyesinde gayri resmi faaliyet gösteren Halk Partisi, Ağustos 1937'de resmîyet kazanmıştır.¹⁵⁷ Parti başkanlığına Abdulgani Türkmen, Genel Sekreterliği'ne Vedi Münir Karabay seçilmiş ve parti Ankara'dan gelen direktiflerle çalışmaya başlamıştır.¹⁵⁸ Partiyeye Dört Yol vasıtasıyla para gönderilmiş, gelen paralarla parti örgütlenme sürecini hızlandırmıştır.¹⁵⁹ Arı İnan, Abdurrahman Melek ile yaptığı mülakatta Hatay'ın kurtuluşu için kurulan ilk teşkilat

halkı selamlamış ve şu kıymetli siyasi nutku irad etmiştir: Ey Azizler: İskenderun Araplarının şu güzel ve Vatani tezahürleri, Allahın izniyle Arap kalacak olan Sancağın Araplığına kuvvetli yeni bir delildir. Şüphesiz biliyorsunuz ki, Vatani hükümet uyanıktır ve Suriye'nin Sancak üzerindeki haklarına ikna için var kuvvetiyle, imam ve hululse çalışmaktadır. Netice ne olursa olsun Suriye'nin hakkı ölmeyecektir. 70 milyon Arap sizinledir. Hakkınızı müdafâ edecek ve lüzumunda sizin için kan dökcektir.” Bkz: Yenigün, 5 Haziran 1937.

¹⁵⁶ Yaşar Demir, “Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Hatay Politikası(1936-1939)”, **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu'ya armağan, 2012., s.63.

¹⁵⁷ Hatay'daki siyasi teşekküller 10 Ağustos tarihine kadar hükümete beyanname vermeye davet edilmişlerdi. Antakya'nın en mühim fırkası olan Hatay Halk Partisi kanuni muamelesini ikmal etmiş ve resmen tanımıştır. **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1937.; Aynı zamanda Sancak'ta kendiliğinden kurulmuş olan tüm siyasi partiler 10 Ağustos 1937 tarihine kadar kendilerini Sancak Delegesine tanıtip ve hükümetten onay almaları gerekmektedir. Bkz: **Yenigün**, 9 Eylül 1937.

¹⁵⁸ Bize verilen direktif ve talimat dâhilin de genç ve münevver elemanları birer vazifeye getirmekle işe başladık. Ankara'dan gelen talimatnamede Heyet-i Faale Reisi'nin göstereceği herhangi bir vazifenin tereddütsüz kabul edileceğine dair hususi bir madde vardı. Bu, benim için büyük bir kuvvet kaynağı oluyordu. Ancak Anavatan'dan seçim için gönderilen kimselere “Sizler Hatay'da amel olacaksınız. Her şeyi bize hususi mektuplarla bildirin” diye tavsiyelerde bulunulması bazen müşkül durumlar yarattı. Yalan yanlış malumat veriliyordu. Hariçten gelen yüksek tahsilli gençlerin partide vazife almaları eskilerin hoşuna gitmedi. Umumi vaziyeti görüşmek üzere Başkonsolos Firuz Kesim, Parti Umumi Reisi Abdulgani Türkmen ile toplanıp bir gece uzun boylu konuştuk. Büyük mesuliyet altında bulunduğumuzu müdrük olarak hakiki durumu Ankara'ya bildirmenin zaruri olduğunu ve Cenevre'ye gidecek olan son murahhas heyetin hareketinden evvel Abdulgani Türkmenle benim Ankara'ya gidip vaziyeti anlatmamızı kararlaştırdık. Kararımız gizli tutacaktık. Bizim birkaç gün için Hatay'dan ayrılmamız başka mecup sebeplere maskelenecekti. Yalnız Firuz Kesim bu mülakat ve kararımızı Ankara'ya bildirecekti. Partideki çalışmalarımızda faal heyetin kararları, biri umumi reis vasıtasıyla Dört Yol Egemenlik Cemiyeti'ne, diğeri Konsoloshaneye gönderilmek, bir diğeri de dosyada bırakılmak üzere, üç nüsha olarak zapt ediliyordu. Bkz: Melek, **a.g.e.**, s.41.

¹⁵⁹ Melek, **a.g.e.**, s.43.

nedir? Bu teşkilat bütün illerde var mıdır? sorusuna cevaben şunları söylemişti:¹⁶⁰ “*Beş arkadaş. Ben, Abdulgani Türkmen, Vedii Münir Karabay, Selim Çelenk, Abdullah Mursaloğlu. Beş kişi işte. Bilahare Mehmet Telli isminde biri daha ilhak etti. Gizli bir komite halinde çalışırdık. Ondan sonra hadiseler ilerledi. Parti haline getirdik. Halk Partisi olarak bir teşekkül kuruldu. Ve bu parti bilhare(daha sonra) Cemiyet-i Akvam plebisit heyetine ve Fransızlara karşı daima muhatap oldu. ..İkinci soruya cevaben: Antakya’da kuruldu. Merkez Antakya, İskenderun’da, Belan’da Reyhanlı’da şubeleri vardı.*”

CHP Heyeti Temsiliyesi, üç mühim toplantı yaparak bir çalışma programı hazırlamıştır. Parti ilk iş olarak, en küçük köylere varıncaya kadar halkı süratle okutmak kararını vermiş ve bunun üzerine kültür heyeti oluşturmuştur. İkinci olarak, Sancak halkı arasında yapılmakta olan kötü propagandaları önlemek üzere bir de propaganda bürosu tesis edilmiştir. Bu büro yurttaşlar arasında kardeşlik, samimiyet, karşılıklı itimat hislerini artırmak için çalışacak, yeni rejimin uygulanması için halkı aydınlatacaktı. Sonuncusu ise Sıhhiye Heyeti kurarak, heyeti derhal faaliyete geçirmektir.¹⁶¹ Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, Türk Hükümeti CHP vasıtasıyla bölgede siyasi, iktisadi ve sıhhi yönden örgütlenerek ve yatırımlar yaparak halkı kazanma yoluna gitmiştir. Bahattin Asker ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:¹⁶² “*CHP’nin bir kolu olan halkevine gelen insanlardan oy istenirdi. Yine halkevi üyeleri tek tek evleri gezip halktan oy istemişlerdi. Tabii bunu CHP vasıtasıyla yapmaktaydılar. Parti her cemaati seçim öncesi örgütlemeye çalışmıştı.*”

CHP bir yandan halkı örgütlerken, bir yandan da bölgede olası bir çatışmada halkı bilinçlendirmiştir. Nitekim 6 Temmuz 1937’de Antakya Kaymakamı, Suriye bayrağı yapılmak üzere çarşıdan kırmızı, beyaz ve sarı bezler satın aldırılmıştır. Bu bayrakların, Kont Dö Martel Sancak’a geldiğinde Alevi, Rum ve Ortodokslar tarafından evlere ve dükkânlara asılmasından doğacak çatışmaları önlemek için Heyet-i Temsiliye üyeleri Delege Döryo’yu ziyaret ederek, Fransız memurların

¹⁶⁰ İnan, a.g.e, s.217.

¹⁶¹ **Yeniğün**, 9 Temmuz 1937.

¹⁶² 18 Temmuz 2012 tarihinde Bahattin Asker (1930 doğumlu olup, Antakyalıdır.) ile yapılan görüşme.

olaylara göz yummasını Delege'den istemişlerdir.¹⁶³ Aynı zamanda CHP temsilcileri bölgede yaşanan gelişmeleri Dört Yol'da bulunan Tayfur Sökmen vasıtasıyla Ankara'ya iletmışlerdir. Bu bağlamda Vatanilerin Reyhanîye temsilcilerinden Cuma, Arapları toplayarak Pazar yerindeki eşyaları yağma ettiği, Fransız zabıtlarının olaya sessiz kaldığı, Hasan Cabbara'nın Alevi ve Rumları örgütleyerek Türk dükkânlarını yağma ettirdiği bigisi Reısicumhur Umum Kâtipliği'ne iletilmiştir.¹⁶⁴

CHP, Yenigün gazetesi tarafından sürekli desteklenmekte ve hakkında olumlu propaganda yapılmaktaydı. Şükrü Balcıoğlu, Yenigün gazetesinde yazdığı “*Halk Partisi ve Evleri*” adlı makalesinde, Partinin din, dil, ırk farkı olmaksızın herkese açık olduğunu, memleketin menfaatini her şeyden üstün kıldığını, yurttaşların fert veya cemaat olara ayrı ayrı hak ve menfaatlerine de samimiyetle hürmetkâr olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ 31 Temmuz 1937'de Parti, Genel Sekreteri Vedi Münir Karabay başkanlığında toplanarak yeni Merkez İdare Heyeti seçmiştir.¹⁶⁶ Bu heyet genel itibariyle “Eti Türkü” tezi ve Hatay'ın istiklali için faaliyet gösterecek isimlerden oluşmuştur. Seçim sonrasında CHP raporlarında, İtalyanların Alevilere silah satarak onları, Türkiye'ye karşı örgütledikleri bilgisi yer almıştır. Aynı zamanda Abdurrahman Şahbender tarafından merkezi Şam'da olan “*Tanzimülkavim*” adlı cemiyetin kurulduğu, bu cemiyetin 3 Temmuz'un İskenderun günü olarak ilan ettiği ve bütün Arapların bir araya gelerek bölgede Araplık propagandasının artırılması bilgisine de yer verilmiştir.¹⁶⁷ Yeni heyet, bu konuda gereken önlemleri almak için faaliyette bulunmuştur. CHP üyeleri bir yandan halkı örgütlerken, diğer yandan seçim için nüfusa kayıt olmayan Türklerin evini kapı kapı dolaşarak, nüfus dairelerine gitmelerini tavsiye etmiştir. Köylerde ise muhtarların bu işle alakadar olmaları ve bu sebeple her bir nüfus için kendilerine bir Frank

¹⁶³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18, D 74-1, F 19.

¹⁶⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18, D 74-1, F 19-10.

¹⁶⁵ Şükrü Balcıoğlu, “*Halk Partisi ve Evleri*”, **Yenigün**, 30 Temmuz 1937.

¹⁶⁶ Şehir azaları şunlardır: Abdullah Şeyh Zade, Bekir Bereket, Cafer Şemseddin, Hüsnü Melek, Kemal Masaracı, Nizameddin Yahya, Sadık Müftü Zade, Süreyya Halef, Şükrü Tama, Şefik Sabuni, Yusuf İskif. Bkz: **Yenigün**, 31 Temmuz 1937.

¹⁶⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4, 18-c, D 74-1, F 21-38.; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4, 18-c, D 74-1, F-19-13.

verileceği belirtilmiştir.¹⁶⁸ Suriye Hükümeti ise Alevileri kazanmak için faaliyette bulunmuştur. Sancak Maliye Reisi Hasan Cabbara, Doktor Şehbender'in emriyle faaliyete geçmiş, 60-100 Suriye lirası maaşla birkaç kişiyi istihdama başlanmış, Zeki Arsuzi başta olmak üzere Alevileri ihya edip, Şam Mektebi'ne gönderileceği, ziraat ve ticaret açısından ihya edilecekleri yönünde propaganda yapılmıştır. Özellikle Arap milliyetçilerin öncüsü Zeki Arsuzi, Hatay okullarındaki talebelerin parasız olarak, Suriye okullarına kabul edilmeleri için Suriye Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bölgeye Arap takviyesi yapılarak, çeteler vasiyasıyla Arapların gizliden gizliye nüfus kayıtları yapılmıştır.¹⁶⁹ Bu gelişmelerden sonra 6 Eylül 1937'de de Sancak'a Roger Garreau atanmıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, yeni atanan delegeyi Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir.¹⁷⁰

Ocak 1938'de Antakya Halk Partisi bir Heyet-i Faale seçmiştir. Bu heyet müstakbel "Hatay Kabinesi", parti teşkilatı da Hatay Devleti'nin iskeleti olarak düşünülmüştür. Tayfur Sökmen seçilen şahısları, Ankara'daki Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı Egemenlik Kurumu'na bildirmiştir.¹⁷¹ Seçim öncesi propaganda yapacak ve Türklerin dışındaki nüfusu kazanmaya çalışacak olan heyete Türk Hükümeti para yardımıyla bulunmuştur.¹⁷² Yeni heyetle birlikte çalışmalarını sürdüren parti, Alevilerin "Eti Türkü" olduğu teziyle Türk listelerine yazılmalarını sağlamak için faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁷³ Bu amaçla CHP doğrultusunda 1936-1939 yılları arasında konuyla ilgili pek çok kitap ve broşürler yayınlanmıştır. Tankut, 1938 yılında "*Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*" bir broşür yayımlayarak, Nusayrileri antropolojik, tarih, etnoğrafya, Alevilik bakımlarından tetkik etmiştir. Alevilerin konuşma ve fiziksel görünüm bakımından Alpinlere benzediğini ifade etmiştir.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4, 18-c, D 74-1, F 21-48.

¹⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4 18-c, D 74-1, F 19.; Pevlivanlı vd. **a.g.e.** s.122.

¹⁷⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4, 18-c, D 74-1, F 21-44.; Sancak'ın yeni delegeyi, Paris Hukuk Fakültesi ve Doğu Lisansları Mektebi'nden mezun olmuş, bütün memuriyet hayatını uzak doğuda geçirmiş, az bir müddet Paris'te Hariciye Nezareti'nde bulunmakla birlikte Yugoslavya'nın Zagreb şehrinde konsolosluk yapmış daha sonra Fransa'nın Kahire Elçiliği Başkatipliği'ne tayin edilmiştir. Bkz: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-c, D-74-1, F-21-38.

¹⁷¹ Heyet'in üyeleri: Dr. Abdurrahman Melek, Rasim Yurtman, Abdullah Mürsel, İnyet Mürsel, Vedit Münir Karabay'dı. Bkz: Melek, **a.g.e.** s.39.; Pehlivanlı vd., **a.g.e.** s.89.

¹⁷² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4, 18-c, D 74-1, F 19-37-38.

¹⁷³ Pevlivanlı vd., **a.g.e.** s.90.

¹⁷⁴ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara, 1938, s.1-63.; Ayrıca bu doğrultuda hazırlanan eserler için bkz:H.Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı*

Tankut, Kemalist Türkiye'nin bugünkü varlığını Atatürk'e borçlu olduğunu belirterek, Alevilerin hem Türkiye'de hem Hatay'da, Türk olduklarını ispat etmeye çalışmıştır.¹⁷⁵ CHP, sistemli ve programlı olarak halkı örgütlemeye çalışmıştır. Böylelikle CHP'nin izlediği Eti Türklüğü politikası çabucak meyvesini vermiştir. Sancak Maarif Müfettişi Pierre Bazantay¹⁷⁶, “*Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Alezandrette 1934-1939)*,” adlı raporunda seçim döneminde yaşananları şöyle değinmektedir:¹⁷⁷ “*Hitit veya Hethen’ler Türk ırkından*

İzahlar, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.; Nureddin Ardıç, **Antakya- İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937, Ahmet Faik Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi**, C.3, İktisat Basımevi, Antakya, 1939.; Ahmet Faik Türkmen, “*Eski Türk Gramerleri ve Güneş Dil Teorisi*”, **Kurtulan Yurd**, S.1, Ekim 1938, s. 21-22.

¹⁷⁵ **Yeniğün**, 24 Şubat 1938 .

¹⁷⁶ Pierri Bazantay, 1899’da Fransa’da doğmuştur. Fransa ve Paris Üniversitesi’nde fen doktoru ünvanı almıştır. 1920-1923 Beyrutta kolejinde bulunmuştur. Eski papaz okulu mezunu bir Fransız gönüllü askeridir. Askerliğini (Suriye’de askerlik yapmıştır.) bitirdikten sonra bakalorya imtihanını verir ve Antakya Lisesi öğretmenliğine tayin edilir. Okula girişinden itibaren idareye karışır ve kısa zamanda Sancak eğitim işlerinde söz sahibi olur, müfettişliğe tayin edilir. Terfî, tayin, bütçe, ödenek ve inşaat işleri onun elindedir ve tam yetkili olarak bunlar Fransız sömürü zihniyetine uygun bir şekilde kullanılır. Halk arasında ayrılık sokma ve Türklük aleyhinde yapılan hareketleri destekler. Resmi ödeneğin sağladığı imkânlarla Fransa’da üniversiteyi bitirir, sonra doktora yapar. 1938 yılında istifa etmek zorunda kalır ve Hatay’ı terk eder. Giderken Hatay eğitimi ile ilgili bütün evrakları alıp götürür. Bu kişinin Türk halkının eğitim ve kültür hayatı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bkz: Soyer vd., **a.g.e**, s.43; Ayrıca bkz:Kireççi, **Antakya**,s.62., Korunalp, **a.g.e**, s. 212.; Mümtaz, **Çizgiler**, **a.g.e**, s.12. Remzi Siliöz’de Bazantayı şöyle tarif etmekteydi: “ Fransızlar Hatay Maarifinin başına uzun yıllar Bazanti adlı bir Fransız musallat etmişlerdi. Bazanti, Sorbon Üniversitesi’nden diplomalı gayet şeytan, zeki ve kurnaz bir adamdı. Fransızlar, Hatay’ın merkezi olarak İskenderun’u kabul etmişlerdi. Hâlbuki maarif diktatörü Antakya’da otururdu. Çünkü onun mücadele sahası Antakya’ı idi. Hatay’ın kültür kurumları şehrimizde idi. Bilhassa Kız ve Erkek Liseleri’nin bulunuşu Bazantinin faaliyet merkezi burada kurmasında müessir bir sebebi ilk önce “Sancak Maarif Müfettişi” adıyla kadroyo girdi. Yavaş yavaş bütün Hatay maarifinin hâkim ve nazımı oldu. Birinci vazifesi muahede mucibince açmaya mecbur oldukları kültür müesseselerinde Türk gençliğini Suriye camiasına temsile çalışmaktı. O zaman ki lise de güya Galatasaray programını tatbik edecegiz bahanesiyle tedrisatı ikinci devrede kısmen Fransızca yaptırdı. Türkçe dersleri... bir takım ellere tevdi etti. Arapça ve Fransızca için ise en muktedir ve en kuvvetli öğretmenler teda edilmişti... Bazanti Lübnanlı bir Lönantörle evliydi. Lise müdürlerine mahsus dairesinde oturur, Lisenin tatbikat bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri kısmen sattırır, parasını alır, kısmende kendi istihlak ederdi. Her Türk münevveri onun düşmanı ve meşouliyet mevznu idi. Kendisi ikinci büronun adamıydı. Hatay’daki Fransız istihbarat şebekesinin mühim bir çehresiydi. Doktor Abdurrahman Melek vali olduktan sonra programları incelemek ve yeni programlar yapmak üzere bir komisyon kuruldu. Komisyon içtimalarına ilk günlerde gayet muntazam devam ediyordu. Sürdüğü her fikir şiddetle muhalefet ve mukavemet görünce kendisi için yapılacak iş kalmadığını anladı ve toplantılara gelmez oldu. Bkz: Remsi Siliöz, “*Milli Mücadeleden Portreler*,” **Yeniğün**, 19 Mart 1944.

¹⁷⁷ Pierre Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Alezandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D’Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement->

gelmektedir. Kithay, Kathay ve Hatay, tarihi Hethen ile aynı kelimedir. Hititler bugün Antakya'yı da içine alan tüm Kuzey Suriye coğrafyasında yaşamışlardır. Bu nedenle de Antakya'da yaşayanların kökenleri aslında Hititlere ve onların ataları olan Türklere dayanmaktadır. Bu çalışmalar çabucak meyvesini vermiş ve Hatay'da bulunan dükkânların isimleri, "Yıldız" a, L'Etoile isimleri "Hatay Yıldızı"na, Hatay köprüsünün çıkışında bulunan kitapevi, "Hatay Kitapevi"ne dönüştürülmüştür."

Dr. Abdurrahman Melek, seçim döneminde bir beyanname yayınlayarak; ırk, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün Hatay vatandaşlarıyla birlikte çalışılacağını, statü ve anayasanın bütün maddelerinin aynen gerçekleşeceğine şüphe olmadığını, Mandater ve Suriye Hükümeti ile iyi ilişkileri sürdüreceklerini belirtmiştir.¹⁷⁸ Delege Roger Garreau 27 Ocak 1938 günü akşamı, CHP Hatay Genel Başkanı Abdülgani Türkmen'i evinde ziyaret ederek, resmi müracaatların CHP tarafından yapılacağını konuşmuştur.¹⁷⁹

CHP seçim faaliyetlerini ve kendi sorunlarını çözmeye çalışırken Fransızlar partinin çalışmalarına engel olmak istemiştir. Bu amaçla Parti Başkanı Abdülgani Türkmen'in evi 3 defa basılmış ve aranmıştır. Azalardan Şükrü Balcı'nın evinin kapısı kırılarak, eşyası tahrip edilmişti.¹⁸⁰ Aktepe'de Mehmet Kılıc'ın evi hiçbir sebep yokken aranmıştır.¹⁸¹ Geceleri evlere kurşunlar yağdırılmış, insanlar mektuplarla tehdit edilmiştir.¹⁸² Suriye yanlısı İttihad-ı Vatani Cemiyeti'nin mensupları üzerlerinde silah taşımalarına, Türk halkına saldırımlarına rağmen Fransız idarecileri tarafından uyarılmamışlardır. Karbeyaz Köyü'nde insanların evleri basılmış, kanlı hadiseler yaşanmıştır.¹⁸³ Nahiye müdürleri, hükümet konağına gelen köylüleri tehdit ederek, Suriye yanlısı İttihad-ı Anasır Partisi'ne yazılmaya zorlamıştır. Nahiye müdürleri, Mesalihi Hassa Dairesi vasıyasıyla insanlar üzerinde

[Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf](#) s 15-18.(04.11.2012)

¹⁷⁸ Mali sıkıntılar ve bu sıkıntıların giderilmesi konusunda Tayfur Sökmen ve Dr. Abdurrahman Melek arasında ihtilaf çıkmış, Melek Heyet-i Faale Reisliği'nden istifa ederek, İstanbul'a gitmişti. Bkz: Melek, **a.g.e**, s.43.

¹⁷⁹ M.Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri 6", **a.g.m**, s.7.

¹⁸⁰ Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e**, s.135.

¹⁸¹ **Yenigün**, 6 Şubat 1938.

¹⁸² **Yenigün**, 9 Mart 1938.

¹⁸³ **Yenigün**, 10 Mart 1938; **Yenigün**, 19 Mart 1938.; **Yenigün**, 22 Mart 1938.

baskı oluşturmuşlardı.¹⁸⁴ Suriye ve Lazkiye’de Arap milliyetçileri seçimi kazanmak için yardım amaçlı paralar toplanmıştır. İlk olarak memurların aylıklarından yüzde birlik bir kesinti yapılmıştır.¹⁸⁵ Parti bir beyanname yayınlayarak, haksız hareketleri Delege Roger Garreau nezdinde protesto etmiştir.¹⁸⁶ Bütün bu gelişmeler yaşanırken Halk Mümessiller Heyeti Başkanı Abdülgani Türkmen, Cenevre’den seçim ile ilgili gelen telgrafi halka duyurmuştur. Telgrafta şunlar yazılmıştır: “*Her Hataylı dilediği cemaat listesine yazılmak ve rey vermek hakkına maliktir.*” Milletler Cemiyeti, 15 Nisan 1938’de başlayacak seçimlerin, 30 Haziran’da biteceğini ve seçim nizamnamesinin 94 maddeden oluştuğunu bildirmiştir.¹⁸⁷ Seçimde genel oy, iki dereceli seçim usulü uygulanacak olup, 20 kişilik tarafsız bir seçim komisyonu kurulacaktır.¹⁸⁸ Cemaatlere göre kaydedilen seçmenlerin içinden milletvekillerini seçmek üzere ikinci seçmenler seçilecek, üçüncü aşamada ise milletvekili seçimi yapılacaktır. Adayların seçimine katılabilmeleri için (birinci seçmen) 1 Temmuz 1918’den önce doğmuş (20 yaşında olmak) ve erkek olmaları gerekmektedir. İkinci seçmen (Müntehibisani) olabilmek için birinci seçime katılmak, 1 Temmuz 1913’ten önce doğmuş (25 yaşında olmak) ve okuma-yazmayı bilmek zorunluluğu vardı. Seçimlerde cemaatleri temsilen bir seçim komisyonu oluşturulacaktı. Cemaatler “Türk Unsuru”, “Alevi Cemaati”, “Rum Ortodoks Cemaati”, “Kürt Unsuru” ve “Cemaati Saire” idi. Mebusluklar için 8 Türk, 6 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni, 1 Ortodoks cemaati sayısı 40’a yükseltilecekti.¹⁸⁹

Türk Hükümeti, bölgede birliği sağlama adına Başkonsolosluğa Celal Tefvik Karasaban’ı atamıştır.¹⁹⁰ 26 Nisan 1938’de cemaatlere kayıt işlemleri başlamıştır. Ancak seçimler yaklaştıkça, parti ve üyeleri üzerindeki baskı artmıştır. Selim Çelenk anılarında yaşananları şöyle anlatmaktadır: “*Oylama başladı. Her sandık başında*

¹⁸⁴ **Yenigün**, 19 Mart 1938.

¹⁸⁵ **Yenigün**, 19 Mart 1938.

¹⁸⁶ Protesto metni için bkz: **Yenigün**, 23 Aralık 1937.

¹⁸⁷ Seçim nizamnamesi için bkz: **Yenigün**, 14 Nisan 1938; **Yenigün**, 15 Nisan 1938.; **Cumhuriyet**, 28 Mart 1938.

¹⁸⁸ Gelen heyet, Antakya’da Turizm Oteli, Sen Josef Hatanesi, Harbiye’de Dafne Oteli, Soğukoluk’ta Ayeayzan Oteli’nde kalmıştır. Bkz: **Yenigün**, 12 Nisan 1938.; İskenderun Sancağı İlk Seçim Komisyonu üyeleri için bkz: **Yenigün**, 30 Nisan 1938.

¹⁸⁹ **Yenigün**, 22 Mart 1938.; **İskenderun Sancağı Ceride-i Resmîye**, “*İskenderunSancağı İlk İntihabat Nizamnamesi*” 21 Nisan 1938, No: 3.

¹⁹⁰ **Yenigün**, 16 Nisan 1938.

Gözlemci Heyetten bir kişi, diğer cemaatlerden de birer kişi olmak üzere 8 kişilik heyetler vardı. Fransızların uşaklığını yapan mülki idare amirleri kötü yola saptılar. Türk olmayan diğer cemaat mensuplarının 10 yaşındaki çocuklarına bile uydurma nüfus cüzdanları vermeye başladılar. Bu suretle Hatay'da Türkler fiilen azınlık durumuna düşürülecekti. Ancak, sandık başlarında olaylar çıktı, kargaşalıklar başladı. En korkunç saldırı Samandağ'da (o zaman Süveydiye bucağı idi) meydana geldi. Oylama için giden heyet, Samandağ belediye binasında kurşun yağmuruna tutuldu. Bu saldırıyı Usbeciler tarafından örgütlenen ve "kara gömlekli" denilen gençler yapıyordu. Heyet, Samandağ belediye binasında muhasara altına alınmıştı. Nihayet Antakya'dan gönderilen bir bölük Fransız askeri, Heyet üyelerini kurtararak şehre getirdi. Oylama da bu şartlar altında devam etti. Biz koca Süveydiye bucağından ancak 17 oy alabildik.¹⁹¹

CHP etrafında örgütlenen ve Türk listelerine yazılan Eti Türkleri 2-3 Mayıs 1938 itibariyle sistematik bir baskıya maruz kalmışlardır. Seçim için kayıt yapan memurlar da usulsüzlük yaparak, insanları tehdit etmiştir. Nitekim MC temsilcilerinin konakladığı Turizm Oteli'nin önünde iki Usbeci (Arap yanlıları) Harbiye Eti Türk temsilcilerinden Şeyh Mahmud'u döverek yaralamışlardı. Yine Usbecilerden Necib Koçi, Necip Soluk 60 kişi ile birlikte, Eti Türklerine saldırmışlardı. Jandarma ve polis önünde cereyan eden bu olaya müdahale edilmemiştir. CHP Genel Sekreteri Vedi Münir Karabay, bu olayı MC komisyonuna iletse de herhangi bir yanıt alamamıştır. Tavla Köyü'ne propaganda yapmak için giden Antakya Eti Türk eşrafından Mehmet Derviş Künefeci ve Edip Gali ile Cemil Alya Usbecilerin saldırısına uğramış, Gali ve Künefeci ağır bir şekilde yaralanmışlardır. Üstüne 30 lira paraları ve iskarpinleri zorla alınmıştır. Kınabiriye Köyü ve Orhanlı Mahallesi'nde de Usbeciler, Türk listelerine yazılmak isteyenlere saldırmışlardır.¹⁹² İdareciler, Türkleri tehdit etmiş ve mallarına el koymuştur. Türkler lehinde faaliyet gösteren muhtarlar görevlerinden uzaklaştırılmış ve hatta ellerine kelepçe vurularak hapse sevk edilmişlerdi. Fransızlar tarafından köylerde ve kasabalarda İttihad-ı Vatani Cemiyeti'nin şubeleri açılmış ve kaymakam, nahiye

¹⁹¹ Çelenk, a.g.e, s. 92-93.; Ayrıca bkz: **Cumhuriyet**, 8-9 Mayıs 1938.

¹⁹² **Yenigün**, 3 Mayıs 1938.; **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1938.

müdürleri, jandarmalar hükümet adına insanları zorla cemiyete üye yapmışlardı.¹⁹³ Bunun üzerine seçim döneminde yapılan zulmü dünya kamuoyuna duyurmak için Türk Hükümeti “*Hatay Türklerine Yapılan Mezalim*” adlı bir broşürü Arapça ve Türkçe olarak hazırlayarak, Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye’ye göndermiştir.¹⁹⁴

Hatay Halkevi azalarından Edip Gali’nin oğlu Rasim Gali ile yapılan mülakatta o dönemde babasının yaşadıklarını şöyle anlatmaktaydı:¹⁹⁵ “*Ben seçimi plebisit olarak hatırlıyorum. Bakın bu belge babamın seçim kâğıdıdır. Seçimde oyunu Büyükcami’de kullanacağı belirtilmişti. Bu oy kartını saklamıştım. 1938 seçimlerinde biz ve ailemiz Türkiye’yi destekledik ve oyumuzu ondan yana kullandık. Zira babam seçim dönemi Hatay mücadelesinde Türkiye lehine yapılan çalışmalara bizzat iştirak etmiştir. Hatta yaşadıkları bir olay basına aynen yansıtılmıştır ki bu gazeteyi hala saklarız. Babam ve arkadaşları; Cemil Alya, Mehmet Derviş Türkiye lehine yapılan çalışmalarını yürütmek üzere Tavla Köyü’ne gitmiş orada Şeyh İbrahim Mikail Zubari onu karşılamıştı. Ancak bazı muhalif sopalı ve silahlı kişilerin saldırılarına uğramışlar. Şeyh Zubari onları bir odaya kapatıp, saklamasına rağmen bu kişiler tarafından darba uğramışlar, bununla ilgili fotoğraf işte bendedir. Bu haber Yenigün gazetesinin Arapça 2 Mayıs 1938 tarihli ve 109-1897 sayılı nüshasında yer almaktadır. Gazete bendedir.*”

28 Mart 1938’de başlayan ancak; 15 Nisan 1938’e kadar yapılması gereken seçimler, Fransız makamlarının Türk toplumu aleyhinde faaliyette ve baskıda bulunmaları sebebiyle yapılamamıştır. Anayasa gereği toplumlar din ve ırk üzerinden bölünmüştür. Yani Türkler dışında, Alevi, Arap, Ermeni, Rum Ortodoks, Kürt ve diğer topluluklar yer almaktaydı. Alevilerin, Araplardan ayrılması nedeniyle Araplar, yönetmeliği eleştirmiştir. Yine Anayasa gereği dini bölünmelere de itiraz etmiştir.¹⁹⁶ Araplar, Türklerden beklenenin aksine daha iyi bir cephe oluşturmuşlardı. Grevler, dayanışma gösterileri yapsalar da Türk Hükümeti olaylara müdahale etmiştir. Seçim hazırlıklarına Mayıs ayında tekrar başlanılsa da Antakya’da çıkan çatışmalar nedeniyle

¹⁹³ Fransızlar tarafından Hatay’da Türklere ve Türk taraftarlarına karşı tatbik edilen tazyik ve tedhiş siyasetine dair bilgiler için bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, AI-18-c, D-74-1, F-64. Bkz: (EK-6)

¹⁹⁴ **BCA, CHP Evrakı, B.3. Sıra no: 753, Konu no: 687**’den aktaran bkz: Yusuf Sarıay, “*Atatürk’ün Hatay Politikası-1- (1936-1938)*” AAMD, Sayı 34, Cilt: XII, Mart 1996.

¹⁹⁵ 20 Kasım 2012’de Rasim Gali ile yapılan konuşma için bkz: (EK-49.1).Seçim kartı için bkz: (EK-7)

¹⁹⁶ Khadduri, **a.g.m**, s.420.

seçimler ertelenmiştir. 24 Haziran 1938 tarihinde de Hatay CHP mensupları seçimden çekildiklerini, Milletler Cemiyeti'ne bildirmişti.¹⁹⁷ Bunun üzerine birinci seçimler iptal edilmiş, ikinci seçim tarihi 15 Temmuz 1938 olarak belirlenmiştir.¹⁹⁸

1938 yılında, 19 Mayıs kutlamalarından hemen sonra hasta yatağından kalkan Atatürk, güney seyahatine çıkmıştır. Hatay sorununu çözene kadar Mersin'den ayrılmayacağını bildiren Atatürk, 24 Mayıs'ta Fransız ve İngiliz elçilerinin Türkiye'nin bütün şartlarını yerine getireceği haberini alması üzerine, Adana'daki resmi törene katıldıktan sonra Ankara'ya hareket etmiştir.¹⁹⁹ Aynı zamanda 4 Haziran'da Araplar, Cenevre'ye ve Beyrut'ta telgraf göndererek yeni anayasanın kabulünü protesto edip grev yapmışlardır.²⁰⁰ Fransa, Hatay'daki olayları yatıştırmak için 4 Haziran 1938'de Delege Garreau'yu görevden alarak yerine Binbaşı Colleti atamıştır. Özellikle Delege Garreau, Türklerin şikâyetinde bulunduğu Sancak Valisi Alaaddin'e²⁰¹ ve Kaymakam Selahaddin'e üç ay izin vermiştir. Ardından 6 Haziran'da Hatay Valiliği'ne Abdurrahman Melek'i atamıştır. Melek de Belediye Başkanlığı'na Vedi Münir Karabayı, Kaymakamlığa Süreyya Halef'i atamıştır.²⁰² Fransızların bu tutumu Arapların tepkisine yol açmış, Suriye yanlısı Araplar atamaları protesto ve yürüyüşlerle kınamışlardır.²⁰³

Haziran 1938 başlarında Suriye Hükümeti, Irak Hükümeti'nden Sancak'ın Türkiye ile Suriye arasında bölünmesinde uzlaştırıcı rol oynamasını istemiştir. Bu amaçla Ankara'ya gelen Irak Dışişleri Bakanı Naci Şevket, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile görüşerek, Sancak'ın bölünmesi için bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaya göre; Türkiye ile Suriye arasında Türk ve Arap nüfusu değişimi

¹⁹⁷ **Yenigün**, 24 Haziran 1938.

¹⁹⁸ **Khadduri, a.g.m.**, s.421.

¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1938; **Atayolu**, 25 Mayıs 1938.; **Ulus**, 26 Mayıs 1938.

²⁰⁰ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956) s.132-133. Bu ortamda şapkalı Türkler ile Suriye'yi isteyen Araplar arasında çatışma çıkmıştı. Karbeyaz Köyün'deki şapkalı ve fesli Türkler (şapkalılar Türkiye'yi, fesliler ise Suriye'yi isteyenlerdir.) isyan etmişti. Aynı yer.

²⁰¹ 1891'de İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'nde okuyarak 1909'da mezun olmuştur. Türkçe, Fransızca, Arapça ve İngilizce bilmektedir. Sınavlardan sonra Üsküdar Sancağı mütercim anlığına tayin edilmiş, seferberlik ilanı gereği askerliğe gitmiştir. Kafkas Harbi'nden sonra teğmenliğe terfi etmişti. 1920'de Adana Umur-i Hukuki'ye Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 1921'de Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler.., a.g.e.**, s.4.

²⁰² **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1938; Melek, **a.g.e.**, s 49.; Adalı, **a.g.e.**, s168.

²⁰³ **Akşam**, 15 Haziran 1938.

yapılacak, Suriye İskenderun Limanı'ndan faydalanma hakkına sahip olacak, Antakya Türkiye'ye verilecekti. Ancak herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır. 5 Haziran 1939'da Amerika'da Hatay'ın Türkiye'ye olası bir iltihakı halinde, bölgedeki Amerikan uyruklularının haklarının korunması aynı zamanda arkeolojik kazı, ihracat ve diğer haklarının 1924'te Fransa ile Amerika arasındaki antlaşmaya istinaden güvence altına alınması istenmiştir.²⁰⁴

17 Haziran 1938'de Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında Fransız askeri temsilcileri ile başlayan görüşmeler 3 Temmuz'da sonuçlanmıştır. Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve statüsünü koruyan anlaşmanın ardından 4 Temmuz 1938'de Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk askeri Hatay'a girmiştir.²⁰⁵ Atatürk 1938'de yaşanan bütün gelişmeleri Savarona yatında takip etmiştir.²⁰⁶

15 Temmuz 1938'de seçim işlerini yürütmek üzere Cevat Açıkalın ve Albay Collet görevlendirilmiştir. Daha sonra seçim komisyonu olan "İntihab-ı Ali Komisyonu" kurulmuştur. Seçimleri yürütmek üzere komisyonda Türk temsilcisi Açıkalın, Fransız temsilcisi Collet, Türk cemaati mümessili sıfatı ile Hatay Valisi Abdurrahman Melek, CHP Hatay Başkanı Abdulgani Türkmen yer almıştır. Diğer cemaatlerden birer temsilci alınmıştır.²⁰⁷ Emniyet Müdürü Şükrü Sökmensüer, Abdurrahman Melek, Cevat Açıkalın, Fethi Denli, Tayfur Sökmen Dört Yol'da toplantı yaparak, Türk Hükümetiyle hareket edecek ve Türk olan milletvekillerinin

²⁰⁴ <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=header&id=FRUS.FRUS1939v04>

(24.12.2012) Syria and Lebanon, cession of the Hatay (The Sanjak of Alexandretta) by France to Turkey: Protection of American Rights and interests p.832-848. ; 1930'larda Sancak'ta kazı faaliyetinde bulunmak için üç ilmi heyet başvuruda bulunmuştu. Bu doğrultuda Amerikan Princeton Üniversitesi, Şikago Oriyantal Enstitüsü ve Britiş Müzeumdan müteşekkil ilmi heyet, Fransız Hükümetiyle mukavele yapmış, 1931'de işe başlamıştı. Müze binası 1935'te inşa edilmiş ve ilk olarak M. Prost adında bir Fransız müdür, müzeye tayin edilmişti. Çalışma alanları dört bölgede yoğunlaşmıştı. Bunlar: Harbiye, Süveydiye, Reyhanlı ve Demirköprü'dür. Buralardan çıkarılan eserler, Suriye antik kanununa göre taksim edilirdi. Bu kanuna göre kazıyı yapanlar, çıkan eserlerin yarısını alırdı. Böylelikle, 1932-1939 yıllarında bölgede çıkan eserlerin çoğu yurt dışındadır. Bkz: Nahide Gülser, "Hatay'da Tarihi Eserler", **Antakya Halkevi Dergisi**, Yıl 2, Sayı 13, Şubat-Mart 1945, s. 6; Amerika Heyeti kazı faaliyetlerini Hatay Devleti'nin son günlerine kadar sürdürmüşlerdir. Zahir pazarının altı kazılarak Antakya fatihlerinden General Antiyohosa ait hazine bulmuşlardır. Lise tarih profesörü Mahmut Ali, Hatay Müzesi Müdür Vekili Fredik Zireykin bu hazinenin açılışını yapıp, Amerikalı heyete teşekkür etmişlerdir. Bkz: **Hacıvat-Karagöz**, 10 Nisan 1939.

²⁰⁵ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1938; **Akşam**, 5 Temmuz 1938; **Yeni Gün**, 5 Temmuz 1938; Konuralp, **a.g.e.**, s.160; Soysal, **a.g.m.**, s.95-96.

²⁰⁶ **Cumhuriyet Arşivi**, A 4, 18-c, D 74-1, F 105-1; Ayrıca bkz: İnan, **a.g.e.**, s. 103-106.

²⁰⁷ Pevlivanlı vd., **a.g.e.**, s.106-107.; **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1938.

tespitine çalışmıştır.²⁰⁸ 23 Temmuz 1938 tarihinde 8 mınıtkada tescil işlemine başlanılmış²⁰⁹, 1 Ağustos'ta da bitmiş, ikinci seçmen olmak isteyenlerin son başvuru tarihi de 3 Ağustos olarak belirlenmiştir.²¹⁰ Tescil edilenlerin sayısı, ikinci seçmenler, mebus olacakların sayısı aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.²¹¹

Cemaatler	Tescil Edilenlerin Sayısı	İkinci Seçmen Sayısı	Mebus Olacakların Sayısı
Türk	35.847	358	22
Alevi	11.319	113	9
Ermeni	5.504	55	5
Rum Ortodoks	2.098	20	2
Arap	1.845	20	2
Diğer	359	-	
Toplam	56.972	566	40

11 Ağustos itibariyle de ikinci seçmenlerin listesi ilan edilmiştir. 19 Ağustos 1938 tarihli Yenigün'nün nüshasında “*Partimizin Namzetleri Tespit Edildi*” adlı haberde adaylar halka duyurulmuştur.²¹² Seçim komisyonu ise tüm adayların listesini 21 Ağustos'ta ilan etmiştir. 22 Ağustos 1938 tarihinde Yenigün gazetesi CHP'nin 11 maddelik parti programını “*Hatay Halkına*” başlığı altında Türkçe, Fransızca ve Arapça olarak yayımlamıştır. Aynı zamanda Parti, bu kitapçığı halka dağıtmıştır.²¹³ Buradaki temel amaç; seçim öncesi cemaat farkı gözetilmeksizin, herkesin partiye üye olabileceğini göstermekti.

24 Ağustos 1938'de seçimler yapılmış, Ankara'nın belirlediği adaylarla seçimlere girilmiştir.²¹⁴ 22'si Türk, 9'u Alevi, 5'i Ermeni, 2'si Arap, 2'si Ortodoks

²⁰⁸ Pevlivanlı vd., **a.g.e.**, s.108-110.

²⁰⁹ Bu yerler şunlardı: Antakya (Muallim Nadir), Ordu (Remzi Siliöz), Şeyhköy(Mahmut Kuşcu), Karbeyaz (Doktor Sıtkı) , Karsu (Bekir Melek), İskenderun (Abas Ülkü), Kırıkhan (Cevri Fehim), Reyhanîye(Hakkı Cankat) idi. Bkz: **Yenigün**, 19 Temmuz 1938. ; **Yenigün**, 21 Temmuz 1938.; **Ulus**, 22 Temmuz 1938.

²¹⁰ **Yenigün**, 1 Ağustos 1938.

²¹¹ **Yenigün**, 1 Ağustos 1938.; **Yenigün**, 3 Ağustos 1938. (Tablo gazetelerden elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur.); Ayrıca bkz: Melek, **a.g.e.**, s.60-61; Sökmen, **a.g.e.**, s.14.

²¹² Adaylar için bkz: **Yenigün**, 19 Ağustos 1938. ; **Hatay**, 20 Ağustos 1938.; **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1938; **Ulus**, 1938.

²¹³ Programın içeriği için bkz: **Yenigün**, 22 Ağustos 1938.; **Yenigün**, 23 Ağustos 1938.; **Yenigün**, 24 Ağustos 1938.; **Hatay**, 20 Ağustos 1938.

²¹⁴ Pevlivanlı vd., **a.g.e.**, s.108-110.

tebaadan olmak üzere toplam 40 milletvekili seçilmiştir.²¹⁵ Mebus adaylarını Türk Hükümeti belirlemiştir. Parti Başkanı Melek, bu konuyu anlarında şöyle nakletmektedir:²¹⁶ “...Hatay’da idareyi Fransızlardan aldığım günlerde ve müteakip zamanlarda Tayfur Sökmen’in Dört Yol’dan yaptığı müdahaleleri etraflıca tebarüz ettirdikten ve şimdiye kadar davamızı tahakkuk ettirmek yolunda Hatay’da çok mesafe kat etmiş olduğumuzu izah ettikten sonra, Ankara’nın her emrine itaat etmekte olduğum için bu isteğe de muvaffak ettiğim cevabını verdim. Bundan sonra mebus namzetleri bahsine geçildi. 22 Türk mebus namzedini Ankara’ya bırakmamızı ve oradan gelecek liste üzerine bunu, Hatay Halk Partisine otomatikman kabul ettirmemizi, 18 ekalliyet mebus namzedini de benim seçmemi ve bunların meclis’te milli gayemize mugayir hareket etmeyecek kimselerden olmasını garanti etmemi istediler.” Böylelikle meclisin çoğunluğu CHP’nin direktifleriyle hareket eden kişiler oluşturmuştur.

1.2. HATAY DEVLETİ DÖNEMİ İDARİ VE SİYASİ YAPILANMA (1938–1939)

2 Eylül 1938’de Hatay Millet Meclisi’nin ilk toplantısında yapılan seçimlerde, Cumhurbaşkanlığına Atatürk’ün aday gösterdiği Tayfur Sökmen, Başbakanlığa Abdurrahman Melek, Meclis Reisliğine de Abdülgani Türkmen seçilmiştir.²¹⁷ İlk kaymakam ise Lütfi Kılıç olmuştur. Kurulan devlet yönünü Türkiye’ye çevirmiş ve Türkiye’nin idari ve yönetim anlayışını örnek almıştır. Devletin adı “Hatay Cumhuriyeti” olmuştur. Resmi dil Arapça ve Türkçe olduğu halde, bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmiştir.²¹⁸ 6 Eylül’de Bakanlar Kurulu

²¹⁵ Mebusluklar cemaat ve kaza itibarıyla **Antakya’da** 14 Türk, 7 Alevi, 2 Ermeni, 1 Rum Ortodoks ve 2 Arap, **İskenderun’da** 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum Ortodoks, **Kırıkhan’da** 5 Türk, 2 Ermeni idi. Bkz: Melek, **a.g.e.**, s.61; Sökmen, **a.g.e.**, s.106.

²¹⁶ Melek, **a.g.e.**, s.62.

²¹⁷ 7 Eylül 1938’de Dolmabahçe Sarayı’nda bulunan Atatürk, Hatay Millet Meclisi Reisi Abdülgani Türkmen’e şu telgrafi çekmişti: “...Hatay Millet Meclisi’ne başladığı mühim vazifede muvaffakiyetler ve Hatay halkına yeni idare altında saadetler dilerim.” Bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4, 18-c, D 74-1, F 149-1.; Ayrıca Meclis açılış nutukları için bkz: **Hatay**, 2 Eylül 1938.; **Akşam**, 2 Eylül 1938.

²¹⁸ Yemin eden milletvekillerininin 22’si Türk 9’u Alevi, 5’i Ermeni, 2’si Arap, 2’si Ortodoks tebaadan olmak üzere toplam 40 milletvekili vardı. Bkz: Melek, **a.g.e.**, s.61.; Sökmen, **a.g.e.**, s.106.

güvenoyunu almıştır.²¹⁹ Kabine, seçim öncesi görevlendirmelerle, Türkiye'nin onayı alınarak oluşturulmuştur. Kabine adaylarının Türk olmalarına dikkat edilmiştir.²²⁰ Tamamı Türklerden oluşan kabinenin programı, CHP programının taslağı niteliğindedir.²²¹ Tabii ki buradaki temel amaç Türkiye'deki yasaları aynen kabul edip, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını hızlandırmaktır. Bu doğrultuda CHP vasıtasıyla kaza teşkilatı, posta teşkilatı²²², maarif teşkilatı, sağlık teşkilatı yeniden yapılanmıştır.

6 Eylül 1938'de devletin yönetim şeklini belirleyen ve Türkiye'ye iltihakı hızlandıran "Hatay Anayasası" kabul edilmiştir. Devletin yönetim şekli Cumhuriyet, merkezi ise Antakya olmuştur. Atatürk'ün istediği bir şekilde bayrak yapılarak Hatay bayrağı²²³ konağa çekilmiştir. Aynı zamanda Türk Milli Marşı kabul edilmiştir.²²⁴ İdari bölünmede kısmi değişiklik olmuştur. Belen, Kırıkhan'a bağlı nahiye olmuş, Hassa Türkiye'ye katıldığı için Aktepe nahiye merkezi yapılmıştır. Hatay Devleti altı ilçeden ve on bir nahiyeden oluşmuştur. İki ilçenin nahiyesi yoktur. Bunlar: Süveydiye ve Harbiyedir. Nahiyesi olan ilçeler de şunlardır.²²⁵

²¹⁹ **Dahiliye, Hariciye, Müdafaa ve Emniyet Bakanlığı:** Abdulgani Türkmen, **Adliye Bakanlığı:** Cemil Yurtman, **Maliye ve Gümrük Bakanlığı:** Cemal Baki, **Maarif ve Sıhhiye Bakanlığı:** Faik Türkmen, **Nafia ve Ziraat Bakanlığı:** Kemal Alpar. Bkz: Melek, **a.g.e.**, s.65.; **Hatay**, 8 Eylül 1938.; **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1938.

²²⁰ Sökmen, **a.g.e.**, s.106; Duman, **a.g.t.**, s.51.

²²¹ Melek, **a.g.e.**, s.65; Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.113.

²²² Hatay Devleti kurulduktan sonra, Suriye Hükümeti Hatay'a pul göndermemiştir. Böylelikle posta hanede pul kalmayınca, Türk pulları mektuplara yapıştırılmıştı. Abdurrahman Melek ve arkadaşları Hatay posta pullarını yaptırmak üzere, Fransız Hükümeti vasıtasıyla İsviçre'de Milletlerarası Posta Birliği Bürosuna başvurmuştu. Sonuç itibarıyla Hatay posta pulları çıkarılarak, milletlerarası posta teşkilatına girilmişti. Resimleri Hatay manzarası olarak seçilmiş pulların üstüne 2 Eylül 1938 damgası vurulmuş bu pullar İstanbul Damga Matbaası'nda basılmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin baş harfleri olan T ve C, bunun dışında 23 Temmuz 1939 tarihi pullarda kullanılmıştır. Telefon idaresinde Fransızlardan 20 Temmuz 1939'da tamamen alınmıştır.Bkz: Melek, **a.g.e.**, s.68-69.; **Yeniğün**, 1 Aralık 1938.; **Yeniğün**, 15 Temmuz 1939.; **Yeniğün**, 8 Temmuz 1939.

²²³ Hatay Bayrağı kanununa göre; Hatay bayrağı al zemin üzerine beyaz bir ay ve etrafı beyaz ve ortası al bir yıldızdır. Bayrağın şekil ve nisbetleri ne suretle ve nerelerde kullanılacağı çekiliş ve indirilişi ile bu kanunun tatbik sureti ayrıca İcra Meclisi'nce bir talimatname ile tespit olunur. Bkz: **Yeniğün**, 7 Eylül 1938. **Hatay Devleti Ceride-i Resmîye**, 15 Eylül 1938, no: 25; **Hatay**, 8 Eylül 1938.; **Hatay**, 10 Eylül 1938.

²²⁴ **Hatay**, 8 Eylül 1938; **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1938; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.351.; Oran, **a.g.e.**,s.289.; Melek, **a.g.e.**, s.65-66.; Pehlivan vd. **a.g.e.**,s.113.

²²⁵ Tekin, **Hatay Tarihi(Osmanlı Dönemi)...a.g.e.**,s, 226.; **Hatay**, 20 Eylül 1938.

İLÇELER	NAHİYELER
ANTAKYA	Karamut, Aşağı Kuseyri, Orta Kuseyri, Bityas.
İSKENDERUN	Belen ve Arsuz.
ORDU	Bezge, Kesep
KIRIKHAN	Aktepe

25 Ekim 1938 tarihinde Kırıkhan'a bağlı Reyhanîye nahiyesi ilçe olmuştur.²²⁶ İdari yapıdaki değişiklik, bölgenin kalkınması ve milli kültür politikalarına yönelik süreklilik arz etmekteydi. Atatürk'ün ölümünden sonra ülkenin başına İsmet İnönü geçmiştir. Atatürk'ün ölümü sebebiyle Hatay'da ve Suriye'de bulunan gayrimüslümanlar (mebuslarda dâhil) Türkiye'de ve Hatay'da anarşi ortamının doğacağı yönünde faaliyette bulunmuşlardır. Fransızlar ve Suriyeliler Hatay hududunu taciz etmişlerdir. Bu durum üzerine CHP, Atatürk dönemindeki huzur ortamının devam edeceğini halka tebliğ etmişti.²²⁷ İnönü, Atatürk döneminde izlenen politikaları sürdürmüştür.

Türkiye ile kültürel bağları güçlendirmek için Ocak 1939'da Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir.²²⁸ Daha önce de değinildiği gibi 1939'da İkinci Dünya Savaşı'na giden süreç hızlanmıştır. Bu ortamda 11 Şubat 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını hızlandırmak, Hatay halkını sosyal ve kültürel yönden kazanmak amacı ile Hatay'da CHP ve Halkevleri teşkilatlarının etütlerini yaparak tekrar kurmak ve faaliyetlerini hızlandırmak üzere Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak görevlendirilmiştir.²²⁹ Rahmi Apak, Hatay'a gelip yaptığı incelemeyi rapor halinde, CHP Genel Sekreterliği'ne 20 Şubat 1939 tarihinde iletmiştir. Raporunda; Fransızların Suriye'de bir Alevi, bir Ermeni ve hatta bir Kürt bağımsız camiası yaratmak için çalıştığını belirterek, kurulacak parti ve halkevlerinin Hatay'daki Türklerin dışındaki unsurları kazanmak için çalışmalarının faydalı

²²⁶ Yenigün, 26 Ekim 1938; Tekin, **Hatay Tarihi**, a.g.e, s.225.

²²⁷ **Cumhurbaşkanlığı İnönü Arşivi**, Yer 2/10-4, Fihrist No: 4609-1.

²²⁸ Armaoğlu, a.g.e, s.351.; Eraslan, a.g.m, s.24.

²²⁹ Pehlivanlı vd., a.g.e, s.127.

olacağını bildirmiştir.²³⁰ MAH (Milli Amele Hizmeti) raporlarında da Hatay Devleti'nin kurulması ile bir kısım ayrılıkçıların Halep'te “*Büstan-ı Külap'da*”, “*İs'afi Muhacirin*” adıyla dernek kurdukları bilgisi yer almıştır. Derneğin Başkanı Alber, Genel Sekreteri ise Memduh Selim idi. Eski Maliye Nazırı Hasan Cebbarre ve Zeki Arsuzi, Suriye Hükümeti ile temas sağlayarak ve para temin ederek ayrılıkçı faaliyetleri desteklemişlerdi. Şam Hükümeti, Antakya Lisesi öğretmenliğinden istifa eden Memduh Selim'i, onun arkadaşı tahsildar Yusuf Garip ve diğerlerini maaşa bağlamıştır.²³¹ CHP, bir yandan dış tehlikelere karşı önlem almakta, bir yandan da Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını hızlandıracak kararların Hatay'da uygulanmasını sağlamaktaydı.

11 Mart 1939'da Hatay Meclisi aldığı kararla Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını Hatay kanunu olarak kabul etmiştir.²³² Böylelikle Türkiye'ye iltihak için bir alt yapı oluşturulmuştur. Bütün bu gelişmeler yaşanırken CHP, 17 Nisan 1939'da kaza kongresi için toplanmıştır. Kongreye kazanın her tarafındaki mahalle, nahiye ve semt ocakları, seçilen 71 mümessil ile kaza ve vilayet teşebbüs komiteleri heyetleri, Kaymakam, Belediye Reisi, Jandarma Kumandanı, Emniyet Amiri ve yüzlerce partili iştirak etmiştir. Kongre Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak'ın başkanlığında söylenen nutuklarla açılmış, Apak Türk'ün göğsünü kabartan CHP'nin büyük inkılâpları nasıl başardığını ve 6 ilkeyi toplantıdakilere anlatmıştır. Yapılan seçimlerden sonra idari heyet oluşturulmuştur.²³³ Seçilmişlerin hepsi Hatay mücadelesinde önemli roller oynamış şahıslardır.

Rahmi Apak Antakya merkezinde teşebbüs komitesi kurarak, başta İskenderun, Kırıkhan ve Reyhanîye olmak üzere kazalarda köy ve mahalle ocaklarının teşkil edilmesine başlamıştır.²³⁴ Bu iş için Ankara'dan Apak'a 5.000 lira

²³⁰ **BCA.CHP Evrakı** B.3, Sıra No: 753, Konu No: 687. Rahmi Apak'ın CHP Genel Sekreterliğine yazdığı 20 Şubat 1939 tarihli yazı Aktaran: Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.128.

²³¹ Üyeler: 1) Karamurt Eski Nahiyesi Müdürü İhsan 2) Süveydiye Nahiyesi Eski Müdürü Süleyman, 3) Antakya Muhasibi Sadık Mukayyet, 4) Memduh Selim, 5) Zeki Arsuzi, 6) Nedim Verd, 7) Zeki Kavas (defalarca cinayet işlemiş), 8) Moses, **ATASE Arşivi**, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, Dosya: 15, Belge no: 165'ten aktaran bkz: Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.114.

²³² **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 11 Mart 1939, no: 45.

²³³ İdari heyette şu kişiler yer almaktaydı: Dişçi Zübeyir, Selim Çelenk, Kamil Hoynolu, İbrahim Gali, Hamit Urfalı, Cemil Cemali, Fevzi Şemsettin. Bkz: **Yenigün**, 18 Nisan 1939.

²³⁴ Hatay'ın kazalarında, köylerinde, mahallelerinde birçok ocaklar açılmıştır. **Yenigün**, 14 Mart 1939; **Yenigün**, 15 Mart 1939; **Yenigün**, 17 Mart 1939; **Yenigün**, 25 Mart 1939.

gönderilmiştir. Gönderilen para ile birlikte Apak, Hatay Devleti yetkilileri ve Türkiye Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın ile işbirliği halinde parti ve halkevi teşkilatlarını tamamlamıştır.²³⁵ Hamdi Selçuk anılarında yaşananları şöyle anlatmaktaydı:²³⁶ “...Hatay’da her şey Anavatan nizam ve usullerine göre yürüyordu. Türk parası Hatay’ın da resmi parası olmuştu, noksan olan şey Halk Partisinin orada kurulmamiş olmasıydı. Bu partiyi kurmak üzere Halk Partisi Umumi İdare Heyeti azasından Rahmi Apak bu iş için Hatay’a geldi, birkaç gün tetkikat yaptıktan sonra İskenderun’da partinin kurulması için kurucu başkan olarak beni seçti... İskenderun’da bütün köylerde ocaklar açtık, bucaklarda parti bucak teşkilatını kurduk... Bucak kuruluşlarında Rahmi Apak’ta bulunuyordu. Gerek Beylan ve gerek Arsuz’da bütün halkın büyük tezahürat yaparak gösterdiği alaka Rahmi Apak’ın çok takdirine meczup oldu.”

150’likler arasında yer alan daha sonra Hatay’ın bağımsızlık mücadelesine kalemiyle hizmet edecek olan Tarık Mümtaz Göztepe, Rahmi Apak’ın Hatay’a gelişini ve CHP’nin şubelerini ilçelerde kurmasını “Antakya, 40.000 Kemalist, Sen Sağ, Ben Selamet” adlı yazılarında mizahi bir dille şöyle değerlendirmiştir:²³⁷ “Hatay, fıkır fıkır kaynayan koskocaman bir milliyet kazanı, Tekirdağ mebusu Rahmi Apakla Abdullah Mursaloğlu birer kepçe, Ver elini İskenderun, Oradan Türk kalesi, Beylan, Beylandan Kırıkhan, ordan tutma beni Reyhanîye, derken efendim Ordu, Şeyhköy deyip, ocakları ateşlemişler, nurlu alevlerini gökyüzüne çıkarıp güneşi şaşırtmışlardır. İliğine kadar Kemalist olan Türk Hatay, bir ayın içinde 10 aydın ocak tüttürdü ve tam kırk bin ocaklı doğdu. Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı, Hatay’da yeni bir nüfus yazılışına benzedi. Kemalizmin bu mühim nüfus tahriri Hatay’ın yüzünü ağırttı. Milli Şefimiz ve Partimizin de Değişmez Genel Başkanı Büyük İnönü’nün yüzünü güldürdü. Partimizin ve yurdumuzun banisi Edebi Şefimiz kudu Atamızın büyük ruhu şad etti. Sağ ol Kemalist Hatay... Bir aydan beri için için tüten yüzlerce yeni semt ve nahiye ocakları birden bire bacalarını gökyüzüne kaldırarak cayır cayır yanmaya harıl harıl işlemeye gürül gürül gürlemeye başlamışlar ve ortalığı ışık yağmuruna tutmuşlar... Şeyhköyü’nde başlayıp öğleden

²³⁵ Pehlivanlı vd., a.g.e, s128.

²³⁶ Selçuk, a.g.e, s.131.

²³⁷ Tarız Mümtaz Göztepe, “Antakya, 40.000 Kemalist, Sen Sağ Ben Selamet”, **Hacıvat-Karagöz**, 24 Nisan 1939.

sonra İskenderun'da görülmemiş bir nizam ve heyecan gösterişleri halini alan Pazar günü Antakya'da büyük insan kalabalığının ve susamış halk küntlesinin heybetini gösteren Pazartesi sabahı Türk Amik Ovası'nın kalbi Reyhaniye'yi şahlandıran öğleden sonra uyanık ve bağıryanık Kırıkhan'a milli sevincin en çışkun cümbüşünü yaşatan Parti Kaza kongreleri soluk soluğa bitmiş, erhaplar erlerin başına seçilmiş, Hatay gemisi dünya deryasının ortasında pupa yelken, doludizgin köpükler saçıp dalgalar devirerek yüzmeye başlamışlardır.” Apak kısa sürede 125 Ocak açmış ve bu Ocaklara 30.000 üye kayıt yaptırmıştır. Mümtaz, CHP'nin Hatay'da teşkilatlanmasını, bölgenin Türk kimliğine ve Atatürk'e olan bağlılığına dayandırmaktadır.

1939 Mart'ından itibaren Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikaları, Avrupa'nın savaşa doğru gidişini Türk-İngiliz ittifakına yol açmıştır. Fransa bu blokta yer almak için Hatay'dan vazgeçmek durumunda kalmış, Fransa ile Türkiye arasında 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin çözümüne ilişkin anlaşma imzalanmış, Hatay Türkiye'ye verilmiştir.²³⁸ Bunun üzerine, 29 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Meclis, oybirliği ile Türkiye'ye katılmaya ve Meclis'in dağılmasına karar vermiş, bu anlaşmaya istinaden Fransız birlikleri 23 Temmuz 1939'da Hatay'ı terk etmişlerdir.²³⁹ Bu durum Arap dünyasının tepkisini neden olmuş ve özellikle Şam'daki kadınlar bir araya gelerek, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını protesto etmişlerdi.²⁴⁰ CHP'nin 1930'dan itibaren Hatay'da siyasi ve kültürel anlamda örgütlenmesi, bölge halkının bu örgütlenmeye destek vermesi ve aynı zamanda dış gelişmelerin iyi okunması Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını hızlandırmıştır. Fransız manda döneminde idari sınırların ve yer isimlerinin Türkler

²³⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 3, D VI, 1939, s.430-437.; Anlaşma metni için bkz: **Hatay**, 4 Temmuz 1939.

²³⁹ Hatipoğlu, **a.g.m.**, s.22.; Eraslan,**a.g.m.**, s.24.; Melek, **a.g.e.**, s.84.; Sökmen, **a.g.e.**,s.117.; **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1939.; Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen Meclis'in kapanışına dair şu konuşmayı yapmıştı: “*Muhterem Arkadaşlarım, Bugünkü fevkalade toplantımızla Meclisin en şerefli vazifesini yapmış, Hatay'ın kopmaz bir parçası olarak Anavatan'a kavuştuğuna ittifakla karar vermiş, bu isabetli kararınızdan dolayı hepinizi sevgi ve saygı ile selamlar ve rebrik ederim. Arkadaşlarım; Hatay Millet Meclisi bütün çalışmalarında Anavatan'a en sadık duygularla mürehassis olmuş, Edebi Şef Atatürk'ün gösterdiği yol üzerinde ve Milli Şef İsmet İnönü'nün yüksek arzuları dahilinde hareket etmiştir. Bu bizim için unutulmaz şeref hatıralarıdır. Hatay'ı kurtaran büyüklerimize en derin şükran, minnet ve tazimlerini ifade etmekle mesudum. Tarihi vazifesini ikmal eden Hatay Millet Meclisi'ni dağıtıyorum ve kabülü reye koyuyorum”.* Bkz: **Yeniğün**, 3-4 Temmuz 1939.

²⁴⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/File:ProtestsAnnexationAlexanderetta.jpg>

alehinde değiştirilmesi politikasına son verilmiştir. Türklerin sosyo-kültürel ve ekonomik olarak Türkiye'ye entegre edilmesi bağlamında idari yapılanmada değişikliklere gidilmiştir.

1.3. İLTİHAK SONRASI VİLAYET TEŞKİLATLANMASI VE SİYASAL GELİŞMELER

Cumhuriyet idaresi, Hatay'ın Türkiye iltihakı sonrası sosyal, kültürel ve ekonomik olarak bölgelerarası dengeyi kurmak ve Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesini sağlamak üzere birtakım değişikliklere gitmiştir. TBMM, 29 Haziran 1939 yılında Hatay'da vilayet kurulması hakkında kanun tasarısı hazırlamıştır. Kanuna göre:²⁴¹

1. Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında, 23 Haziran 1939 tarihinde akdedilen anlaşmanın birinci maddesinde gösterilen hudut neticesinde Türkiye milli hududu dhiline giren Hatay arazisi, Türkiye'ye ilhak etmiştir.
2. İsimleri bu kanuna bağlı (1) numaralı cetvelde yazılı kazalarla vilayet merkezini, bu kazalara bağlı nahiyeleri ihtiva etmek ve merkezi Antakya olmak üzere Hatay Vilayeti kurulmuştur. Vilayetin idari taksimatı sınırlarını İcra Vekilleri Heyetince tesbit olunur.
3. Dörtyol Kazası, Seyhan Vilayeti'nden alınarak Hatay Vilayeti'ne verilmiştir. Islahiye Kazası'na bağlı Hassa Nahiyesi, merkezi Hassa olmak üzere kazaya çevrilmiş ve Hatay Vilayetine bağlanmıştır. Yeni ilhak edilen topraklardan bir nahiyeye halinde bu kazaya verilecek köyler ve nahiyenin adı ve merkezi İcra Vekillerince tespit edilir.

TBMM 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı kanunla, Hatay Vilayeti'nin Kurulması ve Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine alınması kanununu kabul

²⁴¹ **TC Resmi Gazetesi**, Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun, Kanun no: 3711, Sayı: 4255, 11 Temmuz 1939, s.12211.; **BCA**: 30. 18.1.2, Yer: 87.62.1.; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C4, D6, 1939, s.190.

etmiştir.²⁴² Bu kanunun 2 ve 3. maddesinde taksimatın dışında, köy ve mahalle isimlerinin değiştirilmesi ibaresi de yer almıştır.²⁴³ 8 Ocak 1940 tarihinde, Dâhiliye Vekilliği'nin Hatay Vilayeti'nin idari taksimatına ilişkin teklifi, İcra Vekilleri Heyetince onaylanmıştır. Böylelikle Antakya, Harbiye, Alevışık, Çekmece, Şenköy merkez olmak üzere tüm köyler, muhtarlıklar, mahalleler adı geçen merkezlere bağlanmışlardır.²⁴⁴

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Hatay'ın sınır tespitinin nasıl olduğunu şöyle anlatır: ²⁴⁵ *“Hatay için yaptığımız anlaşmaların ikinci hükmü, Hatay'ın sınırını tespittir. Daha Milletler Cemiyetinde mesele söz konusu olduğu zaman, İskenderun Sancağının sınırları esas olarak alınmış ve böylece Hatay Devleti'nin sınırları harita üzerinde ve yazı ile belirtilmişti. Sonradan iki tarafın askerî kurullarınca, bir buçuk yıl kadar süren bir çalışma sonunda bu sınır, kâğıtlar üzerinden alınarak topraklar üzerine aktarılmıştır. Bugün, topraklar üzerine aktarılmış olan sınırın yalnız üç noktasında ufak değişiklikler yapılacak ve bu sınır Türkiye ile Suriye'nin yeni sınırı olacaktır. Hatay Devleti'nin sınırları üzerinde yapılmış olan değişiklik, güney sınırında denize yakın yerde Hatay Devleti'nin sınırı içinde bulunan üç Ermeni*

²⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.3, D,VI, Ankara, 1939, s.101.; Ayrıca bkz: İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye ve Yayladağı vilayetin kazalarını teşkil edecektir. Beş gün sonra, Dörtöy ve Hassa'da Hatay Vilayeti'ne bağlanarak kaza sayısı altıya çıkacaktır. Bkz: **Yeniğün**, 6 Temmuz 1939.; 11Temmuz 1939.; İhsan Özmen, Selami Asyalı, **Hatay İli ve Suriye Uyuşuklukları İlgili Mevzuat**, Kemal Matbaası, Adana, 1972, s.15.**Parlamento Tarihi**, C1. **BLM 12**. 1935-39. s.602; Ayrıca bkz: **BCA**: 30.18.1.2 Yer no: 88.92.7; **Hatay**, 13 Temmuz 1939.

²⁴³ Hatay Vilayeti 7-7-1939 tarih ve 3711 no'lu kanunla kurulmuştur: Adı geçen kanunun 2 ve 3'üncü maddelerine müsteniden Vilayetin İdare taksimatı ve köy isimleri değişiklikleri Vilayet İdaresi, Vilayet Belediye; köy kanunları ve zeyilleri ve bunlara müteallik Dahiliye Vekaleti tebligatları göz önünde bulundurularak mevzu esaset dahilinde 9-11-939 tarih ve mektupçuluk 4550 sayı ile tespit ve tanzim edilmiş ve keyfiyet kanununun muvakkat altıncı maddesinin A fıkrasına tevfikan aynı zamanda Vilayet Umumi Meclisi vazifesinde gören Hatay Vilayet İdare Heyeti'nin 9-11-939 tarih ve 70 sayılı kararı ile uygun görülmüş ve tasdik kılınmıştır. 1- Gönderilen cetvellerin sütunu mahsuslarında yazılı olduğu şekilde Vilayet dâhilinde mevcut köylerin ve bu köylere mahalle halinde bağlı bulunması icab eden köylerin isimlerinin değiştirilmesi ve muhtarlıkla idare olunacak köylere küçük köylerin mahalle halinde bağlanması ve köy merkezlerinin adı sütununda yazılı köylerin müstakil köy haline getirilmesi 22-12-939 tarihinde Dahiliye Vekaleti'nce tasvip, 2- Ve Vilayetin idari taksimatı sınırının tayin ve tespiti ve yeniden bir nahiye kurulması 8-1-940 tarih ve 12572 sayılı icra Vekilleri Heyeti kararı ile kabul buyrulmuş ve keyfiyet Dahiliye Vekaleti'nin 16-1-940 tarih ve M.S.M.U.M2.Ş.M 525 sayılı tahrirat ile Hatay Vilayeti'ne tebliğ olunmuştur.bkz: **Hatay Vilayeti İdari Taksimatı**, Yeniğün Matbaa,1940, s.5.

²⁴⁴ İdari taksimat için bkz: **TC. Resmi Gazete**, Kanun no:12572, Sayı:4425, 5 Şubat 1940, s 13285.; **BCA**: 30.18.1.2, Yer no: 89.122.4.

²⁴⁵ **Parlamento Tarihi**, C II. 1939-1943, s.1133.

köyünü, tarlaları ve topraklarıyla beraber Suriye'ye bırakır. Buna karşılık doğuda Köminid denilen bir köy vardır ki, bu köy Hatay Devletinin sınırının belirtilmesinde akıllara sığmayacak kadar fedakârlık göstermiş, bütün köy halkı, eksperlerin ve askerlerin gündüz koydukları sınır taşlarını ve işaretlerini geceleri kaldırarak köylerinin Hatay'a katılmasını sağlayacak şekilde durmadan değiştirmiştir. İşte Türklüğe, Türkiye'ye, Hatay'a bağlılığını eylemli olarak ispatlamış olan bu köyü, Türkiye'ye bırakacak olan bir düzeltme yapılmıştır. Bir de Hatay'ın içinde uzun ve güzel bir yol vardır ki, bu yolun bir kısmı sınır tespiti sırasında Suriye topraklarında kalmıştı. Fransızlar, bu yolun tamamen Türk toprakları içinde kalmasını da kabul etmişlerdir, işte bu üç nokta üzerinde değişiklik yapıldıktan sonra, değişik Hatay Devleti sınırı, Türkiye sınırı olacaktır.”

Hızlıca idari taksimata gidişin en önemli sebebi, Hatay'ın Türkiye'ye entegrasyonunu ve toplumsal dönüşümünü sağlamak, sosyo-kültürel ve ekonomik yönden kalkındırmak olmuştur. 9 Şubat 1940 tarihinde Yenigün gazetesi, kaza merkezlerinde adları değiştirilen mahalle isimlerini vermiştir.²⁴⁶ Antakya merkez nahiyesinden bunlara birkaç örnek aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır:²⁴⁷

Eski İsim	Yeni İsim
Cisrihadid	Demirköprü
Fellit	Belit
Beynelharap	Haraparası
Tababiye	Tapı Bey

Netice itibariyle Hatay'da milli kimliğin ve kültürün yeniden inşası için Fransızlar döneminde Arapça ve Fransızca olan yer isimleri, Türk diline uygun olarak Türkçeleştirilmeye başlanmıştır.

²⁴⁶ Yenigün, 9 Şubat 1940.

²⁴⁷ Antakya, Babturun, Bedirge, Harbiye, Hıdırbey, Karsu, Süveydiye, Şeyhköy, Dört Yol, Erzin, Payas, Hassa, Güvenç, İskenderun, Arsuz, Belen, Kırıkhan, Yalangoz, Reyhanîye, Hamam, Yayladağı, Bezge, Kışlak, nahiye ve kazalarındaki isim değişiklikleri için bkz: **Hatay Vilayeti İdari Taksimatı**, s. 7-39.

1.3.1 Hatay'da 1939 Seçimleri ve Sonrasında Siyasal Faaliyetler (1939-1943)

Türkiye'de seçimler 1908'den bu yana düzenli olarak yapılmıştır. 1946 seçimlerine kadar bütün seçimler iki dereceli olarak gerçekleşmiştir. Seçimlerin ilk aşamasında seçmenler, ikinci seçmenleri; ikinci seçmenler de daha sonra milletvekillerini seçmişlerdir. 1935 genel seçimlerine kadar sadece erkekler oy verirken, 1935'ten itibaren bu hak kadınlara da tanınmıştır. 1923'te 200 seçmene bir ikinci seçmen seçme hakkı verilmiş, oy kullanma yaşı 18 olarak belirlenmiştir. 1934'te ise oy kullanma yaşı 22'ye yükseltilmiş, ayrıca her 400 seçmen için bir ikinci seçmen seçilmesi esasına geçilmiştir.²⁴⁸ Hatay ise ilk defa 1939'da seçimlere katılmıştır.

Beşinci meclis 27 Ocak 1939'da Trabzon Milletvekili Hasan Saka, İstanbul milletvekili Refik Saydam, Seyhan Milletvekili Hilmi Uran ve Erzurum Milletvekili Fikri Tüzer'in vermiş oldukları seçimlerin yenilenmesine yönelik önergeyi kabul etmiştir. Seçim kararının alınmasından hemen sonra aynı gün, aynı dört milletvekillerinin verdikleri bir başka önergenin de kabul edilmesiyle meclis faaliyetlerine son verilmiştir.²⁴⁹ Birkaç gün içinde ülke seçim havasına girmiştir.

10 Şubat 1939'da CHP bütün illerde aday göstereceğini, ama birkaç ilde bağımsız adaylar için boş yer bırakacağını belirtmiş, 13 Mart'ta da ikinci seçmen adaylarının listesini açıklamıştır. İkinci seçmenler belirlendikten sonra 26 Mart'ta ikinci seçmenler milletvekili seçimleri için oylarını kullanmıştır. Seçim sonucunda partinin aday gösterdiği 420 aday ittifakla seçilmiştir. Bu seçimlerde bağımsız adaylar için 4 kişilik bir yer bırakılmıştır. (1931'de 20, 1935'te 13 bağımsız aday için yer bırakılmıştır.)²⁵⁰ Seçime katılım oranı ise % 77,8 idi.²⁵¹ 26 Mart 1939 tarihinde genel seçimler yapılmış, İnönü tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kabinayı kurma görevi Refik Saydam'a verilmiştir.²⁵²

²⁴⁸ Tek parti dönemi boyunca ikinci seçmenlerin tamamı aynı partiden olması dolayısıyla, seçimin ikinci aşamasında bu kişiler partilerin genel merkezlerinin belirlediği milletvekili adaylarına oy vermişlerdir. Bkz: Ahmet Demirel, **Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.18.

²⁴⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 29, D V, 1939, s.220-224; Demirel, **a.g.e.**, s.221.

²⁵⁰ Demirel, **a.g.e.**, s. 221-244.

²⁵¹ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.160.

²⁵² Sina Akşin vd., **Türkiye Tarihi**, C4, Cem Yayınları, 2008, s.166-167.; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Yayınevi, 1995, s.354.

Hatay’da iltihak sonrası ilk yerel seçim 23 Ekim 1939’da olmuştur. Defterlere seçmenler isimleri yazılmış, seçmen oy pusulalarına adreslerini yazarak imzalamıştır. CHP adayları seçimi ittifakla kazanmışlardı. Sonuçlar, 24 Eylül tarihli Yenigün gazetesi “*Belediye Seçimi*” başlıklı haberinde şöyle verilmiştir:²⁵³ “*Belediye seçimi dün akşam sona erdi. Esasen bütün kaza ve nahiye merkezlerinde seçim daha evvel neticelenmiş bulunuyordu. Vilayet merkezinde nüfusun kesafetli dolayısı ile seçim müddeti altı gün temdit edilmiş ve bu müddet dün akşam sona ererek sandıklar açılmıştır. Yapılan tasnif neticesinde kadın erkek 14154 seçiciden 11093 kişinin reye iştirak ettiği görülmüş, bunların 4978’i kadın ve 6115’i de erkektir. Bu neticeye göre halkımızın belediye seçimine iştirak nisbeti yüzde 78’i bulmuştur ki, bu rakam demokrasi ile idare edilen en ileri memleketlerde bile eşine az rastlanan parlak bir neticedir.*” 7 Kasım’da da Sadık Müftü oy birliği ile Belediye Başkanı olmuştur.²⁵⁴

Yerel seçimlerden sonra ilk kez iki dereceli genel seçimler için hazırlıklar 26 Ekim’de başlamıştır. Bu bağlamda halka kolaylık olsun diye Hatay’daki seçim yerlerinin sayısı artırılmış, seçim sandıklarının sayısı 5’ten 7’ye çıkarılmıştır.²⁵⁵ Ertesi gün merkezde 7 mıntıkaya sandık koyulmuştu. Bu mıntıklar şunlardı: Şeyhali Mıntıkası, Affan Mıntıkası, Ulu Cami Mıntıkası, Kilise Mıntıkası, Mescidi Kantara Mıntıkası, Orhaniye Mıntıkası, Habibinacar Mıntıkası idi. 26 Ekim tarihli Yenigün gazetesi, seçimin ilk aşamasının başladığını “*İkinci Müntehip Seçimi Yarın Başlıyor*” başlıklı haberinde şu bilgileri aktarmıştır:²⁵⁶ “*Yarın sabah saat yediden itibaren Hatay’ın her tarafında müntehip seçimleri başlayacaktır. Evvelce de haber verdiğimiz gibi merkezde halka kolaylık olmak ve seçimi süratle ikmal edebilmek için intihap mıntıkları yediye belağ edilmiş ve Partimizin ikinci müntehip namzetleri tespit ve ilan olmuştur. Hatay’ı Cumhuriyet idaresine fülen iştirak ettirecek olan bu şerefli imtihandan da Belediye seçiminde olduğu gibi parlak bir zaferle çıkacağımıza şüphe bile edilemez. Bu kutsal vazifemizi yaparken reylerimizi, memleketi kurtaran*

²⁵³ Hatay’da ilk belediye meclisine seçilen azalar arasında kadın azalar arasında kadın azaların adedi 15’tir. Bunlardan 4’ü Antakya, 3’ü Süveydiye, 2’si İskenderun, 1’i Belan, 1’i Harbiye, 1’i Hassa 1’i Kırıkhan, 1’i Reyhanîye 1’i Yayladağ’dır. Bkz: **Yenigün**, 24 Ekim 1939.

²⁵⁴ Daimi encüman azalıklarına Şükrü Balcı, Nüzhet Bilgin ve Necip İpekçi seçilmişlerdi. Bkz: **Yenigün**, 7 Kasım 1939.

²⁵⁵ **Yenigün**, 24 Ekim 1939.

²⁵⁶ “*İkinci Müntehip Seçimleri Yarın Başlıyor*”, **Yenigün**, 26 Ekim 1939.

ve vatani zaferden zafere koşturan Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermeyi unutmayalım. Merkez seçim muntakaları ile Parti namzetlerimizin isimleri aşağıdadır.”

27 Ekim’de Yenigün gazetesi “İkinci Müntehip Seçimi” adlı haberde Hatay’da yaşananları şöyle aktarmıştır:²⁵⁷ “Nahiye merkezlerindeki intihar yerleri bayram yerine döndü, kadın erkek bütün köylüler akın halinde sandık başına koşuyorlar. Dün sabah başlayan ikinci müntehip seçimi bugünde devam ederek rey sandıkları saat 17.30’da kapanacaktır. Dün akşama kadar alınan neticeler çok iyidir. Birçok muntakalarda rey verenlerin miktarı ilk gün yarıyı geçmiştir. Halkımız her tarafta sandıkları başına koşarak en medeni hakkını istimal etmiş ve vatani vazifesini yapmıştır. Seçim bilhassa köylerde hakiki bir bayram ve çöşkun sevinç havası yaratmıştır. Kadın erkek intihap hakkına malik bütün köylüler saatlerce mesafe uzakta bulunan intihap merkezlerine akın halinde giderek reylerini Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermektedirler. Nahiyelerdeki intihap merkezleri emsalsiz bir bayram yerine dönmüştür. Köylülerimizin gösterdiği bu uyanık ve olgunluk, her Hataylının göğsünü kabartacak kadar yüksek ve gururludur. Son ve kati netice bu akşam sandıklar açılarak reyler tasnif edildikten sonra anlaşılacaktır. Mebus intihabı günü henüz kati olarak tahassüs etmemiştir.” Ertesi gün seçimlere kadınların büyük bir ilgi gösterdiği, katılım oranının yüzde doksanı bulunduğu belirtilmişti. 2-3 Kasım’da da merkezde ikinci seçmenlerin Pazar günü Gündüz Sineması’nda, kazalarda ise kaza merkezlerinde toplanılarak mebuslar seçileceği halka duyurulmuştur.²⁵⁸

Hatay, vilayet nüfusu itibariyle 12 aday gösterme ve bu adaylardan 5 mebus meclise gitme hakkına sahip olacaktı. Mebus seçilmek isteyenler, özgeçmişlerini İsmet İnönü’ye yollamıştır.²⁵⁹ Parti Genel Sekreterliği’nin Hatay’daki 5 mebusluk için tespit ve ilan ettiği 12 kişilik liste alfabe sırasıyla şöyleydi: Abdulgani Türkmen, Abdullah Mursal, Bekir Sıtkı Kunt²⁶⁰, Hamdi Selçuk²⁶¹, Mehmet Tecirli, Nuri Aydın

²⁵⁷ “İkinci Müntehip Seçimi”, **Yenigün**, 27 Ekim 1939.

²⁵⁸ **Yenigün**, 2-3 Kasım 1939.

²⁵⁹ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.

²⁶⁰ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.(EK-8)

²⁶¹ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.(EK-9)

Konuralp²⁶², Bayan Saffet Bereket, Samih Azmi Ezer, Selim Çelenk, Suphi Bedir Uluç, Ali Şelhum Devrim²⁶³, Dr. Vedi Bilgin.²⁶⁴ Önceleri Fransızların verdiği görevlerde yer alan ve daha sonra Hatay mücadelesi için çalışan Suphi Bereket'in, milletvekilliği talebine rağmen listede yer almaması dikkat çekiciydi.²⁶⁵ TBMM'de Hatay'ı 6. Yasama döneminde temsil edecek olan mebusların seçimi Vilayet merkezinde ve Vilayete bağlı beş kaza merkezinde yapılmıştır. Parti Müfettişi Hasan Reşit Tankut, sonuçları Gündüz Sineması balkonundan halka ilan etmiştir. Bu şahıslar Abdulgani Türkmen (Çiftçi), Abdullah Mursal (Çiftçi)²⁶⁶, Bekir Sıtkı Kunt (Avukat)²⁶⁷, Hamdi Selçuk (Avukat)²⁶⁸, Mehmet Tecirli (Çiftçi)'ydi.²⁶⁹ Bu adaylar

²⁶² Mebusluk talep belgesinde Konuralp kendini şöyle ifade etmiştir: “Babamın adı Abdurrahman, 1307’de Antakya’nın Ulucami Mahallesi’nde doğdum. İlk tahsilimi Antakya Rüştüyesi’nde orta tahsilimi 328/329’da Halep Muallimin Mektebi’nde bitirdim. Aynı senenin ilk kanun ayında Antakya Numune İptidası başmuallimliğine tayin edildim. 15 Ağustos 330’da ihtiyat zabiti karargahına sevk ve 20 Temmuz da karargahtan çıkarak onuncu Kafkas Kolordusu Cephane kolları emrine verildim. Harbi umumi sonuna kadar mezkur alayda ikinci mülazimlikle hizmeti vataniyemi ifa ederek mütarekede terhis edilerek Antakya’ya geldim. Yurdumu, Fransızlar tarafından işgal edilmiş buldum. Halkın ruhu çok bozulmuştu. Buradan işe başlamayı muvafık gördüm. Birkaç himayetli gençle beraber propaganda heyeti kurduk. Hükümeti zaile memurlarının seyyiatı Türklüğe mal edilmişti. Cuma ve bayram hutbelerinde Türk’e nefret izhar ediliyordu. Araplık propagandaları küstahlığını bu derece ileri götürmüştü. Bu kurulan propaganda heyeti işte bu nefreti muhabbete kalp için uğraştı. Türkü sena esen ilk hutbeyi Şeyh Ali Cami’nde okunmak sureti ile Türkün sesi yükseltildi. Halepi’n Fransızlar tarafından işgali sırasında Antakya heyeti merkeziye reisi Türkmenzade Ahmet Ağa tarafından, hali faaliyette bulunan Arap çetesine iltihak emri aldım. Derhal beş ihtiyat zabiti arkadaşım ile mezkur kuvvetlerin kumandanı bulunan yüzbaşı Asım Bey’e, Narlıca karargahında iltihak ettim. Fransızların Halep’e girmelerine mani olacak kuvve-i saferiyeye Karbeyaz bölüğü kumandanı olarak iştirak ettim. Propagandanın en büyük silah olduğunu tecrübe bana göstermişti. Ayrıntılı bilgi için bkz: **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.(EK-10)

²⁶³ Ali Şelhum Devrim ise Eti Türkü olarak, Hatay’ı TBMM’de temsil etmek istemiştir. **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.

²⁶⁴ **Yeniğün**, 4 Kasım 1939.

²⁶⁵ Talep formu için bkz: **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.(EK-11).

²⁶⁶ Mebusluk talep belgesinde Mursal kendini şöyle ifade etmiştir: “Memuriyet yapmadım. Umumi Harbin sonunda Suriye ve Hatay mıntokasında Arap Hükümeti’nin teşekkülü üzerine 1919 senesinde Reyhan iye’de Tayfur Sökmen ve diğer arkadaşlarla bir mücadele komitesi teşkil edilerek Büyük Atatürk’ün Riyaset ettiği Kuvay-ı Milliye ile irtibat tesis edilmiş, alınan işarete binaen Fransız ve Araplara karşı silahlı ve fiili mücadeleye geçilmiştir... Büyüklerimizin emri üzerine fiili mücadeleye bir müddet fasıla verilmiş ise de yine Hatay’ın Türk topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğu hakkındaki milli idealimizin yaşamasına ve derleşmesine elden geldiği kadar ve devamlı olarak çalışılmıştır”. Bkz: **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.

²⁶⁷ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1

²⁶⁸ Mebusluk talep belgesinde Selçuk kendini şöyle ifade etmiştir: “Hukuktan mezun olduktan sonra stajı müteakip teşrinievvel 1928 tarihinde Akdağmdeni ve 7 ay sonra Bozöyük Müddei Umumiliği’ne tayin edildim. 1933’te epey müddet Bilecik Vilayet Müddei Umumiliği Vekâleti’nde bulundum. Kanuni evvel 1934’te Temyiz Baş Müddei U. Muavinliğine terfi ettirildim. Hatay davası üzerine

Hatay mücadelesinde CHP'nin direktiflerine riayet eden ve önemli görevler üstlenmiş kişilerdi. Mehmet Tecirli'nin dışındaki adaylar, Hatay Devleti döneminde de mebusluk yapmışlardı. İlk üç aday ortaokul, diğerleri yüksek öğrenim mezunudur. Kunt hariç, diğer milletvekilleri yabancı dil bilmektedir. Zira bu vekiller Fransız manda döneminde Fransızca ve Arapça eğitim gördükleri için bu dilleri bilmektedirler. 6. dönem milletvekillerinin yaş ortalaması da 46,8 idi.²⁷⁰ Seçime katılım oranı % 90 idi. Bu oran, Türkiye ortalamasının (%77,8) üzerindedir. Hatay'daki ara seçim, aday sayısı açısından ilginç bir özellik gösterir. Zira Halk Fırkası 1923 seçiminde, 9 seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısından çok aday göstererek ikinci seçmenlere bu partili adaylar arasında tercih yapma hakkı tanımıştır. 1927'den itibaren bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Hatay'daki ara seçim 16 yıl aradan sonra ilk kez ikinci seçmenlere tekrar adaylar arasında tercih yapma hakkı tanınmıştır.²⁷¹ Mebuslar, Hasan Reşit Tankut ile 18 Kasım 1939'da Ankara'ya gitmişlerdi.²⁷²

Genel seçimlerden hemen sonra yerel seçimler için 7 Aralık 1939'da Vali Şükrü Sökmensüer, Hatay CHP Müfettişi Hasan Reşit Tankut huzurunda Belediye Meclisi toplanmıştır. Seçimler için 5 aday gösterilmiş, gizli oylama sonucu Belediye Başkanlığına Sadık Müftü seçilmiştir.²⁷³ Bu arada belirtmek gerekir ki Kasım 1940'ta Parti Müfettişliği'ne Balıkesir Mebusu Fahrettin Tiritioğlu atanmıştır.²⁷⁴ Vedi Münir Karabay'ın yerine 22 Eylül 1938'de Belediye Başkanlığı görevine başlayan

kanuni evvel 1937'de iki sene müddetle mezunen Hatay'a gönderildim. Gelir gelmez Halkevine kayıt olunarak propaganda kolu şefliğine ve Mart 1938'de parti idare heyeti azalığına ve Haziran 1938 tarihinde de Parti ve halkevi başkanlığına seçildim. Mart 1939'da Hatay'a parti teşkilatı yapmak üzere gelen Sayın Rahmi Apak tarafından CHP'nin İskenderun teşebbüs komitesi başkanlığına tayin edildim. Köy ve nahiye ocaklarını teşkilden sonra Nisan 1939'da İskenderun Parti Başkanlığına seçildi. Mezkûr tarihten beri İskenderun CHP'si ve halkevi başkanlığı vazifesini ifa etmekteyim." Bkz: **BCA.** 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.

²⁶⁹ **Yenigün**, 6 Kasım 1939.; **BCA.**30.10.0.0, Yer no: 76.501.6.; **TBMM ALBÜMÜ**, C.I (1920-1950), 2010,s.328.

²⁷⁰ 6. Dönem Hatay Milletvekillerinin profilleri için bkz: (EK-12)

²⁷¹ Demirel, **a.g.e.**, s.246.

²⁷² **Yenigün**, 18 Kasım 1939.

²⁷³ İskenderun Belediye Başkanlığı'na Abdullah Mursal, Kırıkhan'da Kemal Talay, Reyhaniye'de Şemsettin Mursal, Süveydiye'de Abdullah Cilli, Yayladağ'da Mehmet Hoca seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 7 Aralık 1939.; **BCA.** 30.11.1.0, Yer no: 135.44.9.

²⁷⁴ **Yenigün**, 23 Kasım 1940.

Sadık Yurtman bu görevini Mart 1941'in sonlarına doğru bırakmıştır.²⁷⁵ 27 Mart 1941'de Belediye Meclisi, Hatay'ın bağımsızlık mücadelesine kalemiyle hizmet etmiş olan Yenigün gazetesinin kurucusu Şükrü Balcı'yı Belediye Reisliğine seçmiştir.²⁷⁶ Kısa bir süre görevde kalan Balcı, sıhhi nedenler ve CHP Gençlik Teşkilatının idaresinin kendisini yordugunu Parti Müfettişine ileterek istifa etmiştir. 15 Nisan 1941'de Parti Müfettişi Fahrettin Tirittoğlu açık kalan Belediye Reisliğine, Parti Vilayet İdare Heyeti Reisi Abdullah Bilgin'i CHP adına aday göstermiş ve yapılan seçimlerde Bilgin Belediye Başkanı seçilmiştir.²⁷⁷ Ekim 1942'nin başlarına kadar görevinde 20 Ekim 1942'de Belediye Meclisi azaları, Parti grubu dâhilinde toplanarak Vedi Münir Karabay'ı oy birliği ile Belediye Başkanlığına seçmişlerdir.²⁷⁸

1.3.1.1. İkinci Dünya Savaşı'nın Hatay'a Yansımaları, Milli Korunma Kanunu ve Karneli Yıllar

Dünyadaki gelişmelere bakıldığında Japonya, Mançurya'yı daha sonra da Çin'i işgal etmiş, İtalya Habeşistan'ı almış, Nazi Almanya'sı da Çekoslovakya'yı ve 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgal etmiştir. Japonya, Almanya, İtalya "mihver devletler" cephesini kurmuştur. İkinci cephede ise (müttefik devletler) İngiltere, Fransa ve daha sonra birliğe katılacak olan Sovyetler Birliği ve ABD yer almaktadır. Savaşta 1941 yılına kadar Almanya'nın üstünlüğü sürerken, 1942 yılında ABD'nin desteğini alan İngiltere, Afrika ve Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğünü zayıflatmıştı. Almanya orduları 1943-1944 yılında Sovyetler Birliği topraklarından çıkarılmış, 1943'te İtalya ve daha sonra Japonya yenilgiye uğratılmıştır.²⁷⁹

Türkiye'de ise Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü seçilmiştir. Hükümeti kurmakla Celal Bayar görevlendirilmiştir. Ancak CHP'nin seçimleri yenileme kararı üzerine Bayar Hükümeti istifa etmiştir. İnönü, 25 Ocak 1939'da hükümeti kurmakla Refik Saydamı görevlendirmişti. Savaşa doğru giden süreçte Türkiye sınırına yaklaşan Alman ve diğer saldırıları önlemek üzere

²⁷⁵ Kireççi, a.g.e, s.15.

²⁷⁶ Yenigün, 27 Mart 1941.

²⁷⁷ Yenigün, 15 Nisan 1941.

²⁷⁸ Yenigün, 21 Ekim 1942.

²⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e, s.361-388

yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması, üretimde büyük düşüklere yol açmıştır.²⁸⁰ Bu doğrultuda ilk adım atılarak 1939 yılı Eylülü'nün sonunda hükümet vurgunculuğu önlemek ve buna karşı gelenleri cezalandırmak üzere "Men'i İhtikâr Kanun" teklifini meclise vermiştir.²⁸¹

Saydam Hükümeti, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koymayı planlayan Milli Korunma Kanunu'nu, 18 Ocak 1940'ta Meclis'te yasalaştırmıştır. Yasaya göre; çalışma süresi artırılabilecek, ücret sınırlamasına gidilecek, haftada bir gün tatil yapılacak, hükümet sanayi kurumlarında neyi ne miktarda üreteceğini tespit edecek, yeterli üretim yapmayan özel kuruluşlara devlet el koyabilecek, iç ve dış ticaret denetlenecektir.²⁸² 19 Kasım 1940'ta ürünlerin fiyatlarının ve azami kar oranlarını belirlemek için Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuştur. 1941'de ithalat ve ihracatı kontrol etmek üzere İaşe Müsteşarlığı kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı için alınan tedbirler un sıkıntısına neden olmuş ve 1942'de ekmek karneyle dağıtılmaya başlanmıştır.²⁸³

Dünyada ve Türkiye genelinde bu gelişmeler yaşanırken Hatay'a baktığımızda, 9 Temmuz 1940'ta İskenderun'da fiyat murakabe komisyonu kurulmuştur.²⁸⁴ Hatay'ın MKK hakkında bilgilendirilmesi için Yenigün gazetesi MKK'nın metnini 13 Kasım 1940'tan 18 Kasım 1940'a kadar yayımlamıştır.²⁸⁵ Diğer bir haber ise MKK' da değişiklik yapılarak cezaların ağırlaştırıldığına ilişkindir.²⁸⁶

Harpten yararlanan tüccarlar hiçbir sebep yokken 8 kuruşa satılan buğdayın kilosunu 13 kuruşa kadar çıkartmıştır. Bunun üzerine fiyat murakabe komisyonunun faaliyete geçmesi istenmiştir.²⁸⁷ Komisyon hem buğdayın hem de diğer ürünlerin

²⁸⁰ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara 1986, s.221.; Esmâ Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişmelere Yol Açan İç ve Dış Etkiler (1945-1960)*, AÜ, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.180.

²⁸¹ Metin Ayışığı, "İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul'da İhtikâr Meselesi" **6. Askeri Tarih Semineri (20-22 Ekim 1997) Bildirileri. I**, Ankara, 1998.

²⁸² Kanun için bkz: *T.C Resmi Gazete*, no: 4417, Ocak 1940, s.167. ; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C8, D VI, 1940, s.141

²⁸³ Cemil Koçak, "Türkiye'de Karneli Yıllar", *Tarih ve Toplum*, S.25. Ocak 1986, s.25.

²⁸⁴ **Yenigün**, 9 Temmuz 1940.

²⁸⁵ **Yenigün**, 13 Kasım 1940.

²⁸⁶ **Yenigün**, 26 Aralık 1940.

²⁸⁷ **Yenigün**, 24 Kasım 1940.

fiyatını tespit etmek için faaliyete geçmiştir.²⁸⁸ Bereket Yurt ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmıştır:²⁸⁹ “*Savaş yılları Hatay’da etkisini çok ağır bir şekilde göstermişti. İnönü döneminde çıkarılan bu kanun esnafı kasıp kavurmuştu. Ben o zamanlar manavlık yapıyordum. Benden iki portakal alan kişi fiyatı çok diyerek, beni MKK’ya aykırı hareket ettiğim için şikâyette bulunmuştu.*”

Türkiye’nin her yerinde olduğu gibi Hatay’da da ekmek sıkıntısı yaşanmıştır. Özellikle ekmeğin fiyatının belirsiz olması keyfi satışı beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine Vali Şükrü Sökmensüer öncülüğünde bir toplantı yapılmış, francala için azami fiyat 13 kuruş, diğer ekmekler için de 8 kuruş 10 para satış bedeli belirlenmiştir.²⁹⁰ Fırıncıların hilelerine ve halkı aldatmalarına engel olmak için Vali Şükrü Sökmensüer ve Un Fabrikatörleri bir araya gelmişti. Francala ile üç yıldızdan yapılan halk ekmeği yerine düz kırma usulü ile ekmek çıkarılarak 12 kuruş üzerinden satılacaktı. Vali, Belediye’ye kesin uyarı vererek sıkı kontrollerin yapılmasını, kurallara riayet etmeyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılmasını istemişti. Hükümet, memlekette buğday işinin hali için 1,5 ay evvel mühim kararlar almış hem üreticiyi hem de alıcıyı koruyacak girişimlerde bulunmuştur. Buğdayın kilosu 8 kuruş olarak belirlenmiştir.²⁹¹ Aynı zamanda Türkiye’de ilk defa Hatay’da tek tip ekmek sistemine geçilmiş, ekmeğin kilosu 7 Ocak 1941’de 12 kuruşa satılmaya başlanmıştır.²⁹² Ancak bu fiyat 21 Şubat 1941’de 12 kuruş 30 para olmuştur.²⁹³ 1941 Şubatı’nda Ankara’da Ticaret Bakanlığına bağlı İaşe Müsteşarlığı kurulmuş, Müsteşarlığa Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer getirilmiştir. Kentlerdeki sıkıntıyı giderebilmek için de, tahıla el konulması, ekmek yapımında sadece buğday kullanılması kararlaştırılmıştır. Arkasından da pasta ve benzeri unlu maddelerin yapımı yasaklanmıştır.²⁹⁴ Temel amaç un stokunu sağlamaktır.

²⁸⁸ **Yenigün**, 26 Kasım 1940.

²⁸⁹ 23 Haziran 2011 tarihinde Bereket Yurt ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.2)

²⁹⁰ **Yenigün**, 31 Kasım 1940.

²⁹¹ **Yenigün**, 7 Ocak 1941.

²⁹² **Yenigün**, 7 Ocak 1941.

²⁹³ **Yenigün**, 21 Şubat 1941.

²⁹⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.157.; Ayrıca bkz: Tevfik Çavdar , **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 1999, s.383.

Gazete’de insanlar sürekli tasarruflu yaşamaya teşvik edilmiştir. Bir ilanda şöyle söylenmekteydi:²⁹⁵ “Yurttaş, tasarruflu yaşa! Türkiye, bu harp içinde en az harp sıkıntısı çeken memleketdir. Bunun kıymetini bil. Sıkıntıya düşmemek istiyorsan, bir harp dünyası içinde yaşadığımızı, daima düşün: Tasarruflu yaşa. Nerelerden, nasıl ve ne kadar tasarruf edebileceğini daima hesapla. Mesela: Önüne yiyebileceğinden fazla ekmeğ alma. Kuruyan ve atılan bir lokma ekmeğin bile, bugün her zamandan daha büyük bir haramı olduğuna inan.”

Fiyat Murakabe Komisyonu ekmeğ fiyatlarını düşük tutmak için olağanüstü çaba sarf etmişlerdir. Fırıncıların ekmeğ yapımında denetimi sürekli sağlamıştır.²⁹⁶ Aynı zamanda halkı tasarruf dışında bilgilendirmek için Fiyat Murakabe Komisyonu Yenigün gazetesine şu ilanı vermiştir:²⁹⁷ “ Bir liradan yukarı yapacağın her türlü alışverişte aldanmadığına kat’i suret kanaat getirmek için dükkân sahibinden fatura iste. Bu senin en mukaddes bir hakkın olduğu gibi mağaza sahibi de isteyeceğin bu faturayı derhal sana vermek mecburiyetindedir. Aldığın bir malın fahiş olduğuna ve dükkân sahibi tarafından aldatıldığına kat’i kanaat getirirsen derhal elindeki fatura ile Fiyat Murakabe Komisyonu Reisliğine (Vilayete) müracaat et. Vatandaş! İhtikâr yoluyla gayri meşru kazanç teminine kalkışan herhangi bir kimse, şeref, namus ve haysiyetini ayaklar altına almış demektir. Her ne kadar muhtekire verilecek ceza başta Milli Korunma Kanunu’nu olduğu halde Türk ceza kanunu ve diğer kanunlarımızda tayin ve tashir edilmişse de asıl en büyük ceza bütün milletin ezeli nefretlerini ömrünün sonuna kadar muhtekirin alnında siyah ve silinmez bir damga olarak taşımasıdır.”

Ticaret Vekâleti, Hatay’ın ihtiyacının Urfa ve Adana’dan gelecek olan buğdayla karşılanmasına izin vermiştir.²⁹⁸ Her şeye rağmen ihtikâr şehirde devam etmekte ve kıtlık sürmekteydi. Şükrü Oğuz, “İhtikârla Mücadele” başlığı altında yayımladığı makalede her yerde olduğu gibi şehirde görülen ihtikârcılarla mücadele edilmesi, onların ağır bir şekilde yargılanmalarını savunmuştur.²⁹⁹

²⁹⁵ Yenigün, 13 Mart 1941.

²⁹⁶ Cumhuriyet, 8 Şubat 1941.

²⁹⁷ Yenigün, 3 Mayıs 1941.

²⁹⁸ Yenigün, 26 Temmuz 1941.

²⁹⁹ Yenigün, 19 Ağustos 1941.

1941 yılının Kasım ayında Vali Şükrü Sökmensüer'in başkanlığında toplanan fiyat murakabe komisyonu birtakım kararlar almıştır. Buna göre Hatay'ın ilhaki sırasında ellerinde Suriye'den gelme muhtelif cins mal bulunanlar, bu mallarının faturaları mevcut değilse fiyatlarını tespit için fiyat murakabe komisyonuna aynı günlerde müracaat edilmesi istenmiştir. Aynı zamanda çimento ve nakliye araçlarının taşıma fiyatları tespit edilmiştir.³⁰⁰ Bu bağlamda, kaçakçılık yoluyla fiyat artışlarının önüne geçilmek istenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı başladığında Hatay'da fırınlarda pişirilen gündelik ekmeğin miktarı en çok kırk torba unu aşmadığı halde, bu miktar savaşın gelişmesiyle 250 torbayı bulmuştur. Bunun iki temel nedeni vardı. Birincisi; ekmezsiz kalma kaygısı, ikincisi evinde buğday saklayanların fırsat bulunca ambardaki buğdayı yüksek fiyatla vatandaşlara satarak ihtikâr yoluyla hırsızlık yapma sevdasıydı.³⁰¹ Hükümet ekmeğin satışlarını daha sağlam bir biçimde hazırlamak için karne usulünün tatbikini incelemiş, gereken hazırlıkları yapmıştır. 12-13 Ocak 1942'de büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılması kararlaştırılmıştır.³⁰² Hatay'da da bu hazırlıklar başlanmış, ilk olarak şehir ve köy nüfus sayısı tespit edilmiştir. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra 12 Ocak 1942'de Valilik bir tebliğat yayınlamıştır. Buna göre:³⁰³

- 1- Son kanununun 14. çarşamba günü sabahından itibaren fırınlardan serbest ekmeğin satışı kaldırılmıştır.
- 2- Çarşamba günü sabahından itibaren ekmeğin kart ile fırınlardan sayı ile alınacaktır. Kartı olmayanlara ekmeğin verilmeyecektir.
- 3- Kartlar numara tahtında kuponludur. Bu kuponlar bu ay için 14 numaradan başlayacaktır. Bir kupon bir günlük istihkaka karşılıktır. Kuponlar ekmeğin hangi fırından alınırsa o fırıncı tarafından kesilecektir. Kart sahiplerinin kupon kesmeleri yasaktır. Kendi kendine kuponları kesenlere fırınlardan ekmeğin verilmeyecektir. Fırıncılar bir gün için yalnız o güne mahsus bir günlük kupon kesecektir. Hiç kimseye iki günlük ekmeğin verilmeyecektir.

³⁰⁰ **Yenigün**, 27 Kasım 1941.

³⁰¹ **Yenigün**, 11 Aralık 1941.

³⁰² Tokgöz, **a.g.e.**, s.118-119.; Turan, **a.g.e.**, s.157.

³⁰³ Metnin tamamı için bkz: **Yenigün**, 12 Ocak 1942.(EK-13)

- 4- Kartlar iyi korunacaktır. Kaybedenlere ekmek verilmeyecektir.
- 5- Kartlar üzerinde silinti kazıntı ve her türlü tahrifat yasaktır. Bu şekildeki kart sahiplerine ekmek verilmeyecektir.
- 6- 6 yaşına kadar çocuklara günde 187 buçuk gram yedi yaş ve daha yukarı olanlara günde 375 gram ağır işçilere günde 750 gram ekmek verilecektir.
- 7- Fırınlarda ekmekler 750 gramlık olarak pişirilecek tamamı ağır işçilere yarısı 7 ve daha yukarı yaştakilere dörtte biri de yedi yaştan küçük olanlara verilecektir.
- 8- Kartlarda ağır işçilere 7 yaştan büyük ve 7 yaştan küçük olanlara mahsus olmak üzere üç nevi olarak tevzii edilecektir. Her kart bir şahsa mahsustur. Binaenaleyh her aile reisi belediyeye kaydettirdiği nüfusuna ve yaşlarına göre belediyece ilan edilecek yerlerden alınacaktır. Kartlar yine belediyenin ilan edeceği merkezden ayın 13. Salı günü saat 9'dan itibaren memurları tarafından dağıtılacaktır. Fırınlardan ekmek alacakların ayın 13. Salı akşamına kadar kendi mahalleleri için tespit ve ilan edilen merkezlerden kartları almaları lazımdır. Aksi takdirde ekmeksiz kalırlar.
- 9- Ekmeklik buğdayı ve unu varken, fırından ekmek almak üzere kart alanlar hakkında Milli Korunma Kanununa uyularak takibat yapılacaktır.
- 10- Antakya kasabasında ikamet eden her vatandaş ve yabancı son kanunun 15. Perşembe günü akşamına kadar evinde ne kadar ekmeklik buğdayı ve unu olduğunu bir beyanname ile halkevinde Belediye Riyasetince tesis edilecek büroya bildirmeleri mecburidir. Yazmak bilmeyenlerin beyannameleri bu bürolarda doldurulacaktır. Aksi takdirde evlerde yapılacak aramalarda beyanname haricinde fazla buğdayı veya unu bulunanlar veya buğdayı veya unu mevcut olup da hiç beyanname vermeyenler hakkında yapılacak araştırmalar neticesinde Milli Korunma Kanununa uyularak takibat yapılacaktır.

Valiliğin tebligatı üzerine, Belediye'de Valiliğin çizdiği şablona uygun olarak kendi tebligatını yayınlamıştı. Buna göre:³⁰⁴

³⁰⁴ **Yeniğün**, 12 Ocak 1942.

- 1- Vilayetin Yenigün gazetesinin 12.01.1942 tarihli sayısından itibaren ekmek kartlarının 13.01.1942 Salı günü sabah saat 9'dan itibaren tevziine başlanacaktır.
- 2- Fırından ekmek alanlar kendi mahalleleri için aşağıda işaret olunan fırınlara aynı sabahı saat 9'dan aynı gün akşamına kadar müracaat ederek hazır bulunacak memurlardan kendileri ve aile efradı için her bir nüfusa bir adet ekmek olmak üzere ekmek kartlarını alacaklardır.
- 3- O gün kart almayanlar fırınlardan ekmek alamazlar.
- 4- Belediye defterinde kayıtları bulunmayanlar ihtiyaçlarını ispat etmek şartıyla Belediyeye müracaat ederek kayıt olunmalarını isteyecektir.
- 5- Kart sahibi günlük ekmek kartlarını aldıkları fırınlardan alacaklardır.
- 6- Kendi mıntıklarındaki fırınlara kart almak üzere müracaat edecek aile reisleri bizzat oturdukları mahalle ve sokak adlarıyla ev numaralarını ve aile efradının her birinin ad ve soyadlarını ve nüfusa yazılı yaşlarını fırında kurulacak bürolara söylemeye mecburdurlar.
- 7- Evlerinde unluk zahiresi olanların kart almak üzere bürolara müracaatları yasaktır. Aksi takdirde haklarında Milli Korunma Kanununa göre şiddetli takibat yapılacaktır. Yalnız ikinci kanun ayı içinde fırından ekmek almak zorunda olanlar kart almak için müracaat edeceklerdir.
- 8- Şubat ayı için ayrıca kart dağıtılacaktır.

Yapılan tebligatlardan hemen sonra Vali Şükrü Sökmensüer, kurallara Hatay halkının riayet etmesini, aksi takdirde MKK'nın ağır cezalarını tatbik etmek zorunda kalacağını belirtmiştir.³⁰⁵ 14 Ocak 1942'de Hatay'da kart usulü ile ekmek satışı başlamıştır. Vali, fırınlarda ekmek satışını düzenlemek üzere hazırlanan memurlara konferans vermiştir. Belediye tarafından açılan 18 büro, sabahtan gece geç vakte kadar halka ekmek kartı tevziine devam etmiştir. Aynı zamanda Halkevi hoparlöründen, halk aydınlatılmaya çalışılmıştır. Sabahın erken saatlerinde fırınlar önünde uzun kuyruklar oluşmuştur. Ancak polis gereken önlemleri aldığı için bir

³⁰⁵ Yenigün, 13 Ocak 1942.

sıkıntı yaşanmamıştır.³⁰⁶ Böylelikle Vilayetin bütün kazalarında kart uygulaması olumlu sonuçlar vermiş, evde ekmeklik zahiresi olanlar ekmek kartlarını belediyeye vermiştir. İlk dağıtılan ekmek karneleri geçiciydi. Asıl kartlar çocuk, büyük ve ağır işçi olarak değişik renklerde olmak üzere şubat ayında dağıtılacaktı.³⁰⁷ Alınan başka bir kararla ekmek karnelerinin dağıtma işi yeni bir şekle konulmuştur. Memurlar evlere birer beyanname vererek ve her aile reisi bu beyannameye aile efradının adlarını doğru olarak doldurduktan sonra bilgilere göre aile reisine ekmek karnesi verilecekti.³⁰⁸ Hatay Devleti Mebusu (Alevi Cemaati Temsilcisi) Selim Mahmut Şahin'in oğlu Nevzat Şahin ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı.³⁰⁹ “*Harp yıllarıydı. Ekmek sıkıntısı yaşıyorduk. Ekmek almak için belediye ve muhtarlığa nüfus kâğıdıyla giderdik. Evde kaç kişi yaşıyorsa o kadar ekmek verilirdi. Genelde ekmek yetmezdi. Buğday alır ekmeğimizi evde yapardık. O günün anısına ekmek karnesini saklamışım.*” Şubat ayı karneleri 30 Ocak'ta fırınlarda dağıtılmaya başlanmıştır.³¹⁰ Vali Sökmensüer ekmek satışlarını incelemek üzere Kırıkhan, Reyhanîye ve İskenderun'a giderek teftişlerde bulunmuştur.³¹¹

11 Şubat 1942'de buğday sıkıntısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekmek sorununun önüne geçmek için Refik Saydam'ın emri üzerine “*ekim seferberliği*” başlatılmıştır. En az iki kat mahsul almak, arazilerden azami düzeyde faydalanarak elde edilen ürünlerin miktarını artırmak için iki milyon atmış bin lira tahsil edilmiştir. Çiftçiye ürün artışını sağlamak için avans para ve mısır, akdarı, kumdarı patates tohumluluğu verilecekti. Bu işi koordine etmede valilik ve kaymakamlıklara büyük iş düşmüştür.³¹² Bu bağlamda Ziraat Enstitüsü Profesörü Sait Tahsin Tekeli, Antakya, İskenderun ve Reyhaniye'de ekim seferberliği konusunda konferans vermiştir.³¹³ Konferansla halk bilinçlendirilmeye çalışılmış ve böylelikle kıtlığın önüne geçmek istenmiştir. Aynı zamanda Hatay Vilayeti için bütçeden 34 bin 800 lira ayrılmıştır.

³⁰⁶ **Yenigün**, 14 Ocak 1942.

³⁰⁷ **Yenigün**, 15 Ocak 1942.

³⁰⁸ **Yenigün**, 24 Şubat 1942.

³⁰⁹ 17 Temmuz 2012 Nevzat Şahin (1934 doğumlu olup, Antakyalıdır) ile yapılan görüşme. Ve ekmek karnesi örneği için bkz:(EK-14)

³¹⁰ **Yenigün**, 30 Ocak 1942.

³¹¹ **Yenigün**, 16 Ocak 1942.

³¹² Sevilay Özer, “*II. Dünya Savaş Yıllarında Ekim Seferberliği*”, H.Ü, **CTAD**, Yıl 8, Sayı 15, Bahar 2012, s.38-48; **Yenigün**, 11 Şubat 1942.

³¹³ **Yenigün**, 12 Mart 1942; Ozer, **a.g.m.**, s.48.

Ancak kış mevsiminde yaşanan sel felaketi sonucu çiftçi zor duruma düşmüş, merkezden Hatay için ayrılan para yetersiz kalmıştır.³¹⁴ Bunun üzerine Vilayet makamı harekete geçerek, Ziraat Vekâleti'nden miktarın 80.000-100.000'e çıkarılması talep edilmiştir.³¹⁵ Vali Sökmensüer gerekli önlemleri almada yetersiz kalınca üretimi artırmak için 13 Şubat 1942 tarihinde göreve başlayan Vali Şefik Soyer'in öncülüğünde okullarda ekim seferberliği ile ilgili seminerler verilmiştir.³¹⁶ Nitekim Mısır ve buğday tohumu çiftçiye dağıtılsa da kıtlığın önüne geçilememiştir.³¹⁷ Alınan tedbirler ekmek sıkıntısını önlemek için bir çözüm getirememiştir.

Şehirde hala ekmek sıkıntısı yaşanmaktaydı. Bunun üzerine İskenderun'dan mısır darısı ile buğday getirilmiş, ekmek yapımında buğdaya bir miktar mısır unu karıştırma kararı alınmıştır.³¹⁸ Mayıs ve haziran ayları ekmek karneleri ise 1942 yılı Nisanın 26'sında dağıtılmaya başlanacaktı.³¹⁹ 7/8 Temmuz 1942'de Refik Saydam'ın ölümü üzerine yerine Şükrü Saraçoğlu atanmıştır. Saraçoğlu, Saydam döneminden farklı olarak MKK'yı yumuşatıp, devletin piyasaya katı bir şekilde müdahale etmesini sağlayan kararları yumuşatmıştır.³²⁰ 1942'nin Temmuz ayında hububat satışları serbest bırakılsa da fiyatların yükselmemesine karşı tedbirler alınmıştır.³²¹ Ticaret Vekâleti tarafından alınan bir başka kararla vilayetlerdeki İaşe Teşkilatları'nın kaldırılıp, belediyeye devri için Hatay'a tebligat gelmiş, 1 Ağustos itibariyle de uygulanmaya başlanmıştır.³²² Hububatın serbest bırakılması üzerine ürünün tespit edilip, borçlandırmanın nasıl olacağı Belediyece belirlenmiştir. Buna göre; Belediye olan şehir ve kasabalara bağlı ekim sahaları için 5 mümessil ve muhtarlıklarda ihtiyar heyetleri mahsullerin tahmin heyeti vazifesini görecektir. Valiler, Kaymakamlar, Nahiye Müdürleri ya bizzat veya tayin edecekleri memur vasıtasıyla işin zamanında görülmesine dikkat edecekler ve daimi kontrol

³¹⁴ **Yenigün**, 21 Şubat 1942.

³¹⁵ **Yenigün**, 27 Şubat 1942.

³¹⁶ **Yenigün**, 17 Mart 1942.

³¹⁷ **Yenigün**, 26 Şubat 1942.

³¹⁸ **Yenigün**, 26 Şubat 1942.

³¹⁹ **Yenigün**, 25 Nisan 1942.

³²⁰ Hikmet Bila, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.100; Çavdar, **a.g.e.**, s. 385.

³²¹ **Yenigün**, 18 Temmuz 1942.

³²² **Yenigün**, 27 Temmuz 1942.; Cemil Koçak, **Milli Şef Dönemi**, (1938-1945) C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.412-413.

yapacaklardı.³²³ Vali şehir ilçe ve köylerini dolaşarak, köylü halkın mağdur olmaması için hububat alım merkezlerinin genişletilmesini istemiştir.³²⁴ Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Hatay'da da karaborsacılık tüm uyarılara rağmen sürmekteydi.

Uzun bir süre aradan sonra şeker satışı serbest bırakılmıştır. Vilayet makamı, ellerinde 100 kilodan fazla şeker bulunanların, bir beyanname ile vilayete bildirmesi istenmiştir.³²⁵ Ağustos 1942'de Vali Şefik Soyer belediye binasında bakkallarla konuşarak gıda maddelerinin satışının serbest bırakıldığını; ancak fiyat kontrolünün devam edeceğini belirtmiştir.³²⁶ Hükümete borçlarını kolaylıkla ödemek için Reyhanîye, Kırıkhan, İskenderun ve diğer ilçe köylerinde satın alma merkezleri kurulmuştur.³²⁷ Vali, gündelik hayatın düzgün bir şekilde ilerlemesi için ilçeleri, köyleri geziyor beyanatlarda bulunuyordu. 22 Ağustos 1942'de halka şöyle bir beyanat yayımlamıştı:³²⁸ *“Yeni ekmek kartları dağıtılırken muhterem halkımızdan evinde ekmeklik zahiresi bulunanların mahalle birliklerine müracaat ederek kayıtlarına işaret ettirmelerini ve evlerinde ekmeklik zahiresi var iken ayrıca ekmek kartı almak sureti ile millet yığına zarar vermekten çekinmelerini rica ederim.”*

13 Eylül 1942'de Vali, çiftçi ve köylülere beyanname göndermiştir. Bu beyannamede, ordu ve memleketin iâşe ihtiyacını karşılamak için istihsalin artırılması gerektiğini, köylülerin ellerinde bulunan tohumları satmaması gerektiği, ekmeklik ihtiyaca göre tasarruf yapılmasını, civarda bulunan motorlu vasıtalarından, pulluklardan, kalbur makinelerinden istifade edilmesini istemiştir.³²⁹ Ancak tüm uyarılara rağmen insanlar kendi menfaatlerini düşünmüşlerdi.

Reyhanîye, Kırıkhan Antakya'ya gelen bol miktarda ekmek karnesi nedeniyle halk zor durumda kalmıştır.³³⁰ Alman tehdidinin Batı Trakya'ya varmasıyla 1941'de 12 kuruş olan ekmek, 1942'de 16 kuruşa yükselmiştir.³³¹ Her şeye rağmen şehirde

³²³ **Yenigün**, 29 Temmuz 1942.

³²⁴ **Yenigün**, 14 Ağustos 1942.

³²⁵ **Yenigün**, 17 Ağustos 1942.

³²⁶ **Yenigün**, 21 Ağustos 1942.

³²⁷ **Yenigün**, 4 Ağustos 1942.

³²⁸ **Yenigün**, 22 Ağustos 1942.

³²⁹ **Yenigün**, 13 Eylül 1942.

³³⁰ **Yenigün**, 28 Eylül 1942.

³³¹ **Yenigün**, 30 Eylül 1942.

karaborsacılık sürmüştü, belediye bir yandan ekmek için diğer yandan başka ürünler için tedbir almıştır. Kışın gelmesiyle birlikte şehirde kömür fiyatları artmış, belediye karaborsacılığı önlemek için kömür stoku yapmıştır.³³² Aynı zamanda elinde yün ve yapağı bulunanların, yün ve yapaklarına hükümetçe el konulduğu belirtilmişti. “Merkez kazası nahiyeleri halkı Antakya Ziraat Bankası’na Dörtyol, İskenderun, Kırıkhan’daki ilgililer bu kazalardaki Ziraat Bankası teşkilatına Hassa, Reyhanîye, Yayladağı kazalarındaki ilgililer bu kaza kaymakamlıklarına müracaatla vaktinde beyanname vermeleri lazımdır.” şeklinde Valilik açıklama yapmıştır.³³³ CHP’nin Hatay’ı iyi tanıyan valisi olarak adlandırdığı Sökmensüer’de kendi görev döneminde olanlara karşı çaresiz kalmıştır.

1942’den sonra Almanya tehdidi azalmıştır. Bu nedenle Ekim 1942’de ekmek karnelerinin kalkması üzerine satışa çıkarılan ekmek miktarı, karneli günlere nispetle yarıdan aşağıya düşmüştür.³³⁴ CHP’nin bölgedeki temsilcisi aynı zamanda Yenigün gazetesi yazarı Selim Çelenk, “*Neme Lazımcılık*” adlı makalesinde son günlerde yaşanan olayların atlatılması için milleti zarara uğratan kimselerin, hiçbir merhamete sığınmaksızın derhal adli makamlara verilmesini istemiştir. Ancak milleti soyanlarla bu şekilde baş edileceği makalede vurgulanmıştır.³³⁵ 19 Eylül 1942’de kaldırılan ekmek karneleri, Haziran 1943’te tekrar uygulanmaya konulmuştu. Belediye bir hafta önce fırınlardan ekmek alan vatandaşların listesini tanzim eylemiş ve ona göre karneleri bastırarak hazırlamıştır.³³⁶ Elllerinde buğday bulunanlar, belediyeye müracaat ederek vesika almak suretiyle buğdaylarını değirmenlerde öğütebileceklerdi.³³⁷ 6 Temmuz 1943’te Belediye Reisliği’nden şöyle bir ilan verilmişti.³³⁸ “*Halk ekmek karnelerinin yeniden kayıt ve kontrol muamelesinin yapılması kararlaştırılmıştır. 7 Temmuz 1943 tarihine rastlayan Çarşamba günü Cumhuriyet ve Güzeller muntikasına ait karnelerin kontrolü yapılacaktır. Kontrolü yapılmayan karnelere ekmek verilmeyeceğinden ellerinde karne olanların nüfus tezkereleriyle birlikte belediyeye müracaat etmeleri ilan olunur.*”

³³² Yenigün, 30 Eylül 1942.

³³³ Yenigün, 17 Eylül 1942.

³³⁴ Yenigün, 2 Ekim 1942.

³³⁵ Selim Çelenk, “*Neme Lazımcılık*”, Yenigün, 4 Kasım 1942.

³³⁶ Yenigün, 9 Haziran 1943.

³³⁷ Yenigün, 10 Haziran 1943.

³³⁸ Yenigün, 6 Temmuz 1943.

Avukat Rasim Karaman “*Milli Korunma Kanunu ve Biz*” adlı makalesinde Hatay’da uygulanan kanunu genel hatlarıyla değerlendirmiştir. Cezalarda eksikliklerin veya nispetsizliklerin olduğu, teşkilatlanmanın yetersizliği buna dayalı olarak mahkeme kararlarının geç verilmesi, kanunun ahlaksızlar tarafından istismar edildiği belirtilmiştir.³³⁹ Böylelikle savaş koşulları dolayısıyla uygulamadaki boşluklardan insanların yararlandığı ve cezaların caydırıcı olmadığı görülmüştü. Bu bağlamda Orhaniye Mahallesi’nde Süleyman Tisrin 180 kuruşa kilosunu satılması lazım gelen helvanın kilosunu 250 kuruşa sattığından MKK’ya göre 2 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.³⁴⁰

28 Ocak 1944’te Vali Soyer’in yerine Nizamettin Ataker atanmıştır. 11 Mayıs 1944’te ihtikârla mücadele etmek için Vali başkanlığı altında, Belediye Reisi, Ticaret Müdürü, Ziraat Bankası Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Umum Kâtibi’nden oluşan bir İhtikârla Mücadele Komisyonu kurulmuştur.³⁴¹ Komisyon, Vali Nizamettin Ataker’in başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda yaş sebze ve meyvenin toptan fiyatlarının Belediyece her gün ilan edilmesi kararı alınmıştır.³⁴² Savaş yılları boyunca etkisini sürdüren MKK uygulamaları büyük sermayeyi koruyucu, işçi ve köylüyü ise olumsuz etkileyecek şekilde sonuç doğurmuştur.³⁴³ Savaş yılları, alcık, kıtlık, vurgunculuk alınan tedbirlere rağmen önlenememiş, MKK’ya aykırı hareket edenler para cezasına çarptırılmış, sürgüne gönderilmiştir.

1.3.1.2. Varlık Vergisi ve Hatay’da Uygulanması

7/8 Temmuz 1942’de Başbakan Refik Saydam’ın ölümü üzerine, yeni Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Saydam dönemindeki fiyat denetimini asgariye indirmek için ilk çalışmasını başlatmıştır.³⁴⁴ Bu durum karaborsacılığı daha da körüklemiş, savaş yıllarında ihtikâr yoluyla zenginleşen burjuvazi kesim, siyasal iktidarın hedefi haline gelmiştir. Aynı zamanda Hükümet fiyat artışlarını önleyemeyince, orduya iaşesini sağlamak üzere, nakit para ihtiyacını temin etmek için yeni gelirlere muhtaç

³³⁹ Rasim Karaman, “*Milli Korunma Kanunu ve Biz*”, **Yenigün**, 5-7 Ağustos 1943.

³⁴⁰ **Yenigün**, 6 Ocak 1943.

³⁴¹ **Yenigün**, 11 Mayıs 1944.

³⁴² **Yenigün**, 19 Mayıs 1944.

³⁴³ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s.200.

³⁴⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 385.; Tokgöz, **a.g.e.**, s.119.

olmuştur. Meclis, savaş koşullarından doğan bütçe açığını kapamak için Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin çıkardığı Varlık Vergisi Kanunu'nu 11 Kasım 1942'de onaylamıştır.³⁴⁵ Vergi, zengin çiftçileri kapsasa da asıl itibarıyla, ticaret ve sanayi burjuvazisine konmuştur. Verginin ödeme süresi bir ay ile sınırlandırılmış, bu süre içinde vergi borcunu ödemeyenlerin malları haczedilerek icra yolu ile satışı ve bütün bunlara rağmen vergi borcunu ödemeyenlerin borçlarını “beden çalıştırarak ödetmek” amacıyla Aşkale çalışma kamplarına gönderilmesi gibi alt süreçler yer almaktaydı. Vergiye itiraz hakkı ve temyiz yolu tanınmamıştır. Kimlerin ne kadar vergi ödeyeceğine, “Tahrir Komisyonu” karar verecekti.³⁴⁶

Kanunun hemen uygulanması için Hatay'da bir komisyon kurma kararı alınmıştı. Bu karara bağlı olarak, Varlık Vergisi'nin uygulanması için Ankara'dan bir Maliye Müfettişi gelmiştir. Vilayetlerde valiler, kazalarda kaymakamların reisliğinde kurulacak olan komisyonlar tarafından mükellefler tespit edilecekti.³⁴⁷ 19 Kasım 1942 itibarıyla Yenigün gazetesi VVK'nın metnini üçer gün arayla yayımlayarak halkı bilgilendirmeye çalışmıştır.³⁴⁸ Maliye Müfettişi İhsan Bey'in şehre gelmesiyle Vali Şefik Soyer'in öncülüğünde VVK ilk toplantısını yapmıştır.³⁴⁹ Vilayet binasında komisyon üyeleri toplanarak, ayın beşine kadar mükellefleri tespit etmek için çalışmışlardı.³⁵⁰ İlk olarak tüccarlar ve emlak sahipleri tespit edilmiş, ardından çiftçilerin tespitine geçilmişti. Vilayet merkezlerinde ve kazalarında teşekkül eden VVK'lar işini bitirmiş, mükelleflerin isimleri en kısa zamanda ilan edileceği belirtilmiştir.³⁵¹ 9 Aralık'ta vergi listeleri hazırlanarak, Maliye Vekâleti'ne gönderilmiştir.³⁵² Verginin 3 milyon lira tutacağı tahmin edilmekteydi.³⁵³ Antakya'da en fazla vergi ödeyecekler şunlardı:³⁵⁴

³⁴⁵ Kanunun kabulü ve yaşanan tartışmalar için bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 28, D VI, (1942), s. 20-40. ; *T.C Resmi Gazete*, no: 4305, Kasım 1940, s.3965.; Murat Güvenir **Varlık Vergisi Yıllarında Türkiye Basımında İrkçi ve Milliyetçi Söylemler**, AÜ, SBE, Gazetecilik Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.118.

³⁴⁶ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.135.; Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, İstanbul, 2000,3.b., s. 38.

³⁴⁷ **Yenigün**, 14 Kasım 1942.

³⁴⁸ Kanun metni için bkz: **Yenigün**, 19-20-21 Kasım 1942.

³⁴⁹ **Yenigün**, 21 Kasım 1942.

³⁵⁰ **Yenigün**, 3 Aralık 1942.

³⁵¹ **Yenigün**, 6 Aralık 1942.

³⁵² **Yenigün**, 9 Aralık 1942.

Binhas Şaya Kebbudi: 300.000 lira

Rasim Adalı: 35.000 lira

Selim ve Reşit Cezayirli: 25.000 lira

Durmuş Depo: 20.00 lira

Kasım Pişkin ve ortakları: 20.000 lira

Dr. Alber Beyluni: 17.000 lira

Artin Bağdasar: 10.000 lira

İskenderun'da ilan edilen listede en fazla vergi ödeyecekler arasında şu kişiler yer almaktaydı.³⁵⁵

Jüze Katoni:207.500 lira

Hatay Yağları Şirketi: 41.600 lira

Ak İş Şirketi: 12.000 lira

İlyas Ezrak: 20.000 lira

Mehmet Cezayirli: 55.000 lira

Türker: 25.000 lira

Marsel Balit: 20.000 lira

İskenderun'da toplanılması düşünülen miktar 1. 200.000 liradır. İlk defa borcunu ödeyen Mithat Payaslı'dır. Kırıkhan'dan toplanılması düşünülen miktar 764.800 liradır.³⁵⁶ Diğer Vilayetlere göre Hatay, 3.25 milyon tespit edilen vergisiyle 9. sırada yer almıştır.³⁵⁷ Pol Kayuka ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle dile getirmiştir:³⁵⁸ *“Varlık Vergisi Önünü zamanında İkinci Dünya Harbinden kaynaklanan bütçe açığını finanse etmek için çıkarılmış gayrimüslimlere yönelik vergidir. Her ne kadar bütün kesimleri kapsadığı söylene de en fazla yükü gayrimüslimler çekmişti. Biz Antakya'nın en zengin ailelerindendik. Kavash*

³⁵³ **Yenigün**, 14 Aralık 1942.

³⁵⁴ **Yenigün**, 15 Aralık 1942.

³⁵⁵ **Yenigün**, 15 Aralık 1942.

³⁵⁶ **Yenigün**, 24 Aralık 1942.

³⁵⁷ Gazete'de İstanbul 344, İzmir 27, Ankara 17, Adana 8.5, Mersin 5.5, Samsun 5 milyon lira ödemesiyle ilk 6 şehir verilmişti. Bkz: **Yenigün**, 22 Aralık 1942.; Ayrıca bkz: Turan, **a.g.e.**, s.161.

³⁵⁸ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.3)

Köyü'ndeki tüm topraklar bizimdi. Biz Varlık Vergisi borcumuzu ödemek için bahçelerimizin çoğunu sattık. Tabii başka sebeplerde vardı. Bazı gayrimüslimler bu sebeple Antakya'dan ayrılmıştı. Ancak taşınmaz malı olanlar mecburen kalmışlardı. Mağdur olduk o dönemler. Atatürk dünya çapında bir lider o olsaydı bütün bunlar yaşanmazdı.”

Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşmede yine o yılları şöyle dile getirmekteydi:³⁵⁹ *“Harp yıllarıydı. Hatay'da büyük bir yoksulluğun olduğu dönemde. Vergi herkesten çok gayrimüslimleri etkilemişti. Nitekim Dr. Alber Beyluni borcunu ödeyemediği için Aşkale'ye yol yapmak için sürülmüş, kısa bir zaman sonra tekrar gelmişti. Beyluni çok iyi ve memlekete hizmeti olmuş bir insandı.”*

Hatay Defterdarlığı tarafından, 15.12.1942 gününden itibaren, vergilerin 15 gün içinde yani 30.12.1942 günü akşamına kadar mal sandığına yatırılması aksi takdirde gereken işlemlerin yapılacağı belirtilmiştir.³⁶⁰ Elllerinde parası olmayıp da, malı olanlar mallarını satarak borçlarını ödemişlerdi.³⁶¹ Reyhanlı'da asılan listede İnyet Mürsel'in 3.600 lira, Tayfur Sökmen'in 1.500 lira ödemeleri gerekmektedir.³⁶² Bu kişiler Hatay mücadelesinin önemli portreleri aynı zamanda toprak ağaları olup, yörenin en zengin ailelerini temsil etmekteydiler. Varlık Vergisi mükelleflerinin borçlarını ödemesini kolaylaştırmak için borcunun % 20'sini ödemesi koşuluyla emlakını Emlak Banka ipotek ettirmesi sonucu kredi alacaktı. Ancak Hatay'da Emlak Bankası'nın bir şubesinin bulunmaması, %30 borcunu ödemiş olan mükelleflerin bu kolaylıktan yararlanamamasına neden olmuştur.³⁶³ Bu durum bize Varlık Vergisi'nin Hatay'da tam anlamıyla uygulanmadığını göstermektedir. 31 Aralık 1942'ye kadar tahsilâtlar sonucunda istenilen meblağa ulaşılammıştır.³⁶⁴ Hatay Defterdarlığı, 6 Ocak 1943 akşamına kadar borçlarını ödemeyenlerin mallarına haciz konulacağını ya da umumi hizmetlerde çalıştırılacağını duyurmuştu.³⁶⁵ 12 Ocak itibariyle yatırılan Varlık Vergisi 1 milyonu geçmiş ³⁶⁶ 16

³⁵⁹ 16 Ağustos 2012 tarihinde Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.4)

³⁶⁰ **Yenigün**, 23 Aralık 1942.

³⁶¹ **Yenigün**, 26 Aralık 1942.

³⁶² **Yenigün**, 29 Aralık 1942.

³⁶³ **Yenigün**, 30 Aralık 1942.

³⁶⁴ İskenderun'da 321.000, Antakya'da 340.397, Kırıkhan'da 22.367, Reyhaniye'de 43.280, Hassa'da 2.889.bkz: **Yenigün**, 31 Aralık 1942.

³⁶⁵ **Yenigün**, 6 Ocak 1943.

Ocak itibariyle 1,5 milyonu bulmuştu. Borcunu ödemeyenlerin iş yerine memurlar gönderilmiştir.³⁶⁷ Aynı zamanda borcunu ödemeyenlerin en çok bir haftaya kadar çalışmak üzere Erzurum, Erzincan, Hasankale'ye gönderileceği belirtilmiştir.³⁶⁸ Defterdarlık, vergiyi ödemeyen mükelleflerin sayısını 30, kısmen ödeyenlerin ise 39 kişi olduğunu belirtmiştir.³⁶⁹ 20 Ocak'ta ödenen vergi miktarı 1 milyon 900 lirayı geçmişti. Böylelikle borcun % 65'i ödenmiştir. Borcunu ödemeyen mükelleflerin sayısı 24'tü. Görüldüğü üzere savaş koşulları nedeniyle uygulamalar yetersiz kalmış, hedeflenen meblağ toplanamamıştır. Borcunu ödemeyen mükelleflerin iş yerlerine sevki için gereken hazırlıkları yapmak üzere vilayet mektupçusu Rıfat Toros'un reisliği altında bir komisyon kurulmuştur.³⁷⁰ Borcunu ödemeyen 20 mükellef jandarma vasıtasıyla nezaret altına alınmışlardı. Mükelleflerin yaşları ve sıhhi durumları tespit edildikten sonra Nafia Vekâleti'nce tayin olunan iş yerlerine sevk edilmişlerdi.³⁷¹

30 Ocak 1943 itibariyle toplanan vergi 2 milyonu bulmuştur.³⁷² 5 Şubat 1943'te Antakya, Kırıkhan ve Reyhanîye kazalarında Varlık Vergisi ikinci komisyonları kurulmuştur.³⁷³ Bu komisyon şehirde unutulmuş mükelleflerin listesini hazırlamıştı. Bundan başka Reyhanîye kazasında 5 mükellef de 10 bin lira vergi tarh edilmiştir.³⁷⁴ 31 Mart itibariyle vergi toplamı 2 milyonu bulmuş, tahsilâtın % 95'i tamamlanmıştır.³⁷⁵ Savaş koşullarının yarattığı etki insanları zor durumda bırakmıştır. Borcunu ödeyemeyen tüccarlar, ellerindeki malları Ticaret Ofisine devre başlamışlardı. Aynı zamanda açılan 6 milyon krediden az bir miktar kalmıştır.³⁷⁶

³⁶⁶ **Yenigün**, 12 Ocak 1943.

³⁶⁷ **Yenigün**, 16 Ocak 1943.

³⁶⁸ **Yenigün**, 18 Ocak 1943.

³⁶⁹ **Yenigün**, 19 Ocak 1943.

³⁷⁰ **Yenigün**, 20 Ocak 1943.

³⁷¹ **Yenigün**, 28 Ocak 1943.

³⁷² **Yenigün**, 29 Ocak 1943.

³⁷³ Yeni komisyonun azaları şunlardı: Eczacı Muhsin Kunt, Şükrü Melek, Ticaret Odasından: Sami Aselci, Sıddık Müftü, Ziraat Odasından: Abdullah Türkmen, Mahmut Kuşçu. Bkz: **Yenigün**, 5 Şubat 1943.; **Yenigün**, 6 Şubat 1943.

³⁷⁴ Bu kişiler ve ödeyecekleri miktarla birlikte şu isimlerden oluşmaktaydı: Sadık Maruf, 2.000 lira, Ali Cilli, 1.500 lira, Selim Dişçi, 1.000 lira, Core Mihailyan, 7.500 lira, Mehmet Yusuf, 1.000 lira, Süleyman Zife, 1.500 lira, Ali Hoca, 1.500 lira. Kırıkhande ise Haçadur Karabacakyan, 35.000 lira, Şevket Bozkurt, 1.000 lira, Durmuş Yıldırım, 1.000 lira tespit edilmişti. Bkz: **Yenigün**, 2 Mart 1943.

³⁷⁵ **Yenigün**, 31 Mart 1943.

³⁷⁶ **Yenigün**, 24 Şubat 1943.

İç ve dış tepkiler nedeniyle 15 Mart 1944'te Varlık Vergisi kaldırılmıştır.³⁷⁷ Hatay'da 12 Gayrimüslim (203.418) ve 53 Müslüman (253.830) olmak üzere toplamda 65 mükellefin (457.248) borcu silinmiştir.³⁷⁸ 3.253.440 olarak hesaplanan miktarın; ancak 1.978.794'ü toplanabilmiştir. İnsanlar borcunu ödeyememiş, 3 milyonun üzerinde vergi toplama planı amacına ulaşamamıştı. Faik Ahmet Barutçu anılarında, Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi "*Hatay'da da Varlık Vergisi Kanunu iyi uygulanamamıştı*" der.³⁷⁹ Aynı şekilde Tayfur Sökmen anılarında, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakından sonra yurdu terk eden Ermenilere iyi davranılacağı vaadinde bulunulsa da Varlık Vergisi Kanunuyla onlara iyi davranılmadığını üstü kapalı ima etmiştir.³⁸⁰ Savaş koşullarının da etkisiyle vergi uygulamalarında aksamalar olmuş ve amacına ulaşamamıştır.

1.3.2 Hatay'da 1943 Seçimleri ve Sonrası Siyasal Faaliyetler (1943-1946)

14 Ocak 1943'te son toplantısını yapan altıncı meclis, iki gün önce CHP meclis grubunda benimsenen seçim yenilenmesi kararını oy birliği ile kabul ederek dağılmıştır. Meclis'in 8 Mart'ta açılmasına karar verilmiş ve ülke yeni seçim havasına girmiştir. 15-20 Şubat arasında seçmeneler oylarını kullanarak ikinci seçmenleri belirlemişlerdi. 23 Şubat'ta İsmet İnönü parti aday listesini kamuoyuna duyurmuştur. Seçimler gene iki dereceli olacaktı. Ülke genelinde 455 milletvekili seçilecekken, CHP 78 fazlasıyla 533 aday göstermiştir. Ülke genelinde seçime katılım oranı % 80 olup, bu oran tek parti döneminde ulaşılan en yüksek düzeydi. 28 Şubat'ta seçimler sonuçlanmış, İnönü tekrar Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 9 Mart'ta da Başvekil Şükrü Saracoğlu yeni kabineyi kurmuştur.³⁸¹

Hatay'daki seçimlere bakıldığında CHP seçimlerin 28 Şubat'ta yapılacağını, Hatay için 7 aday belirlediklerini, teftiş heyetine ve Vilayet makamına bildirmiştir. 14 Şubat tarihli Yenigün gazetesi "*Sayın Hataylılar*" adlı haberde ikinci seçmenlerin listesini yayımlamış ve CHP Vilayet İdare Reisi Rasim Yurtman'ın şöyle bir

³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C8, D7, 1944, s.44.

³⁷⁸ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951, s.236.

³⁷⁹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, İstanbul, 2001, s.618-619.

³⁸⁰ Sökmen, *a.g.e.*, s113.

³⁸¹ Demirel, *a.g.e.*, s.273-277.; *Yenigün*, 9 Mart 1943.; *Yenigün*, 10 Mart 1943.

demecine yer vermiştir.³⁸² “Cumhuriyet Halk Partisince tespit edilen Hatay Vilayetinin merkez kazası ile diğer kazalarına ait ikinci seçmenleri adları aşağıda yazılmıştır. Sayın halkımızın reylerini, büyük (Atamız)’ın ve değişmez genel başkan ve (Milli Şefimizin) kurduğu Halk Partisinin namzetlerine vermelerini kahraman Hataylıların yüksek seciyelerinden bekler ve rica ederim.”

İkinci seçmenlerin seçimine 15 Şubat sabahı başlanmış, seçimlerin 20 Şubat’ta kadar süreceği belirtilmişti. Yine aynı gün Belediye Seçim Bürosu Reisliği, ikinci seçmen intihap merkezlerinin beş mıntıkada kurulduğunu halka bildirmişti. Seçim yerleri şunlardı.³⁸³

1 Numaralı Seçim Yeri: Uzun Çarşı’da Çapar Ömer Kahvesi.

2 Numaralı Seçim Yeri: Orhaniye Semt Ocağı.

3 Numaralı Seçim Yeri: Suveyka Semt Ocağı.

4 Numaralı Seçim Yeri: Dut Dibi Semt Ocağı.

5 Numaralı Seçim Yeri: Ulu Cami’de Kızılay Merkezi.

19 Şubat’ta ikinci seçmen seçimi bitmiş, her tarafta Parti Namzetleri oy birliğiyle seçilmiştir. Sonuçlar, 19 Şubat tarihli Yenigün gazetesinde “Mesud Bir Netice” başlıklı haberde şöyle verilmiştir:³⁸⁴ “Milletçe büyük bir imtihan geçirmekteyiz. Sınavın birinci kademesini muvaffakiyetle kazandık, ikinci safhasını da kazanacağımızda şüphe yoktur. Siyasi olduğumuzu parti prensiplerine bağlılığımızı, büyüklerimize karşı saygı ve sevgimizin üstünlüğü bugün ikinci seçmen seçiminde elbirliğiyle sandık başlarına giderek partimizin namzetlerini oy birliğiyle seçerek bir kere daha belirttik. Biz Türk ulusu şimdiye kadar olduğu gibi bugün de Şefimizin emrinde ve izindeyiz, yarında bu yolu takip edecek ve her zaman emrinde kalacağız.”

Parti Genel Başkanlık Divanı’nca tespit edilen adayların listesi, 23 Şubat’ta Yenigün gazetesinde alfabetik olarak) yayımlanmıştır.³⁸⁵ Yenigün gazetesi 24

³⁸² Yenigün, 14 Şubat 1943.

³⁸³ Yenigün, 15 Şubat 1943.

³⁸⁴ Şükrü Oğuz, “Mesud Bir Netice”, Yenigün, 19 Şubat 1943.

³⁸⁵ Adaylar, şu kişilerden oluşmaktaydı: Ali Şelhum Devrim (İskenderun Çiftçilerinden), Gl. Eyup Durukan (Askeri fabrikalar eski Umum Müdürü), Hasane Ilgaz (İstanbul CHP Vekili İdare Heyet Azası), Bekir Sıtkı Kunt (6. Devre Hatay Mebuslarından), Hamdi Selçuk (6. Devre Hatay

Şubat'ta “*Millet Babasının Millete Beyannamesi*” adlı manşetiyle, Milli Şef İsmet İnönü'nün yedinci Millet Meclisi seçimi münasebetiyle neşrettikleri beyannameyi aynen yayımlamıştır. İnönü beyannamesinde şöyle diyordu:³⁸⁶ “*Aziz vatandaşlarım! Birçok yerlerde namzetler mebus sayısından fazladır. Aralarında bugün mebus olanlar ve olmayanlar bu namzetler için küçük hislerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız. Bu temiz reylerle meydana getireceğiniz meclis, memleket için kuvvet ve muvaffakiyetin en büyük kaynağı olacaktır. Sevgili vatandaşlarım! Büyük milletimizin kudretlerine inanarak ve güvenerek itimadınızı istiyoruz. Bizi bu itimada layık görürseniz bütün varlığımızı vatan hizmetine bağlamakta devam ederek sizi memnun edecek neticelere varacağımızı umuyoruz.*”

Ertesi gün ise “*Yeni Mebus Namzetlerimiz*” başlığıyla, mebus adaylarını halka duyurmuştur. 6 mebusluğa CHP tarafından 7 namzet gösterilmiş, tüm kazalarda seçimler yapılmıştır.³⁸⁷ Hatay'da 28 Şubat 1943'te 7. Yasama dönemi milletlekilliği için yapılan seçimleri oy çokluğuna göre kazananlar: 548 oyla Hasane Ilgaz (Öğretmen)³⁸⁸, 541 oyla General Eyüp Durukan³⁸⁹, 539 oyla Bekir Sıtkı Kunt (Avukat), 534 oyla Hamdi Selçuk (Avukat), 508 oyla Abdülgani Türkmen (Çiftçi), 348 oyla Ali Şelhum Devrim (Çiftçi)'idi.³⁹⁰

Mebuslarından), Mehmet Tecirli (6. Devre Hatay Mebuslarından), Abdülgani Türkmen (6.Devre Hatay Mebuslarından). Bkz: **Yenigün**, 23 Şubat 1943.

³⁸⁶ “*Milletin Babasının Millete Beyannamesi*”, **Yenigün**, 24 Şubat 1943.

³⁸⁷ **Yenigün**, 23 Şubat 1943; **Yenigün**, 24 Şubat 1943.

³⁸⁸ İstanbul-1902 doğumlu olan Ilgaz'ın babasının adı Fevzi, annesinin adı Hatice'dir. İstanbul Kız Öğretmen Okulu mezunudur. İstanbul Emine Hatun Kız Mektebi Öğretmeni, İstanbul Fatih 21,24,51 ve 28. İlkokullar Başöğretmeni, Şehremini Halkevi Reisi, Fukaraperver, Çocuk Esirgeme, Kurtarma Yurdu ve Türk Dil Kurumları Kurucu Üyesi ve Başkanı, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanı, Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri ve Akgün, Çorum, Hürsöz, Safranbolu, Adana ve Hatay yerel gazetelerinde Kadın ve Türk Çocuğu, Yeşil Ada, Yeşil Ay ve Çocuk Dergileri Yazarlığını yapmıştır. Evli ve 1 çocuğu vardır. 03.05.2000'de ölmüştür. Bkz: **TBMM ALBÜMÜ**, s. 396.

³⁸⁹ Zagraatik-1882 doğumludur. Askeri Topçu Mektebi mesunudur. Kaletopçu Mülazim Sanisi, Zeytinburnu Fabrikaları Subayı, Askeri Sanat Okulu Öğretmeni, Karadeniz Boğazı Batarya Komutanı, Preveze, Yanya Kaleleri ile Selanik ve İzmir Limanları, Karadeniz ve Çanakkale Buğajları Tahkim Komisyonları Üyesi, Çanakkale Tabur, Mıntika ve Alay Komutanı, İstanbul Topçu Komutanı, Milli Müdafaa Vekâleti Tecrübe ve Muayene Dairesi Başkanı, Harbiye Dairesi Başkanı, Fen ve Sanat Umum Müdürü, Askeri Fabrikalar Umum Müdürü'dür. Türk ve Alman Nişanları ve İstiklal Madalyası sahibidir. Bkz: **TBMM ALBÜMÜ**, s. 396

³⁹⁰ Bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 381.1608.1. ; **Yenigün**, 1 Mart 1943.

Bir önceki ara seçimde aday olup, seçimi 103 oy farkı ile kaybeden Mehmet Tecirli idi. 6. dönem seçimlerinde milletvekili sayısı 5 iken, 7. dönemde 6'ya çıkmıştır. Ayrıca 6. Dönem milletvekillerinin hepsi Hatay doğumluyken, 7. dönemde Hasane Ilgaz, General Eyüp Durukan Hatay doğumlu değildir. Geriye kalan vekiller ise Hatay doğumlu olup, Hatay bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayıp, Hatay Devleti Meclisi'nde mebusluk (Mehmet Tecirli, Ali Şelhum Devrim hariç) yapmışlardır. İlk beş aday yüksek öğretim mezunu iken, geriye kalanlar orta öğretim mezunudur. Kunt hariç diğer milletvekilleri yabancı dil bilmektedirler. Seçilen adaylardan Türkmen, Kunt, Selçuk 6. dönem milletvekilliğinden tekrar aday gösterilmiş ve seçimleri kazanmıştır. 7. dönem milletvekillerinin yaş ortalaması (45,3), 6. dönem milletvekillerinin yaş ortalamasından (46,8) daha düşüktür. Hatta 1960 yılına kadar yapılan seçimlerin (1939, 1943, 1946, 1950, 1954, 1957) en düşük yaş ortalaması bu döneme aittir.³⁹¹ Seçime katılım oranı ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamadığı için, ülke genelindeki seçim ortalamasıyla ilgili kıyaslama yapılamamıştır.

Seçimlerden hemen sonra idari yapıda değişiklikler yapılmıştır. 20 Haziran 1943'te Reyhanîye kazasının adı, Reyhanlı olarak değiştirilmiştir.³⁹² Suriye sınırına yakın ve tarıma elverişli olan Altınözü nahiyesi, 1 Ağustos 1945 tarihinde Hatay Vilayeti'ne bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.³⁹³

Yerel seçimler ise 1943 yılının Ağustos ayında yapılmıştır. 16 Ağustos 1943'te belediye meclisi azaları, Yüksek Mühendis Okulu mezunu Ekrem Karaman'ı Belediye Başkanlığına seçmişlerdi. 11 Ekim 1943'te Karaman'ın Belediye Başkanlığı Dâhiliye Vekâletince onaylanmıştır.³⁹⁴

1.3.2.1. Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hatay'da Uygulanması

4 Haziran 1943'te kabul edilen Toprak Vergisi Kanunu şehirde yaşayan nüfusun yiyecek teminini sağlamak için, yetiştirilen ürünlerin üreticiden alınması için hazırlanmıştır. Ayrıca tarım ürünlerinin fiyatlarının artmasından yararlanan,

³⁹¹ 7. Dönem Hatay Milletvekillerinin profilleri için bkz: (EK-15)

³⁹² **TC Resmi Gazete**, Sayı:5425, 9 Haziran 1943, s.5262.

³⁹³ **TC Resmi Gazete**, Kanun no:4769, Sayı:6047, 3 Temmuz 1945, s.8994.

³⁹⁴ **Yenigün**, 17 Ağustos 1943.; **BCA**, 30.11.1.0, Yer no: 163.21.13.

zengin çiftçi ve köylüyü büyük ölçüde etkilemiştir.³⁹⁵ Vergi doğrudan doğruya devlet tarafından toplanacak, bazı ürünler için mükelleflerin beyanları mahalli takdir komisyonlarınca denetlendikten sonra vergi matrahı olarak kabul edilecektir. Ancak hububat için vergi matrahı, hasat yerinde bir maliye memur ve bir de mahalleden seçilmiş memur tarafından ürün ölçülmek suretiyle yapılacaktır. Ürün hasat edildikten sonra köylü ölçme memurlarını çağırarak, çağrıdan sonra iki gün içinde ölçüm gerçekleşecektir. Ölçme işlemi olmadan köylü ürününü ambara kaldıramayacaktır.³⁹⁶

Hatay'da 5 Haziran'da halk, Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında bilgilendirilmeye çalışılmıştır.³⁹⁷ 13 Haziran'da Toprak Mahsulleri Umum Müdürü Hatay'a gelerek, alınan tedbirleri incelemek üzere bütün kazaları gezmiştir.³⁹⁸ Hatay halkına 8 Ağustos'a kadar devlete vermeleri gereken hisseleri ödedikten sonra geriye kalan mallarını serbestçe satmalarına müsaade edilmiştir.³⁹⁹ Borcunu ödeyenlerin mahsullerini dilediği fiyata satmaları için gereken izin kâğıtları defterdarlıkça hazırlanmıştır.⁴⁰⁰ Nuri Genç, "*Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Münasebetiyle Bazı Temenniler*" adlı yazısında önceki senelerde tahminlerin bazı yerlerde ve harmanda yapıldığını, tahmin heyetlerinin ehli vukuf olmadığını bu yüzden çiftçilerin bazıları hisselerin %10'unu verirken bazılarının hisselerinin tamamını hükümete verdiğini dile getirmiştir. Bu durumun köylüleri zor durumda bıraktığı, borcu olan köylünün hububatı saatlerce kaza merkezine taşıyıp, ofis önünde günlerce beklediği belirtilmiştir. Aynı zamanda hükümet hissesinin taşınması işinde köylünün karşılaştığı zorluklardan birisi de çuvalsızlıktı. Birçok köylü kilimleri ve yatak yüzlerini çuval yerine kullanarak, ürünlerini zorla taşımış olması

³⁹⁵ Kanunun çıkış nedeni için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi** C3, D 7. 1943,s.15; **TC Resmi Gazete**, 7 Haziran 1943, Sayı 5423.; **BCA**. 030.01.0.0, Yer no: 102.62.17.

³⁹⁶ İbrahim İnci, "*1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergi*", **SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak 2009, s.118-120.

³⁹⁷ Kanunun yerel basın yoluyla halka duyurulmuştu. Bkz: **Yenigün**, 5 Haziran 1943.; **Yenigün**, 8 Haziran 1943.

³⁹⁸ **Yenigün**, 11 Haziran 1943.

³⁹⁹ **Yenigün**, 22 Temmuz 1943.

⁴⁰⁰ **Yenigün**, 26 Temmuz 1943.

makalede en son vurgulanan meseleler arasında yer almaktaydı.⁴⁰¹ Savaş koşulları köylüyü perişan ettiği gibi ağır vergilerde köylünün belini kırmıştır.

Remzi Siliöz “*Toprak Mahsulleri Kanunu*” adlı makalesinde kanunun uygulanışını şöyle eleştirmekteydi.⁴⁰² “*Buğdayı ekmek halinde bilen, arpa ile yulaflı ayırt edemeyen tahmin memurlarının bu işte tavzifi kanunundan beklenen neticeyi veremez. Bu işte büro adamlarından ziyade çiftçileri ödevlendirmek lazımdır. Bunların sıkı bir kontrol altına alınmaları da zaruridir. İşte o zaman kanunun ruhunda mündemiç olan, devletin ve çiftçinin yüksek menfaatlerinin himayesi tahakkuk etmiş ve kanunun tatbiki müsbet semerisini vermiş olur.*” Siliöz bu ifadesiyle kanunun Hatay’da tam olarak uygulanamadığına işaret etmiştir.

Yapılan eleştirilerin hemen ardından Toprak Mahsulleri Kanunu gereğince tahmin komisyonları da Vilayet Umumi Meclisi adına bulunacak, Umumi Meclis azaları Vilayet Daimi Encümeninin toplantısında seçilmiştir.⁴⁰³ Hatay Defterdarlığı, 4 Ağustos 1944’te kanunla ilgili şöyle bir ilan vermiştir:⁴⁰⁴

- 1) Antakya merkez vilayetine tabi köylerdeki mükellefler namına Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gereğince aynen tahakkuk ettirilen hububat ve bakliyat vergisine ait tekâlif cetvelleri köylerde asılmak suretiyle ilan edilmiştir.
- 2) Bu mahsullerin teslim müddeti 1 Ağustos sabahından 15 Eylül akşamına kadar olmak üzere 45 gündür.
- 3) Teslim yeri Antakya Ziraat Bankası ambarıdır.
- 4) Teslim edilecek mahsulünden olacak ve daneleri de temiz dolgun bulacağı gibi mevaddı ecnebiye miktarı da % 5’ten fazla olmayacaktır.

⁴⁰¹ Nuri Genç, “*Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Münasebetiyle Bazı Temenniler*” **Yenigün**, 14 Nisan 1944.

⁴⁰² **Yenigün**, 26 Nisan 1944.

⁴⁰³ Bu kişiler şu isimlerden oluşmaktaydı: Suphi Bedir (Merkez), Cemil Bahadır (Reyhanlı), Seydi Oğuz (İskenderun), Osman Telli (Dört Yol), Sabri Kılık (Kırıkhan), Mustafa Nural (Yayladağı), Süleyman Sarı (Hassa). Bkz: **Yenigün**, 10 Mayıs 1944.

⁴⁰⁴ **Atayolu**, 4 Ağustos 1944.

23 Ocak 1946'da yapılan Meclis görüşmelerinde 1 Ocak 1946 itibari ile kanun kaldırılmıştır.⁴⁰⁵ Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Hatay'da da kanun kaldırılmıştır. Savaş döneminde diğer vergiler de olduğu gibi Toprak Mahsulleri Vergisi'nden istenilen amaca ulaşamamıştır. Sonuç itibariyle CHP'nin 1932 yılından itibaren, Hatay'da varlığını tam anlamıyla resmi olarak hissettirmesi uzun zaman almıştır. Zira Fransız idarecilerin değişen dünya şartlarına binaen, Türkiye'ye ve Hatay'a yönelik politikaları kimi zaman sert kimi zaman da ılımlı bir şekil almıştı. Ancak 1936 sonrası CHP'nin ve Türk Hükümeti'nin, Hatay'daki siyasi kadroların oluşturulmasında başarıya ulaştığı görülmüştür. CHP'nin doğrultusunda hareket eden ve istihbarat sağlayan siyasi kadro, manda döneminde olduğu gibi tek parti döneminde de görüleceği üzere, iltihak sonrası CHP'nin söylemleri doğrultusunda politikalarını sürdürecektir.

1.4 ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ

1.4.1. Demokrat Parti'nin Hatay'da Teşkilatlanması ve Sonrasında Siyasal Faaliyetler

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonrası oluşan şartlar, Türkiye'nin yeniden çok partili hayata geçmesini hızlandırmıştır. İsmet İnönü'yü ve uyguladığı ekonomik politikayı eleştiren Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan "dörtlü takrir"⁴⁰⁶ verdikten sonra, Menderes ve Köprülü CHP'den ihraç edilmiş, Bayar ve Koraltan istifa etmiştir. CHP'den ayrılan bu grup, 7 Ocak 1946'da Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açmış ve DP'yi kurmuşlardı.⁴⁰⁷

28 Şubat 1946'da Hatay'da DP'yi kurmak için ilk girişim, Kırıkhan'dan Ali İlger ile çiftçi Mahmut Ali Kılıç tarafından Parti Genel Başkanlığı'na yapılmıştır.⁴⁰⁸ DP Hatay teşkilatını kurmak üzere Refik Koraltan, Adana'dan İskenderun'a gelmiştir. Koraltan kısa bir süre içinde DP müteşebbis heyetini oluşturmuştur. İskenderun'dan ayrılan Koraltan, Kırıkhan ve Reyhanlı'ya giderek oralarda da

⁴⁰⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.21, D.7, 1946, s. 74-76.

⁴⁰⁶ Takririn nasıl hazırlandığına dair Celal Bayar'ın görüşlerine bkz: Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986, s.33.

⁴⁰⁷ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s69-80.; Mustafa Albayrak, **Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix, Ankara, 2004, s.47-60.

⁴⁰⁸ **Atayolu**, 28 Şubat 1946.

teşkilat kurma çalışmalarına başlamıştır.⁴⁰⁹ 20 Mart'a Antakya'ya gelen Koraltan, millet işlerini en iyi şekilde yapmak için çalıştıklarını, kardeş kavgasına girmeden politika yapılacağını belirterek, parti teşkilatını oluşturmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Koraltan, Atayolu gazetesine şu beyanatı vermiştir: *“Reyhanlı, Kırıkhan ve İskenderun'un uyanık ve münevver evlatları programımızı kendi kanaatlerine tercüman olarak gördüler. Bundan biz de memnunuz.”*⁴¹⁰

Koraltan'ın uğraşları sonucu 22 Mart 1946'da DP Hatay İl İdare Kurulu toplanmış, Müteşebbis Heyeti belirlemiş ve Başkanlığa da Süreyya Halef Postalı seçilmiştir. Partinin geçici yeri olarak Gazipaşa Caddesinde Ali Muhsin Bereket'in 8 numaralı evi gösterilmiştir.⁴¹¹ Teşkilatlanma işi tamamlandıktan hemen sonra parti üye kaydı için Kurşunlu Handa özel bir daire kiralanmıştır.⁴¹² Başbakanlık Arşivi'nden elde edilen belgede DP'nin kuruluşuna dair şu bilgiler yer almaktaydı:⁴¹³ *“ Demokrat Parti kurucularından Refik Koraltan'ın mart ayı başlarında Adana'ya geldiği ve orada teşkilat kurmaya uğraştığı duyulunca, İskenderun'a ilhaktan sonra gelip yerleşen birkaç tüccarla bir avukatın Adana'ya gelip Refik Koraltan'ı Hatay'a davet ettiklerini öğrendik. Bu daveti yapanlar ve tahrik edenler yirmi sene evvel Dört Yol Halk Partisi Reisini öldürdüğünden dolayı İstiklal Makemesi'nce idam edilen Dört Yol müftüsünün iki kardeşidir. Bunlar Refik Koraltan'ın sıhrî akrabaları olmaları dolayısıyla bu daveti yapmışlardır. Bu suretle Hatay'a gelen Refik Koraltan'ın teşkilat kurmak için günlerce uğraştığı ve nihayet merkezde daha evvelce on beş sene Fransızlar zamanında Belediye Reisliği yapan Süreyya Halef adındaki şahsın başkanlığında şimdiye kadar memleket işlerinde adları pek duyulmamış bir doktor ile bir şoför ve mektebini ikmal edemeyerek evlerine yeni dönen birkaç gencin Demokrat Partiyi kurdukları görülmüştür. Partimizin yürüttüğü ve sağladığı kurtuluş davasının heyecanlı günlerini yaşamamış olan ve sonradan İskenderun'a gelmiş bulunan dört tüccarla iki avukatta İskenderun'daki teşkilatı*

⁴⁰⁹ **Atayolu**, 18 Mart 1946. İskenderun, Kırıkhan ve Reyhanlı heyetleri için bkz: **Atayolu**, 19 Mart 1946.

⁴¹⁰ **Atayolu**, 20 Mart 1946.

⁴¹¹ Heyette yer alan kişiler için bkz: Süreyya Halef Postalı (Çiftçi), Mürsel Dağlıoğlu (Çiftçi), Hamit Urfalı (Çiftçi), Ali Muhsin Bereketoğlu (Çiftçi) Ahmet Aksoy (Tüccar), Şakir Hataylı (Tüccar), Dr. Mesrur Hatay'dı. **Atayolu**, 22 Mart 1946.

⁴¹² **Atayolu**, 30 Mart 1946. Ayrıca DP'nin yeri için bkz (EK-16)

⁴¹³ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 442.1828.1.83.

kurmuşlardır. Kırıkhan ve Reyhanlı'da da muhitlerinde sempatisi olmayan bir avukat ile birkaç çiftçi bu teşkilatı kurmuşlar. Yayladağı, Hassa ve Dörtöyöl ilçelerinde kurmaya muvaffak olmadan boş dönmüşlerdir.” DP'nin Hatay örgütlenmesinin yanlış yöntemlerle yapıldığı, Koralta'nın tanımadığı insanları parti teşkilatlanmasına alarak en büyük hatayı yaptığı kritik edilmiştir.

Reşit Kuseyri ile yapılan görüşmede DP'nin kuruluşunu şöyle anlatılmaktaydı:⁴¹⁴ *“DP'yi kurma girişimleri ilk olarak İskenderun'da başlamıştı. Babam Dr. Mithat Kuseyri o zamanlar İskenderun Hastanesi Baştabibiydi. İnönü, babamıza Belediye Başkanlığı teklif etse de dedem Hacı Muhammet Adalı (Suriye Ziraat Vekili) babamın DP'ye girmesi için ısrar etmiştir. Daha sonra Koraltan bizim eve gelmiştir. Babamla konuşur sonrada amcam Suphi Bereketle konuşmuştur. Ancak babam DP'nin Antakya İl Temsilcisi olmuştur. İskenderun'da da Abdullah Mursalıoğlu İl Temsilcisi olmuştu.”* Bu bağlamda elde edilen veriler doğrultusunda partinin sadece İskenderun'da teşkilatlandığını teyid etmek mümkün olmuştur.

CHP Hatay'daki DP faaliyetlerini ve seçimi kazanmalarını önlemek üzere DP adayları hakkında bilgi toplamaya ve toplanan bilgiler ışığında karşıt propaganda girişimlerinde bulunmuştur. Özellikle Başbakanlık Arşivi'nde bulunan belgelerin genelinde, CHP'nin DP mensuplarının Fransız manda döneminde önemli görevlerde bulduklarını araçsallaştırarak propaganda geliştirmesi dikkati çeken unsurlar arasında yer almaktaydı.⁴¹⁵ Bu bağlamda CHP'nin yayın organı olan Yenigün gazetesine önemli görevler düşmekteydi.

Hatay Bölgesi CHP Müfettişi Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak, CHP Genel Sekreterliği'ne çektiği telgrafta, Koraltan'ın Hatay'da parti kurma işine İl merkezinden başlamayıp, İlçe merkezi olan İskenderun'dan başlamasını, Hatay'da tanıdığı insan olmamasına bağlamıştır. Apak, Koraltan'ın İskenderun'da tanıştığı insanlarla yola çıkarak Kırıkhan, Reyhanlı ve Antakya'da adam tedarikine başladığını ve bulabildikleri adamlarla birer teşebbüs heyeti oluşturulduğunu, Antakya'da üç gün çalışarak ancak bu kadar zayıf bir kadro oluşturabileceğini

⁴¹⁴ 8 Ağustos 2012 tarihinde Semiramis ve Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.5). Ayrıca DP'nin kuruluşu aşamasında çekilen fotoğraf için bkz: (EK-17).

⁴¹⁵ DP müteşebbis heyetlerini oluşturan, Süreyya Halef, Ali Muhsin Bereket, Dr. Mesrur Hatay, Mürsel Dağlı, Ahmet Aksoy, Şakir Hataylı, Hamit Urfalı için bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 442.1828.1.77

telgrafta belirtmiştir. Apak, Yayladağı, Hassa, Dört Yol ilçesinde teşkilat yapılamadığını, Hatay'daki partili arkadaşların, Genel Sekreterliğin direktifleri doğrultusunda çalışmalarını artıracacağını, sekreterliğe bildirmiştir.⁴¹⁶ Apak aynı zamanda DP'nin propaganda faaliyetlerini bozmak üzere Yenigün gazetesini İskenderun'a naklederek orada gündelik çıkarmayı, Atayolu gazetesini çıkaran arkadaşlarla kararlaştırdıklarını gereken maddi yardımın yapılmasını CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'dan istemiştir.⁴¹⁷ Bu bakımdan DP kısa zaman içerisinde Hatay'da örgütlenmeye çalışsa da CHP ve onun propagandasını yapan Yenigün ve Atayolu gazetesi vasıtasıyla bu örgütlenmenin önüne set çekilme yoluna gidilmiştir. Nisan 1946'da Rahmi Apak, Hatay'da DP'nin güçlenmemesini istemiştir. Zira bunu şu konuşmasında da çıkarmak mümkündür:⁴¹⁸ *“Hatay bir hudut vilayettir. Suriyeliler bu topraklar üzerinde hak iddia ediyorlar. Böyle bir muntıkada ikinci partinin kurulup muvaffak olması devletin otoritesini sarsar. Binaenaleyh DP'nin burada muvaffak olmaması lazımdır. DP'den bir tek kişi seçimi kazanırsa ben artık Hatay'a ayak basmam.”* Apak'ın söylemlerinde CHP'nin bölgenin geleceği için Hatay'da seçimleri kazanması şarttı.

29 Nisan 1946'da Meclis'te görüşmeler sırasında belediye seçimlerinin bir yıl öne alınmasına ve seçimlerin 26 Mayıs'ta yapılmak istenmesine DP'liler karşı çıkmıştır. Zira Partinin 4. ayını doldurmadığı, örgütlenmenin yapılamadığı için DP seçimleri boykot kararı almıştır.⁴¹⁹

Hatay'da 1946 yılının Mayıs ayında yapılacak olan belediye seçimlerine hazırlanan DP, Kurşunlu Hanı'ndaki yerinden İnönü Caddesi'nde Şehir Kulübü karşısındaki yere taşınmıştır.⁴²⁰ 3 Mayıs'ta Belediye Başkanlığı seçim hazırlıklarına başlanmış, Belediye'nin Şehir Meclisi'nde seçim bölgeleri tespit edilmiş ve şehir 25 bölgeye ayrılmıştır. Şehir Meclisi'nden birer üye ve beşer kişilik birer heyet oluşturulmuştur.⁴²¹ Seçime az bir zaman kala DP Erzincan, Hassa ve Payas'ta da

⁴¹⁶ BCA.490.1.0.0, Yer no: 442.1828.1.81

⁴¹⁷ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1385.596.

⁴¹⁸ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1828.1.93.

⁴¹⁹ Toker, **a.g.e.**, s.107-108

⁴²⁰ **Atayolu**, 29 Nisan 1946.

⁴²¹ Heyette şu kişiler yer almıştır: Vedi Münir Karabay, Halil Ökten, Fuat Cemali, Nasih Hocaoglu ve Hamit Baldan'dı. Bkz: **Atayolu**, 4 Mayıs 1946.

teşkilatlanmıştır.⁴²² 6 Mayıs'ta da Dört Yol'da teşkilatını kurmuştur.⁴²³ DP Hatay'da seçimlere hazırlıksız yakalanmış, teşkilatlanmasını seçime az bir zaman kala tamamlamıştır.

8 Mayıs seçim cetvelleri hükümet dairesine, Ulu Cami kapısına ve Belediye dairesine asılmıştır. Cetvellerin karışık ve eksik olması halk arasında sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.⁴²⁴ Belediye tarafından hazırlanıp asılan 47 mahalleye ait listeye göre 12.124 seçmen, 26 Mayıs 1946 Pazar günü yapılacak olan Belediye seçiminde oy kullanacaktı.⁴²⁵ 15 Mayıs'ta DP İl Başkanlığı'na vekâletten Ali Muhsin Bereket seçilmiştir.⁴²⁶

Seçim hazırlıkları devam ederken 16 Mayıs'ta DP ilçe Müteşebbis Heyeti kurulmuştur.⁴²⁷ 21 Mayıs'ta da DP Arsuz şubesi kurulmuştur.⁴²⁸ Bu durumda DP, teşkilatlanmadan seçimlere girmek zorunda kalmıştır.

CHP tarafına bakıldığında, CHP İl Yönetim Kurulu Başkanı Rasim Yurtman, 21 Mayıs 1946 Salı günü yapılan yoklamalarda en fazla oyu alan parti adaylarını belirlemiştir.⁴²⁹ Bu şahıslar genelde Hatay mücadelesine katkı sağlayan, manda döneminde Ankara Hükümeti'nin direktiflerine riayet eden kişilerdi.

Seçimlerde CHP propaganda olarak, Hatay'ın kurtuluşunda bu partinin ve Atatürk'ün büyük rolü olduğunu, bu yüzden bu partiye oy vermelerini istemişti. Bu bağlamda Atayolu gazetesine şöyle bir ilan verilmiştir: “*Halk Partisi seni düşman idaresinden kurtaran, sana tekrar edebi hürriyetini ve Türk vatandaşı olarak ebede kadar yaşamak şerefini veren büyük Atatürk'ün kurduğu Halkçı, İnkılâpçı, şanlı ve*

⁴²² Erzincan teşkilatı 25 Nisan 1946'da kurulmuştur. Bkz: **Atayolu**, 25 Nisan 1946, **Atayolu**, 4 Mayıs 1946.

⁴²³ Heyet üyeleri şunlardı: Ticaret Odası Reisi Kemal Özalp, Tüccar Bekir Buygur, Tüccar Fettah Arıhan, Tüccar Mehmet Ünal, Tüccar Durmuş Ali Öcgüder. Bkz: **Atayolu**, 6 Mayıs 1946.

⁴²⁴ **Atayolu**, 9 Mayıs 1946.

⁴²⁵ **Atayolu**, 13 Mayıs 1946.

⁴²⁶ **Atayolu**, 15 Mayıs 1946.

⁴²⁷ Heyet, Kemal Şeyhoğlu, Nejat Sabuncu, Memduh Halef, Salahattin Burat, Seyfi Fehim'den oluşmaktaydı. Bkz: **Atayolu**, 16 Mayıs 1946.

⁴²⁸ Heyette yer alan kişiler şunlardı: Diyar Koca, Cebrail Gini, Corc Kara, Corc Güle, Yusuf Yılmaz, Hamdo Karaçay, Banay Keşmez. Bkz: **Atayolu**, 21 Mayıs 1946.

⁴²⁹ Oy sırasıyla asli üyeler şu kişilerden oluşmaktaydı: Vedi Karabay(Avukat), İzzet Güçlü(Çiftçi), Ahmet Kuran (Terzi), Ali Ökten (Tüccar), Nafi Miski (Çiftçi), Şükrü Balcı (Gazeteci), Abdullah Şeyhoğlu (Tüccar), Selahattin Özel (Diş doktoru), Abbuş Sürmeli (Kunduracı), Fuat Sahilli (Emekli Müfettiş).Diğer üyeler için bkz: **Atayolu**, 22 Mayıs 1946.

güçlü Partidir. Buna rağmen, hala halk oyunu parçalamak ve yalnız bir düşman parolası olabilecek olan (Parçala ki yutasın!) düsturunu prensip olarak elde tutan zümrecilere sakın aldanma, inanma, kanma!” DP ise İkinci Dünya Savaşı’ndaki ağır vergilere işaret etmiştir.⁴³⁰ Böylelikle propagandalarda halkın manevi ve maddi ruhlari okşanmaya çalışılmıştır. İnsanlar ya bölgenin bağımsızlığını sağlayan CHP’ye ya da CHP’nin ağır vergi koşullarından kurtulmak için DP’ye oy vereceklerdi.

26 Mayıs 1946’da yapılan Belediye seçimlerini CHP adayları büyük bir oy çoğunluğuyla kazanmışlardır.⁴³¹ CHP’nin 52 kişilik aday listesi olduğu gibi Belediye Meclisi’ne seçilmiştir.⁴³² 4 Haziran 1946’da seçimi kazanan yeni Belediye Meclisi toplanarak, Belediye Başkanı olarak Selim Çelenk’i belirledi.⁴³³ Reis Vekilliklerine Vedi Münir Karabay, Dr. Vedi Bilgin seçilmiştir.⁴³⁴ Nitekim Belediyenin önemli kadrosuna getirilen bu üç kişi manda döneminde CHP’nin direktifleriyle hareket etmiş, önemli görevlerde yer almış kişiler idi.

Yerel seçimlerden sonra İsmet İnönü CHP’nin 2. Olağanüstü Kongresini 10 Mayıs 1946’da yaparak, demokratikleşme yolunda önemli kararlar almıştır. İnönü, Milli Şef, Değişmez Genel Başkan unvanını kaldırmış ve seçimlerin bir yıl öne alındığını açıklamıştır. 5 Haziran’da Seçim Yasası değiştirilmiş, milletvekili genel seçimlerinin “*tek dereceli, açık oy ve gizli sayım*” usulüne göre yapılacağı belirlenmiştir. 10 Haziran’da da seçimlerin, 21 Temmuz’da yapılması kanunlaştırılmıştır. Ancak DP’liler seçimlere katılmama kararı alsalar da daha sonra seçimlere katılmayı kararlaştırmışlardır.⁴³⁵ 21 Temmuz 1946 seçimlerine DP katılma

⁴³⁰ **Atayolu**, 25 Mayıs 1946.

⁴³¹ **Atayolu**, 27 Mayıs 1946.

⁴³² Vedi Karabay, İzzet Güçlü Terzi, Ahmet Kuran, Ali Ökten, Nafi Miski, Şükrü Balcı, Abdullah Şeyhoğlu, Salahaddin Özal, Abbuş Sürmeli, Fuat Sahilli, Cemil Kuşoğlu, Fuat Cemali, Şefik Sabuncu, Cemil Cemali, Dr. Vedi Bilgin, Durmuş Debbo, Mustafa Barutçu, Basil Huri, Ömer Hacıbey, Memduh Zeravent, Alamettin Geray, Salih Ganim, Sıtkı Aselcioğlu, Bekir Koçak, Rifat Öz, Bekir Atahan, Mustafa Rasih Bensan, Mehmet Kahli, Halit Öztanır, Mehmet Bahadırlı, Ömer Seçkin, Halil Nahit, Bekir Karabay, Abdullah Yurtsever, Mehmet Melek, Bekir Öcal, Lütfi Moralı, İskender Azar, Tahir Necip, Haydar Tartıcı, Sabit Atay, Mehmet Sait Tüleyli, Ömer Çelenk, İzzet Abdulvanan, Kemal Tümer, Şakir Karaoğlan, Reşit Karaman, Bedia Melek, Abdullah Mıstık, Abdullah Türkmen. Bkz: **Atayolu**, 28 Mayıs 1946.

⁴³³ Selim Çelenk’in Başkanlığının onaylanması için bkz: **BCA**. 30.11.1.0, Yer no: 184.24.8.

⁴³⁴ **Atayolu**, 4 Haziran 1946.

⁴³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, D VII, C.24, Ankara, 1946, s. 39-54.; Feyroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hil Yayın, İstanbul, 2007, s. 32-38.; Hakan Uzun, “*Tek Parti Döneminde Yapılan Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları*”, **ÇTTAD**, IX/20-21,(2010/Bahar-Güz) s.233-271.

kararı almışsa da 11 Temmuz 1946'da DP Hatay il ve İlçeler müteşebbis heyetleri Kırıkhan'da yaptıkları toplantıda milletvekilleri adaylarını seçmiştir. Bu adayların üçü Antakya'dan ikisi Reyhanlı'dan ve birisi İskenderun'dandır.⁴³⁶ Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Refik Koraltan'ın seçim için Samandağ'a yaptığı ziyarette karşılaştığı manzara çok şaşırtıcıydı. Koraltan köylülerle konuşurken, bir aralık yaşlı bir köylü kadın ayağa kalkmış:⁴³⁷ “- *Bey siz buraya niye geldiniz? Biz, bizi kurtaran CHP'den başka parti istemiyoruz ve onun başında bulunan İnönü'ye bağlıyız. Biz böyle partililikte istemiyoruz. Yaşasın İnönü*”. demiştir. Koraltan, köyleri gezerek propaganda yapsa da CHP'nin Hatay'ın kurtuluşunda önemli role sahip olması, seçimlerde CHP'ye oy verilmesini sağlayan en önemli unsur olacaktır.

13 Temmuz 1946'da DP Müteşebbis Heyeti tarafından çıkarılan Demokrat Hatay gazetesi Harbiye'de çete teşkilatının olduğunu, birtakım silahlı grupların köy köy dolaşarak DP'ye mensup olanlara türlü türlü tehditlerde bulunulduğunu ve askerlerin de bu işin içinde yer aldığını yazmıştır. CHP Harbiye Bucak İdare Kurulu Başkanı Salih Öztürk, bu durumu yalanlayarak şunu söylemiştir:⁴³⁸ “*Türk ulusunun refah ve her bakımdan ilerleme ve yükselme ışığı olan CHP'ye asla sarsılmaz manevi bir rabita ile bağlı yüksek ruhlu insanlardır ki yürümekte oldukları ve yürüyecekleri bir tek yol vardır: O da Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün nurlu ve selamet yoludur.*”

18 Temmuz 1946'da Hatay İli Müteşebbis Heyeti Kırıkhan'da yaptıkları bir toplantıda milletvekili adaylarını belirlemişlerdi.⁴³⁹ 21 Temmuz 1946'da ilk defa yapılan tek dereceli seçimi, CHP kazanmıştır. Seçime katılım oranı % 85 idi. Ülke genelindeki sonuçlara göre; 462 sandalyeden CHP 397, DP 62 ve bağımsızlarda 3 üyelik kazanmışlardı. CHP 60 ilde kazanmış, DP ise sadece 11 ilde üyelik kazanabilmiştir. DP yoğun olarak batı illerinde kazanmıştır. Seçim yapıldıktan hemen sonra hile, baskı tartışmaları başlamıştır. Özellikle açık oy, gizli tasnif nedeniyle yerel yöneticiler insanlar üzerinde baskı oluşturmuşlardı. Aynı zamanda gazeteler birbirleriyle tutarsız değişik milletvekili sayıları yayınlıyorlar ve rakamlar

⁴³⁶ **Atatyolu**, 11 Temmuz 1946.

⁴³⁷ **Atayolu**, 17 Temmuz 1946.

⁴³⁸ **Atayolu**, 15 Temmuz 1946.

⁴³⁹ Adaylar şu kişilerden oluşmaktaydı: Abdullah Fevzi Atahan, Ali Muhsin Bereket, Ömer Lütfü Arıkoğlu, Cemil Bahadır ve Şemseddin Mursal. Bkz: **Yeni Adana**, 18 Temmuz 1946.

birbirini tutmuyordu. DP'nin iddiasına göre, DP 279 ve CHP'de yalnızca 186 milletvekilliği kazanmıştır.⁴⁴⁰

Hatay'da yapılan seçimlere bakıldığında, Hatay için DP'nin kurucularından Refik Koraltan aday gösterilmiş olsa da Hatay'da tüm üyelikleri CHP kazanmıştır. Her iki partinin oy oranları ile ilgili kesin bir bilgi bulunamamıştır. Katılım oranı, % 76,9 olup, bu oran Türkiye ortalamasının (% 85) altındaydı.⁴⁴¹ Buna göre 8. dönem milletvekillerine; Abdulgani Türkmen (Çiftçi), Hasan Mürseloğlu (Çiftçi), Suphi Bedir Uluç (Çiftçi)⁴⁴², Abdullah Cilli (Çiftçi)⁴⁴³, General Eyüp Durukan⁴⁴⁴, Rasim Yurtman (Avukat/Çiftçi)⁴⁴⁵ seçilmiştir.⁴⁴⁶ Kazanan milletvekillerinden Eyüp Durukan hariç, hepsi Hatay doğumludur. Milletvekillerinin eğitim düzeyi hemen hemen aynıdır. Aralarında sadece Eyüp Durukan yüksek öğrenim mezunudur. Mürseloğlu ve Uluç hariç diğer milletvekilleri yabancı dil bilmektedirler. İçlerinde sadece 7. dönem milletvekilliğinden aday olan, Eyüp Durukan ve Abdülğani Türkmen'dir. Diğer dört aday daha önce (Hatay Devleti döneminde dâhil) hiç milletvekilliği yapmamıştır. Dikkate değer bir diğer özellik adayların çoğu çiftçi olup, geniş emlak sahipleridir. 8. dönem milletvekillerinin yaş ortalaması (52,3), 6 ve 7. dönem milletvekillerinin yaş ortalamasından (6 dönem 46,8 iken 7 dönem 45,3'tür) daha yüksektir. Hatta 1960 yılına kadar yapılacak olan seçimlerde (1950, 1954, 1957) en yüksek yaş ortalaması bu döneme aittir.⁴⁴⁷ Hatay İli DP Müteşebbis Kurulu Başkanı, DP adayları imzalı 31 Temmuz 1946 tarihli yazıda seçimlere yönelik şöyle bir itirazda bulunmuştur:⁴⁴⁸

1. Sandık başlarında Halk Partisine oy verilmesi için propaganda ve tazyikler yapıldığı;

2. Bazı yerlerde D. P. temsilcilerinin sandık başlarından uzaklaştırıldığı;

⁴⁴⁰ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar (1945-1950)**, C2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.516-517.; Çavdar, **a.g.e.**, s.413.

⁴⁴¹ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 381.1608.1.; Karpaz, **a.g.e.**, s. 267.

⁴⁴² **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 302.1224.2

⁴⁴³ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 302.1224.2

⁴⁴⁴ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 302.1224.2

⁴⁴⁵ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 302.1224.2

⁴⁴⁶ **Hatay İl Yıllığı 1973**, s.341.; Milletvekillerinin seçim tutanakları için bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, CI, D.8, 1946, s.209-211.

⁴⁴⁷ 8. Dönem Hatay Milletvekillerinin profilleri için bkz: (EK-18)

⁴⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, CI, D.8, 1946 Hatay Milletvekillerinin Seçim Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporları 5- 25.

3. Bazı seçim defterlerine seçmenlerin noksan yazıldığı ve bu defterlerin kanunu müddet içinde asılarak ilân edilmediği;
4. Oyların tasnifi sırasında oy pusulaları kimseye gösterilmeden imha edildiği ve bazı sandıklarda tasnif sonunda oyların değiştirildiği;

Refik Koraltan 1946 seçimlerinin hileli olduğunu, jandarma baskısından dolayı insanların reylerini özgürce kullanamadıklarını Meclis'e taşımıştır. Ancak seçim kurulu tüm iddialarının asılsız olduğuna kanaat getirmiştir. Koraltan yaşananları şöyle dile getirmiştir:⁴⁴⁹ “Hatay'da seçimler başlamıştır, halk bir yabancı işgalinden yeni kurtulmuştur. Fakat henüz ıstırapı geçmeden yeni bir ıstırapa ve istilâya maruz kalmış gibidir. Çünkü jandarma, polis ve hudut askerleri istilâ etmiştir. Onlar da yetmiyormuş gibi sahilde bulunan ganbotlardan top çıkarılmak suretiyle bir tehdit ve ethiş havası yaratılmak istenmiştir. Sakin ve en mukaddes haklarını korumak isteyen binlerce halk bu tazyik havasına maruz kalmıştır. Daha ileri gidilerek şunlar da yapılmıştır; Hatay'da (Harbiye) bucağı vardır. O bucağa bağlı (Bakdiaya) köyü vardır. Bu köy halkı Demokrat oldu diye oraya giden jandarmalar türlü işkenceler yapıyorlar, oradaki vatandaşlardan 21 kişiyi ki, bunları gözlerimizle gördük, yumuşak yerleri şişkin bir hale gelinceye kadar dövülmüş ve orada bulunan vatandaşlardan bir kısmı sandallara binerek Asi Nehri'nin garp sahiline kaçmışlardı. Sandalları olmayanlar köyde kalmış ve işkenceye maruz kalmışlardır. Dahası var, orada sakal bırakırlar, sakalı çekilmiş, yüzünün derisi ile beraber yüzülmüştür. (Soldan gürültüler). Arkadaşlar, seçimin belediyelerin elinde kalmasının mahzurları üzerinde duracağım. Antakya'da seçim komisyonlarından bir tanesi Hünkâr köşesi denilen bir yer vardır, saat 10,5, 21 Temmuz. Haber verdiler, halk birbirine giriyor. Arkadaşlar, şurasını derhal arz edeyim ki, o vakit bütün Demokrat teşkilâtına, arkadaşlarla mutabık kalarak söylediğimiz parola şu idi; fiilen mukabele etmeyiniz. Zararı yok, dayak atsınlar, dövsünler, her çeşit işkenceyi yapsınlar, fiilen mukabele yok, suratınıza bir tokat vururlarsa, öbür tarafınızı çevireceksiniz...” Koraltan, halkın serbestçe oy kullanamadığını; çünkü sandık

⁴⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C 12, D.8, 1948, s. 612-613.; 1946'daki tartışma içinde bkz: TBMM Tutanak Dergisi, , CI, D.8, 1946, s.209-210.; Tarık Mümtaz Göztepe, “Hatay Seçimi ve Refik Koraltan”, Ayyıldız, 24 Mart 1951.

başında bekleyenlerin hükümetin adamları olduklarını, DP'nin oylarının çalındığını, oy zarflarının yırtıldığını Meclis'te dile getirmiştir.

11 Ekim 1946 tarihinde Hatay'da yaşanan olumsuzluklar üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şu sözleri söylemiştir:⁴⁵⁰ *“Seçimler sırasında asaplar gerginleşmiş ve parti mensupları arasında birbirlerini incitecek hadiseler olmuştur. Fakat bugün iktidar partisinin mülayim hareket etmesi ve olan bitenleri unutması gerektir. Birgün Demokrat Parti iktidar mevkiine gelirse onların da mülayim olması lazımdır. Şunu da ilave edeyim ki yakın arkadaşlarım tarafından kurulan Demokrat Parti memlekette bugün taavuz etmiş ve tutulmuştur... Cumhuriyet Halk Partisi Hatay bölgesi müfettişine hitaben DP'nin bütün çalışmalarını kolaylaştıracaksınız. Bunun aksini hoş göremem.”* İnönü geleceğe işaret ederek, seçimlerin demokratik yollarla gerçekleşmesine özen gösterilmesi gerektiği zira birgün yapılan haksızlıkların kendilerine de yapılabileceğini belirtmekteydi.

DP'nin seçim sonuçlarına itirazları sürerken, 29 Aralık 1946'da DP İl Kongresini yapmış ve idare kuruluna Dr. Mithat Kuseyri, Ali Muhsin Bereket, Şükrü Toma, Hamit Urfalı, Abdullah Feyzi Atahan, Sırrı Hocoğlu ve Mehmet Cerebi seçilmişlerdi. Bir gün sonra da İdare Kuruluna Dr. Mithat Kuseyrioğlu seçilmiştir.⁴⁵¹ CHP seçim sonrası da DP'nin Hatay örgütüne katılan kişiler hakkında bilgi toplamaya devam etmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, CHP Atayolu gazetesine yardımda bulunarak, gazete vasıtasıyla DP'li adayların zamanında Fransızlar tarafından önemli görevlere getirildikleri yolunda propagandalar yapmayı sürdürmüştür. Zaten DP'nin Hatay'da örgütlenmesi çabuk olmuş, Koraltan örgütteki insanlar hakkında yeterli bilgi toplayamamıştır.

⁴⁵⁰ [http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm.\(15.04.2013\)](http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm.(15.04.2013))

⁴⁵¹ **Mithat Kuseyrioğlu** 1329 yılında Beyrut'taki Tıbbiye Mektebi'ne girmiş ve 1333 tarihinde İstanbul Tıp Fakültesi'ne nakil ederek 1334 tarihinde mektebi ikmal etmiş ve kısa bir müddet sonra Türk ordusunda hizmet gördükten sonra Antakya'ya gelmiştir. Mensup olduğu Kuseyri ailesinin Fransızlara mütemayil olması dolayısıyla iyi bir eleman gördükleri Dr. Mithat'ı Sancak Maarif Müdürlüğüne getirilmişti. **Ali Muhsin Bereket**: Antakya'nın gayet meşhur mütegalibesinden olan Bereket ailesine mensuptur. Ali Muhsin Bereket mensup olduğu ailenin bütün temayüllerine tevasür etmiştir. Tahsilini kısmen Halep ve Beyrut Amerikan ve Fransız Kolejinde yapmış, fakat ikmal etmemiştir. **Şükrü Toma**: Fransızların itimadını kazanmış. **Hamit Urfalı**: Sakarya Kahvehanesi'ni işleten temiz bir halk çocuğudur. **Abdullah Fevzi Atahan**: Nezihtir. Memlekete bir fenalığı görülmemiştir. Bkz: **BCA**. 490.01.0.0, Yer no:442.1828.1

DP, Hatay'da tam anlamıyla örgütlenemediği gibi CHP'de örgütlenememiştir. Zira CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran, Hatay İl Teşkilatı'na gönderdiği telgrafta kendilerine yönelik önerilerinin olup olmadığı hususunda bilgilendirilmelerini istemiştir. Uran'a verilen cevap da köylerde yaşayanların parti ve partililik gibi konuları hiç anlamadığına dikkat çekilerek, köylülerin çoğunun okuma yazma bilmediği için siyasi faaliyetlerin yürütülmesinin zor olduğu, bundan dolayı buradaki faaliyetlerin köylerde okutulan çocukların okuma yazma öğrendikten sonraya kadar ertelenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁵²

Seçimlerden hemen sonra 1947 yılında, Genel Kurmay Başkanı'nın isteği üzerine Hatay'daki bazı yer adlarının değiştirilmesi istenmiştir. Aynı zamanda İçişleri Bakanlığı yazışmalarında da, Türk diline uymayan dağ ve çay adlarının değiştirilmesi istenmiştir. Teklifin gerekçesi şudur:⁴⁵³ “ Bazı dağ ve çay gibi tabii arıza adlarından dilimize uymayan Hatay ili bölgesinde Antakya şehri civarında bulunan Hanne Çayı'nın (ki Arapça'da hanne kına demektir.) adı “Kınalıçay”; Kassar Çayı'nın “Altınçay”; Süveydiye Bucağı içindeki Cebel'i Sam'anın (ki Cebel Arapça'da dağ demektir.) “Samandağı”; Antakya-Harbiye yolu üzerindeki Fevvarçayının, “Çakıllıçay”; Antakya şehrinin doğu yönündeki Habibineccar mahallince maruf “Dazdağı” olarak adlarının değiştirilmesi Genel Kurmay Başkanlığı'nca bildirilmesi üzerine yapılan haberleşme sonunda bu adların uygunluğu kabul edilerek, İdare Kurulu ve Daimi Komisyon kararlarına dayanılarak Hatay Valiliği'nden teklif edilmiştir.” Bu doğrultuda, kanundan birkaç ay sonra 11 Haziran 1947'de Antakya'ya bağlı “Süveydiye” nahiyesi, “Samandağ” adıyla 1948'de ilçe haline gelmiştir.⁴⁵⁴

20 Mart 1947'de Hatay'a gelen Celal Bayar ve Refik Koraltan, öğleye kadar parti binasında kaldıktan sonra öğle yemeğini yemek için Suphi Bereket'in evine gelmiştir. Aynı zamanda Mithat Kuseyri ile temaslarda bulunmuştur. Bayar şehir turuna çıkmayı planlarken, kendisine Antalya'dan isimsiz mektup gelmiştir.

⁴⁵² BCA, 490.1.0.0, Yer no: 226.892.1; Ayrıca bkz: Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı,” ÇTTAD, XII/25(2012/Güz), s.107-108.

⁴⁵³ BCA, 030.11.1, Yer no: 189.3.6.

⁴⁵⁴ TC Resmi Gazete, Kanun no: 5071, Sayı: 6635, 18 Haziran 1947, s.12506.; Bkz: Mehmet Tekin, Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi(1918-1939), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.437.

Mektupta: “*Bayar’ın Atatürk’e ve vatanına olan sevgisinden bahsedilirken, onun Fransızlar döneminde önemli görevde yer alan kişilerle çalıştığı*” yazılmıştır.⁴⁵⁵ Manda döneminde yaşananların etkisi çok partili hayata damgasını vurmuştur. Geçmişte yaşanan olaylar gazete manşetlerine taşınmıştır.

Bayar ve Koraltan’ın Hatay’daki temasları CHP raporlarına da yansımıştır. Özellikle CHP’nin toprak reformuna olumsuz yaklaşan Tayfur Sökmen ve ailesinin DP’ye yakınlık göstermesi CHP raporlarında yer alan dikkat çekici noktalardan biridir. Zira Tayfur Sökmen, Hatay mücadelesinin önemli isimlerinden biri olup, Fransız manda döneminde Hatay Devleti’nin Cumhurbaşkanıydı. Raporunda Sökmen’in yeğeni Reşat Mursaloğlu’nun, Celal Bayar tarafından DP’yi yeniden kurmak üzere Hatay’a gönderildiği belirtilmiştir. Aynı zamanda parti azası İskenderun Belediye Başkanı Abdullah Mursaloğlu’nun partiden istifa ettiği, bu kişinin de DP’ye gireceği bilgisine yer verilmiştir.⁴⁵⁶ CHP’nin toprak reformu nedeniyle toprak ağaları DP’ye geçmek istemiştir. Bu durum, Reyhanlı ve Kırıkhan’da oyların çoğunun DP’ye gitmesi demektir. Bu nedenle aile fertlerinin bazı üyeleri ilerde DP’ye geçecektir.

Ocak 1947’de Suphi Bereket ve Kadri Mürseloğlu, DP İl İdare Kurulu üyeliğine seçilmişlerdi. CHP raporlarında her iki üyenin Fransızlar döneminde önemli görevlerde yer aldığı bilgisi vardı.⁴⁵⁷ CHP’nin propagandasını yapan Atayolu gazetesi, daha önceki bölümde Bayar’a gelen açık mektuba binaen, DP üyeleri hakkındaki bilgileri manşetlerine taşımıştır. Manşette, “*Hatay Kurtuluş Mücadelesi Kahramanı Yapmak İstedığınız Suphi Bereket’in Kim Olduğunu Biliyor Musunuz?*” denmiştir.⁴⁵⁸ Birgün sonra da “*Varan 2 başlığı altında Partinizin Hatay İl İdare Kurulu Başkanı Dr. Mithat Kuseyri’nin Kimdir?*” denilerek açıklama yapılmıştır.⁴⁵⁹ CHP topladığı bilgileri kendi basını olan Atayolu gazetesi ile kamuoyuna duyurarak DP’yi yıpratmaya çalışmıştır. Oysa her iki şahıs Fransız manda döneminde Hatay’ın haklarını korumaya çalışmıştır.

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Dr. Vedi Bilgin’in hazırladığı raporlarda, Bayar’ı karşılayan lise öğretmenlerinin görevden uzaklaştırmaları gerektiği

⁴⁵⁵ BCA. 030.1.0.0, Yer no: 65.405.8.

⁴⁵⁶ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 442.1828.1.60.

⁴⁵⁷ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 442.1828.141.

⁴⁵⁸ Atayolu, 27 Mart 1947.

⁴⁵⁹ Atayolu, 28 Mart 1947.

vurgulanmıştır.⁴⁶⁰ CHP, DP üyeleri üzerinden DP'yi yıpratmaya çalışmıştır.⁴⁶¹ Bütün bu yıpratma çabalarına karşı Antakya'nın geniş emlak sahipleri, DP'nin seçimi kazanması için para toplamışlardır. Özellikle Abdurrahman Melek'in yeğeni İhsan Melek, para kuvvetiyle seçimlerde kendilerine oy verilmesi halinde halka yardım edeceklerini söylemiş ve bu şekilde CHP'nin yıkılacağı yönünde propaganda yapma yoluna gitmiştir.⁴⁶² Her propaganda da karşıt propagandayı beraberinde getirmişti. Özellikle Atayolu gazetesinin yazarları, Fransızlar döneminde olan olayları gazetelerine taşıyarak DP'yi yıpratmaya devam etmiş ve CHP'den bu amaçla maddi destek almıştır. 9 Aralık 1948'de "*Fransızlara 15 yıl Maarif Müdürlüğü Yapan Şimdiki DP Hatay İl İdare Kurulu Başkanı Bunlara Ne Buyurur?*" manşetiyle Mithat Kuseyri eleştirilmekteydi.⁴⁶³ Oysa daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Kuseyri, Fransız idarecileri ile Türk idarecileri arasında denge kurmaya çalışmıştır.

5 Nisan 1949 tarihinde DP İl Kongresini yaparak, İl İdare Kurulu başkanlığına Ahmet Sırrı Hocaoğlu getirilmiştir.⁴⁶⁴ Bu dönemde, başyazarların aynı zamanda milletvekili oluşu da dikkat çekicidir. Nitekim İleri Hürriyet gazetesi (ki başyazarı A.Sırrı Hocaogludur.) seçim öncesi DP'nin propagandasını yapmıştır. Gazete, CHP'nin Hatay'da Alevi ve Sünni ayrımı yaptığını, DP'yi Alevi düşmanı olmakla suçladığını; oysa DP'nin içinde bunu yapacak üyelerin olmadığı belirtilmiştir.⁴⁶⁵ Seçim öncesi DP, 1946'da yapamadığı örgütlenmeyi geliştirmeye çalışmıştır. 1949'da Hatay'ın birçok bucak ve köyüne parti teşkilatı açılmıştır.⁴⁶⁶ Bu doğrultuda DP hem basında hem de halk arasında iyi bir örgütlenme yoluna gitmiştir.

⁴⁶⁰ **BCA.** 490.1.0.0, Yer no: 442.1828.1.

⁴⁶¹ **BCA.** 490.1.0.0, Yer no: 442.1828.1

⁴⁶² **BCA.** 490.1.0.0, Yer no: 442.1828.1

⁴⁶³ **Atayolu**, 9 Aralık 1948.

⁴⁶⁴ **Atayolu**, 5 Nisan 1949.

⁴⁶⁵ **İleri Hürriyet**, 8 Nisan 1949.

⁴⁶⁶ **İleri Hürriyet**, 7 Ekim 1949.

1.4.2 Hatay'da 1950 Seçimleri ve DP'nin İlk Döneminde Siyasal Faaliyetler (1950-1954)

16 Şubat 1950'de TBMM'de kabul edilen seçim yasasına göre; tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla seçimlerin yapılması kabul edilmiştir. Partiler radyolardan eşit ölçüde propaganda yapacaklardı.⁴⁶⁷ 29 Mart'ta da alınan bir kararla seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağı ilan edilmiştir. Böylelikle Türkiye tarihinde ilk defa gizli oy ve açık tasnif ilkesine göre seçime gidilecekti. 14 Mayıs 1950 seçimleri yaklaşırken, Hatay'daki CHP ve DP rekabeti gün geçtikçe artıyordu. 9 Nisan'da DP Hatay'ın 9 İlçesinde yaptığı oylamalarda milletvekili aday listesini tespit etmiştir.⁴⁶⁸ CHP'de bölge müfettişi Akif İyidoğan, ilçe ve bucaklardaki toplantılara katılarak en iyi aday listesini hazırlamaya çalışmaktaydı.⁴⁶⁹ Hatay İl Yoklama Kurulu 9 Nisan 1950 günü Antakya Halkevi'nde CHP Müfettişi Akif Eyidoğan'ın başkanlığında toplanmış, Merkez İlçe Başkanı Selahattin Burat tarafından yoklama yapılmıştır. Tayfur Sökmen, Dr. Cavit Yurtman, Dr. Abdurrahman Melek, Abdullah Cilli en yüksek oyu alanlar arasında yer almıştı.⁴⁷⁰ 23 Nisan 1950'de CHP Aday listesi belli olmuştur.⁴⁷¹ Böylelikle CHP, Hatay Devleti döneminde Başbakanlık yapmış olan Dr.Abdurrahman Melek ile Cumhurbaşkanı olan Tayfur Sökmen'i seçimlerde aday olarak göstermekle en büyük kozunu oynamıştır. Zira Melek, 6.7.8. Dönem Gaziantep milletvekili iken Sökmen 5.6.7.8. Dönem Antalya milletvekiliydi. Bu kişiler Hatay'da geniş nüfuz sahiptiler. Adaylar belli olur olmaz, milletvekilleri ilçe merkezlerini ziyaret ederek seçmenleriyle temasa girmiştir.⁴⁷² Ancak halk, CHP'nin adaylarının Parti Müfettişi ve Genel Merkez tesiri altında belirlenmesinden rahatsız olmuştur. Buna karşın DP merkezden aday göstermeyerek, adayların seçimini mahalli teşkilatlara bırakmıştır.⁴⁷³ Bu sebeple, Dr. Vedi Bilgin hem Hatay

⁴⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, D VIII, C 24, Ankara, 1950, s.667-677.

⁴⁶⁸ Adaylar şu isimlerden oluşmaktaydı :Dr. Ahmet Mithat Kuseyri, Abdullah Mursaloğlu, Avukat Fevzi Atahan, Avukat Fevzi Kurtarel, Avukat Ömer Lütfi Arıkoğlu. Bkz: **Ayyıldız**, 10 Nisan 1950.

⁴⁶⁹ **Atayolu**, 3 Nisan 1950.

⁴⁷⁰ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 381.1609.1.

⁴⁷¹ Adaylar şu isimlerden oluşmaktaydı: Abdullah Cilli (8.Devre Hatay Milletvekili),Dr. Abdurrahman Melek (8. Devre Gaziantep Milletvekili), Celal Sait Siren (8.Devre Bolu Milletvekili), Tayfur Sökmen (8. Devre Antalya Milletvekili), Hasan Reşit Tankut (8.Devre Maraş Milletvekili), Dr. Cavit Yurtman (CHP Hatay İl İdare Kurulu Başkanı). Bağımsızlar: Dr. Vedi Bilgin, Vedi Münir Karabay'dı.Bkz: **Atayolu**, 23 Nisan 1950.; **Özvatan**, 25 Nisan 1950. Tayfur Sökmen'nin başvuru talebi için bkz: **BCA.**, 490.1.0.0, Yer no: 302.1225.1

⁴⁷² **Atayolu**, 29 Nisan 1950.

⁴⁷³ **Ayyıldız**, 10 Nisan 1950.

mücadelesinde hem de partiye büyük hizmetlerde bulunmasına rağmen aday seçilemeyince merkezi idareye kırıgın olduğunu belirten bir telgraf çekerek CHP'den istifa etmiş, bağımsız aday olmuştur.⁴⁷⁴ Vedi Münir Karabay'da bağımsızlar arasında yer almıştır.⁴⁷⁵ Sonuç itibariyle, CHP içinde de çözümler başlamıştır.

DP, "*Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir.*" propagandasıyla hareket ederken, CHP ise diğer seçim dönemindeki gibi Hatay'ın kurtuluşunda oynadığı rolü esas almıştır.⁴⁷⁶ CHP, Hatay Postası yoluyla yaptığı sloganında "*Topraksıza toprak, toprağına tapu, köylüye kredi ve uzun makine, mahsulüne iyi fiyat ve daha mesut bir hayat CHP'nin eseridir.*" başlığıyla halktan oy istemiştir.⁴⁷⁷ Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı "*Hatay'da Muhalefet*" adlı makalesinde Hatay'ın Anavatan'a iltihakından sonra bu şehirle ilgilenilmediğini, köy yollarının kötü olduğunu, sömürge zihniyetiyle hareket eden valilerin halkı gücendirdiğini, bu nedenle insanların DP'ye ümit bağladıklarını, Satı Bey'in yeni mektebinden çocukluk arkadaşı olan Ali Muhsin Bereket'in baskı yapılmadığı takdirde kendisine, DP'nin seçimleri kazanacağını söylediğini belirtmiştir.⁴⁷⁸

Seçim hazırlıkları yapan CHP İl İdare Kurulu başkanı Dr. Cavit Yurtman, Hatay'da bulunan Alevilerin, Adana Ovası'na çalışmak için gittiklerini ve bu nedenle seçim zamanında Alevilerin tekrar Hatay'a otobüslerle getirilmesi için 25.000 lira CHP Genel Sekreterliği'nden istemiştir.⁴⁷⁹ Bu bağlamda manda döneminde Hatay'ın kurtuluşu için lazım olan Alevilerin –Eti Türkleri- seçim döneminde de önemli olduklarını görüyoruz.

Her iki parti seçim hazırlıklarını tamamlamış, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan TBMM 9. dönem milletvekili seçimlerine CHP ve DP tüm ülke düzeyinde katılmıştır. Ülke genelinde seçime katılanların oranı % 89,3'tü. 14 Mayıs günü yapılan seçim sonucunda, seçim kampanyasını "*Yeter! Söz Milletindir!*" sloganlarıyla yürümüş olan DP, Türkiye genelinde seçimleri kazanarak, % 53,9 oy oranıyla 416, CHP ise % 39. 6 oy oranıyla 69 sandalyeye sahip olmuştur. CHP,

⁴⁷⁴ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 381.1609.1.

⁴⁷⁵ **Özvatan**, 4 Mayıs 1950.

⁴⁷⁶ **Ayyıldız**, 6 Mart 1950.

⁴⁷⁷ **Hatay Postası**, 5 Mayıs 1950.

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1950.

⁴⁷⁹ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 1498.107.1.

ülkenin kalkınmış olan batı bölgesindeki tek bir vilayette dahi üstünlük sağlayamamış; kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusunda ve büyük ölçüde, az gelişmiş bölgelerde CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmasından kaynaklanıyordu.⁴⁸⁰ Meclis, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı seçmiş ve o da Adnan Menderes'i Başbakan olarak atamış, yeni hükümet 22 Mayıs'ta açıklanmıştır.⁴⁸¹ Hatay'da ise seçimlere katılanların oranı % 88,7 idi. Yani seçimlere katılım oranı ülke genelmesine (% 89,3) yakındı. Seçimlere 103.000 kişi katılmış, CHP 48.236 DP ise 42.704 oy almıştır. CHP % 52,2 oy oranı ile seçimleri kazanırken, DP ise % 47,8 oy oranı ile seçimleri kaybetmiştir. Kazananlar şu kişilerden oluşmaktaydı:⁴⁸² Abdullah Cilli⁴⁸³, Abdurrahman Melek⁴⁸⁴, Celal Sait Siren⁴⁸⁵ Cavit Yurtman⁴⁸⁶ Hasan Reşit Tankut⁴⁸⁷,

⁴⁸⁰ Zurcher, a.g.e, s.318.

⁴⁸¹ **Türkiye İstatistik Kurumu**, Milletvekilleri Genel Seçimleri (1923-2011), Ankara, 2012, s.25-56.; Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s. 355.; Ahmad, a.g.e, s.55-56.

⁴⁸² **Hatay Postası**, 16 Mayıs 1950.; **Atayolu**, 29 Mayıs 1950. **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 77.510.19.; Kazım Öztürk, **Parlamento Tarihi**, TBMM, 9. Dönem, 1950-1954, C.7, Ankara, 1998, s.455-462.

⁴⁸³ "1906'(1328 tas. 1322) da Antakya'nın Süveydiye (Samandağ) İlçesinin Yukarı Alevişik Köyü-Mahallesinde doğdu. Hatay'ın Samandağ İlçesi Atatürk Mahallesi (001/03, 69, 107) nüfusa kayıtlıdır. Babası **Maruf Efendi**, annesi **Zehra** hanımdır. 1940'da **Abdulahap-Kâtibe** kızı **Remza** (1916-1995)hanımla evlendi. **Nadiye** (1941), **Nehal** (1942), **Maruf** (1943), **Muzaffer**(1945), **Aysel** (1947), **Hasan** (1950), **Talat** (1953) ve **Mehmet Abdulahap'**(1956) in babasıdır. İlköğrenimini tamamlayıp özel öğrenim gördü. Çiftçilikle uğraştı. Narenciye bahçeleri sahibidir. Samandağ Belediye Başkanırken VIII. Dönem Seçimlerine katılıp 28 Ağustos 1946'da CHP'den Hatay Milletvekili seçildi" I.VIII. Dönem milletvekilliği sonunda IX. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 53 392 oyla Hatay'dan ikinci kez milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 15 Mayıs 1950'de aldı. 22 Mayıs 1950'de Meclise geldi. Tutanağı 13 Haziran 1951 'de onaylandı. Gümrük ve Tekel ve Geçici Dilekçe komisyonlarında çalıştı. X., XII. (I.), XIII. (II.), XIV. (III.) ve XV. (IV.) dönemlerde de Hatay'dan milletvekili seçilen Abdullah ÇİLLİ, 25 Mayıs 1991'de öldü. Samandağ İlçesine bağlı Teke başı Köyünde toprağa verildi." Bkz: **Parlamento Tarihi**, C.7, D.9 (1950-1954), s.455.

⁴⁸⁴ "1896' (1312) da Antakya'da doğdu. Ankara'nın Altındağ İlçesi, Öztürk Mahallesi (074/3, 58, 300) nüfusa kayıtlıdır. Babası **Faik Efendi**, annesi **Hatice Hanımdır**. 1922'de **Hasan - Hayriye** kızı **Leman** (1902 1971)hanımla evlendi. **Faik** (1924), **Erdem** (1927) ve **Gökçen' (ERNER - 1935)** in babasıdır. Halep Sultanisini bitirip Beyrut Tıp Fakültesi'nde başladığı tıp öğrenimini İstanbul Tıp Fakültesinde, 1919'da, tamamlayarak hekim diploması aldı. Bir yıl süre ile Fakültede asistanlık yaptı. Daha sonra Viyana ve Paris'e giderek bilgisini artırdı. Sicilinde Fransızca, Almanca ve Arapça bildiği yazılıdır. 1936'ya kadar Antakya'da serbest hekimlik yaptı. 1936'da nüfusunu Ankara'ya aldirarak, mesleğini, İstanbul ve Ankara'da sürdürdü. Hatay sorununu Fransızlarla görüşmek üzere, Nisan 1937'de, Cenevre'ye giden heyette yer aldı. Aralık 1938 ve Ocak 1939 tarihlerindeki toplantılarda da bu görevini sürdürdü. 1937'de İstanbul'da ve Dörtöyl'da kurulan Hatay Erkinlik (Muhtariyyet) Cemiyetinin İstanbul Şubesi Başkanlığı yaptı. 1938'de Antakya'ya dönerek Hatay CHP Faal Heyeti Başkanı oldu. Hatay Devleti'nin kurulmasından 3 ay önce Haziran 1938'de Hatay Valiliği'ne getirildi. 6 Eylül 1938 - 23 Temmuz 1939 tarihleri arasında Hatay Devletinin Başbakanlığını yaptı. Başbakanlığı sürerken VI. Dönem seçimlerine girdi. Yapılan seçimde 641 oyla 26 Mart 1939'da Gaziantep'ten milletvekili seçildi". Gaziantep Milletvekilliği VII. ve VIII. dönemlerde de sürdü. VIII. Dönem Gaziantep Milletvekili bulunduğu sırada IX. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 54 489 oyla CHP listesinden Hatay Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 15 Mayıs 1950'de aldı. 22

Tayfur Sökmen.⁴⁸⁸ Kazanan adaylardan Hasan Reşit Tankut ve Celal Sait Siren merkez tarafından belirlenmiş olup, Hatay doğumlu değildirler. Cilli ve Sökmen

Mayıs 1950'de Meclise geldi. Tutanağı 13 Haziran 1951'de onaylandı. Dışişleri Komisyonunda çalıştı. Pasaport Kanun tasarısı, Konsolosluk Kanun tasarısı, İskân Bankası kurulması, Akaryakıt ve Harçlar Kanun tasarısı konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Sel felaketine uğrayan Hatay'ın köylerinde alınan önlemler, Hatay'da pamuğa zarar veren haşere konusunda sözlü soruları; Genel Kurulda değişik 7 konuda konuşması vardır. Yasama etkinliği IX. Dönem sonunda biten Abdurrahman MELEK,parlamento sonrasında Merkez Bankasında 1 Haziran 1955 - 20 Temmuz1960 tarihlerinde İdare Meclisi Üyeliği, 14 Ekim 1960 - 14 Temmuz 1961 tarihlerinde Müdürler Kurulu Üyesi olarak görev yaptı ve buradan, yaş sınırı dolayısıyla, 14 Temmuz 1961'de emekliye ayrıldı.VI., VII., VIII. dönemler Gaziantep, IX. dönem Hatay Milletvekilliği yapan Dr. Abdurrahman MELEK, 1952'de Bern'de Parlamentolar arası toplantıya katıldı. Değişik resmî dış gezilerde bulundu.1966'da Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılan "Hatay Nasıl Kurtuldu" adlı bir yapıtı vardır. Emekli yaşamını sürdürdüğü sırada, 13 Ocak1978'de, öldü. Ankara Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi.” Bkz: **Parlamento Tarihi**, C.7, D.9 (1950-1954),s. 456-457.

⁴⁸⁵ Adana doğumlu olan Cemal Sait Siren için bkz: **Parlamento Tarihi**, C.7, D.9 (1950-1954),s .458-459.

⁴⁸⁶ “1905' (1321) te Antakya'nın Fevzi paşa Mahallesinde doğdu. İstanbul Eminönü, Binbirdirek Mahallesinde (004/06, 2, 56) nüfusa kayıtlıdır. Babası **Ahmet Muhtar Efendi**, annesi **Naile Hanım'dır**. 1931'de **Ali Rıza -Kadriye** kızı **Emine Semiha** (1906) hanımla evlendi. **Muhtar Gündüz(1915)**, **Denizhan Rıza** (1933), **Ercan Şeniz** (1935) ve **Naile Filiz'** (1939) in babasıdır. İlk, orta ve lise öğrenimini Antakya'da tamamlayarak 1924'te İstanbul Tıp Fakültesine girdi. 1931'de doktor diploması aldı.7 Kasım 1931'de Cide İlçesi Hükümet Tabipliğine ve 30 Nisan 1933'te Bafra İlçesi Hükümet Tabipliğine atandı. Bu görevde bulunduğu sırada 1Kasım 1934'te ayrılıp yedek tabip teğmen olarak eylemli askerlik görevini tamamladı ve 1 Kasım 1935'te terhis edildi ve eski görevi Bafra Hükümet Tabipliğine döndü. 20 Ocak 1938'de Eskişehir Sıtma Mücadele Tabipliğine ve 24 Temmuz 1939'da Antakya Merkez Hükümet Tabipliğine atandı. Bu görevde iken 27 Nisan 1942'de izinli olarak talim için silâh altına alındı ve 8 Ekim 1943'te terhis edildi. Antakya'daki görevi 15 Mart 1946'da Hatay Merkez Hükümet Tabipliğine atanıncaya kadar sürdü. 10.5.1948'de Maraş Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğüne verildi. Hatay Sağlık Müdürü bulunduğu sırada politikaya atılıp IX. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 53 820 oyla CHP listesinden Hatay Milletvekili seçildi. Seçim tutanağını15.5.1950'de alıp, 22,5.1951'de Meclise geldi. Tutanağı13.6.1951'de onaylandı. Sağlık ve Sosyal, Geçici Dilekçe ve Çalışma komisyonlarında çalıştı. KORALTAN'ın Samandağı İlçesindeki konuşması hakkında sözlü sorusu, Genel Kurulda 3 değişik konuda konuşması vardır. Yasama etkinliği IX. Dönemle sınırlı kalan Mahmut Cavit YURTMAN, Parlamento sonrasında yeniden memuriyete döndü. 27 Ocak1956'da Manisa Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü ve 10 Mart 1958'de Kayseri Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğüne getirildi. Bu görevde 29 Ocak 1965 tarihine kadar çalıştı. (05.651.06) sicil numarası ile emekliye ayrıldı.22 Mart 1995'te öldü. Antakya Mezarlığında toprağa verildi.” Bkz: **Parlamento Tarihi**, C.7, D.9 (1950-1954),s.462-463.

⁴⁸⁷ Özgeçmişi için bkz: **Parlamento Tarihi**, C.7, D.9 (1950-1954),s.461-462.

⁴⁸⁸ “1892' (1307) de Gaziantep'te doğdu. Babası Mustafa Şevki Paşa, annesi Hacı Şayan hanımdır. Hakkı-Gülizar kızı Medine (1903-1976) hanımla evlendi. Kemal Bahir (1923), Nimet (DENER-1924), Sabiha Nedret (MURSALOĞLU-1925), Cüda (SEMENDEROĞLU-1927), Solmaz (1929-1944) ve Mustafa Murat' (1945)'m babasıdır. Rüştüye öğrenimi gördü. 1909'da Kırıkhan'da meydana gelen bir olay ve babasının hastalanması üzerine yüksek tahsile devam edemedi. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Kırıkhan-Hassa arasında askerî ulaşımı sağlamak amacıyla yapılan yolda görev yaptı. Kolordu Komutanı Nihat Paşanın emrinde istihbaratçı olarak çalıştı. Savaş sonunda terhis oldu. Tarımla uğraştı. 11 Aralık 1918'de İskenderun Sancağı ve çevresinin Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine direniş hareketini örgütlemeye başladı. 1920'de Maraş'taki 2. Kolordu emrinde Kuvvayı Milliye Kumandanlığı'nda görev aldı. 1921'de Fransızlarla yapılan mütareke üzerine Hatay Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından temsilci seçilerek, yabancı boyunduruğu altında bulunan Hatay'ın haklarını savunmak üzere Türkiye nezdinde olağanüstü temsilcilik görevini Lozan Anlaşması'na kadar (23Temmuz 1923) yerine getirdi. İskenderun ve Havalisi Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu. Bu tarihten 1933 Haziranı'na kadar Adana ve İstanbul'da işgal altında bulunan Hatay'dan Türkiye'ye sığınanlara yardım amacıyla oluşturulan Antakya-İskenderun Muaveneti

toprak ağası olup; Melek ve Yurtman doktordu. Milletvekillerinin hepsi en az bir tane yabancı dil bilmektedir. Melek, Siren, Yurtman, Tankut yükseköğrenim mezunudur. Sökmen ortaokul, Cilli ise ilkokul mezunudur. 8. dönem milletvekillerinin eğitim düzeyi, diğer iki döneme oranla daha yüksektir. Yaş ortalaması ise 50,8 idi. 8. döneme göre yaş ortalaması (52, 8) düşmüştür. Cilli ise 8. Dönem milletvekilliğinden tekrar aday gösterilmiştir. Adayların genel profiline baktığımızda Hatay'dan seçimi kazanan üyelerin, Fransız manda döneminde Hatay bağımsızlığı için mücadele ettikleri aşikârdır. Özellikle Tankut, “Eti Türklüğü” tezi için Hatay'a gelerek birçok defa konferanslar vermiş, halkın ilgisini çekmiş ve takdirini kazanmıştır.⁴⁸⁹

14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen sonra Hatay'da Belediye seçimleri için hazırlıklara başlanmıştır. CHP, DP'yi oy vermeyen komünistmiş propagandasını şehir ve köylerde yapmakla suçlarken⁴⁹⁰ DP, Hatay'da Alevileri kazanmak için Yeni Yol gazetesi aracılığıyla propagandalara başlamış,⁴⁹¹ Toprak ve İskân Müfettişi Remzi Siliöz köyleri dolaşarak, DP'ye oy vermeyenlere toprak verilmeyeceği konusunda propaganda girişiminde bulunmuştur.⁴⁹²

3 Eylül 1950 tarihinde yapılan Belediye Başkanlığı seçimi ülke genelinde oldukça yüksek katılımlı (% 90) ve hareketli geçmiştir. Bazı yerlerde ise katılım oranı % 45-50 arasında kalmıştır. DP 600 belediyeden 560'nı yani % 93'nü kazanmış, Ekim'deki İl Genel Meclisi Seçimlerinde DP'liler, 67 ilin 55'ini kazanmıştır. Bu başarı üzerine Menderes şunu söylemiştir: “*Türk milleti Halk*

İçtimaiye Cemiyeti Başkanlığı görevini yürüttü. Atatürk'ün uygun görmesiyle V. Dönem'de Antalya'dan Bağımsız Milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935 tarihli seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. Tutanağı 7 Mart 1935'te onaylandı. Dönem boyunca Arzuhal Encümeni üyeliğinde bulundu. Sancağın (İskenderun Sancağı'nın) Mülkî Tamam iyetine ve Türkiye-Suriye Hududunun Teminine Dair Muahedenin Tasdiki Hakkındaki Kanun konusunda konuşma yaptı. Daha önce Dört Yol'u merkez edinerek kurulup çalışan Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin Hatay Erkinlik (Egemenlik, Bağımsızlık) Cemiyeti adını alması üzerine, etkinliklerini burada sürdürdü. Milletler Cemiyeti kararıyla 24 Ağustos 1938'de Hatay'da yapılan Millet Meclisi seçimlerinde Hatay Devleti Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Bu görev, 1 Eylül 1938'den, 23 Haziran 1939'da kendi Millet Meclisi'nin aldığı kararla, Hatay Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasına kadar devam etti. VI., VII., VIII. Dönemlerde Antalya, IX. Dönem'de Hatay Milletvekili olarak parlamentoda görev yaptı. 1969'da, Cumhurbaşkanı Cevdet SUNAY tarafından Cumhuriyet Senatosu'na üye olarak atandı. 1975'te sona eren bu görevinden sonra, daha önce yerleştiği İstanbul'da, 3 Mart 1980'de öldü. Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.” Bkz: **Parlamento Tarihi**, D.5, C.2.(1935-1939).s.51-52.

⁴⁸⁹ 9. Dönem Hatay Milletvekilleri profilleri için bkz: (EK- 19)

⁴⁹⁰ **Atayolu**, 1 Ağustos 1950.

⁴⁹¹ **Yeni Yol**, 31 Temmuz 1950; **Yeni Yol**, 7 Ağustos 1950.

⁴⁹² **Atayolu**, 14 Ağustos 1950.

Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylül'de muhalefetten tasfiye etti."⁴⁹³ Böylelikle Menderes, seçim sonucunu yorumlamıştır.

Hatay'da yapılan seçimlerde, DP adayları ezici bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır. DP her ne kadar genel seçimleri kaybetse de yerel seçimlerde zafer elde etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği ise Antakya olmuştur. Antakya'da DP 6.861 ve CHP 2.705 oy almıştır.⁴⁹⁴ Reyhanlı, Kırıkhan, Samandağ, Hassa, Dört Yol ve Yayladağı CHP, İskenderun, Belen, Harbiye, Payas'ta ise DP seçimleri kazanmıştır. Seçime katılımın yüksek olduğu bilinmekte ancak katılım oranı bilinmemektedir.⁴⁹⁵ Seçim sonrası 9 Eylül'de DP Belediye Meclis üyeleri toplanarak, Belediye Başkanlığı'na Avukat Şekip İnal'ı seçmiştir.⁴⁹⁶ Akabinde Hatay DP Müfettişliği'ne Mahmut Kibaroğlu atanmıştır.⁴⁹⁷ DP iktidarı devraldıktan sonra liberal ekonomi politikası izlemiş, çiftçiye ucuz kredi temin ederek, Marshall Planı dâhilinde köylere traktör göndermiştir. DP'nin ilk dönemindeki ekonomik büyümenin en büyük etkenlerinden biri de ABD'den gelen yardımlardır.⁴⁹⁸ Marshall yardımı çerçevesinde Hatay'a tarımla ilgili aletler ve traktörün gelmesiyle tarımdan elde edilen verim artmış ve bu sebeple toprak sahiplerinin DP'ye ilgisi artmıştır.⁴⁹⁹ Bütün bu gelişmeler sonucunu, belediye seçimlerinde göstermiştir.

DP'li Fevzi Atahan, 1950 seçimlerinde CHP'nin usulsüz iş yaptığı yönündeki iddialarını meclise taşımıştır. Bu iddiaya göre;⁵⁰⁰

1. Samandağ İlçesinde kanuni ehliyeti haiz (3000) den fazla kimsenin seçime iştirak etmemiş olmalarına rağmen etmiş gibi gösterilerek oylarının başkaları tarafından kullanıldığı,
2. Alevişik Mahallesi'ne mensup seçmenlerin Zeytinli Köyünde de oy vermek suretiyle mükerreren rey kullandıkları;

⁴⁹³ **Zafer**, 4 Eylül 1950; Ahmad, **a.g.e.**, s. 60-61.

⁴⁹⁴ **Yeniyol**, 4 Eylül 1950.

⁴⁹⁵ **Hatay Postası**, 5 Eylül 1950.

⁴⁹⁶ **Atayolu**, 9 Eylül 1950.; **Yeniyol**, 9 Eylül 1950.; **BCA**, 030.11.1.0, Yer no: 218.39.7.

⁴⁹⁷ **Yeniyol**, 22 Eylül 1950.

⁴⁹⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.327.

⁴⁹⁹ Özveren vd., **a.g.e.**, s.238.

⁵⁰⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, C.8, D.9, 1951, s. 2-3.

3. Samandağ İlçesine bağlı Mutayran Köyü seçim sandığından D. P. üyelerinin uzaklaştırılarak seçimin sandık başkanı ile C. H. P. partili üyeler tarafından idare olunduğu,
4. Mutayran köyüne ait 30 numaralı sandık başındaki D. P. müşahidine tasnif tutanağı verilmediği ve bu sandık Başkanının tutanağı tahrif eylediği ve seçim torbasının ağzı açık olarak merciine teslim edilmiş bulunduğu,
5. Altınözü İlçesine bağlı 17 sandık kurulu başkanının salâhiyetsiz olarak değiştirildiği,
6. Hızırbey bucağı Müdürünün C. H. P lehine halkı tazyik ettiği, hususlarından şikâyet edilmekte idi.

Atahan aynı zaman da Abdullah Cilli'nin Samandağ'da seçime hile karıştırdığını, bu yüzden DP'nin orada seçimleri kaybettiğini meclis gündemine taşımıştır.⁵⁰¹ DP belediye seçimlerini kazandıktan sonra, Hatay'da yoğun bir şekilde faaliyete girmiştir. 1951 yılına kadar şehrin su, elektrik, yol sorunları halledilmeye çalışılmıştır.⁵⁰² 1953'te Hidro-Elektrik tesisinin yapılması şehir için çok önemli bir gelişme olmuştur.⁵⁰³ Özellikle DP'nin belediye seçimlerini kazanması, genel seçimleri kazanmak için bir umut yaratmıştır. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı koşullarında yeterince yardım yapılamayan Hatay'a, DP iktidarı döneminde daha fazla yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlar genel seçimlerde DP'ye oy olarak dönmesinde önem arz edecektir.

1.4.3 Hatay'da 1954 Seçimleri ve DP'nin İkinci Döneminde Siyasal Faaliyetler (1954-1957)

DP'nin 11 Şubat 1954 günkü toplantısında Menderes'in genel seçimlerin 2 Mayıs 1954'te yapılması kararı, TBMM' de 12 Mart 1954'te oy birliği ile kabul edilmiştir.⁵⁰⁴ Hatay'da CHP ile DP seçim hazırlıklarına başlamıştır. Özellikle DP, 1950 yılından beri köye ve köylüye verdiği ilgi nedeniyle köylerde açılan ocaklar halkın büyük ilgisiyle karşılanmıştır. Bu amaçla Hatay'ın köylerinde DP ocakları açılmaya başlanmıştır.⁵⁰⁵ 1954'te gençleri partiye kazandırmak, partinin sloganlarını

⁵⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, C.8, D.9, 1951, s. 192-193.

⁵⁰² Bir yıllık faaliyet için bkz: **Yeniyol**, 29 Eylül 1951.

⁵⁰³ **Yeniyol**, 19 Aralık 1953.

⁵⁰⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D IX, C 29, Ankara, 1954, s. 919-925.

⁵⁰⁵ **Yeniyol**, 12 Ocak 1954.

yaygınlaştırmak üzere Genç Demokratlar Teşekkülü kurulmuştur.⁵⁰⁶ 9 Mart 1954'te de Genç Demokratların kültürel ve politik faaliyet programı hazırlanmıştır.⁵⁰⁷ Genç DP'lilerden Halil Akgöl, Yeniyol gazetesine “*Niçin Demokratız?*” başlığıyla verdiği demeçte Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün devletin geleceğini gençlere emanet ettiğini, bu amaçla “Gençliğe Hitabe” yi yazdığını; ancak CHP'nin gençlere sırt çevirdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda tek millet ve tek şef sisteminin getirdiği keyfiyetin DP dönemiyle sona erdiği, milletin bu dönemde refaha kovuştuğu için DP'li olduklarını ifade etmişlerdi.⁵⁰⁸ Bu amaçla DP gençlik örgütleri kurarak, seçimlerde daha da etkili olmak istemiştir.

23 Mart 1953'te 70.000 Samandağlıyı elinde tutan Abdullah Cilli, 1954 seçimleri için CHP'den istifa ederek, DP'ye girmiştir.⁵⁰⁹ Bu saf değişiminin en büyük nedeni, DP'nin Hatay'a yaptığı yardımın halkın büyük bir ilgi ve sevinciyle karşılık bulmasıydı.

28 Mart 1954 tarihinde yapılan hem CHP hem de DP aday yoklaması sonucu Hatay Milletvekili adayları tespit etmiştir. Buna göre CHP adayları şunlardı:⁵¹⁰ İnyet Mursaloğlu, Bahri Bahadır, A.Sırrı Hocaoğlu, Ali Şelhum Devrim, Selim Çelenk, Hasan İkiz, Vehbi Aksoy, Ahmet Kahraman. DP'li adaylar ise Mithat Kuseyri (Antakya DP İl Başkanı, Doktor), Abdullah Cilli (Çiftçi), Abdullah F. Atahan (Avukat), Şemsettin Mursaloğlu (Çiftçi), Şekip İnal

⁵⁰⁶ Vilayet İdare Kurulundan Dr. Mithat Kuseyri, A. Fevzi Atahan ve Ali Muhsin Bereket huzurunda yapılan toplantıda, Başkanlığa Kazım Hocaoğlu, İkinci Başkanlığa Şahap Civelek, Muhasipliğe Şefik Cezayirli, Sekreterliğe Hakkı Erişen, Kültür Kolu Başkanlığı'na Ali Seçmen, Spor Kolu Bşk Halil Akgöl, Lokal Müdürlüğüne Ahmet Emin getirilmişti. Bkz: **Yeniyol**, 25 Ocak 1954.

⁵⁰⁷ **A- Kültürel çalışmalar.** 1- Politik eğilim, a) Umumi ekonomi ve Maliye Siyaseti, b) Siyasi tarih, c) Demokrasi ve çok partili rejim, d) Seçim kanunları, 2- Sanat, a) Canlı müzik ve plak sanatları b) Resim sanatı ve sergiler, c) Edebiyet ve tiyatro kursları, 3- Kütüphanecilik, 4- Spor ve eğlence faaliyeti, a) Hafta sonu çayları ve balolar, b) Sportif oyunlar c) Geziler **B- Politik çalışmalar,** 1)Hitabet (propaganda konuşmaları için) a) Açık hava mitinglerinde, b) Siyasi toplantılarda, 2- İkna konuşmaları, 3- Neşriyat kolunda çalışmalar, A) Propaganda Broşürleri, B) Gazete ve mecmua, 4- Parti hizmetleri, a) idari işler, b) Muhasebe, c) inşa ve tamir işleri, d) Teşrifat, 5- Parti çalışmalarına yardım, a) Siyasi toplantı ve miting organizesi, b Karşı partilerin toplantılarını takip, 6- Parti ocaklarında toplantılar, a) Ekip halinde çeşitli ocakları ziyaret, b) İstenilen mevzuda parti teşkilatının seçtiği ocaklarda açıklamalar, c) Meslek sahibi doktor, dişiçi, avukat vs. olanlar tarafından bedava hizmetler. Bkz: **Yeniyol**, 9 Mart 1954.

⁵⁰⁸ **Yeniyol**, 27 Ocak 1954

⁵⁰⁹ **Milliyet**, 23 Mart 1953.

⁵¹⁰ **Atayolu**, 29 Mart 1954.; **Yeniyol**, 29 Mart 1954.; **Milliyet**, 13 Nisan 1954; **Devrimci Gençlik**, 30 Mart 1954.

(Avukat/Belediye Reisi), Ali Muhsin Bereket (Çiftçi), Şevket Sarıcalı (Çiftçi), Celal Ramazanoğlu (Doktor) idi.

DP'li adayların genelinin çiftçi oluşu dikkate değerdir. CHP ise her seçimde olduğu gibi bu seçimde de Hatay mücadelesine destek veren adaylarla yola devam etmiştir. Adaylar tespit edildikten hemen sonra DP sloganlarında, İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladığı Varlık Vergisi ve diğer vergilere, devletçilik politikasıyla memleketin yıllardır geri kaldığı söylemlerine yer vermiştir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı ise İnönü'nün Hatay'dan aldığı gençleri, savaş yıllarında Türk askerinin elbisesini giydirmeyerek onları kireç odalarında, yollarda, çimento fabrikalarında çalıştırmış olmasıydı.⁵¹¹ Bu propagandayla İnönü ve onun partisinin halkın nezdindeki itibarı kötülenmeye çalışılmıştır. Bu söylemler üzerine Nisan 1954'te İsmet İnönü Hatay'a gelmiştir. İskenderun istikametinde yoluna devam eden İnönü, Erzin'e geldiği zaman burada gergin bir hava ile karşılaştı. Yakalarına DP rozeti takmış 1000 kadar Demokrat, ellerindeki pankartlarla İnönü'nün geçeceği yolun iki tarafına sıralanmıştı. Bu pankartlarda “30 yıldan beri ilk defa mı aklına geldik?” veya “Ekmek Karnesi'ni unutmadık” gibi ibareler vardı. DP'liler, Erzin'de çoğunluğu oluşturduğu için İnönü, bu ortamda konuşma yapmak istemedi. Dörttyol'da da aynı mazara vardı. Daha sonra İnönü, İskenderun'a girmiştir. İnönü'nün arabası CHP bayrakları ile donatılmış, 200 kadar vasıta arabasını takip etmiştir. İskenderun'un Sahil Caddesi ve Atatürk Abidesi karşısındaki miting sahasını 20 bin kişi doldurmuştu. İnönü, zabitanın açtığı yoldan geçerek kürsüye çıkıp şunları söylemişti: “İskenderunlular, sevgili hemşerilerim, memleketin Çukurova bölgesinde seyahat ederek buraya geldik. Vatandaşlarımla konuşmak fırsatını bulduğum için bahtiyarım. Seçimler münasebetiyle vatanın 4 yıllık kaderi için karar vereceklerini vatandaşlarım biliyorlar, iş başına getirecekleri idarenin memleket dertlerine çare bulmasını arzuluyorlar. Her yerdeki dert mevzuu aynıdır. Siz yani herhangi bir arkadaş, kendi ailevi ıstırablarını söylemek için memleketin hangi köşesine gitse onu anlayacaklardır. Şimdi umumi olarak bir geçim sıkıntısı pahalılık var. Fakat bunlara çare arayan yok. Hatta hayat pahalılığı, bundan fazla artmayıp duracak diyen de yok. Bu duruma iktidara gelecek herhangi bir siyaset adamı pahalılıkla mücadele mevzuunda bugünkü iktidardan daha fazla muvaffak

⁵¹¹ **Yeniyol**, 28 Nisan 1954

olacaktır.” Daha sonra Antakya’ya hareket eden İnönü, Belen’de otomobilinden inerek Şehitler Abidesi’ne çelenk koyarak yoluna devam etmiştir. İnönü, Antakya’ya vardığında 15 bin kişilik bir halk kütlesi İnönü’nün arabasını kuşatmış ve tezahüratta bulunmuştur. Bu durumda İnönü’nün otomobili ilerleyememiş ve kalabalığın tazyiki ile ezilmiştir. Bu durum karşısında İnönü ezilmiş arabaya yanaştırılan bir jipe havadan aktarılacak suretiye nakledilmiştir. Halkın arasından güçlükle ilerleyen İnönü, miting sahasına gelerek Antakyalılara hitap etmiştir.⁵¹² Antakya’nın lise meydanında halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanan İnönü’ye halk, Lozan kahramanı olarak hitap etmiştir.⁵¹³ DP, İnönü’nün Hatay’a gelişini, “*Hatay davası için iki köy için Türkiye’yi kana boyanamaz.’ diyen Milli Şefe koş.*” diyerek propaganda geliştirmiştir.⁵¹⁴ Böylelikle DP savaş yılları üzerinden propaganda yapmaya devam etmiştir. Bu konuda özellikle DP dönemini anlatan “*Demokrat Köylü*” şiiri dikkate değerdir:⁵¹⁵

Türk köylüsü! Ne mutlu dört yıldır bahtiyarsın.

Tarlana göz attıkça bir ferahlık duyarsın,

Seni zengin ediyor insan boylu ekinler,

Bu devirde çiftçinin elbet bağı serinler

Traktör kapındadır. Erzakın ambarda

Sana yardım edecek bu hükümet yarın da.

Demokratlar geldi neşelisin, karnın tok

Başında eski devrin jandarma dipçığı yok

Köylülere yapılan hizmetleri hesap et

Sana öz evladı gibi el uzatmıştır devlet

Eskiden böle miydin, sahipsiz ve yoksuldun

Aşını ağan yerdi. Açlık düşerdi sana

Ne zaman ortak oldu Halk Partisi tasana?

⁵¹² **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954.

⁵¹³ İsmet İnönü’nün Hataylılara söylediği nutuk için bkz: **Atayolu**, 20 Nisan 1954.

⁵¹⁴ **Yeni Yol**, 9 Nisan 1954.

⁵¹⁵ **Yeni Yol**, 1 Nisan 1954.

DP, CHP'nin piyango afişlerini seçim propagandası olarak kullandığı yönündeki şikâyetini İl Seçim Kuruluna iletse de Yüksek Seçim Kurulu bu itirazı, CHP piyango afişlerinin seçim amaçlı bir propaganda niteliği taşımadığı yönünde karar vermiştir.⁵¹⁶ 28 Nisan 1954'te seçim propagandası sona ermiştir.

2 Mayıs'ta yapılan seçime katılım oranı % 88,6 olup, DP'nin oy oranı % 53,6'dan % 58,4'e yükselmiş, CHP'nin ise % 39,9'dan % 35,1'e düşmüştür. Bu, Meclis'e DP'nin 503, CHP'nin ise sadece 31 sandalyeye sahip olması demektir.⁵¹⁷ Türkiye genelinde seçimleri kazanan DP, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığı'na seçmiş, Bayar Menderesi tekrar Başbakan olarak görevlendirmiştir.⁵¹⁸

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan milletvekilleri seçimleri tüm yurttaki olduğu gibi Hatay'da da büyük bir olgunluk içinde geçmiştir. Hatay'daki seçimleri büyük bir farkla DP adayları kazanmıştır. Seçime katılım oranı % 92,2 olup, bu oran Türkiye genellemesinin üstündedir. Aynı zamanda 1950 seçimlerinden fazla katılım olmuştur. DP 76.547 (% 59,9), CHP ise 49.626 (% 38,4) oy almıştır. 1950 seçimlerine göre CHP oy oranı yaklaşık % 52'den % 38'e düşmüştür. DP ise yaklaşık oy oranını % 48'den % 60'a çıkarmıştır.⁵¹⁹ Bu seçimde milletvekili sayısı 6'dan 8'e çıkmıştır. TBMM X. Dönem DP Hatay Milletvekilleri şu kişilerden oluşmaktaydı:⁵²⁰ Abdullah Cilli (Çiftçi), Abdullah Feyzi Atahan (Avukat)⁵²¹ Ahmet

⁵¹⁶ **Yeni Ulus**, 21 Nisan 1954.

⁵¹⁷ Zürcher, **a.g.e.**, s.326; Karpat, **a.g.e.**, s.75.; **Türkiye İstatistik Kurumu**, Milletvekilleri Genel Seçimleri (1923-2011), Ankara, 2012, s.25-56

⁵¹⁸ **Milliyet**, 13 Mayıs 1954.

⁵¹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre hesaplanmıştır.

⁵²⁰ Milletvekillerinin aldığı oylar için bkz: **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 78.515.13.; **Parlamento Tarihi** : D.10, C.2 (1954-1957), s.371-383. **Yeniyol**, 4 Mayıs 1954.; **Atayolu**, 3 Mayıs 1954.; **Devrimci Gençlik**, 4 Mayıs 1954. Adayların fotoğrafı için bkz: (EK-20)

⁵²¹ "1908' (1324) te Antakya'da doğdu. Hatay'ın Biniciler Mahallesi'nde (0011,0154) nüfusa kayıtlıdır. Babası Hüseyin Efendi, annesi Cemile hanımdır. Hasan -İhsaniye kızı Seniye (1913-1976) hanımla evli, Aykut (1938), Güler (1936), Mehmet Kemal (1941-1997) ve Cemal' (1946) in babasıdır. İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra girdiği İstanbul Hukuk Fakültesi'nden 1930 yılında mezun oldu. Ağustos 1930'da Avunya Hamdi Bey Sulh Hâkimliği'ne, Mart 1932'de Manyas Sulh Hâkimliği'ne, Ağustos 1932'deYenişehir Ceza Hâkimliği'ne atandı. Eylemli askerlik hizmetini yapmak üzere 1 Kasım 1933'te görevinden ayrılıp Yedek Subay Okulu'na gitti. Okuldan Nisan 1934'te nakliye asteğmen rütbesiyle mezun oldu. Kıta hizmetini kısa hizmetli olarak Kırıkkale Askerlik Şubesi'nde tamamlayarak, Nisan 1935'te terhis edildi. Mayıs 1937'de Akseki Ceza Hâkimliği'ne, Mart 1939'da Kırıkhan Hukuk Hâkimliği'ne atandı ise de, işe başlamadan istifa ederek yargıdaki görevini bıraktı. Hatay Devleti'nin Adliye Müsteşarlığında bulundu. Eylül 1939'da 4316 numaralı avukatlık ruhsatı alıp Adana Baro levhasına kaydolundu. Hatay Barosu'nun oluşumu üzerine 1943'te bu baroya geçti. Kasım 1961'de Ankara Barosu'na geldi. 1973'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. Buradaki çalışmalarına Ocak

Mithat Kuseyri (Doktor)⁵²² Celal Ramazanoğlu (Doktor/ DP Genel Kurul Üyesi)⁵²³
Muhsin Bereketoğlu (Çiftçi)⁵²⁴ Şekip İnal (Avukat)⁵²⁵ Şemsettin Mursaloğlu
(Çiftçi)⁵²⁶ Şevket Sarıcalı (Çiftçi).⁵²⁷

1976'da levhadan kaydını sildirerek son verdi. X. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 75260 oyla D.P. listesinden Hatay Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 3 Mayıs 1954'te aldı. 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. İktisat ve Adalet komisyonlarında çalıştı. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkında kanun teklifi, ödünç para verme ve ziraî mücadele konularını görüşen geçici komisyonlarda görev aldı. Genel Kurul'da değişik 9 konuda söz aldı. Yasama etkinliği X. Dönem'le sınırlı kalan Abdullah Feyzi ATAHAN, 13 Ocak 1976'da Ankara'da öldü, Karşıyaka Mezarlığı'nda toprağa verildi." Bkz: **Parlamento Tarihi**: D.10, C.2(1954-1957). s.371-372.

⁵²² "1893' (1309)' de Antakya'da doğdu. Uncular Mahallesi'nde (047,63,44)nüfusa kayıtlıdır. Babası Hacı Reşit ağa, annesi Kadriye Hanım'dır. 1929'da Hacı Mehmet-Nazife kızı Fatma Aliye (ADALI) (1906-1977) hanımla evlendi; Semiramis (1930), Mehmet Reşit (1932), Azade (ADALI-1934), Yusuf (1938) ve Ahmet Yümnî' (1945-1951) nin babasıdır. İlk ve ortaöğrenimini Antakya ve Halep'te tamamlayıp, 1914'te Şam'da tıbbiyeye başladı. Öğrenciliği sürerken Temmuz 1915-Ağustos 1918 tarihlerinde Osmanlı Ordusu'nda, zabıt vekili rütbesiyle, tabip yardımcısı olarak 7. Ordu'da hizmet gördü. İstanbul'a gelerek İstanbul Tıp Fakültesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1921'de buradan mezun olduktan sonra, bir süre, İstanbul Zeynep Kâmil Hastahanesi Dâhiliye Kliniği'ne asistan oldu. Bu sırada babasının Fransızlar tarafından tutuklanması üzerine ihtisasını tamamlamadan memleketine döndü veserbest hekimliğe başladı. Sicilinde Fransızca bildiği yazılıdır. Bu arada Ocak 1914 - Haziran 1915 tarihleri arasında Antakya Rüştüyesi'nde öğretmen vekilliği, Ekim 1921-Şubat 1924 tarihlerinde Antakya Lisesi'nde tabiat bilgileri öğretmenliğinde bulundu. Şubat 1924 - Haziran 1926 tarihlerinde, birinci sınıf müfettiş olarak, müstakil İskenderun Sancağı Maarif Reisliği'ni üstlendi. Bu görevinden isteği ile emekli olup, serbest tabipliğe döndü. 1941'de ikinci kez silâh altına alındı. Tabip yüzbâşı rütbesiyle İskenderun'da değişik kıtalarda hizmet verdi. 4 yılı aşkın hizmeti sırasında 200 yataklı İskenderun Askerî Hastahanesi'nin Baştabip Vekilliği'nde bulundu. Terhisten sonra mesleğini serbest olarak yürüttü. 1946'da Demokrat Parti'nin Hatay örgütünü kurarak partisinin İl İdare Heyeti Başkanlığı'nı üstlendi. X. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 74699 oyla D.P. listesinden Hatay Milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 3 Mayıs 1954'te aldı, 14 Mayıs 1954'te Meclis'e geldi. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda çalıştı. Yasama etkinliği X. Dönem'le sınırlı kalan Ahmet Mithat KUSEYRİOĞLU, 23 Mart 1983'te öldü. Antakya Mezarlığı'nda toprağa verildi. X. ve XII. (I.) dönemlerde Hatay Milletvekili olan Ali MUHSİN BEREKETOĞLU, eşi; Cumhuriyet Senatosu Hatay Üyesi (15.10.1961-7.6.1964) ve XIII. (2.), XV. (4.) ve XVI. (5.) dönemler Hatay Milletvekili olan Sabahattin ADALI, damadıdır." Bkz: **Parlamento Tarihi**: D.10, C.2(1954-1957). s. 378-379.

⁵²³ 8 ve 9. Dönem İçel Milletvekilliği yapan Celal Ramazanoğlu için bkz: **Parlamento Tarihi**: D.10, C.2(1954-1957). s. 382-384.

⁵²⁴ "1908' (1324) de Antakya'da doğdu. Hatay'ın Gazipaşa Mahallesi'nde (0018,0002) nüfusa kayıtlıdır. Babası Rafet Efendi, annesi Saffet hanımdır. Ekim 1943'te Hacı Reşit - Kadriye kızı Nimet (1911) hanımla evlendi, çocuğu yoktur. İlk öğrenimini Antakya ve İstanbul'da tamamlayıp Robert College'de iki yıl okuduktan sonra Beyrut Amerikan Koleji'ne girdi. Yedi yıl öğrenim gördü ve 1929'da mezun oldu. Cenevre Hukuk Fakültesi'ne girdi. Burada son sınıfa kadar okudu ve ailevi nedenlerle mezun olmadan memleketine döndü. Sicilinde İngilizce ve Fransızca bildiği yazılıdır. Hatay'ın Anavatana katılmasında eylemli hizmet verdi. Hatay'ın Anavatanla birleşmesinden sonra askerlik görevini yapmak üzere Kasım 1942'de Hazırlık Kıtası'na, Mayıs 1943'te Yedek Subay Okulu'na girerek, Ekim 1943'te piyade asteğmen rütbesiyle mezun oldu. Kıta hizmetini Sarıkışla 229. Piyade Alayı'nda ve Harp Akademisi'nde İngilizce tercüman olarak tamamlayıp Haziran 1945'te teğmen rütbesiyle terhis edildi. Askerlik sonrasında Hatay'a dönerek çiftliğinde tarım işlerinde uğraş verdi. Demokrat Parti'nin müteşebbis heyetine katılarak genel seçimlere katılınca kadar parti çalışmalarını sürdürdü. X. Dönem seçimlerine girdi. Yapılan seçimde 75479 oyla Hatay Milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 3 Mayıs 1954'te aldı. 14 Mayıs 1954'te Meclis'e geldi. Tarım ve Dışişleri komisyonlarında çalıştı. Gider vergisi kanun teklifini görüşen geçici komisyona seçildi. Yasama etkinliğine X. Dönem sonunda ara veren Ali MUHSİN BEREKETOĞLU, XII. (1.) Dönem'de de aynı seçim çevresinden milletvekili seçildi. Parlamento sonrasında Aralık 1966'da Turizm ve Tanıtma

Bakanlığı'nda memuriyete girdi. Bu görevde bulunduğu sırada Aralık 1971'de emekliye ayrıldı.19 Haziran 1978'de öldü. Antakya Mezarlığı'nda toprağa verildi.” Bkz: **Parlamento Tarihi:** D.10, C.2(1954-1957). s.373-374.

⁵²⁵ “1908' (1324) de Antakya'da doğdu. Sanlılar Mahallesi'nde (0037, 0070)nüfusa kayıtlıdır. Babası Mehmet Efendi, annesi Nazire hanımdır. Eylül 1949'daVIII. Dönem Hatay Milletvekili Rasim YURTMAN ve Kadriye kızı Talât (1919-1996) hanımla evlendi. Nazlı' (1967) nın babasıdır. İlköğrenimini Antakya'da Habibi Nacar İlkokulu'nda, orta ve lise öğrenimini Antakya Lisesi'nde; 1928'de tamamladı. Ankara Hukuk Fakültesi'ne devamlı1933'te mezun oldu. Ekim 1929-Kasım 1930 tarihlerinde Antakya Subuhiye Okulu öğretmenliğinde bulundu. Sicilinde Fransızca bildiği yazılıdır. Ekim1933'te İstanbul Defterdarlığı Fener Şubesi Tahakkuk memurluğuna, Eylül1934'te Aksaray Şubesi'ne atandı. Bu görevden ayrılıp, Ağustos 1935'te Yedek Subay Okulu'na gitti. Nisan1936'da piyade asteğmen rütbesiyle okulu bitirdi ve kıta hizmetini İstanbul Komutanlığı 1. Tümen 5. Alay'da tamamlayıp Kasım 1936'da terhis edildi. Kasım 1941'de ikinci kez silâh altına alınıp 57. Tümen, 37. Alay'da hizmet verip Mart 1943'te terhis oldu. Ocak 1936'da İzmir Varidat Kontrol memurluğuna atandı. Bu arada kazanç ve muamele vergileri, Resen takdir komisyonları başkanlıklarında bulundu. Hatay mücadelesi dolayısıyla 1938'de Hatay Maliye Genel Müdürlüğü'nü üstlendi. Bu görevi 23 Temmuz 1939'da son buldu. Hatay'ın Anavatanla birleşmesinden sonra Haziran 1943'te 230/60 sicil numarasıyla İzmir Barosu'na girip avukatlığa başladı. Kasım 1946'da Hatay Barosu'na geçerek mesleğini Antakya'da yürüttü. Aynı yıl Demokrat Parti'ye girip partinin değişik kademelerinde görev aldı.1950'de partinin adayı olarak seçimlere girip Antakya Belediye Başkanlığı'na seçildi. Dolayısıyla, Eylül 1951'de, meslekî çalışmasına ara verdi. Belediye Başkanlığı, milletvekili seçimlerine girmesi nedeniyle, 22 Mart 1954'te sona erdi. Temmuz 1954'te Hatay Barosu'ndaki kaydını yeniledi ve Aralık 1980 tarihinde isteği ile meslekî çalışmalarına son verdi. X. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 77128 oyla D.P. listesinden Hatay Milletvekilliği'ne seçildi. Seçim tutanağını 3 Mayıs 1954'te aldı. 14 Mayıs1954'te Meclis'e geldi. Sağlık ve Sosyal Yardım, Bütçe ve Adliye komisyonlarında çalıştı. Millî Korunma Kanunu, Maden Kanunu, ödünç para verme konularında kurulan geçici komisyonda görev aldı. Değişik 9 konuda 1 sözlü, 3 konuda yazılı olmak üzere12 sorusu, Genel Kurul'da 6 ayrı konuda konuşmaları vardır.1955 yılı sonunda, ispat hakkının kabul edilmemesi önde olmak üzere, partisinin genel tutumunu onaylamadığından D.P. den istifa etti. Kısa bir süre sonra D.P. den ayrılan arkadaşları ile birlikte Hürriyet Partisi'ni kurdu. Hürriyet Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliğinde ve parti müfettişliğinde bulundu.1960'tan sonra Hatay'da Yeni Türkiye Partisi'nin girişimci kurulunu oluşturdu ve il başkanlığını üstlendi. XII. (1.) Dönem seçimlerine girerek, aynı seçim çevresinden ikinci kez milletvekili seçildi. 23 Şubat 1965 - 22 Ekim 1965 tarihleri arasında görev yapan Suat HAYRİ ÜRGÜPLÜ Kabinesi'nde Devlet Bakanlığı yaptı. Emekli Sandığı'ndan08.651.002 sicil numarası ile emeklidir. Halen (Mart 2000) Ankara'da emekli yaşamını sürdürmektedir. Bkz: **Parlamento Tarihi:** D.10, C.2(1954-1957). s. 376-377.

⁵²⁶ “1 Ocak 1914'te Reyhan iye'de doğdu. İskenderun İlçesi Kurtuluş Mahallesi'nde (0008,0697) nüfusa kayıtlıdır. Babası Neşet Efendi, annesi Hayriye hanımdır. Ekim 1947'de Louis Wenker-Antoinette kızı İffet (1921) hanımla evlendi. Filiz (1949), Neşet (1950), Senem (1954) ve Aslı Bahar' (1956)ın babasıdır. İlk ve ortaokul öğrenimini Antakya, İzmir, Maraş ve İstanbul'da tamamladı. Sağlık nedeniyle öğrenimini sürdüremedi. Sicilinde Fransızca okuyup yazdığı yazılıdır. Çiftliğinde tarımla uğraştı.1935'ten 1938'e kadar Hatay davamızda eylemli katkıda bulundu. 1936'daFransızlar tarafından 7 ay süreyle hapse atıldı. 1938'de yeniden takibe uğrayınca anavatanına geçti. 1939-1943 tarihleri arasında Reyhanlı Belediye Başkanlığında bulundu. 1942-1945 yıllarını, tedavi gördüğü, İsviçre'de geçirdi. Adana Askerî Hastahanesi'nce, 28 Kasım 1945 gün ve 2461 sayılı raporu ile askerlikten daimi çürüğe çıkarıldı.1946'da D.P. nin Hatay teşkilâtını kuranlar arasında yer aldı. Eylül 1950-Mart 1954 yıllarında İskenderun Belediye Başkanlığında bulundu. X. Dönem seçimlerine girdi. Yapılan seçimde 75963 oyla Hatay'dan milletvekili seçildi. 3 Mayıs 1954'te seçim tutanağını aldı, 14 Mayıs 1954'te Meclis'e geldi. Gümrük ve İhisarlar ve Tarım komisyonlarında çalıştı. Arazi Vergisi, Vergi Usul Kanunu ve Memurin Kanunu konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Genel Kurul'da 2 konuda konuşması vardır. X. Dönem sonunda yasama etkinliğine ara veren Şemsettin MÜRSALOĞLU, Ocak 1959 - Mayıs 1960 arasında İskenderun Belediye Başkanlığı yaptı. Nisan 1965'te İskenderun Ticaret Odasına kaydoldu. Toprak mahsulleri alım satımı ile uğraştı. Kasım 1963 - Mart 1966 arasında, üçüncü kez, İskenderun Belediye Başkanlığı görevinde bulundu. XIII. (2.) Dönem ara seçimlerinde aynı seçim çevresinden ikinci kez milletvekili oldu. Bu devre sonunda yasama etkinliği bitti. 1 Ocak 1986'da malulen emekliye ayrıldı. Çiftliğinde emekli yaşantısına devam ederken ve bir okul yaptırma hazırlıkları içindeyken, 6 Haziran 1987'de, geçirdiği bir trafik kazasında

Celal Ramazanoğlu dışındaki milletvekilleri, Hatay doğumludur. Cilli, Mursalıoğlu ve Sarıcalı dışındakiler yükseköğretim mezunudur. Atahan ve Ramazanoğlu hariç, diğer milletvekilleri yabancı dil bilmektedirler. Bu dönemin milletvekillerinin eğitim düzeyleri, diğer dönemlerdeki milletvekillerinin eğitim düzeyinden oldukça yüksektir. Milletvekillerinin yaş ortalaması (48), 9. döneme göre (50,8) daha düşüktür. Cilli, 8 ve 9. Yasama döneminde CHP milletvekiliydi. Ramazanoğlu ise 8 ve 9. Yasama dönemi CHP İçel milletvekiliydi.⁵²⁸ Hem DP'nin hem de CHP'nin aday profilleri aynı olmasına rağmen farkın 30.000'ni bulmasının temel sebebi; DP'nin Türkiye genelinde olduğu gibi Hatay'da yapmış olduğu yatırımlardır. Bu durum seçimlerin DP'nin kazanmasına ve CHP oylarının DP'ye kaymasına yol açmıştı. Özellikle Fransız manda ve milli şef döneminde yapılamayan; ancak 1953'te yapılan Defne-Harbiye Hidroelektrik santrali⁵²⁹ DP'nin oyunu artırmıştır.

Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmıştır:⁵³⁰
“İnsanlar artık DP'nin Türkiye'de ve Hatay'da yaptığı yatırımları görmüşlerdi. İnönü'nün vergi politikaları hakkında bezdirmişti. Özellikle DP'nin ilk yıllarındaki özgürlükler, yeter söz milletindir propagandası, Marshall yardımları köylere elektrik ve su gitmesi DP'nin oylarını artırmıştı. 1953'lü yıllara kadar Amik Ovası'ndan

öldü. İskenderun Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi. Arzusu daha sonra çocukları tarafından yerine getirildi. Büyük Reyhanlı Türkmen Aşireti Tarihi (İzmir 1984, Karınca Matbaacılık)adlı bir eseri vardır.” Bkz: **Parlamento Tarihi**: D.10, C.2(1954-1957). s.380-381.

⁵²⁷ “1915' (1331) te Reyhanlı'nın Akkuyu Köyü'nde doğdu. Antakya'nın Güllü Mahallesi'nde (0019,0039) nüfusa kayıtlıdır. Babası İbrahim Paşa, annesi Emiş Hanımdır. Eylül 1942'de Cemil - Düriye kızı Talât (1921) hanımla evlendi, Necla(1944), Necdet (1945), Nurten (1947), Nursen (1947 ikiz) ve Nesrin' (1950) in babasıdır. İlk ve ortaokul öğrenimini Antakya Sultanisi'nde tamamlayıp 1927'de bir süre Halep Tersent Koleji'ne devam etti. Sicilinde az Fransızca ve Arapça bildiği yazılıdır. Mayıs 1942'de eylemli askerlik hizmetini yapmak üzere silâh altına alındı. Kısa dönem askerliğini Amasya'da tamamlayıp Şubat 1943'te terhis edildi. Hatay İli Valiliği'nde ve T.M. Ofisi Kırıkhan Şubesi'nde bir süre kâtip ve memur olarak çalıştı. Çiftçidir.1950 seçimlerinde D.P. den İl Meclisine ve Daimi Komisyon üyeliğine seçildi. X. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde D.P. listesinden 74577 oyla Hatay'dan milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 3 Mayıs 1954'te aldı, 14 Mayıs1954'teMeclis'e katıldı. İktisat ve Tarım komisyonlarında çalıştı. Yasama etkinliği X. Dönemle sınırlı kalan Şevket SARIÇALI, parlamento sonrasında 1963'te Yeni Türkiye Partisi İl Başkanlığı'nda, 1965'te Adalet Partisi'nin Seçim Komisyonu Başkanlığında bulundu. Emekli Sandığı'ndan 15.651.007 sicil numarası ile emeklidir. Emekli yaşamını sürdürürken, 20 Ekim 1991'de öldü. Antakya'da aile mezarlığında toprağa verildi.”Bkz: **Parlamento Tarihi**: D.10, C.2(1954-1957). s.383-384.

⁵²⁸ 10. Dönem Hatay Milletvekilleri profili için bkz: (EK-21)

⁵²⁹ 3 milyon 522 bin lira sarf edilmek suretiyle 1953 senesinde hizmete konulmuş olan Defne-Harbiye Hidro-Elektrik santrali, 3 bin kilovat takatinde olup istihsal kapasitesi 13 milyon kilovat satır. Bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.12, D.11, 1960, s.11.

⁵³⁰ 16 Ağustos 2012 tarihinde Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşme.

verim alınmazken DP döneminde buradaki bataklıklar kurutulmuş, köylüye traktör verilmesiyle tarımsal verim burada artmıştı. Abdullah Cilli'de bir toprak ağasıdır. CHP'nin toprak reformuna karşı olduğu ve DP'nin atılımlarından etkilendiği için DP'ye girmişti. Samandağ'da bu vesileyle DP'ye olan oylarda artmıştı.”

Hatay'a yapılan yardımlar, seçim propagandaları DP'nin seçimi kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Pol Kayuka ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle anlatmıştır:⁵³¹ “Demokrat Parti Türkiye genelinde olduğu gibi Hatay'da da kazanmıştı. Bu durum doğaldı. Çünkü insanlar İnönü'nün vergi politikasından sıkılmış, yeni partinin diğer şehirlerdeki hizmetini görmüştü. Demokrat Parti ABD'den gelen yardımlarla Hatay'ın yollarını yapmış, köylere elektrik, su gitmiş, köylülere traktör verilmişti. En önemlisi Hidro-Elektrik santralini yapmışlardı. Bu durum bizlerde büyük bir heyecan yaratmıştı. Aynı zamanda oy karşılığı DP'ye oy verenlere toprak verilmişti. Abdullah Cilli'de CHP'den istifa ederek DP'ye geçmişti. Cilli, Samandağ'ın en tanınmış ailelerinden olup toprak ağasıydı. Onunda topraklara yönelik yatırımı olduğu için DP vaatleriyle CHP'ye geçtiğini düşünüyorum. Çünkü DP Hataylılara çok şey vaat etmişti.” Elde edilen bilgiler doğrultusunda ABD'den gelen yardımlarla gerçekleşen yatırımlar, DP'ye olan ilgi ve güvenin artmasına yol açtığı gibi oyların DP'ye kaymasını sağlamıştır.

Antakya Belediye Reisi Şekip İnal'ın Hatay Milletvekilliğine seçilmesi nedeniyle, Belediye Reisliği'ne Fuat Atahan getirilmiştir.⁵³² CHP'nin katılmadığı 13 Kasım 1955'te yapılan belediye seçimi sonunda Türkiye genelinde DP belediyelerin asli üyeliklerinin % 74,6'sını yedek üyeliklerin % 87,4'ünü almıştır. CHP yurt genelinde sadece 17 belediye başkanlığını alabilmiştir. 1946'dan beri % 37,1 ile bu seçimlerde gerçekleşmiştir. Netice itibariyle DP belediyelerin ve İl Genel Meclislerinin büyük çoğunluğunu ele geçirmiştir.⁵³³ Hatay'da yapılan belediye seçimlerine DP, CHP ve bağımsızlar katılmıştır. DP Hatay'ın 7 il ve kasabasında (Antakya, İskenderun, Harbiye, Samandağ, Hassa, Payas, Erzin), Bağımsızlar ise 5 ilinde (Reyhanlı, Kırıkhan, Yayladağı, Altınözü ve Dört Yol) seçimleri kazanmıştır. Seçimlere katılım oranı % 42 olup, bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. DP,

⁵³¹ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme.

⁵³² **Sabah**, 15 Mayıs 1954; **Yeni Yol**, 15 Mayıs 1954.; **Atayolu**, 15 Mayıs 1954.

⁵³³ Albayrak, **a.g.e.**, s.273.

Antakya’da 5.203 oy (%52), Bağımsızlar ise 4.780 oy (%48) almıştır.⁵³⁴ Bu durum Hatay seçimleri için DP’nin zaferi olarak nitelendirilebilir. Zira 1950 seçimlerine nazaran DP, 1955 yılında daha fazla belediyeyi ele geçirmiş, CHP ise tamamen yenilgiye uğramıştır.⁵³⁵ 1955’te 5 olan belediye başkanlığı sayısını, 7’ye çıkarmıştır. CHP’nin sahip olduğu belediye başkanlıklarını da bağımsızlar kazanmıştır. Seçim sonucu belediye başkanlığına Dr. Adil Bereket seçilmiştir.⁵³⁶ 9 Ocak 1956’da Bereket’in başkanlığa seçilmesi onaylanmıştır.⁵³⁷ DP İl Başkanı Dr. Adil Bereket Belediye Başkanı olması dolayısıyla parti binasında toplantı yapılmış, ittifakla Hatay DP İl Başkanlığı’na A. Kerim Çincin seçilmiştir.⁵³⁸ Bunun nedenini seçmen eğiliminin yapılan yatırımlara önem vermesinde aramakta fayda vardır. Ancak DP’nin antidemokratik uygulamaları, ekonomide yaşanan durgunluk parti üyelerini rahatsız etmişti. Bu bağlamda Hatay Milletvekili Şekip İnal (eski belediye başkanı) *“Partinin 10 yıl öncesine geri döndüğünü ve demokrasi kavramı ile hiçbir ilgisinin kalmadığını”* öne sürerek DP’den istifa etmiştir.⁵³⁹

Seçimlerden sonra 3 Ekim 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes İskenderun’a gelerek Atatürk meydanında, bütün meydanları doldurup yan caddelere taşan halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Menderes İskenderun’a, civardaki petrol araştırmalarının müspet neticelerinden birisi olmak üzere sondaj kuyuları açılmasına başlanmak gibi son derece sevinç verici bir iş için geldiğini belirttikten sonra şunları söylemişti: *“İnşallah, memleketimize büyük hayırlar getirecek olan bu teşebbüs muvaffakiyetle neticelenir ve esasen büyük bir hızla refah ve terakki yolunda ilerleyen memleketimizin, bu yeni imkânlarla, bugünden tasavvur ve tahayyülü mümkün olmayan son derecede parlak istikbali tahakkuk eder. Cenabı haktan bütün kalbimle niyaz etmekteyim: ‘Allah, Türk milletini ve yurdunu daima müreffeh ve mesud tutsun.’* Menderes, yabancı sermaye ve yatırımlar konusunda muhalefete çatmıştır. Menderes’in konuşmalarını 7 başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar: Yabancı sermaye mevzuunda yapılanlar, Hücumlara cevap, Petrol bulursak, Türk-

⁵³⁴ **Sabah**, 15 Kasım 1955.

⁵³⁵ **Hatay**, 17 Kasım 1955.

⁵³⁶ **Hatay**, 16 Kasım 1955.; Bereket’in başkanlığının onaylanması 9 Ocak 1956’da olmuştur. Bkz: **BCA.30.11.1.0**, Yer no: 255.1.18.; **Sabah**, 17 Kasım 1955.

⁵³⁷ **BCA**, 30.11.1.0, Yer no: 255.1.18.

⁵³⁸ **Hatay**, 18 Kasım 1955.

⁵³⁹ Turan, **a.g.e.**, s.123. 4. Kitap

Amerikan münasabetleri, Amerikan yardımlarının artırmalıdır, Geçen seneki yokluk buhranı ve bu yıl, Hürriyet bahsi idi.⁵⁴⁰

İskenderun'dan sonra Adnan Menderes'in Antakya'ya gelişi büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Cumhuriyet Meydanı'nı dolduran kitleye hitap eden Menderes:⁵⁴¹ *“Sizlere karşı duyduğum şükran hislerimi ifade edebilmek için kelime bulmaktan acizim. Bugüne kadar Hatay'a gelmeyişimin sebebi, menfi propagandacıların ifade ettikleri gibi; bir kırgınlık eseri değildir. Şuanda aranızda bulunduğum için bahtiyarım. Siz de daima bahtiyar olun sevgili Hataylılar”* buyurmuşlardır.” diyerek sözlerine başlamıştır. Menderes ayrıca Samandağ, Reyhanlı ve Kırıkhan kazalarını ziyaret etmiştir.⁵⁴² Aynı zamanda Celal Bayar'a çektiği telgrafta, Hatay halkının ihtiyaçlarından birisi de toprak meselesi olduğunu, gezintisinde sık sık toprak isteyen vatandaşlar olduğunu belirtmiştir.⁵⁴³ Menderes'in, Hatay'dan ayrılmasından sonra 8 Ekim 1956 tarihinde DP Kaza Kongresi toplanarak ittifakla heyet idaresinin başına Fevzi Atahan'ı seçmiştir. Seçim işlerinden sonra 1956' ya kadar Hatay'da köylerde su, elektrik, okul sorununu çözüme girişiminde bulunmuş, köye ve köylüye yardım için aynı doğrultuda faaliyette girişilmiştir.⁵⁴⁴ DP'nin köye ve köylüye verdiği destek, DP'yi iktidara taşıyan en önemli sebep olmuştur. Atahan, 2 Ekim 1957'de Antakya Belediye Başkanlığına seçilmiş, 9 Aralık 1957'de de başkanlığı onaylanmıştır. Bu görevinde 18 Ocak 1960'a kadar sürdürmüştür.⁵⁴⁵

1.4.4 Hatay'da 1957 Seçimleri ve DP'nin Üçüncü Döneminde Siyasal Faaliyetleri (1957-1960)

DP'liler genel seçimlerin 27 Ekim 1957'de yapılacağını 4 Eylül'de açıklamışlar ve bu teklif, 11 Eylül'de TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁵⁴⁶ Seçimlerden önce 16 Ocak 1957'de TBMM Başkanı Refik Koraltan Hatay'a gelmiştir. Hatay mebusları ile Hatay Valisi ve büyük bir Hataylı kafilesinin kendisine

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1954.

⁵⁴¹ **Hatay**, 4 Ekim 1956.; **Atayolu**, 4 Ekim 1956.

⁵⁴² **Hatay**, 5 Ekim 1956.

⁵⁴³ **BCA**, 30.1.0.0, Yer no: 41.244.18.

⁵⁴⁴ **Hatay**, 8 Ekim 1956.

⁵⁴⁵ **BCA**, 30.11.1.0, Yer no: 267.33.4

⁵⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D X, C 20, Ankara, 1957, s. 735-750.

refakat ettiği Koraltan, Hatay'ın ilçesi olan Dört Yol kaymakamlık binasından halka hitap etmiştir. Koraltan, seçim öncesi kendi iktidarları döneminde Hatay'a birçok yatırımlar yaptıklarını, şehrin bu sayede gelişip, kalkınıp ve zenginleştiğini dile getirmiştir.⁵⁴⁷ Seçimler yaklaştıkça partiler arası rekabette artmakta ve bu rekabet sokaktaki insanlara da yansımaktaydı.

Hatay'a gelen Milliyet gazetesi yazarı Halit Kıvanç yaşananları "*Hatay'da Her Parti Kazanacağız Diyor*" adlı makalesinde şöyle anlatmaktaydı:⁵⁴⁸ "*İskenderun'a dönmek üzere vasıta beklerken, garajın önünde Hataylı şoförle sohbet ediyordum. Hemen hepsi şikâyetçiydi. "Hatay'da Demokrata rey verilmez artık. Lastik yok, sefere çıkamıyoruz." Diyorlardı. İşte bu sırada gelen genç DP'li şoförlerin fikrine iştirak etmemiş, DP'nin zaferinden emin olduğunu ifadeye başlamıştı. Şoförler ise Halk Partisi'nin seçimi alacağına ısrar ediyorlardı. Hatay'da iki tarafın iddiası büyük. İkisi de yüzde yetmişten aşağı konuşmuyor. Muhakkak kazanacağız diyor. Aslına bakılırsa Hatay'da, gezdiğim diğer vilayetlerden pek farklı bir manzara görmedim. Demokrat, İşte icraatımız meydan da, Onların 27 senede yaptığının 27 mislini 7 senede yaptık. Halk bilhassa köylü nankör değildir. DP'nin büyük iktisadi istiklal savaşını müdriktir. Geçici sıkıntılara bakıp da kalpten bağlandığı DP'den dönmez, 951'e nazaran daha yüksek rey farkıyla kazanacağız" diye konuşurken, muhalifin sözleri de şöyle: Millet, vaatlerini tutmayan DP'den yüz çevirdi. Pahalılık alıp yürüdü. Hala Hatay gibi hudut vilayetlerinde alınan isabetsiz tedbirler, vatandaşı mağdur etti."...Halk Partisi İl Başkanı Sırrı Hıcaoğlu, "954 seçiminde 26 bin farkla kaybettik. Lakin bugün bu farklı kapanış, hatta müspet fark yaratmış durumdayız. Hatay'da partimizin, seçimi 15 bin farkla kazanacağını sanıyoruz. Köylüde bizim safımızdadır. Sözleriyle ümidini izhar ediyor."*

DP'nin 1954'teki genel ve yerel seçim başarısından dolayı partiye aday olanların sayısı artmaktaydı.⁵⁴⁹ 8 Ekim 1957'de CHP aday listesini açıkladı. Adaylar şu kişilerden oluşmaktaydı:⁵⁵⁰ A. Sırrı Hıcaoğlu (Avukat)⁵⁵¹, Rıfat Bahadır (Çiftçi),

⁵⁴⁷ **Aynı Tarihi**, 16 Ocak 1957.

⁵⁴⁸ Halit Kıvanç, "*Hatay'da Her Parti Kazanacağız Diyor*", **Milliyet**, 2 Ekim 1957.

⁵⁴⁹ **Atayolu**, 23 Eylül 1957.

⁵⁵⁰ **Atayolu**, 8 Ekim 1957.

Ömer Fevzi Reşa (Çiftçi), İnyet Mursaloğlu (Çiftçi), Ahsen Aral (Avukat), Ali Şelhum Devrim (Çiftçi), İzzettin Cilli (Çiftçi), İhsan Ada (Avukat/ Ulus Yazı İşleri Müd.).

DP adayları da şu kişilerden oluşmaktaydı:⁵⁵² Şemsettin Mursaloğlu (İskenderun Belediye Reisi), A. Mithat Kuseyrioğlu (Doktor), Hüseyin Bilgay (Veteriner), Cemil Bahadırlı (Avukat), Fevzi Atahan (Avukat), Abdullah Cilli (Çiftçi), Ali Muhsin Bereketoğlu (Çiftçi/ DP İl Başkanı), Merkezden belirlenecek.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere CHP adaylarının çoğunu geniş emlak sahiplerinden yana kullanırken, DP şehrin aydınlarına yer vermiştir. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçime katılım oranı % 76,4 olup, diğer seçimlere göre seçmen katılımında önemli bir azalma olmuştur. Ülke genelinde DP % 48 oy oranı ile 610 milletveiliğinden 424'ne sahip olmuştur. Geçen sene ki seçimlerde bu sayı 503 iken, bu seçimlerde DP % 10 oranında oy kaybetmiştir. CHP ise % 41 oy oranı ile sandalye sayısını 31'den 178'e çıkarmıştır. Seçim sonrasında Meclis, Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı'na, Koraltan'ı tekrar Meclis Başkanlığı'na seçmiştir. Bayar'da Menderes'i Başbakanlığa tayin etmiştir.⁵⁵³ DP'nin oy kaybetmesindeki en önemli etkenden birkaçı ekonomik bunalım, egemen seçkin sınıfın özellikle aydınların ve ordunun hükümetten soğumasıydı.⁵⁵⁴

Seçimler, Türkiye'de olduğu gibi Hatay'da da büyük bir olgunluk ve sakinlik içerisinde geçmiştir. Seçimler sonucu Hatay'da CHP adayları seçimi kazanarak XI. Dönem TBMM Hatay Milletvekili olmuşlardır.⁵⁵⁵ 1957 genel seçimi katılım oranı % 78,5 olup, daha önce yapılan iki seçime göre en düşük seçmen katılımının olduğu bir seçim olmuştur. CHP 62.562 (daha önce ki %38 oy oranını %46,9'a çıkarmış), DP ise 60.617 (daha önceki % 60 oy oranını, %45,4'e düşürmüştür.) oy almıştır.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ CHP raporlarında Sırrı Hocaoglundan şöyle bahsedilmekteydi: yaradılış ve temayülleri itibariyle kozmopolittir. Komünistlikle maruftur. İki defa İstanbul'da bir defa da Hatay idaresi zamanında Kominist propagandası yapmak ve kominist cemiyeti teşkil etmek suçundan dolayı tevkif edilmiştir. Tahsilini İstanbul hukukunda yapan Sırrı Hocaoğlu Fransızların teşvik ve muzaheretiyile Parise gitmiş ve iki sene sonra Sorbon Darülfünuna devam etmiştir. Çok zeki, kurnaz ve menfi ruhlu komünisttir. Bkz: **BCA**. 490. 1.0.0, Yer no: 442.1828.1.

⁵⁵² **Hatay Postası**, 3 Ekim 1957; **Milliyet**, 19 Ekim 1957.

⁵⁵³ **Milliyet**, 2 Kasım 1957; **Milliyet**, 3 Kasım 1957.

⁵⁵⁴ Zürcher, **a.g.e.**, s.327.; Karpat, **a.g.e.**, s.87.

⁵⁵⁵ **Atayolu**, 29 Ekim 1957.

⁵⁵⁶ **Türkiye İstatistik Kurumu**, Milletvekilleri Genel Seçimleri (1923-2011), Ankara, 2012, s.25-56 http://www.konrad.org.tr/secim/ayrinti.php?yil_id=3&il_id=733

Diğer dönem 8 milletvekili seçilirken, bu dönem sayı 10'a çıkmıştır. CHP aday profiline bakıldığında Ahsen Arel, Mursaloğlu ve İhsan Ada hariç diğer adaylar Hatay doğumludur. 10 adayın sadece üçü yüksek öğretim mezunudur. Bunlar Ada, Hacıoğlu, Arel'dir. Mursaloğlu ve Arel hariç, diğer milletvekilleri yabancı dil bilmektedirler. Milletvekillerinin yaş ortalaması (50,6), diğer döneme göre (48) yüksektir. Mursaloğlu, Hatay mücadelesi döneminde Reyhanlı Kuvay-ı Milliyesi'nin Başkanıydı. Aynı zamanda Hatay Devleti Meclisi'nde Dâhiliye ve Milli Müdafaa Vekâleti Müsteşarı'ydı. Devrim, 7. Yasama döneminde de CHP milletvekilidir. Adayların birçoğu geniş emlak arazisi ve nüfuzlu aile bireylerinden oluşmaktadır.⁵⁵⁷

DP az bir oy farkıyla seçimlerden yenik çıkmıştır. Seçim sonrası CHP ve ona oy veren kitleler üzerindeki baskı artacaktır. Seçim sonrası Türkiye'nin genelinde CHP'nin güçlenmesi Menderes'i rahatsız etmiştir. Özellikle DP'ye karşı oluşan genç muhalefeti arkasına almak isteyen İnönü ise Anadolu'da mitinglere başlamıştır. Bu durum karşısında Menderes, 12 Eylül 1958'de Manisa'da yaptığı konuşmada muhalefeti "*kin ve düşmanlık*" cephesi olarak itham etmesi üzerine "*Vatan Cephesi*" kurulmuştur. Cepheye katılanlar radyodan anons edilmiştir. Aynı zamanda muhalefetin faaliyetlerine engel olunmuştur. Böylelikle iktidar ve muhalefet arasındaki cepheleşme topluma yansımış, köy ve kazalarda Vatan Cephesi ocakları kurulmuştur. DP tarafından basın-yayın organları ağır cezalarla susturulmaya çalışılmıştır.⁵⁵⁸ Türkiye'nin genelinde olduğu gibi basın-yayına sansür olayı ve Vatan Cephesi'nin kurulması Hatay'da da yaşanmıştır. DP Vatan Cephesi'ni Hatay'da kurarak, toplumsal kutuplaşmayı hızlandırmıştır. İlk Vatan Cephesi Ocağı Affan Mahallesi'nde açılmış, adam toplama komitesi kurulmuş, bu komiteyi Özel İdare ve bir de maliye memuru idare etmiştir.⁵⁵⁹ Bu cepheyi kuran ve üye olanların zamanında Fransızlarla hareket ettiği, Suriye Hükümeti'nde İskenderun Sancağı'nı temsil edenler olduğu iddia edilmiştir.⁵⁶⁰

5 Şubat 1959'da Hatay, "*Güç Birliği*" ve "*Vatan Cephesi*" diye neredeyse ikiye bölünmüştür. Zamanında Fransızlarla hareket ettiği için suçlanan Vatan

⁵⁵⁷ 11. Dönem Hatay Milletvekilleri profili için bkz: (EK-22)

⁵⁵⁸ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003, s.362- 373; Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye** (1957-1960), Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.194-298.

⁵⁵⁹ **Sabah**, 2 Mart 1960.

⁵⁶⁰ Sabahattin Ezer, "*Vatan Cephesi*",**Sabah**, 3 Şubat 1959.

Cephesi, Güçler Birliği içinde yer alan üyeler için Fransız manda döneminde Amik Ovası'nda yaşayan Türklerin “mali iflas” politikasıyla ellerinden topraklarını alıp, Ermeni ve Hıristiyanlara verenlerden oluştuğunu ileri sürmüştür.⁵⁶¹ Yaşananlar basının manşetlerine yansımış ve bu doğrultuda Sabah gazetesi, Yeni Cami'de Şapka giyen Türkleri dövüp, yaralayanların Vatan Cephesi'nde yer aldığını belirtmiştir.⁵⁶² 1946 seçiminde CHP'nin Fransız manda dönemine yönelik söylemleri 1960'lı yıllara kadar sürmüştür. Hatay'da manda döneminin etkileri çok partili hayatta kendini hissettirmiş ve bu durum toplumsal çatışmayı da kaçınılmaz kılmıştır.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken 14 Şubat 1960 tarihinde Başbakan Menderes'in Antakya'ya gelişi büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Menderes'i, Antakya Cumhuriyet Meydanı'nda Hatay seyahatin en büyük kalabalığı karşılamıştır. Menderes, kürsüye çıkarak halkı selamlamış, bu sırada halk kürsüye doğru yaklaşmıştır. Askerler bunu güçlkle önlemeye çalışırken, dipçikle halka vurmuşlardır. Bunu gören Başbakan, askere mani olunmasını istemiştir. Bunun üzerine askerler çekilip, gitmişlerdi. Seçim tarihine bir imada bulunan Menderes, sözlerine “*Hücumların, iftiraların kasırga gibi ortalığa savurduğu şu sırada günün hadiselerine karşı sizlerin görülmemiş tezahüratınız en susturucu cevabı teşkil etmektedir.*” diye başlamış, önce iktisadi kalkınmadan bahsetmiş ve “*Başka memleketlerde gördüğümüz medeni ve müreffeh şartların memleketimizde de tahakkuk etmesi artık bir emri mutlak halini almıştır.*” diyerek sözlerini bitirmiştir.⁵⁶³ Menderes, Hatay için şu vaatler de bulunmuştur:⁵⁶⁴

- 1) Antakya-Topboğazı arasında ikinci yolun yapılması,
- 2) Hidro-Elektrik santralının takviyesi,
- 3) Şehir dâhili yollarının ele alınması ve asfaltlanması,
- 4) Kasaba ve köy yollarının yeniden ele alınması,
- 5) Kemalpaşa caddesinde istimplâkin ikmali,

⁵⁶¹ **Son Haber**, 5 Şubat 1959.

⁵⁶² Sabahattin Ezer, “*Vatan Cephesi Yazımız Bazı Yaralıları Gocundurdu Mu?*” **Sabah**,6 Şubat 1959.

⁵⁶³ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1960.

⁵⁶⁴ **Atayolu**, 15 Şubat 1960. Menderes'in Hatay'a gelişi ile ilgili fotoğrafa bkz: (EK- 23)

6) İmar planı gereğince şehre üç köprü daha yapılması,

Menderes, Antakya'nın imarı konusuna temas etmiş, şehrin ihtiyaçlarını kısa bir zamanda yerine getireceğini belirttiikten sonra "*Muhalefete Cevap*" başlığı altında şu konuşmayı yapmıştır:⁵⁶⁵ "*Bu gidişle bir veya iki yıl sonra bu memleket ne güzel bir manzara arz edecek. O zaman rey avcuları ne yapacaklar? Ne yaparlarsa yapsınlar, bizi bu memlekette hürriyet nizamını tesis etmek, siyasi istikrarı tesis etmek istika metindeki azmimizden milimetre inhıraf ettirecek kuvvet dünyada mevcut değildir. Böylesine meşum bir yolda olan muhalefet, kanunların hududu içinde midir? Vatanseverlik duygularının, aklın ve mantığın kabul ettiği hudutlar içinde midir? Hayır, hayır. Bu böyle olmaz. Memleketi 25-30 sene sustur, sonra bu memlekette hürriyet nizamı kurulduktan sonra kalk o hürriyeti istismar et. Bana böyle bir muhalefetin devamına niçin müsaade ediyorsunuz diye soracaksınız. Bunların vaktiyle yaptıklarını unutarak bugün bize yalan ve iftira kabilinden sözlerle isnatta bulanlara, rey hırsızlığı yapanların Demokrat Parti olmadığını söylemekle ilk cevabımı vermiş oluyorum. Eğer bu mevzuda sabıkalı aramak lazım gelirse sabık iktidarın başı ne güne duruyor? Bizim iktidarımızın hiçbir kötü hareketi olmayacaktır... Hacet hininden kendi işine el koymasını bilir ve hacet hininde 'Yeter söz milletindir' demesini gayet iyi bilir.*"

Menderes, Antakya'dan ayrılarak İskenderun'a gelmiştir. 15 Şubat tarihli Cumhuriyet gazetesi "*Menderes dün 27 dakika konuştu*" adlı haberinde Menderes'in İskenderun'a gelişini şöyle aktarmıştır: "*Menderes, İskenderun'da yaptığı 27 dakikalık konuşmasında, muhalefeti "nifak cephesi" olarak vasıflandırdı ve muhalifleri Vatan cephesine geçmeyi davet etti. İskenderun'un yakında il haline getirileceğini de söyleyen Başbakan konuşmasında iktisadi inkişah ve kalkınma meseleleri üzerinde durdu. Menderes dedi ki: memleket ufuklarında bize endişe verecek bir mevzu olmadığı halde memleketimiz ve milletimiz her gün biraz daha süratle ilerlemekte olduğu halde bir kısım insanlar bunu çekemiyerek, memleketimizde işlerin kötü gitmekte olduğunu söylemekte, hürriyet, adalet müsavat yoktur diye bir nifak politikasını memlekette tatbik koymaktadırlar. Bu sırada halk 'kahrolsunlar' diye bağırırdı... Beklediğiniz ihtilal mi? İhtilal hükümetlerden de gelir.*"

⁵⁶⁵ Cumhuriyet, 14 Şubat 1960.

Aklınızı başınıza alınız. Dedim ve onlara en kati ikazı yapmış oldum... Bu bir nifak yoludur. Fesat yoludur. Terketmek lazım gelir. Vatan bütünlüğünü, millet beraberliğini bozmamak icap eder. Onun için nifak cephesinden ayrılınız. Vatan Cephesi'ne geliniz, sevgili vatandaşlarım dedim. O günden beri sevgili vatandaşlarımız, fevç fevç nifak cephesini bıraktılar, Vatan Cephesi'ne geçtiler. Vatan Cephesi'ne geçenlerin sayısı bir milyonu aştı. Şimdi nifakta azınlık edenler 1958 sonlarında olduğu gibi değildir. Bunun için Vatan Cephesi'ne iltihakta vatandaşlarımızın devam etmesi, nifakın ve memleket meselelerine getirilebilecek zararların, millet beraberliğine vurulacak muhtemel darbelerin önünü almaların biricik yoludur. Bütün imkânlar vatan içindir. Nifak cephesi mutlaka kahredilmelidir. Nifak kahrolsun. Türk milletinin bir defa daha hadiselerin gidişine (artık söz milletindir) demesi zamanı gelecektir. Hiçbir kuru tehdidin tesiri altında kalacak insanlardan değiliz. Nifaka her zaman dur demesini, nifakı kahretmesini bileceğiz. Aziz İskenderunlular Vatan Cephesi'ne..." Burada 3 konu üzerine konuşma yapmıştır. Bunlar: 1957 seçimleri, Irak olayları, Bir ihtar idi.⁵⁶⁶ Menderes'in Hatay'a gelmesinden 3 gün sonra CHP'den istifa edenler olmuştur.⁵⁶⁷

Hatay'a gelen Menderes'i eleştiren Atayolu gazetesine, CHP İl İdare Kurulu tarafından yayınlanan ve İktisat Basımevi'nde basılan broşür ile Sabah adlı gazeteye neşir yasağı gelmiştir.⁵⁶⁸ DP, CHP'nin yayın organlarını dizginlemeye çalışmıştır. Hatay Mebusu Ahmet Aral bu konuyu meclis gündemine taşımıştır.⁵⁶⁹ Ancak bir sonuç alınamamıştır. DP'ye muhalif olan basın sansürlerle, kapama tehditleriyle susturulmaya çalışılmıştır.

19 Mart 1960 tarihinde Vatan Cephesi, DP'li Süleyman Kavvas ile oğlu DP Ocak Başkanı ve Mahalle Muhtarı Suphi Kavvas tarafından "İnci" adlı iskambil oyunu kulübünün olduğu yerde törenle açılmıştır. Bu bağlamda DP'nin Affan Vatan Cephesi faaliyete geçmiştir.⁵⁷⁰ Burası cepheye üye olanların ve olacakların toplanma yeri olması bakımından önemlidir. Cepheye katılanlar radyodan anons edilmiş ve

⁵⁶⁶ "Menderes dün 27 dakika konuştu", **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1960.

⁵⁶⁷ **Son Haber**, 18 Şubat 1960.

⁵⁶⁸ **Atayolu**, 20 Şubat 1960.

⁵⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 13., D.11, 1960, s.15.

⁵⁷⁰ **Son Haber**, 19 Mart 1960.

katılanların sayısı giderek çoğalmıştır.⁵⁷¹ Bütün bu olaylar yaşandıktan sonra, 27 Mayıs 1960 askeri müdahaleden hemen sonra tüm Türkiye’de olduğu gibi Hatay’da da DP’nin tüm ocakları kapatılmıştır. Genel itibariyle Fransız manda döneminde yaşanan olaylar 1950-1960’lı Türk siyasal hayatına damgasını vurmuştur. Toplumda CHP-DP rekabeti, Hatay Vilayeti sonrası oluşturulmaya çalışan birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuş, manda dönemindeki toplumsal çatışma yeniden alevlenmiştir. Sonuç itibariyle 1950-1957 genel seçimleri rekabet içinde geçerken, DP 1954 seçimlerini büyük bir ara farkla kazanmıştır. Zira daha önce de bahsettiğimiz gibi DP’nin ilk yıllarında Amerika’dan gelen yardımlar, tarım ürünlerinin ihracatı ve yapılan yatırımlar oyların DP’ye kaymasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak oy oranında önemli artış yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra DP iktidarı son bulmuş asker, ülke yönetimine el koymuştur. Bütün bu gelişmelerden sonra 15 Ağustos 1960’ ta Hatay gazetesi “*Bazı Köylerin Adları Değişti. Bazı Köylere Türkçe İsimler*” verilmektedir başlığı altında köy isimlerini ve yapılan değişiklikleri vermiştir.⁵⁷² Tarihsel bağlamda olaylara bakılacak olunursa, Fransız manda döneminde Hatay’da Araplaştırma politikası ve Türk kültürünü yok etmek adına yer ve kurum isimlerinin Arapça ve Fransızca olması önemli bir husustur. Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası 1940-1960 yılları arası yer isimlerinin Türk diline uygun olarak değiştirilmesi süreklilik içindeki kopuşlulukları göstermektedir. Bu bağlamda yapılan metin analizleri sonucu, Hatay’da millilik bilincinin yaratılmaya ve aidiyet duygusunun oluşturulmaya çalışıldığı iltihak sonrası için önemli bir tespit olmuştur.

⁵⁷¹ **Sabah**, 19 Mart 1960.

⁵⁷² **Hatay**, 15 Ağustos 1960.

II. BÖLÜM

HATAY'DA SOSYAL HAYAT (1921-1960)

2.1. NÜFUS

2.1.1. Osmanlı Dönemi Nüfus

Fransız manda dönemi nüfus politikasını anlama açısından Osmanlı Dönemi nüfus yapısına bakmakta fayda vardır. Antakya ve çevresi, 1516'da Halep Vilayeti'ne bağlı bir Sancak haline getirilmiştir. Çeşitli dini ve etnik grubun yer aldığı coğrafyada, nüfus dağılımı ve cemaatleri bilmekte yarar vardır. 1838'de Antakya'da bulunan Robinson, Antakya nüfusunu 6.000 olarak göstermiştir.⁵⁷³ Âdem Kara, "19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri" adlı çalışmasında, Sancak'ta ilk nüfus sayımının ne zaman yapıldığının belli olmadığını belirtmekle birlikte, sayımın 1848 yılında gerçekleştiğini tahmin etmektedir.⁵⁷⁴ Bir tahmine göre ise 1848'deki Antakya nüfusunun 17.000 olup, bu nüfusun 1.500'ü Hıristiyan'dı.⁵⁷⁵ H.Petermann, 1853'te nüfusun yaklaşık olarak 10.000 olduğunu, bunlardan üçte birinin Rum ve Ermenilerden oluştuğunu kaydetmiştir. Nüfus konusunda tam anlamıyla fikir birliği sağlanamamıştır. Çünkü bölgenin geçiş güzergâhında olması, nüfusun yapısının ve sayısının sürekli değişimine neden olmuştur.

1881 yılında Antakya kazası, 9.904 haneden ibaret olup, bunun 8775'i Müslüman, 1129'u gayrimüslimdir. Gayrimüslim hanelerin 33'ü Yahudi'dir. Müslüman nüfusun içinde pek çok Nusayri bulunmaktadır. Reyhanîye kazası ahalisi, Reyhanîye aşiretinden olup, 2.200 hanedir. Kısacası her haneye beş kişi düştüğü kabul edilirse 43. 875 Müslüman nüfusun yanında, 5.480 Hıristiyan ve 165 Yahudi bulunmaktadır.⁵⁷⁶ 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlarda kaybedilen topraklardan, Girit'ten gelen göçmenlerin Antakya'ya yerleşmesi sonucu nüfus 60.000'ni bulmuştur. Bu nüfusun içerisinde, farklı cemaatler yer almıştır. Bu cemaatlerin sayıları ve oranları Türk ve yabancı kaynaklarda farklılık göstermektedir.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Halil Sahillioğlu, "Antakya", **DVİA**, İstanbul, 1991, s.231.

⁵⁷⁴ Kara, **a.g.e.**,s.47.

⁵⁷⁵ M.Streck, "Antakya", **İslam Ansiklopedisi**, CI, MEB., 1940, s.458.

⁵⁷⁶ Kara, **a.g.e.**,s.48.

⁵⁷⁷ Jülide Akyüz, "19.Yüzyılda Antakya-İskenderun Bölgesinde Nüfus Hareketliliği", FÜ, SBD., C18, Elazığ, 2008, s 181-186.; Tekin, **Hatay Tarihi**, **a.g.e.**, s144.

Bölgenin geçiş güzergâhında olması, dönemsel olarak izlenen politika gereğince nüfus yapısında da sürekli değişiklikler olmuştur.

2.1.2 Fransız Manda Dönemi'nde Nüfus ve Nüfus Yapısında Yapılmaya Çalışılan Değişiklik

Fransızların bölgeyi işgali, 1918'den 1921 yılına kadar süren silahlı işgal dönemi, TBMM Hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara İtilafnamesi ile son bulmuştur.⁵⁷⁸ İşgalden önce Osmanlı nüfus sayımına göre, Fransa'ya bırakılan bölgede yaşayan nüfusun 100.000'i Türk olmak üzere, toplam 185.000 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 56.000 Alevi, Türk nüfusunun dışında sayılmıştır. Fransızlar bölgeye yerleşir yerleşmez iskân politikası ve sınır düzenlemeleri yaparak bölgedeki Türk nüfusunu azaltmaya çalışmıştır. 1922 yılında Fransızlar bölge nüfusunun toplamının 212.000 olduğunu ve bu nüfusun 87.000'nin Türk olduğunu tahmin etmektedirler.⁵⁷⁹ Özellikle Fransa'nın bölgede otoritesini güçlendirmeye ve Türkleri azınlık olarak göstermeye çalıştığını, Fransız Büyükelçisi'nin Türk Büyükelçisi'ne verdiği şu talimatnameden anlayabiliriz: *“Bildiğiniz gibi yeterli çoğunlukta Türk kökenlinin bulunduğu Antakya ve İskenderun bölgesinde, Ankara Antlaşması'na uygun olarak özel bir rejim kuruldu. Türk Hükümeti bundan tamamıyla hoşnut sayılmaz. Bu anlaşmanın bütün kurallarını uygulamadığımızdan yakınıyor. Türk Hükümeti'ne hatırlatmanız gerekir ki, % 38,5'lik bir Türk kökenli nüfus için bu bölgenin Türk kökenli memurların oranı %43'tür. Ayrıca 40 okuldan 22'sinin ve Antakya Lisesi'nin dili Türkçedir. O halde Ankara Antlaşması'nun maddelerini en liberal Türk azınlık lehine uygulamak zorundayız”*.⁵⁸⁰

Fransızlar, Türkiye yanlısı propaganda yapan Türkleri sürgüne göndermiş, hapis ve para cezasına çarptırmıştır. Sudan bahanelerle Türkiye yanlısı olanlar tutuklanmış, mallarına el konulmuş ve idam cezalarına çarptırılmışlardı. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, Fransa'ya nota verse de, Türklerin çoğunluğu oluşturmadığı yönünde cevap gelmişti. Bu iddia 1924 yılı nüfus sayımına

⁵⁷⁸ Maddeler için bkz: İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, Ankara, 1983, s.50-52; Ayrıca bkz: Bige Sükan, *“1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşamaları” Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, CII, Ankara, Eylül 1991, s.905-906.

⁵⁷⁹ Yücel Güçlü, *The Question Of The Sanjak Of Alexandretta*, TTK, Ankara, 2001, s.25-27.

⁵⁸⁰ Archives Departementales de L'Aude, Sous-Serie 12 J, Fonds Albert Sarraut, no.12 J 414, s.18. Aktaran bkz: Şerife Yorulmaz, *Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı(Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar*”, A.Ü.TİTE, Mayıs 1998, C6., s.238.

dayanmaktaydı. Sayımda milliyet ve din ayrımı esaslı bir tasnif yapılmıştır. Bu tasnif bir tablo olarak aşağıda yansıtılmıştır:⁵⁸¹

MİLLİYETLER	NÜFUS SAYISI	ORAN
Türk	47.445	% 37.10
Alevi	36.968	%28.14
Şii	26.763	%20.96
Arap	14.482	%11.31
Diğer	2.228	% 1.72
Toplam	127.886	

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türk nüfusu Sancak'ta önemli çoğunluğu oluşturmasına rağmen, Fransızlar Sancak'ın demografik yapısını değiştirmek için sınırı güneye kaydırarak, nüfusun Türk oranını azaltmaya çalışmıştır. Özellikle tabloda Ermeni nüfusuna yer verilmemesi dikkat çekicidir. 1924 İskenderun nüfus sayımına göre 5.673 göçmenden 4.814'ü Ermeni'dir.⁵⁸²

Fransızlar, Sancak'a başka etnik kökenden insanların yerleştirilmesine imkân sağlamış ve Türkiye'den kaçan muhaliflerin pek çoğuna da iltica hakkı tanımıştır.⁵⁸³ 1928 Mayıs'ında Dâhiliye Vekâleti'ne çekilen telgraf, Fransa'nın Sancak'taki nüfusu değiştirmeye çalıştığını görmek açısından önem arz eder. Bu telgrafa göre Türk ve Müslüman nüfusu düşürmek maksadıyla, yirmi bin Ermeni'nin Yunanistan'dan Sancak'a getirmek istendiği, bu duruma İskenderun Meclisi'ndeki yerli azalar tarafından muhalefet edilmediği belirtilmiştir. Aynı zamanda Antakya'nın güneyinde yer alan Bityas Köyü civarında İkiyüz Köprü mevkiinde bir kısım arazi satın alınarak, bu araziye Suriye dâhilinden getirilen Ermenilerin iskân olduğu, bu bölgeye daha önce bahsedildiği gibi Ermenice "Yeni Zeytun" manasına gelen "Nur-u Zeytun" isminin verildiği bilgisi yer almıştır. Amik Ovası'ndaki Askeri Çayı'ndan Kırıkhan'a kadar, Suriye dâhilinden getirilen bir kısım Ermeni'nin iskân edildiği Miyadun (şimdiki adıyla Meydan) köyünü satın almak için Antakyalı Yahyazade

⁵⁸¹ S. Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İstanbul, 1994, s.187-188.; S. Yerasimos, "*Le Sandjak D' Alexandrette: formation et integration d'un territoire*", in: **Revue de l' Occident et de la Méditerranée**, N 48-49,1988 p.204.

⁵⁸² Esra Demirci Akyol, **Sınırdaki Kimlikler-Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay**, Libra Kitapevi, İstanbul, 2010,s.69.

⁵⁸³ Ada, **a.g.e**, s.87.; Melek, **a.g.e**, s.11.; Dağıstan,Sofuoğlu, **İşgalden Katılma Hatay**, s.37.

Beye, 2.500 ile 3.000 altın teklif edildiği; ancak sahibinin burayı satmadığı veya satmaktan vazgeçtiği bilgisine istihbarat raporunda yer verilmiştir.⁵⁸⁴

Sancak'ta çıkan Yeni Mecmua 1930 yılındaki son nüfus sayımına göre Sancak nüfusunun 97.555 olduğunu belirtmiştir. Bunlardan 25.845'i kasabada, 71.115'i nahiye ve köylerde yaşamaktadır. Kasabada yaşayan İslam Türk nüfusun sayısı 16.445, Alevi nüfusun sayısı 4.700, Hıristiyan nüfusun sayısı 4.700, toplamda 25.845 kişiydi. Antakya'da İslam Türk nüfusu 50.000, İslam Arap nüfusu 12.000, Alevi nüfusu 20.000, Rum Arap nüfusu 6.000, diğer milliyetlerden 9.000 kişinin yaşadığı mecmuada belirtilmiştir.⁵⁸⁵ Yenigün gazetesi ise Nisan 1932'de yapılan nüfus sayımına göre ise Sancak nüfusunun, 70.000'i geçtiği ifade etmiştir.⁵⁸⁶ 19 Mart 1932'de Yenigün gazetesi "*Yeni Nüfus Kanunu'nun Hususiyetleri*" başlığı altında, Sancak'ta kayıt işlemlerinin nasıl olacağı halka duyurulmuştur. Bu maksatla nakil, nikâh ve benzeri işleri on gün içinde nüfus dairelerine kayıt ettirmeyenler için, 10 liradan 20 liraya kadar nakdi, 6 günden 2 aya kadar hapis cezası uygulanacağı açıklanmıştır.⁵⁸⁷ 1933'te nüfusun 200.000 olduğu, bunun % 70'inin Türk olduğu, 14.000 nüfustan ancak 5.000'inin okuma bildiği belirlenmiştir.⁵⁸⁸ Bu dönemde de Yenigün gazetesinde nüfusa yazılmanın milli bir görev olduğu, nüfusa yazılmayanların ceza alacağı, medeni haklardan mahrum kalacağı şeklinde ilan verilmiştir.⁵⁸⁹

1932'de Antakya'ya uğrayan Cemille Fidel'e göre Türkler nüfusun % 35 ya da %40'nı oluşturmaktadır.⁵⁹⁰ Fransız resmi kayıtlarında nüfus sayısı aşağıdaki tablodaki gibi verilmiştir.⁵⁹¹

⁵⁸⁴ **BCA**, 30.10.0.0, Yer no: 108.710.18(EK-24)

⁵⁸⁵ **Yeni Mecmua**, Sayı 37, 1 Ocak 1930, s.7; Ayrıca bkz: William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Çeviren: Petek Demir), İstanbul, 2003. s.60.

⁵⁸⁶ **Yenigün**, 14 Nisan 1932.

⁵⁸⁷ **Yenigün**, 19 Mart 1932.; **Yenigün**, 19 Şubat 1932.

⁵⁸⁸ **Yenigün**, 6 Ocak 1933.

⁵⁸⁹ **Yenigün**, 16 Aralık 1933.; **Yenigün**, 15 Aralık 1933.

⁵⁹⁰ Camila Fidel, "Lübnan, Syrie, Paletsime, Transjordanie-Notes deVoyage; Extrait de la "Depeche Coloniele" de Mer et de la "Revune des Questions Coloniales et Martimes", Edition de la Societe Des Etüdes Coloniales et Martimes, Paris, 1933, s.7-8, Aktaran bkz: Yorulmaz, **a.g.e**, s.239.

⁵⁹¹ Güçlü, **a.g.e**,s 27.

YILLAR	TOPLAM NÜFUS
1931	156.125
1932	186.000
1933	197.548

Resmi kayıtlardaki nüfus sayısı ile Yenigün gazetesinin verdiği sayı arasında farklar bulunmakla birlikte, Sancak'taki Türk nüfus oranı arasında da farklar bulunmaktadır. Sancak'ın demografik yapısıyla ilgili en detaylı bilgi, Sancak Maarif Müfettişi Pierre Bazantay'ın "*La Penetration de l'enseignement Dans le Sandjak Automene d'Alexandrette*" adlı yapıtıdır. Bazantay, 1933'teki Sancak nüfusunun 187.430 olduğunu belirtmektedir. Dinsel gruplara göre nüfusun 94.180'ini Sünni Müslümanlar, 54.874'ünü Müslüman Şiiiler (Alevi ve İsmaili), 33.045'ini Katolik olmayan Hıristiyanlar, 4.891'ini Katolik Hıristiyan oluşturmaktaydı. Dil dağılımında Türkçeyi 70.843, Ermeniceyi 23.652, Kürtçeyi 1.810, Çerkezceyi 1.097 kişi konuşmaktaydı. Arapçayı konuşan Alevi ve İsmaili sayısı 54.874, Sünnilerin sayısı 20.430, Ortadoks Rum ve Protestanların sayısı 12.237, çeşitli Katolik mezheplerinin sayısı 2.047, İsraililerin sayısı ise 440 kişiydi. Bazantay, en çok okuma ve yazma oranının Sünni (45.610) ve Alevi (27.420) kesim olduğunu belirtmektedir. Aynı kayıtlara göre şehirde yani Antakya, Kırıkhan, İskenderun'da 53.149 kişi, kırsalda (Reyhanlı, Beylan, Kessab, Arsuz, Süveydiye, Bityas ve Hıdırbey) 134.281 kişi yaşamaktadır. Bazantay Sancak nüfusunu beş bölgeye ayırmıştır:

- 1) **Alevi Bölgesi:** Asi kıyısı boyunca olan yer.
- 2) **Ermeni Bölgesi:** Cebel-i Akra ve Musa Dağı.
- 3) **Türk Bölgesi:** Gâvur Dağı ve Yukarı Kuseyri.
- 4) **Arap Bölgesi:** Kuzeydoğu Suriye Platosunun doğu sınırı.
- 5) **Karışık Bölge:** Amik (Türk-Çerkez-Arap ve Ermeni)

Ona göre Belen nüfusunun 3'te 2'sini Türkler, kalanını Ermeniler; Arsuz'da nüfusun çoğunu Ortodoks Rumlar ve bir kısmını Aleviler; Süveydiye'de çoğunluğu Aleviler oluşturmakla birlikte, Ortodoks Rumlar önemli bir bloğu oluşturmakta; Kessap ve

Bityas'ta nüfusun tamamını Ermeniler oluşturmuştur.⁵⁹² Böylelikle Sancakla ilgili en detaylı bilgi görece olarak verilmiştir.

6 Nisan 1934'te Şam'da çıkan El Şaab gazetesi, Sancak nüfusunun % 70'nin Arap olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹³ İlk defa Eylül 1934'te Sancak'taki doğum ve ölüm oranlarıyla nüfus miktarı verilmiştir. Buna göre doğum miktarı 2.300, ölüm miktarı 800 ve nüfus da 129.000'di.⁵⁹⁴ Sünniler 63.102, Aleviler 44.593, İsmaililer 70, Rum Ortodokslar 7.378, Yahudiler 274, Ermeniler 11.578 kişi ile toplam nüfusu oluşturmaktaydılar. Tabii ki buradaki nüfus sayımı da tahminiydi. Yenigün gazetesi, medeni memleketlerde yapılan sayım sisteminin Sancak'ta da yapılmasını talep ederek, manda idaresini eleştirmiştir.⁵⁹⁵ Ahmet Faik Türkmen 1935 yılında, Antakya'nın nüfusunun 34.000'e ulaştığını ve bu nüfusun çoğunluğunu, Sünni Türklerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Türkmen, 1936-1937'lerde İskenderun nüfusunun 15.000 kadar düştüğünü belirtmekte, bunun nedeninin de Antakya'da olduğu gibi siyasi nedene bağlamaktaydı.⁵⁹⁶ 1936 yılında Masoignim adlı bir yazarın Sancak nüfusuna ilişkin vermiş olduğu bilgiler MAH raporunda şöyle aktarılır: “103.000 Türk ve Türkmen, buna karşılık 40.000 Alevi, 13.000 Rum, 12.000 Ermeni yani 65.000 gayri Türk”.⁵⁹⁷ Oysa Suriye ve Fransız basını, toplam 220.000 nüfus içerisinde, Türk nüfusunu 86.000 olarak göstermektedir.⁵⁹⁸ Türk basını ise toplam nüfusu 300.000 vermiş ve bu nüfusun 240.000'inin Türkleri kapsadığını iddia etmiştir.⁵⁹⁹ Ahmet Faik Türkmen'e göre bu farklılığın nedeni, Sancak kütüğüne

⁵⁹² Pierre Bazantay, “**La Penetration De l'enseignement Dans le Sandjak Automene d'Alexandrette**”, Beyrauth, Imprimerie Catholique, 1935, s. 7-16. Etnik dağılım için bkz: (EK-25)

⁵⁹³ **Yenigün**, 6 Nisan 1934.

⁵⁹⁴ **Yenigün**, 8 Ekim 1934.

⁵⁹⁵ **Yenigün**, 8 Ekim 1934.

⁵⁹⁶ A.Faik Türkmen, **Mufassal Hatay**, CI, İstanbul, 1937, s. 95-101.

⁵⁹⁷ **ATASE Arşivi**, İkinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Dosya: 13, Belge no:36 aktaran bkz: Yorulmaz, **a.g.e** s 240.

⁵⁹⁸ Türkmen, **a.g.e**, s.93.

⁵⁹⁹ Ethem Menderes'te Aydın Halkevi'nde yaptığı bir konuşmada nüfusun 300.000 olduğunu, bunun 240 bininin Türk, 60 bini ise Arap, Ermeni, Hıristiyanlardan oluştuğunu söylemekteydi. Bkz: Ethem Menderes, “*Hatay Hakkında Bir Konferans*”, **Aydın Halkevi Yayınları** No: 17, CHP basımevi, Aydın, 1939, s.7. Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956). Adli doktora tez çalışmasında Türk Hükümeti'nin iddiasına göre Hatay'da 300.000 nüfusun olduğunu, 240 bini Türk, 20 bini Arap, 25 bini Ermeni, Hıristiyan ve diğerlerini 15 bin olarak toplam nüfusu içerisinde vermekteydi. Aleviler, Türk grubu içinde değerlendirilmişti. Fransızlar ise 219 bin olduğunu, 85 bini Türkler (%39), 62 bini

kaydolmamış pek çok insanın bulunduğu ileri geldiğini söylemekte, nüfus sayımı yapılırsa bu sorunun çözüleceğini belirtmekteydi.⁶⁰⁰ Resmi ağzların verdiği rakamlar ile gazetenin verdiği rakamlar birbirleriyle örtüşmemektedir. Manda idaresi, nüfus sayımını düzenli olarak yapmamakta ve politik oyunları gereği Türk nüfusunun oranını az göstermektedir.

1936 yılında Türk ve Fransız Hükümeti arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Fransız idarecileri, Sancak üzerinde Türklerin dışındaki ekseriyetin nüfusunu fazla göstermeye çalışmıştır.⁶⁰¹ Yenigün gazetesi “*Nüfus Meselesi*” başlığı altında, nüfus sayımının bu zamana kadar doğru yapılmadığı, cemaatlerin keyfi olarak ayrıldığı, nüfusa yazılmamış birçok insanın bulunduğu, her vatandaşın hükümete yardımcı olmak üzere bu vatandaşların nüfusa yazılmalarını teşvik etmeli, bir yandan da yanlış doğumluları yaşlarını düzeltmeye teşvik etmelidir, şeklinde ilan vermiştir.⁶⁰² Ertesi gün “*Türk cemaati olarak ne kadar çok yazılırsak o kadar iyidir.*” şeklinde gazete beyanatta bulunmuştur.⁶⁰³

1936 yılına ait en önemli nüfus bilgisi, Delal El Arsuzi'nin “*Zaki al-Arsuzi and Syrian-Arab Nationalism In The Periphery: The Alexandretta Crisis Of 1936-1939*” adlı makalesinde yer almaktadır. Makalede, nüfusun çoğunluğunun Arap, Türk ve Ermenilerden oluştuğu ve diğer önemli grupların Kürt ve Çerkezler olduğu belirtilmiştir. Nüfusun yaklaşık 240.000 olduğu vurgulanmıştır. Arapların iddiasına göre nüfusun dağılımı bir tablo olarak aşağıdaki gibi gösterilmiştir:⁶⁰⁴

Etnik Köken	Sayı	Oran
Arap	117.600	% 49
Türk	55.000	% 23
Ermeni	43.000	% 18
Türkmenler	20.000	% 8
Diğer	-	% 2

Aleviler(%28) Ermeniler 24 bini (% 11.36), Sünni Araplar 22 bini (%10), Ortodoks Rum ve diğer Hıristiyanlar 18 bin (% 8.16), Kürtler 4 bin (%4.8), Çerkezler 954, Yahudiler 474, diğerleri 130.

⁶⁰⁰ Türkmen, **a.g.e.**, s.93.

⁶⁰¹ Güçlü, **a.g.e.**, s.27.

⁶⁰² Şükrü Balcı “*Nüfus Meselesi*” **Yenigün**, 6 Ağustos 1937.

⁶⁰³ **Yenigün**, 7 Ağustos 1937.

⁶⁰⁴ Alisan Bayramyan, **Qadiyyat liwa al-İskenderune**, Damascus, 1970, 23'den aktaran, Dalal Arsuzi-Elamir, “*Zeki al Arsuzi and Syrian-Arab Nationalism In The Periphery: The Alexandretta Crisis Of 1936-1939*”, Beirut texte und studien, Band 96, s. 308 http://www.arsuzi-elamir.de/projekte/zaki_alarsuzi_and_syrian_arab.pdf;

Dikkat çekici bir unsur da diğer sayımlara göre Arap nüfusunun, çok gösterilmesidir. Aynı zamanda Kürt ve Çerkezlerin Türkmen kategorisinde değerlendirilmesidir. İngiliz belgelerinde, Fransa'nın tahmini verilerine dayanılarak nüfusun dağılımı yukarıdaki tablodan farklı olarak şöyle verilmiştir:⁶⁰⁵

Etnik köken	Din	Dil	Sayı	Oran
Arap	Sünni Müslüman, Heterodox Müslüman (Alevi),	Arapça	99.000	% 45
Türk	Sünni Müslüman	Türkçe	85.000	% 39
Ermeni	Hıristiyan	Ermenice	29.000	% 13
Çerkez, Kürt, Yahudi, Türkmenler		-	7.000	% 3
TOPLAM			220.000	% 100

Tablodan da anlaşılacağı üzere Arapların verileri ile Fransız verileri arasında büyük farklılıklar vardı. Özellikle Delal Arsuzi'nin çalışmasında iddia ettiği Arap nüfus oranının, Fransızların verilerinden çok fazla olması ideolojik sebeplerle açıklanabilir. Zira Arapların iddialarına göre Sancak'ın çoğunluğunun Arap nüfusundan oluştuğu, buranın Suriye'nin bir parçası olduğu argümanı bu verilerle desteklenmek istenmiştir.

24 Ekim 1937'de Şükrü Balcı⁶⁰⁶ "*Nüfus ve Rejim*" başlığı altında, 1922 yılı nüfusu sayımında Türk ve Araplar Sünni Müslüman olarak bir tutulurken, neden şimdi ayrı tutulmaktadır demiştir. Aynı zamanda Sancak'ın yüzde sekseninin Türk

⁶⁰⁵Central Intelligence Group, The Hatay Qusetions, 28 Febuary 1947, s.5http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0.000.256.977/DOC_0.000.256.977.pdf. (13.12.2012)

⁶⁰⁶ 1906'da Antakya'da doğmuştur. İlk tahsilini Antakya'da yaptıktan sonra, Adana Lisesi'ne girmiştir. Bir sene sonra İstanbul'a giderek, Alman Okulu'nda okumuştur. 1928 yılında Antakya'ya dönmüş ve Yeni Mecmua adında on beş günlük bir edebi mecmua yayımlamıştır. İskenderun Türklerinin ilk gazete ve mecmuası olan Yeni Mecmua, milliyet ve yenilikçi fikirlerin okulu olmuştur. 2 yıllık yayın hayatıyla Sancak'ta okuma zevkini artırmıştır. Önceleri haftalık çıkan mecmua siyasi gazeteye dönüşmüş ve günlük olarak çıkmaya başlamıştı. Selim Çelenkle birlikte yayın hayatına devam eden Şükrü Balcı,1932'de yayınladığı "Başımızın Belası Bu Topraklar" adlı makalesi nedeniyle ecnebi mahkemede yargılanmıştır. Umumi aften sonra Antakya'ya dönerek yayın hayatına tekrar atılmıştır. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler**..., s.101.

olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁷ Böylelikle Yenigün, nüfus oranlarının yansıtılmasında ve nüfus sayımlarının yapılması konusunda Sancak Türklerinin sesi olmuştur. Aynı şekilde çıkarılan nüfus cüzdanlarının yeni harflerle olunması istenmişti. Bu bağlamda Yenigün gazetesi, “*Memurlar Emir Bekliyor, Yeni Harflerle Yazılı Kâğıtlar İade Ediliyor*” başlığı altında nüfus dairesinde yaşananları şöyle dile getirmekteydi : “*Şehrimiz Kantara mıntıkası muhtarı Şekip Esmerlinin, evvelki gün yeni Türk harfleriyle doldurularak nüfus dairesine yolladığı 4 veladet il mühaberi önce (Yeni harflerle imzasız mütabık değildir) kayd ile iade edilmiş, muhtar bu veladet kâğıtları altına bir eski ve mutabık imzasını atıp, evrakı tekrar nüfusa yolladığı halde yine kabul olunmayarak çevrilmiştir. Nüfus memuru Halil imzasını taşıyan ve Muhtar Şekip Esmerliye hitaben, eski harflerle yazılı bir tezkerede, keyfiyet şöyle izah olunmaktadır : “Şekip Efendi Kardeşimize, Sicilatımız eski Türkçe usulüne göre matbudur. Hepimizin bildiği Latince harflerin kabulü için, Delege cenaplarına müracaat edebilirsiniz. Ancak emrin vürudunda amel olabilir kardeşimiz.”*⁶⁰⁸ Sancak’ın Türk kimliğini hafızalardan silmek için manda idarecilerin türlü engellemelere ve bahanelere başvurduğu görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Sancak Devleti’nin yüzölçümünü 4.805 metrekare, Fransız istatistiklerine göre nüfusun 219.000 olduğunu belirtmekte; dağılımı ise Türkler %39,7, Aleviler % 28, Ermeniler %11, Sünni Araplar %10, Rum Ortodokslar %9, Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak vermektedir. Burada Türk nüfusu her ne kadar çoğunlukta görünse de daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi 1921 yılından itibaren Fransızlar, Türk nüfusunu azaltmak için Türkleri göçe zorlamış ve Sancak’ın demografik yapısını, Türkler aleyhinde bozmuştur. Bu gerçek o dönemlerde, Fransa’nın Ankara Büyükelçisi olan Rene Massigli’nin kitabında açıkça ifade edilmiştir.⁶⁰⁹ 1936-1937 yıllarında toplam nüfus, 219.080’di. Bu nüfusun 85.242’si Türk, 62.026’sı Alevi Arap, 22.461’i Sünni Arap, 18.051’i Ortodoks Rum ve Hıristiyanlar, 24.911’i Ermeniler, 4.831’ni Kürtler, 474’ünü Yahudiler, 954’ünü Çerkezler, 130’unu diğer

⁶⁰⁷ Şükrü Balcı, “*Nüfus ve Rejim*”, **Yenigün**, 24 Ekim 1937.

⁶⁰⁸ **Yenigün**, 11 Aralık 1937.

⁶⁰⁹ İsmail Soysal, “*Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)*”, **Bellekten**, CXLIX, S.193-195, s.90.’dan, Rene Massigli, **La Turquie Devant la Guerre**, Paris, 1964, s.43.; Ayrıca bkz: **Yenigün**, 8 Aralık 1937.

unsurlar oluşturmaktaydı.⁶¹⁰ Fransız manda yöneticilerinin nüfus üzerine oynadıkları politik oyunları, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Başvekâlet'e ve Reiscumhur Umumi Kâtipliği'ne şöyle bildirmiştir:⁶¹¹ “...*Bu meyanda nüfus oyunlarına da başlamışlardır. Türk'e gösterilen müşkilat'a mukabil diğer anasırın nüfus muameleti sür'atle ikmal edilmekte ve bu anasırın nüfus adedinin çoğalması için her çareye başvurulmaktadır. Hatay haricinden birçok Ermeniler içeriye sokulmakta ve tescil suretiyle Ermeni nüfusunsun 30.000'e çıkarılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca Arap ve Alevi nüfusunun da artırılmasına büyük gayret sarf edilmektedir...*” Görüldüğü üzere, seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte, Fransız idarecileri Türk nüfusunu eritmek için sayısal verilerle oynamakta, bölgeye Ermenileri yerleştirmektedir.

Hatay'da seçimlere doğru gidilirken, hem Türk hem de Fransız Hükümeti birtakım tedbirler almış ve seçim şubeleri açmıştır.⁶¹² Fransızlar, Türk listelerine yazılmak isteyen Alevilere baskı ve şiddet uygulamakta, Suriye yanlısı İttihad-ı Vatani Partisi mensuplarının baskılarına göz yummaktaydı. Hatay'daki Çerkezlerin Arap listelerine yazılmalarını sağlamaktaydı. Bunun yanında, Suriye'deki Taşnak ve Hınçak komitelerini birleştirip, Ermenilerin ve Kürtlerin seçim listelerine kaydetmekteydi.⁶¹³ Ayrıca Halep'ten ve Harim'den kamyonlarla getirilen gençlere Hataylı olmamalarına rağmen nüfus kimliği verilmiştir.⁶¹⁴ İşin ilginç yanı Sancak Statüsü gereğince, Sancak vatandaşlığına yazılacak olanların tescil muamelelerini yapmak üzere nüfus hâkimleri kurulu oluşturulmuştur. Bu hâkimlerin vereceği kararlara itiraz hakkı yoktu.⁶¹⁵ Burada da keyfi uygulamalar için böyle bir kurula ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Suriye ve Lübnan'dan Ermeni ve Bedevi Araplarda Hatay'a yerleştirilmiştir.⁶¹⁶ Seçim kayıtları 20 yaş ve üzeri nüfusu vermesi bakımından önem

⁶¹⁰ L'Asie Française , “L' Affaire D' Alexandrette”,36, (December 1936), p.323'den,Seda Altuğ, Between Colonial and National Dominations: Antioch Under The French Mandate(1920-1939), The Atatürk Institute For Modern Turkish History, Boğaziçi Üniversitesi, 2002, s.216.

⁶¹¹ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi:** IV-18-c, D: 74-1, F:22-9'den Aktaran bkz: Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e**, s.160.

⁶¹² Şubeler için bkz: **BCA.** 30.10.0.0, Yer no: 223.505.57.

⁶¹³ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi:** IV-18C. D:74-1.F:23-49-50-51 ve 27-7-8-10-11-22-23-24-40-41.Aktaran bkz: Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e**, s,81-82.

⁶¹⁴ Duman, **a.g.t**, s.37-41.

⁶¹⁵ **Yenigün**, 1 Şubat 1938.

⁶¹⁶ **Atayolu**, 19 Mayıs 1938.

arz etmekle birlikte gerçek nüfusu tam olarak vermemektedir. Şubat 1938’de Yenigün gazetesi Ermeni, Arap Sünni ve Arap Alevilerin yaşadıkları köyleri yayınlamıştır.⁶¹⁷ Bu bağlamda seçim öncesi Türklerin dışında yaşamış olduğu yerler tespit edilmiştir.

Pol Kayuka ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle anlatmıştır:⁶¹⁸ “*Fransız manda döneminde nüfus sayımları düzenli olarak yapılmazdı. Fransızlar seçim zamanı ve önceki dönemler olsun, Türk nüfusunu az göstermek için uğraş vermişti. Oysa Ankara Hükümeti Alevileri “Eti Türkü” olarak nüfusa kaydetmek istemişti. Bu sebeple Alevilerin çoğu Türk nüfusuna yazılarak, Türk nüfus oranı diğer mezheplere göre daha çok artış göstermişti. Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası artık düzenli olarak nüfus sayımları yapılmıştı.*” 16 Mayıs 1938’de seçmen listesine göre nüfus tespiti yapılmıştır.

16 MAYIS 1938 SEÇİMEN LİSTESİ NÜFUS SAYIMI	
Cemaatler	Sayı
Türk	7.272
Alevi	2.062
Arap	1.287
Ermeni	2.896
Rum Ortodoks	852
Kürt	227
Diğerleri	291
Toplam: 14.887	

⁶¹⁷ Buna göre Ermenilerin yaşadığı 15 köy şunlardan oluşmaktaydı: İkizoluk, Düz ağaç, Karaduran, Çınarcık, Kerküne, Hıdırbeyli, Yoğunluk, Mağaracık, Soğukoluk, Atık, Çayır, Soğukoluk, Abdalhöyük, Eskiören ve Kabaçık. Arapların yaşadığı köyler: Türkmenmezrası, Kışnit, Toprakhisar, Afşin, Bahşın, Damalka, Turta, Sıçanlı, Palangöz, Karasüleymanlı, Oskiyat, Baksanus, Küremezrası, Tanışma, Filincar, Fırtırı, Fenk. Eti Türklerinin (Aleviler) yaşadığı köyler: Hancağız, Saylıca, Hüyük, Ağcalı, Karaağaç, Ilıca, Karsabol, Kürtdesir, Narlı, Orhaniye, Çekmece, Dikmece, Turunçlu, Tavla, Tavuklu, Güzelburç, Yarım Tepe, Meydancık, Çardakiye’dir. Bkz: **Yenigün**, 8 Şubat 1938.

⁶¹⁸ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme.

16 Mayıs 1938 yazım sonuçları, yukarıdaki tablo da görüldüğü gibidir.⁶¹⁹ Arap basını, sürekli bölgede Arapların nüfus olarak çoğunluğu oluşturduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine 9 Haziran 1938’de tekrar sayım yapılmıştır.⁶²⁰

9 HAZİRAN 1938 SEÇİMEN LİSTESİ NÜFUS SAYIMI	
Cemaatler	Sayı
Türk	9.392
Alevi	3.087
Arap	1.914
Ermeni	3.569
Rum Ortodoks	1.085
Kürt	262
Diğerleri	391
	Toplam: 19.700

Her iki tablo mukayese edildiğinde, Türk nüfusunun çoğunlukta olması ve her iki sayımda Arap ve Ermeni nüfusunun artması dikkate değerdir. Seçim sonrası oluşan mecliste Türk nüfusunu 22, Alevi nüfusunu 9, Ermeni nüfusunu 5, Arap nüfusunu 2, Ortodoks nüfusunu 2 mebus temsil etmiştir.⁶²¹ Yine tablolardan hareketle Fransız manda ve Hatay Devleti döneminde, düzenli nüfus sayımı yapılmadığı için kesin bir veri elde edilememektedir. Bu sebeple nüfusun yıllara göre dağılımı tam olarak bir tablo halinde gösterilememiştir.

2.1.3 Hatay’ın Türkiye’ye İltihakı ve Sonrası Nüfus (1939-1960)

2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kurulduktan sonra oluşturulan Meclis, Türkiye’deki kanunların aynısını Hatay Devleti için de kabul etmiştir. Fransa ile Türkiye arasında yapılan 23 Haziran 1939 tarihli anlaşmaya istinaden Fransa, Hatay’ı

⁶¹⁹ BCA.(030.10.224.512.28) 402.531’ aktaran bkz: Hamit Pehlivanlı vd., **Türk Dış Politikasında Hatay**, ASAM, Ankara, 2001, s.108.; **Türk Ansiklopedisi**, C XIX,MEB, Ankara, 1971, s.64.

⁶²⁰ **Yenigün**, 9 Haziran 1938.(Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.)

⁶²¹ **Yenigün**, 3 Ağustos 1938.

Türkiye'ye bırakmıştır. 29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi, Türkiye'ye iltihak kararı almıştı. İltihak sonrası nüfus sayımı için ilk hazırlıklar, 1939 yılının Eylül başında başlamış ve bu iş için 75 geçici memur tayin edilmiştir. Nüfus yazımı için eski nüfus cüzdanı olmayanların, askerlik tezkeresini getirmeleri ya da nüfus dairelerinden alınan onaylanmış hüviyetlerini getirmeleri belirtilmiştir.⁶²² Memurlar evlere uğrayarak, vatandaşların hüviyetlerini tespit ve tasdik etmişlerdir.⁶²³ 20 Ekim 1940 tarihinde, Hatay'da ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayıma göre il merkezi nüfusu 26.939, toplam nüfus 216.138 olarak tespit edilmiştir.⁶²⁴ Manda ve Hatay Devleti dönemine nazaran bu dönemde nüfusun düşmesinin en büyük nedeni yaşanan göçlerdir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu yaşananları şöyle anlatmaktadır:⁶²⁵ *“Türk olmak istemeyen ve Türk olmayan kimse varsa, onlara altı ay içinde, bulunduğu yerdeki hükümet dairesine başvurarak seçme hakkını kullanma yetkisi vermektedir. Bu gibiler 18 ay içinde Hatay topraklarından çıkmak zorunluluğunda olacaklardır. Altı ay sonrasında itibaren hiç kimse artık bu hakkı kullanamayacak ve 18 aydan sonra da hiç kimse Hatay'dan çıkamayacaktır.”* Bu kararla birlikte 13 Ocak 1940'ta göç süresi dolunca, 48.000 kişi Hatay'ı terk etmiştir. Bunların içinde 26.500 kişi ile Ermenilerin başı çektiği, onları 11.500 kişi ile Ortodoksların, 6.000 kişi ile Arapların, 3.000 kişi ile Alevilerin oluşturulduğu belirlenmiştir.⁶²⁶ Bu sebeptendir ki nüfus diğer yıllara nazaran düşmüştür. Özellikle Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını izleyen ilk yıl, kentleşme açısından ilde durgunluk yaşanmıştır. 1940 sonuçlarına göre ilçe merkezlerinin 60.000 olan nüfusu, il toplam nüfusunun %24,5'i kadardır.⁶²⁷ 1940 ile 1960 yılları arasında Hatay il nüfusunun gelişimi aşağıdaki gibidir:⁶²⁸

⁶²² **Yenigün**, 21 Ekim 1939.

⁶²³ **Yenigün**, 2 Kasım 1939.

⁶²⁴ **Hatay İl Yıllığı**, Hatay, 1967, s.13-15. Ancak gazete ilanında Antakya nüfusu 28.127 olarak verilmişti. Bkz: **Yenigün**, 29 Ekim 1940.

⁶²⁵ **Parlamento Tarihi**, C.2, B7, 1939-43, s.1133-1134.

⁶²⁶ Ada, **a.g.e.s.**, 223.; Çelenk, **a.g.e.** s.100.; Başka bir kaynaktan, Antakya'nın Türkiye'ye katılmasından iki ay sonra 50.000 göçmenin Suriye'ye göç ettiği, bunların 22.000'i Ermeni, 10.000'i Alevi, 10.000'i Sünni Arap, 5000'i de Hristiyan Arap olarak belirtilmişti. Bkz: Eyüp Özveren vd., **Akdeniz Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.213.

⁶²⁷ **DİE**, Genel Nüfus Sayımı, 1990, s.8.

⁶²⁸ **DİE**, Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarından Hesaplanmıştır.

Yıllar	Antakya Merkez İlçe	Hatay'ın Toplam Nüfusu
1940	26.939	216.138
1945	27.448	254.141
1950	30.494	296.799
1955	38.138	363.631
1960	45.674	441.209

1940-1945 yılı, Hatay'daki yıllık nüfus artışının en düşük olduğu dönemdir. Şüphesiz ki bunun en önemli sebebi İkinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaştan diğer şehirler gibi Hatay da etkilenmiştir. Çünkü 1939 yılı öncesinde askere alım söz konusu olmadığı için, bu dönemde askerlik çağını aşmış ancak askerlik yapmamış 20 ile 40 yaşları arasındaki kişiler askere alınmıştır. Salgın hastalıklar, doğum oranının düşmesi nüfusu etkileyen en önemli sebeplerin başında gelmektedir.⁶²⁹ Bu dönemde kentsel nüfus, % 9,4 artarak 66.000'ne yükselmiştir. Böylelikle Hatay, 1940 yılının ikinci yarısından sonra hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir.⁶³⁰ 1945 yılında yapılan nüfus sayımında Antakya'nın nüfusunda önemli bir artış gözlenmemiştir. Savaşın bitimiyle birlikte, 1945 ile 1950 yıllarında Türkiye genelinde olduğu gibi Hatay'da da nüfusta patlama olmuştur. Bu bağlamda toplam nüfusta % 11,6'lık bir artış olmuştur. 1955 ile 1960 arasında ise % 21,3'lük bir artış kaydedilmiştir. DP döneminde yapılan yatırımlar buna bağlı olarak il ekonomisindeki gelişmeler, işgücü çekimini, kentleşme ve nüfus oranı artmıştır. Buna paralel olarak 1955'te Antakya nüfusunda önemli bir artış olmuştur. 1950 ile 1955 yılı arası nüfus artışı, % 21'den, % 45'lere kadar yükselmiştir. Aynı zamanda kentleşme hızı 1945-50 arası binde 59,8 iken, 1950-55 arası binde 74,8'e yükselmiştir.⁶³¹ 1955 ile 1960 yılları arasında kentleşme hızı, binde 52,2'ye düşmüştür. Bu düşüşün en önemli sebebi, hızla büyüyen il nüfusunun bir bölümünün il dışına göç etmesi olabilir. Bu duruma sebebiyet veren diğer bir faktör ise tarımda makineleşme sonucu insan gücüne duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Bu bağlamda 1940 ile 1960 yılları arasında, merkez

⁶²⁹ Gündüz, Kaya(ed.), a.g.e, s185.

⁶³⁰ Yurt Ansiklopedisi, C5, 1982, s.3442.

⁶³¹ Sabah, 25 Ekim 1955.; Yurt Ansiklopedisi, aynı yer; Gündüz, Kaya(ed.), a.g.e, s.185.

ilçe ve Hatay'ın genelinde şehirleşmenin hızla ilerlediği görülmektedir. Özellikle Hatay'ın Türkiye'ye ilihakı sonrası bu durumu gözlemlemek mümkündür. Nüfusu şekillendiren diğer bir etken ise İkinci Dünya Savaşı nedeniyle erkeklerin silâh altına alınmasıdır. 1950 ile 1955 arasında, ekonomik atılım ve iyileşen hayat koşullarına bağlı olarak nüfus artmıştır. Aynı zamanda önemli ölçüde göçe bağlı nüfusun azalmaması, kentin kendine yetebilirliğinin bir göstergesidir.

2.2 ULAŞIM, ULAŞIM ARAÇLARI

2.2.1 Karayolu Ulaşımı

Asya ve Avrupa'nın geçiş noktasında bulunan Antakya, Anadolu'nun kuzeyini güneyine bağlayan anayol üzerinde bulunduğu için ticaretin merkezi ve geçiş güzergâhı sayılırdı. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İskenderun ticareti olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu sebeple Halep Valiliği tarafından 1869 yılında Halep'ten İskenderun'a arabaların işleyebileceği şose yapım çalışmalarına başlanmıştır. 1886'da Cemil Paşa'nın valiliği döneminde yol yapım çalışmaları bitmişti. Böylelikle Antakya ve diğer çevre iller hızla gelişmiştir.⁶³² Amik Ovası'nda şehrin ticari hayatı için önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Antakya kaza halkı, Sadaret'e bir dilekçe göndererek masraflarını amel-i mükellefe gelirlerinden karşılanmak üzere Antakya'dan Amik Ovası'na kadar bir şose yapılmasını istemiştir. Çünkü kaza halkı kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ürün yetiştiremiyor, Amik Ovası'nda yetiştirilen zahireye ihtiyaç duyuyordu. Özellikle kış mevsimindeki olumsuzluklar ve bataklıklar nedeniyle araba ve hayvanlarla ulaşım yapılamamaktaydı. Bu amaçla Antakya'dan Amik Ovası'na kadar olan mevkideki Cisir-i Hadid yollarının yapımı istenmiştir.⁶³³ Dilekçenin incelenmesi sonucu, Halep Vilayeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Ticaret ve Nafia Nezaret-i Celilesi'nden gönderilen yazıda, ahalinin yapılmasını istediği yolun daha önce inşasına başlanan Halep-Antakya yolunun bir parçası olduğundan öncelikle bu kısmın inşasının tamamlanması gerektiği bildirilmiştir. Yolun yapımı Amik Ovası'ndan yetiştirilen ürünlerin naklini kolaylaştıracak ve böylelikle bölge ticaret açısından gelişecektir.⁶³⁴

⁶³² Tekin, **Hatay Tarihi**, s.114.

⁶³³ **BOA. BEO.** 570/42687, 15 Teşrin-i Sani 1310 (27.11.1894), s. 3.

⁶³⁴ **BOA. BEO.** 570/42687, 14 Ş 1312 (10.02.1895). s.2

Bölge stratejik açıdan da önemliydi. Bu bağlamda Binbaşı Seyid Sadi Bey, Halep ve Adana Vilayetleri dâhilindeki askeri kıtaları teftiş için görevlendirilmiştir. Sadi Bey hazırladığı raporda Antakya'dan Süveydiye'ye sahil yönünde İskenderun'dan Antakya'ya ve Adana'dan Maraş'a kadar bir şose yapılmasını teklif etmiştir. Turuk ve Meabir İdaresi raporu onayladıktan sonra İskenderun-Payas yolunun on iki km'lik kısmı bir yıl içinde tamamlanmıştır.⁶³⁵ Antakya-Süveydiye yolu çok masraflı olduğundan yapılamamıştır. Ahmet Cevdet Paşa, "Tezakir" adlı eserinde bu yol için şöyle demiştir:⁶³⁶ "...Antakya'dan Süveydiye'ye kadar gâyet sa'bü'l-menâl vahşi yerler olmak üzere yirmi mil mesafe kadar vardır. Mahâll-i mezkûrdan cereyân eden Âsî Nehri ise orada gayet sert ve dolaşıklı olup li-eclit-tesviye doldurulacak ve tahliye olunacak yerler ile yapılacak tünellerden ma'dâ yalnız on yedi mahâlden nekr-i mezbûru ubûr için köprüler inşâsı lâzım olup her mili ancak on sekiz bin İngiliz lirasıyla hâsıl olabilir..."

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Halep'e giden Cemal Paşa, İskenderun-Belen-Kırıkhan-Katma yolunun pek çok kısımlarının bozuk olduğunu, yolun etrafında sökülen taşların yerine, yeni getirilen taşların şerit gibi yığılmış olduğunu, 1912'den beri Turuk-u Umumiye Şirketi tarafından yapılan tamir çalışmalarının henüz tamamlanmadığını görmüştür.⁶³⁷ Ticaret merkezi olan Antakya'da karayolları, mal ve eşya sevkiyatında önem arz etmiştir. Sancak'ın 1918 senesinde yol şebekesi 87 kilometreden ibaret olup, istikameti İskenderun-Topboğazı-Kırıkhan-Halep-Hamam doğrultusunda idi. İskenderun-Hamam yolu bozuk olduğundan otomobille sefer yapmak zordu. Özellikle kış aylarında Antakya-Topboğazı-İskenderun yolu geçilmez bir hal alıyordu.⁶³⁸ İşgal zamanı ve sonrası Sancak yolları bozuk olduğundan şehir kontrol altına alınamamakta, askeri sevkiyatlar otomobillerle yapılamamaktaydı. Kervan ve konvoy halinde yapılan sevkiyatlar çete baskınlarıyla önlendiği için Ankara İtilafnamesi sonrası Fransa, gerekli yol şebekesi yapma çalışmalarına başlamıştır. Sancak halkından alınan vergiler ve vergi vermeyenlerin bedenen çalıştırılması ile Topkapı-Antakya (30km), Yeniköy-Yenişehir (19km) ve

⁶³⁵ İskenderun-Payas yolunun yapımı hakkında bkz. *Umur-ı Nafia ve Ziraat Mecmuası*, 15 Ra 1319 (02.07.1901), s. 1253-1254; 1 R 1319 (18.07.1901), s. 1270; 15 Z 1320 (15.03.1903), s. 2041.

⁶³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir**, TTK, Ankara, 21-39, 1991, s. 230.

⁶³⁷ Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Derleyen: Behçet Cemal), Selanik Yayınları, İstanbul, 1959, s.318-322.; Ayrıca bkz: Tekin, **Hatay Tarihi**, a.g.e, s.172.

⁶³⁸ T.Müntaz, a.g.e, s.200.

Antakya-Yenişehir (52km) yapılmıştır.⁶³⁹ 1923'te Sancak'ı kontrol altına almayı çabuklaştırmak için ikinci kez askeri amaçlı Antakya-Halep yolu yapılmıştır.⁶⁴⁰ 1928'de Halep'te çıkan Vahdet gazetesi, döneme ilişkin önemli bilgiler vermekteydi. Bu bağlamda Nafia Vekâleti Reisi Rasim Bey'in⁶⁴¹, Vahdet gazetesine verdiği bilgiler, Fransızların bölgede hâkimiyet sağlamak ve Sancak'ı bir üst olarak kullanmak istediklerini göstermektedir. Bu amaçla Antakya- Lazkiye, Antakya-Süveydiye yollarının ve köprülerin tamiri yapılmıştır. Böylece meyve ve mahsullerin kolay bir şekilde ihracatı sağlanmıştır. 36 km'lik Antakya- Halep yolunun yapımına başlanmış, çalışmanın 1929'da tamamlanması amaçlanmıştır. Fransız idarecileri hem askeri hem de ekonomik amaçlı bu yolu yapmıştır. Özellikle bu amaçla İskenderun-Halep şosesi yapılmış, Amik Ovası'nın ortasından geçen 18 km'lik Afrin Köprüsü ikmal edilmiştir. 20 km'lik Topboğazı-Antakya yolu tamir edilmiştir.⁶⁴²

Antakya Belediye Reisi Süreyya Bey⁶⁴³, Asi Nehri'nden başlayarak Halep-Lazkiye-Dörtüyol Kışlası yolunu 20 bin lira masraf ederek yaptırmıştır.⁶⁴⁴ 1933'te Antakya-Halep yolu asfaltlanmıştır.⁶⁴⁵ Aynı zamanda bölgenin ekonomik yönden de kalkınması amaçlanmıştır. 1934'te Ankara'ya ve İskenderun'un şehir içi ulaşımında önemli yere sahip olan caddeler, İskenderun-Antakya yolları asfaltlanmıştır.⁶⁴⁶ 1925

⁶³⁹ Chammas, **a.g.e**, s.86-87.; Tekin, **Hatay İşgal Yılları, a.g.e**, s.237.

⁶⁴⁰ **BCA**, 30.1.0.0, Yer no: 154.89.7.

⁶⁴¹ 887'de Kasabası'nda doğmuştur. İptidai tahsilini mahallinde ikmal ettikten sonra İzmir'de idadi tahsilini, İstanbul Hendese-i Mülkiyesinde âli tahsilini ikmal etmiştir. Türkçe, Fransızca, Rumca tekellüm ve kitabet eder.1910 Eylül'ünde İzmir Nafia Dairesi Mühendis Muavinliğine, 1920'de Muğla, 1922'de Manisa sancak mühendisliğine tayin edilmiştir. 15 Teşrinievvel 1921'de Adana Sultaniyesi ulum-u tabiye muallimliğine, 8 Mart 1922'de İskenderun Sancağı Mühendisliğine, 22 Haziran 1922'de Nafia başmühendisliğine tayin edilmiştir ve el yevm bu vazifeye devam etmektedir. Nişanları: Fransızların Merit Ağzıkul nişanının Şevvaliye derecesine hamilidir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.

⁶⁴² **Vahdet**, 3 Eylül 1928.

⁶⁴³ 1297'de Antakya'da doğmuştur. İlköğrenimini Antakya'da yaptıktan sonra İstanbul Mülkiye İdadisini bitirerek hukuk fakültesine girmiştir. Dâhiliye Mektub-i Kalemiye'ye tayin olmuştu. Daha sonra Antakya'ya gelerek Ziraat işleriyle meşgul olmuştur. Bu sırada Antakya Kaza Meclis İdare azalığına seçilmişti. Mart 1921'de Antakya Belediye Başkanlığı'na atanmıştır. 14 sene Hatay için önemli işler yapmıştır. Elektrik, yol ve suyun Antakya'ya gelmesinde önemli roller üstlenmiştir.1930'da Kırıkhan Kaymakınlığı'na atanmıştır. Fransızlar tarafından verilen nişanları bulunmaktadır. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.50.

⁶⁴⁴ **Vahdet**, 27 Ağustos 1928.

⁶⁴⁵ **Yenigün**, 17 Ağustos 1933.

⁶⁴⁶ **Yenigün**, 8 Ekim 1934.

ile 1935 seneleri arasında Fransızlar tarafından yapılan yollar aşağıda tablo olarak yansıtılmıştır:⁶⁴⁷

1925-1935 Yılları Arasında Fransızların Yaptıkları Yollar				
Yerler	Yapılan Yol (Km)	Asfalt Yol	Taşlı Yol	Dağ Yolu
İskenderun-Arsuz	33	-	-	-
Antakya-Süveydiye	25	-	-	-
Antakya-Ordu	63	-	-	-
Kırıkhan-Hacılar	35	-	-	-
TOPLAM	156	125	377	45

Yapılan dağ yolları ise önemli sayfiye yerlerinin bulunduğu alanlardır. Bu sayfiye merkezlerine yazın ulaşımı kolaylaştırmak adına yollar yapılmıştır.⁶⁴⁸ Tarık Mümtaz, “Çizgiler ve Bilgiler” adlı eserinde karayollarına dair şöyle bilgiler vermekteydi:⁶⁴⁹ “Sancağın bazı semtleri ehemmiyetli sayfiye merkezleri olmaya müsaid bulunduğundan hükümeti henüz taşlanılmayan beş metre ve ardında dağ yolları inşasına sevk etmiştir. Bu yollar: Süveydiye- Hıdırbey, Karaçay- Bityas, Karaağaç-Nergislik; Sarımazı- Soğukoluk, Sarımazı- Atık, Soğukoluk- Nergislik, Kırıkhan- Deli Bekirli olup 35 km uzunluğundadır. Bu dağ yollarından ancak kurak mevsimde geçilebilir.”

1918’de yapılan yol 87 km iken, 1921-22’de 101’e, 1935’te ise 156 km’ye çıkmıştır. Bu yıllarda şehirlerarası ulaşımı kolaylaştırmak üzere birçok kaza ve köylerde Fransız teknisyenleri tarafından köprüler yapılmıştır.⁶⁵⁰ Reşit Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:⁶⁵¹ “ Babam Dr. Mithat Kuseyri o yıllarda Maarif Vekiliydi. Türkiye’nin hiçbir yerinde olmayan asfalt yollar

⁶⁴⁷ Mümtaz, a.g.e.,s.201 (Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.)

⁶⁴⁸ Mümtaz, a.g.e.,s.201.; Tahsin Demiray vd., “Hatay”, **Doküman Dergisi**, S1, Temmuz 1939.s.18.

⁶⁴⁹ Mümtaz, a.g.e, s.200.

⁶⁵⁰ Tekin, Hatay İşgal Yılları, a.g.e, s.238.

⁶⁵¹ 8 Ağustos 2012 tarihinde Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme.

Antakya 'da yapılmıştı. Özellikle babam Antakya 'nın baştan sona kadar asfaltlanması konusunda Fransızlara baskı yapmıştır.”

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuş ve Nafia ve Ziraat Vekâleti'ne Kemal Alpar seçilmiştir.⁶⁵² Bu süreçte yolların yapımı için yeterli paranın olmamasının yanı sıra Türkiye'den müteahhit de gelmemekteydi. Bütçenin kısıtlı olmasına rağmen yollar yapılıp, asfaltlanmaktaydı. 24 Ekim 1938 tarihinde Hatay Devleti Resmi Gazetesi'nde Nafia Vekâleti Kadrosu şöyle verilmiştir:

1- MERKEZ TEŞKİLATI			
A) VEKÂLET			
Derece	Memuriyet	Adet	Maaş
İki	Müsteşar	1	200
Dokuz	Hususi Kalem Müdürü	1	100
On bir	Hususi Kalem Kâtibi	1	80
On üç	Hususi Kalem Kâtibi	1	60
B) MÜFETTİŞLİK			
Beş	Müfettiş	1	145
C) FEN HEYETİ			
On bir	Baş Ressam	1	80
On iki	Ressam	1	70
On üç	Ressam	1	60
D) İDARİ İŞLER BÜROSU			
On	Muhasip	1	90
On iki	Kâtip	1	70
On dört	Daktilograf	1	50
On altı	Daktilograf	1	40

Yine Resmi Gazete'de Hatay'ın genelinde (Kırıkhan, İskenderun, Antakya) sadece 3 mühendisin olduğu ilan edilmiştir. Zira bu kadro bir devletin ihtiyacını karşılamak için yetersizdi. Tayfur Sökmen, Hatay Meclisi'ndeki nutkunda Fransızların sadece köprüler ve şoselerle ilgilendiği, nafia işleri için yeterli bütçe ayırmadığını dile getirmiştir. Ancak Hatay Devleti ile beraber yolların yapıldığını mecliste belirtmiştir.⁶⁵³ Fransızlar döneminde ihmal edilen yollar, kısıtlı bütçeye rağmen yeniden yapılmıştır. Böylelikle Fransa'nın bayındırlık işlerine fazla önem vermediği ortaya çıkmaktadır.

⁶⁵² Azalıklara Seydi Oğuz, Bostan Mercan, Samih Azmi Ezer, İzzet Zekeriya, Abdurrahman Mursaloğlu, Cevat Abalı, Agop Davıdyan, Kamil Zireyk, Mehmet Kösedıyap, Ali Mısırlı seçilmiştir. Bkz: Tekin, **Hatay Devleti, a.g.e.** s, 407.

⁶⁵³ **Yeniğün**, 4 Kasım 1938.

Manda İdaresinden, Cumhuriyet Türkiye'sine geçmiş olan yolların birçok kısımları tamamen yapılmamış ve bozuk bir haldeydi. Asfalt yollar beton niteliğinde, yollar seyrüsefere dayanıksızdı.⁶⁵⁴ Hatay Devleti zamanında yapılacak olan yolların masrafları için Hatay Vilayeti'ne 80.000 lira tahsil edilmiştir.⁶⁵⁵ 1939'a kadar yapılan yollar, Ankara'ya gönderilen telgrafta şöyle belirtilmiştir:⁶⁵⁶ *“Hatay Vilayeti'nde 152 km Asfalt, 170 km kırma taş şose ve 215 km toprak yol olmak üzere ceman 537 km yol mevcuttur. Hatay Vilayeti ile civar vilayetlerin iktisadi münasebetleri ve sair umumi ihtiyaçlarımız bakımından Hatay yollarının diğer umumi münakale yollarımıza bağlanması lüzumludur. İskenderun'dan başlayıp Topboğazı-Kırıktaştan geçerek Aktepe'ye kadar temadi 64 km tulünde bir yol mevcut olup 30 km'si asfalt 34 km'si makadam şose halindedir. Aktepe'den itibaren Hassa'dan geçerek İslahiye'ye kadar takriben 90 km tulünde yeni bir yol inşası halinde Hatay yolları diğer umumi münakale yollarımıza en münasip surette bağlanmış olacaktır... Bu yolun asfalt olarak ikmali takriben 2 milyon lira masrafa mütevakıf olup senede beşer yüz bin liralık tahsisatla biran evvel inşasına başlanması çok muvafık olacağı düşünülmüştür.”* Manda döneminde işgali kolaylaştırmak ve hükmetmek adına yapılan karayolları Cumhuriyet idaresinde, Hatay'ın Türkiye'ye entegrasyonunu kolaylaştırmak için yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında Hatay'ın doğu bölgeleriyle bağlantısını sağlamak ve Hatay'ı ekonomik yönden kalkındırmak amacıyla İskenderun-Antep arasında bir asfalt yol yapılması kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁷ Genç Cumhuriyet Türkiye'sinin ticaret merkezi olan Hatay Devleti'nden aldığı asfalt yolların çoğu bozuk bir haldeydi. Köprülerin çoğunun korkulukları yoktu. Cumhuriyet idaresinin tahminine göre yaklaşık olarak 150 km asfalt yolun tamir edilmesi gerekmektedir. Nafia Vekâleti Hatay'daki yolların tamiri için bütçe çıkarsa da hava koşullarının kötü olması nedeniyle tamir işi 1940 yılının baharına bırakılmıştı. Kurulan tamir grubuyla, tamire muhtaç olan köprüler onarılmış, Belen yolunda yıkılmaya başlanan istinat duvarları yeniden inşa edilmiş, virajların tamir ve

⁶⁵⁴ Nafia Vekâleti Neşriyatı, **İskenderun İskelesi'nin İşletmeye Açılma Töreni Hatırası**, Tan Matbaası, 8 Ocak 1945.

⁶⁵⁵ **BCA**, 30.18.1.2.Yer no: 225.515.15.

⁶⁵⁶ **BCA**.030.10.0.0, Yer no:67.447.4.

⁶⁵⁷ **Yenigün**, 12 Aralık 1939.

takviyesi yapılmıştır.⁶⁵⁸ Hatay Devleti'nin yollara ayıracak bütçesinin fazla olmaması sebebiyle yollar tamir edilememiş, ancak İkinci Dünya Savaşı koşullarına rağmen düzeltilmeye çalışılmıştır. Hamdi Selçuk, kendisiyle röportaj yapan Arı İnan'a o yılları şöyle anlatmıştır.⁶⁵⁹ “...Hatay bütün sebze ve meyvesini Suriye'ye yakın olduğu için oraya gönderirdi. Türkiye'ye katıldıktan sonra bu sebze ve meyvenin Türkiye'ye gönderilmesi lazım geliyordu. Bu göndermeyi temin etmek için – harp de başlamıştı- kamyon yoktu. Kaldı ki yollar müsait değildi kamyonla götürmek için. Binaenaleyh tek mesele vagon ve tren meselesi idi... O zaman Münakalat vekili (ulaştırma bakanı) olan Fahri Engin Paşa'ya bizzat gittim, Hatay vilayetinin ıstıraplarını söyledim...” Fransızlardan devralınan yollar kötü ve İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kötü olan yolların yapımına fazla bir ödenek ayırlanamamıştır.

1940 yılının bütçesine göre İskenderun-Payas-Dörtüyol-Toprakkale yolunun seyrüsefere müsait olması, Süveydiye-Karbeyaz-Arsuz yolunun eksik kalan kısımlarının tamamlanması, Karbeyaz-Antakya-Ordu yollarının birbirine bağlanması için çalışmalara başlanmıştır. 154 km asfalt, 161 km munzam şose, 169 km toprak yolun korunması ve bunlara ilaveler yapılması için her yıl vilayete 100.000 lira yardım yapılması öngörülmüştür.⁶⁶⁰ Antakya-İskenderun Kırıkhan yollarının onarımı ve yol yapımı için ihale yapılmıştır.⁶⁶¹ Asfalt yapımına ilk olarak Antakya'dan başlanmış, 150 tonluk asfalt satın alınmıştır. Topboğazı'ndan Harbiye'ye kadar olan yollar onarılmıştır. İskenderun-Payas yolu inşası ise ihaleye verilmiştir.⁶⁶² 1940 yılının kışından önce tamamlanması düşünülen yolların yapımı için hummalı bir faaliyete başlanmıştır. Özellikle yol yapımında kullanılacak olan asfalt için Şenköy'de bulunan asfalt madeninden yararlanılmıştır. Süveydiye'deki portakal ihracatını kolaylaştırmak için kamyon ve otomobillerin kolaylıkla geçebileceği geçici yollar yapılmıştır.⁶⁶³

1941'de Cumhuriyet idaresine devredilen ve kullanılmaz bir halde olan Aktepe Köprüsü onarılmış, Süveydiye yolu ulaşımına açılmıştır. Böylece insanlar

⁶⁵⁸ **Yenigün**, 16 Şubat 1940.

⁶⁵⁹ İnan, **a.g.e.**, s.259-260.

⁶⁶⁰ **Yenigün**, 16 Şubat 1940.

⁶⁶¹ **Yenigün**, 3 Haziran 1940.

⁶⁶² **Yenigün**, 21 Ağustos 1940.

⁶⁶³ **Yenigün**, 15 Ekim 1940.

portakallarını pazarlara rahat bir şekilde ulaştırmıştır. 85 km uzunluğunda harap bir şekilde devralınmış, Arsuz Köprüsü yeniden inşa edilmiş, Arsuz-İskenderun yolu yapılarak, Arsuzlu insanlar mahsullerini kolayca İskenderun'a aktarabilmesi sağlanmıştır. Harbiye ile Döver Köyü arasına bir yol yapılarak insanların sayfiyelere ulaşımı kolaylaştırılmıştır.⁶⁶⁴ Yolların yapılmasındaki temel amaç insanların pazarlama kolaylığını sağlamak ve bu doğrultuda hızlı bir kalkınma yoluna gitmek olmuştur.

Nafia Vekâleti şehir içindeki yolların yapımı için belediyeye 200 bin lira bütçe ayırmıştır. Bundan başka Reyhanîye-Kırıkhan, Kırıkhan-Topboğazı, Topboğazı-Antakya yollarının bozulan kısımları tamir edilecekti.⁶⁶⁵ Hatay Vilayeti'ndeki asfalt yolların onarımı için, Suriye'den getirilecek olan iki Konkassör, iki şodiyer ve bir adet Röpanدوز makinesi ile bu makinelere ait yedek parçaların gümrüksüz ve Belediyelere ait her türlü vergiden muaf olarak yurda sokulması İcra Vekilleri Heyetince kabul olmuştur.⁶⁶⁶ 1944'te iktisadi bakımdan Hatay Vilayeti'ni kalkındırmak, Çukurova'ya bağlamak için Antakya-İskenderun-Tarsus-Mersin yolları yapılmıştır.⁶⁶⁷ Savaş koşullarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesine rağmen, Hatay için bütçeden ödenek ayrılmış, bayındırlık işlemlerine önem verilmişti. Çünkü şehrin özel durumu gereği kalkındırılması gerekiyordu.

1945 yılına girildiğinde İkinci Dünya Savaşı bitmiştir. 1946 yılında Hatay milletvekili Rasim Yurtman meclis konuşmasında, Hatay'da köyleri, bucakları birbirine bağlayan 350 km'lik asfalt yolların olduğunu belirtmiş, bununla birlikte bu yolların harap bir halde olduklarını eklemiştir. Süveydiye yoluna toprak döküldüğü; ancak buraların asfaltlanmadığını 7 senedir buraların ihmal edildiğini dile getirmiştir.⁶⁶⁸ Aynı şekilde Hatay milletvekili Eyüp Durukan, Kırıkhan-Hassa yolunun tam anlamıyla asfaltlanmadığı, Hassa-İslahiye yolunun memurların ve halkın sayesinde topraklandırılarak düzeltildiği belirtilmiştir. Temel amacın güney

⁶⁶⁴ **Yenigün**, 10 Şubat 1941.

⁶⁶⁵ **Yenigün**, 25 Mayıs 1942.

⁶⁶⁶ **BCA**. 30.18.01.02, Yer no: 99.80.4.

⁶⁶⁷ **Yenigün**, 1 Haziran 1944.

⁶⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, CIII, D.8, 1946. s.500-501.

vilayetleriyle İskenderun'u yollarla bağlamak olduğunu, bu işin halkın elinden alınması gerektiğini bayındırlık bakanlığına bildirmiştir.⁶⁶⁹

Hatay'da yayınlanan Atayolu gazetesi, "*Hatay'da Bayındırlık İşleri*" başlığı altında Fransızlardan devralınan, Hatay'da 1946'ya kadar yapılan yollar hakkında bilgiler vermekteydi. 1946 yılına kadar Fransızlardan devralınan 183 km asfalt yolla, 153 km şosenin bakımı sağlanmış, Fransızlardan devralınan asfalt yollar üzerine iki defa asfalt kaplama yapılmış, yeniden 20 km asfalt yol yapılmıştır. Fransızlar zamanında yapılamayan İskenderun-Arsuz şosesi 12 km blokajlı şose inşa edilmek suretiyle ikmal edilmiştir. Antakya-Süveydiye şosesi üzerinde gerekli çalışmalar yapılmış, Fevvar Çayı üzerine 2x7,5 metre köprü inşa edilmiştir. Antakya şehir köprüsünün genişletilmesi için proje hazırlanmıştır. Bu işler için il yollarına genel bütçeden 1.024.214 lira ve özel bütçeden 972.270 lira ki toplam 1.996.484 lira harcanmıştır.⁶⁷⁰ Hatay yollarının ve köprülerinin büyük bir kısmı tamir edilip, yeni yol ve köprüler yapılmıştır. Geçen beş yıl içerisinde 156 km asfalt şose üç defa kaplanmış, birçok kez de tamir görmüştür. 106 km şose üzerine kum ve çakıl dökülerek tamir edilmiştir. Şenköy'de açılan asfalt ocaklarından çıkarılan 3.000 tonluk asfaltlar sayesinde yollar asfaltlanmıştır. Payas-Hassa-İskenderun yolları açılmış ve üç büyük köprü inşa edilmiştir.⁶⁷¹ ABD'den gelen yol malzemeleriyle İskenderun'u Karadeniz ve Erzurum'a bağlayacak olan yollar yapılacaktır.⁶⁷² ABD'den gelen yardımlar şehrin kalkınması ve askeri üs olarak kullanılması için önemliydi. Zira ABD komünizm tehlikesinin Türkiye'ye bulaşmasını istememekteydi. Nitekim 3 Aralık 1947'de on Amerikalı uzman Hatay'a gelmiştir. Stratejik ve ekonomik yolların uzunluğu 7-8 bin km olarak tespit edilmiş, maliyeti ise 130 milyon dolara mal olacağı belirlenmiştir.⁶⁷³ Yine aynı yıl Hatay'ın meyve ve sebze üretimini teşvik etmek için, İskenderun-Yenice arası nakliye tarifelerinde

⁶⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, CIII, D.8, 1946, s.481-482.

⁶⁷⁰ **Atayolu**, 30 Ekim 1946.

⁶⁷¹ **Atayolu**, 29 Ekim 1947.

⁶⁷² **Atayolu**, 8 Kasım 1947.

⁶⁷³ **Atayolu**, 3 Aralık 1947.

indirime gidilmiştir.⁶⁷⁴ Hatay'ı ekonomik yönden kalkındırmak için yol yapımına ve nakliye indirimine de önem verilmiştir.

ABD'den beklenen yardım gelmiş ve 1948'de İskenderun-Erzurum yolunun inşa töreni için Ankara'dan Bayındırlık Bakanı Nihat Erim gelmiştir. Erim, Vali Ali Fuat Yurttaş ve diğer milletvekilleri ile açılışı yapmıştır.⁶⁷⁵ 1949'da Nihat Erim'in demiryolu politikasına nazaran karayolları politikasına önem vermesi sonucu 9 yıllık karayolu programı hazırlanmıştır. Erim'e göre milli savunmada ve askeri nakliyatta karayolları önemliydi. Bu bağlamda Hatay, 9 yıllık karayolları politikasının ikinci safhasında yer almıştır. Buna ek olarak ABD'nin özel isteğiyle ve ödeneğiyle yapılmakta olan İskenderun-Erzurum yolu vardır.⁶⁷⁶

14 Mayıs 1950'de Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamış, yapılan seçimler sonrası DP iktidara gelmiştir. Tek parti döneminde olduğu gibi, DP döneminde de ABD'den gelen yardımlar sürmüştür. Bu bağlamda Marshall Planı⁶⁷⁷ çerçevesinde İskenderun-Erzurum yolu yapımı için 2 milyon lira ayrılmıştır.⁶⁷⁸ CHP döneminde yapımına başlanan İskenderun-Erzurum yolunun inşası, DP döneminde de sürmüştür. 1951'de Kilis-Hassa yolu yapılarak Hatay, Orta Anadolu'ya bağlanmak istenmişti.⁶⁷⁹ Bölgenin stratejik ve özel durumu gereği karayollarının yapımına büyük önem verilmiştir.

DP iktidarının ilk iki yılında, Hatay'ın köy ve yayla yollarını yapmaya önem göstermiştir. Kırıkhan, Reyhanlı, Hassa, Samandağ, Antakya, Dört Yol ve İskenderun'a bağlı köy ve tatil yerlerinin yolları yapılmıştır.⁶⁸⁰ Tek parti döneminde merkez il ve ilçeleri birbirine bağlayan yolların yapımına önem verilirken, DP döneminde köy ve yayla yolları yapımına ağırlık verilmiştir. Vatan gazetesi, 1952 yılında Hatay şehrini konu aldığı ekinde yolların çok iyi olduğundan bahsetmekteydi. Aynı şekilde köy ve sayfiye yollarının büyük bir ölçüde yapıldığından

⁶⁷⁴ Efdal As, **Cumhuriyet Dönemi Ulaşım (1923-1960)**, DEÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s.269.

⁶⁷⁵ **Atayolu**, 21 Temmuz 1948.

⁶⁷⁶ As, **a.g.t.**, s. 325.

⁶⁷⁷ Marshall Planı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Çağrı Erhan, "*Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*," <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2688/3482.pdf>, (27.04.2013).

⁶⁷⁸ **Yeniyol**, 23 Aralık 1950.

⁶⁷⁹ **Aydın Tarihi**, 17 Haziran 1951.

⁶⁸⁰ **Yeniyol**, 13 Mart 1952.

bahsetmektedir.⁶⁸¹ 1954'te İskenderun-Antakya yolunun tekrardan asfaltlanması yönünde büyük bir çalışma yapılmıştır.⁶⁸² Yayladağı kavşağı-Bezge yolunun yapımı, Antakya-Samandağ yolunun onarımı yapılmış, Samandağ-Mağracık-Çevlik yolunun yapımı ihaleye verilmiştir. Yine bölgeye ait tüm köy yollarının bakım ve onarımı yapılmıştır.⁶⁸³ 1957 Yayladağı-Bezge, Antakya-Reyhanlı yolu toprak tesviyesi yapılmıştır.⁶⁸⁴ 1960'ta Vali Muammer Ürgen basın toplantısında, Hatay'daki tüm yolların yapımı için çalışılacağını ve köy yollarının yapılacağını ifade etmiştir.⁶⁸⁵

Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası yolların yapımında büyük mesafe alınmış, şehrin ekonomik yönden kalkınması için gerekli yatırımlar yapılmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bütçeden ödenek ayrılrsa da, bu ödenek yolların yapımı için yeterli olamamıştır. Savaşın bitimiyle artan Sovyet tehdidi, Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ABD'den gelen yardımlar sayesinde askeri üs olarak kullanılmak istenen İskenderun'un yolları büyük bir ölçüde yapılmıştır. Özellikle DP döneminde ilçeleri birbirine bağlayan yolların dışında, köy ve şehirlerarasındaki bağlantılar sağlanmıştır. Sonuç itibariyle manda dönemine nazaran Hatay, çeşitli şehirlerle etkileşim haline girmiş, geniş bir karayolu ağına sahip olmuştur.

2.2.1.1. Ulaşım Araçları ve Nakliyat

Antakya'ya otomobil ilk defa 1910 veya 1911 yıllarında getirilmiştir. Forbes Miyan Şirketi'nin İskenderun Şubesi Müdürü bir otomobille İskenderun'dan Antakya'ya gelip, Saray Caddesi'nden geçerek Lafut Meydanı'nda (şimdiki Katolik Kilisesi) şube binasına misafir olmuştur. Arabayı halk hayretler içinde karşılayarak, arkasından koşmuştur. İkinci otomobil ise Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916'da İskenderun'dan Antakya'ya gelmiştir. Otomobilde Fahrettin Paşa vardı.⁶⁸⁶ Harpten hemen sonra 1919'a kadar Hatay'da toplam 10 kadar araba bulunmaktaydı. Aynı zamanda doğu illerinde olduğu gibi Hatay'da da Fransız işgalinden hemen sonra

⁶⁸¹ **Vatan**, 6 Kasım 1952.

⁶⁸² **Yeniyol**, 13 Eylül 1954.

⁶⁸³ **Hatay**, 13 Aralık 1955.

⁶⁸⁴ **Hatay**, 31 Temmuz 1957

⁶⁸⁵ **Sabah**, 17 Aralık 1960; **Sabah**, 19 Aralık 1960.

⁶⁸⁶ Şükrü Balcıoğlu, "Eski Antakya", **Hatay Gazetesi**, 25 Kasım 1956.

yolların asfaltlanmasıyla beraber otomobil ve otomobil nakliyatı önem kazanmıştır. 1919 senesinde 15 olan otomobil sayısı, 30 Haziran 1930'da 353'e çıkmıştır. Bu sayının artış nedeni, mandater hükümetin otomobil kayıtlarında vergiyi az alması ve otomobil ithalatını teşvik etmesine bağlıydı. Buna karşılık, 31 Aralık 1934'te 280 ve 31 Aralık 1935'te 201'e inmiştir. Bunun en önemli sebebi Yüksek Komiserliğin otomobillerin 15 L.R numaralı kararname gereği, kayıt işlemlerine sınır getirmesiydi. Otomobiller yolcu, kamyon ve kamyonetlerde ticari eşya nakledelelerdi.⁶⁸⁷ Tarık Mümtaz, “Çizgiler ve Bilgiler” adlı eserinde nakliyeye dair şöyle bilgiler vermekteydi⁶⁸⁸: “Müstakil İskenderun Sancağı muntikasının yol şebekesi 1918 senesinde İskenderun-Payas ve İskenderun- Topboğazı -Kırıkhan ve Halep Hamam istikametinde olmak üzere 87 kilometreden ibarettir. İskenderun-Hamam tarafının Fransa işgalinin ferdasında tavsiyesi icab ediyordu. Şose yapılmamış olduğundan otomobil seferine dayanmaz bir halde idi. Halep'e eşya nakliyatı başlayınca kervanlar vasıtasıyla temin ediliyordu. Antakya, İskenderun'a Topboğazı'na kadar kışın geçilmez bir halde bulunan bir izale bağlı idi. İşgalden beri aşağıda gösterilen devlet yolları yapılmış ve taşlanmıştır... Mahalli ihtiyacat ticariyede dâhil olduğu halde kara tarikiyle ve başlıcası Halep'e olmak üzere dâhile yapılan sevkiyat takriben 95.000 tonu bulmaktadır. Bu eşya sancak dâhilinde işleyen ağır sıkletli kamyon ve kamyonetler tarafından nakil edilmektedir.” Mümtaz, yolların bozuk oluşuna dikkat çekerek, aynı zamanda nakliyat için yeterli vasıtaların olmadığını, nakliyatın ağırlıklı olarak Halep'e yapıldığını vurgulamıştır.

1919-1935 yılları arasında nakliyatın sağlanması için taşlanan yollar bir tablo olarak aşağıda yansıtılmıştır:⁶⁸⁹

YER	TAŞLANAN YOL (KM)
Antakya-Topboğazı	30
Yeniköy-Yenişehir	19
Antakya-Yenişehir	52
TOPLAM	101

⁶⁸⁷ Mümtaz, a.g.e,s.116.; Türkmen, a.g.e.s,116.

⁶⁸⁸ Mümtaz, a.g.e, s.200.

⁶⁸⁹ Mümtaz, a.g.e, s.200.

Gerek manda döneminde olsun gerekse Hatay Devleti döneminde olsun, nakliyat için şirketler yoktu. Sebze ve meyve nakliyatı kamyonlar vasıtasıyla yapılmaktaydı.⁶⁹⁰ Aynı zamanda şehir içinde kullanılan bisiklet ve faytonun şehre gelişini Şükrü Balcıoğlu “*Eski Antakya*” başlığı altında Hatay gazetesinde yazdığı anılarında şöyle ifade etmekteydi:⁶⁹¹ “*Antakya’ya ilk bisiklet, merhum Civelekzade Halef Ağa tarafından, oğulları için getirildi. Nereden getirildiğini şimdi hatırlayamadığım bu kocaman üç tekerlekli makineye halk “Cansız At” adını verdi. Ulaşımında kullanılan fayton için Balcıoğlu şöyle bahsetmekteydi: “Antakya’ya şehir içi çalışan iki atlı fayton 1924 yılında getirildi. Şimdiki faytonların tipinde olan bu araba, daha önce Birinci Cihan Harbi içinde de şehrimizde görülmüştü. Fakat Halep’ten gelen ve yine Halep’e dönen bu fayton bir şehirlerarası taşıttı. Halk bu nevi atlı arabaya “Hantür” veya “Körüklüaraba” diyordu. 1924 yılında şehir içinde çalışmaya başlayan fayton, iç sokaklara giremediğinden, sadece köprübaşı ile Lafut Meydanı civarında (Paşa Bahçesi) denilen mevkide sazlık kahvehane arasında “ayık gidip-çakır keyif dönenleri” taşımakla kaldı ve muhakkak ki, yeteri kadar iş bulamadığından dolayı bir müddet sonra gözden ve ortadan kaybolup gitti.”* Manda dönemi ve Hatay Devleti döneminde ulaşımında otomobil, bisiklet ve fayton; şehir taşımacılığında nakliye işlerinde de at ve kamyon kullanılmıştır.

2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kurulduktan sonra otomobil plakalarıyla ilgili sorun çıkmıştır. Suriye’de bir otomobil plakası için 100-150 altın verilirken, Hatay’da Nafia Vekâleti ise bu ücretlendirmeyi kaldırmış ve bu sebeple Hataylı otomobil sahipleri daha az bir ücretle nakliyat yapabildiklerinden Suriye ve Halep’te grevler olmuştur. Bu sebeple Yüksek Komiser Collet Hatay Devlet Başkanı Abdurrahman Melek’in yanına giderek, Hatay’da yapılan işlerin Suriye’de aksi tesirlere sebep olduğunu, bu durumun devam etmesi halinde Fevkalade Komiserin yeni tedbirler alacağını kendisine söylemiştir. Melek ise alınan tedbirlerin Hatay dâhilinde olumsuz bir tepkiye neden olmadığını söyleyince, Collet “*Şu halde Hatay Suriye’den ayrılmak yolunu tutmuştur*” diye cevap vermiştir. Bu durum üzerine Jandarma ve Nafia dairelerindeki Fransız müsteşarları vazifelerinden

⁶⁹⁰ Türkmen, a.g.e.,s.117.

⁶⁹¹ Şükrü Balcıoğlu, “*Eski Antakya*”, **Hatay Gazetesi**, 27 Kasım 1956.

ayrılmışlardır.⁶⁹² Hatay Devleti'nin kurulmasıyla Türkiye'ye uyum sağlamak için düzenlemeler yapılmış, bu durum Suriye Hükümeti'nin ve Fransızların tepkisine yol açmıştır. Yapılan yeni düzenlemeler zaten Hatay'ın Suriye'den tamamen ayrılacağını göstermekteydi. 1950'lere doğru 58 km tutan İskenderun-Antakya arası ulaşım lüks otomobille yapıp 58 kuruş tutmaktaydı.⁶⁹³

2.2.2 Deniz Yolu Ulaşımı ve İskenderun Limanı'nın Gelişimi

Hatay Vilayeti'nde ulaşımın yapıldığı en önemli liman, İskenderun'du. Osmanlı hâkimiyetinde doğal liman olan İskenderun, Suriye, Halep, Kilikya, Kürt Dağı, İran ve Hindistan'a kadar geniş alanda ticareti sağlamıştır.⁶⁹⁴ 1911 yılında İskenderun'a modern bir liman yapmak için Almanlar girişimde bulunmuş, limanın yapımı Haydarpaşa Liman Şirketi'ne verilmiştir. 1912'de İskenderun-Toprakkale Şube hattında ilk çalışmalara başlanmış; ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle modern anlamda bir liman tesis edilememiştir.⁶⁹⁵ 1918'de liman, "*Societe Française du Port d'Alexandrette*" tarafından Alman Bağhdadbahn Company'den alınmış, Fransız Yüksek Komiserliği'nin emrine verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, modern bir limana sahip olmayan İskenderun'a yaklaşan gemiler sahilden uzakta demir atarak nakliyatını yapardı. 1918'de Fransızlar bölgenin işgalini kolaylaştırmak ve Halep ile Suriye arasında bağlantıyı sağlamak için İskenderun'da liman yapma girişiminde bulunmuşlardır.⁶⁹⁶ Fransızlar, liman etrafındaki bin dönümlük alanları pamuk ve şeker kamışı ticareti için ıslah etmişlerdir.⁶⁹⁷

Fransa ilk iş olarak iskele görünümünde olan İskenderun Limanı'nda büyütme ve iyileştirme çalışmalarına girmiştir. 1922'de Manda idaresi, Halep'i Doğu Akdeniz ve Orta Asya arasında bir depo merkezi durumuna getirmek için İskenderun

⁶⁹² Melek, **a.g.e**, s.67.

⁶⁹³ Hatay 'ın Coğrafi Benliği, **Hatay Vilayeti**, 1950, s.8.

⁶⁹⁴ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956).s.32.

⁶⁹⁵ Mehmet Beşirli, *Haydar Paşa Liman Şirketi'ne Verilen İskenderun Limanı İnşa ve İşletme İmtiyazı ve Liman Tarifesi(1911)*, S.Ü, **SBED**, S 11, 2004, s.182-190.

⁶⁹⁶ Türkmen, **a.g.e**, s.102.

⁶⁹⁷ Avedis K. Sanjian,**a.g.e**, s.33.

Limanı'nı inşa etmiş, 200 m. uzunluktaki rıhtım şeridi ışıklandırmış ve rıhtımın körfeze giriş noktasında yeni bir deniz feneri yaptırmıştır.⁶⁹⁸

Fransız manda idaresinin 1922 yılında kentte belirledikleri deniz ulaşımı gereksinimini karşılayacak boyutlarda yeni bir liman yaptırmasındaki amacı; sömürgeleştirmekte olduğu Suriye topraklarındaki önemli yönetim birimi olan Halep'i Doğu Akdeniz'le Orta Asya arasında eşgüdüm merkezi ve metropol yapmaktı.⁶⁹⁹ Liman ulaşımına açıldığında, 128.000 ton hacminde faaliyet göstermiştir. Halep'e yapılan sevkiyat ortalama 90.000 tonu bulmaktadır. Kuzey Suriye'ye ve Halep'e en çok yün, deri, ipek; fındık, narenciye, meyve, meyankökü, zeytin, sebze, mısır, balık, kömür ihraç edilmiştir. 1927 yılında Fransızlar tarafından küçük iç liman inşa edilmiş, 1928'de "*İskenderun Liman Şirketi*" adıyla liman bu kurum tarafından işletilmeye başlatılmıştır. Liman'a 4.000 metre küplük petrol deposu yaptırılarak, gemilerin petrol ihtiyacı karşılanmıştır.⁷⁰⁰ 1927-1934 yılı arası İskenderun Limanı giderek önemini yitirmiştir. Bunun temel nedeni 1929 ekonomik buhranın Halep'i etkilemesi ve giderek İskenderun Limanı'nın ihtiyaç duyduğu hinterland işlevini yerine getirememesiydi. Aynı zamanda İskenderun Limanı'nda ticaretin gerileme nedenlerinden biri de, büyük ölçüde tahıl, pirinç ve pamuk üretilen Amik Ovası'ndaki ekonomik faaliyetlerin azalmasıydı. Zira bu durumun en önemli nedenlerinden biri keyfi uygulanan Aşar Vergisi politikası diğeri ise Fransızlara karşı mücadele eden Türklerin, Amik Ovası'ndaki toprakların çoğunun Türklerden alınıp, diğeri ekaliyetlere verilmesiydi.⁷⁰¹ Manda idaresinin kurulmasından önce 1910'da İskenderun Limanı'nın iş hacmi 630.000 ton iken, Manda idaresinin kurulmasıyla 1925'te 88.000'e, 1930'da 110.000'e kadar düşmüştür.⁷⁰²

⁶⁹⁸ İnci Aslanoğlu, "*Fransız İşgal ve Manda Dönemi'nde İskenderun Sancağı*" Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültürel İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri, CI, Volume I, 25-27 Ekim 2000 Hatay, **Atatürk Araştırma Merkezi**, 2000, s.91'den Union des Ingenieurs et techniciens de la France Combattende Section du Levant, Vingt Cinq ans d' Efforts Français au Levant 1920-1944, Les Letters Française: Beyrouth 1944, s.27

⁶⁹⁹ Burhan Günel, **Sonsuz Aşkım Hatay**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2006, s.74.

⁷⁰⁰ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956).s.33. Refik Kireççi, **İskenderun**, 1996, s.92.; Mümtaz, **a.g.e**,s 202.; Tekin, **Hatay İşgal Yılları**, **a.g.e**, s.238.

⁷⁰¹ Ada, **a.g.e**, s.88-90.

⁷⁰² **ATASE Arşivi**, a.g.k, Dosya no: 13, Belge no: 31'den aktaran Yorumaz, **a.g.m**, s.243.

1933 yılında liman için önemli gelişmeler olmuştur. Sancak idari meclisi, belediye binasında bir araya gelmiştir. Toplantıya, Antakya Ticaret ve Ziraat Odası Reisleri ve İskenderun Ticaret ve Ziraat Odası ikinci reisleri katılmıştır. Burada, İskenderun Limanı'nın ıslahı için gereken tesisat hakkında müzakerede bulunulmuştur. Meclis namına Dr. Abdurrahman Bey, Antakya Ticaret Odası namına Mebus Kuseyriyade Mustafa, İskenderun Belediyesi namına Filipi, İskenderun Ticaret Odası namına Mahzumi Bey heyet üyesi seçilmiştir. Seçilen bu kişiler, limanın modern hale getirilmesi için Şam'da ve Yüksek Komiseriya nezdinde teşebbüste bulunmuştur.⁷⁰³

1933'te İskenderun'dan, İran'a serbest liman izni için Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey, Şam ve Beyrut'u ziyaret etmiştir. Sancak idari heyeti, Antakya ve İskenderun Belediye Başkanları, Ticaret ve Ziraat Odası'nın da katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Burada İran'a serbesti tanınmanın Sancak'ın iktisadi hayatı için önemli olacağı kararı alınmıştır.⁷⁰⁴ Aynı yıl Suriye'de çıkan El Yam gazetesi, Fransa'da çıkan Jurnal adlı gazeteden iktibas ettiği habere göre, İskenderun Limanı'nın Suriye'ye verileceği yönünde haber yayınlamıştır.⁷⁰⁵

1936 yılında El Liva gazetesi, limanın Fransızlar tarafından önemli bir askeri üs olarak kullanmak için Yüksek Komiser Kont Dö Martelin öncülüğünde Ankara ile temasta bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁶ Uzun bir süre sonra 1936 yılında Paris'te yapılan Türk-Fransız görüşmelerinde İskenderun Limanı'nın Türkiye'ye kiralanması, kurulacak yönetimde Türk ve Fransız idarecilerin yer alması istense de bu öneri Fransızlar tarafından kabul görmeyecektir.⁷⁰⁷ Ancak artan Almanya tehlikesi ve Fransa'nın Türkiye'ye yaklaşma çabası limanın kaderini tayin etmiştir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi 29 Mayıs 1937'de Sancak Anayasası yürürlüğe girmiştir. Türk Hükümeti'nin önerisi Sancak Anayasası'nda yer almıştır. 1937 Sancak Anayasası'na göre⁷⁰⁸; Fransızlar Türk Hükümeti'ne, senede bir Suriye altını vermek koşuluyla limanı kiralamışlardır. Limanın yönetimi de Türk

⁷⁰³ **Yenigün**, 23 Ocak 1933.

⁷⁰⁴ **Yenigün**, 26 Ocak 1933.

⁷⁰⁵ **Yenigün**, 25 Ocak 1933.

⁷⁰⁶ **Yenigün**, 30 Temmuz 1936.

⁷⁰⁷ Tekin, **Hatay İşgal Yılları**, a.g.e, s.272.

⁷⁰⁸ Sancak metni için bkz: **Yenigün**, 20 Temmuz 1937.

Hükümeti'ne devredilmiştir.⁷⁰⁹ Alman tehdidinin artması, Türk Hükümeti'ne diplomatik alanda büyük bir fırsat sağlamış, bunun sonucu İskenderun Limanı'nın yönetim hakkı Türkiye'ye devredilmiş oldu. Böylelikle Türkiye'ye serbest bir mıntıka verilmiştir. Türkiye limanı modernleştirmek, İran ve Irak ile ticareti geliştirmek için faaliyette bulunmuştur.⁷¹⁰ Türk-Arap Dostluk Cemiyeti de limanın yönetim ve işletme hakkının Türkiye'ye verilmesini desteklemiştir. Çünkü bu yolla Halep eski ihtişamına kavuşacak, bölge bu sayede gelişecekti.⁷¹¹ Kiralanan limana memur ve yardımcı ataması, Türkiye tarafından gerçekleştirilecektir. Gemilerin limana yanaşması, yükleme ve boşaltma işlemleri liman reisi ve Türk Hükümeti'nce görevlendirilmiş kişiler tarafından yapılacaktır.⁷¹² Nihayetinde kurumun işletme hakkı tamamen Türkiye'nin eline geçmiş oldu. Bu durum El Urube gazetesinin 10 Kasım 1937 tarihli nüshasına yansımıştır. Gazetede, İskenderun Limanı'nın Suriye'den ayrılmasının Halep'in ticareti üzerinde büyük zararlara neden olduğu, Türk ticaret gemilerinin limana fazla gelmemesine rağmen Türk Hükümeti'nin buraya ilgi göstermesinin temel sebebinin Sancak Türklerinin Ankara'ya bağlamak olduğu belirtilmiştir. Son olarak da Arap memleketi olan Sancak'ın Suriye'den ayrılmasının Suriye için büyük zararlara neden olacağı vurgulanmıştır.⁷¹³

13 Kasım 1938'den itibaren İskenderun'a girecek yabancı ülke gemilerine, Hatay Bayrağı çekme mecburiyeti getirilmiştir.⁷¹⁴ İskenderun Limanı'na uğramakta olan vapurlardan ilk Hatay bayrağını çeken vapur, Türkiye Devlet Deniz Yolları İdaresi'nin Samsun vapuru olmuştur.⁷¹⁵ Dr. Abdurrahman Melek anılarında yaşananları şöyle anlatmaktaydı: *“Bu sıralarda İskenderun Limanı'na gelen ecnebi vapurlarının Hatay bayrağı çekmeleri meselesi ortaya çıkmıştı. Bir Türk vapuru limana girer girmez Hatay bayrağı çekmişti. Liman idaremiz vapur acentelerine bu yolda hareket edilmesine dair bir tamim göndermişti. İtalyan vapur acenteler. Tamimi nazarı itibare almadıklarından, liman idaresi, buraya gelen İtalyan*

⁷⁰⁹ Yenigün, 20 Temmuz 1937; Ayrıca bkz: Çelenk, a.g.e, s.100.

⁷¹⁰ Yenigün, 22 Mayıs 1937.

⁷¹¹ Kemal Yakut, “Türk-Arap Dostluk Cemiyeti”, AAMD, S.62, C XXI, Temmuz 2005.

⁷¹² İskenderun Limanı ile ilgili alınan kararlar için bkz: Parlamento Tarihi, C1. 1935-1939. s.584-586.

⁷¹³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4 16-13, D 65, F 77-1.

⁷¹⁴ BCA, 30.10.0.0 Yer no:224.514.6.

⁷¹⁵ Yenigün, 22 Eylül 1938.

vapurlarıyla hiçbir muamele yapmamışlar, bu yüzden vapurların limanlara hareket ve musavalat tarifeleri bozulmuştu. Meseleyi halletmek üzere İtalyan konsolosu evime geldi. Dost sıfatıyla hususi mahiyette ricada bulunduğunu, kendisinin İtalyan konsolosu olarak mandater hükümet nezdinde agremente olduğunu söyleyince, ben de kendisine “ şu halde müracaatınızı Fransız otoritesine yapmalısınız ve işlerinizi onlarla görüşmelisiniz” cevabını verdim. Ricasında ısrarda devam ettiğini gördüğümünden Hatay bayrağı çekmek meselesini hükümetine yazıp halledilmesini tavsiye ettim. O gün İtalyan vapurları saatlerce limanda bekledikten sonra tahmil, tahliye ve diğer muamelelerden hiç birini yapmaksızın limandan ayrıldılar. Ertesi gün Halep'teki İtalyan konsolosu İskenderun'da evime beni ziyarete geldi. Roma'dan Hariciye Nezaretinden aldığı talimat üzerine Hatay Hükümeti'ne kolaylık gösterilmesine taraftar olduklarını, bundan sonra İskenderun limanına gelecek vapurlarına Fransız bayrağı ile beraber Hatay bayrağını da çekeceklerini bildirdi. Filvaki görüşmeyi müteakip günlerde gelen İtalyan vapurları Hatay bayrağı da çektiler. Bunun üzerine tahmil, tahliye işleri ve diğer liman formaliteleri süratle ikmal edildiğinden vapurlar da miadlarına göre limandan edebildiler. Artık Fransız vapurlarından başka ecnebi vapurlar İskenderun limanında Hatay bayrağı da çekmeyi adet etmişlerdi.” Bu durum İskenderun Limanı'nın Hatay'a ait olduğunun ve yeni devletin tanındığının bir göstergesidir. Tabii burada Türk Hükümeti'nin diplomatik çabalarının rolü de büyük olmuştur. Atatürk'ün ölümü üzerine ülkenin başına geçen İsmet İnönü de aynı politikayı sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte, 10 Şubat 1939'da İskenderun Limanı'nın inşası için Ankara'dan gelen heyet incelemeler yapıp, Ankara'ya dönmüştür. İncelemeler sonucu ortaya çıkan rapor, hükümet tarafından onaylanmış ve bu iş için bütçeden ödenek ayrılmıştır. Ayrıca Hatay'dan Türkiye'ye sevk edilen mallar için Türk parası ödenmesi esas alınmıştır. Aynı zamanda Süveydi'ye Limanı'nın inşası da gündeme gelmiştir. Bu iş için orta elçi olan Cevat Açıkalın'a geniş yetkiler verilmiştir. Limanın inşası için din, dil, ırk ayrımı gözetilmeksizin, Hataylılar çalıştırılacaktır.⁷¹⁶ Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası 3 Temmuz 1939'da İskenderun Limanı hakkında yapılan tetkikatta, limanın yetersizliği vurgulanmıştır. İskenderun'a büyük bir liman yapmak için Türk Hükümeti bir proje oluşturmuştu.

⁷¹⁶ Yenigün, 10 Şubat 1939.

Bu proje doğrultusunda 2.000 metre uzunluğunda bir rıhtım ve 1.750 uzunlukta dalga kıran duvarı sipariş edilmişti. Projenin maliyeti 9-10 milyon liraya mal olacaktır.⁷¹⁷ 11 Temmuz 1939'da İskenderun Limanı, Devlet Demir Yolları idaresine bırakılmıştır.⁷¹⁸ İskenderun Limanı'nı bütün tesisleri, malları, hakları ve menfaati için 6.800.000 frank istenmiştir. Hükümet, ömrü bitmiş olan fenerler idaresinin oradaki iki feneri için bir milyon frank vermiştir.⁷¹⁹ Netice itibariyle limanın tüm hakları, Türkiye'ye devredilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın yeni başladığı 11 Ekim 1939'da Suriye ve Halep civarındaki şehirlerin İskenderun Limanı'ndan faydalanması için Türk Hükümeti ile Suriye Hükümeti bölgede karşılıklı tetkikat yapmıştır. Suriye'nin iç bölgelerle temasını sağlaması ve ticaret yollarını muhafaza etmesi uygun görülmüştür.⁷²⁰ Bu amaçla Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer, İskenderun Limanı'nın inşasına büyük önem vermiştir.⁷²¹ Liman araçları çağın ihtiyaçlarına uygun olarak tamamlanmış, dizbarko ücretleri kaldırılmış, limanda yeni tarife uygulanmıştır.⁷²²

Türkiye'nin en işlek limanı haline gelen İskenderun Limanı'nın geliştirilmesi için Limanlar Umum Müdürlüğü İstanbul'dan 150 işçiyi İskenderun'a göndermiştir.⁷²³ Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı zorluklar yüzünden, Akdeniz yolu ile yapılan ticarete İskenderun Limanı'na yanaşan gemilerden eşya alıp verme, basit usullerle zor koşullar altında yapılmaktaydı. Gemilerin doğrudan limana yanaşmasına imkân sağlayan, limanda büyük triyaj garı ve bunlarla ilgili ambar ve işletme binaları vücuda getirilmesi için 5 Şubat 1942'de Müttehit Krallık Ticaret Korporasyonu ile mukavele imzalanmıştır. Demiryolları ve Limanlar İnşaat Dairesi ile korporasyon ve Braithwaite'in teknik ve idari elemanları arasında tam bir işbirliği sağlanarak, çalışmalar sürdürülmüştü.⁷²⁴ 23 Şubat 1942'de İskenderun Limanı İdaresi'nin Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü emrine verilmesine dair

⁷¹⁷ BCA, 30.10.0.0, Yer no: 67.447.4.

⁷¹⁸ Parlamento Tarihi, CI, BLM I, 1939, s.6.; TC.Resmi Gazete, Kanun no: 4255, 11 Temmuz 1939,s.12220.

⁷¹⁹ Parlamento Tarihi, CII, 1939-1943, s.1135.

⁷²⁰ Yenigün, 11 Ekim 1939 .

⁷²¹ Duman, a.g.t, s.151.

⁷²² Yenigün, 25 Haziran 1940.

⁷²³ Yenigün, 22 Temmuz 1941.

⁷²⁴ Nafia Vekalti Neşriyatı, İskenderun İskelesi'nin İşletmeye Açılma Töreni Hatırası, Tan Matbaası, 8 Ocak 1945.

276 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir.⁷²⁵ Böylelikle, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası liman için hummalı çalışmalar yapılmıştır. Fransızlar döneminde sömürge amaçlı modernize edilen liman, Cumhuriyet idaresinde bölgenin ekonomisini kalkındırmak için geliştirilmiştir.

İskenderun Limanı'na yapılan yatırımlardan sonra Münakalat Vekili Ali Fuat Cebesoy verdiği demeçlerde, İskenderun Limanı için şöyle demiştir:⁷²⁶ *“İskenderun'da dünyanın en büyük vapurlarının yanaşabileceği muazzam bir iskele yapıyoruz. İnşaat süratle ilerliyor. Ve bu sene bitirilecektir. Bu süratle buradan İtalya'ya ihraç edilecek malların yükleme ve boşaltılmasında azami sürat temin edilecektir.”* Hatay Vilayeti'ni kalkındırmak için, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakından itibaren İskenderun Limanı'nın gelişimi için yoğun çaba sarf edilmiştir.

1944 Temmuzunda İskenderun'da limana son kazığı çakmak üzere açılış merasimi yapılmıştır. Bu tören için İngiliz teknisyen heyeti, Ankara'dan gelen heyet, askeri ve mülki erkân hazır bulunmuştur. Bu son kazığın çakılmasıyla iskelenin su altı tesisatı bitmiş, üst tesisatın ikmal kalmıştır.⁷²⁷ Uzun zamandır sürdürülen inşaa çalışmaları, 14 Eylül 1944'te bitmiştir. Ayrıca belediye de 70 bin lira harcayarak, 600 metrelik asfaltla Atatürk Bulvarı'nı rıhtıma kadar uzatmıştır. 3 yıldır inşasına devam edilen 550 metre boyunda “T” şeklindeki iskele de artık ikmal edilmiştir. İskenderun iskelesine yüksek tonajda dört vapur rahatça yanaşabilecekti. İskelenin yanaşma yerinin eni 48 metreydi. Vidalı kazıklar vasıtasıyla yanaşma ve irtibat sağlanmıştır.⁷²⁸ 1945'te savaşın bitimiyle ABD, komünizm tehlikesinde olan ülkelere yardım sözü vermiş ve bu bağlamda 1947'de Marshall yardımı çerçevesinde İskenderun Limanı, tekrar modernize edilmek üzere tesis edilmek istenmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı iktisadi işler müsteşarının özel yardımcısı Mr. Mc. Ghee İskenderun'a gelerek, bazı tespitlerde bulunmuştur. ABD yardımı ile liman genişletilecekti. Limanın iç bölgelerle bağlantısını sağlamak için beş ana yol yapılacaktı.⁷²⁹

⁷²⁵ BCA, 30.18.1.2, Yer no: 97.120.11.

⁷²⁶ Yenigün, 19 Nisan 1943.

⁷²⁷ Yenigün, 24 Temmuz 1944.

⁷²⁸ Yenigün, 15 Eylül 1944.; Atayolu Gazetesi'nde bu haber 4 Eylül 1944'te verilmiştir.

⁷²⁹ Atayolu, 25 Eylül 1947.

Demokrat Parti döneminde İskenderun Limanı'na aynı özen gösterilmiştir. 1950'de İskenderun Limanı'nın genişletilmesi, ilde ulaştırma hizmetlerinin genişletilmesine, limanın Türk dış ticaretinde etkin konuma gelmesini sağlamıştır.⁷³⁰ Marshall Planı çerçevesinde İskenderun Limanı için 12,5 milyon dolar tahsis edilmiş, bu işi organize etmek üzere Mütihassıs Heyet kurulmuştur.⁷³¹ 1954 yılından itibaren eskiye nazaran daha büyük ve modern bir liman yapma çalışmalarına başlanmıştır. Başbakanlık Arşivi'nden elde edilen belgede limanın durumu şöyle anlatılmaktaydı:⁷³² *“Burada krom, zahire ve kömürün gemilere yükletilip boşaltılması için modern tesisler yapılmakta olup takriben 10.000.000 liraya mal olacak bu tesisatla günlük tahmil ve tahliye kapasitesi 10.000 tona ve yıllık kapasitesi 2.000.000 tona çıkarılabilecektir. İnşaat 1955 yılı sonlarında tamamlanarak hizmete açılacaktır. Liman arazisinde ayrıca 20.000 ton kapasiteli bir silo inşa halindedir. Limanın bu bölgede göreceği hizmetin ehemmiyeti nazara alınarak büyük ölçüde genişletilmesi için projeleri hazırlanmaktadır.”*

Yüksek Mühendis Ferudun Berk ve Adnan Tugaç çalışmaları koordine etmiştir. Böylelikle yeni liman 6-7 büyük geminin serbestçe tahmil ve tahliye yapacağı oranda genişletilmiştir. Üst yapı Alman Kampagel firması tarafından yapılmıştır.⁷³³ 1955'te İskenderun Limanı'nın modern bir tesis haline gelmesi için 5 yıllık program hazırlanmıştır. Aynı zamanda limanın bugünkü işleyişinin daha rasyonel bir hale gelmesi için Ticaret Odası'nda toplantı yapılmıştır.⁷³⁴ Demokrat Parti'nin yoğun ilgisiyle tesislerin yapımının 1955 sonlarına doğru biteceği hesaplanmıştır. Böylelikle limanın günlük tahmil ve tahliye kapasitesi 10 bin tona yükselecekti. Ayrıca rıhtımda 20 bin ton kapasiteli iki silo inşa edilmiştir.⁷³⁵ Yapılan tesisler, varlığını 1960'a kadar korumuştur. İltihak sonrası ve DP dönemiyle birlikte liman tam anlamıyla modern bir hale getirilmiştir.

⁷³⁰ **Yurt Ansiklopedisi**, s.3439.

⁷³¹ **Atayolu**, 16 Eylül 1950.

⁷³² **BCA**, 030.01.0.0, Yer no: 83.523.1

⁷³³ **Hatay**, 5 Eylül 1956.; Kireççi,**a.g.e.**, s.92.

⁷³⁴ **Yeniyol**, 9 Şubat 1955.

⁷³⁵ **Yeniyol**, 27 Temmuz 1955.

2.2.3 Demiryolu Ulaşımı

1912 senesinde Almanlara ait Bağdat İnşaat Şirketi tarafından yapılan İskenderun-Toprakkale demiryolu, Türk sınırına kadar Sancak dâhilinde 20 kilometre uzunluğundaydı. Hat 1913 sonunda bitirilerek, işletmeye açılmıştır. Yıllık ihracat ve ithalat kapasitesi 31 ton olan hattın, İskenderun-Payas kısmı sınırlar içinde olup, manda yönetimi döneminde bu hat için iyileştirme çalışmaları yapılmıştır.⁷³⁶ Fransız işgal yıllarında ulaşım bağlantıları daha da gelişmiştir.⁷³⁷ Güney demiryolları Payas-İskenderun hattının kullanımı, 1 Temmuz 1933'te açılmıştır.⁷³⁸ İşgal ve manda dönemi sonrası 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan protokole göre⁷³⁹ İskenderun-Payas Demiryolu protokolünün yürürlüğe konmasından başlayarak, 30 günlük bir süre içinde işletme hakkı Türkiye Devlet Demiryolları yönetimine teslim edilecekti. 7 Temmuz 1939'da teslim işi gerçekleşmiştir.⁷⁴⁰ Aynı zamanda güneydoğu bölgelerine nakliyat yapıp irtibatı sağlayan Nusaybin hattına ilaveten, Kırıkhan ve Antakya gibi önemli merkezlerin demiryolu ile Nusaybin Demiryolunun Meydan-ı Ekbez civarında münasip bir noktasından başlayıp, Hassa ve Kırıkhan'dan geçerek Antakya'ya bağlanıp, İskenderun Limanı'na uzatılacak bir demiryolu inşa edilmek istenmiştir. Ancak İskenderun-Antakya arasında bulunan Belen geçidinin yüksek olması nedeniyle bu plandan vazgeçilmiştir.⁷⁴¹ Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi iltihak sonrası ve özellikle DP döneminde demiryolları yapımının yerini karayolları politikasına bırakmış olması sebebiyle demiryollarına hiç yatırım yapılmadığı düşünülmektedir.

⁷³⁶ Mümtaz, **a.g.e.**, s.201.

⁷³⁷ Yurt Ansiklopedisi, s.3417.

⁷³⁸ Metin Hülalü, **Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolları**, Yitik Hazine yayınları, İstanbul, 2008, s.22.

⁷³⁹ Protokolün tamamı için bkz: İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, TTK, Ankara, 1989, s.573-581.

⁷⁴⁰ **Parlamento Tarihi**, CI, BLM I, 1939, s.6; Ayrıca bkz: **Yenigün**, 13 Ağustos 1939.

⁷⁴¹ **B.C.A.**, 30.10.0.0, Yer no: 67.447.4.

2.3 SOSYAL KURULUŞLAR, DERNEKLER VE CEMİYETLER

2.3.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden, Kızılay Teşkilatı'na

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kurtuluş Savaşı yıllarında cephe gerisinde Türk ordusuna büyük hizmetlerde bulunmuştur.⁷⁴² Misak-ı Milli sınırları içinde olup Türkiye'den ayrı kalan Hatay halkı, kendi mücadelelerini sürdürürken, bir yandan da Kuvay-ı Milliyecilere destek olmak istemişlerdi. Bu bağlamda Antakya'da da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bir şubesi kurulmuştur. Cemiyetin başına Antakya'nın tanınmış tüccarlarından olan Müftüzade Sakıp Efendi getirilmiştir. Antakya'dan, Milli Mücadele'nin sürdürülmekte olduğu Anadolu'ya yardım etmek zordu. Ancak dernek başkanı, Anadolu'ya yardım için Himayeyi Etfal Cemiyeti adına çeşitli yerlere yardım sandıkları yerleştirmiştir. Kahvehanelerde, gazinolarda, mağaza ve dükkânlarda yardım kampanyası büyük ilgi görmüştür. Mesela Antakya Belediyesi kahvehanesinde bir portakal açık arttırılmaya konulmuştur. Bu portakaldan 1.500 lira gelir sağlanmıştır. Ayrıca halk nakit, tahvil ve çek olarak 16.781 lira tutarında yardım toplamıştır. Toplanan para, Samih Azmi ve Dr. Nuri Abdi adıyla Adana'daki Osmanlı Bankası'na yatırılarak, Adana Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne nakledilmiştir. Adana Hilal-i Ahmer Cemiyeti azası Asım Bey, Antakya, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Reyhaniye'den gönderilen yardımın, Mersin memuru Tahsin Bey tarafından kendilerine iletiildiğini Tayfur Sökmen'e ileterek, Sancak halkına teşekkürlerini bildirmiştir.⁷⁴³

Yardımlar bundan sonra da devam etmiş, halk büyük bir heyecanla varını yoğunu vermeye çalışmıştır. Abdurrahman Melek, halkın ilgisini anılarında şöyle anlatmaktadır:⁷⁴⁴ *“Altınözü'nde bir Türk köyünde ihtiyar ve fakir bir kadın “4 zeytin ağacım var, ikisini satın, parasını gönderin” diye yalvarması, genç bir kızın yüzüğünü çıkararak “benim bundan başka verecek bir şeyim yok, bunu kabul edin” demesi, hepimizin siyasi gayemiz uğrındaki cesaretimizi artıran bir heyecan kaynağı oldu.”*

⁷⁴² Cenevre sözleşmesine istinaden II. Abdülhamit'in himayesinde 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulmuştur. Bkz: Mesut Çapa, *“Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti”*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13498.pdf> (27.04.2013)

⁷⁴³ Çelenk, **a.g.e.**, s.25.; Sökmen, **a.g.e.**, s.67.; Mehmet Tekin, *“İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri”*, **GKD**, 1995, s.4-7.; Tarık Mümtaz Yazganalp, **Hatay Albümü**, Ülkü Matbaa, İstanbul,1942.

⁷⁴⁴ Melek, **a.g.e.**, s.10.

Antakya’da gençler toplanarak, ilk defa Belediye Gazinosu’nda “*Fatih Sultan Mehmet*” piyesini temsil etmiş, toplanan 100 altın liraya yakın parayı, Ankara Hilal-i Ahmer Derneği’ne göndermiştir.⁷⁴⁵ En başta manda yönetimi yardım kampanyalarına ses çıkarmazken, daha sonra cemiyet başkanı Hacı Sakip Müftüyü hapsederek, kampanyaya engel olmuştur.⁷⁴⁶ Cemiyetin kapatılması ardından Sancak halkının, Anadolu’daki milli kuvvetlere önceleri yardım etmesi, Milli Mücadele’nin bitimi sonrası yapılacak olan Lozan Antlaşması görüşmelerinin mecliste konuşulduğu bir sırada gündeme gelmiştir. Zira Sancak’ın Türkiye sınırlarından ayrı kalmasını istemeyen Mersin Mebusu Niyazi Bey, meclis kürsüsünden Sancak halkı için şunları söylemiştir:⁷⁴⁷ “*Antakya Türkleri, Beylan Türkleri geçen sene Hilal-i Ahmer ianesi için ne yapmışlardır biliyor musunuz? Varlarını, yoklarını feda etmişlerdir. Kadınlar vardır ki ellerinde yalnız meyankökü senetleri mevcuttur. O senetleri getirip sandığa atmışlardır. Bir tek ağacı olan bir kadın ağacı satmış, parasını getirip sandığa tealim etmiştir. Efendiler! Bugün o kardeşlerimiz ki, bizimle hem derttir, kendi elemlerini ve acılarını unutarak o zaman işgal altında bulunan esir ırkdaşları için ne kadar uğraştılar ve çürpindilar, ne kadar ağladılar ve ne kadar sızladılar biliyor musunuz? Onlar kendi elemlerini düşünmeyerek milletlerin her sorununa iştirak ettiler. Büyük Milli Zaferi münasebetiyle Büyük Millet Meclisine gönderdikleri telgraflar hepimizin malumudur. Okunmuştur ve Meclis bütün o samimiyete iştirak etmiştir.*” Niyazi Bey’in de belirttiği gibi Sancak halkı kendi bağımsızlık mücadelelerini bin bir zorlukla sürdürürken, ırkdaşlarının mücadelelerine katkıda bulunmuş, kazandıkları zaferleri de kendi mutlulukları saymışlardır.

1923’te Antakya Hilal-i Ahmer Cemiyeti kapanmıştır. Ancak uzun bir aradan sonra bu boşluğu doldurmak için Kızılay Cemiyeti’ni⁷⁴⁸ kurmak amacıyla Yenigün gazetesi yazarları, 6 Mart 1938’de Delege Roje Garreaou cenaplarına başlığı altında

⁷⁴⁵ Çelenk, **a.g.e.**, s.24.

⁷⁴⁶ Melek, **a.g.e.**, s.9.

⁷⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.1, D.2, 21 Ağustos 1923, s.226; **Parlamento Tarihi**, C1.1923-1927., s.74.

⁷⁴⁸ 14 Nisan 1877’de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti altında kurulan ve faaliyet gösteren kuruluş, 1923’te Cumhuriyet’in ilanı sonrası Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1935’te Türkiye Kızılay Cemiyeti ve 1947’de ise Türkiye Kızılay Derneği adını almıştır. Bkz: Taner Bulut, *Cumhuriyet’in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları, (1936-1950)*, **CTAD**, VI, Bahar 2007, s.106.

açık mektup göndermiştir. Mektupta şunlar yazmaktaydı:⁷⁴⁹ “*Dil, din ve milliyet farkı gözetmeden Hatay’da bir Kızılay Cemiyeti kuracağımızı ve bu cemiyet hesabına memleketimizin muhtelif semtlerinde üç dispanser açmak istediğimizi size bildirmiş ve muvaffakatınızı aldıktan sonra 13 Şubat 1938 tarihinde arzunuz veçhile yüksek makamınıza resmen ve usulü dairesinde müracaat etmiştik. Cemiyet azalarının isimlerini gösteren liste üzerinde tetkikat yaptıktan sonra memnun olmuş ve azami bir hafta zarfında bize müsbet cevap vereceğinizi vaat etmiştiniz. Aradan on gün geçtikten sonra tekrar görüştüğümüz zaman evrakın Yüce Komiserliğe gittiğini bildiğiniz gibi elvar ve harakatınızla verdiğiniz vайдen memnun olmadığınızı hissettirmiştiniz. Aradan on üç gün geçtiği halde bize müspet ve menfi bir cevap vermediniz.*” Nihayetinde cemiyetin kuruluşu için gereken izin verilmemiştir. Hatay’da binlerce fakir ve hasta insan olmasına rağmen, mandater hükümet kiralanmış binalarda dispanser açılmasını istemiyordu.⁷⁵⁰ Manda idaresi, toplumsal yaraların sarılmasını istemediği gibi Türkiye’ye ait kuruluşların Hatay’da teşkilatlanmasına da karşıydı.

Türk Kızılay Şubesi 8 Haziran 1938’de Antakya, Şehköy ve Reyhaniye’de Dispanser kurarak faaliyete geçmiş ve şehre 40 sandık ilaç göndermiştir.⁷⁵¹ Hatay Devleti döneminde, 9 Ekim 1938’de de Ordu nahiyesinde 5 yataklı dispanser açılarak, halkın hizmetine sunulmuştur. Halk kuruma ilgi göstererek, Tayfur Sökmen’e teşekkürlerini iletmiştir.⁷⁵² Ancak bu kuruluşun Hatay’daki varlığından 1938’e kadar söz edemeyiz. Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı yıllarda ilk olarak Kızılay’ın kurulma istemi, Yenigün gazetesinde, “*Kan Kardeşlerimize Yardım Borcumuz*” başlığı altında dile getirilecektir. Makalede, 23 Eylül gecesi İzmir, Dikili ve civarında meydana gelen deprem sonucu 3 bine yakın insanın evsiz yurtsuz kaldığı, yüzlerce insanın öldüğü belirtilmiştir. Bu insanların yardımına Kızılay’ın koştugu, insanlara ilaç, gıda yardımı yapmakta olduğu, yurdun her yerinde yardım komisyonlarının kurulduğu vurgulanmıştır. Ancak Hatay’da bir Kızılay Cemiyeti’nin kurulmadığı, yurdun her tarafında olduğu gibi burada da Kızılay’ın bir şube açması gerektiği önemle

⁷⁴⁹ Yenigün, 6 Mart 1938.

⁷⁵⁰ Yenigün, 6 Mart 1938.

⁷⁵¹ Atayolu, 8 Haziran 1938.

⁷⁵² Yenigün, 9 Ekim 1938.

belirtildi.⁷⁵³ Bunun üzerine Vali Şükrü Sökmensüer devreye girerek, Halk Sineması'nda gönüllülerden oluşan bir yardım komisyonu oluşturulmuştur.⁷⁵⁴

Hayırseverlerin yardımları ve ne kadar yardımda buldukları gazetelerde neşrediliyordu. Bu olaydan sonra Kızılay Cemiyeti'nin Hatay'da kurulma süreci hız kazanacaktır. 30 Kasım 1939'da Yenigün gazetesinde Kızılay Cemiyeti'nin kuruluşu şöyle anlatılmaktaydı: *“Dün akşam Turizm Otelinde Valimiz Şükrü Sökmensüer tarafından evvelki gün şehrimize gelen Ordu mebusu ve Kızılay idare heyeti azasından Vehbi Demir ve müfettişlerden Fethi şerefine bir çay ziyafeti verilmiştir. Yüzden fazla davetlinin hazır bulunduğu çayda Kızılay Cemiyeti'nin Hatay'da da bir şube açılması takarrür etmiş ve bu hususta söz alan Valimiz Sökmensüer harpte ve sulhta yur için çok faydalı ve hayırlı bir müessese olan Kızılay teşkilatı hakkında çok veciz bir hitabede bulunmuştur. Alkışlarla biten bu hitabeden sonra merkez heyetin teşekkül etmesi icap ettiğinden hazır bulunan zevat derhal taahhüd varakalarını doldurarak müesses heyetini teşkil etmişlerdi.”* Bu olayın ardından 15 kişilik merkezi heyet seçilmiştir. Merkez ve idari heyet seçildikten sonra kurumun bütçesi hazırlanmıştır. Cemiyete aza olmak için senede en az bir lira ödemek yeterliydi. Cemiyetin nizamnamesi hazırlandıktan sonra kurum faaliyete resmen başlamıştır.⁷⁵⁵ Bu bağlamda Kızılay'ın kurulması yolundaki en önemli kilometre taşı olan dispanserler sayesinde, kurum kısa zamanda örgütlenmeye başlamıştır.

Başbakanlık Arşivi'nden elde edilen belgeye göre cemiyet 15 Kasım 1939'da açılmış, aynı zamanda üyelerinin CHP üyesi olduğu belirtilmiştir.⁷⁵⁶ Kızılay, Hatay'ın diğer ilçelerinde de şubeler açılmaya başlamıştır. İlk olarak Yayladağı'nda daha sonra İskenderun, Reyhanîye, Kırıkhan'da birer şube açılmıştı; ancak teşkilat

⁷⁵³ Selim Çelenk, *“Kan Kardeşlerimize Yardım Borcumuz”*, **Yenigün**, 2 Ekim 1939.

⁷⁵⁴ Bu komisyonda Abdulgani Türkmen, Veli Karabay, Şükrü Melek, Doktor Basil Huri, İzzet Zekeriyâ Nasıh Hoca, Fuat Sahilli Ali Uluç ve Şefik Sabuni yer almıştır. Vali ve Halk Partisi müfettişi Hasan Reşit Tankut, ellışer lira vererek yardım faaliyetine başlanmıştır. Bkz: **Yenigün**, 7 Ekim 1939.

⁷⁵⁵ Bu heyette Sıhhat Müdürü Dr. İbrahim Sahun, Göz Mutahassısı Dr Zehni, Şükrü Balcı, İzzet Zekeriyâ, Dişçi Selahattin Özel, tahsilât müdürü Remzi Akıncılar, dişçi Zübeyir Göçmen, Dr Mithat Kuseyri, Saffet Bereket, Sümer Hatay, Saadet Halef, Kunduracılar Cemiyeti Reisi Reşit, Berberler Cemiyeti Reisi Ali, Hamit Urfalı, İsmet Paşa Okulu başöğretmeni Hasan Bey vardı. İdari Heyette ise Reis olarak Sıhhiye Müdürü İbrahim Savun, ikinci Reis Saffet Bereket, muhasip tahsile müdürü Remzi Akıncılar, Veznedar Dr. Mithat Kuseyri, Kâtipliğe İsmet Paşa Okulu Başöğretmeni Hasan Bey seçilmişti. Bkz: **Yenigün**, 30 Kasım 1939.

⁷⁵⁶ **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 595.56.9.2.

yapısı oluşturulmamıştır.⁷⁵⁷ Kızılay bir yandan örgütlenirken bir yandan da gençlik teşkilatları, okullarda faaliyet göstermek için merkezden, karne ve pullar talep etmiştir.⁷⁵⁸ 17 Şubat 1940'ta Kızılay Teşkilatı senelik kongresini belediye salonunda yaparak, yeni idari heyetini seçmiştir. Başkanlığa Operatör Yusuf Ziya seçilmiştir.⁷⁵⁹ Hızlıca manda dönemi yaralarının sarılmaya çalışılması, bölgenin Türkiye ile bütünleşmesini sağlamada önemli bir husus olmuştur. Ki bu yaraları saracak kişilerde CHP'nin önemli temsilcileriydi.

19 Kasım 1940'ta Vilayet Daimi Encümen azasından Suphi Bedir Uluç, askerlere kışlık hediye olarak 100 çift yün çorabı Kızılay'a bağışlamıştır.⁷⁶⁰ Kızılay'a yardım çığ gibi büyüyordu. Nitekim Kızılay Cemiyeti menfaatine yılbaşı günü Yıldız Gazinosu'nda balo düzenlenmiş, elde edilen gelirler kuruma bağışlanmıştır.⁷⁶¹ Toplumsal yaraları sarmada bölge halkının hassasiyeti de dikkate değerdir.

Remzi Akıncıların Afyon mıntıkası askeri muhasipliğine tayini üzerine, boşalan Kızılay Reisliğine, Beden Terbiyesi Bölge Asbaşkanı Şükrü Balcı seçilmiştir.⁷⁶² 17 Mart 1941'de Halkevi salonunda başta Vali olmak üzere 100'den fazla azanın katılımıyla seçim yapılmıştır. Başkanlığa Zübeyir Göçmen seçilmiştir.⁷⁶³ Seçimlerden hemen sonra 1942 yılında hazırlanan raporda, gelecek yıllar için yapılacak yardım ve işler hakkında da bilgiler yer almıştır.⁷⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlayan bu dönemde, insanların derneğe ilgi göstermesi manidardır. Savaş sonrası da yardımlar sürmüştür. Kızılay, 1948 yılında okuyan yoksul çocuklara yemek temin etme kampanyasına girişmiş, bu iş için 865 lira yardımda bulunmuştur.⁷⁶⁵ 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle de kurum varlığını ve faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁷⁵⁷ **Yenigün**, 4 Aralık 1939.

⁷⁵⁸ **Yenigün**, 6 Aralık 1939.

⁷⁵⁹ **Yenigün**, 27 Şubat 1940.; Diğer azalar: Yusuf Ziya, Dr. Zihni Arıkan, Dr. Salahittin Özal, Dr. Refik Akdeniz, Şükrü Balcı, Seher Hatay, Saadet Halef, Cuma Urfalı, Ali Pazar Başı. Bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 196.781.1.

⁷⁶⁰ **Yenigün**, 19 Kasım 1940.

⁷⁶¹ **Yenigün**, 21 Aralık 1940.; **Yenigün**, 23 Aralık 1940.

⁷⁶² **Yenigün**, 6 Ocak 1941.

⁷⁶³ İkinci Başkanlığa Saffet Bereket, Veznedarlığa İzzet Güçlü, Muhasebeye Hasan Fahri, Kâtipliğe Sami Aselci seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 17 Mart 1941.

⁷⁶⁴ **Yenigün**, 13 Nisan 1942.

⁷⁶⁵ **Atayolu**, 9 Haziran 1948.

Kızılay Cemiyeti yeni yapılmakta olan Adliye binasının hemen yanında cemiyete ait olan arsa üzerinde Mevlüde Şerbetçinin bağışıyla bir işhanı yaptırmış, işhanının üst katı Kızılay Merkez binası olarak kullanılmıştır.⁷⁶⁶ 1956 yılının Nisan ayında Ankara’da Kızılay Umumi Kongresi düzenlenmiş, ili temsilen Dr. Avni Yahyaoğlu katılmıştır.⁷⁶⁷

1957’de Antakya, Bolu, Zonguldak Kızılay Gençlik Kolu organizasyonu sonucu; Bolu ve Zonguldak Kızılay Gençlik Kolu tarafından Hatay’da 100 kişilik kamp açılmıştır.⁷⁶⁸ Kızılay Gençlik Kamplarının tam olarak ne zaman kurulup, faaliyete geçtiğine dair kesin bilgiler yok; ancak 1958 Hatay gazetesinde Kızılay Gençlik Kampının 10 Temmuz 1958 tarihinde Adana’nın Bürücek Yaylası’nda yapılacağına ilişkin ilan yer almaktaydı. Bu faaliyetle Ataker İlköğretim Okulu öğretmeni Ali Gülay ilgilenmiş, kampa 25 fakir çocuk götürülmüştür. Aynı zamanda gençlik kampları için halkın yardımı istenmiştir.⁷⁶⁹ Kızılay gelir elde etmek için sürekli yardım kampanyaları düzenlemekteydi. Böylelikle Hatay Devleti ve Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası manda döneminde kurulmasına imkân tanınmayan Kızılay’ın, vilayetin dört bir yanında teşkilatlanarak yardım faaliyetlerini hızla sürdürmesi zaman almıştır. Kurumun, Yenigün gazetesi yazarlarının da desteğiyle kurulmuş olması manidardır. Çünkü gazetenin yazarları, Türkiye ile olan bağların sağlanmasında ve Türkiye’deki gelişmelerin Hatay’a yansımada önemli roller üstlenmişlerdir. Kurum hem İkinci Dünya Savaşı’nda hem de savaş sonrası toplumsal yaraların sarılmasında faal bir rol üstlenmiştir.

2.3.2 Manda Dönemi’nde Antakya’da Selamet-i Belde Cemiyeti

1921 Ankara Antlaşması’ndan hemen sonra Fransızlar bir yandan kendi kültürlerini halka empoze etmeye çalışıyor, bir yandan da Sancak’taki diğer unsurlar arasına nifak sokuyorlardı. Bu amaçla Hatay’da ekonomik kalkınmayı ve kültürel birlikteliği sağlamak ve aynı zamanda kurtuluş çalışmalarına katkıda bulunmak için bir cemiyet kurulmak istenmiştir.

⁷⁶⁶ **Hatay**, 11 Şubat 1956.

⁷⁶⁷ **Hatay**, 25 Nisan 1956.

⁷⁶⁸ **Hatay**, 17 Temmuz 1957.

⁷⁶⁹ **Hatay**, 26 Haziran 1958.

İşgal komutanı Yüzbaşı Rocco Sera'nın yapmış olduğu bir konuşmada *"Fransa hükümetinin memleketi ihya ve halkın refahını temin edeceğinden, Suriye'yi hakiki istiklaline kavuşturmak için lazım gelen cehdin gösterileceğinden, memleketin selameti için kendilerine yardım edilmesini istemişti."* ifadesine istinaden selamet kelimesinden etkilenilmiş, kurulacak cemiyetin, Fransız idarecileriyle görüş birliği içinde olduğunu belirtmek adına *"Selamet-i Belde Cemiyeti"* kurulmuştur. Cemiyet Türk, Alevi, Hıristiyan ve Ermeni azası ile tam bir halk teşekkülüydü. Başkanı Samih Azmi idi. Cemiyetin iç yüzü, Kuvay-ı Milliye'ye yardım etmeyi, dış yüzü de hükümetten birtakım taahhütler alarak ticaret yapma hedefini amaçlıyordu.⁷⁷⁰ Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Samih Azmi, Antakya-İskenderun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ikinci reisi olup, Ankara ile yakın temaslarda bulunan biridir. Bu bakımdan, cemiyet ile Ankara arasındaki iletişimi sağlayacak kişi de Samih Bey'dir.

Özdemir Bey'in, Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen sonra bölgeye geldiği zaman cemiyet azasından Hacerzade Mustafa Efendi vasıtasıyla, Şeyh Köyü'nde düşmanlarla savaşan Kuvay-ı Milliyecilere şalvar, çorap, don ve gömlek gibi eşyalar verilmiştir. Bu teşkilat, Kuvay-ı Milliyecilere düşman hakkında her türlü bilgiyi vermiştir.⁷⁷¹ Remzi Siliöz anılarında Selamet-i Belde'den şöyle bahsetmektedir:⁷⁷² *"Memleket münevverleri Fransızların Türk kültürüne karşı resmi yollarla açtıkları mücadeleye hususi teşebbüslerle cevap vermek istediler. Antakya'da Türk Ocağı açmaya teşebbüs ettiler. Fakat Fransızlar böyle bir kurula izin vermezlerdi. Bundan dolayıdır ki Türk Ocağı'nın vazifelerini ve memleket kültür işlerinin gayri resmi bir mihveri olmak üzere "Selamet-i Belde" kulübü açıldı. Bu kulüp tam devirli bir lisede açtı. Memleketin uyanık gençleri doktorlar, avukatlar ve daha birçok aydınlar burada iş aldılar. Mektep az zamanda epeyi kabarık bir talebe kadrosuna malik bir hale geldi. Kulüp bundan manda gençleri Fransızların kurduğu zehirli ağılardan gazino ve kahvehanelerden kurtarmak için büyük bir kütüphane, bir eğlence salonu hazırladı ve lisan kursları açtı. Her gün kulübün salonları dolar, taşar, her giren bir şey öğrenerek çıkar, giderdi."* Görüldüğü üzere cemiyet,

⁷⁷⁰ Çelenk, **a.g.e.**, s.26.; Melek, **a.g.e.**, s.7.; Mehmet Tekin, *"İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri"*, **GKD**, S 5, 1989, s.2-3.; Refik Kireççi, **Antakya**, Seçenek Ofset, İskenderun, 1998, s. 47.

⁷⁷¹ Konuralp, **a.g.e.**, s.137.

⁷⁷² Siliöz, **a.g.e.**, s.70.

Fransızlar tarafından kapatılan Türk Ocakları yerine kurulmuş bir kültürel yuvaydı. Zira kahve ve gazinolara giden gençler için cemiyet içerisinde bir kütüphane kurularak, gençler milli bilinç ve gaye etrafında birleştirilmeye çalışılmıştır.

Her ikinci vakti, bölge esnafı cemiyetin salonunda toplanmış, alınan vergi ve ticari işler üzerine pazarlıklar yapılmıştır. Cemiyetin üyeleri, Antakya'nın kalkınması için Asi Nehri'nden elektrik elde etmek üzere bir elektrik şirketinin kurulmasına ön ayak olmuştur. Dönemin şairi Nafi Miskioğlu'nun "*Kaside-i Der Vasfi Selamet-i Belde*" adlı kasidesi, cemiyete dair önemli ipuçları vermektedir. Cemiyetin, ticari hayatta insanları kışkırtacak derecede güçlü olduğu, sırat köprüsünü pazara konsa dahi istense satın alınacağı belirtilmiştir. Yine kazanılan paranın eşit dağıtıldığını, yoksul halka yardım ettiğini, bu yönüyle cemiyetin sosyal-demokrat olduğu dile getirilmiştir. Cemiyet, bu yönüyle Bolşevizm'e benzetilse de Müslüman, Türk ve Arap unsurları bünyesinde barındırmıştır. İnsanların ramazan aylarında da bir araya gelip, namaz kıldıkları ve iftar ettikleri yerdi. Bir nevi dayanışma yeridir. Miskioğlu, diğer bir mersiyesinde cemiyetin son zamanlarındaki durumunun kötüye gittiğinden bahsetmektedir.⁷⁷³ Her şeye rağmen cemiyet, meclis toplantılarının halka açık olduğu, halkın fikirlerinin alındığı bir milli dayanışma yeriydi. Fransız manda yönetimi, cemiyetin Türkiye ile gizliden temasa geçtiğine dair şüphelenmiştir. Fransızlar cemiyetin çalışmalarını önlemiş, cemiyete yapılan baskınla el konulan evraklarda, gizlice politikayla uğraşıldığına dair belgeler bulunmuştur. Bunun üzerine cemiyetin önde gelen liderleri tutuklanmışlardır. Cemiyetin başkanı Samih Bey, gizlice Türkiye'ye sığınmış, Adana ve Ankara'da Hatay'ın kurtuluşu için çaba harcamıştır.⁷⁷⁴ 1935'te memleket ve milletine karşı olan vazifesini tamamlamak üzere Hatay'a tekrar dönen Samih Bey, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakında önemli rol üstlenmiştir.⁷⁷⁵ Böylelikle halkın birlik ve beraberlik içerisinde Fransızlara karşı hareket etmesi aynı zamanda kalkınmayı sağlamak için kurulan cemiyet, Fransızlar tarafından kapatılmıştır. Fransızların da temel amacı; halkın örgütlenmesini ve Türkiye ile olan kültürel bağlarını sürdürmesini engellemektir.

⁷⁷³ Olcaytu, **a.g.e.**, s.42.; Türkmen, **a.g.e.**, s.799-801.

⁷⁷⁴ Çelenk, **a.g.e.**, s.27.

⁷⁷⁵ Selim Çelenk, "*Samih Azmi'nin Arkasından*", **Sabah**, 18 Eylül 1958.

2.3.3 Birlik ve Kalkınmayı Amaçlayan Bir Kuruluş: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye

Fransızlar bölgede hâkimiyetlerini güçlendirmek için halkı dil, din, ırk mezheplere göre ayırmış ve her cemaat yardım işlerini organize etmek üzere kendi cemiyetini kurmuştur. Vedi Münir Karabay bu konuya dikkat çekerek, Antakya'da yardım işlerini organize etmek üzere “*Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye*” adında bir kuruluşun kurulmasını teklif etmiştir. Fakir, aciz ailelerin, gasp edilmişlerin hukuklarıyla ilgilenmeleri gerektiği, şehirde darülaceze ve imaretlere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁶ 1929 Nisanı'nda Yeni Mecmua hasta, fakir ve yetimler için hayır cemiyeti kurulmasını gündeme taşımıştır. Kimsesiz yetimleri ve fakirleri hayattan kurtarılmasının en büyük vazife olduğunu, iş göremezlerin evlerde yoksulluk içinde kıvrandığı bunların sayısının az olmadığı ifade edilmiştir. Memlekette yirmi bin nüfus olduğunu, insanların yardımıyla cemiyetlerin kurulabileceği vurgulanmıştır. Kurulacak cemiyet “Himaye'yi Etfal, Kimsesiz ve Fakir Kadınları Çalıştırma Yurdu” gibi şubeleri de içinde barındıracaktır.⁷⁷⁷ Vedi Münir bu konuyu mayıs ayında da gündeme getirmiştir.⁷⁷⁸ Yeni Mecmua'nın ilanlarına istinaden konu Antakya Belediye Meclisi gündemine gelmiştir. Cemiyet-i Hayriye'nin kurulması yönünde karar alınmıştır. Mecmua'nın yaz boyunca gösterdiği gayret, cevabını bulmuştur. Beş gün önce İskenderun Delegatesi Mösyö Durieux, iki gün sonra da Sancak Mutasarrıfı İbrahim Ethem Efendi şifahen bu fikri desteklemişlerdir. Bir Cemiyeti Hayriye'yi teşkil etmek, Sancak için önemli konulardan birisiydi. Çünkü şehirde yetmiş yaşındaki sakat insanlar, yetim çocuklar, körler kaldırımlarda, yollarda dilenmektedirler. İnsani duyguları içinde barındıran vatandaşlar zekât, fitre, kurban derisi gibi yardımlarda bulunmaktadır. Her sene bu yolla üç dört bin altın yardımda bulunuluyor; ancak teşkilatsızlık nedeniyle bu yardımlar ihtiyacı olanlara ulaştırılamıyordu. Antakya'da helal sayılan zekâtlar, fitreler, kurban derileri, belli zümrelere gitmekteydi. Her sene bu tabaka mağaza mağaza, dükkân dükkân dolaşmış, tüm yardımları toplayarak evlerinde külçe külçe altın biriktirmişken, asil fakirler dilenmemiş, dilenenlerse mürvet-i islamiye'nin bu nimetinden mahrum kalmışlardır. Eğer Cemiyet-i Hayriye kurulursa köy köy, semt

⁷⁷⁶ Mehmet Tekin, “*İşgal Yıllarında Hatay 4,*” **GKD**, S 19, 1990. s.3

⁷⁷⁷ **Yeni Mecmua**, 1 Nisan 1929, S 22.

⁷⁷⁸ **Yeni Mecmua**, 1 Mayıs 1929, S.24, s.16.

semt mahalle mahalle ne kadar fakir varsa bunlar tespit edilir, herkese hali halince ve belirlenmiş zamanlarda para, zahire, elbise, kömür ve odun verilirdi. Bu suretle hem bütün yardımlar kendilerine ulaşır hem de dilencilik hem de tefecilik önlenirdi.⁷⁷⁹

Sancak Eğitim Müfettişi Fransız Pierre Bazantay anılarında, Türk-Sünni grup içerisinde, para, elbise kimi zaman muhtaç ailelere yiyecek dağıtmak amacıyla Antakya'da "*Cemiyet-i Hayriye'nin*" kurulduğundan bahsetmiştir.⁷⁸⁰ Her Müslüman'ın bu kuruluşlara yardım etmesi dini bir görevdir. Öteden beri memlekette bu müessese ihmal edilmiştir.⁷⁸¹

20 Nisan 1931 tarihinde Nakip Cami'nde 10 kişilik geçici idare heyeti seçimlerine başlanmıştır.⁷⁸² Seçim sonrası, Reşit Ağa bundan sonra her pazar toplantı yapılarak, cemiyetin para durumunun konuşulacağını belirtmiştir. Çünkü kasalarında 120 Suriye Lirası olduğunu; ancak hayır işleri için bu paranın yetersiz olduğunu, halkı masrafsız olan iktisadi konferanslarla bilgilendirerek para toplamaları gerektiğini üyelere belirtmiştir.⁷⁸³ Cemiyet hızlıca finansmanını sağlamaktaydı.

Nakip Cami'nde kurulan cemiyetin merkezi, 28 Ekim 1931'de Yeni Camiye taşınmıştır.⁷⁸⁴ Asli idari heyet seçilerek, Başkanlığa Kuseyriyade Reşit Ağa, Kâtip Umumlğu'na Dr. Abdurrahman Melek getirilmiştir. Melek, bilindiği üzere Halk Temsilcilerinin öncüsüdür. Perşembe günleri kutular vasıtasıyla halktan yardım toplanmıştır. Cemiyete ipek kumaş yardımında bulunulmuştur. Halktan kış geldiği için kömür yardımı istenmiştir.⁷⁸⁵ Belli bir birikimden sonra mahalle muhtarlarından yardıma muhtaç olanların tespit edilmesi talep edilmiştir. Kasım 1931'de Reşit Ağa başkanlığında cemiyetin Nizamname-i Esasîyesi ile Dâhili Nizamnamesi hazırlanıp,

⁷⁷⁹ **Yeni Mecmua**, 1 Temmuz 1929, S.27, s.4.

⁷⁸⁰ Bazantay, **a.g.e.**, s.105.

⁷⁸¹ **Yeni Mecmua**, 15 Ağustos 1929, S. 2, s. 2.

⁷⁸² Seçim sonucu oluşan geçici idare heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: Müfti Hacı Mesut Efendi, Şihzade Abdullah Efendi, Veditünir Bey, Kuseyriyade Mehmet Rıza Efendi, Mustafa Rasih Efendi, Ali Mısırlı Efendi, Yahyazade Nafi Bey, Aselcizade İsmet Efendi, Hattatzade Hoca Mehmet Efendi, Hacıbeyzade Ömer Efendi. Bkz: **Yenigün**, 22 Nisan 1931.

⁷⁸³ **Yenigün**, 20 Ekim 1931.

⁷⁸⁴ **Yenigün**, 28 Ekim 1931.

⁷⁸⁵ **Yenigün**, 9 Kasım 1931.

halka dağıtılmıştır.⁷⁸⁶ Fransız manda idarecileri halka yardım da bulunmazken, cemiyet bu boşluğu kendi imkânlarıyla kapamaya çalışmıştır.

Antakya halkından 18 yaşını doldurmuş her Müslüman, 1 Suriye lirası ödeyerek cemiyete üye olabilirdi. Halktan ve üyelerden toplanan para cemiyetin gelirini teşkil edecekti.⁷⁸⁷ Nafi Emin, “*Cemiyet-i Hayriyeyi İslamiyenin Teşkili Münasebetiyle*” başlıklı Yenigünde yazdığı makalede, her türlü engele rağmen kuruluşun yaşatılması halktan, cemiyet mensuplarından istenmiştir. Çünkü Sancak’ta yardıma muhtaç birçok insanın olduğu bu kurumun yaşatılmasının zaruri olduğu anlatılmıştır.⁷⁸⁸ Cemiyet işe başlar başlamaz İslam Mezarlığı yerinin cemiyet denetimine verilmesi, Ahmediye Camisi ve medreselerin tamiri için faaliyete geçmiştir. Antakya’da darülaceze ve fakirler için bir imaret kurulması yönetim kurulunun öncelikli konularındandı.⁷⁸⁹ Bu doğrultuda gencinden yaşlısına, herkese yardım etmek istenmiştir.

25 Temmuz 1931’de daha güçlü bir yapı oluşturma ve faaliyet verme adına idari heyet yeniden seçilmiştir.⁷⁹⁰ 25 Ocak 1932’de ramazan ayında cemiyetin faaliyeti Yenigün gazetesine yansımıştı. “*Cemiyeti Hayriye ve Zekât*” başlığı altında, “menfi propagandanın büyük günahını kim yüklenecek” diyerek, *Müftü Hacı Mesut Efendi hazretleri cuma günü Yeni Cami’de minbere çıkararak cemaate hitaben Türkçe nesayihlerde bulunmuşlar, ez cümle “Cemiyet-i Hayriye’yi İslamiye” hakkında son günlerde tevlidine çalışılan menfi harekete temas etmişler ve cemiyetin memlekete yapacağı iyilikleri sayarak zekât ve fitrelerin cemiyete verilmesi bir borç olduğunu söylemişlerdir.*” Gazete cemiyetin Antakya için çok önemli olduğunu, bu kuruma yardım etmenin bir vicdan vazifesi olduğunu belirtmiştir.⁷⁹¹ Ancak fakire ve muhtaç insanlara yeterince yardım edilemedi. Yenigün gazetesi, “*Beyrut Cemiyet-i Hayriye’yi İslami’ye Nasıl Çalışıyor?*” adlı yazısında yönetim kurulunun, bu kuruluşu örnek almaları istenmiştir.⁷⁹²

⁷⁸⁶ **Yenigün**, 16 Kasım 1931.

⁷⁸⁷ Tekin, “*İşgal Yıllarında Hatay 4*”, **a.g.m.**, s.4.

⁷⁸⁸ Nafi Emin, “*Cemiyet-i Hayriyeyi İslamiyenin Teşkili Münasebetiyle*”, **Yenigün**, 11 Kasım 1931.

⁷⁸⁹ **Yenigün**, 23 Aralık 1931.

⁷⁹⁰ **Yenigün**, 25 Temmuz 1931.

⁷⁹¹ **Yenigün**, 25 Ocak 1932.

⁷⁹² **Yenigün**, 3 Şubat 1932; **Yenigün** 6 Şubat 1932.

31 Mart 1932’de Cemiyet, fakirler için bir gösteri düzenlemiş, bu gösteriye Lise öğrencileri de katılmıştır.⁷⁹³ Kurban Bayramı’nda deri ve bağırsakların Ulu Cami, Kürtfakı Cami, Abdülgazi Cami ve Şeyh Ali Camilerine makbuz karşılığında verilmesi halktan istenmiştir.⁷⁹⁴ Daha önce ki şikâyetler sonucu, Cemiyet faaliyetlerini artırmıştır. Fakirleri ve göz sorunu olanları ücretsiz muayene etmek üzere, Ulu Cami bitişiğindeki Nakşibendî Tekkesi’nde hususi bir oda tahsis edilmiş, muayene saatleri ve doktorların çalışma günleri bir program şeklinde halka duyurulmuştur. Bu kuruluş içerisinde 5 doktor yer almaktaydı. Bunlar: Vahid Bey, Sıtkı Bey⁷⁹⁵, Mithat Bey, Ali Ganduri Abdurrahman Bey’di.⁷⁹⁶ Nüfusa oranla Sancak’taki doktor sayısı yetersiz gelmekteydi. Bir yandan fakir halka yardım edilmekte, bir yandan sağlık problemleriyle ilgilenilmekteydi. Bu da bize Fransızların bölgeye sağlık adına da fazla bir yatırım yapmadıklarını göstermiştir.

28 Kasım 1932 tarihinde Nakip Cami’nin Harem dairesinde Müftü Hacı Mesut Efendi başkanlığında yapılan yıllık kongreye yüzden fazla aza katılmıştır. Umumi Kâtip Dr Abdurrahman Faik Bey söz alarak, cemiyetin doğuş ve faaliyetlerinden bahsetmiş, cemiyetin istikbalinden emin olunmasını vurgulamış, her Müslüman’ın cemiyetin tabii azası olarak, cemiyete yardım etmesini istemiştir. Yapılan karşı propagandalardan ve bunlara karşı alınan önlemlerden bahsetmiştir. Bundan sonra önümüzdeki hafta için aza seçimi yapılacağını ilan etmiştir. Geçen sene zarfında cemiyetin hâsılat ve masraf yekûnu verilmiştir. Cemiyetin kasasına

⁷⁹³ **Yenigün**, 31 Mart 1932.

⁷⁹⁴ **Yenigün**, 3 Nisan 1932.

⁷⁹⁵ Sabık lise profesörü ve lâhak Antakya sıhhiye tabibi Doktor Sıtkı Osman Bey, 1309 Miladi senesinde Antakya’da doğmuştur. İlk tahsilini Antakya ve Halep’te ikmal ettikten sonra Halep Dar-ül Muallimiyesini ikmal edip Şam Tıbbiyesi’ne girmiş ve bir sene okuduktan sonra seferberliğin ilanı üzerine tabib muavini sıfatıyla orduya dâhil olmuş, yirmi yedinci fırka seyyar hastanesiyle Kanal Harekâtı’na iştirak ettikten sonra beş numaralı seyyar hastane ile Bitlis Cephesi’ne hareket etmiştir. Tıbbiye talebelerinin terhisleriyle tahsillerini ikmal etmek üzere İstanbul Tıbbiye Mektebi’ne davetleri üzerine İstanbul Tıbbiye Mektebi’ne gelerek 1336 Teşrin-i Sanisi’nde Mekteb-i Meş’ar ül...ikmal ederek aynı senenin Kanun-i Evveli’nde tabib sıfatıyla Anadolu’ya geçmiş ve Harekât-ı Milliye’ye iştirak edip, Suşehri ve Yumurталık Hükümet Tababetlerinde iki buçuk sene ifa-ı hidmet ettikten sonra memleketine avdet etmiş, bir müddet serbest tababet ile meşgul olmuş bu sıralarda Antakya Lisesi Türk kısmı Hükümet, Kimya ve Tarih Tabii Profesörlüğüne tayin edilmiştir. On bir sene kadar bu vazifeyi ifa ettikten sonra Antakya mıntıkası sıhhiye tababetine tayin olunmuştur. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s.94.

⁷⁹⁶ Program için bkz: **Yenigün**, 18 Temmuz 1932; **Yenigün**, 29 Temmuz 1932; **Yenigün**, 10 Ağustos 1932.; **Yenigün**, 7 Ağustos 1932; **Yenigün**, 1 Ağustos 1932.

96.366 kuruş girmiş, bunun 33.896 kuruşu hayır işleri için harcanmıştır. Yazın açılan göz muayenesinde 447 hasta tedavi edilmiş, bazı hastalar da Halep'e gönderilmiştir. Vakıf Mezarlığı denilen arsa cemiyet adına tescil edilmiş, bu arsa üzerine dükkân yapılmıştır. Demircilik sanatının inkişafı için çalışılmış, dükkânın malzemeleri alınarak dükkâna bir usta getirilmiş, Kuseyri'den getirilen dört genç de sanatı öğrenmek koşuluyla çalışmaya başlamıştır.⁷⁹⁷ (Ancak 1933 yılına gelindiğinde insanlar daha mezarlıklarını almadan buradaki toprakların alınması ve insan kemiklerinin ortada kalmasını, belediyeye şikâyet etmişti.)⁷⁹⁸ Bir hafta sonra yapılan yönetim kurulu toplantısında Reşit Ağa yeniden başkanlığa, Umum Kâtipliği'ne yeniden Dr. Abdurrahman Bey seçilmiştir.⁷⁹⁹ Seçim işlemleri tamamlandıktan sonra cemiyet, fakirlere yardım etme işine hızlıca başlamıştır.

27 Ocak 1933'te Ramazan Bayramı dolayısıyla fakirlere ve malullere 10 bin kuruş para yardımı yapılmış, İlk Mektep ve Mahalle Mektebi kız ve erkek talebelerine resmi elbise verilmiştir.⁸⁰⁰ 1933'te İskenderun Cemiyet-i Hayriye'ye yardım etmek için, Madam Döryo'nun himayesinde müsamere ve balo tertip edilmiştir.⁸⁰¹ Balolardan ve müsamerelerden elde edilen gelirler halka yardım olarak dönmüştür.

Cemiyet memleketin geleceği olan gençlere bayramlık elbise yardımında bulunmak için okuldaki fakir öğrencilerin tespit edilmesini listeler halinde istemiştir. Her okuldan 15 talebeye yardım edileceği belirtilmiştir.⁸⁰² 19 Ocak'ta Yüksek Komiserya Sancak Kanunu'nun 40 numaralı kararının, 11. maddesi gereğince borcu olan cemiyete haciz cezası vermiştir.⁸⁰³ İnsanların yardımıyla ayakta kalan ve bu yardımlarla fakirlere sahip çıkan kurumun faaliyetleri engellenmek istenmiştir. Bu

⁷⁹⁷ **Yenigün**, 28 Kasım 1932.

⁷⁹⁸ **Yenigün**, 26 Ocak 1933.; **Yenigün**, 30 Ocak 1933.

⁷⁹⁹ Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay 4", **a.g.m.**, s.6.; 6 Ocak 1933 Cuma günü öğleden sonra Nakip Cami'nde idari heyeti ve denetleme heyeti seçimi yapılmıştı. Murakabe heyetine Müftü Hacı Mesut Efendi, Belediye reisi Süreyya Bey, Türkmenzade Abdulgani Ağa, Yahyazade Nafî Bey, Melekzade Şükrü Efendiydi. Heyet idaresine; Kuseyriade Reşit Ağa, Dr. Abdurrahman Faik Efendi, Şeyhzade Abdullah Efendi, Hacızade Mustafa Osman Efendi, Müftüzade Sadık, Hocazade Vedii Münir Efendi, Kuseyriade Mahmut Efendi, Mısırlıade Ali Efendi seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 10 Ocak 1933.; **Yenigün**, 9 Ocak 1933.

⁸⁰⁰ **Yenigün**, 27 Ocak 1933.

⁸⁰¹ **Yenigün**, 28 Şubat 1933.

⁸⁰² **Yenigün**, 11 Ocak 1933.

⁸⁰³ **Yenigün**, 29 Ocak 1933.

amaçla 21 Ocak 1933'te Yenigün gazetesine şöyle ilan verilmiştir:⁸⁰⁴ “*Zekâtlarınızı Fukaranın Hamisi Olan Cemiyet-i Hayriyeyi İslamiye'ye Veriniz*”. *Ramazan ayı yaklaşınca cemiyete zekât yardımında bulunulması talep edildi.*”⁸⁰⁵ Cemiyet, biri sandıkçı tutarak evlerden diğeri de çarşıya dâhil olmayan dükkânlardan para temin ederek kaynak yaratmak istemiştir.⁸⁰⁶ Elde edilen gelire fakir halka yardım edilmiştir. Ancak cemiyete yapılan yardımlar gün geçtikçe azalmış hatta yardım için çarşıda gezdirilen sandıktan çıkan paralar, sandıkçının masrafını bile karşılamaya yetmemiştir. Bu amaçla cemiyeti güçlü kılmak için Yenigün gazetesine “*Cemiyet-i Hayriyeye Aza Olunuz*” şeklinde ilan verilmiş ve 40'tan fazla kişi cemiyete üye olmuştur.⁸⁰⁷ Yenigün gazetesinde çıkan “*Cemiyet-i Hayriye ve Gençlik*” adlı yazıda cemiyetin faaliyetleri övülmüş; ancak gençlik konusunda eksiklik olduğu dile getirilmiştir. Gençlere yardım ve destek sağlanmadığı, aydın ve faal gençliğin memleketin geleceği için önemli olduğu vurgulanmıştır.⁸⁰⁸ Cemiyet aynı zamanda gençleri de örgütlemeye önem vermiştir. Çünkü gençler bağımsızlığın sağlanması açısından önemliydi.

16 Mart 1934'te Nakip Cami'nde yapılan toplantıda söz alan Veditü Mübir, idari heyetin belli bir zümreye ait değil de halkın tüm kesimine ait üyelere oluşmasını istemiştir. Kaymakam Muhtar Eyyübi ise Beyrut'taki Cemiyet-i Hayriye ile bilgi alışverişinde bulunulması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰⁹ 23 Mart 1934'te idari heyet seçimlerini yapmıştı. Riyasete Kuseyriyade Hacı Reşid Ağa, Umumi Kâtipliğe Cumalızade Fuad seçilmiştir.⁸¹⁰

Nisan 1934'te İskenderun'da Cemiyet'e yardım amaçlı bir balo düzenlenmiş, Sancak'ın her yerinden yüzlerce kişi bu baloya katılmıştır. Bu balodan büyük bir gelir elde edilmiştir. Böylelikle sadece insanların önüne sandık koyarak para toplama anlayışı bırakılmıştır.⁸¹¹ Mayıs 1934'te Antakya'nın ilk Türk Kız Mektep öğrencileri tarafından, Cemiyet menfaatine önce Fransızca ve Türkçe şiirler okunmuş sonra “*Bir*

⁸⁰⁴ Yenigün, 21 Ocak 1933.

⁸⁰⁵ Yenigün, 27 Ocak 1933.

⁸⁰⁶ Yenigün, 14 Kasım 1933.

⁸⁰⁷ Yenigün, 23 Aralık 1933.

⁸⁰⁸ Yenigün, 24 Aralık 1933.

⁸⁰⁹ Tekin, “*İşgal Yıllarında Hatay 4*”, a.g.m, s.7.

⁸¹⁰ Yenigün, 23 Mart 1934.

⁸¹¹ Yenigün, 5 Nisan 1934.

Felaket Karşısında”, “*Köy Hocası*” ve “*Esireler*” adlı üç müsamere düzenlenmiştir.⁸¹² Sosyal hayata bu tür etkinliklerle canlılık getirilmiş, bir yandan da halkın yaraları sarılmaya çalışılmıştır. 1934 Haziranı’nda Cemiyet-i Hayriye’ye bağlı Veremle Mücadele Teşkilatı kurulma yoluna gidilmiş⁸¹³, Tomazade Galip⁸¹⁴ ve Şükrü Ağalar⁸¹⁵ Verem Dispanserinin inşası için 1000 işçinin, Veremle Mücadele heyeti emrine verdiklerini belirtmişlerdir.⁸¹⁶ Cemiyetin Veremle Mücadele Heyeti 20 Temmuz 1934’te Nakip Cami’nde toplanarak şu kararları almıştır.⁸¹⁷

- 1) Veremle Mücadele Heyeti Cemiyet-i Hayriye’nin bir şubesi olarak çalışacak, fakat mezhep ve din ayrımı gözetilmeksizin bütün İskenderun Sancağı halkına hizmet edecektir.
- 2) Bu amaçla hizmet verecek bir sanatoryum tesis edilecekti.

Haziran 1936’da Fransız 5. taburun subayları yeni sinemada bir balo düzenlemişler ve balo biletlerinin satışından elde edilen gelirlerin, hayır cemiyetine verileceğini ilan etmişlerdi. Tekin’in tespitine göre, bu cemiyetin hangi cemiyet olduğu belirtilmemiş, ayrıca cemiyet Fransızların “böl-yönet” anlayışına uygun olmadığı için cemiyetin bu tarihlerde kapatıldığı belirtilmiştir.⁸¹⁸ Ancak 1938 yılında sellerden zarar görenler için Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye tarafından bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyon, evleri yıkılanların zararlarının tespit etmiş ve ona göre kendilerine para temin edilmiştir. Evleri yıkılanların zararı tahmin edildikten sonra, bunun üçte biri kendilerine peşinen verilmiştir.⁸¹⁹ 22 Aralık 1938’de Veremle Mücadele Cemiyeti,

⁸¹² **Yenigün**, 1 Mayıs 1934.; **Yenigün**, 2 Mayıs 1934.; **Yenigün**, 4 Mayıs 1934.; **Yenigün**, 6 Mayıs 1934.

⁸¹³ **Yenigün**, 25 Haziran 1934.

⁸¹⁴ 1890 senesinde doğmuştur. Muğteber ziraatçilerden Mehmed Ali Ağa’nın mahdumudur. Araphan, Paşaköy, Bedirge çiftliği ve değirmeni ile oba çiftliği mutasarrıfıdır. Amik gölü etrafında vasiğ (geniş) ziraatçilikleri, meyve, sebze, hububat ve bakla işleriyle muhitte şöhret sahibidir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s.130.

⁸¹⁵ 1895 miladi senesinde Antakya’da doğmuştur. İlk tahsilini Antakya’da yapmış ve büyük ziraat işlerine itilmiştir. Garp han, Paşa köy, Bedirge çiftliği ve değirmeni Oba çiftliği mülkiyet ve tasarrufundadır. Vasiğ miktarda meyve, sebze ve hububat istihsal eder. 1934’de Sancak idari meclis azalığına tayin edilmiştir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s.88.

⁸¹⁶ **Yenigün**, 20 Temmuz 1934.

⁸¹⁷ **Yenigün**, 20 Temmuz 1934.

⁸¹⁸ Tekin, **a.g.m.**, s.8.

⁸¹⁹ **Atayolu**, 25 Mayıs 1938.

varlığını sürdürebilmek için Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'den yardım istemiştir.⁸²⁰ Böylelikle cemiyet, varlığını bu tarihlere kadar sürdürdüğünü görmekteyiz.

2.3.4 Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Çocuk Esirgeme Kurumu'na

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Balkan, Birinci Dünya Savaşı sonucu yaşanan şehit sayılarının artışı ve buna paralel olarak kimsesiz çocuklar sorunun her geçen gün artması, Osmanlı aydınlarını arayışa götürmüştür. Bu doğrultuda 11 Ağustos 1917'de Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.⁸²¹ Anadolu'da Milli Mücadele'yi yürütenler ise 1923'te Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni kurmuşlardı.⁸²² Cemiyete, 1934 yılında Atatürk tarafından Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adı verilmiştir.⁸²³ Kuruluşun temel amacı; kimsesiz çocukları himaye etmenin yanı sıra onları eğitmek, sağlık sorunlarını gidermede yardımcı olmaktır. Misak-ı Milli sınırlarında olan; ancak Türkiye'den ayrı kalan Sancak'ta Himaye-i Etfal'in kuruluşuna dair bir bilgiye rastlanılmadı. Bu boşluk tahminimce Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye tarafından doldurulmuştur. Aynı zamanda Sörlerin açtığı yetimhanelerde aynı işlevi görmüştür.⁸²⁴

1938'de Hatay Devleti döneminde, CHP'nin vasıtasıyla İskenderun'da bir ÇEK kurma teşebbüsünde bulunulmuştur. CHP İskenderun mebusu Hamdi Selçuk başkanlığında yapılan toplantıda, ÇEK başkanlığına Tarık Mümtaz Yazganalp seçilmiştir. Sekreterliğe Mardiros İstipaniyan getirilmiştir. Kurum fakir mektep öğrencilerine elbise, kitap ve gıda yardımında bulunmayı amaçlamıştır.⁸²⁵ Özellikle ÇEK, halkevlerine bağlı bir kuruluş olması bakımından da önemlidir. Bu bağlamda ilk iş Sörlerin yetimhanesinde kalanların ÇEK'e aktarılmasıdır.⁸²⁶ Türkiye'de 1934'te kurulan ÇEK, Türkiye'den ayrı kalan Hatay'da ancak 1938'de CHP vasıtasıyla kurulmuştur. Kurucu üyeler arasında 150'liklerden Tarık Mümtaz'ın ve Ermeni üyelerin yer alışı dikkat çekicidir. Zira Türkiye barışçıl bir politikayla bölgede birlik ve beraberliği sağlayarak, Fransa'ya karşı hareket etmiştir. Atatürk'ün ölümüyle

⁸²⁰ Yenigün, 22 Aralık 1938.

⁸²¹ Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s. 18.

⁸²² Okay, **a.g.e.**, s.64-65.

⁸²³ Turgay Çavuşoğlu, **Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu yaprakları (1917-1983)**, SABEV yayınları, Eylül 2005,s.6.

⁸²⁴ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 11 İkincikanun 1939, no: 61.

⁸²⁵ Yenigün, 28 Kasım 1938.

⁸²⁶ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 11 İkincikanun 1939, no: 61.

ülkenin başına geçen İsmet İnönü'de Atatürk döneminde izlenen politikaları devam ettirmiştir.

1939'da Hatay Millet Meclisi daha önceki kurumlara yönelik şöyle bir karar almıştır:⁸²⁷ *“İskenderun sörleri tarafından idare edilmekte olan kız yetimhanesi ile sabık Sancak hükümeti arasındaki mukavele 31 kanunisanı 1938 nihayetinde hitam bulmakla teccid edilmemesine ancak halen bu yetimhanede mevcut 15 kız çocuğun İskenderun Halkevine bağlı Çocukları Esirgeme Kurumu'na her çocuk için 107 lira verilmek üzere azami 15 çocuğun gönderilmesine karar ve kurumla bu esaslar dâhilinde bir mukavele yapılmak için Maliye Vekâleti'ne salahiyat verilmiştir.”* Görüldüğü üzere manda döneminde Fransız Sörleri tarafından açılan yetimhanenin varlığı, Hatay Devleti döneminde son bulmuştur.

31 Ocak 1939'da Başbakan Dr. Abdurrahman Melek başkanlığında halkevinde toplantı yapılmıştır. Toplantıda CHP, Halkevi, ÇEK üyeleri hazır bulunmuş, kurumun temsil ve faaliyet alanı hakkında mühim kararlar alınmıştır.⁸²⁸ Arife günü yapılan toplantıda aynı zamanda kurumun, Hatay'ın her tarafında şubelerinin tesisi ve kurum teşkilatının tanzimi için 9 kişilik geçici bir idari heyet seçilmiş ve heyet kendi arasından bir başkan, bir asbaşkan, bir sekreter, bir muhasip ve bir veznedar seçmiştir. Kurumun kuruluş ve işleyişi için Türkiye'deki ÇEK yasası aynen kabul edilmiştir. Üç aylık geçici idari heyeti oluşturulmuştur.⁸²⁹ Hatay'ın Türkiye ile olan sosyo-kültürel bağlarını güçlendirmek için kurum çalışmalarına hız vermiştir. Kurumsal bağlamda, Türkiye kurum yasalarının Hatay'da uygulanması dikkate değerdir. Böylelikle 1939'da Türkiye'nin Hatay'da kurumsallaşmaya çalıştığını söylemek yanlış olmaz.

15 Şubat 1939'da ÇEK idari heyeti Sıhhiye Vekâleti'nde toplanarak, Hatay'da açılacak olan kurumun şubelerini tespit etmiştir. Bu şubeler; Kırıkhan, Reyhanîye, Ordu, Bezge, Şeyhköy, Karsu, Harbiye, Süveydiye, Karamurt, Aktepe, Beylan, Bityas, Kesep'tir. Kuruma üye yazılma işine başlanmıştır. Bu iş için gereken

⁸²⁷ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 11 Ocak 1939, Sayı: 51, s.6.

⁸²⁸ **Yeniğün**, 31 Ocak 1939.

⁸²⁹ Başkan: Dr. Sıtkı Osman, Asbaşkan, Öğret Nadir, Sekreter, Selim Çelenk, Muhasip, Doktor Arif, Veznedar, Marsel Balit; Azalar, Celal Akyürek, Nuri Aydın, Mehmet Sait Tüleyli, Öğret Cevri Fehimdi. Geçici heyet 9 Şubat Perşembe günü halkevinde toplanarak ilk mesaisine başlayacaktı. Bkz: **Yeniğün**, 7 Şubat 1939.

evrak ve taahhüt biletleri bastırılmıştır. Yenigün gazetesi de bu teşekküle yardım edilmesinin, yarının büyüğü olan yoksul çocuklar için önem taşıdığını belirtmiştir.⁸³⁰ Fransızlar döneminde yoksul ve yetim çocuklara değer verilmez ve bu çocuklar sahiplenmezken, Genç Cumhuriyet Türkiye'si vasıtasıyla bu çocuklara sahip çıkılmıştır. Kurumun daha Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı öncesi Hatay'ın dört bir yanında örgütlenmesi önemlidir.

ÇEK'e Antakya kadınının ilgisi büyük olmuştur. Kurum bunu dikkate alarak, Antakya'nın tanınmış ailelerini halkevinde bir toplantıya davet etmiştir. Toplantıya katılan 50 bayan, kuruma aza olmanın yanı sıra 300 lira yardımda bulunmuşlardır.⁸³¹ 17 Mart 1939'da ÇEK faaliyete başlamıştır.⁸³² Bu bağlamda, Hatay'da kurum vasıtasıyla Türk kültürünün kökleşmesi için de çaba sarf edilmiştir. Özellikle kadınlarında sosyal hayatta yer almaları Hatay bağımsızlık mücadelesi açısından önemlidir.

ÇEK Antakya Ordu Evi'nde Türk kadınının öncülüğünde kimsesiz çocuklar için bir balo yapılmıştır.⁸³³ Fransızlar döneminde geri planda kalan kadının, toplumsal modernleşmede ve Türkiye ile olan kültürel bağların sağlanmasında önemi büyük olmuştur. Mayıs 1939'da ÇEK'in Kırıkhan ve Reyhanlı teşkilatları kurulmuş ve faaliyete geçmiştir.⁸³⁴ Türk Hükümeti, Hatay'ın her yanında kurumsallaşmaya gitmiştir. Bunun sonucu olarak Hatay, 1939'da Türkiye'ye iltihak etmiştir. İltihakın hemen ardından İkinci Dünya Savaşı başlamış, bu ortamda dahi kurum faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

ÇEK faaliyetlerini sürdürmeye devam ederken, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı ile ÇEK'in yönetim kurulu değişmiştir. İsmet Paşa İlkokulu'nda ÇEK'in senelik kongresi yapılmış, kongreye başta Şükrü Sökmensüer ve CHP üyeleri katılmıştır. Sökmensüer açılış konuşmasında, ÇEK'in ve çocukların öneminden bahsetmiş, ardından 15 kişilik idari heyet seçilmiştir. Başkanlığa Maarif Müdürü Necdet Rüştü

⁸³⁰ **Yenigün**, 15 Şubat 1939.

⁸³¹ **Yenigün**, 13 Mart 1939.

⁸³² **Yenigün**, 17 Mart 1939.

⁸³³ **Karagöz**, 10 Nisan 1939.

⁸³⁴ **Yenigün**, 2 Mayıs 1939.; **Hacıvat-Karagöz**, 15 Mayıs 1939.

Evrimer, İkinci Reislığe, Dr. Sıtkı Osman seçilmiştir.⁸³⁵ Türkiye tarafından belirlenen kadronun Hatay mücadelesine destek veren kişilerin olması dikkat çekicidir. Özellikle Sıtkı Osman, manda döneminde veremle mücadelede önemli görevler üstlenmiş, haftanın belirli günleri insanları bedelsiz olarak tedavi etmiştir.

ÇEK üyelerini seçtikten hemen iki ay sonra İsmet Paşa İlkokulu'nda yıllık kongre yapılmıştır. Vali Şükrü Sökmensüer, çocuk davasının memleketin en önemli sorunu olduğunu, Hatay'da kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların yüksek miktarda olduğunu, süt çocuklarına süt temin edilmesi gerektiğini önemle belirtmiştir. Konuşma sonrasında Başkanlığa Rifat Necdet seçilmiştir.⁸³⁶ ÇEK, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına rağmen 1 Mayıs 1940'ta fakir ve kimsesiz çocuklar için 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı gününde bir balo düzenlemiştir. Balo'dan 400 lira toplanmış, kurum son 4 ay içinde 606 çocuğu giydirerek faaliyetine devam etmiştir.⁸³⁷ Kurum vasıtasıyla gençlerde hem milli bayramlarla milli bilinç yaratılmaya çalışılmış hem de aidiyet duygusu oluşturulmuştur.

27 Nisan 1943'te Büyük Millet Meclisi Reisi Abdulhalik Renda, ÇEK'e kutlama telgrafı göndermişti. Telgrafta şunlar yazmaktaydı:⁸³⁸ "*Çocuk Esirgeme Kurumu 1943 yılı merkez kongresi münasebetiyle gösterilen duyguya teşekkür eder saygılarımı sunarım.*" 1943 Haziranı'nda CHP, ÇEK'e 150 lira yardım edilmesi için ödenek ayırmıştır.⁸³⁹ CHP'nin bölgeye olan ilgisi ve yatırımının en büyük sebebi Hatay'ın Türkiye'ye uyum sürecini hızlandırmaktır. 1944'te ÇEK çocuk haftası programı hazırlamıştı. Buna göre:⁸⁴⁰

- 1) 23 Nisan Pazar günü saat 15'ten 18'e kadar Halkevinde -12 yaşına kadar çocuklara mahsus bir balo verilecektir.
- 2) Aynı gün Gürbüz Çocuk müsabakası yapılacak bir yaşına kadar süt çocuklarından en gürbüz üç yavruya hediye verilecektir.

⁸³⁵ Muhasiplığe Selim Çelenk, Veznedarlığa Sait Tüleyli, Kâtipliğe Bayan İclal seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 12 Aralık 1939.

⁸³⁶ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 196.781.4.

⁸³⁷ **Yenigün**, 1 Mayıs 1940.

⁸³⁸ **Yenigün**, 27 Nisan 1943.

⁸³⁹ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 1498.105.1.

⁸⁴⁰ **Yenigün**, 23 Nisan 1944.

- 3) 24 Nisan pazartesi günü sinemalarda çocuklara parasız film gösterilecektir.
- 4) Her gün sıcak yemek verilen 1500 yoksul çocuğa bayram şerefine kurul tarafından bir ziyafet verilecektir.
- 5) Bilhare tespit edilecek bir günde (hafta içinde) çocuklar kıra götürülecektir.
- 6) Bayram günü ilkokul öğretmenlerinden bir grup vali, komutan, CHP Reisi Belediye Reisi ve Halkevini ziyaret edecektir.

Yeni rejimin yarattığı yeni değerler gençlere benimsetilmeye, milli bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. 1949'da Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu ile çocukların aile içinde korunması ya da koruyucu aileye verilmesi kararı alınmıştır. Bu karar/kanun 1950'de iktidara gelen DP döneminde uygulamaya girmiştir. 1957'de ise bu kanun yerine, Korunmaya Muhtaç Çocuklar Birimi oluşturulmuş, birimlerin idaresi yerel yönetimlere verilmiştir.⁸⁴¹ 1580 sayılı kanunun 133 ve 5387 sayılı kanunun 4. maddesi gereğince, Hatay Özel İdaresi ile 13 şehir ve kasaba Belediyelerinin birlikte kurdukları “*Kimsesiz Çocukları Koruma Birliği*” meclisinin ilk toplantısı, Belediye Meclis salonunda yapılmıştır.⁸⁴²

Sabahattin Ezer, “*Kimsesiz Çocuklar*” adlı makalesinde, manda döneminden şöyle bahsetmekteydi: “*Hatay'ın, kara günleri. Bin bir baskı, bin bir tazyik içerisinde okumak, inkişaf etmek imkânını bulamayan Hataylı çocuk ve gençlerden her gün birkaç tanesi, Hatay topraklarını terk, Anavatan topraklarına iltica ediyorlardı. Ve tabiatıyla bunlar Anavatan'da sıcak bir kucak buluyor ve yetişip, gelişmeleri için de bin bir imkâna sahip kalmıyorlardı. Bilhare bu yetişmiş ve okumuş*

⁸⁴¹ Ethem Çengelci; **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi, Safak Matbaacılık**, Ankara 1996, s.7.

⁸⁴² Milli Eğitim Müdürü Bilal Kutluğ yoklamayı yapmış, Vali Rabii Karatekin açılış konuşmasını yapmıştı. Meclis başkanlığına Avukat Fevzi Kurtarel (İskenderun), Kâtipliklere de Ata Bahadır (Reyhanlı), Ahmet Doğruel (Harbiye) seçilmişlerdi. Kurtarel, “Birlik Statüsünü” okumuştur. Buna göre Birliğin, Hataylı ve Hatay'a iltica edecek olan kimsesiz ve Türk aslında bulunan çocukları himaye ve bakımları için kurulduğu belirtilmekte ve birliğin merkezinin Antakya olduğu kaydedilmekteydi. Vali, Birlik Başkanlığı'na Memduh Halefoğlu'nu, yardımcılığına Milli Eğitim Müdürü Bilal Kutluğ'u tayin etmişti. Şevket Sarıcalı, Arif Koyaş, Mehmet Emin Koval, Mustafa Âşık Encümen üyeliklerine; Şemsettin Mursaloğlu, Ömer Bölükbaşı, Rıfat Bahadır da Murakıplıklara seçilmişlerdi. Bkz: **Sabah**, 13 Ocak 1953.

gençlerin Hatay kurtuluşuna nasıl yardımlarda buldukları herkesin malumudur.” Ezer, Fransız General Franko'nun, biz Fas'tan çekilirsek asayişsizlik olur sözüne karşılık, Türkiye'nin ve bu kurumun değerinin bilinmesi gerektiğini makalesinde belirtmiştir.⁸⁴³ Böylelikle Fransız döneminin yaraları sarılmış, Cumhuriyet idaresi Hatay'ın gençlerine sahip çıkmıştı. Hatay'da ÇEK, kuruluş ve faaliyetleri hakkında edilen bilgilerin kısıtlı olmasına rağmen, 1940 yılı yani İkinci Dünya Savaşı koşullarında faaliyetlerini zor imkânlarla sürdürdüğünü görmek mümkündür. Aynı zamanda kaynak sıkıntısı nedeniyle, kurumun kurucuları hakkından bilgi edinmekte kısıtlı olmuştur.

2.3.4.1 İkinci Dünya Savaşı'nda Toplumun Yarasını Sarmaya Çalışan İki Kuruluş: Yardım Sevenler Cemiyeti, Kimsesiz ve Yoksullara Yardım Cemiyeti

2.3.4.1.1 Yardım Sevenler Cemiyeti ve Faaliyetleri

1928 yılında Mevhibe Hanımın (İnönü) öncülüğünde kurulan Kadın Yardım Cemiyeti⁸⁴⁴, Atatürk'ün isteği üzerine 28 Ocak 1938 tarihinde Yardım Sevenler Cemiyeti adını almıştır.⁸⁴⁵ Cephe savaşan erkeklere giyim sağlamak, kadınları cephe gerisinde hazırlamak, kimsesiz ve yoksul çocuklara giyim temin etmek, fakir halka erzak dağıtmak, kurumun temel işlevleri arasında yer almaktadır.⁸⁴⁶ Aralık 1939 yılında Yardım Sevenler Cemiyeti'nin bir şubesi Antakya'da açılmıştır.⁸⁴⁷ Cemiyet, CHP ile irtibat içerisinde olup, çalışmalarını raporlar halinde CHP'ye göndermekteydi. Böylelikle, Türkiye ile olan kültürel bağlılık da sürdürülmüştür.

⁸⁴³ **Sabah**, 13 Ocak 1953.

⁸⁴⁴ Fitnat Çakmak, Nevber Sevükteki, Reşide Celal Bayar, Nimet Uybadın, Melahat Özbudun, Süreyya Ağaoğlu, Tezer Taşkıran, Fuat Umay diğer azalardır. Bkz: **Yenigün**, 18 Ocak 1940. ; Bkz: **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1; **TBMM Tutanak Dergisi**, C.51, D.18, 1938, s.3

⁸⁴⁵ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

⁸⁴⁶ Yardım Sevenler Cemiyeti Nizamnamesi için bkz: **Yenigün**, 18 Ocak 1940; **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

⁸⁴⁷ Başbakanlık Arşivi'ndeki belgeye göre 10 Kasım 1940'ta açılmıştı. Bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 595.56.9.3.

Ankara YSC Umumi Kâtibi Mebrure Aksoley, cemiyetin Antakya’da açılışı için şu mektubu yollamıştı:⁸⁴⁸ “*Antakya Halkevi Sosyal Yardım Kolu Başkanı Bayan Nüzhet Bilgin, Yardım Sevenler Cemiyeti’nin, Antakya merkezinin de açıldığını bildiren mektubunuzu aldık. Bu hayırlı teşebbüsünüz Ankara Yardım Sevenler Cemiyeti Genel Merkez azaları tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Bu günlerde Cemiyetimiz hummalı bir faaliyetle sınırlarımızı bekleyen, kahraman askerlerimize kışlık hediyeler hazırlamakla meşguldür. Bunun için bir atölye tesis ederek, pamuklu mintan dikmektedir. Gününü cemiyetimiz tarafından verilerek bütün Ankara mektepleri, kız talebeye yün eldiven ve başlık ördürmektedir. Yardım Sevenler Cemiyeti Antakya merkezi de aynı maksat için çalışırsa teberrü miktarı hiç şüphe yok ki daha ziyadeleşir. Cemiyetimiz vatandaşlarından nakti teberrü kabul ederek bunu pamuklu kışlık ve eldivene tahvil etmektedir. İsterseniz numuneleri takdim edilecektir. Çok yakında merkezimize ait mühür ile makbuz gönderileceğini saygılarımla bildirir, muvaffakiyet dilerim.*”

Mektuptan da anlaşacağı üzere heyet, Türkiye’nin tüm illerinden olduğu gibi Hatay’dan da askerler için giyecek yardımı istemekteydi. Bu yardıma cevap gecikmeyecekti. Antakya Halkevi Sosyal Yardımlaşma kolu Başkanı Nüzhet Bilgin’in başkanlığında halkevinde toplantı yapılmıştı. Burada halktan, İkinci Dünya Savaşı için hazır bulunan askerlere yardım istenmiştir. Nitekim halkevinde her gün toplanılmış, gelen yardımlar kabul edilmişti. Ayrıca kadınlardan oluşan bir grup teker teker evleri dolaşarak yardım talebinde bulunmakta, verilen eşyaları halkevine getirmekteydi.⁸⁴⁹ Cemiyet’in diğer kurumlar gibi CHP’ye bağlı oluşu ve CHP’nin direktifleri doğrultusunda faaliyette bulunması önemlidir. Hatay bölgesinin iktisadi koşullarından da yararlanarak askerler için halkında katkısının istenmesi milli kimliğin oluşumunda önemli bir unsur olmuştur.

Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:⁸⁵⁰ “*İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Biz o zamanlar 8-9 yaşlarındaydık. Cemiyet 1928 yılında Türkiye’de faaliyete girse de Antakya’da 1940’lı yıllarında faaliyete girmişti. Nüzhet Bilgin, Meziyet Siliöz cemiyetin önemli isimlerindendi. O dönemler kadınlar*

⁸⁴⁸ **Yenigün**, 2 Ocak 1940.

⁸⁴⁹ **Yenigün**, 19 Kasım 1940.

⁸⁵⁰ 16 Ağustos 2012 Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşme.

aktifti. Kadınlar askerlere yardım toplamıştı. Hatta kadınlar tarafından çorap atölyesi de kurulmuştur. Cemiyete bekâr ve işsizler alınmıştı. Cemiyet birkaç yıl faaliyetini sürdürmüştü ve kapatılmıştı. Daha sonra 60'lı yıllarda ben ve arkadaşlarım cemiyeti tekrar canlandırdık.”

Cemiyet, sınırda bekleyen askerler için yardım faaliyetlerini hızla sürdürmekteydi. Şehrin merkez ve köylerinden gelen çoraplar, eldivenler halkevinde toplanıp, Kızılay Cemiyeti'ne verilmiştir. Kızılay merkezine teslim edilen pamuklular 4.800'ü ve yün çoraplarla eldivenler de 5.200'ü bulmuştur. Bu suretle askerlere verilecek kışlık yardımlar 10 bin parçayı bulmuştur.⁸⁵¹ Askerlere yardım işini üzerine alan cemiyet, bu yardımların 20 bini bulacağını belirterek, kendi imalatı olan pamuklu dokumaları 85 kuruştan satarak askerler için para biriktirmişti. Aynı zamanda Kırıkhan halkı askerlere verilmek üzere Kızılay Cemiyeti'ne 800 bin lira bağışlamıştır.⁸⁵² Hatay'dan yardımlar İkinci Dünya Savaşı süresince sürmüştür.

1941'de kurum seçimlere gitmişti. Yapılan seçimlerde başkanlığa, Nüzhet Bilgin seçilmiştir.⁸⁵³ Antakya gençleri de Cemiyete karşı ilgisiz kalmamışlardır. Gençler, Cemiyetin yararına düzenledikleri Gardenpartiden elde ettikleri 354 lira 40 kuruş hâsılatı, cemiyete bağışlamışlardır.⁸⁵⁴ Aynı zamanda Gençlik Kulübü, cemiyet menfaatine geçlik kışlasında sahnelenmek üzere “*sporcu cücenin monoluğu*”, “*gömdüğüm o cihan*”, “*zor nikâh*” adlı 3 müsamere vermiştir.⁸⁵⁵ Bu müsamereden elde edilen 140 lira 50 kuruş, Nüzhet Bilgin'e verilmiştir.⁸⁵⁶ Türk askerinin ve Türk Hükümeti'nin Hatay'a vermiş olduğu değer sembolik günlerle pekiştirilmeye çalışılmış, hafızalar bu vesileyle güçlendirilmiştir.

30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle 30 fakir öğrenciye elbise ve kundura yardımında bulunulmuştur.⁸⁵⁷ Ekim ayında 340 fakire kömür dağıtılmıştır.⁸⁵⁸ Cemiyet bölge okullarındaki çocuklarını da unutmamış, Cumhuriyet

⁸⁵¹ **Yenigün**, 23 Aralık 1940.

⁸⁵² **Yenigün**, 9 Aralık 1940.

⁸⁵³ Meziyet Siliöz Muhasipliğe, Remziye Müftü Veznedarlığa seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 3 Şubat 1941.

⁸⁵⁴ **Yenigün**, 21 Temmuz 1941.

⁸⁵⁵ **Yenigün**, 17 Haziran 1941.

⁸⁵⁶ **Yenigün**, 26 Haziran 1941.

⁸⁵⁷ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.s154. Bkz: (EK-26)

⁸⁵⁸ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.s150.

Bayramı dolayısıyla 600 çocuk giydirilmiştir.⁸⁵⁹ Atatürk'ün ölüm yıl dönümünde 340 fakire kömür dağıtılmış, Aralık ayında ise 70 fakire et 40 fakire sabun ve bulgur, 200 fakire yağ verilmiştir.⁸⁶⁰ Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası Hatay'a olan ilgi ve yardımlar, insanların Türkiye ile olan bağlarının güçlenmesine vesile olmuştu. Özellikle bayramlarla birlikte hafızalar tazelenmiş, Cumhuriyet ve kazanımlarının bireye verdiği önem halka benimsetilmeye çalışılmıştır.

Yeniğün gazetesi "Vatandaş" adlı ilanında insanlardan, askerler için yardım istemiştir. İlanda şunlar yazmaktaydı:⁸⁶¹ *"Aziz vatanımızın kahraman bekçisi ordumuza geçen sene olduğu gibi bu sene de yurdun her köşesinde kışlık hediyeler hazırlamaya başlanmıştır. Milli ve vatani hizmetlerde her fedakârlıktan geri kalmayan Hataylıların Orduya sunulacak kışlık hediye seferberliğinde engin hamiyet duygusu ve heyecanı ile hareket edeceklerinden emin bulunuyoruz. Ordu mevzuu ve bahsi üzerinde milletimizin ananesi, sevgi ve hissiyatı malum olduğundan bu vazifesinin ifasından hiçbir vatandaşın kendini hariç tutmayacağına inanıyoruz."* Hem ordu için yardım toplanmakta hem de şehir halkı için yardımlar yapılmaktaydı. Böylelikle Fransız manda döneminde devletin hissiyatından uzak olan insanlara devletin varlığı hissettirilmiş, devlet ve halk bütünleşmesi sağlanmıştır.

Cemiyet, Antakya'da olduğu gibi İskenderun'da da şube açmıştır. Halkevinde yapılan seçimlerde İskenderun'daki cemiyetin başına Dr. Talat Civelekoğlu seçilmiştir.⁸⁶² Diğer kurumlarda olduğu gibi bu kurumun da Hatay'ın her yerinde açılma istemi, Hatay'ın İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına rağmen hızlı bir şekilde Türkiye'ye entegre edilmek istendiğini göstermektedir.

Dernek yardımın yanı sıra kadın ve kızları aydınlatmaya çalışmıştır. Ocak 1942'de her on beş günde bir memleketin fakir mahalleleri dolaşarak, genç kız ve kadınlara sıhhi ve ahlaki öğütlerde bulunulmuştur.⁸⁶³ Fransızlar döneminde bilgiden yoksun kalan insanlara kurum vasıtasıyla bilgi sunulması dikkate değerdir. Böylelikle kadınların da toplumsal hayatta bir birey oldukları vurgusuna gidilmişti. 9 Şubat 1942'de YSC bayanların iştiraki ile bir toplantı yaparak, idare heyetini

⁸⁵⁹ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.s.151. Bkz: (EK-27)

⁸⁶⁰ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

⁸⁶¹ Yeniğün, 25 Kasım 1941.

⁸⁶² Yeniğün, 2 Aralık 1941.

⁸⁶³ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

seçmişti. Başkanlığa, Nüzhet Bilgin, Muhasıpliğe, Meziyet Siliöz, Veznedarlığa Remziye Müftü, azalıklara Vesile Aran, Hayriye Okay seçilmiştir.⁸⁶⁴ Seçimlerden hemen sonra 300 fakire kömür dağıtılmıştır. 23 Nisan Çocuk Bayramı'nda ilkokul öğrencilerinden 300 fakir çocuk giydirilmişti.⁸⁶⁵ Dernek her bayramda özellikle çocukları giydirmeye özen göstermiş, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla 385 çocuğu giydirmiştir.⁸⁶⁶ Fransız manda döneminde milli bilincin oluşmasında önemli rol oynayan bayramlardan uzak kalan gençlere, Çocuk Bayramı, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarıyla milli şuur ve milli kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır.

1942'nin Temmuz ve Ağustos aylarında asker aileleri, İkinci Dünya Savaşı için hazır bekleyen askerlere çorap örmüş ve pamuk ipliği hazırlayıp cemiyete vermiştir.⁸⁶⁷ Dernek, Kızılay'ın da katılımıyla lise, orta ve ilk mekteplerin fakir talebelerine aşevi açmışlardı. Bu aşevinden her gün 180 çocuk yemek yemektedir.⁸⁶⁸ Antakya YSC bir sene zarfı içinde 1.653 fakire yardım etmiş olup, bunlardan 733 kişiye 1,1174 parça elbise, iç çamaşırı, kundura verilmiştir. Aynı zamanda 1.853 fakirden 847 fakire erzak, kömür, gaz, sabun verilmişti. Ev ev dolaşarak fakirler tespit edilmiş, işsiz kadınlara iş bulunmuştur.⁸⁶⁹ 23 Nisan 1943'te Çocuk Bayramı münasebetiyle 250 çocuk giydirilmiştir.⁸⁷⁰ Sembolik günlere büyük anlam yüklemiş ve geleceğin şekillendirici niteliğine sahip olan gençlere önem vermişti. Hatay'ın Türkiye ile olan bağlarının güçlendirilmesi, Cumhuriyet'in erdemlerinin nesiller aracılığıyla yaşatılması için gençler önem arz etmekteydi.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Nüzhet Bilgin'in cemiyetten istifası üzerine, üyeler pazar günü halkevinde toplanarak daha iyi çalışmak amacıyla yeni heyet seçimine gitmişlerdir.⁸⁷¹ Cemiyet'in tüzüğünde, cephe gerisinde kadınların, savaşta yaralanan askerleri tedavi etmesi için hasta bakıcılık kursları düzenlenmesi esas alınmıştır. 2 Kasım 1944'te cemiyet kadınlara hasta bakıcılığını öğretmek üzere

⁸⁶⁴ **Yenigün**, 9 Şubat 1942. Dernek üyeleri için bkz: (EK-28)

⁸⁶⁵ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

⁸⁶⁶ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1.

⁸⁶⁷ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1. Yapılan yardımın fotoğrafı için bkz: (EK-29)

⁸⁶⁸ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1

⁸⁶⁹ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1 s 98.

⁸⁷⁰ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1. s.106.

⁸⁷¹ Yapılan seçim sonucu başkanlığa, Fatma Cemali, Mihrinnisa Atay, Vesile Aran, Bedia Melek, Piraye Karaman, Meziyet Siliöz ve Aliye Yurtman seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 15 Mayıs 1944.

kurs açmış, Antakya kadınları da kursa büyük bir ilgi göstermiştir.⁸⁷² İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar kadınlar sosyal hayat içerisinde ne kadar aktif olduklarını görmek mümkündür. Savaşın bitimi ardından da bu aktiflik devam etmiştir.

1949'da yardım faaliyetlerini sürdürebilmek için eşya piyngosu düzenlenmiştir. Antakya ilkokul ve ortaokul öğrencilerine 250 çift çorap, 500 kalem, 500 defter, 6 yoksula 120 lira para yardımı yapılmıştır. Merkezin bir yılda 1.662 lira 12 kuruş geliri, 1093 lira 97 kuruş gideri olmuştur.⁸⁷³ 1950'de DP'nin iktidara gelişi sonrası da cemiyet faaliyetlerini sürdürmüştü. 1953'te Dernek, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Arkeoloji Müzesi'nde bir tören düzenlemiş ve yoksul ilkokul öğrencilerinden 62 çocuğa önlük giydirmiştir.⁸⁷⁴ Ertesi yıl Antakya Lisesi öğrencilerine hazır palto ve ceket dağıtılırken, Erkek Sanat Enstitüsü öğrencilerine de 20 tulumluk kumaş ile bir miktar yelek yardımında bulunulmuştur.⁸⁷⁵ CHP vasıtasıyla kurulan kurum, kurulduğu günden itibaren Fransız manda döneminin yaralarını sarmaya çalışmış, toplumsal dönüşümün motor gücü olan gençlere büyük önem vermiş, bayram kutlamaları ve yardımlar yoluyla milli şuur oluşturmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar, DP döneminde de varlığını sürdürmüştür. Ancak 1954'ten sonra kurum hakkında bilgi edinilememiştir.

2.3.4.1.2 Kimsesizler ve Yoksullara Yardım Cemiyeti ve Faaliyetleri

23 Mart 1940'ta İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan cemiyet, 25 Mart 1940'ta KYYC Gündüz Sineması'nda ilk toplantısını yapmıştır. Bu toplantıya başta Vali olmak üzere, parti ve Halkevi üyeleri ile Müftü Servet Akdağ katılmıştır. Vali açılış konuşmasını yaparak, bu hayır cemiyetinin teşekkülündeki amacı açıklamıştır. Daha sonra seçimlere geçilmiş, seçimler sonucunda da Başkanlığa Müftü Servet Akdağ, seçilmiştir.⁸⁷⁶ Başkan Akdağ, Eti Türklüğü söylemleriyle Hatay mücadelesinde insanları örgütlemeye önemli roller üstlenmiş ve bölgeye Atatürk tarafından gönderilmiştir. Bu bağlamda derneğin başına geçmesi de tesadüfi

⁸⁷² **Yenigün**, 2 Kasım 1944.

⁸⁷³ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 591.42.1, s.16.

⁸⁷⁴ **Sabah**, 29 Ekim 1953.

⁸⁷⁵ **Sabah**, 27 Mart 1954.

⁸⁷⁶ Azalıklara Şefik Sabuncu, Sabit Atay, Fuat Sahilli ve Ömer Hacıbey seçilmişti. Yedek üyeliklere Münür Hoca, Necip Abdulvehap, Salih Ganim, Abdurrahman Seferoğlu ve Tahir Masereci, denetleme komisyonuna, Vakıflar Müdürü Faik Öğütüçü ve Sıtkı Aselci seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 25 Mart 1940.

olmamıştır. Nisan ayında eski Nakşibendî Tekkesi'nde Sokak dilencileri için, ardından yoksul halk için yemek verilmiştir.⁸⁷⁷ Manda döneminde resmi olmayan kuruluşlar gizli yollarla ve Fransız idarecilerin engellerine rağmen halkın refahını sağlama yoluna giderken, Cumhuriyet idaresindeki Hatay'da durumlar değişmiştir. Kurumlarda gönüllülük çerçevesinde yardımlaşma sağlanmıştır. Alınan yardımlar çerçevesinde Cemiyet, eski Nakşibendî Tekkesi'nde kimsesiz çocuklar için bir yurt tesis etmiştir. Yurdun açılışını Vali Şükrü Sökmensüer yapmış, davetlilerle birlikte yurt gezilmiştir. Yurt günde 40 fakire yemek vermeyi hedeflemiş ayrıca mahallelerde fakir ve yardıma muhtaç insanlar tespit edilmeye başlanmıştır. Yurda 5 yataklı misafirhane yapılarak, şehre gelen kimsesizlerin burada barınması amaçlanmıştı. Aynı zamanda hali vakti yerinde olan vatandaşlardan yardım istenmişti.⁸⁷⁸ Antakya Valisi Şükrü Sökmensüer, cemiyetin kuruluşunu anılarında şöyle anlatmaktadır:⁸⁷⁹ “...fakirleri dilencilikten kurtarmak için, bir fakirleri yardım cemiyeti kurdum, ilk sermayesini hususi idareden verdim; 3-4 tane temiz karyola hazırlattım. İstanbul'a gidecek olan fakir Türk öğrencilerini orada yatırıyorlardık. Her gün piliçli etli pilav hazırlattırıp fakirlere dağıttırıyordum ve sokaklarda, caddelerde dilencilerin dolaşmasını önlemiştim.”

Cemiyet, Hatay'ın her yerinde örgütlenmiş ve aynı zamanda bölge kuruluşlarının da yardımını almıştır. Nitekim İskenderun'daki Katoni ve Butros Şirketleri Cemiyete, 500 lira bağışlamıştır.⁸⁸⁰ Bir yandan yardımlar kabul edilirken, bir yandan alınan yardımlar bağışlara dönüştürülmüştür. Bu bağlamda 1940 Kasım'nda Fevzi Çakmak İlkokulu'ndaki 10 fakir talebeye 72 kitap temin edilmiş, Okul Başöğretmenliği Cemiyetin bu yardımından ötürü teşekkür etmiştir.⁸⁸¹ 19 Kasım 1940'ta Cemiyet, Yenigün gazetesine ilan vermişti. İlanda şunlar yazmaktaydı:⁸⁸² “Kimsesiz ve yoksullara yardım günüdür. Hayırsever vatandaşların, para, eşya, yiyecek ve her nevi teberruları, Kimsesiz ve Yoksullara Yardım Cemiyeti'nin merkezi olan Ulu Cami civarındaki tekkede kabul edilecektir.” Halk, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşulları nedeniyle elindeki tüm imkânlarla

⁸⁷⁷ Yenigün, 4 Nisan 1940.

⁸⁷⁸ Yenigün, 8 Nisan 1940.

⁸⁷⁹ İnan, a.g.e, s.124.

⁸⁸⁰ Yenigün, 29 Ekim 1940.

⁸⁸¹ Yenigün, 9 Kasım 1940.

⁸⁸² Yenigün, 14 Kasım 1940.

yardıma muhtaç olan insanlara yardım etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda da tek parti idarecilerinin, savaş koşullarına rağmen Hatay'a verdiği önem dikkat çekicidir.

25 Mart 1941'de KYYC halkevinde toplanmıştır. Kurumun bütçesi 12.600 lira olarak kabul edildikten sonra merkez heyeti seçimine gidilmiştir.⁸⁸³ Üyelerin çoğu Hatay mücadelesinde önemli misyon üstlenmiş aile fertlerinden oluşmaktaydı.

Yoksullara yardım etmek, onların karnını doyurmanın yanı sıra sepetçilik, dokumacılık gibi sanatları öğretmek üzere Vali Şükrü Sökmensüer'in öncülüğünde Şefkat Sarayı kurma çalışmaları başlamıştır.⁸⁸⁴ CHP'nin toplumsal dönüşümü sağlamada bu gibi kurslara verdiği değer Hatay'ın özel durumu nedeniyle daha anlamlıydı. Sökmensüer'in cemiyete olan ilgisi büyüktü. Bu nedenle, Hatay'daki görevinden ayrılacağı zaman KYYC'nin bir anıt olarak yaşatılmasını Hatay halkından istemişti.⁸⁸⁵ Böylelikle yıllar boyu Fransız manda döneminin ızdırabı ile yaşayan Hataylıların, Cumhuriyet idaresinin nimetlerinden faydalanması istenmiştir.

2.3.5 Türk Hava Kurumu'nun Hatay'da Kurulması ve Faaliyeti

1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti olarak kurulan kurum, 1935 yılında Türk Hava Kurumu adını almıştır.⁸⁸⁶ Ancak bu kuruluşun varlığından Hatay'ın Türkiye'ye iltihakına kadar olan süreçte bahsetmek mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü Ocak 1940'ta Hatay'da THK'nin kurulması için Vali Şükrü Sökmensüer'in öncülüğünde girişime başlanmıştır. Kurumun başkanlığına Hatay'ın Türkiye'ye iltihakında önemli roller üstlenmiş Selim Çelenk getirilmiştir.⁸⁸⁷ Başbakanlık Arşivi'nden elde edilen belgeye göre ise THK, 15 Aralık 1939'da kurulmuş ve kurumun üyeleri aynı zamanda CHP üyelerinden oluşmaktaydı.⁸⁸⁸ Bu bağlamda toplumsal dönüşümün sağlanmasında CHP'ye önemli roller atfedilmiştir.

⁸⁸³ Heyete, Samih Bilal, Memduh Zeravent, Yusuf Koyuncu, Sabri Taşar, Ömer Hacıbey, Nuri Aydın, Hasan Sadık, Bekir Atahan, Terzi Ahmet, Mustafa Zekeriye, Nafi Adalı, Halit Çavuş, İzzet Hacı Molla, Kemal Özal, Ali Ökten. Denetçilere de Vakıflar Müdürü Sıtkı Ögütçü ile Fuat Sahilli seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 25 Mart 1941.

⁸⁸⁴ **Yenigün**, 6 Haziran 1941.

⁸⁸⁵ **Yenigün**, 7 Şubat 1942.

⁸⁸⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Hava_Kurumu

⁸⁸⁷ Muhasebeye Cemil Cemali, azalıklara Şükrü Balcı, Mehmet Burç, Defterdarlığa Rifat Necdet Evrimer seçilmiştir. Bkz: **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 196.781.1.5.

⁸⁸⁸ **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 595.56.9.4.

Ankara'dan gelen ve Hatay'da THK'nın örgütlenmesini sağlayacak olan THK müfettişi Emin Ali Yaşın, Hatay'ın diğer kaza ve nahiyelerinde kurulmuş olan THK şubelerini faaliyete geçirmek için düzenlemeler yapmıştır.⁸⁸⁹ Sökmensüer'in öncülüğünde Hatay'da hava teşkilatının kurulması süreci, halkın ve Ankara'nın desteğiyle büyük ilgi görmüştür.⁸⁹⁰ 16 Şubat'ta düzenlenen bir konferansta, Hava Kurumu Kaza Başkanı Yarbay Selahattin Gürses tarafından, hava kurumunun 15 senelik faaliyeti anlatılmış, konferansta bulunanların yardımları ve üyelikleri kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sebebiyle Kırıkhan halkı kuruma karşı büyük bir ilgi göstermiş ve kurumun Kırıkhan'da açılmasını coşkuyla karşılamıştır.⁸⁹¹

18 Mayıs 1940'ta THK genel kongresini Ankara'da düzenleme kararı almıştır. Bunun üzerine Antakya hava kurumu idari heyeti bir araya gelerek, önemli meseleleri konuşmuş ardından Ankara'daki kongreye katılacak delegelerin isimlerini tespit etmiştir. Hatay mebuslarından ve Hatay mücadelesinin önemli isimlerinden olan Bekir Sıtkı Kunt ile Hamdi Selçuk'a kongrede Hatay'ı temsil etmeleri için telgraf gönderilmiştir.⁸⁹² Ankara tarafından alınan karara göre İskenderun'da bir hava kampı kurulması kararı alınmıştı.⁸⁹³ Böylelikle CHP, Hatay mücadelesindeki siyasal elitlerle beraber hareket ederek, bölgenin gelişimini sağlamak istemiştir.

11 Temmuz 1940 tarihinde Vilayet İdare Kurulu heyeti Vali vekili Nuri Ataya'nın başkanlığında toplanmıştır. Nizamname gereği maarif ve emniyetten birer kişinin idari heyette yer alması gerekmekteydi. Bunun için Maarif Müdürü Rifat Necdet Evrimle, Emniyet 3. Şube Müdürü Kemal Bey yeni idare heyetine seçilmişlerdi. Başkanlık seçimi yapılmış bu seçimler sonrası eski defterdar Galip Aktuğ başkanlığa, vekilliğine de Selim Çelenk seçilmiştir.⁸⁹⁴ 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Turizm Oteli bahçesinde THK için balo düzenlenmiş, elde edilen 824 lira kurum sandığına bağışlanmıştır.⁸⁹⁵ THK'yı ayakta tutabilmek için, Hatay genelinde yardım kampanyası başlatılmıştır. Özellikle şehir ve köylerde Hava Kurumu'na yardım için büyük bir faaliyet vardı. İnsanların hava kurumunu yaşatmak

⁸⁸⁹ **Yenigün**, 25 Ocak 1940.

⁸⁹⁰ **Yenigün**, 10 Şubat 1940.

⁸⁹¹ **Yenigün**, 20 Şubat 1940.

⁸⁹² **Yenigün**, 18 Mayıs 1940.

⁸⁹³ **Yenigün**, 29 Mayıs 1940.

⁸⁹⁴ **Yenigün**, 11 Temmuz 1940.

⁸⁹⁵ **Yenigün**, 13 Eylül 1940.

hem de savaşa girme tehlikesinde olan ülkesine yardım etmek istemesi bağların kuvvetlenmesi açısından önemlidir. Özellikle manda döneminde kutlanması yasak olan milli bayramların kutlanmasıyla toplumsal ahenk içerisinde bütünlük sağlanmak istenmiştir.

9 Eylül 1940'ta Tayyare haftası münasebetiyle Selim Çelenk'in eşi Bergüzar Çelenk nişan yüzüklerini THK'ya bağışlamış, Harbiye nahiyesinden İbrahim Tuhhani THK'ya her sene yüz lira vermeyi taahhüt etmiştir.⁸⁹⁶ 27 Eylül'de THK menfaati için Mersin'den gelen Ali Türkgücü tarafından "*fakirizm*" ve "*kuvvet*" oyunları adlı gösteri düzenlenmiştir. Bu gösteriye halkın katılımını sağlamak için bilet fiyatları ucuz tutulmuş, elde edilen hâsılat THK'ya bağışlanmıştır.⁸⁹⁷ THK'ya destek olmak için Yenigün gazetesi "*Sayın Yurttaşlara*" başlığıyla şöyle ilan vermiştir:⁸⁹⁸ "*Fitre ve zekâtlarınızı, Türk Havaasının hâkimiyetini temin eden Hava Kurumuna vermekle işleyeceğiniz sevap iki katı olur. Kurum tarafından evlere tevzi edilen zarfların içine fitre ve zekâtlarınızı koyduktan sonra zarfları iyice kapayarak üzerine adresinizle içine konulan paranın miktarını yazınız. Bu zarflar, Hava Kurumu muhasibi tarafından ve Ramazanın 27. gününden itibaren bizzat evlerden toplanacaktır.*" Halk, bu çağrıya kulak vererek İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına rağmen gereken yardımını yapmıştır. Türkiye'nin her yöresinde olduğu gibi THK'nın en büyük dayanağının halk olduğu⁸⁹⁹ vurgusu Hatay'da da yankı bulmuştur.

Kurban Bayramı yaklaşınca, kurum için yardım kampanyası başlatılmıştı. Yenigün gazetesi şöyle bir ilan vermişti:⁹⁰⁰ "*Sayın Yurttaş! Kurban derilerini, Türk Hava Kurumu'na vermekle yurt müdefaasına iştirak etmiş olacaksınız; çünkü Hava Kurumu havaların ve dolayısıyla Türk vatanının emniyetini korumak için kurulmuş bir teşekküldür.*" Bu amaçla kurban deri ve bağırsaklarının toplanacağı 7 merkez kurulmuştur. Toplama merkezleri Ulu Cami, Şeyhalıcı Cami, Abdülgazi Cami, Sermiye Cami, Yeni Cami, Şeyhmehmet Cami, Osmaniye Cami'ydi. Bundan başka THK bandajıyla kolu bağlı olan bekçilerle, teşkilata mensup gençler evleri dolaşarak

⁸⁹⁶ **Yenigün**, 9 Eylül 1940.

⁸⁹⁷ **Yenigün**, 27 Eylül 1940.

⁸⁹⁸ **Yenigün**, 25 Ekim 1940.

⁸⁹⁹ Hakan Uzun, "*Türk Hava Kurumu Gelir Kaynakları*,"ÇTTAD, VI/15, 2007 Güz, s.161-176.

⁹⁰⁰ **Yenigün**, 14 Aralık 1940.

yardımları makbuz karşılığında toplamışlardı.⁹⁰¹ THK'yı finanse etmede halkın desteği büyük olmuştur.

1941 yılının Mart ayında yapılan kongrede THK'nın bütçesi artırılmış, Başkanlığa Selim Çelenk, Başkanvekilliğine Emniyet 3. Şube Müdürü Kemal Gönen, Denetçiliğe Maarif Müdürü Rıfat Necdet Evrimer seçilmiştir.⁹⁰² Seçimlerin arifesinde yardımlar devam etmişti. Kurtuluş Un Fabrikasının sahipleri, Necip ve Hamit Bal ikinci kez 200 lira yardımda bulunmuşlardı.⁹⁰³ Kurban Bayramı yaklaşırken, kuruma yardım için gazetelere ilan verilmiştir.⁹⁰⁴ THK, idare heyeti 3 Mart 1942'de Valimiz Şefik Soyer'in başkanlığında yıllık toplantısını yapmıştır. Soyer, Antakyalıların bir yıl içinde kuruma bağışladıkları paranın 20 bin lirayı geçtiğini ifade etmiştir. Konuşma sonrası seçimler yapılmıştır. Başkanlığa Selim Çelenk seçilmiştir.⁹⁰⁵ Kurumun bir yıllık çalışmaları kitaplaştırılarak köylere dağıtılmıştır. Halktan gelen yardım ve bağışların boşa gitmediği halka anlatılmıştır.

1942 yılında Türkü, Ermenisi, Alevisi bir bütün olup, THK'yı yaşatmak için varını yoğunu kuruma bağışlamıştır. Ermenilerin yoğunlukla yaşadığı Vakıflı Köyü'nden Alevilerin yaşadığı Yukarı Alevişik semtinden, Mızraklı ve Hıdırbey Köyü'nden yardımlar gelmiştir.⁹⁰⁶ 12 Eylül 1943'te Ramazan ayının yaklaşmasıyla Yenigün gazetesine "*Fitreler Türk Hava Kurumuna Verilecek*" başlığıyla şöyle ilan verilmişti:⁹⁰⁷ "*Her yıl olduğu gibi bu yıl da Türk Hava Kurumuna sayın dindaşlarımızın fitrelerini toplayacaktır. Şehirde fitre zarflarının evlere dağıtılması bugünden itibaren başlanmıştır. Vilayet Merkez Müftülüğü'nün verdiği tebliğe göre bu yıl fitreler her nüfus başına 85 kuruştur. Zarflar Ramazanın 25'inden itibaren evlerden tekrar toplanacaktır.*" Görüldüğü üzere halkın yardımları kurumun yaşatılması açısından önemliydi.

⁹⁰¹ **Yenigün**, 7 Ocak 1941.

⁹⁰² **Yenigün**, 12 Mart 1941.

⁹⁰³ **Yenigün**, 11 Aralık 1941.

⁹⁰⁴ **Yenigün**, 27 Aralık 1941.

⁹⁰⁵ İkinci Başkanlığa Ticaret Odası Başkanı Ali Ökten, Denetçiliğe Defterdar Bedri Rakunt, azalıklara Vilayet Jandarma Komutanı Yarbay Mucip Sözen, Emniyet Müdürü İbrahim Akıncı, Maarif Müdürü Rıfat Necdet Evrimer, Bölge Asbaşkanı Şükrü Oğuz, Vilayet Encümen azasından Rıfat Bey seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 3 Mart 1942.

⁹⁰⁶ Yapılan yardımın listesi için bkz: **Yenigün**, 17 Nisan 1942.

⁹⁰⁷ **Yenigün**, 12 Eylül 1943.

1946'da Kurum Başkanı Selim Çelenk'in katılımıyla, Altınözü'nde Hava Kurumu şubesi açılmıştır.⁹⁰⁸ Bu bağlamda Ankara, İskenderun'a bir hava limanı yapma kararı alınmıştır.⁹⁰⁹ THK 1949'da 11. kurultayını yaparak, daha önce Hatay'ın ilk valisi olan ve bölgeyi yakından tanıyan Gümüşhane Milletvekili Şükrü Sökmensüer'i yeniden başkanlığa seçmiştir.⁹¹⁰ 1950 DP döneminde ise THK yıllık kongresini Vali Rebii Karatekin başkanlığında yapmıştır. Buna göre Kadri Mursaloğlu başkanlığa, getirilmiştir.⁹¹¹ 1954'te THK Antakya Şubesi, yıllık kongresini yaparak yeni idari heyetini seçmiştir.⁹¹² Savaş sonrası ve bitiminde THK'ya olan yardımlar sürmüştür, THK büyük bir gelişme göstermiştir.

2.4. MANDA DÖNEMİ'NDEN VİLAYET'E DOĞRU HATAY'DA SAĞLIK HAYATI, SALGIN HASTALIKLAR VE SAĞLIK KURULUŞLARI (1921-1960)

XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başı, Hindistan'dan yayılan kolera salgını tüm dünyayı etkilediği gibi Sancak/Hatay'ı da etkilemiş ve bu salgından birçok insan hayatını kaybetmiştir.⁹¹³ Koleraya karşı yeterince önlem alınamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de bölgede hastane olmamasından kaynaklanmaktaydı. Fransız manda dönemine bakıldığında da, Sancak'ta yeterli sağlık kuruluşlarının olmadığını, halkın kendi yazgısına terk edildiğini görmek mümkündür. 1924 yılında Antakya, İskenderun ve Kırıkhan'da halka sağlık hizmeti vermek üzere birer dispanser açılmıştır. Açılan dispanserler şehrin ihtiyacını karşılayamadığı gibi köylere de ulaşamıyordu. 1930'lara kadar bölgede sıtma, trahom, malarya ve verem

⁹⁰⁸ **Atayolu**, 28 Şubat 1946.

⁹⁰⁹ Hava Meydanı 1 Mayıs 1946'dan itibaren faaliyete geçmiş, uçaklar her gün saat 8'den kalkarak, Ankara ve İstanbul'a gitmiştir. Uçakların kapasitesi 17 kişilik olup yolcu başına, İskenderun- Adana için 11 lira, Ankara için 61 lira, İstanbul için 111 lira düşmekteydi. Biletler İskenderun, Antakya ambarında satılmıştır. Bkz:**Atayolu**, 13 Nisan 1946.

⁹¹⁰ **Atayolu**, 31 Mayıs 1949.

⁹¹¹ Başkanvekilliğine Cemil Cemali, denetçiliğe Emniyet Müdürü Muhsin Gökkaya seçilmiştir. Bkz: **Atayolu**, 10 Ocak 1952.

⁹¹² Bunlar; Şakir Öğretmen, Necdet Aran, Sabahattin Ezer, Aleattin Sabuncu, Kemal Seçkin, Hasan Yılmaz, Rıza Evcı idi. Yedek üyeler; Haydar Özcan, Mihrinisa Atay, Vesile Aran, Şekip İnal, Nutki Miski, Latif Günal ve Durmuş Debbo idi.⁹¹² 1958'de ise Başkanlığa Necmettin Kuseyri, İkinci Başkanlığa Latif Günal getirilmiş ve Füzulan Ergönül, Ali Bartu, Ali Yüce ve Fevzi Hatay üye olmuşlardı. Bkz: **Hatay**, 9 Mayıs 1958.

⁹¹³ Gündüz, Kaya, **a.g.e.**, s.61-67.

hastalığının yaygın olduğunu görmek mümkündür. Bu sebeple bataklıklardan kaynaklanan sıtmaya karşı mücadele vermek istense de ve mandeter bütçeden kaynak ayrılmasına karar kılınsa da hiçbir gelişme yaşanmamıştır. Özellikle bu konu için Sancak Sağlık Müdürlüğü komisyonu oluşturmak gerekli görülmüş ancak; komisyonun kuruluşuna öncülük edenler Arap Milliyetçi veya Fransa yanlılarından meydana getirilmiştir.⁹¹⁴ Komisyon sadece sembolik olup hiçbir faaliyette bulunmamış, sıtma her geçen gün daha yaygın bir hal almıştır.

1928'de Halep'te çıkan Vahdet gazetesi, Antakya ve Belen'e tatile giden yabancıların hiçbir rahatsızlığı olmadığı halde malarya hastalığına yakalandığını, aynı zamanda şehirde müthiş bir salgın olduğunu belirtmiştir.⁹¹⁵ Özellikle Halep'te 150'likler listesinde⁹¹⁶ bulunan Refik Halit⁹¹⁷, Antakya gezisinden sonra Vahdet

⁹¹⁴ L. Castillon, **Dans Les Etats Du Levant Sous Mandat Français, Alexandrette 1919-1929**, 1931, s. 50-52. ; Tekin, **Hatay İşgal Yılları**, s.233.

⁹¹⁵ **Vahdet**, 19 Ağustos 1928.

⁹¹⁶ Milli Mücadeleye karşı olan bu kişilerin listesi için bkz: Şaduman Halıcı, **Yüzellikler**, A.Ü, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.21.; Sedat Bingöl, **Yüzellikler Meselesi**, H.Ü, AİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.

⁹¹⁷ 1888 efrenci senesi Martı'nda İstanbul'da Beylerbeyinde doğmuştur. Pederi Maliye Nezareti, Sur Veznedarı ve Banka-i Osmani Nazırı Karakayış Zade Mahmut Halit Beydir. İlk ve tali tahsilini Galatasaray Sultaniyesi'nde yapmış, mektebi ikmal etmeden müsabaka ile Mekteb-i Hukuk'a girmiştir. Mekteb-i Hukuk'un ikinci sınıfındayken Meşrutiyetin ilanı üzerine pek genç yaşında yevm-i Servet-i Fünun'da gazetecilik hayatına atılmış, bir müddette Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bulduktan sonra Son Havadis isminde yevm-i bir akşam gazetesi tesis etmiş ve bu gazetede meşhur edip Yakup Kadri Fransızca, Maarif gazetecilerimizden Ahmed Emin İngilizce mütercimliklerini yapmak suretiyle ilk gazetecilik hayatına atılmışlardır. Bundan sonra mizah vadisinde şayan-ı dikkati varlığını tanıtan üstad İstanbul'un halayışlarına tesadüf edilemeyen nefis mecmuaları kaleme ve meşhur Cem adlı mizah gazetesine başmuharrir olmuş ve kirpi imzalı yazıları Türk edebiyat dünyasında büyük ve derin akisler uyandırmıştır. Bir taraftan Muhit, Resimli Kitap Servet-i Fünun mecmualarından küçük hikâyeleri, fıkraları ile de Nesir Vadisi'nde de payidar izler yaratmıştır. Cem kapandıktan sonra Beyoğlu daire-i Belediye Başkâtipliğine tayin edilmiş bir müddet sonra İttihat ve Terakki ricali hakkında ... ve Alemdar gazetelerinde yazdığı muhalefetkarane yazılarından dolayı Mahmud Şevket Paşa hadisesini müteakip asılmayan muhalifler meyanında Sinop'a sürgün edilmiştir. Menfası Sinop'dan Çorum'a tehvil edilmiş ve kendi talebi isaf edilerek Çorum'dan Ankara'ya ve Ankara'dan da Bilecik'e nakil edilmiştir. Mütarekeden bir müddet evvel on gün mezuniyet ile İstanbul'a gelmiş, Ziya Gökalp merhumun ... mezuniyeti temdid edilerek Yeni Mecmua, Vakit, Tasvir-i Efkâr zaman gazetelerinde edebi neşriyata başlamıştır. Mütareken sonra Türkiye Havas Roytar Ajansı Umumi Müdürlüğünü ve Sabah Gazetesi baş muharrirliğini deruhte etmiş, iki defa posta, telgraf ve telefon Umumi Müdürlüğünde bulduktan sonra Peyam-ı Sabah gazetesinde (nakış bir ab) unvanlı ve Aydede imzalı yevmi bir sütunda fıkralar ve imzası altında da edebi makaleler yazmış, bu sırada Peyam-ı Sabahı bırakarak Aydede isminde haftada iki defa çıkan bir mizah gazetesi tesis ederek kısa bir müddet zarfında görülmemiş bir rağbete mazhar etmiştir. Suriye'ye geldikten sonra Doğruyol Musavver-i Sahara, Vahdet, Yenigün, Karagöz gibi Türkçe çıkan bütün gazetelerde yeni yazılarını peyderpey neşretmiştir. Bu yazıların bir kısmı "Bir İçim Su" "Bir Avuç Saçma"

gazetesinde yazdığı “*Amik Ovası*” adlı makalesinde, Amik bataklığından kaynaklı oluşan sivrisineklerin sıtmaya yol açmasından bahsetmekteydi.⁹¹⁸ Daha sonraki dönemlerde Antakya’daki yaşantısını kaleme alan Karay, Amik bataklığından kaynaklanan sıtma hastalığının zihninde olumsuz bağlamda yer edişini betimleyerek o ölümcül hastalığın insanları, doğayı nasıl mahvettiğini “*Bir İçim Su*” adlı eserinde şöyle anlatmıştır: “*Taundan (veba) ölmek üzere can çekişen bir Mecusi (ateşe tapan) nefesin sıcaklığı ve taafünü (kokma), acaba yüzüme soluyan şu havadan daha iğrenç, daha zehirli ve daha yakıcıdır? Etten birer cisim tefessühiyle (çürüme) ve kokmuş olan su birikintileri arasında otomobil tehlikeli bir sahadan canını kurtarır gibi olanca kudretini tekerleklerine vermiş, kaçıyor. Buralarda su denen hayati madde hava dediğimiz hayatbahş (hayat veren) unsuru zehirlemiş. Her nefeste ciğerimize illet doluyor, kanımıza maraz karışıyor. Sanki şimdi, bende sapsarıyım; sanki damarlarımda vücuduma dermansızlık veren, bakışıma nöbet hali getiren ve dizlerimi büken bir zehirli ecza dolaşıyor. Etrafımı kaplayan soluk benizli sazlar gibi, birdenbire, ben da yarı çürüdüm, tüvansızım (güç).*” Karay, yosunulu ve kokmuş suların insanda su içme arzusunu engellediğini, suyun ovaya adete ölümü getirdiğini belirterek; telgraf direklerinin sıtma nöbetlerinden nasıl inlemediğini, nasıl çürüyüp devrilmediğini ironik bir dille ifade edip konunun ehemmiyetine dikkat çekmek istemiştir.⁹¹⁹ Aynı durum Yeni Mecmua tarafından gündeme getirilmişti. Sıtma’dan insanların öldüğü, Sancak İdaresi tarafından gereken önlemlerin alınmadığı belirtilmiştir.⁹²⁰ Fransız manda idarecilerin Sancak halkının sağlığını ihmal etmiştir.

Dr. Şerafettin Mağmumi, “*Bir Osmanlı Doktoru’nun Anıları*” adlı eserinde bölgenin, sazlık ve bataklıklar üzerine kurulu olduğunu ve bu sebeple şehrin sıtma

adlarıyla kitap şeklinde basılmış ve az zamanda mevdutları tükenmiştir. Üstadın İstanbul’da neşrettiği eserler memleket hikayeleri, “Sakin Aldanma, İnanma Kanma”, “İstanbul’un İç Yüzü”, “Ay Peşinde”, “Agov Paşa’nın Hatıratı”, “Guguklu Saat” tanıdıklarım... Kirpi’nin Dedikleri unvanlı meşhur kitabı iki defa basılmış ve matbuat hayatımızda az görülen bir tiraja yükselmiştir. Üstad terkipsiz, sade lisanının ve bugünkü öz Türkçe zaferinin ilk banilerinin ve davacılarının başında bayraktarlık eden bariz bir şahsiyettir. Sayın Üstadın çizgiler ve bilgilere konmak üzere yazdığı şu hatırayı el yazısı ve imzasıyla hayranlarına armağan sunuyoruz. “Garip Kuşun Yolunu Allah yapar, derler. Ama fakat Ey Allahım! Kuş yurdunda kalsa da yuvasını kendi yapsa daha iyi olmaz mı?” Karakayış/ Halep bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s 98-99.

⁹¹⁸ Refik Halit Karay, “*Amik Ovası*”, **Vahdet**, 6 Haziran 1928.

⁹¹⁹ Refik Halit Karay, “*Bir İçim Su*”, **İnkılâp Yayınları**, İstanbul, 2009, s.34-35.

⁹²⁰ **Yeni Mecmua**, 10 Temmuz 1928, s.1-2.

hastalığını sormayınız diyerek, şehirdeki salgına dikkat çekmek istemiştir.⁹²¹ Halep'te çıkan Doğruyol gazetesi, Antakya'da verem hastalığının yaygın olduğunu, burada yeterli sağlık örgütünün bulunmadığını belirtmiştir.⁹²² Kuseyriade Mahmud Efendi'nin oğlu Ali genç yaşta verem hastalığından ölmüştür.⁹²³ Fakir insanların sağlık işleri de, hükümet tarafından sağlanmamaktaydı. Oysaki Suriye Meclisi aldığı kararla, fakirlerin hükümet hastanelerinde tedavi olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu durum mali nedenlerden dolayı uygulanamamakta ve fakirler belediyeler tarafından muayene ettirilmekteydi.⁹²⁴ Sancak'ta tam teşekkülü bir hastanenin boşluğunu, belediye doktorları doldurmaya çalışmaktaydı.

Bir Fransız şirketi, 24 Aralık 1931'de sıtma hastalığına neden olan Amik Gölü'nü kurutma imtiyazını 25 yıllığına almak için Yüksek Komiserliğe başvurmuştur.⁹²⁵ Bu yıllarda Sancak'ta sağlık işleri kötüye gitmekteydi. Bunun üzerine Fransız manda yönetimi, Sen Jozef Sörlerinin ticari amaçla dispanser yapmalarını teşvik etmiştir. 1931 yılındaki bu girişim Antakya ve Sancak halkı için önemli bir gelişmeydi. Çünkü insanlar hastalandıklarında başka yerlere müracaat etmek zorundaydılar.⁹²⁶ Sen Jozef Sörleri sağlık hizmetleri için pek çok teşekkülü oluşturmuştu. Bunların en önemlisi 1932'de inşa edilen hastanedir. Bu hastane sadece Sancak'ın/Hatay'ın değil, Suriye ve Lübnan'ın en modern hastanesiydi. Ancak hastanede yeterli miktarda uzman doktor bulunmamaktaydı. Manda yönetimi bu hastaneye senede 12.000 lira kadar yardımda bulunmuştur.⁹²⁷ Fransız idarecileri misyonerlerle hareket ederek, bölgedeki varlıklarını güçlendirmeyi amaçlamıştı. Bu ise sağlık kurumları ve kadrolarını ele geçirmeyle olacaktı.

1932'de şehirdeki hastane boşluğunu doldurmak isteyen Dr Matusyan, Suriye Bankası'nın karşısına özel muayenehane açmıştır.⁹²⁸ Aynı yıl İstanbul Eczane Mektebi'nden mezun olan Miskizade Muhsin köprübaşında, Nutki Mustafa ise

⁹²¹ Cahit Kayra, **Bir Osmanlı Doktorunun Anıları**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2008, s.239-240.

⁹²² **Yeni Mecmua**, 1 Haziran 1930, S.46, s.7.

⁹²³ **Yeni Mecmua**, 15 Mart 1930, S.41, s.42.

⁹²⁴ **Yeni Mecmua**, 1930, S.38, s.2.

⁹²⁵ **Yenigün**, 24 Aralık 1931.

⁹²⁶ **Yenigün**, 19 Ağustos 1931.

⁹²⁷ Bilgili, **Hatay Kültür Hayatı**, s.23-24.; Mümtaz, **a.g.e.**, s.186.; Siliöz, **a.g.e.**, s.12.

⁹²⁸ **Yenigün**, 28 Haziran 1932.

Marangozlar Çarşısı'nda eczane açmıştır.⁹²⁹ Nisan ayında şehirde Türkler tarafından eczaneler açılmış, Yenigün gazetesi eczanelerin Türklüğüne vurgu yaparak insanların bu eczanelere gitmesini teşvik etmiştir. Miskizade Nutki tarafından açılan eczane ilanını bunun en güzel örneğidir.⁹³⁰ İnsanlar sağlık alanında iki kutba ayrılmıştır. Bu dönemde Amik Gölü'nü kurutma projesini, Selim Huri, Antuvan Filipi ve Dr.Abdulrahman Bey meclise sunmuştur. Gölün kurutulmasıyla üretim artacak, çevrenin sıhhati sağlanacaktı. Bunun için bir milyon Suriye Lirası'na ihtiyaç vardı. Ancak Sancak'ın sıhhiyatı bir kenara itilerek, proje reddedilmiştir.⁹³¹ Böylelikle Fransız manda idarecilerinin bölgeye fazla para harcamaktan kaçındığını görmekteyiz.

Antakya'da ayrıca “*Şifa Yurdu*” ve Dr. Alber Beyluni'nin özel hastanesi vardı. İskenderun'da yeni bir hükümet hastanesi, bir de fakir ve acizeler için açılan dispanseri vardı. Kırkhan'da büyük bir hastane faaliyet göstermekteydi.⁹³² Yeni açılan bu hastanelerde doktor ve teknik donanım bakımından eksiklikler vardı. Özellikle Antakya'da açılan hastanenin ısıtma koşulları olmadığı için birçok kişinin zor durumda olduğu halkın söylentisi arasında yer almıştır.⁹³³ İskenderun'da ağırlıklı olarak gayrimüslimlere ait 4 Eczane (Şifa, Fransız, Barbur, Nazıryan) bulunmaktaydı. Antakya'da gayrimüslimler ağırlıkta olmak üzere 5 Eczane (Defne, El Rica, Muhsin İzzet, Sokrat, Nazıryan) vardı. Kırkhan'da 2 ve Reyhaniye'de 2 eczane vardı.⁹³⁴ Sancak doktorları aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır.⁹³⁵

⁹²⁹ **Yenigün**, 26 Mart 1932.

⁹³⁰ **Yenigün**, 5 Nisan 1932.; **Yenigün**, 7 Nisan 1932.

⁹³¹ **Yenigün**, 30 Mayıs 1933.; **Yenigün**, 29 Mayıs 1933.

⁹³² Mümtaz, **a.g.e.**, s.186.

⁹³³ **Yenigün**, 11 Ocak 1933.

⁹³⁴ Mümtaz, **a.g.e.**, s.186.; Ayrıca bkz: **Yenigün**, 10 Haziran 1934.

⁹³⁵ Tarık Mümtaz'ın Çizgiler ve Bilgiler adlı eserinden elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

İSKENDERUN SANCAĞI DOKTORLARI	
ADI	GÖREVİ ve GÖREV YERİ
Dr. Agop Çekriyan	Sancak Sıhhiye Reisi
Corc Şehade	Belediye Tabibi İskenderun
Matyos Mevsiyan	İskenderun
Yağya A. Hıçrıyan	İskenderun
Kantalipo	İskenderun
Hristocana	İskenderun
Corc Salıbe	İskenderun
Bilya Azad Kaçyan	İskenderun
Ejdehariyeen	İskenderun
Bervans Beyler	Bakteriyolog- İskenderun
Abdurrahman Faik Melek	Antakya
Ahmet Mithat Kuseyri	Antakya
Sıtkı Osman	Antakya
Alber Beyluni	Antakya
Basil Huri	Belediye Tabibi -Antakya
Boyacıyan Arslaniyan	Antakya
Avaz	Antakya
Çıracıyan	Göz doktoru -Antakya
Yahya Murteza	Baytar-Antakya
Leon Kirikoryan der Bagusyan	Belediye Tabibi-Kırıkhan
Abdulhamit Şükrü Yesani	Kırıkhan
Lorver Minasıyan	Hükümet Tabibi-Reyhaniye

Antakya'da 9 doktor olup bunların biri göz diğeri baytar doktoruydu. Doktorların dördü gayrimüslimdi. İskenderun'da 10, Kırıkhan'da 4, Reyhaniye'de 1 doktor bulunmaktaydı. Sancak'ın Sıhhiye Reisi ise Dr. Agop Çekriyan'dı.⁹³⁶ Aynı zamanda Diş Bakım Yurdu faaliyettedir.⁹³⁷

1933'te Sancak Sıhhiye Müdürü Zeki Bey, yaptığı incelemeler sonucunda Muhsin Eczanesini, bir muayenehaneyi ve bir de Çıracıyan Efendi'nin diş muayenehanesini kapatmıştır.⁹³⁸ Kapanış nedenleri hakkında ise bilgi edinilememiştir.

1933 Temmuz'unda Kırıkhan ve Reyhaniye'de tifüs vakası görülmüş, belediye doktorları bu hastalık için gerekli önlemleri almıştır.⁹³⁹ 1933'te faaliyete giren Sen Jozef Sörlerinin yaptığı hastane hem donanım hem de doktor bakımından yetersizdi. Hasta sayısı çok ve tedaviler yetersiz kaldığı için çoğu insan Halep'e

⁹³⁶ Mümtaz, a.g.e., s.187.

⁹³⁷ Yenigün, 7 Şubat 1933.

⁹³⁸ Yenigün, 16 Şubat 1933.

⁹³⁹ Yenigün, 4 Temmuz 1933.

giderek, bir sürü masraf etmekteydi. Suriye'nin tanınmış cilt doktorlarından Dr. Ali Nasır Bey'in, yaz mevsimini Sancak'ta geçireceği ve insanlara yardımcı olacağı söylentisi Sancak'ta büyük bir sevinç uyandırmıştı.⁹⁴⁰ Hastane ve dispanser azlığı sıkıntılara sebep olmaktaydı. 1933'te Beyrut'tan gelen Fransız asıllı Corc Avaz, İngiliz Mektebi'nin yanına muayenehane açmıştır.⁹⁴¹ 1934'te Halep'in tanınmış dâhiliyecisi Atıf Bey ve kadın hastalıkları uzmanı eşi, Antakya'ya gelerek muayenehane açmıştır.⁹⁴² 1934'ün sonlarında da Dr. Boyacıyan, Cuma Pazarı'nda merhum dişi Ahmet Efendi'nin evini alarak, burayı muayenehane yapıp, halka açmıştır.⁹⁴³ Bakıldığında Sancak'ta bulunan doktorların bir kısmının, Fransız manda yanlısı olduğu, ekseriyeti Türk olmayan doktorlardan teşkil edildiği görülmüştür. İleriki kısımlarda, Ankara Hükümeti'nin Sancak'a doktorlar göndererek, hem halkın sağlığını sağlamak hem de propaganda yapmak için uğraş verdiği görülecektir. 1936 yılında bölgeyi sıtmaya boğan ve birçok insanın ölümüne sebep olan Amik Gölü'nü kurutma projesi Sancak Meclisi tarafından Yüksek Komiserliğin Fen Dairesi'ne havale edilmiştir. Proje için Ziraat Veziri ile Yüksek Komiserlik görüşmelerde bulunsa da hiçbir ilerleme yaşanmamıştır.⁹⁴⁴

Reşit Kuseyri o yılları şöyle anlatmaktaydı:⁹⁴⁵ *“Sıtma, malarya hastalığı Antakya'da en yaygın olan hastalıklardı. Amik bataklıklarından kaynaklanan Anofel sineği insanları mahvetmekteydi. Bu sıtma hastalığı yüzünden pek çok kişi ölmüştür. Hatta yazın bu sineklerden kurtulmak için yerlerini değiştiren aileler de olmuştu. Fransızlar bütçe yetersizliği yüzünden de Amik bataklarını kurutamamışlardı. Antakya'da o zamanlar 3 doktor vardı. Bunlar: Alber Beyluni, Basil Huri, Antunyandı. Antakya'nın ilk Türk doktorları babam Mithat Kuseyri ve Abdurrahman Beydi. Tabii ki Sancak nüfusuna göre bu doktorların sayısında yetersizdi. Babam Vedi Münir ve Cavit Yurtman'a lise diploması verdi. Bunlar daha sonra Antakya'ya gelerek doktorluk yapmaya başladılar.”* Zira bu yıllarda Refik Halit, Karagöz adlı gazetede *“Soğukoluk Sırtlarından Sis Dalgası”* adlı makalesinde Antakya'daki sıtma

⁹⁴⁰ **Yenigün**, 28 Haziran 1933.

⁹⁴¹ **Yenigün**, 3 Kasım 1933.

⁹⁴² **Yenigün**, 2 Nisan 1934.

⁹⁴³ **Yenigün**, 5 Kasım 1934.

⁹⁴⁴ **Yenigün**, 26 Nisan 1934.

⁹⁴⁵ 8 Ağustos 2012 tarihinde Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme.

hastalığına şöyle değinmektedir:⁹⁴⁶ “*Bilan geçidinde, uzakta, Şoseye mevazi müdhiş bir duman yığını, kaskatı gibi hareketsiz duruyor. Amik bataklığı üstünden çıktığı için olsa gerek bana sıtmalı, solgun ve fersiz görünen bir Ay, gökte tutunamayarak o sis tabakasının içine yorgun ve hasta vücudunu atacak, gömülüb batacak tesirini yapıyor.*”

1935-1936 yılları arasında Tıp ve Eczacılık Fakültelerinden mezun olan Hataylı gençler, ileride sağlık kadrolarında yer alıp, Hatay’ın bağımsızlığı için mücadele edeceklerdir.⁹⁴⁷

Sancak’ta sağlık işlerini ihmal eden manda yönetimi gerekli yardımı sağlamayınca daha önce adını zikrettiğimiz Türk doktorları ve eczacıları mezun olur olmaz bir araya gelerek, Verem Sanatoryumu açma girişiminde bulunmuşlardı.⁹⁴⁸ Fransız idarecileri, sadece kurumları oluşturmada değil bölgede hastalığa neden olan etmenlere de çözüm bulmamaktaydı. Bu bağlamda Amik bataklıkları birçok ölümün ve hastalığın müsebbibiydi. Bu durumun düzeltilmesi yönünde Beyrut’ta çıkan 5 Ocak 1935 Doğruyol gazetesinin Arapça kısmında Amik Gölü’nün kurutulacağı haberi çıkmıştır. Haberde Yüksek Komiserlik, Amik Gölü’nün kurutulmasına tahsis edilmek üzere Suriye bütçesinden 10 milyon frank verilmesini kararlaştırmıştır.⁹⁴⁹ Delege Döryo Beyrut’ta, 1936’da bataklıkların kurutulma projesine başlanacağını müjdesini vermiştir.⁹⁵⁰ Buna rağmen Fransız idaresi, şehirde sıhhiye işleri ile yeterince ilgilenmemekteydi. Şükrü Balcı, Yenigün’de yayınladığı “*Biraz İnsaf*” adlı makalesinde Sancak’taki sıhhi duruma yer vermiştir. Makalede, Sancak Sıhhiye İdaresinin yeterince çalışmadığı, doktorları denetlemediği belirtilmiştir. Amik halkı sıtmadan mahvolmuştur. Doktorlar kendi işleri ve kazançlarıyla meşguldü. Durum köylerde olduğu gibi şehirlerde de vahim bir tablo çiziyordu. Şehirlerde diplomalı

⁹⁴⁶ Mümtaz, **a.g.e.**, s. 174.

⁹⁴⁷ Bu dönemde Tıp Fakültesi’nden mezun olanlar: Ziver (Cerrahpaşa Hastanesi Hariciye Asistanı), Ahmet Kemal KUSEYRİ (Üniversite nisaiye Asistanı), Talat CİVELEK (Cerrahpaşa Röntgen Asistanı), Ali Muharrem CİVELEK (Diyarbakır Hükümet tabibi), İbrahim KAVLAK (Ankara’nın Çubuklu Hükümet tabibi), Mahmut VEHBİ (Bafra Hükümet tabibi), Arif ŞEMSEDDİN (İslâhiye Hükümet tabibi), Ahmed MESRUR (Beypazarı Hükümet tabibi). Eczacılar: Namık Abbas VEHBİ (Balıkesir’de Askeri Eczacı Birinci Mülazım), Reşad (Antep’te Askeri Eczacı Birinci Mülazım), Halef HATTADZADE (Erenköy Paravatoryum Hastahanesi Baş Eczacısı).Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s.198.

⁹⁴⁸ **Yenigün**, 13 Haziran 1934.

⁹⁴⁹ **Yenigün**, 5 Ocak 1935.; **Doğruyol**, 3 Ocak 1935.

⁹⁵⁰ **Yenigün**, 26 Aralık 1936.

eczanelerin yanı sıra diplomasız eczaneler de vardı diyerek yazısını noktalamıştır.⁹⁵¹ Bu durumu Yenigün gazetesi manşetine “*Şehirde Sıhhiye Yoktur!*” başlığı altında taşımıştır. Bu makalede Belediye doktorlarının az oluşu ve doktorlara düşen hasta sayısının yüksek olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda doktorlar, hem hastaneye hem de muayenehanelerine gittiği için hastaların mağduriyeti anlatılmıştır.⁹⁵²

16 Ağustos 1935’te şehirde Tifo salgını görülmüş; ancak Sıhhat Dairesi gerekli tedbirleri almamıştır.⁹⁵³ Ankara, değişen dünya şartları sebebiyle kendi sorunlarını çözümlemiş, 1936’dan itibaren Hatay meselesine yoğunlaşmıştı. Hatay’da yapılacak olan seçimleri kazanmak için Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya öncülüğünde toplantı yapılarak, Hatay için öngörülen tedbirler hükümete sunulmuştur. Bu tedbirler arasında, Hatay’ın sağlık bakımından geri olduğu bu vesileyle sağlık alanında yatırımlar yapılması yer almaktaydı. Kararda şöyle denmiştir:⁹⁵⁴ “*Antakya’da 30 yataklı bir hastane, Bilan’da 20 yataklı bir hastane, Reyhanîye, Ordu, Kırıkhan, Süveydiye’de birer dispanser bu husustaki ihtiyaçları karşılayacak ilk tesisler olacaktır. Bu maksat için senevî hesap edilen tahmini masraf 60.000 liradır. Hastane ve Dispanserlerin, Türkiye’de mevcut Hataylı Doktor ve Eczacıların buradaki durumları muhafaza edilmek suretiyle oraya gönderilmesi veya oradaki doktor ve eczanecilerden istifade edilmesi şekillerinden birinin intihabı veya her iki şekilden istifade edilmesi halen Hatay’da ihtiyaç gösterilen 12 kilo Kinin’in sıtma mevsimi dolayısıyla hemen gönderilmesi için Sıhhat Bakanlığı’ndan rica edilmiştir.*” Bu yıllar, Amik Gölü’ne bağlı oluşan sıtmanın yaygın olduğu bir dönemdi.

Sıtma hastalığına önlem alma düşüncesi, Ağustos 1937’de resmi olarak Hatay’da açılmış olan CHP’nin parti programında da yer almıştır. Buna göre⁹⁵⁵: “*Memleketin sıhhi durumu üzerinde itina ile duracağız. Bilhassa sıtma mücadelesi ile ihtiyacı karşılayacak hastane ve dispanserler kürşadı ve içtimai yardım müesseselerinin tesisi başlıca meselemiz olacaktır.*” denilmekteydi. Manda idaresindeki Hatay’da sağlık işlerinin iyi olmadığı anlaşılmaktaydı. 9 Ağustos

⁹⁵¹ Şükrü Balcı, “*Biraz İnsaf*”, **Yenigün**, 10 Ağustos 1935.

⁹⁵² **Yenigün**, 18 Şubat 1936.

⁹⁵³ **Yenigün**, 17 Ağustos 1935.

⁹⁵⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**,: IV-18-C. D:74-1.F:19-32.

⁹⁵⁵ Melek, **a.g.e.**, s.64.

1937'de Habibinecar Cami yanında Dr. Kamil Melek tarafından muayenehane açılmıştır.⁹⁵⁶

MAH raporlarında da Hatay'da sağlık işlerinin yeterli derecede iyi olmadığı, Hatay'daki hastanelerin halkın ihtiyaçlarını karşılamadığı belirtilmekteydi. Halk, tedavi için Halep doktorlarına ve hastanelerine gitmekteydi. Amik'ten kaynaklanan sıtma hastalığı yüzünden köylerde korkunç ölümler meydana gelmekteydi.⁹⁵⁷ Bu rapor sonrası Türk Hükümeti'nin Hatay meselesi açısından sağlık konusuna önem verdiğini söylemek mümkündür.

1937'de Hatay'da tifo salgını hız kazanmıştır. Tifo salgınının önlenmesi için ne hükümet ne de belediye gereken tedbirleri almıştır.⁹⁵⁸ Dr. İbrahim İnal⁹⁵⁹, Türk Hükümeti ile temasa geçerek, hem Hatay Mücadelesine katılmak hem de tifo mücadelesinde doğduğu memleketin insanlarına yardımcı olmak istemişti. İnal, Sağlık Vekili Refik Saydamla irtibata girmiş, İnal'ın 10 Ekim 1937'de Hatay'da tifo mücadelesine atandığına dair emir gelmişti. İnal, Dört Yol Emniyet Teşkilatı⁹⁶⁰ ile irtibata geçerek, Hatay'a gelmiştir.⁹⁶¹ Bu yıllarda da Türkiye tarafından Hatay'a gönderilen sağlık personellerinin propaganda yaptığını ve istihbarat sağladığını görmek mümkündür. Bu amaçla 1938 yılının Şubat ayında Hatay Halk Partisi, kendi

⁹⁵⁶ **Yenigün**, 5 Ağustos 1937.

⁹⁵⁷ **ATESE Arşivi**, Dosya: 13, Belge no:33.'den aktaran: Yorulmaz, **a.g.m.**, s.241.; Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.46.

⁹⁵⁸ **Yenigün**, 28 Eylül 1937.

⁹⁵⁹ “1905 Antakya doğumlu bir Hataylıdır. Anne adı Nazire baba adı Mehmet'tir. Tıp eğitimini İstanbul da tamamlamıştır. Evli olan İbrahim Beyin eşi Kadriye Hanımdır. Hatay'ın Anavatan'a katılışı sırasında Türkiye'ye geçmek zorunda kalır. Türkiye'deki propaganda amaçlı çalışmalarını sırasında gizlice Hatay'a gelip köy köy dolaşıp ücretsiz hekimlik yapmıştır. Antakya Türk Cemaati'ni temsilen HMM' de görev yapmıştır. Meclis idare amirliği, sağlık ve milli eğitim komisyonu başkanlığına seçilmiştir. İbrahim İnal Ankara da CHP'nin büyük kongresinde Hatay'ı temsil etmiştir. İbrahim İnal Hatay Erginlik Cemiyeti ve Halkevi üyesidir. Seçimler sırasında Halkevlerinde yapılan toplantılara konuşmacı olarak katılmıştır. Abisi Şekip İnal 1950-1954 tarihleri arasında Antakya Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Ayrıca 1954 yılın da DP'den milletvekili seçilmiştir. İbrahim İnal İskenderun'un ilk özel hastanesini kuran kişidir. Çocuklarının yanı sıra evlatlıkları vardır. Hatay'a Türk Askerinin girdiği gün yapılan karşılama merasimlerinin hazırlanması sırasında fiilen çalışmış kız kardeşinin bu törene katılması yönünde teşvik etmiştir”. Duman, **a.g.t.**, s.77-78.

⁹⁶⁰ Tayfur Sökmen, Ankara'ya istihbarat sağlamak üzere Atatürk tarafından Dört Yol MAH teşkilatının başına atanmıştı. Bkz: Sökmen, **a.g.e.**, s.96.

⁹⁶¹ İbrahim İnal, **Milli Sevgililerim**, Orkide Basımevi, Ankara, 1997, s.199-200.

direktifleri doğrultusunda Hatay’da sağlık işlerini yürütecek kadronun istatistiğini çıkarmıştır. İstatistik aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır.⁹⁶²

DOKTORLAR	TAHSİL DERECEŚİ	YERİ	YABANCI DİL
Abdurrahman Melek	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Sıtkı Osman	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Vedi Bilgin	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Kamil Melek	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Ziver Mestçioğlu	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Talat Civelekoğlu	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Cevri Civelekoğlu	Yüksek	İstanbul	Fransızca
A. Muharrem Civelekoğlu	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Mesrur Hatay	Yüksek	İstanbul	Fransızca
A. Kemal Atay	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Arif Şemseddin	Yüksek	İstanbul	Fransızca
İbrahim İnal	Yüksek	İstanbul	Fransızca
A.Raif Esmerli	Yüksek	İstanbul	Fransızca
DİŐÇİLER			
A. Gani Kunt	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Hikmet Celal	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Suphi Kunt	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Zübeyr	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Selahattin	Yüksek	İstanbul	Fransızca
ECZACILAR			
Muhsin İzzet	Yüksek	İstanbul	Fransızca
İbrahim Hamid	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Nutki Kunt	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Müeyyet	Yüksek	İstanbul	Fransızca
Ahmet İçöz	Yüksek	İstanbul	Fransızca
BAYTARLAR			
Kazım	İstanbul Baytar Mektebi		Fransızca
ORTA TAHİSL MESLEK SAHİPLERİ			
Ferit Türkay	Sihhiye Mektebi		Fransızca
Naci Göçmen	Sihhiye Mektebi		Fransızca
Sadedin	Sihhiye Mektebi		Fransızca

Bu şahıslar İstanbul’dan Hatay’a geldiklerinde, Hatay’ın istiklali için de çaba gösterecekler ve aynı zamanda CHP’nin propagandasını yapıp, seçimler için halkı örgütleyeceklerdi. Zira 1938 yılının ortalarına doğru Ankara, sağlık konusunda

⁹⁶² **Yenigün**, 4 Şubat 1938. (Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.) Antakya dispanserini Ziver Mestçi, Reyhanîye dispanserini Dr. Cevri Civelek, Şeyhköyü dispanserini Dr. İbrahim İnal idare etmiştir.

Hatay'a yatırımlarını artıracaktır. Bu bağlamda Türk doktorları Hatay'a gelerek, Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Beylan, Aktepe, Reyhanîye, Ordu, Harbiye, Süveydiye ve Kuseyrinin köylerinde son altı ay içerisinde 26 bin hasta tedavi etmişlerdir. İlaçların çoğunu halkevi karşılamıştır. Burada da temel amaç halkevi vasıtasıyla insanları örgütlemektir. Bu doktorlar CHP vasıtasıyla Hatay'da sağlık işlerini organize etmeleri tesadüfi olmamıştır.

Sıtma hastalığı alınan tedbirlere rağmen sürmekteydi. Sıtma en çok göl mıntıkası olan Kırıkhan, Reyhanîye ve Aktepe'de görülmüştür. Trahom hastalığı ise her yerde yaygındı.⁹⁶³ Bereket Yurt ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:⁹⁶⁴ *“Dr. Alber Beyluni, Dr. Basil Huri Antakya'nın meşhur doktorlarından. Amik bataklarından kaynaklı sıtma hastalığı yaygın olup, bu yüzden insanlar ölüyordu. Antakya'da fazla Türk doktoru yoktu. 1938 yılı itibariyle Türk doktorları gelmeye başladı. CHP tarafından gönderilen doktorlar halktan oy istiyorlardı. Hatta ben bir ara rahatsızlandığımda kinin ilacını almak için doktor beni halkevine göndermişti.”*

Halep'ten Antakya'ya giden, gördüklerini kaleme alan Refik Halit Karay'da *“Bir İçim Su”* adlı eserinde sıtmanın şehrin hayatını nasıl etkilediğini şöyle anlatmıştır:⁹⁶⁵ *“Tabiat şanosunun (tiyatro sahnesi) üstünde allı morlu, pullu pırlantalı elbiselerini dalgalandırarak tatlı titreyişlerle baygın baygın raks eden bu bahar kızının, bu ekin perisinin çehresini, yarın, sıtmanın karaltısı ve miyasının (salgın hastalıklara yol açtığına inanılan etken) yası kaplayacak, şevk içinde oynayan çevik bedenini hastalığın sarsıntısı saracak, taze yıkanmış körpe vücudunu mikropların teri basacaktı... Etrafındaki yüksek dağ yamaçlarında çamlar sevda fısıldar, çınarlar bazı şişirir ve insanlar iksir içerken, aşağıda, ovanın gayya kuyusundan sivrisineklerin vızıltısıyla mustarip, güneşten zebaniler ve hastalıktan ifritler elinde Amuk çiftçisinin canından bezerek, dünyasından usanacaktı.”*

5 Ağustos 1938'de Dr. Mesrur Hatay, *“Hatay'ın Sıhhi Durumu”* başlıklı makalesinde yörede görülen, sıtma, frengi, verem ve trahom gibi hastalıklara değinerek manda yönetimini eleştirmiş, hastalıklarla ilgili bilgi vermiştir. Aynı

⁹⁶³ Yenigün, 17 Haziran 1938.

⁹⁶⁴ 23 Haziran 2011 tarihinde Bereket Yurt ile yapılan görüşme.

⁹⁶⁵ Refih Halit Karay, *Bir İçim Su*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2009, s.28-29.

zamanda Hatay'da görülen sıtmayla ilgili bilgi vererek, muayene ettiği hastaların merkezde % 46,5; Kırıkhan, Aktepe ve Hariciler mıntıkasında % 73,2; Beylan'da % 11'nin sıtmadan muzdarip olduğunu makalesinde belirtmiştir.⁹⁶⁶ Manda döneminde salgın hastalıklar hüküm sürmekteydi. Bu bağlamda Dr. Matusyan, Süveydiye'den Sıhhiye birimine gönderdiği telgrafta, Hacıhabipli Köyü'nde üç haftadan beri tehlikeli salgın hastalığı hüküm sürdüğü bunun için gereken sıhhi önlemlerin alınmasını istemiştir.⁹⁶⁷ Yine aynı köyden Ermeni milli cemaat azaları köyde yaşadıkları olumsuzluğu Kaymakamlığa şu şekilde belirtmişlerdi:⁹⁶⁸ *“Köyümüzde sari bir hastalık hüküm sürmektedir. Hastalıktan üç kişi öldü, beş de ölmek üzeredir. Vaziyeti nahiye müdürü vasıtasıyla hükümete bildirdik. Kimse aldırış etmedi. Hastalık korkunç bir şekilde ilerliyor. Felaketimizle kimse alakadar değil. Köy halkı aç, sefil ve en iptidai ihtiyaçlarını tedarik edemeyecek kadar fakirdir. Hükümetten ilaç ve doktor ile un, süt ve şeker gibi hastalarımıza verilecek gıda maddeleri istiyoruz.”* Şikâyet yazısından anlaşılacağı üzere, manda idaresinde sağlık hizmetlerinin pek gelişmediği, insanların sağlık sorunlarıyla ilgilenilmediği gözlenmektedir. Mevsimin yaz oluşuna bağlı olarak bölgede tifo ve sari hastalıkları görmek mümkündür. Zira Haziran 1938'de hapishanelerin kir içinde olması nedeniyle bu hastalıkların yaygınlaşma riskine dikkat çekmek için Yenigün gazetesinde ilan verilmiştir.⁹⁶⁹

Hatay Devleti kurulunca Sıhhiye Vekâleti'ne Ahmet Faik Türkmen, seçilmiştir.⁹⁷⁰ Hatay Devleti Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek anılarında sağlık işlerinde yaşananları şöyle anlatmaktaydı:⁹⁷¹ *“Orman dairesindeki Fransız müsteşarını, mevcut kontrat mucibince tazminatını verip göndermek için bir hayli uğraştık. İskenderun'da sancak idaresinde bir devlet hastanesi ile Antakya'da Fransız rahibelerinin hususi bir hastanesi vardı. Antakya Belediyesi rahiplerle mukavele yaparak hastaları ücret mukabilinde hastanede yatırırđı. Bunun için*

⁹⁶⁶ Dr. Mesrur Hatay, *“Hatay'ın Sıhhi Durumu”*, **Yenigün**, 5 Ağustos 1938.

⁹⁶⁷ **Yenigün**, 18 Şubat 1938.

⁹⁶⁸ **Yenigün**, 9 Mart 1938.

⁹⁶⁹ **Yenigün**, 23 Haziran 1938.

⁹⁷⁰ Komisyona da Dr. Vedi Bilgin, Dr. İbrahim İnal, Hikmet Celal, Arif Hikmet, Dr. Basil Huri, Süleyman Tuhani, Zeynelabidin Cilli, Nuri Aydın, Eczacı Abbas Ülkü yer almıştır. Bkz: Melek, a.g.e, s. 65. Tekin, Hatay İşgal Yılları, **a.g.e.**, s.20.

⁹⁷¹ Melek, **a.g.e.** s. 69-70.

Antakya Belediyesi rahiplere borçlanmıştı; borcunu peyderpey ödüyordu. İskenderun hastanesinde de birkaç rahibe hasta bakıcı olarak yerleşmişti. Buraya tayin ettiğimiz başhekim sert muamele yaptığından rahipler, elbiselerini ve çamaşırlarını alıp sokağa fırlamışlar, kapı kapı dolaşıp “bizi hastaneden kovdular” diyerek İskenderun’da Hıristiyan aileler nezdinde panik yaratmaya çalışmışlar. Beyrut ve Fransa’da bulunan teşkilatlarına, Fransız makamlarına telefon ve telgrafla feryat yağdırmışlardı. Collet, elinde birkaç telgrafla bana geldi. Rahiplerin şikâyetlerinin Fransa’da çok yerlerde makes bulabileceğinden, bunun Türk-Fransız dostluğu üzerinde dahi tesir yapması ihtimalinden endişe ettiğini söyledi. Bir çare bulmamı rica etti. İskenderun’da rahipleri davet edip kendilerini razı etmek suretiyle hastaneden ayrılmamalarını temin ettik. Böylece bir müşkül daha halledilmiş oldu.” Hatay Devleti’nin kurulmasıyla sağlık işlerini ellerinde bulunduran rahipler, misyonerlik faaliyetlerini sürdüremeyeceklerini anlayınca ufak hadiseleri bahane ederek panik havası yaratmaya çalışmışlardı. Zira devletin kurulmasıyla artık bölgede tutunamayacaklarını anlamışlardı.

Verem hastalığı korkunç bir hal almıştır. Veremi tedavi edecek ne bir hastane ne de doktor vardı. Dr. İbrahim İnal, Şenköy’de veremlileri tedavi etmek için dispenser açmıştır. İnal, Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ile bu meseleyi konuşarak, çözmek istemiştir. Temel amacı; Kızılay’ın himayesinde bir verem dispenseri açılması, maddi imkânlar sağlanınca da verem hastanesinin kurulmasıydı. Dr. Basil ise veremli hastaların, Lübnan’a gönderilmesine taraf olmasına rağmen bu isteği reddedilmiştir.⁹⁷² Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen uzun yıllar Hatay’ın başına dert olan Amik bataklıklarını kurutmak için köylere gezi düzenlemiştir. Köyün birinde bir öğretmen, Hatay’da görev yaptığı 15 yıl içerisinde karısını ve 8 çocuğunu sıtmaya kurban vermişti. Bu durumları önlemek için Sökmen, Mazlum Paşa Dalyanı’nın yıkılması ve Amik’in temizlenmesi için faaliyetlerde bulunmuştur.⁹⁷³

⁹⁷² İnal, a.g.e, s.205-206.

⁹⁷³ Mehmet Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet**, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, s.171-172.; **Hatay**, 21 Eylül 1938.

Sancak idaresi döneminde “*Adliye, Hükümet ve Emraz-i Zühreviye Mücadele Tabipliği*” seyyar doktorlar vasıtasıyla görevini sürdürmekteydi. HMM aldığı karar doğrultusunda, bu kurum yerine “*Hükümet Tababeti*” kurulmuştur. Hatay’da yaygın hastalık olan sıtma ve trahom hastalığına karşı, Mücadele Umum Müdürlüğü’ne bağlı olmak üzere biri Antakya’da, biri Reyhaniye’de olmak üzere iki mücadele şubesi kurulmuştur. Ayrıca uzun zamandan beri ihmal edilmiş ve yaygınlaşmış olan verem hastalığı ile mücadele etmek için “*Verem Mücadele Cemiyeti*” teşkil edilmiştir. İskenderun’daki 60 yataklı hastane, 100 yataklı bir hastane haline dönüştürülmüş ve hastane “*Hatay Devleti*” hastanesi adını almıştır. Ayrıca HMM, Antakya’da bir hastane yapma kararı almıştır.⁹⁷⁴ Hatay Devleti kurulduktan sonra “Hatay Devlet Hastanesi’nde” sör vazifesini ifa etmekte olan Sör İrene Dürran, Elizabet, Mari Gosef, Eonz, Mari Native, Viyena, Felisite ve Fransua görevlerinden ayrılmışlardı.⁹⁷⁵ Bunların yerini, CHP’nin direktifleri doğrultusunda hareket edecek olan doktorlar doldurmuştur. Aynı aylarda Sancak idaresinden kalan Sahil Sıhhiye veya Karantina Teşkilatı’nın devri ve kurum memurlarının Hataylı olması için çalışılmıştı. Daha önce bu kurumlar Fransız Şark Orduları Sıhhiye Riyaseti’ne bağlı olmak üzere idari ve mali konuları Yüksek Komiserya idare etmekteydi.⁹⁷⁶ Hatay Devleti’ne kadar ki süreçte sağlık kurumları ve buranın idareleri, Fransız manda yönetimine bağlıydı. Özellikle Suriye, Hatay’ı sıhhi konularda Suriye ile Türkiye arasında sıkıştırmak için Fransızların da onayını almıştır.

Tayfur Sökmen Meclis açılış konuşmasında, Fransızların sağlık işlerini ihmal ettiğini bu yüzden şehirde, sıtma, trahom gibi hastalıkların yaygın olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda biri Antakya diğeri Reyhaniye’de olmak üzere mücadele teşkilatının kurulduğunu meclise anlatmıştır.⁹⁷⁷ Devletin kurulmasıyla ihmale uğratılan sağlık işlerine ağırlık verilmiştir. 26 Ekim 1938’de Hatay Devleti Resmi Gazetesi Sıhhiye Kadrosunu ilan etmişti. Kadro bir tablo olarak aşağıda yansıtılmıştır:⁹⁷⁸

⁹⁷⁴ Tekin, Hatay Devleti..., a.g.e., s.73.; **Hatay Devleti Resmi Gazetesi**,8 Kasım 1938,no:41.

⁹⁷⁵ **Hatay Devleti Resmi Gazetesi**, Karar no: 14, 8 Ekim 1938, s.592.; Melek vd., a.g.e, s.255.

⁹⁷⁶ Tekin, **Hatay Devleti**... a.g.e, s.122-123.

⁹⁷⁷ **Yenigün**, 4 Kasım 1938.

⁹⁷⁸ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 26 Ekim 1938, no:26.(Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.)

Sıhhat Vekâleti Kadrosu			
Derece	Memuriyet	Adet	Maaş
2	Müsteşar	1	200
3	Sıtma ve Trahom Mücadele Umum Müdürü	1	175
11	Kâtip	2	80
11	Antakya Hükümet Tabibi	1	80
11	İskenderun Hükümet Tabibi	1	80
11	Kırıkhan Hükümet Tabibi	1	80
11	Ordu Hükümet Tabibi	1	80
9	Devlet Hastanesi Operatörü	1	100
9	Devlet Hastanesi Röntgen Mütchassısı	1	100
13	Devlet Hastanesi Eczacısı	1	60
11	Devlet Hastanesi Katip ve Muhasibi	1	80
14	Devlet Hastanesi Hasta Bakıcı	1	40

MAH raporunda Hatay Devleti'nin sağlık durumuna ilişkin şu bilgiler yer almaktaydı:⁹⁷⁹ *“Hatay hastalarını Halep hastanelerine almayarak, Hatay'ın sıhhi durumunu tazyik etmek. Bu düşünceler ile güçleştirilen Halep münalakalının akisleri nitekim kısa sürede görülmeye başlanmıştır. Ez cümle evvelce Halep veciz arından her pazartesi günü 600-1000 arasındaki eşhasın iştirak ettikleri ve halen gelmedikleri Reyhanîye pazarının mültezimi şimdiden hükümete müracaatla tenzili bedel iddiasında bulunmuştur. Hatay'ın doktor ve tababet alet ve edevatına da olan ihtiyacı kesindir. Hatay'da idrar ve kan tahlil yapılamamaktadır. 50.000 nüfuslu Antakya gibi bir kasabada ihtiyaca yetişmesine imkân olmayan tek bir doktor Basil vardır. Türkiye'den gelen doktorlar hastalar gitmezler, Dispanserlere de ancak ayakta yürüyebilecek hastalara gitmektedirler. Bu gibi vaziyetlere çare arayan*

⁹⁷⁹ Hamit Pehlivanlı, *“Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”*, AAMD, C.XIV., S.40, C XIV, Mart 1998.

İnayet Bey'e Hataylıların bazıları yegâne çarenin Lesse Passe'nin ortadan kaldırılması olduğunu söylemişlerdir."

Atatürk'ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü Hatay'daki sağlık politikalarına önce ki dönemlerdeki gibi devam etmiştir. Sıtma Vekâleti aldığı bir kararla naklen yeni tayinler yapılmıştır.⁹⁸⁰ Önce ki bölümlerde de değinildiği gibi bu doktorlar CHP direktifiyle hareket edip, seçimler zamanında önemli görevler üstlenmişlerdi.

Meclis daha sonra ilk olarak Veremle Mücadele Cemiyeti'nin başına Dr. Vedi Bilgini getirmiştir. Bilgin, halkı bilgilendirmek için Yenigün gazetesinde sürekli yazılar yazmıştır. Bilgin, 16 Aralık 1938'de çıkan yazısında, Hatay'da akciğer vereminden başka, kemik veremi, mafsal veremi, ükadat veremi görüldüğünü, bunların insana nasıl bulaştığı ve alınacak önlemlerin neler olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Kurumun yaşatılması için de, Hatay halkından yardım istenmiştir.⁹⁸¹ Cemiyet kendi imkânlarıyla ayakta kalmaya çalışmaktaydı. Kurban Bayramı yaklaşınca, kurum vatandaşlardan kurban derilerinin kuruma verilmesini istemiştir. Kurum, her sene bir defaya mahsus piyango yapacağı, ilmi ve edebi neşriyatta bulunarak halkı bilgilendireceği, ayda 10 kuruş veren her ferdin cemiyete aza olacağı, yapılan işlerin gazetede ilan edileceği yönünde karar almıştır.⁹⁸² Cemiyet, Yenigün gazetesine "*Kurban derilerini Veremle Mücadele Cemiyetine veriniz*" başlığıyla ilan vermiştir.⁹⁸³ Cemiyet, Kurban derileri ve bağırsaklarından elde ettiği gelire kendi parasıyla tedavi edilemeyecek kadar fakir olan 18 veremliyi sanatoryuma göndermiştir.⁹⁸⁴ Daha sonra da 7 verem hastası sanatoryuma gönderilmiştir.⁹⁸⁵ 1939 yılının Mart ayında da cemiyete müracaat eden veremli hastalar, Lübnan sanatoryumuna gönderilmiştir.⁹⁸⁶ Bir bakıma manda döneminde

⁹⁸⁰ Antakya Sıtma Mücadele şube tabibi Dr. Cavit Yurtman, Antakya Hükümet tababetine, Antakya Hükümet tabibi Dr. Mesrur Hatay Antkya Belediye tababetine, Reyhanîye Sıtma Mücadele şube tabibi Dr. Cevri Civelek Kırıkhan Hükümet tababetine, Kırıkhan Hükümet tabibi Ali Muharrem Civelek Hatay Devlet Hastanesi dâhili hastalıklar tababetine tayin edilmiştir. Bkz: **Hatay Devleti Resmî Gazete**, 3 Birincikanun 1938, no: 45.

⁹⁸¹ **Yenigün**, 16 Aralık 1938.

⁹⁸² **Yenigün**, 22 Aralık 1938.

⁹⁸³ **Yenigün**, 24 Ocak 1939.

⁹⁸⁴ **Yenigün**, 11 Şubat 1939.

⁹⁸⁵ **Yenigün**, 8 Mart 1939.

⁹⁸⁶ **Yenigün**, 15 Mart 1939.

insanların sağlıklarının ihmale uğratıldığını söylemek mümkündür. Öyle ki Hacıvat-Karagöz gazetesi, nükteli bir üslupla manda dönemini eleştiren bir yazısını ana sayfasına şöyle taşımıştır:⁹⁸⁷ “*Sıtmaya tutulan dünyanın ortasında harıl harıl Bayrama ve düğüne hazırlanan mutlu bir ülke var: Adı Hatay*” Bölgedeki salgın hastalıklarına rağmen insanlar, yaklaşmakta olan 23 Nisan Bayramı’nı coşkuyla kutlamanın hazırlıklarını yapmışlardır.

Cemiyet, “*Verem Hastalığı ve Korunma Çareleri*” başlıklı konferanslar düzenlemiştir. İlk konferans Reyhanîye Halkevi’nde, ikincisi Kırıkhan Halkevi’nde, üçüncüsü Antakya Halk Sineması’nda ve sonuncusu da İskenderun Ordu Evi’nde verilmiştir.⁹⁸⁸ Bir yandan halk bilgilendiriliyor, bir yandan da hastalıklarla mücadele ediliyordu. Hatay’daki Türkiye Cumhuriyeti Elçisi Cevat Açıkalın, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nden Hatay’daki sıtma mücadelesine tahsis edilmek üzere 50 kilo kinin, Kızılay vasıtasıyla Hatay’a gönderilmesini istemiştir.⁹⁸⁹ Bu durum bize şehirde önemli boyutta bir sıtma hastalığı olduğunu göstermektedir.

Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası 13 Temmuz 1939’da Hatay Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü’ne Dr. İbrahim Sırrı Sagun tayin edilmiştir.⁹⁹⁰ Hatay’ın Türkiye’ye iltihak kararıyla 8 milyon frank karşılığında Antakya’daki hastane alınmıştır.⁹⁹¹ 22 Temmuz’da alınan hastanenin kadrosu hazırlanmış ve hastane operatörlüğüne Dr. Yusuf Ziya atanmıştır.⁹⁹² Bu bağlamda Antakya ve İskenderun Hastanelerine ek ödenek ayrılmıştır.⁹⁹³ İltihaktan sonra hastane sayısı dörde yükseltilmiş, ilçe ve köylerde 34 sağlık ocağı açılmıştır.⁹⁹⁴ Hatay’ın manda döneminde ihmal edilen sağlık kurumları ve durumunu düzeltmek için yoğun bir çalışma faaliyetine girilmişti. Özellikle durumu yerinde görmek adına, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Umum Müdürü Doktor Ekrem Tok, Hatay’a gelerek tetkiklerde bulunmuştur.⁹⁹⁵ 3 Ağustos 1939’da Şükrü Balcıoğlu, “*Sıhhi Durumumuz*” adlı

⁹⁸⁷ **Hacıvat-Karagöz**, 17 Nisan 1939.

⁹⁸⁸ **Yenigün**, 17 Mart 1939.

⁹⁸⁹ **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 225.515.15.

⁹⁹⁰ **BCA**, 30.1.0.0, Yer no: 132.25.19.

⁹⁹¹ **Parlamento Tarihi**, C.2, BLM.7, 1939, s.1133.

⁹⁹² **Yenigün**, 28 Temmuz 1939.

⁹⁹³ **TC Resmi Gazete**, Sayı: 4255, 11 Temmuz 1939, s.12210.

⁹⁹⁴ Kireççi, **a.g.e**, s.67.

⁹⁹⁵ **Yenigün**, 2 Ağustos 1939.

makalesinde, manda döneminde Hatay'ın sağlık durumunun ihmale uğratıldığını, şehir ve köylerin pislik içerisinde bırakıldığını bundan dolayı salgın hastalıkların yaygınlaştığını belirtmiştir. Balcıoğlu, Cumhuriyet idaresinin Hatay'ın sağlık ve selametine gösterdiği ilgiden müteşekkir olduklarını vurgulamıştır.⁹⁹⁶ Böylelikle Fransız manda dönemi sonrası sağlık işlerinde önemli yol kat edilmiştir.

Cumhuriyet idaresi, Hatay'da sağlık işlerini ihmal edilmiş bir şekilde devralmıştır. İkinci Dünya Savaşı arifesinde sıtma, trahom gibi salgın hastalıklar halkı tehdit edecek boyuta gelmiş, bu amaçla İskenderun'da 50 ve Antakya'da 100 yataklı hastane faaliyete geçirilmiştir. Hastanedeki memur kadrolarına gerekli sayıda atamalar yapılmıştır. Trahom Mücadele Teşkilatı, bütün kazalarda ve Antakya'da dispanserler ile faaliyete geçerek, halka önemli hizmetlerde bulunmuştur. Cumhuriyet idaresiyle birlikte, Hatay'ın her köşesinde sağlık kurumları açılmaya başlanmıştır.⁹⁹⁷ Aynı zamanda ağustos itibariyle Trahom Mücadelesi Teşkilatı'nda çalıştırılacak olan doktor ve memurların maaşlarının Maliye Vekâleti'nce verilmesi, İcra Vekâletleri Heyetince onaylanmıştır.⁹⁹⁸ 1940 yılında halkevi üyeleri yapmış olduğu gezilerde, Amik Gölü'nün bir sıtma mikrobu yuvası olduğundan bahsetmiştir.⁹⁹⁹ Salgın hastalıkları önlemek adına, Vilayet Meclisi yıllık kongresini yaptıktan sonra Sıhhat Encümenliği'ne Seydi Oğuz'u, Dr. Basil Huri'yi, Fatma Cemali seçilmiştir.¹⁰⁰⁰ Bir yandan manda döneminin yaraları sarılmaya çalışılmış bir yandan da halk hastalıklar konusunda bilgilendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında da şehirde salgın hastalıklar eksik olmamıştır. 1940 yılında tifo salgını Hatay'ın tüm ilçelerini ve köylerini etkilemiştir. 1940 yılının Kasım ayında 7 tifo vakası görülmüştü.¹⁰⁰¹ Sıhhat müdürü, 6 ay boyunca 19 tifo vakasının tespit edildiğini, bunların genelde 12 ile 22 yaş grubu arasında oldukları belirlemiş, vakaların sebebi ve korunma çarelerini basın yoluyla halka anlatmıştır.¹⁰⁰² 25 Aralık 1940'ta CHP Hatay Vilayeti Kongresi Vali Şükrü Sökmensüer, Belediye

⁹⁹⁶ Şükrü Balcıoğlu, "Sıhhi Durumumuz", **Yenigün**, 3 Ağustos 1939.

⁹⁹⁷ **Yenigün**, 16 Şubat 1940.

⁹⁹⁸ **BCA**, 030.18.1.2., Yer no: 88.78.14.

⁹⁹⁹ **Yenigün**, 27 Ağustos 1940.

¹⁰⁰⁰ **Yenigün**, 8 Şubat 1941.

¹⁰⁰¹ **Yenigün**, 30 Kasım 1940.

¹⁰⁰² **Yenigün**, 21 Aralık 1940.

Başkanı Sadık Müftü, Parti Müfettişi Balıkesir Mebusu Fahrettin Tiritioğlu tarafından açılmıştır. Toplantıda Hatay'daki salgın hastalıklara da değinilmişti. Buna göre:¹⁰⁰³

- 1) Vilayetin her tarafta müstevli bir halde bulunan sıtma ile mücadele etmek üzere vilayet dâhilinde Sıtma Mücadele Teşkilatı kurulması yahut vilayetin başka bir sıtma mücadelesi mıntıkası dâhiline alınması hususunun hükümete arzı
- 2) Vilayetin Antakya, Yayladağı, Reyhanîye ve Kırıkhan kazalarında mevcut olan Trahom Mücadele Teşkilatının takviyesine ve Hassa kazasında da trahom hastalığı bulunduğundan bu kazada Trahom Mücadele Teşkilatı kurulmasına ve mümkün olduğu takdirde Trahom Mücadele Teşkilatı'nın bütün Vilayete teşmiline.

1941 yılında Antakya'yı gezen Falih Rıfki Atay "*Antakya*" adlı makalesinde şehirde trahom ve sıtma hastalığının yaygın olduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁰⁴ Hükümet, ölüm kaynağı olarak nitelendirdiği ve Fransız manda döneminde ihmal edilen Amik bataklarını kurutmak için bütçeden ödenek ayırmıştı.¹⁰⁰⁵ Aynı yıl şehirde 3 tifo vakası tespit edilmiş, halkın geneline Belediye binasında aşı yapılmıştı.¹⁰⁰⁶ 1942'de Şehitler Mahallesi'nde ve Kocabdi Mahallesi'nde 4 lekeli humma vakası tespit edilmiş, Sıhhat Müdürlüğü gereken önlemleri almak için çalışma başlatmıştır.¹⁰⁰⁷ Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, sıtmaya neden olan İskenderun ve Amik bataklıklarının kurutulması için gereken emri vermiştir.¹⁰⁰⁸ Bu bağlamda Sıhhat Vekâleti, sıtmaya yol açan İskenderun bataklığının kurutulması, şehirde "*Sıtma Mücadele Teşkilatı*" aynı zamanda "*Trahom Mücadele Teşkilatı*" genişleterek bir Trahum Hastanesi açılması kararını almıştır.¹⁰⁰⁹ Amik bataklıkları İskenderun'u da etkilemekteydi. Bu amaçla İskenderun kazası sıtma mücadele

¹⁰⁰³ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 201.797.3.

¹⁰⁰⁴ Falih Rıfki Atay, "*Antakya'da*", **Yenigün**, 23 Ocak 1941.

¹⁰⁰⁵ **Yenigün**, 2 Ocak 1941.; **Yenigün**, 8 Temmuz 1941. Hatay su işleri on dördüncü şube müdürlüğü mıntıkası dahilinde bulunan Amik Gölü ve bataklıklarının kurutulması ve Asi Nehri'nin ıslahı işlerinden bir kısım muhammen keşif bedeli vahidi fiyat esası üzerinden 244.154 lira 97 kuruştur. Bkz: **Yenigün**, 16 Temmuz 1941.

¹⁰⁰⁶ **Yenigün**, 27 Eylül 1941.

¹⁰⁰⁷ **Yenigün**, 17 Ocak 1942.

¹⁰⁰⁸ **Yenigün**, 8 Temmuz 1942; **Yenigün**, 29 Temmuz 1942.

¹⁰⁰⁹ **Yenigün**, 11 Şubat 1943.

bölgesine alınarak, Maraş merkezine bağlanmıştır.¹⁰¹⁰ 1943'te şehirde çiçek vakasının yaygın olduğu tespit edilmişti. Kırıkhan, Yayladağı ve Reyhanîye kazalarında aşı faaliyeti başlamış, merkeze bağlı 126 köyden 69 köy halkına aşı tatbik edilmişti.¹⁰¹¹ Sıhhat Müdürü insanları, Belediyede, hastanede, Trahom Dispanseri'nde aşı vurulmaya davet etmiştir.¹⁰¹² Belediye, şehirde tifüs tehlikesini önlemek için otellerde, hanlarda, sokaklarda kontroller yapmıştır.¹⁰¹³

1944'te Meclis tarafından alınan kararla Antakya, İskenderun Sıtma Mücadelesi kapsamına alınmıştır.¹⁰¹⁴ 1944'te Asi nehrinden kaynaklı oluşan küçük göletler sivrisineklerin çoğalmasına yol açmış, bu da doğal olarak şehirde sıtma hastalığının yaygınlaşmasına neden olmuştur.¹⁰¹⁵ Yenigün gazetesi "*Sıhhat İşleri*" başlığı altında, manda idaresinden devralınan iki hastanenin fazla bir işleve sahip olmadığını, Cumhuriyet idaresiyle 5 yıl gibi kısa bir zaman zarfı içinde İskenderun ve Antakya hastanelerinin donanım bakımından üst düzeye getirildiğini belirtmişti. Bu hastanelerden başka Yayladağı, Reyhanlı ve Kırıkhan'da birer trahom dispanseri, beşer yataklı muayene evleri açılmıştır. Sıtma mücadelesinde en uzak köylere gidilerek, hastalar seyyar memur veya muayene evlerinde parasız tedavi olmuşlardı. Aynı zamanda Amik ve İskenderun bataklıklarının kurutulması yolunda da ciddi ilerlemeler kaydedilmişti. Bu dönemde ayrıca Suriye'den yayılan çiçek hastalığı için de önemli tedbirler alınmıştı.¹⁰¹⁶ Fransız idaresi döneminde ihmal edilmiş olan sağlık kuruluşları, Cumhuriyet idaresinde yenilenmiş, birçok hastalık için tedbirler alınmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle şehirde hızlıca Veremle Savaş Derneği ve şubeleri açılmaya başlanacaktı.

27 Ağustos 1945 tarihinde Veremle Savaş Derneği Antakya'da açılmıştır. Derneğin başına, Cumhuriyet Savcısı Aşir Aksu getirilmiştir. Aksu, CHP Genel Sekreteri'nden kurumun yaşatılması için yardım isteminde bulunsa da, bu istemi bütçe yetersizliği nedeniyle reddedilmiştir.¹⁰¹⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi sonrası

¹⁰¹⁰ Yenigün, 14 Ağustos 1942.

¹⁰¹¹ Yenigün, 22 Ocak 1943.

¹⁰¹² Yenigün, 19 Ocak 1943; Yenigün, 24 Ocak 1943.

¹⁰¹³ Yenigün, 8 Haziran 1943.

¹⁰¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.7, D.7, 1944,s15.

¹⁰¹⁵ Atayolu, 15 Eylül 1944.

¹⁰¹⁶ Yenigün, 29 Ekim 1944.

¹⁰¹⁷ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 598.68.4.3.

1945 yılında Veremle Savaş Derneği halkın büyük ilgisini görmüş ve bakırcılar, zahireciler, kasap ve marangozlar derneğe üye olmuşlardı. Dernek, şehirde dispanser açmak için Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden yardım istemiştir.¹⁰¹⁸ Kurum, devletin dışında kendi imkânlarıyla da ayakta durmak için mücadele vermiştir. Bu amaçla halka açık bir eşya piyangosu hazırlanmıştı. Biletler bir lira olup, kazananlara altın bilezik, radyo, gramofon, yağ makineleri, pulluklar, kostümlük kumaşlar verilmiştir.¹⁰¹⁹ Derneğin Başkanı Aşir Aksu, şu ana kadar elde ettikleri gelirle hastane yatırımları yaptıklarını ve hastalara yardım ettiklerini ifade etmişti.¹⁰²⁰ 8 Nisan 1946'da Kırıkhan'da Veremle Savaş Derneği şubesi açılmıştır. Başkanlığına, Cumhuriyet Savcısı Sakıp Güneş seçilmiştir.¹⁰²¹

1946'da Veremle Savaş Derneği'nin, Altınözü'nde bir şubesi açılmış, Derneğin başına, Hatay mücadelesinde önemli rol oynayan Yargıç Hulki Öcal getirilmiştir.¹⁰²² 1946 yılının Mart ayında Süveydiye'de Veremle Savaş Derneği'nin bir şubesi açılmış, Şube Başkanlığına Necmettin Cilli, seçilmiştir.¹⁰²³ Aynı tarihte Reyhanlı'da da Veremle Savaş Derneği'nin Şubesi açılmış, Şube Başkanlığına, Cumhuriyet Savcısı Nizamettin Tacer seçilmiştir.¹⁰²⁴ Sağlık alanında Hatay Vilayeti'nin her yerinde örgütlenme çalışmaları hızla sürmüştür.

Derneğin Başkanı Cumhuriyet Savcısı Aşir Aksu'nun öncülüğünde Affan'da 10 yataklı bir dispanser kurulmuştur.¹⁰²⁵ Aksu ile yapılan görüşmede kısa zamanda büyük işler yaptıklarını, İstanbul'daki Verem Savaş Derneğiyle ortak çalıştıklarını belirterek 23 Temmuz Hatay'ın kurtuluş günü rozet ve pul satacaklarını, aynı zamanda muhtelif yerlere koydukları kutudan elde ettikleri parayla derneği

¹⁰¹⁸ **Yeni Gün**, 23 Eylül 1945.

¹⁰¹⁹ **Atayolu**, 14 Ocak 1946.

¹⁰²⁰ **Atayolu**, 14 Mart 1946.

¹⁰²¹ **Atayolu**, 9 Nisan 1946.

¹⁰²² İkinci Başkanlığa, Hükümet Tabibi Suphi Erin, Umumi Kâtipliğe mahkeme başkâtibi Şakir Sevim, Muhasipliğe Saymanlık memuru Tevfik Ulu, üyeliğe de Teknik Ziraat öğretmeni Süleyman Özer getirilmişti. Bkz: **Yeni Gün**, 16 Nisan 1946.

¹⁰²³ İkinci başkanlığına Mehmet Kavas, Muhasipliğe Halil Yücel, Kâtipliğe Mahmut Kadayıfçı, Veznedarlığa da İbrahim Hallak seçilmiştir. Bkz: **Yeni Hatay**, 21 Mart 1946.; **Atayolu**, 21 Mart 1946.

¹⁰²⁴ İkinci Başkanlığına Ahmet Yılmaz Bahadır, Muhasipliğe Devlet Ziraat İşletmeleri Hatay Çiftliği Muhasibi Hasan Dalli, üyeliğe de çiftçi Reşit Akan seçilmiştir. Bkz: **Yeni Hatay**, 26 Mart 1946.; **Atayolu**, 25 Mart 1946.

¹⁰²⁵ **Yeni Gün**, 12 Mayıs 1946.

yaşatmaya çalışacaklarını belirtmişlerdi.¹⁰²⁶ Aynı yıl Asi Nehri'nden kaynaklanan hastalıkların önüne geçmek için Meclise, Hatay Milletvekili Rasim Yurdman tarafından öneri verilmişti.¹⁰²⁷ Şükrü Balcı, “Sağlığımız” adlı makalesinde, yabancı idaresinde sağlığı ihmal edilen Hatay’ın şu ana kadar büyük yol kat ettiğini anlatmıştı. Bataklıkların kurutulmasıyla salgın hastalıkların önüne geçildiğini, Cumhuriyet idaresiyle beraber hastanelerin açıldığını vurgulamıştır.¹⁰²⁸ Bir bakıma manda döneminin sıkıntıları, iltihak sonrası giderilmeye çalışılmıştır.

1947’de komşu devletlerden kaynaklanan ve özellikle Mısır’dan yayılan kolera salgını şehre sirayet etmiştir. Tedbirler alınarak halka aşı vurulmuştur. Trahom ve frengi için de mücadele edilmiştir.¹⁰²⁹ 1947 yılında komşu Suriye’nin güney bölgesinden, ülkeye sirayet edebilecek olan kolera salgını için halk uyarılmıştı.¹⁰³⁰ Bu amaçla, Suriye’den gelecek bütün yolcular Cilvegözü sınır kapısında 5 gün karantinaya alınacak, eşyaları dezenfekte edilecekti.¹⁰³¹ Yazılı ve görsel basında halk hastalıklara karşı bilinçlendirilmiş, gerekli önlemler konusunda halka uyarılarda bulunulmuştur.

Kurum kendi gelirleriyle ayakta durmakta zorlanınca, Dernek Başkanı Aşir Aksu TBMM’den yardım istemiştir. Bununla birlikte verem vergisi adı altında, birçok mamule vergi konulup, elde edilen gelirlerle derneğin yaşatılması amaçlanmıştır.¹⁰³² Aksu aynı zamanda Hatay’ın kurtuluşuna öncülük eden CHP’nin Genel Sekreteri’nden de yardım talebinde bulunmuştur.¹⁰³³ 1948 Eylül’ünde Hatay Veremle Savaş Derneği tarafından kurulan Verem Dispanseri ve Hastanesi, Sağlık Bakanı Kemali Beyazıt tarafından açılmıştı. Bakan, hükümetin bu türlü kuruluşlara da yardım edeceğini ifade etmişti.¹⁰³⁴ Hükümet, derneğe yardım sözünü yerine getirmişti. 4 Şubat 1949 tarihinde “Hatay Veremle Savaş Derneği”nin genel menfaatlere yararlı derneklerden sayılması, İçişleri Bakanlığı’nın yazısı, Danıştay

¹⁰²⁶ **Atayolu**, 13 Mayıs 1946

¹⁰²⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.3, D.8, 1946, S.500-501.

¹⁰²⁸ **Atayolu**, 15 Ağustos 1947.

¹⁰²⁹ **Atayolu**, 29 Ekim 1947.

¹⁰³⁰ **Atayolu**, 23 Aralık 1947.

¹⁰³¹ **Atayolu**, 25 Aralık 1947.

¹⁰³² **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 598.68.4.

¹⁰³³ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 598.68.4.s3.

¹⁰³⁴ **Atayolu**, 25 Eylül 1948.; **Hatay Postası**, 28 Eylül 1948.

kurulunun 48/240/237 sayılı kararı üzerine göre, Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.¹⁰³⁵

1949 yılının Ocak ayında şehirde tekrar tifo salgını görülmüştü. Sabahattin Ezer “*Tifo Belası*” adlı yazısında şehirde sürekli görülen hastalığın nedenlerini ve buna neden bir çare bulunamadığını sorusunu sormuştu.¹⁰³⁶ Uzun zamandır şehirde hüküm süren salgın hastalıklar konusunda bir önlem alınamaması basının temel konusu olmuş, bu durum 1950’de iktidara gelen DP döneminde de varlığını gösterecektir.

1950’de Atayolu gazetesinde, “*Vatandaş! Sıtma ile Mücadeleye İştirak Et. Sıtma ve Diğer Hastalıktan Korunmak İçin Sağlık Teşkilatlarına Yardım Et!*” başlığı altında ilan verilmiştir.¹⁰³⁷ 1952 yılında bütün köylerde veba mücadelesi yapılmış, Suriye’den gelen salgın tehlikelere karşı önlem alınmış, sıtma yok denecek kadar azalmıştır. Trahom vakaları az da olsa görülmekteydi. Ancak bu yıllarda insanlar salgın hastalıklar konusunda bilinçlendirilmiş, hasta sayısında azalmalar olmuştur.¹⁰³⁸ 1953’te Hatay Sıtma Savaş Bölge Başkanlığı’na Dr. Korkut Kardeş tayin edilmiştir.¹⁰³⁹ Kardeş, 1954 yılının Ağustos ayında göreve geldiği günden beri sıtma ve diğer hastalıklarda olsun büyük aşamalar kaydedildiğini basına açıklamıştı.¹⁰⁴⁰ Demokrat Parti döneminde de sıtma hastalığı varlığını sürdürmüştür. Zira Hatay Sıtma Savaşı Başkanı Dr. Korkut Kardeş, Belediyenin ve Hıfzıssıhha kanununun oy kaygısı güdülmeden tatbikiyle mümkün olacağını belirtmişti.¹⁰⁴¹ 1957’de dernek, Yayladağı, Altınözü ve ipek böceği besleyen bazı köylerde tatbikatta bulunmuştu.¹⁰⁴² Sıtmanın kökünden kazılması için çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmişti. 448 köyde DDT tatbikatı yapılmıştı. 1958 yılı başından bugüne kadar 2000 kan muayenesi yapılmış olup, 7 sıtma vakası tespit edilmişti.¹⁰⁴³

¹⁰³⁵ **BCA**, 30.18.1.2 Yer no: 118.96.15.

¹⁰³⁶ **Sabahattin Ezer**, “Tifo Belası”, **Sabah**, 7 Ocak 1949.

¹⁰³⁷ **Atayolu**, 2 Temmuz 1950.

¹⁰³⁸ **Vatan**, 6 Kasım 1952.

¹⁰³⁹ **BCA**, 30.11.1.0, Yer no: 238.17.14.

¹⁰⁴⁰ **Sabah**, 1 Ağustos 1953.

¹⁰⁴¹ **Atayolu**, 18 Haziran 1954.

¹⁰⁴² **Sabah**, 6 Haziran 1957.

¹⁰⁴³ **Sabah**, 29 Mart 1958.; **Hatay**, 29 Mart 1958.

1958’de kurumun başına Dr. Seyfi Utku getirilmiştir.¹⁰⁴⁴ Sonuç itibariyle manda döneminden devralınan sağlık kurumları ve politikasında önemli değişimler yaşanmış, Cumhuriyet idaresindeki Hatay sağığına kavuşmuştur. DP döneminde basında yer alan eleştirilere rağmen salgın hastalıklar varlığını sürdürse de manda dönemine nazaran sağık politikasında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

2.5. MANDA İDARESİ’NDEN CUMHURİYET İDARESİ’NE TOPRAK MÜLKİYETİ, İSKÂN POLİTİKASI VE GÖÇ OLGUSU

2.5.1 Manda Dönemi Toprak Mülkiyeti’nin El Değişmesi ve İskân Politikası

Hatay, Doğı Akdeniz’in geçiş noktasında olması sebebiyle birçok kùltür ve medeniyetin ev sahipliğini yapmıştır. Her medeniyet kendi otoritesini bölgede güçlendirmek için, topluluklarını bölgeye yerleştirip, toprak dağıtmıştır. Osmanlı Devleti, Hıristiyanların yoğun bir şekilde yaşadığı bölgeyi, Memlukulardan almasıyla hızlı bir şekilde Türkleştirme politikası izlemiştir. Devlet, bölgede asayiş sağılamak kendi otoritesini pekiştirmek üzere Canbulatoğulları, Küçükaliogulları gibi Türkmen aşiretlerini Amik Ovası’na yerleştirmiş, aynı zamanda Türkmen aşiretlerini devlet kademesinde önemli görevlere getirmiştir. Osmanlı Devleti’nin dağılma döneminde bölgede çıkarları olan Batılı güçler, sosyo-kùltürel farklılıklardan yararlanarak, bölgede yatırım yapmaya başlamışlardı. Fransa, ilk önce bölgede işgali kolaylaştırmak için Ermenilerle işbirliği yapmış, Suriye ve çevresinden bölgeye Ermenileri yerleştirmekle kalmamış, bölge idaresini de Ermenileştirmiştir. Temel amaç Ermenilere Büyük Kilikya Krallığı kurulmasını sağılayarak, bir tampon bölge yaratmaktır.¹⁰⁴⁵ 1915’te Anadolu’dan Suriye’ye göç ettirilmiş bulunan Ermeniler, gemilerle, trenlerle kafileler halinde İskenderun ve Dörtüyl çevresine yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁴⁶

20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması’ndan hemen sonra Adana, Antep, Urfa ve Maraş’tan çekilen Fransız ordusunu takip eden Ermeniler de Çukurova, Erzin, Dörtüyl, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Samandağı ile çevre köylerine

¹⁰⁴⁴ **Hatay**, 6 Ağustos 1958.

¹⁰⁴⁵ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, TTK, Ankara, 1988, s.180-182.

¹⁰⁴⁶ Salahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, CII, MEB, İstanbul, 1991 s.206

yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁴⁷ 1924 yılında Sancak İdaresi tarafından, Musa Dağı köyleri Süveydiye Nahiyesi'nden ayrılarak "Musa Dağı Nahiyesi" adını almıştır.¹⁰⁴⁸ Bu yerleştirmenin yanı sıra Ermenilere önemli memurluklar da verilmiştir.¹⁰⁴⁹ Fransız Manda Yönetimi, bölgeye iskân edilen Ermeniler için büyük harcamalar yapmıştır. Onların mal-mülk edinmelerini kolaylaştırmanın yanı sıra arazi, hayvan, tarım araç gereçleri gibi olanakları da sağlamışlardır. Fransız arşivlerinden yararlanarak yapılmış bir çalışmaya göre 1918'den 1926 yılına kadar ki sürede manda yönetimi Ermeniler için 1921'de 5.679.000 frang, 1922'de 3.345.000 frang, 1923-1926 arası 310.000 frang harcanmıştır. 1919-1924 yılları arasında yapılan harcama 7.234.959 frang olarak belirlenmiş, diğer harcamalarla beraber toplam 49.334.000 frang harcanmıştı.¹⁰⁵⁰ Fransızların bölgeyi Ermenilere vermek için yoğun bir çaba içine girmesi dikkate değerdir.

Halep'te bulunan Tarık Mümtaz, Osmanlı Devleti'nin harbe girmesiyle Ziraat Bankası'nın¹⁰⁵¹ zor bir duruma düştüğünü, çiftçiye yardım edemediğini, bu sebeple bankanın 1925'e kadar faaliyette olmadığını belirtmişti. Ancak Fransızların bölgeye hâkim olmasıyla birlikte, 1925 senesinde banka faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Özellikle bankanın 1934 senesinde 4 milyon frang olan bütçesi, Suriye, Lübnan Bankalarının da desteğiyle bütçesini 8 milyon franga çıkartmıştı.¹⁰⁵² Fakat bu durum izleyen süreçlerde toprak mülkiyetinin Türkmen aşiretleri aleyhinde değişmesine neden olacak ve arazi satın almalarda banka, Ermeni taraftarı olacaktır. Remzi Siliöz anılarında yaşananlardan şöyle bahsetmektedir:¹⁰⁵³ *"Antakya'da Suriye Bankası'nın bir şubesi ile bir de Ziraat Bankası vardır. Tunus Bankası Antakya'da şube açmamış olmakla beraber fahiş faizlerle ve Halep'teki şubesi eli ile mühim ikrazatta bulunmuştur. Tabii bu ikrazın gaye ve maksadı mandater hükümetinin emellerine*

¹⁰⁴⁷ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, AAM, Ankara, 1999, s.350-351.; Bölgeye yerleştirilen Ermenilerin faaliyetleri için bkz: Türkmen, **a.g.e**, s.945-947.

¹⁰⁴⁸ Tekin, Hatay **İşgal Yılları...** **a.g.e**, s.159.

¹⁰⁴⁹ **Parlamento Tarihi**, C2. 1919-1923, s.342.

¹⁰⁵⁰ Yaşar Demir, *"Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetler"*, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, Şubat 2007, s.166'dan aktaran A.D. Beyrouth; 1065, doc, No:11.487/A.

¹⁰⁵¹ Ziraat Bankası Fransız memurlar tarafından idare edilmekteydi. Diğer bankalar ise şunlardı: Suriye ve Büyük Lübnan, Française Suriye, Roma, İtalya Egiziano, Tunus ve Cezayir Arazi Kredisi, Alman Orient Bank, Tarım Bank idi. Bkz: Chammas, **a.g.e**, s.85.

¹⁰⁵² Mümtaz, **a.g.e**, s.164.

¹⁰⁵³ Siliöz, **a.g.e**, s.24.

hizmet ederek, Türkleri iktisaden müşkül duruma düşürmekti ve maalesef halk çok ağır vergileri ödeyebilmek için bu bankaya malını terhin etmek suretiyle istikrazda bulunmuştur.” Tabii ki arazi satın almanın en çarpıcı örneği Kırıkhan’da yaşanmıştır. 1926’da Kırıkhan yöneticisi papaz Malaval, “Meydan-ı Ekbez” misyonuna bağlı Katolik Ermenilere Kırıkhan’da yerleşim yeri kurulması için Fransız manda yönetimine başvurmuştur. Böylelikle Beyrut, Lazkiye, Tripoli, İskenderun gibi yerlerde dağınık halde bulunan Ermenileri bir araya getirmek amaçlanmıştı. Bu istek kabul edilerek, 350 hektarlık arazi satın alınmıştır.¹⁰⁵⁴ Temel amaç; Kırıkhan’da bir Ermeni Devleti’nin temelini teşkil etmektir. Bu da Türk nüfusunun Ermenilere göre azaltılmasıyla olacaktı.

MAH raporlarında, bölge arazisinin miktarı ve topluluklar arasındaki dağılımı şöyle belirtilmekteydi:¹⁰⁵⁵ *“Araziyi uzmanlar geniş, orta ve ufak arazi olmak üzere üç kuma ayırmaktadır. 100 hektardan aşağı olmayan ve bazen 700 hektara kadar varan geniş arazi, Amik bölgesinde bulunmaktadır. Sahipleri çoğunlukla Türk’tür. Amik’te 470.000 hektar tahmin edilen arazinin 243.000 hektarı ekili ve sahipleri genellikle Türk’tür. Orta arazi, İskenderun-Arsuz, Karasu, Asi kenarları, Kuseyr dağları bölgelerinde bulunur. Bu arazi parçaları 5 hektarı geçmez. Yine sahipleri çoğunlukla Türk ve biraz da Alevi’dir. Küçük Arazi Süveydiye (Samandağ), Amanos etekleri ve Musadağı’ndadır. Musadağı’ndakiler Ermenilerin elinde, Süveydiye’dekiler Alevilerde, Amanos’dakiler Türklerdedir. Arazi konusunda Türkler, Sancak’ta birinci sırada gelmektedir.”* Bu amaçla Fransız manda yönetimi, bölgedeki hâkimiyeti sağlamak adına, toprak mülkiyetinin el değiştirilmesinin zaruri olduğuna inanmış ve bu doğrultuda Türklerin elindeki toprakları zorla alma siyasetini izlemiştir.

Başbakanlık Arşivi’nden elde edilen bir belgeye göre 1927-1928 yıllarında iskân ve toprak satın alma faaliyetleri sürmekteydi. Belgeye göre; Yunanistan’dan 20 bin kadar Ermeni’nin bölgeye yerleştirildiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda Bityas (şuan ki Batıyaz) köyü civarındaki ikizköprü mevkiinde bir kısım arazilerin satın alınarak Suriye’den getirilen Ermeniler yerleştirilmiştir. Amik Ovası’ndan

¹⁰⁵⁴ Demir, “Fransız İşgalinden Sonra Antakya...”, **a.g.m** s.166’dan aktaran A.D. Beyrouth; 1065, doc, No:11.487/A.

¹⁰⁵⁵ **ATASE Arşivi**, a.g.k, Dosya no: 13, Belge no: 33’dan aktaran bkz: Yorulmaz, **a.g.e**, s.245

Kırıkhan'a kadar olan kısımlara Ermeniler yerleştirilmiş, Süveydiye'ye bağlı Miyadün (şuan ki ismiyle Meydan Köyü) mevkiinde toprak satın almak için Yahya Zade Nizamettin Efendiye 2.500 ile 3.000 altın teklif edilmiştir.¹⁰⁵⁶ Fransızların bölgeyi ele geçirmek için toprak satın alma politikası önemlidir.

1927 yılında Batılı Devletler, Büyük Ermenistan'ı yaratma düşüncesiyle Kürtlerle Ermenilerin birlikte hareket etmesi için "Hoybun Cemiyeti"ni kurmuştur. Ermenilerin yoğunlukta olduğu Beyrut'ta, Fransız kontrolünde yapılan kongrede Türkiye'ye karşı bir Kürt-Ermeni ittifakının tohumları atılmıştır. Sancak bölgesinde de Fransız manda yönetimi, Ermeni ve Kürtlerin iskânında bu cemiyetten faydalanmıştı.¹⁰⁵⁷ 1928'de Yüksek Komiserlik 500 Ermeni ailesinin iskânı için yerleşim yeri açma faaliyetine başlamıştır. Eylül ayında Cebel-i Musa nahiyesinde köy kurulmuş, Ermeniler buraya yerleştirilmiştir.¹⁰⁵⁸ Fransızlar sadece Ermenilere ve Kürtlere bu olanakları tanımıyorlardı. İşgal sonrasında kendilerine yardımcı olan Hıristiyan ve Arap topluluklarına da olanak sağlıyorlardı. Bu bağlamda Fransızlar, işgal sonrası Amik Ovası'nda kendilerine karşı direnen Türkmen aşiretlerini Sancak'tan sürececek, ellerindeki toprakları alma politikası güdecektir. Bu işi organize etmek üzere Maliye Reisi Hasan Cebbar¹⁰⁵⁹ görevlendirilmiştir.¹⁰⁶⁰ 19 Ağustos

¹⁰⁵⁶ BCA, 30.1.0.0, Yer no: 108.710.18.

¹⁰⁵⁷ Erdal İler, "Fransa'nın Suriye'yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale", A.Ü, TİTE, **Atatolu Dergisi**, C.5, S.17, 1997,s.62.; Ayrıca bkz: Oğuz AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", **Toplumsal Tarih**, C.10, S.58, (Ekim 1998), s.50-55.

¹⁰⁵⁸ **Vahdet**, 5 Ağustos 1928.; **Vahdet**, 29 Eylül 1928.

¹⁰⁵⁹ 1898'de İskenderun'da doğmuştur. İptida-i ve Tali tahsilâtını İskenderun'da Firerler Kolejinde ikmal ederek, İskenderun Filistin Bankası'na intisap etmiş 1916'da Bağdat Demiryolu Şömendoferiye intisap ederek sırasıyla Mersin, Tarsus, Adana ve Hamidiye ve mütarekeden bir ay evvel İskenderun istasyon memurluğuna tayin edilmiştir. Mütareke akabinde İskenderun'da teşkil eden İaş Kalemî Reisliği'ne, 1919'da Maliye Muhasebe Kâtipliği'ne, 1921 Hazine ve Tahsilât Reisliği'ne 928'de Maliye Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve 1923'ten beri Beyrut'ta Yüce Komiserlik nezdindeki Mali Komisyon ve müsaliş müştereke komisyon azalığı ile İskenderun Ziraat Bankası meclis idare reisliği, Maarif Murakıp ve Meclis İdare Reisliği, Türkiye ve Suriye daimi hudut komisyonu azalığı vazifelerine haiz bulunmaktadır. Fransızca, Arapça, Türkçe lisanlarına vakıftır. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.7.

¹⁰⁶⁰ "Hatay'dan Halep'e kaçanlar için Halep'te "Büstan-ı Kulüp" ve "İs'afi Muhacirin" adıyla bir teşkilat kurulmuştu. Bu teşkilat Hasan Cebbare'den aldıkları talimat doğrultusunda hareket etmektedir. Türk gizli servisi elemanı bu bilgileri bizzat yukarıda bahsi geçenlerden öğrendiğini ifade ederek verdiği bilgilerin sağlamlığını pekiştirmek istemektedir. Bunu verdiği bazı örneklerle de delillendirmektedir. Bu bilgilerin çoğunu berberi Vedit Usta'dan öğrenmektedir. Bunları öğrenmek için berbere bir miktar parada vermiştir. Suriye Hükümeti ile teması sağlayan ve para temin eden Hasan Cebbare'dir. İskenderun'dan para temin eden de yine Hasan Cebbare ile Zeki Arsuzi'dir.

1926'da Emlak Komisyonu'na ve emlak davalarını çözümlemek üzere Hasan Cebbar atanmıştır.¹⁰⁶¹ Nuri Aydın Konuralp yaşananları anılarında şöyle nakletmektedir.¹⁰⁶² “Türkler aleyhine konulan programın üçüncü cephesi de mali siyasetti. Yani Türkleri yoksullaştırma siyaseti... Bu siyaseti de Maliye Müdürü Umumisi Hasan Cibara çevirecekti. Harbiye, Süveydiye (Samandağ), Düveyr, Çekmece ve Arsuz mıntıklarındaki bütün bahçeler tamamen Türklerin malıydı. Bu malların içinde yaşayanlar, yarıcı, urbucu olarak hep Nusayrilerdi.¹⁰⁶³ Bu Türklere karşı takip edilecek mali siyaset sonucu olarak bahçelerini satacaklardı. Bu malları başkaları alamadan ise içinde oturan ve çalışan Nusayrilerin satın almasını sağlamak lazımdı. Fakat Aleviler fakirdi bu malları satın alacak kudretleri yoktu. Hasan Cibara işte buna bir çare buldu: (El Halaka) adıyla bir kooperatif kurdu. Her Alevi ailesi az çok, kazancından bir kısmını bu cemiyete verecek, bu paralar onun cari hesabına kaydedilecek, biriken bu paralarla, malını satacak olan Türk'ün bahçesi içinde çalışan Nusayriye satın alınacak, biriken parası kafi gelmezse kooperatife borçlanacak, artık mal kendisinin olduğu için iradından borcunu ödeyecekti. Hasan Cibara'nın kurduğu bu kooperatif sayesinde Aleviler tarafından işletilen Türklere ait bahçeler ve bu mıntıklarda bulunan tarlalar tedricen hep Nusayrilerin ellerine geçmiştir.”

Çeşitli kaynaklardan para temin eden bu kimseler bol, bol harcamaktadırlar... Hatta teşkilat İskenderun ve Kırıkhan'dan geçen Ermenilere de bir miktar para verilmektedir. Ancak paranın miktarı ötekilerinki kadar çok değildir. Kusayrizade Selahattin Antakya'ya dönmüştür ve İ's'afi Muhacirin teşkilatı ile daima irtibat halindedir... Türk gizli servisi, bu teşkilatın aleni olarak Halep'te çalışmasının ileride bazı kötü neticeler verebileceği tahmininde bulunmaktadır. Sancak sınırında karışlıklar çıkarabilecekleri tahmin edilmektedir. Zira gerek Hasan Cebbare gerekse Ermeni Moses sürekli para buluyorlar ve bunları tahrik ve tevsik ediyorlar. Ayrıca Fransızlarda bunlara sürekli maddi ve manevi destek sağlamaktadırlar.” Bkz: Yusuf Sarımay, “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri”, **AAMD**, S.40, C.XIV, Mart 1998.

¹⁰⁶¹ **Vahdet**, 19 Ağustos 1928.

¹⁰⁶² Konuralp, **a.g.e**, s.206.

¹⁰⁶³ Nusayrilere, Mersin, Tarsus ve Adana mıntığında Fellah namı verilmektedir. Nusayriliği bazı âlimler mezhep olarak kabul etmektedirler. Bu mezhep henüz layıkıyla tenvir edilmemiştir. Bu akide salikleri öteden beri mezhep ve an'aaneleri sıkı bir surette ketm ve ihfa etmekle iştihar etmişlerdir. Nusayriler: Akdeniz ile Nehri Kebir ve Asi Nehirleri arasındaki dağlık mıntıkada ikamet etmektedirler. Daha fazlası için bkz: **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 584.17.1; Ayrıca bkz: Selahattin Tozlu, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı: 54, Yıl 2010, s.82-85.

Fransız manda idarecileri, kendilerine karşı direnenleri Aşar Vergisi ile dizginlemeye çalışmaktaydı. Bunlar özellikle Türkler ve Sünni Araplardı. Bu amaçla Sancak'taki hükümetin 4-5 yıldan beri uyguladığı ürün üzerinden vergi alma usulü yerine, yıllık tahmini ürün miktarı üzerinden peşin para alma yoluna gitmesi büyük toprak sahiplerinin iflasına, Sancak'tan göç etmelerine, ürünün azalmasına neden olmuştur. Özellikle bu politikayı uygulamak için daha önceden de belirtildiği üzere Maliye Reisi Hasan Cabbara başkanlığında bir komisyon kurulmuş, bu komisyon; ipek, hububat, zeytin ürününün en bol ve piyasanın en yüksek yıllarını ölçü olarak değer biçmişlerdir. Toprak sahipleri bu borçlarını mahsullerinin bir kısmını değil, tamamını verseler de borçlarını tamamen ödeyemiyorlardı. Böylelikle Fransız memurları şikâyet edenleri dipçikle, kırbaçla susturuyor, toprak ağalarının topraklarına ve mülklerine el koyuyordu. Bu sebeple toprak sahipleri, yıllık borçlarını karşılayabilmek için topraklarını kiralamak adına gazeteye ilan veriyor ya da Ziraat Bankası'na arazilerini istimlâk ettirerek aynı zamanda yüksek faiz oranlarıyla Ermeni tefecilerinden borçlanarak mallarını, mülklerini kaybediyorlardı.¹⁰⁶⁴ Ekim 1931'de bir köylü dört lira borcu yüzünden, doksan gün habis cezasıyla tehdit edildiği için iki çocuğunu satma girişiminde bulunmuştur. Manda yönetimi insanları tehditle iflasa ve sefaletle sürüklemiştir.¹⁰⁶⁵ 14 Kasım 1931'de ziraat borcu olanlar, jandarma tarafından zorla nezarethaneye konmuşlar, nezarethanede üç gün aç susuz bırakılmışlardı.¹⁰⁶⁶ Yaşanan örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, bütün yaşananları gündeme getiren Yenigün gazetesi idi.

Yenigün gazetesi "*Sancak'ta Mali Siyaset?*" başlığı altında ipeğe uygulanan Aşar Vergisi'ni eleştirerek, üreticilerin zarara uğradığını belirtmiştir.¹⁰⁶⁷ Kırıkhan Mebusu Halil Ağa, Liva Hükümeti'ne ziraat borçlarının ertelenmesi yönünde takrir verse de takrir reddedilmiştir.¹⁰⁶⁸ Özellikle bu durum Yenigün gazetesinde dile getirilecektir. Şükrü Balcı "*Başımızın Belası Hep Şu Topraktır*" adlı makalesinde şunları dile getirmekteydi: "*...Bir yandan hükümet aşar borcu diye harmanları haczedip yolları bağlarken, bir taraftan banka memurları ellerinde çiftçinin idam*

¹⁰⁶⁴ Konuralp, **a.g.e.**, s.206-207.; Çelenk, **a.g.e.**, s.36-37.

¹⁰⁶⁵ **Yenigün**, 21 Ekim 1931.

¹⁰⁶⁶ **Yenigün**, 14 Kasım 1931.

¹⁰⁶⁷ **Yenigün**, 11 Nisan 1932.; **Yenigün**, 2 Nisan 1932.

¹⁰⁶⁸ **Yenigün**, 16 Nisan 1932.

beraati, köyden köye harmandan harmana koşup duruyorlar. Bir yandan zalim murabahacının icra ilanından bucak bucak kaçan çiftçi, bir taraftan silahlı tahsildarın tazyikinden yakasını kurtarmaya çalışıyor..!” Makalenin devamında özetle Fransız idarecilerinin temel amacının Türklerin topraklarını satması olduğu, Hamma, Humus çöllerine gitmesi bahsediliyordu. Aynı zamanda –sözde- Suriye’ye bağlı olduğumuz halde Aşar Vergisi’nin orada daha az olduğu, borçların takside bağlandığının oysaki Sancak’ta aynı durumun olmadığı eleştirilmekteydi.¹⁰⁶⁹ Tabii ki buradaki temel amaç mali ve iktisadi politikalarla kendilerine zorluk çıkaran Türkmenlerin topraklarını ellerinden almak, onların Sancak’tan ayrılmalarına yol açmaktı. Fransız idarecileri Sancak’taki Türk nüfusunu azaltarak, bölgedeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. 1933’te Suriye Ziraat Veziri Adalı Hacı Mahmut Antakya’ya gelerek şikâyetleri dinlemiştir.¹⁰⁷⁰ Şikâyetler bitmek bilmiyordu. 28 Kasım 1933’te Kırıkhan Mebusu Halil Bey, halkın dileklerini meclise yansıtmak için bir tahrir hazırlamıştır. Tahrirde halkın ziraat borçlarının tecil edilmesi istenmiştir. Borcu olan birçok kişinin hapiste yattığını, bu insanları oradan çıkartmanın gerekli olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷¹ Yine aynı yıl, İskenderun köylüleri, Sancak Meclisi’ne Aşar Vergisi’nin indirilmesi yönünde bir mazbata vermiştir. Köylüler, mazbata da yıllardır ecnebi hububatların Sancağa sokulması yüzünden kendi mahsullerini satamadıklarını, buna rağmen maliye tahsildarlarının köylünün çift hayvanatına ve ihtiyaçlarına el koyduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷² 1934 manda idaresi, hazineye ve tacirlere borçlu olan çiftçiden alacaklarını toplamak için her mahsul döneminde çiftçinin başına bir bekçi koyma kararı almıştır.¹⁰⁷³ Bu durum çiftçiye zulüm politikasının bir parçasıydı.

İzlenen mali politika sebebiyle birçok toprak sahibi iflasın eşiğine gelmiş, üretim azalmıştır. Yüzellilikler listesinde yer alan aynı zamanda Antakya Lisesi’nde Edebiyat öğretmenliği yapan Ali İlmî Fani¹⁰⁷⁴, izlenen mali politika sonucu 1929’dan

¹⁰⁶⁹ Şükrü Fehmi, “Başımızın Belası Hep Bu Topraktır”, **Yenigün**, 10 Ağustos 1932.

¹⁰⁷⁰ **Yenigün**, 12 Temmuz 1933.

¹⁰⁷¹ **Yenigün**, 29 Kasım 1933.

¹⁰⁷² **Yenigün**, 1 Aralık 1933.

¹⁰⁷³ **Yenigün**, 11 Temmuz 1934.

¹⁰⁷⁴ Süleymaniyeli muallim Şeyh Mehmed Abdülbaki Fani’nin oğlu olan Ali İlmî, 1878’de Kozan dâhilinde Kadirli kasabasında dünyaya geldi. 1908’den önce Adana’da resmi gazete yazarlığı ile matbaa müdürlüğünde, Cebel-i Bereket Tahrirat Müdürlüğü’nde, Adana Mektûbi Kalemî

beri en zengin ailelerin ipek, zeytin ürünlerine konan Aşar Vergisi'nden ötürü perişan halde olduğunu, büyük toprak sahiplerinin iflas ettiğini, kimisinin İstanbul'a, kimisinin Şam'a, kimisinin de Halep'e gittiğini anılarında belirtmiştir.¹⁰⁷⁵ Fransız idarecilerinin de temel amacı buydu. Böylelikle topraklar ele geçiriliyor, bir yandan ele geçirilen topraklara Ermeniler yerleştiriliyor, bir yandan topraklar Türkmen aşiretlerinin dışında kalanlara dağıtılıyordu. Fransız arşivine dayanılarak yapılmış araştırmada 1935 yılına kadar yapılan yerleştirmeler, toprak dağıtımı ve harcamalar şöyleydi:

Kırıkhan: 36 aile için arsa satılması için 202 TL harcanmıştı.

Soğuksu: 50 aile için tarım alanı açımı, beslenme, ev yapımı hayvan tedariki için 2476, 34TL harcanmıştır.

İkizköprü: toprak satımı, beslenme, ulaşım, 1025, 35TL tahsis edilmiştir.

İskenderun: 70 aileye yerleşme alanı açılması için 232,71 TL tahsil edilmiştir.

250 Hektar ikizköprü de, 110 hektar Soğuksu'da olmak üzere toplam 360 hektarlık alan 125 aile için yerleşime açıldı. Bununla beraber İskenderun'da 308 çiftçi ailesi ve 963 sanatla uğraşan aileye yerleşme imkânı sağlandı. Bu durum Yüksek Komiserliğin raporlarına Ermenilere bir diyet borcu olarak aksedilmişti.¹⁰⁷⁶ Sancak'ta keyfi uygulamalar da görülmekteydi. Özellikle Kırıkhan'da maliye tahsildarı Yusuf Garip Efendi hakkında vergileri keyfi olarak kesip, toplaması yönünde şikâyetler olmasına rağmen manda idarecileri hiçbir faaliyette bulunmamışlardı.¹⁰⁷⁷

mümeyyizliğinde ve Adana Sultanisi edebiyat ve Farsça muallimliğinde bulundu. 2. Meşrutiyet'ten sonra ise Osmanlı Meclis-i Mesusarı'nın ikinci döneminde (18 Nisan 1912-4 Ağustos 1912) Kozan mebusu seçildi. Adana'da yayımlanan Anadolu ve Teceddüd gazetelerinin başyazarlığını yaptı, ayrıca yine Adana'da Rehber ve Ferda adlarıyla iki gazete çıkardı. Kurtuluş Savaşı sırasında Ferda gazetesinde Milli Mücadele aleyhinde neşriyat yapması yüzünden 150'likler listesine dâhil edilen Ali İlmî, bir süre o sırada Türkiye sınırları dışında bulunan Antakya'da lisede edebiyat hocalığı yaptı. 1938'de 150'liklerin affı üzerine doğup büyüdüğü Kadirli'ye döndü ve 1964 yılında vefat etti. Bkz: <http://ktp.isam.org.tr/pdfdkm/09/dkm092504.pdf> (07.06.2013)

¹⁰⁷⁵ Abdurrahman Uçman, Handan İnci, **Bir 150'liğin Mektupları**, İstanbul, 1998, s.74-115.

¹⁰⁷⁶ Demir, **a.g.m.**, s.166.

¹⁰⁷⁷ **Yenigün**, 26 Haziran 1934.

1935 yılında Kırıkhan Kaymakamlığı'na atanan Süreyya Halef Bey, göreve başlar başlamaz, ekonomik baskı sonucu Türklerin ellerinden alınan topraklar konusunda ilgilenmeye başlamıştı. Köylüler borçlu ve zor durumdaydı. Başta Hacadur Ağa¹⁰⁷⁸ olmak üzere alacaklılar, köylünün tarlalarına komisyon götürürler, mahsule değer biçtirirlerdi. Mahsul, borcun yarısını karşılıyorsa toprak satılmazdı. Ancak komisyonun taraflı karar alması nedeniyle birçok köylü toprağını kaybetmiştir. İşte Süreyya Bey, Arap ve Ermeniler lehinde olan bu kararların önüne geçmek istese de Sancak İdaresi tarafından görevine son verilmiştir.¹⁰⁷⁹ Aynı yıl Suriye'de çiftçinin borçları ertelense de Sancak Maliye Bakanı Hasan Cabbar, bunun Sancak'ta uygulanmayacağını belirtmiştir.¹⁰⁸⁰ Ancak yoğun baskılar nedeniyle Sancak Hükümeti ile Suriye Finansman Bakanlığı arasındaki anlaşma üzerine, çiftçinin borçlarının (borcu 500 altın olanlar için) 15-20 yıl taksitlendirilmesi kararı alınmış; ancak kesinleşmemiştir.¹⁰⁸¹ Şükrü Balcı "*Ziraat Bankası ve Çiftçi*" adlı yazısında, Ziraat Bankası'nın hükümetin bankasının olmadığını, adından da anlaşılacağı üzere çiftçinin yararı için kurulduğunu; ancak bankanın çiftçileri ürküttüğünü dile getirmiştir. Ziraat Bankası'nda çiftçilerin tapularının bulunduğunu, hasat döneminde buradaki memurların, çiftçilerin başında can alacak gibi beklentilerini eleştirmekteydi. Balcı, havanın kötü olduğu mahsulün elde edilmediği zaman, borcunu ödeyemeyen köylünün borçlarının faiz yüzünden arttığını, köylüden alacakları toplama işinin bankaya devredildiğini vurgulamıştır. Köylü borcunu ödeyemeyince, ürünlerine el konuluyor, 8 kuruş değerinde olan bir buğday, 4-5 kuruşa satılıyordu. Elde edilen para, haciz memurlarına, alacaklılara gidiyordu.¹⁰⁸² MAH raporlarında da Türklerin bölgedeki arazilerin % 80'ine sahip olmasına rağmen, Fransız baskıları yüzünden topraklarını satmaya başladığı belirtilmiştir.¹⁰⁸³ Bu durum Fransızların bölgede izlediği zulüm politikasının açık örneğidir.

¹⁰⁷⁸ Hacadur Karabacakyan, 303 Rumi senesinde Bilan'da doğmuştur. Bilan tücceranından Karabet Karabacakyan Efendinin mahdumudur. Mahalli mektebe ilk tahsil hayatından sonra ticarete itilmiş, Amik ve İskenderun muhيتينin tanınmış tüccarları meyana girmiştir. On dört seneden beri Kırıkhan kazası idari meclis azalarındandır. Bkz: Mümtaz, a.g.e, s.137

¹⁰⁷⁹ Tekin , *Antakya Tarihinden Yapraklar...* a.g.e, s.73.

¹⁰⁸⁰ **Yenigün**, 26 Haziran 1935.

¹⁰⁸¹ **Yenigün**, 31 Temmuz 1935.

¹⁰⁸² Şükrü Balcı, "*Ziraat Bankası ve Çiftçi*", **Yenigün**, 27 Temmuz 1935.

¹⁰⁸³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18-e, D 74-1, F8 19 Eylül 1936 tarihli Dahiliye Vekaleti Vekili Saffet Arıkan'ın Riyaseti Cumhur Umumi Katipliğine sunduğu rapor. Aktaran bkz: Yaşar Demir,

Aşarın toplanması görevi özellikle Ermeni cemaatine verilmiştir. Ermeni cemaatinden David Efendi başkanlığında oluşturulan heyet köylere gönderilirdi. Bunlar özellikle Türkmenlerin yoğun yaşadığı Amik Ovası ve Kırıkhan mıntikasındaki toprak büyüklüğüne göre her yıl alınan Aşar Vergi miktarının 10 katını almaktaydı. Büyük bir zulme uğrayan toprak sahipleri Yüksek Komiserliğe başvursa da gereken yanıtı alamamıştı.¹⁰⁸⁴ Antakya, nahiye ve köylerinde bütün ekiminden elde edilecek ürün tahminini ve vergi oranını Reji İdaresi muhasebecisi Ropen Efendi adında bir Ermeni belirlemekteydi. Ropen Efendi vergi oranlarını Ermeni ve Türk köylerinde farklı uygulamakta ve Yüksek Komiserlik buna göz yummaktaydı. Özellikle vergi oranı Ermeniler lehine düşük belirlenirken, Türk köylerinde yüksek vergiler uygulanmıştır. Borcunu ödemeyen köylü aleyhinde dava açılmış, köylü mali yönden çökertilmiştir.¹⁰⁸⁵ Aynı şekilde Antakya'nın en büyük köylerini ve mezralarını oluşturan Kesap nahiyesinde 375 lira Aşar Vergisi istenmişken, Ordu nahiyesine bağlı 22 hanelik bir küçük köy olan Yenice Köyü'nden 1800, Kışlak'tan da 1500 lira vergi istenmiştir.¹⁰⁸⁶ Böylelikle Fransız idarecileri Sancak'ta ayrımcı bir politika izleyerek konumlarını güçlendirmeye çalışmıştır.

1936 Şubat ayında MC temsilcisi Kont Rober Düke Antakya'ya gelmiştir. Şükrü Balcı, temsilciyle yaptığı konuşmada Aşar Vergi'sinin köylüyü yoksullaştırdığını ve Amik Gölü'nün kurutulmasının köylünün yararına olacağını belirtmişti. Ancak Sancak'ın bütçesi gölün kurutulması için yeterli değildi.¹⁰⁸⁷ Özellikle gölün kurutulmaması için ödenek ayrılmamıştır.

1936 Mayıs'ında çiftçiler bir araya gelerek birtakım kararlar almıştır. Bu kararlarda Aşarın ilgası ve Ziraat Bankası'na olan borçların uzun müddet ertelenmesi istenmiştir.¹⁰⁸⁸ Şükrü Balcı Yenigün gazetesinde "Aşar Meselesi" başlığı altında olanları eleştirmektedir. Makalede, Aşarın kaldırılması, Ziraat Bankası'na olan borçların uzun bir müddet ertelenip, taksitlendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

"Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Hatay Politikası(1936-1939)", History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu'ya armağan, 2012, s.50.

¹⁰⁸⁴ Konuralp, a.g.e, s.207.

¹⁰⁸⁵ Konuralp, a.g.e, s.210.

¹⁰⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Şubat 1937, s.81-83.

¹⁰⁸⁷ **Yenigün**, 5 Şubat 1936.; **Yenigün**, 6 Şubat 1936.

¹⁰⁸⁸ **Yenigün**, 30 Mayıs 1936.

Şam’da çıkan “El Kabes gazetesi” şöyle yazmaktaydı:¹⁰⁸⁹ “*Aşar Vergisi’nin adilane bir surette cibayetini temin edici bir kanun bulunmayışı yüzünden yükselmekte olan şikâyetler ve bu şikâyetleri hükümet makamına duyurmaya memur edilen çiftçi heyetlerinin biri biri arkasından vaki olan müracaatları, nihayet alakadar vezaretleri faaliyete sevk etmiş ve bu işi kökünden halledip vaziyette de mütenasip yeni bir kanun vazi lüzumuna ikna etmiştir. Nitekim vüzera meclis, dün Maliye Veziri Vekili Bay Sait Guzzinin odasında toplanarak müzakerata başlamıştır.*” Nitekim ürün üzerinden aşarın alınması, Ziraat Bankası’na olan borçların taksitlendirilmesi tartışılmıştır. 5 Haziran 1936 tarihinde Maliye Reisi Hasan Cabbar, bu yıla özgü olmak kaydıyla Aşarın alınmaması yönünde kararname çıkararak, muhasipliklere tebliğ etmiştir.¹⁰⁹⁰ Ancak bu tebligat uygulamaya geçmemiştir. Bu gelişmeler üzerine, insanların zor durumda olduklarını gizleyemeyen Sancak İdaresi, Ziraat Bankası’nın bunlara bir yıl süreyle ve kefalet yoluyla tohumluk bedeli verilmesini istemiştir. Bunu üzerine banka memurları köylere giderek, mahsul çıktığında verilen 8 Suriye Lirası’nı ödemek şartıyla tohumluk bedeli vermişlerdir. Verilen parayla köylü tohumunu almıştır. Ancak banka memurları köylülere yapılan 8 Suriye Liralık tohum bedelinin dağıtımını bitirir bitirmez daha köylerden ayrılmadan bucak merkezine askerlerle gelen tahsildarlar köylülerden verilen paraları zor kullanarak geri almışlardı. Antakya Kaymakamı İbrahim Ethem Bey’e -ki Fransız manda yanlısı olan şahıs- şikâyet etseler de durum değişmeyecekti.¹⁰⁹¹ Uygulanan Aşar Vergisi politikasıyla 1934 ve 1935 yıllarında Türklere ait olan 22 bin hektar arazi Ziraat Bankası tarafından istimlâk edilmiştir.¹⁰⁹² MAH raporlarında manda idaresinden kaynaklı, Türklerin karşılaştığı sorunlara yer verilmiştir. Bu da Sancak Türklerinin “kültür” ve “mal” konusunda karşı karşıya kaldıkları politikadır. Bu amaçla Türkleri mali varlığını daraltmak için, Suriye’de uygulanmaktan vazgeçilen karar ve kanunlar merhametsizce Türklere uygulanmaktaydı. Böylelikle Türklerin ellerindeki arazi ellerinden alınmakta, Ermeni ve Halepli zengin Hıristiyanlara satılmaktaydı.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁹ Şükrü Balcı, “*Aşar Meselesi*”, **Yenigün**, 2 Haziran 1936.

¹⁰⁹⁰ **Yenigün**, 5 Haziran 1936.

¹⁰⁹¹ Konuralp, **a.g.e.**, s.209.

¹⁰⁹² **Aydın Tarihi**, Şubat 1937.s.81.; Duran, **a.g.e.**, s.169.

¹⁰⁹³ **ATASE Arşivi**, a.g.k, Dosya:13, Belge no:33.’den aktaran için bkz: Yorulmaz, **a.g.m.**, s.245.

Tabii ki burada temel amaç toprak satın alma yoluyla bir Ermeni Devleti kurmak ve Doğu Akdeniz ekonomisine sahip olmaktı.

Fransız idarecilerin iskân politikası, Ermenileri cesaretlendirmekteydi. Kırıkhan'dan Şam'da çıkan El Şaab gazetesine gelen mektup, Vahdet gazetesinde “*Kırıkhan Ermenileri ve Vatan-i Kitleli*” başlığı altında yayınlanmıştır. Arap gazetelerinin son günlerde İskenderun Sancağı'nın vaziyeti için yazdığını, bölgede bulunan Ermenilerin, Vatanilerle¹⁰⁹⁴ işbirliği yaparak Suriye'nin istiklalini ve Sancak'ın, Suriye'ye katılması yönünde faaliyette bulunduğunu yazmıştır.¹⁰⁹⁵

1937'de Sancak halkı, manda yönetiminin Ermenilere yönelik toprak satma politikasını MC'ye şöyle bildirmiştir:¹⁰⁹⁶ “*Bir senelik varidatın bir senelik vergiyle ödenmeyeceğini anlamış olan hükümet her sene köylere sürü sürü jandarmalar gönderir. Bunlar haftalar aylarca köylü hesabına yaşar ve nihayet fermanlar hazır olunca memurları gelir aşarı nakden tahsil etmek ister. Köylünün parası yok, memlekette mali vaziyet dolayısıyla mali kredi mevcut olmadığı için köylü aşar üzerine hariçten para bulamaz, aşar parası vermek için mahsulün bir kısmını satmak ister. Buna kanaat de edilmek istenmez ve nihayet köylünün aşarı veremediği bahane edilerek mevcut mahsul maliye memurları tarafından kamyonlara doldurularak nahiye ya da kaza merkezlerine gönderilir. Maliye tahsildarının arzusuna göre pek düşük bir fiyat ile yine tahsildarın tertip ettiği adamlara satılır. Esasen o günkü piyasadan bir fiyat ile satılmış olan mahsulün bedelinden bekçi ücreti, nakliye ücreti, han ücreti masarifi gasp ve haciziye namile birçok masraflar da kat' edildiğinden bütün mahsulü alınmış olan köylünün yine hükümete borcu kalır, maliye bu bakayayı köylü hesabına Ziraat Bankası'ndan alır ve köylünün bankaya olan borcu kabarrır. Esasen Ziraat'ın sermayesiyle ve sırf ziraate yardım maksadıyla teessüs etmiş olan Ziraat Bankası bunu vesile ederek bir ihtikâr sendikası zihniyetiyle bin lira*

¹⁰⁹⁴ Kuruluşu tam olarak bilinmemekle birlikte, 1937 yılında “İttihad-ı Anasır Cemiyeti” olarak kurulmuştu. Cemiyet ilk olarak Sancağın birliğini korumaktan yana tavır alırken, daha sonra bu fikrinden vazgeçerek adını “İhtilafî Vatanî” olarak değiştirmiştir. 16 Ocak 1938'de “Cemiyet-i İttihad-ı Vatanî” adıyla resmi olarak kurulacaktır. İlk teşkilatını Reyhanlı'da kurmak isteyen cemiyet başarılı sonuç alamamıştı. Usbeciler, Sancak idaresindeki yolsuzluk ve bozuklukları bu cemiyet mensubu memurlara yüklüyor, bu yüzden cemiyet hiçbir unsurda üye bulamıyordu. Ocak 1938'in sonunda cemiyet “İTTİAD-I VATANİ” adını alarak, İskenderun, Antakya ve Reyhaniye'de şubeler açmaya başladı. Bkz: Mehmet Tekin, “*İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri 6*”, **GKD**, Sayı 70, 1994, s.8-9.

¹⁰⁹⁵ **Vahdet**, 26 Mart 1936.(EK-30)

¹⁰⁹⁶ **Ayın Tarihi**, Şubat 1937, s.82.; Duran, **a.g.e** s. 168.

kıymetinde olan araziyi, iki yüz liraya banka namına istimplâk eder ve birkaç ay sonra gayrı Türk anasına satar.” Topraklar, Türkmen ağaları borçlandırarak, zorla ellerinden alınarak Ermenilere verilmekteydi. Seçim zamanı yaklaşınca, İttihad-ı Anasır Partisi’ne mensup tahsildarlar, Amik Ovası’ndaki Arap çiftçileri silah yoluyla tehdit ederek, çiftçilerin partilerine üye olmalarını istemişlerdi.¹⁰⁹⁷ Seçim zamanı toprak vaadleriyle halk, Arap ulusal kimliği altında birleştirilmeye çalışılmıştı.

29 Mayıs 1937’de Sancak Anayasası’nın kabulü ile Kırıkhan’daki Ermenilerin lideri Edvar Leonyan ile Haçator Ağa, Suriye’de 150.000 Ermeninin mağdur olmamaları için Sancak’taki Türklerle iyi geçinecekleri yönünde karar almışlardı. Ancak Halep Vatani Parti üyeleri bu kararı dinlemeyip, Musa Dağı Ermenilerini Araplarla birleştirme yönünde faaliyette bulunmuşlardı.¹⁰⁹⁸

19 Ocak 1938’de Amik Ovası’ndaki toprakların, Türklerden alınıp Araplara verilmesi yoluyla bölgenin Araplaşmasını isteyen El Urube gazetesi, “*Türklerin Artık Arazi ve Emlaklerinden de El Çekmeleri Her Haksızlığa Tahammül Etmeleri Lazım Gelinir, Orada Bir Araplık Meselesi Var*” başlığı altında Reyhaniye’de yaşananları anlatmaktadır. Gazete, Reyhaniye’de Ali Çuhadar ve Hamit Taceddin kendilerine ait araziye girince, Türkleşmiş Çerkezlerden Mustafa Hayri, Salih, hizmetçileri ve bir kısım kadınlar bu kişilere saldırmış, onları dövmüşlerdi. Türkleşmiş Çerkezler, Amik Araplarına saldırıyor şeklinde haber vermişti.¹⁰⁹⁹ Yine Suriye’deki Tunus ve Ziraat Bankaları, Türk çiftçilerini alacakları yüzünden sıkıştırıp ve bu maktasla bahçelerindeki sebzeleri haczetmişti.¹¹⁰⁰ Buradaki temel amaç toprakların biran önce Türklerin elinden alınmasıydı. Türk Hükümet’i Türkleri bu zor durumdan kurtarmak istemekteydi. Bu bağlamda Dâhiliye Vekâleti raporlarında yapılması gerekenler şöyle belirtilmekteydi:¹¹⁰¹ “*...Hatay Türklerinin en büyük izdirabı Hatay’daki eski Ziraat Bankası’nı istihlaf eden Suriye Bankası ile Tunus-Fransız Bankası’na olan borçlarıdır. Emlak sahibi halk tarlalarını bu bankalara karşılık göstererek borçlanmış ve bu borçlarını ödeyememişlerdir. Bu durum Türkler aleyhinde daimi bir tazyik vasıtası olmuştur. İşte bu tazyik vasıtasını*

¹⁰⁹⁷ Yenigün, 6 Şubat 1938.

¹⁰⁹⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-4 18-c, D 74-1, F-19-2.

¹⁰⁹⁹ Vahdet, 19 Ocak 1938.(EK-31).

¹¹⁰⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A 4-18-c, D 74-1, F-19-50.

¹¹⁰¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi: IV-18-C.D:74-1.F: 19-32.

ortadan kaldırmak ve hiç olmazsa Türk ve Türk muhibbi olan halka ilk iş olarak geniş bir nefes aldirmek için bu borç işini sur'atle ve iyi bir şekilde halletmek mecburiyeti vardır. Hataylı Türklerin Suriye Bankası'na bir milyon, Tunus Fransız Bankası'na da beş yüz bin lira ki ceman bir buçuk milyon lira borçları vardır. İş ve Ziraat Bankaları'nın veya hükümetçe tensip edilecek müesseselerin iştiraki ile Hatay'da açılacak İş Bankası'na bu borcu devren almak için bir buçuk milyon liralık bir sermaye temini icap eder. Ayrıca müstahsilleri kuvvetlendirmek üzere bilhassa Türk ve Türk'le beraber hareket eden Etili zürrai ikrazat yapmak için beş yüz bin ve ticari kredi ve muamelat için de beş yüz bin ki ceman bir milyonluk sermayeye ihtiyaç vardır ...” Fransız idarecilerin kontrolünde olan Ziraat Bankası'na karşı İş Bankası¹¹⁰² açılarak hem Türklerin borçları hafifleyecek hem de diğer unsurlar kazanılmaya çalışılacaktır. Ancak Suriye Bankası müdürü, Antakya tacirlerini toplayarak, Sancak'ta ikinci bir banka istemediğini, onların da bu durumu desteklemelerini istemiştir.¹¹⁰³ Bu vesileyle Suriye ve Lübnan Bankaları insanlara verdiği krediyi kesmiş ve tahakkuk eden alacaklarının birden ödenmesini talep etmiştir.¹¹⁰⁴ Böylelikle halk yıldırılmaya ve baskılara maruz bırakılmıştı. 1937 Ekimi'nde Şükrü Balcıoğlu “Çiftçi Borçları” başlığı altında, Tunus Bankası'nın aniden çiftçilerden alacaklarını tahsis etmek istemesinin insanları zor durumda bıraktığını, çiftçinin birçok sebepten dolayı iyi bir mahsul alamadığını belirterek, Sancak idaresinden gereken yardımın yapılmasını makalesinde dile getirmiştir.¹¹⁰⁵ Bu durum üzerine 20 kişilik bir çiftçi heyeti, Delegeyi ziyaret ederek Tunus ve Cezayir Bankalarının alacaklarını hemen istemesi nedeniyle müşkül durumda olduklarını anlatıp, yardım istemişlerdi.¹¹⁰⁶ Özellikle Fransız idarecileri, yaklaşan seçimlere tesir etmek için bankaya borcu olan Türkler üzerindeki şiddeti artırmışlardı.¹¹⁰⁷ Aynı zamanda Taşnaklar, “Türkiye Kürdistanı'nı” “Büyük Ermenistan'ın” bir parçası olarak gördükleri için, Hoybun Cemiyeti'ndeki Kürtlerle

¹¹⁰² 5 Mayıs 1937'de İş Bankası Müfettişi Sait Kuray Antakya'ya gelerek şube açma girişimlerine başlamıştı. Bkz: **Yenigün**, 5 Mayıs 1937. Aynı zamanda İş Bankası'nı tanıtan yayınlarda yapılmıştır. Bkz: **Yenigün**, 6 Mayıs 1937.; **Yenigün**, 7 Mayıs 1937.; **Yenigün**, 9 Mayıs 1937.; **Yenigün**, 14 Mayıs 1937.; **Yenigün**, 11 Haziran 1937.

¹¹⁰³ **Yenigün**, 19 Mayıs 1937.

¹¹⁰⁴ **Yenigün**, 23 Mayıs 1937.

¹¹⁰⁵ **Yenigün**, 16 Ekim 1937.

¹¹⁰⁶ **Yenigün**, 20 Ekim 1937.

¹¹⁰⁷ **Cumhuriyet Arşivi** A 4-18-c, D 74-1, F-62.

hareket ederek Ermeni topraklarını koruyabileceklerini düşünmüşlerdir.¹¹⁰⁸ Fransız idarecileri ve Ermeniler, çiftçilerin ellerindeki toprakları çeşitli yöntemlerle almak için büyük bir mücadele vermişlerdi.

Çiftçilerin tepkilerini önlemek için 9 Mart 1938’de Ziraat Bankası borçları hakkında delegeye bir mazbata verilmişti. Kırıkhan Ziraat Bankası’ndan alınan tebligata göre bir ay zarfında borçlarının yüzde onunu peşin verenlere indirim yapılacağı; ancak verilen süre zarfında borçlarını ödemeyenlerin arazilerinin açık artırma usulüyle satılacağı halka duyurulmuştu. Fakat hasat dönemi ve çiftçinin elinde para olmadığı için toprakla uğraşan kesim yine zor duruma düşmüştü.¹¹⁰⁹ Çiftçiler imza toplayarak Sancak makamına ve Yüksek Komiserliğe Ziraat Bankası’nı şikâyet etmiştir.¹¹¹⁰ 22 Mart 1938’de Naci Nayman’ın “*Sancak’taki Vergi Yüğü*” adlı makalesi, Ziraat Bankası’nı elinde bulunduran Manda İdaresinin uyguladığı çifte standardı en iyi şekilde özetlemektedir. Toprağı elinde bulunduran halk ağır vergi yüküyle Ziraat Bankası’na borçlandırılmakta ve toprakları zor kullanılarak alınmaktaydı. Fransız hükümeti mali konularda sınıflar arası ayrımcılık yapmaktaydı. Manda Hükümeti hiçbir kanuna sığmayacak şekilde faizcilik yaparak, üreticiyi zor durumda bırakmıştır. Bu durumun sorumlusunun manda idaresi ve Maliye Reisi olduğu makalede özetlenmiştir.¹¹¹¹

Hatay’ın Türkiye’ye katılımından sonra Yenigün gazetesinde anılarını neşreden Şükrü Balcı “*Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları*” adlı yazısında, Türk köylüsü üzerinde öldürücü siyaset takip edildiğini, Amik Ovası’ndaki Türklerin göçe maruz bırakıldıklarını belirtmiştir. Fransız sermayeli bankalara borçlandırılan çiftçinin bağı, bahçesi, hayvanının zorla elinden alındığını, köylünün hapisten kurtulmak için çocuğunu dahi sattığını dile getirmiştir.¹¹¹² Türk köylüsü, Fransız idarecileri tarafından zor durumda bırakılmaktaydı.

¹¹⁰⁸ AYTEPE, **a.g.m.**, s.52.

¹¹⁰⁹ **YENİGÜN**, 9 Mart 1938.

¹¹¹⁰ **YENİGÜN**, 16 Mart 1938.

¹¹¹¹ Naci Nayman, “*Sancak’taki Vergi Yüğü*”, **YENİGÜN**, 22 Mart 1938.

¹¹¹² Şükrü Balcı, “*Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları*”, **YENİGÜN**, 23 Temmuz 1944.

Arı İnan'ın Hamdi Selçuk ile yapmış olduğu söyleyişi de bu durumu teyit etmekteydi. Selçuk, İnan'a yaşananları şöyle aktarmaktaydı: *“Sancak'ta Türklerden çok Aleviler ve Ortodokslar tutulmakta, cemaat olarak Alevilerden Hasan Cebbara Maliye Reisi yapılmakta ve böylelikle Türkler tazyik edilmekteydi. Türkler, sebze ve meyvelerini, diğer unsurlar sattıktan sonra satmakta, bu durum Türk köylüsünün ürünlerinin bozulmasına neden olmaktadır.”*¹¹¹³ Borcunu ödeyemeyen köylünün ürününe aç kalsa dahi el konulmakta, ürünler başkalarını satılmaktaydı. Bu bağlamda Yüksek Komiser Kont Dö Martel'in emriyle Fransa için 600.000 ton hububat borcu olan köylülerden temin edilmiştir.¹¹¹⁴ Türkler zor durumda bırakılarak, bölge topraklarının Ermeni ve Araplara verilmesi yoluyla Hatay'ın sorunsuz bir şekilde Fransız mandasındaki Suriye'ye bağlanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda manda idaresi Arapların seçim dönemi zamanında yaptıklarına göz yummaktaydı. Bu bağlamda, Amik Ovası'ndaki Arap çetelerinden Cevri Fehim ile kardeşleri Talat ve Fehmi, Saçaklı, Telfa, Telşeir, Sabuni ve Mirmarana ait Türk köylerini basarak onların hayvanlarına ve erzaklarına el koymuşlardı.¹¹¹⁵ Türk köylüsüne kan kusturan Amik'te, Dört Yol'da Reyhaniye'de yolsuzluk yapan Eski Maliye Reisi Hasan Cabbar'ın sağ kolu olan Yusuf Garip, hapse atılsa da üç gün sonra manda idaresince serbest bırakılmıştır.¹¹¹⁶ Bütün yaşanan olumsuzluklara rağmen, manda yönetiminin olaylara karışmaması toplumsal hafızada derin yaralar bırakmıştır.

Hatay meselesi ve Fransızların politikası yüzünden Ermeniler ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilki, Taşnaklardı.¹¹¹⁷ Taşnaklar, Türk düşmanı ve Fransız dostudurlar. Fransızlardan silah yardımı görüp, Araplarla işbirliği içerisindeydiler.

¹¹¹³ İnan, a.g.e, s.242.

¹¹¹⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 19-23.

¹¹¹⁵ **Atayolu**, 29 Mayıs 1938.

¹¹¹⁶ **Atayolu**, 31 Mayıs 1938; **Atayolu**, 3 Haziran 1938.

¹¹¹⁷ Umumi Merkezleri Paris'tir. Kırıkhan'daki elebaşları: Ador Leonyan, Belediye Reisi İstefan, Dr. Leon, Mütahit Misak Azeryan'dır. İskenderun Taşnaklarının ileri gelenleri Eczacı Papasyan, Eczacı Misakyan'dır. Süveydiye'de Mebus Moses Derkalosyan Taşnak şefidir. Süveydiye'nin çoğu Taşnak olup, silahlıdır. Kırıkhan'da 100 kadar Taşnak vardır. İskenderun'un kuzeyinde Atik'te 9, Soğukoluk köyleri tamamen Ermenidir. Antakya'da 50-60 Ermeni olup bunlar sadece ticaretle uğraşmaktadırlar. Taşnakların asker gibi eğitim gören izci teşkilatları vardır. Bunlar sarı, kırmızı, açık mavi Ermeni bayrağı taşırlar. Bir yere gittiklerinde bindikleri otomobillerin sağına Fransız, ortasına Ermeni, solunada Suriye bayrağı çekerlermiş. Bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18-c, D 74-1, F 93-1.; Ayrıca bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 19-4.

İkincisi ise Hınçaklardı.¹¹¹⁸ Hınçaklar, Türk dostu olup, Arapları sevmezlerdi. Bunlardan bazıları Hatay'ın Türkiye'ye katılımı için destek vermişlerdi.¹¹¹⁹ Sonuç itibariyle Fransızların izlediği politika nedeniyle Ermenilere iki seçenek kalmıştır. Ya Türk Hükümeti lehinde Türklerle hareket edeceklerdi ya da Fransızların toprak dağıtımına ve bölgede anarşi ortamı yaratarak Türkleri sindirme politikası dolayısı ile Araplarla işbirliği yapacaklardı.

2.5.2 Hatay Devleti Dönemi Ermeni Göçleri ve İskân Politikası

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulunca Aşar Vergisi meclis gündemine alınmıştır. İskenderun Mebusu Hamdi Selçuk ve Antakya Mebusu Suphi Bereket Aşarın ilgası hakkındaki kanun tasarılarını meclise sunmuşlar ve Aşar uzun tartışmalar sonrasında kaldırılmıştır.¹¹²⁰ Türkiye'ye iltihak ile de çiftçiye yardım edilmeye başlanacaktır.¹¹²¹ Özellikle, Fransızlar tarafından borçlandırılan çiftçilerin Ziraat Bankası'na olan borçları 30 yıl, Tunus Bankası'na olan borçları da 15 yıl taksitlendirilmiştir.¹¹²² Böylelikle manda döneminde Aşar Vergisi vasıtasıyla Türk çiftçilerinin topraklarının alınmasının önüne geçilmiş olundu.

Hatay'da seçimler yaklaşırken, Vatani Partisi'nin desteğiyle Suriye'den kamyonlarla 300 Ermeni Hatay'a yerleştirilmiş ve Fransızlar tarafından silahlandırılmıştır.¹¹²³ Bütün bu olaylar cereyan ederken, Musa Dağı'nda yaşayan Ermenilerin temsilcisi Tomas Karnosiyen ve Muses Harborban, Vali Abdurrahman

¹¹¹⁸ Halep ve İskenderun'da gizli teşkilatları vardır. Silahları var olup, gizli tutmaktadırlar. **Aynı belge.**

¹¹¹⁹ Hınçakların başı olan Artin ve Dikra'nın babaları Badros, Hatay'ın Türklere geçmesini istediklerinden Türkiye Hükümeti tarafından verilecek ver vazifeyi seve seve yapmaya hazırdılar. Artin, Taşnak ve Türk düşmanı Arap liderlerini öldüreceğini belirtmekteydi. **Aynı belge. Bkz:** (EK-32)

¹¹²⁰ Tekin, **Hatay Devleti...a.g.e.**, s.176-475.; Yenigün Gazetesi'nde 1 Haziran 1939'da Arılardan beri köylünün başında baykuş gibi tüneyen Aşar Vergisi'nin kaldırıldığından bahsetmektedir. Bkz: **Yenigün**, 21 Haziran 1939.; Tarık Mümtaz, "*Aşar Belası*" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Meşhur Aşar belasıyla, emlak vergisi akar darı başı gibi dili dilimize uymaz, hükmü işimize gelmez, biçimsiliğine can dayanmaz bir sürü bayat mal da Hatay'dan süpürülüp atılmıştır. Genç ve değerli Maliye Vekilimiz Cemal Baki'nin ellerine sağlık". Bkz: **Hacıvat –Karagöz**, 16 Nisan 1939.; **Yeni gün**, 21 Nisan 1939.

¹¹²¹ Selim Çelenk, "*Tam Yerinde Bir Karar.*" **Yenigün**, 26 Eylül 1939.

¹¹²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.6, CXI, 1940, s.336.

¹¹²³ Tekin, **Hatay'ın İşgal Yılları... a.g.e.**, s.341.; Oy amaçlı yerleştirilen Ermeniler, bölgede silahlanmışlardır. Bkz: **Atayolu**, 28 Mayıs 1938., Bir ay sonrada Batıyaz'da yağılan toplantıda Türkler aleyhinde faaliyette bulunulmayacağına yönelik kararlar alınmıştı. Bkz: **Atayolu** 12 Haziran 1938.

Melek'i ziyaret ederek rejime ve hükümete bağlı kalacaklarını bildirmişlerdir.¹¹²⁴ Ancak 1938'in ortalarına doğru Ermeniler, Hatay'dan göç etmeye başlamışlardı. Özellikle ekonomik faaliyetlerini Lazkiye'de sürdürmek isteyen ve nüfusları 4.000 olan Kessap Ermenileri, Lazkiye'ye göç etmişlerdi. 9 Ağustos 1938'de bu konuyla ilgili geniş ve teferruatlı bilgi verilmiştir. Rapora göre; Kırıkhan ve havalisi bölgesinde Ermeni göç faaliyeti devam etmekteydi. Kırıkhan'ın güneyindeki Soğuksu Köyü'nde 37 Ermeni ailesinden, 12 aile kalmıştı. Köyde göç başlar başlamaz, Taşnaklar ve Beyrut'tan MC delegesi Borni gelerek, Ermenilere topraklarını terk etmemelerini, kendilerinin MC himayesinde hiçbir zarara uğramayacaklarını belirtmiştir. Daha sonra İskenderun'un Soğuksu Köyü'ne uğramış, orada Ermenilerden sahipsiz kalan toprakların vaziyetiyle meşgul olmuştu. Bütün uyarılara rağmen Ermeniler topraklarını bırakıp, şehri terk etmeye devam etmişlerdi.¹¹²⁵ Aynı zamanda Suriye'deki basın Musa Dağı'nda sürekli çatışmalar olduğu yönünde haber yapmaktaydı. 23 Şubat 1939'da "*Lakronik ve El İnşa*" adlı gazeteler Musa Dağı'nda Ermeni ve Arapların Hatay bayrağına hücum ettikleri ve bayrağı paramparça ederek hükümete saldırdıklarını yazmışlardı. Bu durum üzerine Ermeni Mebusları Mihran Keşişyan, Marsel Balit ve İsa Kazancıyan olanların yalan olduğunu beyan etmişlerdi.¹¹²⁶ Suriye basını Ermeniler üzerinden politika yapmaları, dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmalarından kaynaklanmaktaydı.

Her şeye rağmen göçlerin devam etmesi üzerine Antakya Ermeni Patriği Mgr Khat Atchadian'ın, Albay Collet'e gönderdiği deklarasyonda şu ifadeler yer almıştır:¹¹²⁷ "*Ermeni milleti sizi Ermeni çıkarlarını savunan ve bir yıldır Fransa'nın Sancaktaki politikalarını saklamayan biri olarak bilir. Fakat size Ermeni milletinin çoğunun Sancak'tan 23 Temmuz'dan önce gitmeye karar verdiğini söylemek zorundayım*". Görüldüğü üzere göç kaçınılmaz bir hale gelmişti. 23 Temmuz 1939'da Fransız askerleri bölgeden çekilince, Hatay'da yaşayan çeşitli unsurları içeren bir kanun çıkarılmıştı. Buna göre; Türk olmak istemeyen ve Türk olmayan kimse varsa, onlara altı ay içinde bulunduğu yerdeki hükümet dairesine başvurarak

¹¹²⁴ Yenigün, 16 Temmuz 1938.

¹¹²⁵ ATASE Arşivi, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, Dosya:15, Belge no: 188.'den aktaran bkz: Pevlivanlı vd., a.g.e, s.104.

¹¹²⁶ Yenigün, 2 Mart 1939.

¹¹²⁷ Demir, a.g.m, s.170.

seçme hakkını kullanma yetkisi verilmektedir. Bu durumda olanlar 18 ay içinde Hatay topraklarından çıkmak zorunluluğunda olacaklardır. Altı ay sonrasında ise hiç kimse bu seçme hakkını kullanamayacaktır.¹¹²⁸ Aynı şekilde Fransız gizli servisi özellikle Kırıkhan'daki Ermeni din adamlarına ve ileri gelenlerine aşağıdaki deklarasyonu göndermiştir:¹¹²⁹

- 1) Ermeniler bir buçuk yıl içinde mal varlıklarını satabilirler.
- 2) Altı ay içinde resmi kimliklerine karar vermek zorundadırlar.
- 3) Türk vatandaşlığını seçmeyenler bir buçuk yıl içerisinde, Sancak'ı terk etmek zorundadırlar.
- 4) Göç en son Fransız askerlerinin Sancak'ı terk etmiş olacağı 21 Temmuz'dan sonra başlayacaktır.
- 5) Askeri araçlar Ermenilerin taşınması sırasında kullanılacaktır.
- 6) Sığınmacılar Lübnan sınırında Balbek'te ve diğer yerlerde barınacaktır.

Fransızlar önceleri Ermenilerin bölgede üstün bir konuma gelmesini isterken, göçün gerçekleşmesi için ilginç bir şekilde yoğun bir çaba sarf etmiştir. Aynı şekilde Taşnak örgütünün de¹¹³⁰ Ermenilerin Halep'e göçünde etkisi büyük olmuştur. Senatör Gustave Gautherot Hatay'ı ziyareti ve Ermeni Genel Yardımlaşma Birliği'nin, Bakanlar Kurulu'na göç taleplerini acındırarak bildirmesi süreci hızlandırmıştır. Hatta bu amaçla propaganda yapanlar için 1.500 ile 3.000 lira ve Balbek'te arazi vaat edilmiştir.¹¹³¹ Fransızların göçü desteklemesindeki en büyük neden, artan Almanya tehdidi ve İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçti. İngilizler, Akdeniz'de güvenliği sağlamak için Türkiye ile ortak bir demeç yayınlamıştı. Fransa

¹¹²⁸ **Parlamento Tarihi**, C2. B7, 1939, s.1133-1134.; Emniyet Müdürlüğü ilanı için bkz: **Yeniğün**, 23 Ağustos 1939.

¹¹²⁹ Demir, **a.g.m.**, s.170.

¹¹³⁰ Taşnaklar elinde felaketten felâkete uğrayan zavallı Ermeniler komitecilerin ve çetecilerin tedhişinden kurtuldukça hakikati söylemekten çekinmemektedirler. Hatta işitildiğine göre birçokları şimdiden Türklerle anlaşma teşebbüsüne girmişlerdir. Onların en büyük emelleri bugün Haleb de ve şimâli Suriye de elde ettikleri iktisadî ve ticarî tefevvuku muhafaza etmektir. Bir vakitler Halebî Ermenistan merkezi yapmayı dahi düşünmüşlerdir. Etraftaki araziye Araplardan alıyorlar ve aralara Ermeni muhâciri yerleştiriyorlardı. Bir Ermeni Filistin'i de orada yaratılacaktı. Bu teşebbüs hâlâ devam etmektedir. Taşnakların bugün Arablık davasını Araplardan fazla gütmek istemelerinin sebebi de budur. Bkz: Kemal Yakut, "*Arap Dünyası'nın Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavri ve Türk-Arap Muhadesti Cemiyeti*", **AAMD**, S.62, C.XXI, Temmuz 2005.

¹¹³¹ Demir, **a.g.m.**, s.171.

da bu ittifakın içinde yer almak istemiştir. Türkiye ise Hatay'ın kendi ülkesine katılması durumunda buna izin vereceğini söylemişti. Fransa'nın bu durumu kabullenmesinde savaşın ve İngilizlerin büyük bir etkisi olmuştur.¹¹³²

Ermeniler kendilerine yönelik kıyım hareketi başlayacağından korkmaktaydılar. Abdurrahman Melek anılarında, Kırıkhan ve Belen'de iki sarhoşun Ermenileri dövmesi, bir Ermeni Mebusu'nun Kıbrıs'a gittikten sonra istifa ettiğini iletmesi, Kesep nahiyesinde Ermenilerin, jandarma tarafından dövülmesi, bir müsteşarın Turizm Oteli'nde Hıristiyan garsonu tokatlaması hadiseleri Ermeniler üzerinde korkunç bir etki yaratmıştır diye bahsetmişti.¹¹³³ Selim Çelenk ise anılarında yaşananlardan şöyle bahsetmekteydi:¹¹³⁴ *“Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının artık bir oldubittiye getirileceğini ve bu isin yakın olduğunu anlayan Türk olmayan topluluklar yavaş yavaş Suriye ve Lübnan'a yerleşmek üzere göç hazırlığına koyulmuşlardı. O sırada Hatay'da 25 bin kadar Ermeni yaşamaktaydı. Bunların hemen hepsi –pek azı müstesna- Türk İdaresinde yaşamak istemiyor, Fransız makamları da kendilerini göçe teşvik ediyordu. Ermeni iş adamlarıyla Ortodoks Rumların bir kısmı, Hatay'daki işlerini tasfiye ederek yavaş yavaş göçe başladılar. Bunlar daha sonra Halep, Beyrut ve Lazkiye'ye yerleşiyorlardı. En çok Ermeni yoğunluğu Kırıkhan ve Musadağı köylerinde bulunmaktaydı. Hatay Millet Meclisindeki Ermeni Milletvekillerinden Davıdyan, herkesten önce Beyrut'a kaçtı. Bunu Ermeni cemaati başkanı ve Milletvekili İsa Kazancıyan¹¹³⁵ izledi... Öte yandan Avrupa'da siyasal hava çok kararmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın belirtileri esmeye başlamıştı. Bu bakımdan Hatay davasının bir an önce kesin bir sonuca bağlanması gerekiyordu. İki hükümet arasında bu alanda siyasal görüşmeler hızlandı. Tek zorluk, yukarıda da işaret ettiğim gibi, sınır anlaşmazlığında kalmıştı. Fransızlar, o zamana kadar Antakya'ya bağlı olan Kesep bucağının Suriye'de kalması için ısrar*

¹¹³² Oran(ed.), **a.g.e**, CI,s.290.

¹¹³³ Melek, **a.g.e**, s.82.; Bazıları da iltihak sonrası kötü muamele göreceğinden Beyrut'a kaçmış. Bkz: Türkmen, **a.g.e**, s.113.

¹¹³⁴ Çelenk, **a.g.e**, s.100-104.

¹¹³⁵ 01.07.1880 tarihinde Antakya'da doğmuştur. İsa Kazancıyan'nın anne adı Keşfun, baba adı Varis'tir. Evli olan İsa Kazancıyan'nın çocuğu yoktur. Antakya Nüfus Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre din hanesi boştur. Cumhuriyetin beşinci kuruluş yıldönümünde Hatay'dan Türkiye'ye giden heyette yer almıştır. Bu törenin ardından diğer yıldönümü münasebetiyle Ermeni Vekil Haçadur Karabcakyan ile beraber gazetecilere verdikleri beyanatta Hataylılarla aralarındaki tek farkın din olduğunu; kendilerini Türk olarak gördüklerini ifade etmiştir. İsa Kazancıyan Antakya da yaşayan Ermeni Cemaatin lideri konumundadır. İlhaktan kısa bir süre sonra Türkiye'den ayrılmıştır. Beyrut'a gitmiş ve orada vefat etmiştir. Bkz: Duman, **a.g.t**. s.81-82.

ediyorlardı. Kesep'te 10 bin kadar Ermeni yaşamaktaydı. Bu bucakta halkın hepsi okuryazardı, bir kısmı da bir yabancı dil biliyordu. Fransızlarla bu sınır işi çok çetin çatışmalara yol açtı. Ancak Avrupa'daki siyasal havanın ağırlaşması bu konuda fedakârlık yapmamızı gerektiriyordu. Sonuç olarak Kesep'ten vazgeçtik ve Hatay davasını bugünkü sekliyle çözümlenmek zorunda kaldık.”

MAH raporları Ermeniler ile Hıristiyanların göç etmesi sebeplerini 5 başlık altında toplamaktadır:¹¹³⁶ 1) Gümrük Meselesi 2) Fransız propagandası 3) Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı korkusu 4) Taşnak propagandası 5) Hicret edenlere Fransızların çok kolaylık sağlamasıydı.¹¹³⁷ Başbakanlık Arşivi'ndeki, İçişleri Bakanlığı tarafından, Başvekâlet Yüksek makamına, Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliği'ne, Genelkurmay Başkanlığı'na, Hariciye Vekâleti'ne arz olunmuş Milli Emniyet Hizmetlerine yazılmış belgeye göre;¹¹³⁸ 1) Komitacı Ermenilerin hicretin umumi olmasını, Türk zulmüne karşı protesto mahiyetinde telakki edilmesini arzu ettiklerinden yaptıkları tahrik ve tehdit 2) Suriye'de bu anasırın ihtiyaçları olan Fransızların teşviki 3) Müstakil Hatay Devlet ricalinin sui idaresi 4) Suriye'deki ucuzluk 5) Sancak'taki işsizlik 6) Maziye ait korkular, düşmanlıklardır. Çeşitli etkenler Ermenilerin göçü üzerinde etkili olmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden elde edilen belgede, Halep İstihbarat Zabiti Capitaine Bertrand ile Beyrut'ta vazifedar olduğu söylenen Lieutenat Octave adındaki bir zabıt ve Bourdonjon adlı bir sivilin İskenderun'a giderek, kontratı bitmekte olup, Hatay'dan hicret edecek olan İskenderun Nafia Atolyesi şefi Brunier adlı bir Fransız'ın evine misafir oldukları bilgisi yer almıştır. Burada Emniyet Müşaviri “Zannardi”, Liman Müşaviri “Delerme”, İskenderun Service Speciaux

¹¹³⁶ ATASE Arşivi, II.Dünya Harbi Koleksiyonu, Dosya:15, Belge No: 182'den aktaran bkz: Pehlivanlı vd., a.g.e, s.105.

¹¹³⁷ **Gümrük Meselesi:** Gümrüklerin Hatay'a devrolunacağı, transit işlemlerinin kesileceği, Suriye Hükümeti'nin göçmenleri kabul etmeyeceği, Haleb'e belli bir süre sonra geçmeyen otomobil ve kamyonların plaka numaralarının geçerli olmayacağı söylentisi. **İltihak Meselesi:** İltihaktan sonra mecburi askerliğin başlayacağı, Suriye'ye pasaportlu geçiş olacağını, bunun bedelinin de 40 lira olacağı yolundaki söylentisi. **Propaganda Meselesi:** Bunu yapanlar Taşnaklardan Moses Derkalosyan ve İzmirliyan, İskenderun istihbarat tercümanı Haçit Peltikyan, Sakallı Burgoyan, Liman Şirketi Müfettişlerinden Dülerm, İskenderun'da Zennardi. Nafia Atölye Şefi Bronye ve Dömülen'dir. Halep'ten gönderilen Eczacı Semercibaşyan'ı göçün sebeplerinin ekonomik olduğunu söylemiştir. bkz: aynı yer.

¹¹³⁸ BCA, 030.10.0.0, Yer no: 225.515.26.

kâtip ve tercümanlarından Yanko Kasiye, Haçik Peltekyan ve Emniyet memurlarından Artin Hamalyan ile görüştükları belirtilmişti. Görüşmede yaşananlar şöyleydi:¹¹³⁹ “*Müstahberata nazaran, Capitaine Bertrand ile Lieutenant Octave, Service Speciaux’nun idare ettiği söylenen Ermeni hicretini tanzim ve bilhassa mütereddit olan büyük bir kısım Ermeniye buna teşvik etmiş ve 15 gün zarfında hicret etmeyeceklerine, ileride Türklerden görecekları tazyik karşısında hicrete mecbur oldukları takdirde kendilerine Fransızlarca maddi yardım yapılmayacağını söyleyerek tehditla bulunmuştur. Lağvına karar verilip eşya ve evrakı Halep’e nakledilmek üzere olan İskenderun Service Sipeciaux zabıtlığı tercümanı Haçik Peltekyan ve Fransız emniyet memurlarından Agop ile Artin Hamalya’nın hicreti temine memur edildikleri de cümle istihbarattandır.*

Pol Kayuka ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle dile getirmekteydi:¹¹⁴⁰ “*Türk askerinin Hatay’a girmesi ve iltihakın yakınlaşması üzerine Ermeniler öldürüleceklerinden korkmuşlardı. Bu sebeple çoğu Ermeniler, Alevilerin evlerinde saklanmışlardı. Fransızlar Samandağ’dan Belen’e kadar olan yerlerdeki Ermenileri kamyonlarla alıp, Suriye, Beyrut ve Lübnan’a yerleştirmişlerdi. Ermenilerden kalan birçok mala el konuldu ve onların yaşadıkları yere çeşitli yerlerden gelen Türk aileleri yerleştirildi. Özellikle Kırıkhan bölgesine Karadeniz’den gelen insanlar yerleştirilmişti. Bu aileler hala Hatay’da yaşamlarını sürdürmüşlerdi.*”

Göçler genelde Lazkiye, Beyrut, Halep’e yapılmaktaydı. Buradaki “İskân Cemiyetleri” Ermenileri yerleştirmekte, işsiz olanlara günlük 4 frang vermekteydi. Fransızlar Ermenileri, Lazkiye’nin kuzeyine Türklerin yoğun olduğu yerlere yerleştirerek, Ermeni nüfusunun çoğunluk oluşturmalarına çalışmaktaydı. Lübnan’a yerleştirilenler için Marunî Patriği Arido uğraşmaktaydı. Ermeniler, gittikleri yerde Türklerin kendilerine zulüm ettiklerini, kapılarına işaretler koyduklarını, Musa Dağı’nda onlara silahla karşı geleceklerini; ancak Beyrut’tan gelen emirle bundan vazgeçtiklerini anlatmışlardı.¹¹⁴¹ Görüldüğü üzere Hatay’ın Türkiye’ye iltihak etmesini istemeyen Ermeniler, ilhak sonrası da faaliyetlerini Suriye’de sürdürmüşlerdi. Ancak Türk Hükümeti’nin aldığı önlemlerle karşıt faaliyetlerin

¹¹³⁹ **Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi**, Yer 2/ 10-14, Fihrisat No: 4642-1.

¹¹⁴⁰ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme.

¹¹⁴¹ **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 225.515.26.

önüne set çekilmiş, İkinci Dünya Savaşı süreci sayesinde de Ermenilerin zararlı faaliyetleri kısmi olsa da önlenmişti.

2.5.3 Hatay Vilayeti Dönemi Göçler ve İskân Politikası

Atatürkün ölümü, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geçişinden sonra iltihakla birlikte göçler hızlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllarda göçmenleri taşımak için 400 askeri araç ve 2 gemi kullanılmıştır. Musa Dağı Ermenileri yürüyerek, Lazkiye'ye geçiş yapmışlardır.¹¹⁴² Hatay'dan göç edenler yaklaşık olarak 48.000'i bulmuştur. Ermeniler, 26.500 kişi ile göç edenler içinde başı çekmiştir. Onları 11.500 kişi ile Ortodokslar, 6.000 kişi ile Araplar, 3.000 kişi ile de Aleviler izlemiştir.¹¹⁴³ Alevilerin neden göç ettikleri konusunda fazla bilgi olmamakla birlikte, büyük olasılıkla Suriye'deki akrabalarının varlığı ve Hatay'daki yeni rejimin neler getireceği korkusu olmuştur. Dâhiliye Vekâleti'nin Genelkurmay Başkanlığı'na gönder 9 Ağustos 1939 tarihli bir yazıda şunlar belirtilmekteydi:¹¹⁴⁴

“Hatay’da Ermenilerden başka Rum, Alevi, Çerkez ve Sünni Araplardan da Suriye’ye göç edenler olduğu bildirilmektedir. Buna göre; Sancak’ta Sünni Arap olup da orada mal ve mülk sahibi olanlardan göç edenlerden çok azdır. Fakat Hatay’ın Reyhanîye kazası ve Amik bölgesi köylerinde çiftçi sıfatıyla oturanlar veya Antakya’nın güney ve güneydoğu bölgelerinde ziraatle uğraşanlardan ve bir kısmı da şehirlerde oturup ticaret ve siyasetle uğraşanlardan bir çoğu Suriye’ye göç etmiştir. Hatay’da Rumlar azınlıktadır. Ortodoks mezhebinden olan bu Rumlar, kısım kısım göç etmektedir. Suriye ve Lübnan’a gelen Rum muhacirlere, Havran Sancağı Rum Ortodoks Metropoliti’nin sert girişimleri üzerine Fransızlar tarafından yardım edilmektedir. Söz konusu Ortodoks Rumların çoğunluğu esnaf ve sanatkârdır. Hatay Çerkezleri daha çok Reyhanîye çecresinde bulunmaktadırlar. Bunlar Hatay davasında fiilen lehimizde çalışmış ve buraya yerleşmiş olup iş ve güç sahibi olduklarından göç etmelerine ihmal verilmemektedir. Ancak ‘Kara Ömer’ gibi bazı Çerkez kıskırtıcılarında etkisiyle bazı Çerkezlerin nüfusunun ancak onda biri kadarı olur. Kürtlerin göç etmeyecekleri anlaşılmaktadır. Halep’teki Kürt bozguncularından Memduh Selim, Şamda’ki Bedirhaniler ve bütiin eski Hoybuncular

¹¹⁴² Demir, a.g.m, s.172

¹¹⁴³ Grosson’un Antakya’dan 23 Ocak 1940 tarihli mektubu. Aktaran: Ada, a.g.e, s.223.

¹¹⁴⁴ ATASE Arşivi, a.g.k, Dosya: 17, Belge no: 28-30’dan aktaran bkz: Yorulmaz, a.g.m, s.246.

Hatay Kürtlerinin, Kürt miktarının artırılması için Cezire bölgesine göç etmelerini istemektedirler.” Hiç kuşkusuz yaşanan göçler şehrin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapısını etkileyecektir.

Ermeniler kamyonlarla ve denizden şileplerle Suriye’ye, ABD’ye ve Avrupa’ya göç etmişlerdir. Ermenilerden kalan bağ ve bahçeler bölgeye yerleştirilenlerin malı olmuştur.¹¹⁴⁵ 10 Ağustos 1939’da Şükrü Balcıoğlu, “*Hatay ve Göçmen İskânı*” adlı makalesinde, Hatay’da boş arazinin çok olduğunu, buraların göçmen iskânı için uygun olduğunu, Cumhuriyet idaresinin bölgedeki iskân politikasını desteklediğini belirtmişti.¹¹⁴⁶ 29 Aralık 1939’da Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer ile irtibata geçilerek, Erzincan depremzedelerinin Hatay’a yerleştirilmesi Dâhiliye Vekâleti’ne bildirilmişti.¹¹⁴⁷ Ocak 1940’ta 3000 felaketzede Hatay’ın Reyhanîye, Kırıkhan, İskenderun ilçelerine yerleştirilmişti.¹¹⁴⁸

Özellikle Samandağ’da altı köyde Ermeni nüfusu yoğunlukta idi. Bunlar: Yoğunluk, Hıdırbey, Vakıflı, Eriklikuyu, Batıyaz, Kapısu’ idi. Yoğunluk’tan giden Ermenilerin yerine, Hassa, Akbez, Osmaniye, Bahçe ve Gâvur dağlarından gelenler yerleştirilmiştir. Hıdırbey Köyü Ermenileri yerine, çeşitli yerden getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Vakıflı Köyü Ermenileri, tercihlerini Türkiye’den yana kullanmışlardı. Eriklikuyu ve diğer köylere Altınözü, Antep, Osmaniye’den gelen Türkler yerleştirilmişti.¹¹⁴⁹ 1938’de Hatay sınırının belirlenmesinden sonra da Çerkezler, Türk kökenli oldukları için bir Hatay’a yerleştirilmişlerdi.¹¹⁵⁰ Bugün Türkiye’deki Kuzey Kafkasyalılardan sadece Hatay bölgesinde yaşayan Çerkezler kendi sülale adlarını taşımaktadırlar.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁵ Arif Okay, “*Hatay’da Yakın Tarihin En Büyük Göçü: Ermeni Göçü*”, **Antakya Kültür ve Sanat Dergisi**, 2011, Yıl 1, S.3., s.34-35.

¹¹⁴⁶ **Yenigün**, 10 Ağustos 1939.

¹¹⁴⁷ **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 119.843.8.

¹¹⁴⁸ **Yenigün**, 6 Ocak 1940.; **Yenigün**, 9 Ocak 1940.

¹¹⁴⁹ Refik Kireççi, Samandağ, İskenderun, 1998, s.67-70.; Ayrıca bkz: Ümit Başak, **1890-1939 Yılları Arasında Hatay’da Yaşayan Ermenilerin Faaliyetleri ve Genel Durumları**, DÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, 2008, s.68-71.

¹¹⁵⁰ Akyol, **a.g.e.**, s.112.

¹¹⁵¹ <http://www.kafkasevi.com/index.php/printpage/index/article/44/0>

1940'ta İskenderun'a gelen göçmenler, Kaymakam Mehmet Bey, Belediye ve Emniyet teşkilatınca karşılanarak uygun yerlere yerleştirilmişlerdi. Kızılay Başkanı Doktor Raif Esmer, Şükrü Kanatlı, Rasim Konal ve Bostan Mercen da yerleştirmelerle ilgilenmiştir.¹¹⁵² Şehre gelen 200 ailenin hemen hepsi kısa bir zamanda müstakil evlere yerleştirilmişlerdir.¹¹⁵³ 1940 yılının Mayıs ayında Ziraat Bankası'na borcu olanların vaziyetlerinin tespiti, borçlarının silinmesi ve taksitlendirilmesi hususunda karar alınmıştır.¹¹⁵⁴ Bu konudaki kanun tasarısını meclise getiren Hamdi Selçuk'tur. Hamdi Selçuk, Arı İnan'ın kendisiyle yaptığı röportajda yaşananları şöyle anlatmıştır:¹¹⁵⁵ “... *Fransızların Tunus Bankası diye bir bankası vardı. Türklere para vermiş, Türkler tarafından para ödenmeyince, ipotek edilen arazilerini kendi üzerine almıştı, ipotek edilen arazi sahipleride borçlarını ödeyemediklerinden çok ıstırap halindediler. Fransızlar orayı bıraktıkları zaman, bankayı da götürüyorlardı. Buraya gelince hemen bu işi ele aldık. Fransızlara olan borç Türkiye devleti tarafından kabul edilsin, bu bankaya borçlu olanlar borçlarını Türkiye'ye ödesinler, bu ipotekler de borç müddetince baki kalsın. Tunus Bankası altın üzerine borç tahakkuk ettirmişti. Altın 5,5 TL'den edilmesini ve 10 sene taksitide bağlanmasını ve banka tarafından mal sahibinden alınan şeylerin de mal sahibine, toprak sahibine iade edilmesini, yüzde 3 faiz verilmesini kabul ettirdik.*” Hatta bu tasarımı Maliye Encümeni sözcüsü Adnan Menderes ile hazırladıklarını ifade etmiştir. Zira bu konu tekrar Adnan Menderes'in Başbakanlık döneminde gündeme gelecektir. Bu bağlamda manda döneminde Ziraat Bankası'na borçlanarak toprakları satılan Türkmen ağalarının üzerinden büyük bir yük kalkmıştır.

1941'de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü'ne bağlı bir iskân memurluğu kurulmuştur.¹¹⁵⁶ 1944'te İskân Müdürlüğü, Musa Dağı çevresindeki köylere yerleştirilmek üzere Konya Ereğlisi'nin Peza nahiyesinden meyvecilikle uğraşan 100 aileyi getirmiştir.¹¹⁵⁷ Ankara, Hatay'da iskân işlerinin düzenli bir şekilde yapılması için ödenek ayırmıştır. İlk olarak Kırıkhan'daki iskân işlemlerine ağırlık verilecek daha sonra Musa Dağı'ndaki iskânlar gerçekleşecekti. Kırıkhan'daki iskân

¹¹⁵² **Yenigün**, 23 Ocak 1940.

¹¹⁵³ **Yenigün**, 14 Şubat 1940.

¹¹⁵⁴ **Yenigün**, 13 Mayıs 1940.

¹¹⁵⁵ İnan, **a.g.e.**, s.259.; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 11, D.VI, 1940. s.337.

¹¹⁵⁶ **Yenigün**, 14 Ağustos 1941.

¹¹⁵⁷ **Atayolu**, 13 Haziran 1944.

işleri için 10 bin lira, Musa Dağı ve Antakya civarı için de 20 bin lira tahsisat gönderilmiştir.¹¹⁵⁸ İlk olarak 780 kişi Musa Dağı ve civar köylerine yerleştirilmiş ve bunu diğer kabileler izlemiştir.¹¹⁵⁹ 1946'da 500 Ermeni, şehirdeki Sovyet Konsolosluluğu'na başvurarak Ermenistan'a gitmiştir.¹¹⁶⁰ Eylül 1948'de Nuri Aydın Konuralp, "*Hatay'ın İskân Tarihine Kısa Bir Bakış*" adlı makalesinde Osmanlı dönemine vurgu yaparak, zamanında Antakya ve civarına Türkmen aşiretlerinin yerleştirildiği, Abdulhamit döneminde de İzmir'in Türkleştirildiği örneğinden hareketle, Hatay'da boş arazilerin Türkmenlere, geriye kalan kısımlarının çevreden gelen mültecilere verilmesi gerektiğini belirtmişti.¹¹⁶¹ Tabii burada kişisel istemlerin ön planda olduğunu dikkate almakta fayda vardır. Zira CHP Antakya temsilcisi Selim Seyfeddin Uysal "*Nifakın Maskelerini Yırtıyoruz*" adlı bir broşür çıkararak CHP'nin birleştirici yönüne vurgu getirmiştir.¹¹⁶² Bu amaçla CHP birlik ve beraberlik söylemleriye bölgede husursuzluğa neden olacak faaliyetlerin önünü kesmek istemiştir.

1950 yılında Amik Gölü'nün kurutulmasıyla Reyhanlı ve Kırıkhan'daki birçok köylüye toprak dağıtılmıştır. Tarık Mümtaz Yazganalp, "*Toprak Reformu*" adlı makalesinde, Şevket Raşit Hatipoğlu sayesinde Amik Gölü'nden elde edilen topraklarla konforlu köyler türetilerek, yağmanın önüne geçildiğinden bahsetmiştir.¹¹⁶³

DP'nin 1950 Mayıs'ında iktidara gelişiyle Antakya merkez ilçe köylüleri için toprak dağıtılmış, aynı zamanda toprağı işleyecek kredi sağlanmıştır.¹¹⁶⁴ Toprak Tevzi Komisyonu Başkanı Tevfik Tokat, 838 ailenin toprağa kavuştuğunu bildirmiştir. Toprak ve İskân Müfettişi Remzi Siliöz'de DP iktidarına Hataylılar adına teşekkür etmiştir.¹¹⁶⁵ Aralık ayında 685 aileye, 27518 dönüm toprak

¹¹⁵⁸ **Atayolu**, 14 Temmuz 1944.

¹¹⁵⁹ **Atayolu**, 25 Ağustos 1944.

¹¹⁶⁰ **Yeniğün**, 18 Ağustos 1946.

¹¹⁶¹ **Hatay Postası**, 29 Eylül 1948.

¹¹⁶² Broşür için bkz: Selim Seyfettin Uysal, **Nifakın Maskelerini Yırtıyoruz**, İktisat Basım Evi Antakya, 1949., s.5-18.

¹¹⁶³ Tarık Mümtaz Yazganalp, "*Toprak Reformu*", **Ayyıldız**, 16 Ocak 1950.

¹¹⁶⁴ **Yeni Yol**, 28 Ekim 1950.

¹¹⁶⁵ **Yeni Yol**, 31 Ekim 1950.; **Yeni Yol**, 25 Aralık 1950.

dağıtılmıştır.¹¹⁶⁶ Ayyıldız gazetesi toprak dağıtımının toprak komisyonu tarafından gelişi güzel yapıldığını manşetlerine taşımıştır.¹¹⁶⁷ Hatay DP Müfettişi Seyhan Milletvekili Mahmut Kibaroğlu Hatay'a gelerek, toprak dağıtım işleriyle ilgilenmiş ve şöyle beyanatta bulunmuştur:¹¹⁶⁸ *"Hatay'da halen devlet elinde bulunan vasi araziden mühim bir kısmının Hataylı topraksız vatandaşlara, Bulgaristan'dan gelen ırkdaşlarımıza tahsisi isabetli bir iş olacaktır."* Ankara'dan hareketinden evvel Sayın Devlet Başkanı ve gerek Başbakan bu arzuda olduklarını ifade etmişlerdi. Esra Demirci Akyol, yapmış olduğu alan çalışmasında, Amik Gölü'nün kurutulmasıyla ortaya çıkan toprakların, Türkmenlere verildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bölgeye Özbeklerin ve bir afet sonrası Samsun'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiğini, onlara da toprak verildiğini, bu işle bir milletvekilinin uğraştığını ifade etmiştir.¹¹⁶⁹ Aralık ayına doğru İskenderun'a Bulgaristan'dan gelen göçmenleri yerleştirmek için komiteler kurulmuştur.¹¹⁷⁰ 28 Şubat 1951'de 158 aileden oluşan Bulgar kafilesi İskenderun, Dört Yol ve Erzin başta olmak üzere Hatay'ın ilçelerine yerleştirilmişlerdi. Göçmenlerin 98'i Reyhanlı Devlet Çiftliği'ne, 30'u Erzin'e 15'i Kuzuculu Köyü'ne, 15'i ise Dört Yol'un İcadiye Köyü'ne yerleştirilmişlerdi. Bu işlemlerle İskenderun Göçmenleri İskân Komitesi ve Dört Yol Kaymakamı Zühtü Öner, Dört Yol DP Başkanı Ali Öcgüder ve Halk Partisi Başkanı Mehmet Durdu ilgilenmişti.¹¹⁷¹ 1950-1951 yılında gelen ve iskân edilen Bulgar ailelerinden 65'i çiftçilikle uğraşmaktaydı.¹¹⁷² Dört Yol'a Kafkasya, Van, Erzincan, Girit ve Yugoslavya'dan göçmenler gelmiştir.¹¹⁷³ 6 Mart 1951'de de Göçmenlere Yardım Komitesi Kadınlar Kolu kurulmuş, göçmenler için faaliyete geçmiştir. Bu amaçla Bulgar göçmenleri için bir piyes düzenlenmiş, elde edilen 10.000 lira ve 20 ton yiyecek Bulgar göçmenlerine verilmişti.¹¹⁷⁴ 1952'de Kırıkhan'a yerleştirilen

¹¹⁶⁶ **Yeniyol**, 1 Aralık 1950.; **Yeniyol**, 6 Aralık 1950.

¹¹⁶⁷ **Ayyıldız**, 28 Aralık 1950.

¹¹⁶⁸ **Milliyet**, 28 Aralık 1950.

¹¹⁶⁹ Yazarın şahsi görüşü olmayıp, S.D tarafından aktarılan konuşmasını eserine yansıtmasıyla ortaya çıkan bir iddiadır. Bkz.: Esra Demirci AKYOL , **Sınırdaki Kimlikler-Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay**, Libra Kitapevi, İstanbul, 2010. s.112-113.

¹¹⁷⁰ Bu komiteler için bkz: **Yeniyol**, 22 Aralık 1950.

¹¹⁷¹ **Ayyıldız**, 28 Şubat 1951.

¹¹⁷² Ulvi Özgür, **Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri**, İ.Ü, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.s.113.

¹¹⁷³ <http://www.gizemlikapi.com/hatay/33759-hatay-dortyol-ilcesi.html>

¹¹⁷⁴ **Ayyıldız**, 6 Mart 1951.

göçmenler için 51 evin inşaatına başlanmıştır.¹¹⁷⁵ 1956 yılında İskenderun'a bağlı Bakras Köyü'nden 50 ve Arpa Çiftliği Köyü'nden 28 köylüye yeniden toprak verilmişti.¹¹⁷⁶ Tabii ki de dönemle ilgili fazla kaynak olmadığından toprak dağıtımında mezheplerin esas alınıp, alınmadığını saptamak mümkün olmamıştır. Ancak Hatay'ın Türkiye'ye iltihakından sonra Hatay'a yoğun bir şekilde Türkmenlerin yerleştirildiği yapılan çalışmada görülmektedir. Bu yerleştirme işlemleri tek partili ve çok partili dönemde de görülüp, süreklilik arz etmiştir.

2.6. MANDA DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE PROPAGANDA ARACI VE EĞLENCE YERİ OLARAK SİNEMA VE KAHVEHANELER

Sinema tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, ilk kullanım yıllarında bir eğlence ve bir sosyal buluşma mekânıydı. Daha sonraları insanların göz zevkine hitap eden sinemalar, insanları etkileme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fransızlar da gittikleri ve sömürgeleştirmeye çalıştıkları yerlerde sinemayı bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır.¹¹⁷⁷ Bu çalışmada sinemalarla kahvehaneler iç içe olduğu için aynı başlıkta incelenecektir. Hatay'da ilk sinema gösteriminin ne zaman gerçekleştiği konusunda kesin bir hükme varmak, kaynak yetersizliğinden dolayı güçtür. Hatay'da ilk sinema gösterimi tahminen 1914'te başlamıştır. Bu bağlamda Antakya'ya gelen bir Frengin, Belediye Kahvesi'nde perdeler üzerinde hareket eden resimler, manzaralar göstereceği tüm şehre yayılmıştır. Böylelikle tüm şehir kahveye akın etmiş, filmi büyük coşkuyla, büyülenerek izlemiştir. İkinci sinema gösterisi ise 1916 yılında Kosti adlı bir Bulgar tarafından Belediye Kahvesi'nde gerçekleştirilmiştir. Sessiz sinema ve ilk elektrikle halkın buluşması bu vesileyle olmuştur. Filmde Sultan Reşad'ın Cuma selamlığından çıkışını halk büyük bir heyecan ve coşkuyla karşılamıştır.¹¹⁷⁸

Fransız işgal ve manda yılları, Fransızların Sancak'ta farklı kültürlerin ve siyasi akımlarla karşılaştığı yıllardır. Bu yıllarda kahvelerde tiyatro gösteriminin olduğu, Fransızca şarkıların söylendiği, Kuru Abdo Ortakahvesi'nde Fransız idaresinin eleştirildiği yıllardır. İnsanların sinema ve kahve için buluştukları yer

¹¹⁷⁵ **Vatan**, 6 Haziran 1952.

¹¹⁷⁶ **Hatay**, 19 Ekim 1956.

¹¹⁷⁷ **Yeni Mecmua**, 1929, S.31, s.4.

¹¹⁷⁸ **Hatay**, 29 Kasım 1956.; **Hatay**, 30 Kasım 1956.

Roma Köprüsü'nün bulunduğu mevkiiydi. O yıllarda Halep'te sürgünde bulunan ve Antakya'yı ziyaret eden Refik Halit, "*Antakya*" adlı makalesinde eğlence yerleri için şöyle bahsetmekteydi.¹¹⁷⁹ "*Asi boyundaki izbe kır kahvelerinde, başım taze defne dallarından kurulmuş çardağa dayalı, dertli su dolaplarının iniltisini dinlerken, yolcu vapurlarının hasret attıran düdüklere gibi bu seslerde insana memleketini özleten ve gönülde silaya gidememiş mektep çocuklarının masum yaşını uyandıran okşayıcı bir acı duyarım.*" Karay, gündelik hayattaki kahvehanelerin ve insanların Anayurt özlemlerini dile getirmiştir.

Kahvehaneler birer tiyatro merkeziydiler. Nitekim 1920'li yıllarda Billur Kahvehanesi'nde Romeo ve Juliet sergilenmiştir.¹¹⁸⁰ Antakya insanının eğlenceye olan düşkünlüğü, Fransız idarecilerinde odak noktası olmuştur. Bu amaçla Fransız manda döneminde şehre birçok sinemanın ve kahvehanelerin inşa edilmesi tesadüfi olmamıştır. Zira Suriye'ye bağlı olan Sancak'ta, işgal dönemine kadar sinema gösterimi geçici usullerle yapılmaktaydı. Bu amaçla 1927 yılında sessiz filmlerin gösterildiği Royal adlı bir yazlık sinema yaptırılmıştır. Filmler, Fransızca ve Arapça alt yazılarla halka izletilmiş, sinemaya daha çok Antakya'nın bürokratları ve ticaretle uğraşan kesimi gitmiştir. Aynı yıl Papaloz tarafından Camlı Kahvehanesi açılmıştır. Tahminen 1927 ile 1930'larda da Paris Sineması açılmış, sahipleri tarafından Yeni Mecmua'da ilanlar verilmiştir. Yazlık Paris Sineması'nda haftada 3 defa, 2 akşamda bir programlar değiştirilerek filmler halka ilan edilmekteydi. Fransız kültürünün aşılandığı sinemalarda kadınlarla erkeklerin bir arada film izlediği günler de olmuştur.¹¹⁸¹ Sadece normal günler için değil, dini ve milli bayramlar için de programlar düzenlenmiştir. Ramazan aylarında halkın uzun bir süre ve ucuzca eğlenmesi için programlar hazırlanmıştır.¹¹⁸² Aynı zamanda Paris Sineması'nın yakınlarında Bekir Efendi tarafından kiraya verilen Paris Kahvehanesi bulunuyordu.¹¹⁸³ Ancak açılan kahvehanelerde şehirde 1930'lara kadar elektrik olmadığından kahvehaneler önceleri fenerlerle daha sonraları lüks lambalarla

¹¹⁷⁹ Refik Halit, "Antakya", **Vahdet**, 23 Haziran 1928.

¹¹⁸⁰ <http://www.antakyaturu.com/index.php?okod=254>

¹¹⁸¹ **Yeni Mecmua**, 1930, S.47, s.11.; **Yeni Mecmua**, 1930, S.47., s.9.

¹¹⁸² **Yenigün**, 12 Ocak 1932.

¹¹⁸³ **Vahdet**, 6 Haziran 1928.

aydınlatılırdı.¹¹⁸⁴ Böylelikle Fransızların şehrin eğlence yeri olan kahvehane ve sinema hizmetinin işleyişi için alt yapı hizmetlerine yatırım yapmadığı anlaşılmıştır.

Halep'te çıkan Vahdet gazetesi sürekli kahvehanelerin reklamını vermektedir. Yine aynı yıllarda Roksi ve Ampire sinemaları açılmıştır.¹¹⁸⁵ Bu sinemaların adları dahi Fransız kültürünü yansıtmaktadır. Roksi Sineması'nın alt katında da Yıldız Kahvehanesi yer almaktaydı. Bu kahvede Hatay mücadelesini destekleyen Kemalistler oturmuş ve Yenigün gazetesi okuma-yazması olan biri tarafından yüksek sesle okunmuştur.¹¹⁸⁶ Toplumsal hayatta insanların eğlence yeri olan kahvehanelerde siyasetin egemen olduğunu söylemek mümkündür.

Royal ve Paris yazlık ve sessiz sinemaları "Lorel ve Hardy'i, Charlie Chaplin'i konuk etmektedir. Aynı yıllarda Billur Kahvehanesi'nde Romeo ve Juliet oynanmış, şehrin önde gelen ailelerinin fertleri loca başına bir altın vererek piyesi izlemiştir. Antakya'da ilk sesli sinema filmi 10 Ocak 1933'te, kaza nüfusunun 122.259 olduğu zamanda oynatılmıştır.¹¹⁸⁷ 1933 Nisanı'nda tüm dünyada yankı uyandıran Frankenstein adlı film, Ampir Sineması'nda gösterime girmişti.¹¹⁸⁸ Filmler, Arapça ve Fransızca gösterildiğinden izleyeni de az olmuştur. Ancak 5 Mayıs 1933'te ilk defa Türkçe sesli sözlü "*İstanbul Sokakları*" adlı film Türkçe olarak Ampir Sineması'nda gösterime girdiğinde, insanlar sinema binasına akın etmiş, film için bilet bulamamıştır. Özellikle kadınlar için cuma günü film gösterime girmişse de bilet kısa sürede tükenmiştir.¹¹⁸⁹ Aynı zamanda sesli sinemanın başlaması, halkın sinemaya olan katılımını artırmıştır. Bu durum, İplik Pazarı'nda faaliyet gösteren ve halka eğlence olanağı sunan karagözcüleri endişeye düşürmüş, karagözcüler bu sebeple sinemanın Frenk icadı, şeytani bir eğlence vasıtası olduğu yönünde propaganda yapmışlardır.¹¹⁹⁰ Fransızların kültürel emperyalizmle Sancak'ı Araplaştırmaya, Türklük bilincini yok etmeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. 1933

¹¹⁸⁴ **Hatay**, 15 Kasım 1956.

¹¹⁸⁵ Funda Çelebi(ed.), **Asi Kıyısından Bir Hoş Sada**, Türk Tarih Vakfı. s-6-7.

¹¹⁸⁶ Sarah D. Shields, **a.g.e.**, s.36.

¹¹⁸⁷ Tekin, **Tarihte Hatay...a.g.e.**, s.44.; Ayrıca bkz: Arif Okay, "*Antakya Sinemaları*", **Güney Rüzgarı**, Yıl:9, S.17, Mart 2005.s.11.

¹¹⁸⁸ **Yenigün**, 2 Nisan 1933.

¹¹⁸⁹ **Yenigün**, 5 Mayıs 1933.; **Yenigün**, 1 Mart 1933.

¹¹⁹⁰ Bülent Nakip, **Eski Antakya'dan Görünümler, Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler**, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya, 2012, s.41.

yılına kadar Türkçe filmlerin sinemada gösterime girmemesi, sinemaya olan katılımın da az olmasının bir nedenidir. Aynı yıl Orta Doğu'da popüler olan ses sanatçısı Fikriye Hanımın Sancak'a gelişi büyük yankı uyandırmış, sinemalarda ve duvarlarda ilanlar verilmişti. Şehre gelen Fikriye Hanım, Vekil Kahvehanesi'nde de kadınlara özgü konser vermiştir.¹¹⁹¹ Bu da bize sosyal hayatın canlı olduğunu göstermektedir.

1933'te ilk defa Türkçe film gösterilse de Ampir Sineması'nda Arapça sesli ve sözlü filmler gösterilmeye devam etmiştir.¹¹⁹² Sancak'ta Türk kültürünün ve bilincinin gelişimine sekte vurmaya çalışan Beyrut Yüksek Komiserliği 1934'te, sinemada gösterime girecek filmlerin Emniyet-i Umumiye ve Kontrol Memurları tarafından denetlenmesi yönünde karar almıştır.¹¹⁹³ Bu bağlamda Türk kültürünün gelişimini destekleyecek filmlerin gösterime girmemesi için bir önlem alınmıştır.

1934 yılının sonlarına doğru Boyacızade Sarraf Adil Efendi tarafından, Paris Sineması bahçesinde yazlık bir sinema açılmıştır.¹¹⁹⁴ Sinema ve kahvehanelerin çoğalması şehirdeki kutuplaşmayı da arttırmıştır. 1930-1934 Sancak'ta Araplar ile Türkler arasında çekişmelerin arttığı yıllardır. Bu çekişmenin kahvehanelere de yansıdığını görmek mümkündür. Arap Alevilerinin yoğunlukta olduğu kahve, Fuat Sahillioğlu tarafından 1930 yılında hizmete girmiş olan İnci Kahvehanesiydi. Türklerin yoğun olduğu kahve Asmalı Bahçe yazlık kahvesiydi.¹¹⁹⁵ Özellikle 1934'te Çınaraltı Kahvehanesi'nde Araplarla-Türkler arasında çıkan kavgalardan dolayı, Araplar Dr. Basil Huri'nin¹¹⁹⁶ Çiçek Kahvesi'ne gitmişlerdir.¹¹⁹⁷ Vali Konağının

¹¹⁹¹ Eğlencenin topluma olan yansımaları için bkz: **Yenigün**, 15 Mayıs 1933.

¹¹⁹² **Yenigün**, 14 Ağustos 1933.

¹¹⁹³ **Yenigün**, 23 Ekim 1934.

¹¹⁹⁴ **Yenigün**, 21 Haziran 1934.

¹¹⁹⁵ Gazetede verilen reklam için bkz: **Yenigün**, 2 Ağustos 1933.

¹¹⁹⁶ "Basil Huri, 01.07.1889 tarihinde Antakya'da doğmuştur. Anne adı HanneAbduş baba adı Mihail'dir. Basil bey kalabalık bir ailenin üçüncü çocuğudur. Ağnatyos, İspir, Basil, Nesib, Ramze, Sidika, Sidosiye olmak üzere 7 kardeşlerdir. Basil beyin büyük abisi Ağnatyos rahiptir ve bu nedenle ailenin "Huri" soyadını aldığı söylenmektedir. Basil Huri, Beyrut'ta eğitim almıştır. Eğitiminin bir kısmını Fransa'da sürdürmüştür. Arapça, Fransızca, Türkçe bilmektedir. Antakya'da Albert Beyluni'yle beraber adı anılan önemli doktorlardandır. Evli olan Huri'ninesi Meryanne Huri'dir. Mişel, Anet, Jozef, Muna adında dört çocuğu vardır. Çocuklarının eğitimine önem veren Huri'nin ilk oğlu kendisi gibi doktor, ikinci oğlu avukat, kızları bölgede bulunan Fransız okulunda lise düzeyinde eğitim almıştır. Basil Huri'nin küçük oğlu Jozef Huri Lübnan dışişlerinde çalışmıştır. Bu durum ailenin Türkiye'ye katılmasının ardından ailenin Lübnan'a göç ettiği savını kanıtlamaktadır. Jozef Huri 2006 yılında vefat etmiştir. Basil Huri HMM'de yer alan

hemen yanında bulunan Oruk Pınarı Kahvesi de Türkiye yanlısı Türklerin uğrak yeri idi. Özellikle kahvede İstanbul'dan gelen gazeteler okunmuştur. Esnaf bu kahvede toplantılar yapmış, Türkiye'deki gelişmeleri takip etmişti.¹¹⁹⁸ Hünkâr Köşesi Kahvehanesi'nde de çeteçiler toplanırdı.¹¹⁹⁹ Görüldüğü üzere şehrin gündelik hayatında önemli yer edinen kahvehaneler dahi siyasal cereyanların odak noktası haline gelmiş, halk gruplara ayrılmıştır.

1935 yılında Belediye, şehrin eğlence ihtiyacını karşılamak üzere Antakya'da modern bir sinema binası yapmak için yarışma açmıştır. Yarışmaya Dr. Abdurrahman Melek, Lütfullah Mahfuz ve Rasim Yahya Adalı'ya ait üç proje katılmıştır. Başta Fransız Delegatesi olmak üzere projeleri incelemek için 12 üyeli özel bir komisyon kurulmuş, gelen projeler incelenmiştir. Sonuç itibarıyla Rasim Yahya Adalı'ya ait, Fransız mimar Leon Benju'nun çizdiği proje kabul edilmiştir.¹²⁰⁰ Nitekim Belediyenin tahsis ettiği arazideki han ve dükkânlar yıkılmış, sinema binası için temeller atılmıştır. Yetkililer sinemanın maliyetinin 9.000 altını bulacağını söylemiştir.¹²⁰¹ Şubat 1936'da bitirilen sinemanın maliyeti söylenilenin aksine 3.000 altını bulmuştur. Rasim Adalı, sinemayı yıllık 200 altın liradan 5 yıllığına, Empire Sineması sahiplerine kiraya vermiştir. Sinemaya "Cine Empire" adı verilerek hizmete girmiştir.¹²⁰² Aynı zamanda sinema sonrası veya şehirden gelecek insanların gülüp eğleneceği hem kahvehane hem de gazino niteliğinde Empire Kahve Gazinosu açılmıştır.¹²⁰³ Bu zamana kadar sinemalarda oynatılacak filmler, sinema kapısının önüne asılan koca bir panoyla halka duyurulmuş ya da pano sokak sokak gezdirilmişti. Bir adam her köşe başında durur halka film hakkında izahat verirdi. Daha sonraları bir at arabası üzerine sırt sırta dayanmış iki tahta tablaya yapıştırılmış film afişlerinin yanında duran kişi megafonla şöyle bağırırmaktadı: "Bu akşam, Gündüz Sineması'nda iki film birden!.." ¹²⁰⁴ Bu gelişmelerle ilgili Tarık Mümtaz

Hıristiyan(Rum Ortodoks) vekillerimizdendi. Basil Huri 1937 yılında Antakya Belediye Doktoru'dur. Muhaliif kimliği ile ön plandadır. "Bkz: Duman, **a.g.t**, s.77. Ayrıca hüviyeti için bkz: (EK-33)

¹¹⁹⁷ Çelebi(ed), **a.g.e**, s.4.

¹¹⁹⁸ Sarah D Shild, **a.g.e**, s.36.

¹¹⁹⁹ <http://www.antakyaturu.com/index.php?okod=254>.

¹²⁰⁰ Mehmet Tekin, "Antakya'da Gündüz Sineması", **Esinti**, Yıl, S.4,2002, s.9.

¹²⁰¹ **Yeniğün**, 30 Temmuz 1935.

¹²⁰² Mehmet Tekin, "Antakya'da Gündüz Sineması", **a.g.m** s.9.

¹²⁰³ www.antakyaturu.com/index.php?okod=254.

¹²⁰⁴ Okay, **a.g.m**, s.19.; www.antakyaturu.com/index.php?okod=254.

Yazganalp, anılarında Sancak sinema hayatı için önemli bilgiler sunmaktaydı. Yazganalp, “Antakya’da Asi Nehri kıyısında Yahya Zade Rasim tarafından yirmi bin lira sarfiyla yaptırılan pek şık ve modern bir sinema binasının inşaatı 1936 yılı nisanının da bittiğini ve şehrin müteşebbis sinemacılarından jön Huri ve Nedim İspiryadun Efendiler tarafından isticar (kira) edilerek faaliyete başladığını belirtmişti. Aynı zamanda, Antakya’ da bu sazlı ve sözlü Empir Sineması’ndan başka Paris Sineması adlı sazlı sözlü bir yazlık sinema mevcut olduğunu anlattıktan sonra İskenderun’daki sinemaları metheden Mümtaz, buradaki sinemaların sadece sancağın değil Suriye’deki sinemalardan da dahi güzel olduğunu” eserinde belirtmişti.¹²⁰⁵ Sinema, Sancak hayatında önemli yer edinmekteydi.

Reşit Kuseyri ile yapılan görüşmede Gündüz Sineması’nın dayısı Rasim Adalı tarafından yapıldığını, belediyenin düzenlediği mimari projeyi Fransız Leon Benju adında birinin kazandığını belirtmiştir. Maliyetinin 9.000 altın olduğunu ifade ederek şehrin hayatına canlılık katan sinemaların, film şirketlerinin adlarını aldığını vurgulamıştır. Bu yüzden isimleri Empir, Roksi, Paris ve Royal olan sinemalarda filimler genelde Fransızca ve Arapça olarak gösterime girdiği, sinemalarda Türk inkılâplarının anlatıldığından bahsetmiştir. Son olarak da kahvehanelerin köprübaşında yer aldığını ve kahvehanelerde bir bölünmüşlük olduğunu anlatmıştır.¹²⁰⁶

1936 yılında Asi Nehri’nin kıyısında, gençlerin eğlendikten sonra nehirde yüzüp eğlenmesi için plajı olan Libyeli Kahvehanesi de hizmete girmiştir. Bu bağlamda sinema ve kahvehanelerin aynı ideolojiye sahip insanların mekânı olması toplumsal kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Sancak halkının yanı sıra Fransız askerleri de Empir Sineması’na ve çevredeki kahvehanelere gidip, gündelik hayatlarını sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda Fransız Lejyon askerlerinin kaldıkları kışlalarda da sinema vardı.¹²⁰⁷ 1936 yılları da sinemaların rekabet yıllarıdır. Özellikle “Eti Türkü Tezinin” savunucusu olan Yeniğün gazetesi, Yıldız Kahvehanesi’nin üstünde yer alan Roksi Sineması’nın üzerinde yazlık sinema açılma istemine karşı çıkmıştır. Bunun nedeni hem sinemanın yabancıların elinde oluşu hem de yeni yapılan Empir

¹²⁰⁵ Mümtaz, **a.g.e.**, s.189.

¹²⁰⁶ 8 Ağustos 2012 Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme.

¹²⁰⁷ Okay, **a.g.m.**, s.14.

Sinemasıyla rekabet edemeyecek oluşundandır. Bu durumun belediyece çözümlenmesi istenmiştir.¹²⁰⁸ Yine bu yıllarda sinemanın sadece salı günleri kadınlara özeldi.¹²⁰⁹

1935-1936 yıllarında bilet fiyatı 1 frang olup, en çok izlenen filimler arasında Leblebici Horhor Ağa, Şeyh Ahmet, Kin Kon, Leyla ile Mecnun, Kleopatra filmleri yer almıştır. Dikkat çeken bir husus ise sinemada Arap şarkıcıların filmleri, Fransızlar döneminde en çok gelen filmler arasında yer almaktaydı. Örneğin Leyla Murat, Tahiyye Muhammet Karyuka'nın filmleri bunlar arasında yer almaktaydı.¹²¹⁰ 1936'da beş Türkçe film daha getirilmiştir. Filmlerin Türkçe oluşu, insanların sinemaya olan ilgisini artırmıştır. Nitekim insanlar sinemaya Türkçe filmin gelmesini istemiştir.¹²¹¹ Bu bağlamda 1936 yılına kadar beş ya da altı filmin Türkçe olarak gösterime girmesi Fransızların Sancak'ta izlediği kültür emperyalizmin boyutlarına işaret etmekteydi. Çünkü daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Fransa Sancak'ın kültürel haklarını korumakla yükümlüydü.

Hatay'da yaşanan gelişmeler, Türkiye'deki sinemalara da yansımıştır. İç kamuoyu yaratma da Türk insanının, ırkdaşlarıyla ilgilenmeleri adına 15 Kasım 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir ilan verilmişti:¹²¹² *“Antakya ve İskenderun filmi, Sümer Sineması'nda. Anavatan hasretiyle yanan 280 bin Türk'ün Atatürk'e ve şanlı bayrağına kavuşmak için her türlü müşkülata rağmen yaptıkları toplantıları, İstiklal Marşını söyleyerek Türk şehitler abidesine çelenk koymaları, fesler, nehire atıp şapka giymeleri merasimi ve güzel Antakya ve İskenderun manzaralarını gösteren ve bütün zorluklarla ve takiplere rağmen çekilen bu Türkçe sözlü filmi binlerce kişi yaşa sesleri ile alkışlamaktadırlar. Sizde mutlaka görünüz.”*

Sueda Bereket ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:¹²¹³ *“Hatay'da gündelik yaşam ve kültür hayatı özellikle 1935'li yıllarda her şeye rağmen son derece gelişmişti. Çok sayıda sinema vardı ve sürekli gündemde olan yeni çıkan filmler gösterimde olurdu. Sinemadaki filmler Fransızca ancak Osmanlıca alt yazı ile*

¹²⁰⁸ Yenigün, 26 Nisan 1936.

¹²⁰⁹ Yenigün, 19 Şubat -1 Mart 1936.

¹²¹⁰ Okay, a.g.m, s.16.

¹²¹¹ Yenigün, 23 Temmuz 1936.

¹²¹² Cumhuriyet, 15 Kasım 1936.

¹²¹³ 12 Haziran 2011 tarihinde Sueda Bereket ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.6)

gösterilirdi. Tek bir tane Türkçe film hatırlıyorum. Tabii Fransızlar kültürlerini de buraya getirmişlerdi esasında büyük bir kültürel mücadele idi var olan mücadele.” Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun kızı Eliza Sahillioğlu ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:¹²¹⁴ *“Günlük yaşam Hıristiyan komşularımız için ve Fransızlar için ya da kimi aileler için renkli idi. Ancak biz balolara, sinemalara yalnız gidemedik sıklıkla da gidemedik. Biz okuldan eve evden okul'a gider gelirdik. Sinemaya da okuduğum okuldaki rahibeler nezaretinde giderdik.”*

Sinemalarda baloların düzenlendiğini görmek de mümkündür. Gündüz Sineması'nda Fransızlar tarafından balolar düzenlenmiştir. Bu mekânda erkekler smokinleri, kadınlar tuvaletleriyle dikkat çekmiş, Şehir Kulübü yapılarına kadar Cumhuriyet baloları da burada yapılmıştır.¹²¹⁵ Bu bağlamda Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını yasaklayan Fransa'nın, kutlamalara izin vermesi dikkate değerdir. Burada şüphesiz İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin Fransa'da yarattığı korku etkiliydi. Netice itibariyle bu durum Fransa'nın Sancak politikasında yumuşamaya gittiğini göstermektedir.

Ramazan aylarında kahvehaneler insanlar için vazgeçilmez mekânlardı. Bu doğrultuda Asi Nehri kenarında yer alan kır kahvehanelerine halkın ilgisi büyüktür. Bu aylarda, halk çoluk çocuk dükkânlardan aldıkları patlangaca, çitçitlerle Karagöz oyununu izlemek için kahvehanelere gelirdi. Deli Çerkez adındaki biri yılın 11 ayında delilikler yaparak, ramazan ayında halkı kahvehanelerde eğlendirirdi. Şükrü Balcı anılarında yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹²¹⁶ *“Meydan Camisi'nin karşısındaki Koltuk Kahvehanesi'nde halkı güldürüp eğlendiren Deli Çerkez'e, hikmeti hüda, aklı başında olarak bir bayram görmek nasip olmaz, son teravihi müteakip, son oyununu oynar oynamaz, o da aklını oynatır, tamamen tekmil 11 aylık mukadder hayat devresine avdet ederdi. Bir kısım Karagözcüler ise çoğu seyircilerinin masum çocuklardan ibaret olduğuna dahi ehemmiyet vermeyerek hayal perdelerinin de öylesine müstehcen sahneler yaratırlardı ki, ben bile bugün öylesi bir manzarayı yüzüm kızarmadan seyredebileceğimi zannetmiyorum.”* Sinemaların yanı sıra gündelik hayatta bir eğlence merkezi olarak kahvehanelerin yeri büyüktü.

¹²¹⁴ 15 Aralık 2012'de Elize Sahillioğlu ile yapılan görüşme için bkz: (EK-49.7)

¹²¹⁵ Çelebi, a.g.m., s.7.

¹²¹⁶ Hatay, 17 Kasım 1956.

Eğlencenin yanı sıra sinemalar 1938 yılında Hatay’da seçimlerin yapılacağı dönemde hem Suriye yanlısı Arapların hem de Türklerin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Mart 1938’de İttihad-ı Vatani Fırkası Roksi Sineması’nda Maliye Reisi Hasan Cebbar’ın himayesinde bir müsamere düzenlemiştir. Özellikle Arap Alevilerinin yoğunlukta olduğu Karaağaç yöre halkına bedava bilet verilmiştir. Gösterim bitince Hasan Cabbar şunları söylemiştir: *“İttihad-ı Vatani Fırkası’nın maksadı Sancak için çalışmaktır. İskenderun Sancağı Anavatanımız olan Suriye’den katiyen ayrılmayacaktır. Filistin, Mısır ve İran Arapları firkamız ile müttehid bulunuyorlar.”*¹²¹⁷ Sinemada Arap propagandası yapılmıştır. Aynı şekilde Türk Hükümeti de sinemada Alevilerin oyunu kazanmak için Eti Türkü tezleri doğrultusunda konferanslar verdimiştir. Bu bağlamda, Ahmet Faik Türkmen’in oğlu tarafından 5 Mayıs’ta Halkevinde verilmesi düşünülen Türk Dil İnkılâbı ve Güneş-Dil Teorisi hakkındaki konferans, 6 Mayıs’ta Ampir Sineması salonunda Antakya halkına verilmiştir.¹²¹⁸ Sinemanın kültürel hayattaki etkisi nedeniyle Suriye ve Türk Hükümeti bir propaganda aracı olarak kullanmak istemiştir.

1938 yılı ortalarına doğu Yenigün gazetesi, Fransızların verdikleri yer isimlerinin Türkçeye uygun olarak değiştirilmesini talep etmiştir. Bu bağlamda Orgeneral Asım Gündüz’ün Hatay’a gelişinin halkta yarattığı coşku nedeniyle Empir Sineması’nın adı, Gündüz Sineması olarak değiştirilmiştir. Sinema kiracıları bina üstündeki “Cine Ampir” in yerine beyaz bir ketene yazılı Gündüz levhasını takmışlardı. Birkaç gün sonra ise elektrikli yazılarla Gündüz adı yazılmış olacaktır. Roksi Sineması sahipleri de halkın gösterdiği arzuya uyarak yabancı bir ad olan Roksi yerine Halk Sineması levhasını takmıştır.¹²¹⁹ Bu doğrultuda Fransız manda yıllarının ilk yıllarında yer ve kurum isimleri Fransızca olarak verilirken, bağımsızlığa giden süreçte bu isimlerin Türk diline uygun olarak Türkçeleştirilmesi kültürün bir ulus-devletin inşasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

¹²¹⁷ **Yenigün**, 12 Mart 1938.

¹²¹⁸ **Yenigün**, 6 Mayıs 1938

¹²¹⁹ **Yenigün**, 14-15 Haziran 1938.

2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kurulmuştur. Meclis salonu ihtiyacını geçici olarak karşılamak üzere sinema salonu kullanılmıştır. Birkaç oturumun yapıldığı sinema salonundan hemen sonra 1 Kasım 1938’de Meclis faaliyetlerini sürdürmek üzere Hükümet Konağı’na geçmiştir.¹²²⁰ Sinemada bir yandan meclis oturumları gerçekleştirilmiş bir yandan da Türkiye’de gerçekleştirilen inkılâplar konferanslar yoluyla halka anlatılmıştı. Bu amaçla Türkiye’de her yıl kutlanan dil bayramının Antakya’da kutlanacağı, Maarif Vekâleti’nin 26 Eylül için dil hakkında Gündüz Sineması’nda bir konferans vereceği, konferanstan sonra film gösterileceği belirtilmişti.¹²²¹ Konferansta, Devlet Reisi ile Meclis Başkanı, Başvekiller, Vekiller, Mebuslar, Müsteşarlar ve güzide bir topluluk bulunmuştu. Merasime, polis ve izci gruplarının katıldığı, Gençspor Kulübü’nün çaldığı İstiklal Marşı ile konferansa başlanmış ve daha sonra Kırıkhan Milletvekili Arif Hikmet Sural tarafından “Atatürk” adlı şiir okumuştur.¹²²² Türk Hükümeti’nin son dönemlerde sinema yoluyla halkı bilinçlendirmeye ve milli bir şuur yaratmaya çalıştığı görülmektedir.

1938 yılı itibariyle sinemalarda Milli Mücadeleye dönük filmlerin gösterilmesi dikkate değerdir. Bu amaçla 24 Ağustos 1938’den itibaren Büyük Trakya Manevraları filmi gösterilmeye başlanmıştır.¹²²³ Hatay Devleti kuruluşunun ardından Atatürk’ün ölümü üzerine ülkenin başına İsmet İnönü geçmiştir. Devletin kurulmasıyla Halk Sineması ve diğer sinemalar da büyük bir çoğunlukla Türkçe filmler gösterime girmiştir.¹²²⁴ Bu durum bize yeni devlete geçişle birlikte milli kültürün yeniden inşa edileceğini göstermektedir.

1939’da uzun bir süre Halk Sineması’nda “Bir Millet Uyanıyor”¹²²⁵, Gündüz Sineması’nda da “Türk İnkılâbında Terraki Hamleleri” adlı film gösterime girmiştir.¹²²⁶ Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası sinemalarda Hatay’ın nasıl kurtulduğuna ilişkin filmler gösterilmiştir. Özellikle günde üç defa gösterilen ve bilet

¹²²⁰ Tekin, **a.g.m.**, s.9.

¹²²¹ **Yenigün**, 25 Eylül 1938.

¹²²² **Yenigün**, 27 Eylül 1938.

¹²²³ **Yenigün**, 10 Ağustos 1938; Nermin Tiftikçi, “*Gündüz Sineması’nın Dünü ve Bugünü*”, **Eczacı Odası Yayınları**, Mayıs 1999, s.22.

¹²²⁴ **Hatay**, 10 Birinciteşrin 1938.

¹²²⁵ **Yenigün**, 4 Ocak 1939.

¹²²⁶ **Yenigün**, 29 Ocak 1939.

fiyatlarının ucuz olduğu bu filme halkın ilgisi çok büyük olmuştur.¹²²⁷ 1938'den Hatay'da Milli Mücadele'ye ve Hatay'ın kurtuluşuna yönelik filmlerin sinemalarda gösterime girmesi, milli bilinç ve kimlik yaratma çabalarının göstergesidir. Bu doğrultuda, Türk Hükümeti'nin Hatay konusuna ne kadar önem verildiği halka hissettirilmiştir.

Haziran 1939'da da "*Atatürk'ün Cenaze Töreni*" gösterime girmiştir.¹²²⁸ Bu durumu kahvehanelerde de görmek mümkündür. Halkevleri, Şubat 1939'den itibaren kahvehanelerde konferans vermeye başlamıştı.¹²²⁹ 23 Temmuz 1939'da Fransız askerlerinin tamamen Hatay'dan çekilmesi üzerine, CHP tarafından Gündüz Sineması'nda halka parasız olarak üç gün sürecek sinema gösterimi başlamıştır. Gösterilecek filmler şunlardı: Yeni Türkiye, 19 Mayıs Bayram şenlikleri, Edebi Şef Atatürk'ün yurt içinde seyahetleri, CHP'nin 5. Kurultayı idi.¹²³⁰ 18 Ekim 1939'da da 23 Temmuz'da Hatay'ın Anavatan'a iltihak günü yapılan kutlamalar esnasında çekilen filmin kopyaları, CHP tarafından Hatay'a gönderilmiş ve bu filmler gösterime girmiştir. Biletlerde indirim yapılmış, halkın filme ilgisi büyük olmuştur. Filmden elde edilen gelirlerle fakir okul öğrencilerine kitap ve elbise alınmıştır.¹²³¹ 29 Aralık 1939 da elde edilen gelirler, Erzincan'dan gelen depremzedelere bağışlanmıştır.¹²³² Bu arada belirtmek gerekir ki İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü 1940'lı yıllara kadar Fransızca sesli filmleri sinemalarda görmek mümkündür.¹²³³

1940 yılında faaliyete geçen Halk Sineması'na daha çok Arap Hıristiyanlarla, Yahudiler gitmiştir. Aynı dönemde Asi Nehri kıyısında faaliyete geçen Antakya Halkevi binasında yapılan sinema gösterimiyle yeni bir sinema kültürü oluşturmak hedeflenmiştir.¹²³⁴ Emniyet Müdürlüğü'nün emrinde, film gösterimlerinin saat 9'dan

¹²²⁷ **Yenigün**, 20 Kasım 1939.

¹²²⁸ **Yenigün**, 28 Haziran 1939.

¹²²⁹ **Yenigün**, 10 Şubat 1939.

¹²³⁰ **Yenigün**, 23 Temmuz 1939.

¹²³¹ **Yenigün**, 18 Ekim 1939. ; **Yenigün** 20 Ekim 1939.

¹²³² **Yenigün**, 29 Aralık 1939.

¹²³³ Yenigün'de verilen bir ilana örnek: Gündüz Sineması'nda yalnız bu akşam Süt Kardeşler Fransızca sesli ve sözlü neşeli. Bkz: **Yenigün**, 9 Kasım 1939.

¹²³⁴ Çelebi(ed), **a.g.m.**, s.8.

gece 11'e kadar süreceği yönünde sinemalara tebligat verilmiştir.¹²³⁵ 1944'te Şehir Kulübü'nün altında Halil Mısırlı tarafından "Yeni Sinema" açılmıştır.¹²³⁶ Diğer bölümlerde görüleceği gibi Hatay'da kıtlık ve salgın hastalıkların hüküm sürdüğü savaş yıllarında Gündüz Sineması'nda film gösterimlerinin yanı sıra oyunlar oynanmış ve konserler verilmiştir. 1944'te Muammer Karaca'nın sahneye koyduğu Alabanda oyunu, konserlerden de Safiye Ayla, Hamiyet Yüceses, Münir Nurettin Selçuk belleklerde unutulmaz izler bırakmıştır.¹²³⁷ Savaş koşullarına rağmen insanlar, eğlence yeri olarak sinema ve kahvehaneye gitmeye devam etmişlerdir. Ancak savaş koşulları, yaşanan ekonomik buhrandan dolayı filmlerin kalitesinde azalma olmuştur. Bu bağlamda yaşananlarla ilgili Şükrü Balcı'nın Hatay Halkevi Dergisi'nde yayımladığı "Bir Şehir Tiyatrosuna İhtiyaç Var" adlı makalesindeki tenkid notu şöyleydi:¹²³⁸ "...Şurasını esefle kaydetmek zorundayız ki, ucuz film ve ucuz sinema salgını, ucuz halk yığınları üzerinde ve bilhassa küçük yaşlarından başlayarak binbir çeşit propagandanın gittikçe artan kötü tesirlerini görmektedir. Sokaklarımızda başıboş gezenlerinden, ilkokul sıralarına geçenlerine ve bir usta yanında ömürlük işkencelerinin cezasını çekenlerine kadar her sınıftan her yaşta çocuklarımızın, her biri başka bir cepheden zararlı kovboy filmlerini seyrederekten ne kadar bozulup gittiklerini, her gün daha çok acılar duyarak görmekteyiz." Yazar makalenin başlığından da anlaşılacağı üzere, gittikçe kötüleşen ve insanları da kötüleştiren sinema yerine bir şehir tiyatrosunu alternatif olarak görmektedir.

DP'nin iktidara geldiği 1950 yıllarında Zafer ve Park Sinemaları, Antakyalıların yeni sinema mekânları olmuştur.¹²³⁹ 1951 yılında halkın açık alanda eğlenmelerini sağlamak üzere yazlık İpek Sineması açılmıştır.¹²⁴⁰ 1950'li yıllarda açık sinema Hatay'da popüler hale gelmiştir. Halk Sineması sahibi Adil Boyacı ile Cemil Dökmeci şehirde yazlık sinema açmak üzere belediyeye başvurmuştur.¹²⁴¹ Başvuru üzerine, İpek Sineması'na ilaveten, Cemil Dökmeci tarafından Adliye

¹²³⁵ Yenigün, 11 Temmuz 1941.

¹²³⁶ Yenigün, 12 Aralık 1944.

¹²³⁷ Çelebi(ed), a.g.m, s.7.

¹²³⁸ Şükrü Balcı, "Bir Şehir Tiyatrosuna İhtiyaç Var", **Hatay Halkevi Dergisi**, S.11-12, Aralık-Ocak 1945., s.6.

¹²³⁹ Çelebi(ed), a.g.m, s.8.

¹²⁴⁰ **Yeniyol**, 29 Mayıs 1951.

¹²⁴¹ **Sabah**, 20 Mart 1952.

Binası'nın arkasına, geniş bir saha etrafına Yazlık Lale Sineması açılmıştır.¹²⁴² Gündüz, Güneş ve İpek Sineması sahipleri Seçkin kardeşler, Antakya'da yazlık sinema açmak için faaliyette bulunmuşlardı. Yeni sinemanın ismini belirlemek için anket yapılmıştır.¹²⁴³ Libyeli Kahve civarında yapılan sinemaya, anket sonuçlarına göre Yıldız ismi verilmiştir.¹²⁴⁴

1954'te bilet fiyatı 80 kuruşa indirilmiş, film getirmekte zorlanan sinemacılar, 1957'de bilet fiyatlarını 100 kuruşa çıkarmışlardır. Şehrin yegâne eğlence yeri olan sinema biletlerine yapılan artış, halkın büyük tepkisine neden olmuş bu sebeple lise öğrencileri, sinema biletlerine yapılan bu artışı boykot etmişlerdir.¹²⁴⁵ 1958'de Belediye tarafından Asım Gündüz Caddesi'nde yeni sinema açılmıştır.¹²⁴⁶ Yine aynı yıl Necat Uygur, orkestrada bateri çalarken, 1958 yılında ünlendiği Cibali Karakolu piyesi de burada sergilenmişti.¹²⁴⁷ Kuruluş yılları itibariyle sosyal hayata yön vermeye çalışan sinemalar halkın vazgeçilmez gündelik eğlence mekânı olmuştur. Savaş yıllarının ve çok partili hayatın insan yaşamına etkilerinden sıyrılmak isteyenler, her dönem sinemaya ilgi göstermiş ve bu bağlamda sinema sayılarında artışlar yaşanmıştır.

2.7 SANCAK'TAN VİLAYET'E HATAY'DA SPOR (1921-1960)

2.7.1. Bir Kültür Yuvası, Bir Eğlence Merkezi: Gençspor Kulübü ve Diğerleri

1925 yılı sonrası Sancak'ta kültür ve spor alanında canlanmanın yaşandığı yıllar olmuştur. Türk gençlerinin hemen hepsi tahsillerini son sınıfa kadar Antakya Lisesi'nde yapmaktadırlar. Bu gençler, manda idaresinin de iznini alarak bir spor kulübü kurmak istemişlerdi. Gençlerin öncülüğünü yapan Şükrü Balcı, herkesin ilgisini çekmek için Cuma pazarında, Ağa Fırını Sokağı'nda bir ev kiralamıştır. Burada gençlerin kurduğu takım vardı. Halep'ten getirilen bir topla maçlar yapılmış, bir yandan da takıma katılanların sayısı artmıştır. Bu amaçla 26 Ağustos 1926'da Sancak idaresine kulüp kurmak için başvurulmuştur. Fransızlar, kurulacak olan

¹²⁴² **Yeniyol**, 26 Mayıs 1952.

¹²⁴³ **Sabah**, 22 Mayıs 1954.

¹²⁴⁴ **Sabah**, 17 Haziran 1954.

¹²⁴⁵ **Sabah**, 6 Haziran 1957.

¹²⁴⁶ **Sabah**, 6 Şubat 1958.

¹²⁴⁷ Çelebi(ed), **a.g.m.**, s.4.

kulübün yönetim kuruluna bir Fransız'ın katılması koşuluyla kulübün kurulmasına izin vermişlerdir. Kulübün tüzüğü, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın tüzüğü örnek alınarak, aynı zamanda Türk Hükümeti'nin de verdiği destekle hazırlanmıştır. Fransızlar kulübe bir rakip yaratmak ve halk arasına nifak sokmak için Rum ve Alevilerden müşterek bir kulüp açtırmışlardı. Kulüp'te futbolun dışında voleybol gibi sporlar da yer almaktaydı.¹²⁴⁸

Remzi Siliöz anılarında kulübün kuruluşunu şöyle anlatmaktaydı:¹²⁴⁹ *“ilk spor teşekkülü Antakya'da heveskâr gençler tarafından Gençlik İdman Yurdu adıyla kurulmak istenmiş; fakat o zaman manda idaresinde olduğumuz için Fransızların İdman Yurdu adından duyduğu tevahhüs neticesinde Türkçeye pek uymayan “Gençspor Kulübü” ismi adı altında açıldı. Kulübü kuranlar: Şükrü Balcı, Şekip İnal, Fikret Mümin, Abdurrahman Veysi Oğlu, Hikmet Halef, Abdurrahman Miski, Bekir Özmen, Mustafa Kaya, Abdülkadir Mısırlı, Kudret Karabay, Abbas Yurtman, Mecit gibi spor seven gençlerdir. İlk bina Musalla Mahallesi'nde bir evin odasında idi. Sporcular bir ev de giyinip soyunur, antrenmandan sonra eşyalarını oraya bırakırlardı... İlk defa Şambük Mahallesi'nde Hacı Mustafa Kavlak'a ait bir eve yerleştik. Bundan sonra Eczacı Dimitri'nin evine geldik ve bu evde kulübün resmi kürşadı yapıldı. İlk resmi küşad da memleketin ileri gelenleri bu kulübe karşı büyük alaka gösterdiler. Bir hamlede 42 altın lira teberrü de bulundular. Bununla kulübün demirbaş eşyaları ve diğer ihtiyaçları temin edilmiştir. Kulübümüzün ilk kongresinde Şükrü Balcı Başkanlığa, ben Umumi Kâtipliğe, Sıtkı Asalcı muhasipliğe, Hikmet Halef, Mustafa Kaya, Selim Çelenk, Hikmet Cadaloz, Nasih Hoccoğlu üye olarak seçildi. 30 altın icarla geniş bir eve geçtik. Zaman geçtikçe kulübümüz çok genişlemiş ve kütüphane, bilardo, müzik kolu, temsil kolu vesaire gibi şubeler kurulmuştu.”* Kulüp daha sonra iki kapılı meyhaneye taşınmıştır. Burada bir basketbol potası ve sahne yapılarak, kulüp için bilardo masası istenmiştir.¹²⁵⁰

Kulüp, kurulduktan hemen sonra Halep ve Şam spor kuruluşlarıyla da temasa geçmiş, Halep Ligi'ne katılmıştır. Halep'in “El İttihat”, “Ünyon Sportif”, “Osion

¹²⁴⁸ Çelenk, **a.g.e**,s 32.; M. Tekin, “Gençspor Kulübü”, **GKD**, S.16, Haziran 1990, s.15-21.; Öcal, **a.g.e**,s .112.; **Devrimci Gençlik**, 24 Ocak 1954.

¹²⁴⁹ Remzi Siliöz, “Gençspor Kulübünün İlk Umumi Kâtibi Remzi Siliöz Hatay'da İlk Spor Teşkilatının Nasıl Kurulduğunu Anlatıyor.” **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

¹²⁵⁰ Tekin, “Gençspor Kulübü”, **a.g.m**, s.16.; **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

Vasilas Tersent”, “Halep Homonetmen”, Lübnan’ın “Nadir Yadi” takımlarıyla yapılan karşılaşmaları kazanmış, Güney Anadolu’nun en kuvvetli takımı haline gelmiştir.¹²⁵¹ Hatay’ın en kuvvetli takımında Ömer Ekenel, Ekrem Karaman, Hüsyin Çelenk, Mehmet Zembelek Hanna, Ömer Halil, Ömer Besneli, Hamza oynamıştır. Bu sıralarda Fikret Bey idare kuruluna seçilmediği için kulüpten ayrılmıştır. Fikret, “Yıldız Spor Kulübü” adı altında bir kulüp açsa da uzun ömürlü olmamıştır. Aynı zamanda kulüpler sürekli Fransız baskısı altındaydı.¹²⁵²

1930 yılında Kırıkhan’da ilk futbol kulübü, “Kırıkhan Zükür Mektebi İptidaisi” Fransızca hocası Artman Vartanyan’ın teşebbüsüyle kurulmuştur. 1931’de ilkokul öğrencileri bir araya gelerek, kulüp kurmuşlardır. Ancak Homenetmen Ermeni Kulübü’nün üyeleri, Türklerin kulüp kurmalarının yasak olduğunu bildikleri için derhal manda idaresine bildirmişler ve kurucular cezalandırılmışlardı. Bunun üzerine gayri resmi “Yeşilova” kulübü kurulmuştur.¹²⁵³ Fransızlar, Türklerin kulüp kurmalarına engel olurken Ermenilerin kulüplerine karışmamaktaydılar. Bu durum da toplumu böl-yönet anlayışının bir gereğidir

1931’de yıllık genel kongresini yapan Gençspor Kulübü, yüz üç azanın katılımıyla seçimlerini yapmıştır.¹²⁵⁴ Gençspor Kulübü aynı zamanda bir kültür yuvasıydı. Gençspor Kulübü sadece spor amaçlı kurulmuş bir kulüp değil, Türk kültürünün ve geleneklerinin yaşatılması, Hatay gençliğinin kendi kültürü etrafında organizasyonunu sağlamak ve Fransız kültürel emperyalizmine karşı direnmek için kurulmuştur. Milli kaynaşma yeri olarak nitelendirilen kulüpte boş zamanlarda, milli olaylar üzerine konuşmalar yapılırdı. Bu amaçla kulüpte, bir mütalaa salonu ve kütüphane kurulmuştur.¹²⁵⁵ 1930 yılında milli bağları kuvvetlendirmek, milliyetçiliğe ait kitapları getirerek yeni yazıyı öğrenmeye çalışan halka destek olmak için

¹²⁵¹ Sadık (Kaleci), İbrahim ve Musa(Bek), Fikret ve Düvek (Santrafor), Jan Huri ve Mecit (İç), Abdülkadir açık oynardı. Bkz: **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

¹²⁵² **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

¹²⁵³ Hasan Altuğ, “Kırıkhan’da İlk Spor Kulübü Nasıl Kuruldu?”, **Güney Hareketleri**, S 3, Mart 1950.

¹²⁵⁴ Sıtkı Alaaddin Paşa, Hikmet Halef, Ahmet Mecit, Kemal Esmerli, Celal Hünkâr, Nasuh Hücazda Bey Heyet-i İdareye, 52 oyla Hulki El Has Efendi Umumi Kaptanlığa seçilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 26 Aralık 1931.

¹²⁵⁵ Öcal, **a.g.e.**, s.112.; Güçlü, **a.g.e.**, s.90.; Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956). s.66-67.

Gençspor Kulübü içinde bir kütüphane kurulmasına karar verilmiştir.¹²⁵⁶ Çalışmaları yürütmek üzere Muhiddin Yurdal, Mehdi Kovacı ve Fazıl Tosyalı görevlendirilmiştir. Bu girişim yeni yazı öğrenme çalışmaları ile de çok yakından ilgiliydi.¹²⁵⁷ Türklük aleyhinde faaliyette bulunanları ortadan kaldırmak için düzenlenen ilk toplantı Ahmet Reşit'in evinde gerçekleşmişti. Bu toplantıda, milli akımı kuvvetlendirmek ve bunu halka aşlamak için Türkiye'den milliyetçiliğe ait kitapların getirilmesi ve gençlere okutulması kararlaştırılmıştı. Yapılan yardımlarla İstanbul'dan kitaplar getirilmişti.¹²⁵⁸ 1932'de kütüphane, rayına oturmuştur. Antakya halkının Anavatan özlemi ve sevgisi nedeniyle yeni yazı çalışmalarına devam edilmişti. 1933'te manda yönetiminin baskısı nedeniyle, Gençspor Kulübü Kütüphanesi, Bekir Efendi Kütüphanesi adını almıştır.¹²⁵⁹

Selim Çelenk anılarında yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹²⁶⁰ *“Külüpte bir kitapevi kurduk. Türkiye'den kitaplar getirttik. Fakat bu kitapevi bir süre sonra Fransızları ürkütmüş olacak ki, Fransız Mesalih-i Hassa (Özel Hizmet) subayı yöneticileri çağırarak spor kulübünde spor yapılması gerektiğini, bu çatı altında bir kitaplık kurulmasının yersiz olacağını ileri sürdü. Biz okumanın, kültürü geliştirmenin de bir çeşit kafa sporu olduğunu söyledik. Olmadı. Düşündük taşındık, kitaplığın ayrı bir bölüm olarak başka bir binaya yerleştirilmesine karar verdik. Binayı bulduk, kütüphaneyi naklettik. Adına da “Bekir Efendi Kütüphanesi” koyduk.”*

Futbol şehir hayatına canlılık getirmiş, alınan galibiyetler Antakya'nın yüzünü ağartmış, gençler arasında birlik ve dayanışmayı artırmıştı. Ancak bu durumdan memnun olmayan Fransız idarecileri şehri nasıl böl-yönet anlayışı ile yönetiyorsa, kulübü de aynı şekilde idare etmek istemiştir. Bu durumda demokratik ortam yaratılmış, yeni idari kurul seçilmiştir. Başkanlığa, Hikmet Cadaloz

¹²⁵⁶ Nakip, **Kuruluşunun 50. Yılında...**, s.22.; Öcal, **a.g.e.**, s.112.; Tekin, **Hatay'ın Tarihçesi**, **a.g.e.**, s.51.

¹²⁵⁷ M. Tekin, “*Gençspor Kulübü*”, s.20.

¹²⁵⁸ Öcal, **a.g.e.**, s.113.

¹²⁵⁹ Nakip, **a.g.e.**, s.24; **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

¹²⁶⁰ Çelenk, **a.g.e.**, s.32.

Kuntman¹²⁶¹, Umumi Kâtipliğe Ahmet Sırrı Hocaoglu, Veznedarlığa Jan Huri, Fikret Nemun, Hamza, Kemal Esmerli seçilmişti. Kulüpte boks maçları, konferanslar¹²⁶², alafranga ve alaturka konserler, korolar¹²⁶³, temsiller¹²⁶⁴, her türlü spor müsabakaları düzenlenmiştir. Kulübün eksikliklerini temin etmek için piyango düzenlenmiş, elde edilen paralarla kulübe spor malzemesi alınmıştır.¹²⁶⁵ Gençspor, Halep'in Beni Hamdan takımıyla oynanacak maçtan elde edilecek hâsılatı Cemiyet-i Hayriyeye vermeyi planlamıştı.¹²⁶⁶ Bu bağlamda kulüp, şehirde birlik ve beraberliğin saplanmasında diğre kuruluşlarada önem vermiştir.

1931'de Gençspor Kulübü Halep'in Beni Hamdan takımıyla yaptığı maçı 5-0 kaybetmiştir.¹²⁶⁷ 1932'de Efni futbol takımı ile Halep'in Ararat takımı berabere kalmıştır.¹²⁶⁸ Aynı zamanda Reyhanîye takımlarıyla da maçlar yapılmaktaydı. Özellikle 21 Mart 1932'de Gençspor ile Sarı Yıldız arasında yapılan maç halkın büyük ilgisini görmüş, insanlar sabah erkenden sokaklara dökülmüşlerdi. Maç 1-0

¹²⁶¹ Kuntman kendisinden sonra başkanlığa sırasıyla Ali Muhsin Bereketoğlu, Hüsnü Miski, Selim Çelenk, Şükrü Balcı, Sıtkı Muhittin Paşa, Ömer Ekenel'in geldiğini anılarında belirtmiştir. bkz: **İleri Hürriyet**, 7 Haziran 1949.

¹²⁶² Kulüp, şehir münevverlerinden her hafta konferans düzenleme kararı almıştı. Bkz: **Yenigün** 17 Mart 1932. Çeşitli tarihlerde konferanslar düzenlenmiştir. 18 Mart 1932 günü Hikmet Hakkı, 7 Mayıs 1932 günü Abdülkerim Çinçin konferans vermiştir. Bkz: **Yenigün**, 21 Mart 1932; Tekin, Gençspor Kulübü, **a.g.m.**, s.19.; Mart ayında da Mahmut Ali tarafından konferans verilmişti. Bkz: **Yenigün**, 24 Mart 1932.; Mahmut Ali tarafından verilen "Akıl" adlı konferans sonrası tartışmalar için bkz: **Yenigün**, 4 Nisan 1932.

¹²⁶³ Sıtkı Nakip, Ziya Bereket ve Hikmet Güre'den oluşan gurup, mili zaferlerde, önemli yıl dönümlerinde, sosyal etkinliklerde saz heyeti ve orkestra görevi yaptılar. **Aynı yer**.

¹²⁶⁴ 1927 yılında Türkiye'ye gelen Türk Tiyatro sanatçısı Ertuğrul Sadi Tek, kulübün tiyatro çalışmalarıyla ilgilenmişti. Bu amaçla ilk oyun lise bahçesinde "Hamlet" olarak oynanmış, Aralık 1931'de Mahmut Yaser'in "Mektep Arkadaşı" adlı oyunu, Mart 1932'de "Gömdüğüm O Cihan" ve "Biz Azizlik" ve "Cehennem" 1933'te "Çifte Keramet" sergilenmişti. Bkz: **Yenigün**, 25 Mart 1932. 1933'te Ramazan dolayısıyla "Binnaz" adlı piyes sergilenmişti. Bkz: **Yenigün**, 28 Ocak 1933, 1934'te Ertuğrul Sadi, Avni Dilgil ve Taki Beğen'in de bulunduğu Türkiye Akademi Tiyatrosu Antakya'ya gelerek oyunlar sergilenmişti. Elde edilen gelirle de kulübün eksiklikleri tamamlanmıştı. Bkz: Tekin, Gençspor Kulübü, **a.g.m.**, s.20. Böylelikle halkında Türkiye ile olan kültürel bağlarının canlı tutulmasında kulübün kollarının önemli olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bkz: **Yenigün**, 22 Mart 1932.; **Yenigün**, 26 Mart 1932.; Cehennem adlı piyeste 1932'de oynanmıştı. Bkz: **Yenigün**, 30 Nisan 1932.; **Yenigün**, 12 Nisan 1932. "Gömdüğüm O Cihan", "Mektep Arkadaşı", "Bingazi" adlı piyes 1933'te oynanmıştı. Bkz: **Yenigün**, 20 Ocak 1933.; **Yenigün**, 19 Ocak 1933.; "Bir Cambaz Kumpanyası" adlı piyes 1934'te oynanmıştı. Bkz: **Yenigün**, 3 Haziran 1934.

¹²⁶⁵ **İleri Hürriyet**, 5 Haziran 1949.

¹²⁶⁶ **Yenigün**, 2 Aralık 1931.

¹²⁶⁷ Tekin, "*Gençspor Kulübü*", **a.g.m.**, s.17.

¹²⁶⁸ **Yenigün**, 16 Mart 1932.

Gençsporun galibiyeti ile bitmiştir.¹²⁶⁹ Spor hayatının, sosyal hayata getirdiği canlılık büyüktü. Suriye takımlarını yenmek ise Türkiye'ye iltihak olmaya eşdeğer bir hak gibi görülmüştür.

1933'te Gençspor'un yeni idari heyeti seçilmiştir.¹²⁷⁰ Bu yıllarda kulüp Halep'e giderek, Halep Ligi'ndeki takımlarla maç yapmaktaydı. 1933 Nisanı'nda Halep'in Humenitmen takımı ile maç yapılacaktı. Bunun için Gençspor, Sünberi Köyü'nde bir ay kampa girmiş, musalla mevkiindeki sahanın etrafı tel örgülerle çevrilmiş, etrafa sandalyeler dizilmiştir. 30 Nisan 1933'te yapılan maça beş bin kişi katılmış, Refik Bey'in hakemliğini yaptığı maç saat 4'te başlamış ve maçın 5-0 kazanılmasıyla Sancak'ta bayram havası yaşanmıştır. Gençspor'un kasasına 60 Suriye Lirası girmiş ve kulüp yılın hâsılat rekorunu kırmıştır. Şair ve filozof Cemil Meriç, sahaya inerek yazdığı iki beyitlik şiirini okumuştur. *“On bir kişiyiz on bir kişilik kuvvetimiz var. On bir kişiyiz dillerde bizim şöhretimiz var. Hamza için koca saha gelir dar, Rasinga'ya bile gol atacak Şevketimiz var.”*¹²⁷¹

Suriye yanlısı Araplar, kulübün galibiyetini gölgelemek istemiştir. Kulüp kaptanı Hamza, Gençsporun bu başarısını gölgelemek isteyenlere, Yenigün gazetesine gönderdiği mektupla yanıt vermiştir. Mektupta, güya Halep'in Humenitmen takımının ikinci takım olduğu iddiaları yalanlanmıştı.¹²⁷² Son zafer münasebetiyle İskif Bey tarafından, Soğuksu'da idari heyet ve futbolcular için ziyafet verilmişti. Cuma akşamı çay partisi düzenlenmiştir.¹²⁷³ Gençspor Kulübü Sancak halkının adeta nabzıydı. Kulübün yaşatılması Türk kültürünün devamı için önemliydi.

Mayıs ayında Halep Lisesi, Antakya Lisesi'ne maç yapma önerisinde bulunmuş, teklif kabul edilmiştir. Maç, 24 Mayıs 1933 tarihinde oynanacaktı.¹²⁷⁴ Ağustos 1933'te Sancak'ın spor hayatına canlılık getiren Gençspor Kulübü'nün 8. yıl dönümü için koşu yarışmaları düzenlenmiş, şehirde bayram havası yaratılmaya

¹²⁶⁹ **Yenigün**, 21 Mart 1932.

¹²⁷⁰ Bu isimler arasında Kerem Bey, Alaaddin Bey, Halef Bey, Mahmut Bereket ve Yusuf Bey bulunmaktaydı. Bkz: **Yenigün**, 15 Şubat 1933.

¹²⁷¹ Bkz: Tekin, “*Gençspor Kulübü*”, **a.g.m.**, s.18. ; **Yenigün**, 3 Mayıs 1933.; **Yenigün**, 2 Mayıs 1933.; **Yenigün**, 1 Mayıs 1933.

¹²⁷² **Yenigün**, 3 Mayıs 1933.

¹²⁷³ **Yenigün**, 3 Mayıs 1933.

¹²⁷⁴ **Yenigün**, 19 Mayıs 1933.

çalışılmıştır.¹²⁷⁵ 7 Kasım 1933'te Halep'in Beni Hamdan takımı ile yapılan maçı Gençspor 2-1 almıştır.¹²⁷⁶ Gençspor 1933 yılının sonunda Antakya futbol şampiyonu olmuştur.¹²⁷⁷ 1934'te de Halep Amerikan Koleji ile hem futbol hem de voleybol müsabakası yapılmıştır.¹²⁷⁸ Futbol karşılaşmasına ilgi büyük olmuş ve Gençspor tarihinin en güzel futbolunu oynayarak, Halep Amerikan Kolejini 4-1 yenmiştir.¹²⁷⁹

Dönemin sonunda idari heyet seçimi yapılmıştır.¹²⁸⁰ Kulüp canlı tutulmaya çalışılmış, eldeki olanaklarla da gençler arasında milli kültürün yayılması için çaba gösterilmiştir. 1935 senesinde kulüp çok zor durumda kalmıştır. Hamza Bey ve arkadaşlarının yardımıyla kulüp, Münir Hocanın evine taşınmıştır. Burada bir sene kalındıktan sonra Yıldırım Caddesi'ndeki Hüsnü Miski'nin evine taşınmıştır. En son olarak Dr. Sıtkı Osman'ın evine gidilmiştir. Aynı yıl gençleri ve halkı coşturmak için Şefik Sabuncu'nun da desteğiyle bando takımı kurma faaliyetine girişilmiştir. Kurban Bayramı'nda toplanan deri ve bağırsaklardan elde edilen gelirlerle aynı zamanda Antakya halkının da yardımıyla bando takımı kurulmuştur.¹²⁸¹ Bando takımı Türk milleti için önemli sayılan günlerde ve kutlamalarda şehrin her yanında faaliyette bulunmuştur.¹²⁸² Kulüp adeta milli birlik ve dayanışma yuvası olmuştur.

15 Temmuz 1934'te Beyrut Yüksek Komiserliği var olan ve açılacak kulüpler için yeni bir yönerge hazırlamıştır. Buna göre kurulan kulüp, amaçlarını ve hedeflerini bildiren yönetmeliğini Yüksek Komiserliğe göndereceklerdi. 3 ay içinde gerekli cevap gelmezse kulüp açılmayacaktı. İzin olmaksızın kulüp azaları çarşılarında ve sokaklarda gösteri yürüyüşü yapamayacaklardı.¹²⁸³ Tabii ki burada temel amaç; Fransız manda idarecilerinin kulüpleri kendi istekleri doğrultusunda

¹²⁷⁵ **Yenigün**, 24 Ağustos 1933.

¹²⁷⁶ **Yenigün**, 7 Kasım 1933.

¹²⁷⁷ Fikstürde, 13 Teşrin-i Sani Pazar günü: Lise-Humanitmen; 18 Teşrin-i Sani Pazar günü, Gençspor-Fünun-u Cemile, 25 Teşrin-i Sani de final bkz: **Yenigün**, 29 Kasım 1933.

¹²⁷⁸ **Yenigün**, 28 Haziran 1934.

¹²⁷⁹ **Yenigün**, 1 Temmuz 1934.

¹²⁸⁰ Böylelikle açık farkla Başkanlığa Dış Doktoru Gani Rauf Bey, Sıtkı Alaaddin Paşa Umumi Kâtipliğe, Ziya Bereket Bey Veznedarlığa seçilmişti. Bkz: **Yenigün**, 27 Aralık 1933.

¹²⁸¹ **İleri Hürriyet**, 12 Haziran 1949.

¹²⁸² İstiklal Marşını çalarak halkta büyük bir coşku ve kenetlenme duygusunun yaşanmasında bando takımı önemli roller üstlenmişti. Bkz: Tekin, Gençspor Kulübü, **a.g.m.**, s.19.

¹²⁸³ **Yenigün**, 15 Temmuz 1934.

yönetmeleri idi. Aynı dönemde İskenderun'daki İtalyan Koleji ve Frerler Okulu ile müsabakalar yapılmıştır.¹²⁸⁴

1934'te Türklerin kulüp kurmalarının yasak olması nedeniyle gayri resmi olarak Emin Taner'in gayretiyle "Kırmızı Yıldız" kulübü kurulmuştur. Kulüpte futbol ve voleybolun yanı sıra müzik kolu da vardı. Ancak Ermeni Kulübü Homenetmen, Türk kulübünü Fransız idarecilerine şikâyet ederek kulübün kapanmasına neden olmuşlardı.¹²⁸⁵ El Kabes gazetesine binaen, Türk kulüplerinin Sancak'ta varlığından rahatsız olan manda hükümeti, Fünun-u Cemile takımının sokaklarda dolaşp marş söylemelerini yasaklayıp, bu durumla da yetinmeyip, Türk harsını yok etme adına kulübü kapatma kararı almıştır.¹²⁸⁶ 26 Eylül 1935'te kulüp, Kilise Vakfı'na ait olan kiralık bir eve taşınmıştır.¹²⁸⁷ Kulübün her girişimi manda yönetiminin engeline takılmıştır.

16 Kasım 1935 tarihinde Gençspor ve Yenigün gazetesi spor bayramını ortaklaşa düzenlemişti. Bisiklet yarışmasına Gençspor'dan 2, askerlerden 5 kişi katılmıştır. İnsanlar yarışmayı izlemek için Cebrail Tepe'sine gitmişlerdi. Halep'ten Sancak'a kadar 250 km'lik yolu tamamlayacaklardı. İlk defa Şimali Suriye ve Sancak'ta düzenlenen koşuya ilgi büyüktü. İnsanlar otomobilleriye, otomobili olmayanlar ise münibüslerle koşucuları takip etmişlerdi.¹²⁸⁸ Bir bakıma kulüp, Türkiye'deki pek çok kulüp gibi önemliydi.

1936'da İlk Mektepler arasında yapılan müsabakada Suriyeli askerlerle lise öğrencileri arasında arbeye yaşanmış, askerler süngüleriyle öğrencilere saldırmıştır. Milliyet farkının (Türk-Arap) sahalara bu şekilde yansması basında kınanmıştır.¹²⁸⁹ Gençspor'u yaşatmak için şehirden yardımlar da gelmiştir. Bu bağlamda Çamlı Kahvesi sahibi Mustafa Papaloz Ağa tarafından, kulübe 100 sandalye

¹²⁸⁴ Bu maçlarda kalede Rasim Semercioğlu, Hayrettin Ateş Bek, Ahmet Çetin Bek, Halit Lelenk Haf, Dr. İhsan Santrafor, Mazlum Keser Haf, Akif sağ açık, Tayfur Çalım iç, Şevket Santrafor, Remzi İç, Ömer Besneli solaçık, bu arkadaşlardan başka Ömer Şennak, Cemil; sanatkârlardan Mehmet Yalaç, Mustafa Emin, Mustafa Şarpantiye vardı. Bkz: **İleri Hürriyet**, 12 Haziran 1949.

¹²⁸⁵ Hasan Altuğ, "Kırıkhan'da İlk Spor Kulübü Nasıl Kuruldu?", **Güney Hareketleri**, S 4, Mart 1950.

¹²⁸⁶ **Yenigün**, 15 Kasım 1934.

¹²⁸⁷ **Yenigün**, 26 Eylül 1935.

¹²⁸⁸ **Yenigün**, 16 Kasım 1935.

¹²⁸⁹ **Yenigün**, 8 Nisan 1936.

bağışlanmıştır.¹²⁹⁰ Kulübün yaşatılması için toplumun desteği büyüktü. 1932-1939 Yılları arası Sancak'ta bulunan spor kulüpleri şunlardan oluşmaktaydı:¹²⁹¹

1. **Antakya:** Gençspor, Lise Futbol Takımı, Askeri Futbol Takımı, Nadi Fünunu Cemile, Ermenilerin Ossim Naris, Belen de İdman Yurdu.
2. **İskenderun:** Çayspor, El İhsan¹²⁹², El Haliç¹²⁹³, Üniyon Kirek
3. **Reyhaniye:** Yeşilova, Sarı yıldız¹²⁹⁴, Efnir, Türkmen Gençleri Takımı
4. **Kırıkhan:** İdman Yurdu, Kırmızı Yıldız, Kırıkhan Humenitmen.

1937'de halka okuma yazma öğretmenin yanı sıra Sancak halkını seçimler doğrultusunda yönlendirmek, istihbarat sağlamak üzere halkevleri kurulmuştu. Bu doğrultuda Gençspor Kulübü de halkevinin işlevini görmüştü.¹²⁹⁵ 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin kurulması sonrasında dil bayramı münasebetiyle düzenlenen konferansta Gençspor Kulübü'nün izcileri, müzik kulübü ve askeri bandonun da konferansta yer alacağı, Hatay halkına duyurulmuştu.¹²⁹⁶ Gençspor Kulübü'nün çaldığı İstiklal Marşı ile konferans başlamıştır.¹²⁹⁷ Böylelikle halkı İstiklal Marşı ile tanıştıran, onların ruhunu titreten Gençspor Kulübü olmuştur. Bu bağlamda Fransızlar döneminde sürekli baskı altında kalan istenmeyen kulüp, Hatay Devleti döneminde Başbakan Dr. Abdurrahman Melek'in de sözüyle devlet himayesine alınmıştır. Kulübün sportif faaliyetlerini geliştirmesi için ödenek ayrılmış, bando grubu şehir bandosu adını almıştır.¹²⁹⁸

Atatürk'ün ölümü sonrası İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı akabinde kulüp kapatılmıştı. Şükrü Balcı anılarında kulübün kapatılmasını şöyle anlatmaktaydı:¹²⁹⁹ “1939 yılında Gençspor Kulübü'nün

¹²⁹⁰ Sandalye bağışından sonra kulüp başkanı Sıtkı Hacı Allaaddin Paşa, bağış için teşekkürlerini bildiren yazıyı Yenigün gazetesiyile bildirmişti. Bkz: **Yenigün**, 1 Temmuz 1934.

¹²⁹¹ Tekin, “*Gençspor Kulübü*”, **a.g.m.**, s.17.; **Hatay İl Yıllığı**, 2011, s.494.

¹²⁹² **Yenigün**, 22 Nisan 1932.

¹²⁹³ **Yenigün**, 23 Mart 1934.

¹²⁹⁴ **Yenigün**, 19 Mart 1932.

¹²⁹⁵ **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

¹²⁹⁶ **Yenigün**, 25 Eylül 1938.

¹²⁹⁷ **Yenigün**, 27 Eylül 1938.

¹²⁹⁸ **Yenigün**, 18 Kasım 1938.

¹²⁹⁹ **İleri Hürriyet**, 10 Haziran 1949.

kapatılmasının amili o zaman meriyete giren 3535 sayılı Beden Terbiyesi Mükellefiyet kanunuydu. Bu kanuna göre daha önce cemiyet kanununa göre teşekkül etmiş bulunan bütün kulüplerin kanun hükümlerine uyularak Beden Terbiyesi Teşkilatına intibak sırasında kulüp doğrudan doğruya kendini feshetti ve Gençlik Kulübü adı altında teşkilatlandırıldı.” Böylelikle 1926’dan 1939’a kadar Hatay kültür ve spor hayatında önemli yer edinen, insanlara milli bilinç aşıl原因 tarihi kulüp vazifesini tamamlayarak kapanmıştır.¹³⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı yıllarında 1941’de tekrar faaliyet gösteren kulübün Başkanlığına Sıtkı Yurdal, getirilmiştir.¹³⁰¹ 1942’de Başkanlığa Antakya mağaza şefi Enver Adalı, Genel Sekreterliğine Ekrem İlgezdi seçilmişti.¹³⁰² 31 Temmuz’da Kulüp Başkanı Latif Günel, Genel Sekreteri ise Abdurrahman Bereketti.¹³⁰³ Kulübün daha iyi çalışması için halkevi binasına taşınması kararı alınmıştır.¹³⁰⁴ İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar kulüple ilgili fazla bir gelişme olmamıştır.

Hatay’ın Türkiye’ye İltihakı sonrası merkez ilçede, İkinci Dünya Savaşı’nın da etkisiyle 1945’e yani savaş bitimine kadar spor kulübü açılmamıştır. Ancak önce Antakya, İskenderun ve Yayladağı’nda ardından Reyhanîye, Kırıkhan ve Dört Yol’da gençlik kulüpleri açılmıştır. Cumhuriyet Türkiye’sinin gençlere verdiği önem gösterilmeye çalışılmış, gençlerin de yeni rejime bağlılığı vurgulanmıştır.¹³⁰⁵ Bu bağlamda Hatay mücadelesinde önemli rol oynayan ve CHP ile bağlantıları olanlar gençlik kulüpleri idari heyetine seçilmişlerdi.¹³⁰⁶ Manda döneminde Ankara Hükümeti’nin direktifleriyle hareket eden kişilerin spor yönetiminde de önemli pozisyonlara getirildiklerini görmekteyiz.

28 Ocak 1948’de Ali Muhsin Bereket teşebbüsüyle “Kurtuluş Spor” kurulmuştur. 1949-1950 lig maçlarında rakiplerini yenerek, birinci olmuştur.

¹³⁰⁰ Kulübün 1939’a kapandığı söylense de Yenigün gazetesi, 1940’ta Hatay birincisi olan Gençsporun, birinci lige katıldığı yönünde haber vermişti. Bkz: **Yenigün**, 21 Haziran 1940.

¹³⁰¹ Genel Sekreterliğine Akif Ezer, Veznedarlığa Kamil Mıstık ve Kulüp İdare Amirliğine Mazlum Keser getirilmiştir. Bkz: **Yenigün**, 9 Şubat 1941.

¹³⁰² **Yenigün**, 4 Şubat 1942.

¹³⁰³ **Yenigün**, 31 Temmuz 1942.

¹³⁰⁴ **Yenigün**, 30 Kasım 1942.

¹³⁰⁵ **Yenigün**, 5 Ağustos 1940.; **Yenigün**, 8 Ağustos 1940.

¹³⁰⁶ Dr. Vedi Bilgin, Selim Çelenk, Nuri Aydın, Yakup Akpınar, Latif Günel, Dişçi Zübeyir Göçmen, Sıtkı Yurdal bkz: **Yenigün**, 22 Ağustos 1940.

Futboldan başka boks, güreş, atletizm çalışmaları da faaldir.¹³⁰⁷ Bu kulübün kurulmasında DP'nin büyük bir etkisi vardı. Gençleri bu kulüp etrafında toplayarak, CHP propagandası önlenmek istenmiştir.¹³⁰⁸ Buna karşılık 16 Ocak 1949 “Kanatlı Spor” kulübü halkevi binasının alt katında kurulmuştur.¹³⁰⁹

1950’de DP’nin iktidara gelişinden sonra Gençspor Kulübü, 15 Nisan 1953’te Antakya Gençlik Kulübü adı altında tekrar açılmıştır. Kulübün başkanı DP’li Şekip İnal idi.¹³¹⁰ Kulüpte futbolun yanı sıra atletizm, güreş, boks, eskrim, basketbol, hentbol, tenis, izcilik, dağcılık, atıcılık, avcılık su sporları faaliyettedir. Kulübün rengi sarı ve siyahtı.¹³¹¹

1954’te şehre bir stadyum yaptırılarak, stada “Atatürk” ismi verilmiştir.¹³¹² 1957’de Avukat Nabi İnal tarafından “Hilal Spor” kulübü kurulmuştur.¹³¹³ Mart 1957’de kulüp Gençspor adını almış, formasını da sarı laciverte çevirmiştir.¹³¹⁴ Manda döneminde Türk sporu engellenmeye çalışılırken, iltihaktan sonra birlik ve beraberliği sağlamada spor önemli bir konu olmuştur. 1946’da çok partili hayata geçişle partilerin ideolojilerini yaymada spor kulüpleri önem taşımıştır.

Fransız manda döneminde futbolun dışında en çok avcılık, güreş, cirit ve nişan atma yaygın olan spor dallarındandır. Özellikle köylerde silahı olanlar avlar tertip etmişlerdi. Amik’ten ve Antakya’dan gelen kabileler, Akdeniz Gölü’ndeki adalara çadırlar kurar ve avlanırlardı. Sazlıklar arasında domuz bulunduğundan, gece kayığa binilir ve domuz avına çıkılırdı. 10 Ocak 1936 tarihli Yenigün gazetesi, Şam’dan gelen Yüksek Komiser Dö Martel’in Amik Gölü’nde bir av partisi düzenlediğini yazmıştır.¹³¹⁵ Yine dönemin düşün dünyasına kalemiyle hizmet eden Refik Halit Karay, “Bir İçim Su” adlı eserinde avcılıkla ilgili şunları anlatmıştır.¹³¹⁶

¹³⁰⁷ **Güney Hareketleri**, S 1, Mart 1950.

¹³⁰⁸ Özveren vd., **a.g.e**, s.245.

¹³⁰⁹ Kamil Tosyalı, Salahattin Burat, Abdülvahap Bal, Ali Hayri Altunay, İsmet Seferoğlu, Ethem Ateş, Mehir Melek tarafından kurulmuştur. Bkz: **Sabah**, 16 Ocak 1949.; **Sabah**, 28 Ocak 1949.

¹³¹⁰ İkinci başkanı Akif Ezer, Umumi Kâtibi Sabahattin Ezer, muhasip Kemal Seçkin, veznedar Hikmet Kuntman, başkaptan Hamza Masaracı, hekim Dr. Adil Bereket’ti. Bkz: **Sabah**, 15 Nisan 1953.

¹³¹¹ **Sabah**, 15 Nisan 1953.

¹³¹² **Yeniyol**, 4 Şubat 1954.

¹³¹³ **Atayolu**, 2 Şubat 1957.

¹³¹⁴ **Yeniyol**, 19 Mart 1957.

¹³¹⁵ Siliöz, **a.g.e**, s.40-41.

¹³¹⁶ Karay, **a.g.e**, s.32-33.

“Ben Amuk gölünün ortasında, zift kaplı bir iptidai kayığa binmiş, kuruni vüstai (ortaçağ) İsviçre’nin bir fedaisi gibi başımda keçe külah, belimde silah, gözlerim pusuda, bahtımı gözlüyorum... Oturdum. Kayıkçım “Duran” sırtığı suya daldırdı; gölün üstü soğuk bir ürperme ile uzun uzun harelendi ve değneğin isabet ettiği yer, hidetlenen bir köpeğin ensesi ta sırtına kadar nasıl kabarırsa, öyle asabi bir titreyiş geçirdi... Vücudum şu kapkara, buzlu ve bataklık göle, yaraladığım ördekler gibi, yüreği kilitlenmiş, gözlerinde bahtına küskün bir son melal(sıkıntı) ile şikayetsiz, feryatsız ağır ağır batsa ve gömülse...” Karay, bir nevi Sancak döneminde Amik Gölü’nde insanların avcılık yaptığına dair önemli bir ipucu vermiştir. Avcılık dışımda bölgede güreş en popüler spor dallarındandı. Köylerde özellikle Kuseyri köyünde yaygın olan spordur. Köy eğlencelerinde ve düğünlerde delikanlılar bir araya gelerek güreşmişlerdir. İyi pehlivan her yerde itibar görmüş ve köy ağalarının himayesine alınmıştır. Özellikle Antakya’da güreş en itibar gören sporlardandı. Gençlik spora bağlı güreş kulübünde şu isimler vardı: Zeki, Ahmet Dinçay, Mustafa Aslan, Mahmut Çelikel. İdareciler arasında Sıtkı Şerbetçi, İzzettin Esmerli, Kemal Tümer, Burhan, Kemal Dinçay vardı. Bu gençler her akşam kendi aralarında antrenman yapmışlardır.¹³¹⁷ 22 Şubat 1932’de Han Meydanı’nda güreşçiler toplanıp, yarışmıştır. Küçük Mehmet ve Büyük Burçlu Recep arasında yapılan müsabakada, Recep rakibini yenmişti.¹³¹⁸ Günümüze kadar Hatay’da en çok ilgi gören spor dalı olmuştur.

Bir başka spor dalı da ciritti. Cirit en çok Amik bölgesinde yaygındı. Çünkü bu bölge ova olduğundan at koşturmaya daha müsaittir. Düğünlerde ve özellikle dini bayramlarda üç gün cirit oynanırdı.¹³¹⁹ Nişan atma dalı da köylerde çok yaygındır. Köylü harman yerinde akşamları toplanır ve belirli hedeflere nişan alırdı. Çok keskin nişancılar, havaya atılan el büyüklüğündeki maddeyi rahatla vurmaktaydılar.¹³²⁰ Atletizime yönelik 1928 yılında fiili, 1929 yılında resmi müsabakalar yapılmıştır. Özellikle Gençspor bünyesinde bulunan takımlar vardı. İlk yarışma üç adım daha sonra da uzun atlama şeklinde görülmüştür. 100 metre en çok ilgi gören yarışma dalıydı. Akif Ezer 100 metreyi 11 saniyede, yüksek atlamada 1.73 metre, uzun

¹³¹⁷ Aynı yer; Ayrıca bkz: **İleri Hürriyet**, 18 Haziran 1949.

¹³¹⁸ **Yenigün**, 22 Mart 1932.

¹³¹⁹ Siliöz, **a.g.e.**, s.40-41.

¹³²⁰ Aynı yer.

atlamada 6.47 metre, üç adımda 13.25 metrelik derecelerle 4 dalda rekor kırmıştır.¹³²¹ 1936 yılında yapılan yarışmaya ilgi büyük olmuş, spor insanların neşe kaynağı olmuştur. 1000 metre koşusunu 3 dakika, 3 saniye ile 400 metre koşusunu 1 dakika 10 saniye ile Mustafa kazanarak 2 kulvarda rekor kırmıştır. 100 metre koşusunu Akif Ezer 12 saniyede koşarak birinci olmuştur. Uzun atlamada 4 metre ve yüksek atlamada 1 metre rekorunu kıran yine Akif Ezer olmuştur.¹³²²

2.7.2 Atlı Spor Kulübü

Albay Şükrü Kanatlı'nın teşebbüsleriyle Antakya'da Cebrail Tepesi'nde 1939 yılında kurulmuştur. Dağcılık, Avcılık, Binicilik olarak üç dalda kurulan kulübün temsilcilerini seçmek için askeri mümessillik binasında toplanılmıştır. Dağcılık kolu şefi Dr. Mithat, azalar Remzi Siliöz, Nuri Aydın; Avcılık ve Atıcılık kolu şefi Vedi Karabay, azalar Ali Mısırlı, Şükrü Hani; Binicilik kolu şefi Abdülgani Türkmen, azalar Mehmet Burç, Hüsnü Şemsettin'di. Kulübün Umumi Reisi Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen, Sekreterliğine de Bekir Sıtkı Kunt seçilmiştir. Kulübün Kırıkhan, Reyhanîye, Beylan ve Ordu'da da yakında şubelerin açılması hedeflenmiştir. 22 Mart'ta da Reyhaniye'de kulüp faaliyete geçmiştir. Kulübe katılımın sağlanması için sürekli ilanlar verilmiştir.¹³²³ Kulüp, insanlara sadece sporu değil, fenni de öğretmiş âdete bir kültür yuvası olmuştur.¹³²⁴ Kadın ve erkeklerin, aza olabilmeleri için şapka giyme zorunluluğu getirilmesi dikkate değerdir.¹³²⁵ Lise binasının arkasındaki sahada spor faaliyetleri askerler tarafından sürdürülmüştür.¹³²⁶ Zira bu tarihte Hatay, Türkiye'ye iltihak etmemiş ancak; spor yoluyla da inkılâpların benimsetilmesiyle iltihak için bir zemin hazırlanmıştır. Halkevi spor kulübü, Atlısporunu ihya etmek için Nisan 1940'ta halkevinde toplanmıştır. Toplantıda Seyyar Jandarma Alay Kumandanı Yarbay Kemal Kılıç, Vilayet Jandarma Komutanı Binbaşı Mucip ile kurumun eski azaları hazır bulunmuşlardı. Bu toplantı sonrası Atlı spora bağlı dağcılık, arıcılık şubeleri faaliyete geçirilecekti. Köylülerin de spora olan ilgilerini artırmak için girişimlerde

¹³²¹ **Hatay İl Yılı** 1967, s.99.; Tekin, “*Gençspor Kulübü*”, **a.g.m.**, s.18.

¹³²² **Yenigün**, 30 Ağustos 1936.

¹³²³ **Hacıvat-Karagöz**, 17 Nisan 1939.; **Yenigün**, 10 Mart 1939; **Yenigün**, 22 Mart 1939.

¹³²⁴ **Yenigün**, 14 Nisan 1939.

¹³²⁵ **Yenigün**, 14 Mart 1939.

¹³²⁶ **Yenigün**, 11 Nisan 1939.

bulunulacaktı.¹³²⁷ Bu kulübün ne zamana kadar faaliyette bulunduğuna ve kapandığına dair bilgi bulunamamıştır.

İlk olarak açılan Gençspor Kulübü'nü, Atlıspor izlemiş ve inkılâpların halka benimsetilmesinde spor kulüpleri önemli roller üstlenmiştir. Spor kulüpleri, sosyal hayata canlılık getirdiği gibi milli birlik ve beraberliği sağlamıştır. Manda döneminin yarattığı toplumsal ayrışma, sportif faaliyetlerle aşılmaya çalışmış, kolektif ruh ve bilinç yaratılmak istenmiştir. İltihak sonrası spor iyileştirilmeye çalışılmış, spor dallarında çeşitliliğe gidilmiştir. 1939-1945 yılları savaşın hüküm sürdüğü yıllar olması sebebiyle spora gereken ilgi gösterilmese de savaş sonrası çeşitli kulüpler ve bu kulüplere bağlı spor dalları oluşturulmuştur. Hatay'ın özel durumu düşünüldüğünde iltihak sonrası gerçekleştirilen spor faaliyetlerinin milli birliğin oluşmasına bir nebze dahi olsa katkı yaptığı düşünülebilir.

2.8 ŞAPKA İNKİLÂBİ'NİN TOPLUMSAL HAYATA YANSIMALARI VE GÜNDELİK HAYATA DAİR DÜZENLEMELER

Genç Cumhuriyet Türkiye'sinde ulus-devletin inşası süresince gerçekleştirilen inkılâpların bir tanesi de Şapka İnkılâbı'dır. Milli Mücadele'nin zaferle kazanılmasından sonra Cumhuriyet Türkiye'si ulus devleti inşa sürecinde toplumsal dönüşümü sağlamak, batılılaşmak amacıyla 1925'te Şapka İnkılâbı'nı gerçekleştirmiştir.¹³²⁸ Bu inkılâp çok geçmeden Sancak'ta da yansımış ve Sancak ileri gelenleri tarafından yayılmaya başlamıştır.¹³²⁹ 1925 yılında Sancak'ta ilk defa şapka giyen grup Vedi Münir Bey (Karabay), Miskizade Nafi Bey, Türkmenzade Abdulgani Ağa, Abbuş Sürmeli, Selim Çelenk ve Dr. Abdurrahman Melek'tir. 150'likler arasında yer alıp, ilk şapkayı giyense Türk edebiyatının öncü isimlerinden Refik Halit Karay'dır. Karay, bu yüzden Suriye ve Lübnan'a yerleşmiş ve 150'liklerin hepsi kendisiyle irtibatı kesmiştir.¹³³⁰ Karay, yıllar sonra Yenigün

¹³²⁷ Yenigün, 1 Nisan 1940.

¹³²⁸ “Şapka İhtisası Hakkında Kanunla” ilgi bilgi için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 19, DII, 1925, s.224-230.

¹³²⁹ Mehmet Mursaloğlu, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu**, 39'uncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları-01,İskenderun, 2010, s.158.

¹³³⁰ Mehmet Tekin, **Hatay'ın Son Aruz Şairi Nafi Miskioğlu**, Antakya, 1991.s.10; Konuralp, a.g.e, s.213.;Çelenk, a.g.e, s.60.

gazetesi yazarı Selim Çelenk'e "ben bugünkü rejim için muhalif olmuştum. İlk zamanlarda Mustafa Kemal'i gelip geçici bir maceraperest sanmıştık. Fakat aldandığımızı sonra anladık" demiştir. Şapka İnkılâbı'ndan sonra Remzi Siliöz köyleri dolaşırken yaşlı ve çok dindan birine, Türkler buraya gelip sana şapka giydirirse ne yapardın sorusuna cevaben kedisine "Oğul, oğul onlar buraya gelsin de ben başıma işkembe geçiririm" demiştir.¹³³¹ Şapka, Kemalizm, Türklüğün ve Türkiye'ye katılımın adeta bir sembolü olmuştur.

Selim Çelenk anılarında o yılları şöyle anlatmaktadır:¹³³² "1925'te Şapka Kanun'u çıkarıldı. Kanun, ilk olarak memurlar için şapka giymeyi zorunlu kılıyordu. Bir süre sonra halk da teşmil edildi. Ben o günlerde Mersin'de bulunuyordum. Bir fötr şapka alarak giydim ve bu kılıkla Antakya'ya geldim. Şehre geceleyin vardığım için kimse beni bu kılıkta görmemişti. Evimiz Uzun çarşı 'da idi. Sabahleyin evden şapkalı olarak çıktım. Cumapazarı'ndaki iş yerime gidiyordum. Çarşı iki taraflı hayret içinde beni izliyor, sanki önlerinden bir domuz geçiyormuş gibi birbirlerini dürterek beni gösteriyorlardı. Sağa sola bakmadan, kimseye aldırmadan yoluma devam ettim. Karşıdan şehrimizin tanınmış sarıklı hocalarından biri geliyordu. Çarşının orta yerinde karşılaştık. Kendisiyle tanıştırdım. Beni başımda şapka ile görünce durdu. Aramızda şu konuşma geçti:

-Yahu senin baban Müslüman, deden rahmetli de Müslüman'dı. Senin bu halin ne?

-Acele etme, vakit henüz geçmiş değil. Derhal başındaki şu şapkayı çıkart, tövbe istiğfar et, kendini iman eyle ve cehennemlik olmaktan kurtul.

- Hoca efendi, boğazına kadar giydiğiniz şu giysiler, hep kâfir dediğiniz adamların giysisidir. Hatta sırtınızdaki cübbe de Bizans Patriğinin giydiği nesnedir. Başımızda bulunan fesin de İslamla bir ilgisi yoktur. Fes, Yunanlıların milli serpuşudur. Ben şimdi başıma giydiğim bu çuha parçasıyla kâfir olur muyum?"

Sancak'ta din üzerinden, inkılâp karşıtı söylemler başlamıştır. Bu söylemlerde şapka giymenin kâfirlik, gâvurluk ve şeytana uyma alameti olduğu, Türkiye karşıtı olan din adamları tarafından dile getirilmiştir. Fransız idarecileri de

¹³³¹ Siliöz, a.g.e, s. 68.

¹³³² Çelenk, a.g.e, s.30-31.

şapka giyenlere baskı uygulamaya başlamıştır. Türklerinin büyük çoğunluğu Anavatan hasretiyle inkılâp hamlelerini yakından izlerken, bir kısmı da dini taassubun ve Suriye veya Batı yanlısı hocaların etkisiyle şapkaya karşı çıkmıştır.

Sueda Bereket ile yapılan mülakatta Şapka İnkılâbı'nın Hatay'a yansımalarını şu şekilde anlatmıştır:¹³³³ *“Babam Abdulgani Türkmen (CHP'nin kurucusu ve Hatay Devleti Meclisi Başkanı) ve annem son derece aydın insanlardı. Babam annemin cemiyet hayatına girmesini destekleyen ve onun yaşamında hocası olmuştu. Annemin tüm inkılâplara uymasını bu konuda kendisi gibi aneminde halka örnek olmasını tembihlerdi. Bir gün merkezden Şapka ile ilgili bir haber ve pek çok güzel şapka geldi. Babam Türkiye'de başlayan inkılâplardan biri olan şapkanın modern ve uygarlaşmanın bir simgesi olduğunu bunu yaşamımıza kabul etmemizi ve bu konuda ailece halka örnek olmamız gerektiği ile ilgili bir konuşma yapmıştı. Birçok renkli şapka şimdi hatırlamıyorum nereden gelmişti o güzel şapkalar herhalde Ankara'dan ya da İstanbul'dan gelmiş olsa gerek. Babam ertesi gün anneme bu gün sokağa çıktın mı? Sorusunu yönlendirdi. Annem hayır dedi. Ertesi gün tekrar bu gün hiç sokağa çıktın mı diye sordu? Annem tekrar hayır diyince ama mutlaka bu yeniliği kabul etmeli ve halkımız için örnek olmalıyız bize yakışan budur diyerek annemi cesaretlendirmiş ve annem ertesi sabah ve her gün o renkli ve şık şapka ve kıyafetlerle dışarı çıkmaya başlamıştı. Elbette farklı olana bir den alışmak güçtü ancak uyumsama süreci gecikmemişti. Hepimiz son derece modern ve şık giyinirdik. Antakyalılar bu değişimlere son derece istekle ve büyük bir süratle uyum sağlayabilmişti. Esasında Hataylılar her zaman değişime açık, çağdaş ve modern bir toplumdur. Bunu o yıllar kıyafetleriyle ve yaşamlarıyla da göstermekteydiler.”*

Antakya Lisesi'nde Arap kısmının kurulmasıyla Arap milliyetçilerinin ve hocalarının okul içindeki sayısı artırılmış, öğrenciler Türkiye'deki şapka devrimine tepki olarak Arap milliyetçiliğinin sembolü olan fes ve sidara giymeye zorlanmıştır. Bu durum karşısında şehrin aydınları tepki göstermiş ve ilk şapka giyenlerden olan şair Nafi Miskioğlu öğrencilere hitaben *“Seni Zincire mi Vurdular Arap Felsefesi”* diye başlayan bir şiir yazmıştır. Şiir dilden dile dolaşmış, destan olmuş Türk

¹³³³ 12 Haziran 2011'de Sueda Bereket ile yapılan konuşma.

öğrenciler fesi ve sidarayı boykot etmişlerdi.¹³³⁴ Yine 1928’de Antakya Lisesi’nde şapka giydiği için bir öğrenciye öğretmeni tarafından tokatlanmak suretiyle ağır bir tacizde bulunulmuş, bu durum Türk halkının tepkisine yol açmıştır.¹³³⁵ Şapka sadece okullarda değil, her alanda giymeye başlanmıştır.

Antakya, Reyhanlı ve Hatay’ın diğer yerlerinde şapka giyenlerin adedi her gün artmaktaydı. Türklerden şapka giyenler çoğaldıkça, Hıristiyanlar da uzun zamandır giydikleri şapkaları çıkarıp, fes giymeye başlamışlardı. Fes, Suriye milletseverliğinin bir alameti olmuş, şapka giyenler resmi dairelerde Fransız yanlısı memurların engeline takılmıştır. 1934’te Gaziantep Valisi Akif Eyidoğan’ın Antakya’ya gelişi büyük coşkuyla karşılanmış, insanlar Sancak’ın Türkiye’ye katıldığı coşkusuyla feslerini atıp, şapka giymişlerdi.¹³³⁶ Bu ortam beraberinde, Türkiye yanlısı şapkalılarla, Suriye yanlısı feslilerin mücadelelerine yol açmıştır.

Siyasi muhalifler, Türk inkılâplarının Sancak’ta yerleşmesi durumunda Fransızlar nezdindeki mevkilerinin sarsılmasından endişe duydukları için dini duyguları tahrik etme yolunu tutmuşlardır. Bu amaçla Kürt Hoca, bir camide Türk inkılâpları aleyhinde vaaz vermiş, şapka giyenleri kâfirlikle suçlamıştır. İki gün sonra Servet Hoca Türk inkılâplarını, şapka giyenleri savunması, CHP’nin teşviki Suriye ve Fransız yanlılarını çok sinirlendirmiştir. Ramazan ayına böyle bir gergin hava içinde dört gençin Kürt Hoca’nın vaazını dinlemeye gitmesi kanlı hadiselerle neden olmuştur.¹³³⁷ 1934 yılının Ramazan ayında yaşananları Selim Çelenk anılarında şöyle anlatmaktaydı: *“1934 yılının Ramazan ayında Antakya’da meşhur yobazlardan ‘Kürt Hoca’ Yenicami’de vaaza başlamıştı. Kürt Hoca, ‘eşraf’ denilen bazı satılmış Türklerin destek verdiği vaazlarından aralıksız olarak, Türkiye’deki devrimleri yeri yeri, Anadolu’da devrim yapanların, Türk ulusuna şapka giydirenlerin, şapka giyenlerin, şeriat kanunlarını kaldıranların, Latin harflerini kabul edenlerin başta Mustafa Kemal olmak üzere hepsinin kâfir olduğu pervasızca söylüyor, temiz ruhlu saf halkı Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhine tahrik ediyordu... Kürt Hoca vaazını bitirmişti. Cemaat dağılmak üzere ayağa kalkmıştı. Kürt Hoca da*

¹³³⁴ Galioğlu, **a.g.t.**, s.70.

¹³³⁵ **Yeni Mecmua**, 15 Ocak 1929, S.17, s.11.

¹³³⁶ Abdurrahman Ucman, Handan İnci, **Ali İlmî Fani’den Rıza Tevfik’e Mektuplar**, İstanbul, 1998, s.136; İnan, **a.g.e.**, s.224.

¹³³⁷ Melek, **a.g.e.**, s.20-21.; İnan, **a.g.e.**, s. 204-214.

arkasında destekçileri olduğu halde, sanki meydan savaşı kazanmış muzaffer bir kumandan edasıyla caminin harem dairesinden çıkıyordu. Kendisine doğru yürüdüm. Avlunun ortasında yüz yüze geldik. Hocanın azametle, başı dimdik yukarıda ilerlemesine dayanamadım. Gençliğin verdiği heyecanla Kürt Hoca'nın karşısına dikilerek yolunu kestim ve:

-Şapka giyenler kâfir mi hoca, diye sordum.

- Evet, kâfirdir, deyince bağırdım:

- Sensin kâfir.”

Kürt Hoca'nın yandaşları, öldürün bu kâfiri diyerek, Çelenk'in üstüne hücum etmişlerdir. Tahir Karadal, Kunduracı Abbuş Sürmeli Çelenk'i kurtarıırken, kendileri de olaydan nasiplerini almışlardır. Suçu işleyenler mahkemeye verilse de hakların da hiçbir cezai işlem yapılmamıştır.¹³³⁸ Bu olaylar üzerine Dr. Abdurrahman Melek ve arkadaşları şehrin bahçesinde toplanarak, toplu halde şapka giymişlerdir. Buna karşın muhalifler Kürt Mehmet Hoca'nın etrafında birleşerek, feslerini uzatarak, sarıklarını kalınlaştırmışlardır. Bu kaotik ortamda Hristiyanlarda şapkalarını atıp, fes giymeye başlamışlardı. Fes adeta Suriye'nin bir alamet-i farikası (arması) olmuştur. Fransızlar tarafından önemli görevlerde yer alan muhalif kesim, konumlarını kaybetmemek için halkın dini taassubunu tahrik etmeye başlamışlardı.¹³³⁹ Bu amaçla yaşananlar Yenigün gazetesine “Kubilay Meselesi” olarak yansıtılmış, olay Türkiye'ye aksettirilmiş, Mahalli Suriye otoritesi, Fransız makamları nezdinde protesto edilmiş, halk şapka giymeye teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda Halep'ten şapka getirilerek halka dağıtılmıştır. Bu olay İstanbul ve Ankara basınında yankı bulmuş, İstanbul talebe birlikleri halkevinde toplanarak durumu protesto etmiştir. Aynı zamanda meydanlarda toplanılarak “Türk İnkılâbı Türk'ündür” şeklinde pankartlar hazırlanmış ve kitlesel bir gösteri yapılmıştır.¹³⁴⁰ Yaşananlar, Yenigün gazetesinde büyük bir yankı bulmuştur. Gazetede Kürt Hoca'ya hükümet tarafından

¹³³⁸ Çelenk, a.g.e, s.57-59.;

¹³³⁹ Melek, a.g.e, s.20-21.; İnan, a.g.e, s. 224-257.; Ayrıca bkz: Sarah D. Shields, **İdentity Politics and European Diplomacy In the Middle East OnThe Eve Of World War II**, Oxford University Press, 2011, s.25.

¹³⁴⁰ Melek, a.g.e, s.21-22.; Shields, a.g.e, s.184.

şapka aleyhinde vaazda bulunması emri verildiği belirtilmişti.¹³⁴¹ Yenigün'ün 17 Aralık 1934 tarihli nüshasında şunlar yazılmaktaydı:¹³⁴² “*Cami hadisesinin şehrimizde uyandırdığı tiksinti devam etmektedir. Bu hadiseden sonra şapka giyenler birden bire artmış ve hemen her gün yüzlerce genç şapka giyerek hadisenin Sertab ve maşuklarına Türk milletine yakışan medeni bir cevap vermişlerdir.*”

Yeni Cami vakasının hemen ardından Tarık Mümtaz Yazganalp'ın dönem olaylarının kısaca kritik etmeyi amaçladığı albümünde önemli bir bölüm “*Şapka Olaylarına*” ayrılmıştır. Resimlerle verilen bilgilerden biri, Yeni Cami olayının müsebbibi olarak değerlendirilen Vaiz Kürt Mehmet Hoca'nın vakanın akabinde alınan resmidir. Diğer önemli resimli bilgi ise Yeni Cami vakasından sonra “*Hatay'da neredeyse dağda taşta şapkalar kesilmişti*” sloganları ile Hasan Uncu Bey'in Uzun çarşıda bulunan şapkacı dükkânıdır. Yazganalp, bir başka haberinde Antakyalı çocukların fese sifon ismini verdiklerini, bu şekilde bağırdıkları için sekizer yaşındaki iki Türk çocuğunun Müstemleke Mahkemesi tarafından hapse mahkûm edildiğini de ayrıca belirterek, durumun ciddiyetini açıklıkla ortaya koymaya çalışmıştır.¹³⁴³ Ayrıca bu olay Arapça olarak İskenderun'da yayınlanan El Liva gazetesinde kaleme alınmıştır. Halep'te çıkmakta olan Vahdet gazetesi 14 Ocak 1935 tarihli nüshasında, El Liva'da çıkan yazıyı alıntılamıştır. Yazıda şapka hadisesi üzerinde durulmakta ve Türkiye eleştirilmekteydi.¹³⁴⁴ Arı İnan (A.İ), Hamdi Selçuk'la (H.S) ile yaptığı röportajda şapka ile ilgili şu konuşma geçmektedir:¹³⁴⁵

“A.İ: Biraz evvel şapkadan bahsetmiştiniz. Demek ki o zaman Türkiye’de yapılan devrimler Hataylılar tarafından benimsenmişti... Başka misaller verebilir misiniz? İnkılâpların benimsenmesi yönünden?”

H.S: Türkiye’deki inkılâp oradan aynen benimseniyordu. Şapka da giyiliyordu, fakat mutaassıplar orada da vardı. Mutaassıp din adamları, şapka Hıristiyanlara mahsus, Müslümanlara mahsus değildir diye bazı hadiseler de çıkardılar.”

¹³⁴¹ “Kürt Hoca Olayı'nın” basına yansımaları için bkz: **Yenigün**, 16 Aralık 1934.

¹³⁴² **Yenigün**, 17 Aralık 1934.

¹³⁴³ Tarık Mümtaz Yazganalp, **Hatay Albümü**, Ticari Birlik Mecmuası, İstanbul,1942.

¹³⁴⁴ Bülent Varlık, “*Bir Sürgün Gazetesi Vahdet*,”**Tarih ve Toplum**, Sayı 24, Aralık 1985. s. 413.

¹³⁴⁵ İnan, **a.g.e**, s.257.

150'liklerden olup, o dönemde Antakya Lisesi'nde Edebiyat Öğretmenliği yapan Ali İlmî Fani şapka konusunda bir risale yazmış, risaleden yüz tane basılıp halka dağıtılmıştır. Fani, yaşananları arkadaşı Rıza Tevfik'e mektup yazarak şöyle açıklamıştır:¹³⁴⁶“*Antakya'da geçen sene bir şapka hadisesi çıktığını ve meselenin şapkacılardan beş on tanesinin dayak yemesiyle neticelendiğini biliyorsunuz. Bu sefer de bir peçe meselesi çıkarmak ve bu mutaassıp memlekette yeni bir tefrikaya meydan vermek sevdasına düştüler. Gazetelerde birtakım makalelerle efkar-ı umumiye hazırlamak istediler. Feslerin atılmasına, peçelerin yırtılmasına taraftar olanların bu hareketi medeni bir terbiyeye ve kanaate ve bir hüsnîyetemakrun olsaydı kendileriyle beraber en önde yürürdüm, hâlbuki maksatları bu değildi. Ulemanın nüfuzunu kırmak, eşraf aileleri arasında bir fesat ve fitne uyandırmak, kendileriyle hemhal olacak yeni bir kuvvet vücuda getirerek bulanık suda balık avlamak gayesinden ibaretti. Antakya hocalarıyla eşrafi bunlara bir cevap verilmesini fakirden temenni etti. Epeyce düşündün, vaziyet hakikatten nazik bir devreye girmişti. Mademki şu memlekette yaşıyordum, selametine hizmet etmek lazımdı, kısaca bir makale yazdım. Bir risale şeklinde birkaç yüz tane basıldı, dağıtıldı. Dini an'aneyeriayetkar olan efkarı umumiye üzerinde pek mühim bir tesir yaptı. Müteceddidler neye uğradıklarını bilemediler, bugüne kadar cevap vermeye bile cür'et gösteremediler. Zamanımızın inkılâp ve cereyanı karşısında şapka ve peçe meselesi ehemmiyetini çoktan kaybettiğini ve bunların dini mahiyeti haiz olmaktan ziyade içtimai hadise şeklini aldığını ve ergeç Antakya'nın nefsi-i kasabasından değil, hatta en hücre köylerinde bile şapka giyileceğini pek ala biliyorum. Yalnız henüz o istidad ve mecburiyet gelmeden en koyu bir taassupla adat-ı diniyesine sadık kalan binlerce aile arasında bunların taammümüne çalışılması yeni bir fitnenin alevlenmesi demektir ki işte ben onu söndürmekle vicdani bir vazifeyi ifa etmiş oldum.”* Fani, satır aralarından yapılan okumalardan da anlaşılacağı üzere, üstü kapalı olarak Şapka İnkılâbı'nı desteklemek istemiştir.

16 Şubat 1936 tarihinde Veditü Mümin Karabay, Beyrut'ta çıkan Yıldız gazetesinde “gene yüz karası peçe meselesi” adlı yazısında, peçenin din meselesi olmadığı, İslamiyette yeri olmayacağını mantıklı ve ilmi bir üslupla açıklamıştır.

¹³⁴⁶ Ucman, İnci, a.g.e, s.128.

İslam kadınları peçesini atarken, Antakya kadınlarının da bu aydın kadın kütesinin önünde yürümek için yüz karası peçelerini yırtmalarını istemiştir.¹³⁴⁷

23 Nisan 1936 tarihindeki bayram kutlamaları için insanlar şapka giymişler hatta Kırıkhan'da şapka bitince, Antakya'dan şapka gönderilmiş, kadını ve erkeği şapka giymiştir. Antakya'da kadınların şapka giymesi, Halep'e de yansımış kadınlar şapka giymeye başlamıştır. Özellikle Yenigün gazetesi yazarlarının bu inkılâba büyük bir destek vermesi önemlidir. Bu bağlam da “*Şapka Giydikten Sonra*” adlı yazıda, Antakya Türklerinin, Türkiye’de gerçekleşmiş olan sosyal inkılâbın takipçisi olduğu, şapkanın imkân ve izin dâhilin de giyildiği belirtildikten sonra şapkanın kullanımı hakkında bilgi verilmiştir.¹³⁴⁸ Hatay aydınlarının, olaylardan yararlanıp halkı aydınlatma çabaları 29 Ekim 1936 Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına yansımıştır. Bu bayramın büyük ve sevindirici bir hususiyeti de köylülerin şapkalı olarak ve milli kıyafetleriyle şehre gelmeleri ve törenlere iştirak etmeleridir. Henüz şapka bulup giymemiş olan köylülerde o gün bütün çarşıların kapalı olmasına rağmen şapkacı dükkânları açtırarak şapka tedarik etmişlerdi. Bu bayram toplantısında şapka giyimi yüzde seksen nispetini bulmuştur.¹³⁴⁹ Şapka kullanımını artırmak üzere Saray Caddesi’nde postahane civarında şapka/kasket imalathanesi kurulmuş, halkın şapkaya olan ilgisini çekmek üzere, her türlü şapkanın yapılacağı Yenigün gazetesinden halka duyurulmuştur.¹³⁵⁰

Dinin toplumsal hayata yön vermesi, insanları örgütlemeye, kamuoyu oluşturmada önemi yadsınamazdı. Bu bağlamda Suriye Vatan Partisi mensupları, şapka giyen Türklere, “*Sancak Suriye’nin parçasıdır. Burada Türkleri hatıra gelmeyecek işkencelerle öldüreceğiz.*” diye baskı yapmışlardı. Bununla da yetinilmeyerek, Türkiye’nin şapkayı kabul etmiş dinsiz bir ülke olduğu, Halep, Trablusşam ve Cezayir bölgelerini de almak için propaganda yaptığı, ilk tehlikenin de Hatay’dan geldiğini yaymaktadır.¹³⁵¹

¹³⁴⁷ Vedi Münir Karabay, “*Peçe Meselesi*”, **Yenigün**, 19 Şubat 1936.

¹³⁴⁸ **Yenigün**, 19 Eylül 1936.

¹³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1936.

¹³⁵⁰ **Yenigün**, 22 Mayıs 1936. Gazetenin diğer nüshalarında da aynı ilanı görmek mümkündür.

¹³⁵¹ **BCA, CHP Evrakı, B.3. Sıra no: 753, Konu no: 687**’den aktaran bkz: Yusuf Sarınoy, “*Atatürk’ün Hatay Politikası-1- (1936-1938)*” **AAMD**, Sayı 34, Cilt: XII, Mart 1996.

Antakya Lisesi'nde okuyan Türk öğrenciler, lisenin edebiyat öğretmeni Ali İlmî Fani'ye baskı yapmaları sonucu "*Fese Veda*" başlıklı bir şiir yazarak, tüm öğrencilere okumuştur. Fani, Arap ve Türk öğrenciler arasında kalmama adına eski bir külâhını giymiştir. Zira bu durum, Hatay'da verilen kültürel mücadelenin bir sonucudur. Çünkü Fani, en başından beri Türkiye'de gerçekleşen inkılâp hamlelerine karşı bir tavır sergilemiştir. Ancak değişen koşullar gereği, Türkiye'nin Hatay konusundaki ısrarı Fani'nin görüşlerinin de değişmesine neden olmuştur. Yine aynı yıl, şapka imalathanesinin kurulduğu, ucuza şapka yapıldığına yönelik ilanlar Yenigün gazetesinde verilmiştir.¹³⁵²

Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti temsilcileri Hatay'a gelmiştir.¹³⁵³ Türkiye yanlısı Türkler, şapka giyerek Türkiye'ye bağlı olduklarını göstermek isterken, inkılâp karşıtı Suriye yanlısı grupta bu duruma tepki göstermekteydi. Özellikle feslileri/tarbüslüleri ya da sadıra giyenleri Arap Milliyetçisi olan Zeki El Arzuzi desteklemiştir. Dönemin Maarif Müfettişi olan Pierre Bazantay , "*Conflict De NationalitesAuProche-Orient, (Le SandjakD'Alezandrette 1934-1939)*," adlı raporunda yaşananları şöyle anlatmaktaydı.¹³⁵⁴ "... Türkler milli görüşlerini daha iyi anlatabilmek için kırmızı şapka ve bonelerini çıkardı. Bunun üzerine Araplar da Arap milli hareketi liginin kontrolünde şapkalarını çıkardı ve onun yerine Arap bağımsızlığını işaret eden Irak polisi (Sidara) şapkalarını takmaya başladılar. Türkler Türkiye'nin gücünden bahsederken, Araplar bu tehdide Mısır'dan Bağdat'a Arap İmparatorluğunun Türkiye'nin karşısına çıkacağı ile karşılık veriyorlardı. Türkler kırmızı ve beyaz renkli eşarplarla gösterilere çıkarken, Araplar da yeşil beyaz renklerle karşılık verdiler. Sonuçta, sokaklardaki her Türk gösterisine karşı bir Arap gösterisi yapılmaya başlandı. Kısa bir süre sonra da protesto grupları sokaklardaki kızgın ve sinirli gruplara dönüşüverdi... Türklerin oluşturduğu bloğa

¹³⁵² Ucaman, İnce, **a.g.e**, s.142.;**Yenigün**, 25 Haziran 1936.

¹³⁵³ Melek, **a.g.e**, s.37.

¹³⁵⁴ Pierre Bazantay, *Conflict De NationalitesAuProche-Orient, (Le SandjakD'Alezandrette 1934-1939)*, Ed. ArmenagAprahamian, (MembreDuConseilNationalArmenien), La France Et La QuestionD'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> ; DalalArsuzi-Elamir, "Zeki al ArsuziandSyrian-ArabNationalismInThePeriphery: TheAlexandrettaCrisis Of 1936-1939", Beiruttexteundstudien, Band 96, s. 314. http://www.arsuzi-elamir.de/projekte/zaki_alarsuzi_and_syrian_arab.pdf ; Ayrıca bkz: İnan, **a.g.e**, s.246-247. Zeki Arsuzi ve arkadaşlarının giydikleri kıyafet için bkz: (EK-34)

karşı diğer tarafta Araplar, Aleviler, Hıristiyanlar, Ermeniler, Müslüman Sünni Araplar, Sancak bölgesinin Suriye'den koparılmaması için birleşmişlerdi. Böylece sokaklarda amblem savaşı başladı. Türkler Türkiye'deki modernizasyonu temsil edecek şekilde şapka ve kasket takmaya, diğerleri de Arap emperyalizmini ifade eden Arap polisi bonelerini takmaya başladılar....1 Ocak günü, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen tarafsız gözlemci heyeti Antakya'ya ulaştı (M.M.Caron, Ostwald, VonWatenwiel, M.M. Anker et Motier'ninkılavuzluğuyla). Gözlemciler otellerine yerleştikten sonra her iki tarafça izlenmeye başlandı. Türkler iyi organize olmuşlardı. Gözlemciler sokağa çıkar çıkmaz aynı sokak üzerinde bir grup şapkallı Türk beliriveriyordu. Fakat bu grubu izleyen diğerleri de polis boneleri ile aynı yerde belirmekte gecikmiyordu. Zaman zamanda ortam geriliyordu.”

Türkler, Türkiye'ye bağlılıklarını ve Türkiye'den yana olduklarını göstermek için şapka giyseler de manda idarecilerinin, Suriye yanlılarının baskılarına maruz kalmışlardı. 27 Ocak 1937'de Sandler Raporu'nun Milletler Cemiyeti tarafından kabulü, Hatay'ın ayrı bir varlık olarak kabul edilmesi tepkilere neden olmuş, bunun üzerine Halep'te şapka giyen Türklere saldırılmış, gösteriyi yapanlar Hatay'ı istila etmek için hükümetten silah istemişlerdir. İskenderun'da da Fransızların tahriklerine kapılan Suriye yanlıları, Türklerin şapkalarını başından alarak, yırtmaya başlamışlardı.¹³⁵⁵ Hatay'a getirilen bedevilerle, yerli Arapların katliamlarına maruz kalmamak için Türkler şapkalarını çıkarmak zorunda kalmışlardır.¹³⁵⁶ Hatay'da fes ve şapka konusundaki ikircikli uygulama kendini toplumsal alanın dışında eğitimde de göstermiştir. Türk lise talebelerinin şapka takmasına izin vermeyen idare, Arap öğrencilerinin feslerine müdahale etmemiştir.¹³⁵⁷

6 Haziran 1938'de CHP'nin direktifleriyle hareket eden Dr. Abdurrahman Melek, Hatay Valisi olunca fesin yerine şapka giyilmesini istemiştir.¹³⁵⁸ 4 Temmuz 1938'de Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk askeri Hatay'a girmiştir. Kuseyri Türk ve Arap köylüleri, Hatay'a gelen Türk ordusunu karşılamak için şapka giymişlerdi. Aynı zamanda da Affan ve Dörtüol'daki Arap Alevileri de feslerini

¹³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1937.

¹³⁵⁶ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18-c, D 74-1, F 19-44.

¹³⁵⁷ **Yenigün**, 26 Ekim 1937.

¹³⁵⁸ İnan, **a.g.e.**, s.224.

çıkarıp, şapka giymişlerdi.¹³⁵⁹ Basında halkın şapka giymesine yönelik teşvik yazıları da çıkmıştır. 28 Temmuz 1938 tarihli Yenigün gazetesinde Ahmet Faik Türkmen'in "Şapka Meselesi ve Halkımız" adlı makalesinin içeriğinde bu durumu görmek mümkündür.¹³⁶⁰ Ancak seçim yaklaştıkça, baskılarda artmıştır. Bu bağlamda Hatay'ın Payas ilçesinden Karasapan adlı açık bir telgraf Ankara Hariciye Vekâleti'ne çekilmiştir. Bu telgrafta şunlar yazılmıştır:¹³⁶¹ "Dün Bayır Bucak nahiyelerinden köylüler bana gelerek, Suriye maka matının Dâhiliye Müdireleri ve Jandarmalar vasıtasıyla tazyik ve iti saflarını ve şapka giymeyi, Latin harfleriyle kitap ve gazete okumayı, Türkiye'yi istemediklerine ait Arapça mazbataları zorla imza ettirdikleri ve bu hale artık tahammül edemeyerek mallarını mülklerini bırakıp buralara hicret etmeyi göze aldıklarını ağlayarak bildirmişlerdir..." Hatay halkının baskı altına alındığını, Türkiye'deki kültürel inkılaplardan ve gelişmelerden mahrum bırakılmaya çalışıldığını görmekteyiz.

Seçim döneminde Türklüğün ve Türkiye'yi istemenin sembolü şapkalılar ile Suriye'yi istemenin alameti olan Irakyen ya da feslilerin mücadelesini görmek mümkündür. Özellikle CHP'nin görevlendirdiği Vedii Münir Karabay, "Şapka Giymek Haram Değildir?" şeklinde Arapça ve eski Türkçe ile kaleme aldığı bir risale yayımlayarak, Arap Alevilerin de Türk listelerine yazılması için uğraşmıştır. Risalede, ayetlere yer verilmiş, şapka giymenin ve bu yönde Türk inkılâplarının benimsenmesinin haram değil, ilerleme ve gelişme olarak değerlendirmiştir. Hatay'da şapka aleyhinde söylemlerde bulunduğu ve bunlara dinen de aldırış edilmemesi vurgulanmıştır.¹³⁶² Seçim döneminde CHP tarafından halka şapka dağıtılmıştır. Şapka, Türkiye'ye katılımın ve Türklüğün bir simgesiydi. Buna karşın Araplar da fes/ tarbüs giyerek, seçim zamanında Antakya'nın Suriye'ye katılımını desteklemişlerdir. Semboller üzerinden savaşıyan toplum, adeta ikiye bölünmüştür. Seçim hazırlıkları sürerken Türk Hükümeti tarafından, Hatay'a gönderilen bir temsilci yanına aldığı çuvallar dolusu şapkayı halka dağıtmıştır. Molla Hamza, Tuluk Osman ve Şeyh Ahmet'in olumsuz söylemlerine karşın muhalif olmayan din âlimlerine şapkanın olumluluğuna yönelik hutbeler okutulmuştur. Ali Yüce,

¹³⁵⁹ Ucman, İnci, **a.g.e.**, s. 136.; **Yenigün**, 29 Haziran 1938.

¹³⁶⁰ Ahmet Faik Türkmen, "Şapka Meselesi ve Halkımız", **Yenigün**, 28 Temmuz 1938.

¹³⁶¹ **B.C.A.** 030.10.0.0, Yer no: 224.511.1.

¹³⁶² Vedii Münir Karabay, **Şapka Giymek Haram Değil**, Antakya, 1938. Risale için bkz: (EK-35)

“Şeytanistan” adlı eserinde Ankara’dan gelen hükümet temsilcisinin konuşmasını ve yaşanan olayı şöyle anlatmaktadır.¹³⁶³ “...Artık öksüz değilsiniz. Fransız tahsildarların hala köylerde dolaşıp vergi topladığını söylediler. Arkadaşlar, Fransız tahsildarların, jandarmasının, dipçiğinin buralarda işi kalmamıştır. Bu topraklardan hem Fransızlar hem de onların bıraktığı pislikler temizlenecektir... Arkanızda Atatürk gibi büyük bir kurtarıcınız vaar! Türkiye Cumhuriyeti var.!... Şimdi gelelim şapka giyme konusuna, - derken arkadaşının orada duran çuvaldan çıkarıp verdiği kasketi alıp halka gösterdi.- Arkadaşlar, din bu kumaş parçası değildir. Bununla sırtımıza giydiğimiz giysiler aynı kumaştan yapılmıştır. Biçimi değişiktir, o kadar! Eğer din bu kumaş parçası olsaydı, bende giymezdim. Hacı bey de giymezdi. Bakın? Şimdi Hacı Bey dinsiz mi oldu? Avradı boş mu?...Muhtar adamın yanına yaklaştı. Adam muhtarın başından fesini çıkarıp kasketi giydirdi. Muhtar başına bir dağ koymuş gibi duruyor, bu ağırlık altında eziliyordu. Halk merakla bakıyor, bir yandan da sıvışanlar oluyordu. Hacı Abdi muhtarı halka alkışlattı. Muhtardan sonra üyeler, bekçi Çipikli Hasan şapka giydiler. Başına şapka konanlar bir tuhaf oluyor, herkesin yüzüne bakmıyorlardı. Sonra halktan gönüllüler akın etmeye başladı.”

27 Temmuz 1938’de seçim hazırlıkları devam ederken Hatay CHP Başkanı Abdülğani Türkmen, kimseye zorla şapka giydirilmediğini eğer bu hususta birileri tarafından baskı yapılırsa polis ve jandarma tarafından gerekli işlemlerin yapılacağını belirtmiştir.¹³⁶⁴ 24 Ağustos 1938’de seçimler yapılmış, şapkalı Türklerin vermiş olduğu toplumsal mücadelenin de etkisiyle seçimler sonucu 2 Eylül 1938’de oluşan kabinen çoğunu Türkler kazanmıştır. Böylelikle toplumsal ve siyasi mücadelenin simgesi olan, aynı zamanda Türkiye’ye bağlılığın da ifadesi olan şapka vasıtasıyla Türkler arasında bir aidiyet duygusu oluşmuş, topyekûn mücadele sonucu istenen sonuca varılmıştır. Şapkanın yaygınlaşması ve benimsenmesi maksadıyla halkevlerinde özellikle kadınlara şapkacılık kursları aylık periyotlarla verilmeye başlanmış ve kadınların giyim kuşamda modern bir görünüme kavuşması konusunda çeşitli günlerde eğitim seminerleri, moda defileleri verilmiştir.¹³⁶⁵ Arı İnan (A.İ),

¹³⁶³ Ali Yüce, **Şeytanistan**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999, s.102-145.

¹³⁶⁴ **Yenigün**, 27 Temmuz 1938.

¹³⁶⁵ **Yenigün**, 6 Haziran 1939.

Hatay Devleti döneminde Cumhurbaşkanlık yapmış olan Tayfur Sökmen ile (T.S) yaptığı röportajda şapka ile ilgili şu konuşmalar geçmekteydi:¹³⁶⁶

“A.İ: Türklere yaptıkları en büyük hakaret şapkalarını yırtmakmış.

T.S: Bu bizden evvel. Suriye’deki Türklere bile ben şapka giydirdim Atatürk’ün emri ile. Kilis’te bir şube vardı. Suriye’deki Türklere bile biz Atatürk’ün emriyle şapka gönderdik. Hatta reislerden birisi – şapka yüzünden- hapisane de öldü maalesef. Mehmet Bey namında bir aşiret reisi.”

Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası 1939 tarihli Yenigün gazetesinin baş sayfasının esas sütunda *“Peçe ile Gezmek Kati Surette Men Edilecektir”* başlıklı yazı ile gündelik yaşamda olduğu gibi özellikle kadının cemiyet hayatında erkek de fessiz olduğu gibi peçesiz, gerekirse *“Şapka”* ile var olması gereği vurgulanmıştır. Kadınların da sosyal hayat içerisinde inkılâpların savunucusu ve uygulayıcısı olması istenmiştir. Nitekim Antakya Halkevi güzel sanatlar şubesine bağlı olarak, Bayan Nebile Duru’nun idaresinde, kadınlara ve genç kızlara yönelik şapkacılık kursu verilmiştir. Manda döneminde geri planda kalan kadının, Cumhuriyet ile kucaklaşmasına, kadının cemiyet hayatına, seçimlere katılmasına yönelik teşvikler başlamıştır. Türk kadını peşesini yırtmış, din adamlarının dışındakilerde sarık ve cübbeyle sokaklarda dolaşmayı bırakmıştır. Nitekim 1934’te çıkarılan Kılık-Kıyafet Kanunu¹³⁶⁷ uygulama alanı bulmuştur.¹³⁶⁸ Hatay Devleti aldığı bir kararla gündelik kıyafetler arasında şapka giymeyi zorunlu hale getirmiştir. Şapkanın yapımı kanunla öğretilerek, kolluk kuvvetlerine giydirilmiştir.¹³⁶⁹

26 Mart 1931’de çıkarılan bir kanunla arşın, endaze, okka, çeki gibi eski ağırlık ve uzunluk ölçüleri kaldırılmış, pek çok Batılı ülkenin kullandığı metre, kilogram gibi ölçüler kabul edilmiştir.¹³⁷⁰ Fransız manda döneminde ise Sancak’ta bu uygulama, 7 Mayıs 1936 tarihli Yüksek Komiserlik tarafından çıkarılan *“Yeni Ölçü*

¹³⁶⁶ İnan, a.g.e, s.204.

¹³⁶⁷ “Bazı Kisvelerin Giyilmeyeceğine Dair Kanun” için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 25, D IV, Ankara, 3 Aralık 1935.; Necdet Aysal, *“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma”* ÇTTAD, X/22, (2011/Bahar), s.3-22.

¹³⁶⁸ *“Peçe ve Sarık”*, **Yenigün**, 1Ağustos 1939; **Yenigün**, 3 Ağustos 1939; *“Peçe ile Gezmek Kati Suretle Men Edilecektir”*, **Yenigün**, 22 Ağustos 1939.

¹³⁶⁹ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 11 İkincikanun 1939, no: 61; 18 İkincikanun 1939, no:77.

¹³⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 26, D 3, Ankara, 1931, s. 58-60.

ve *Tartı Kararnamesi*” ile gerçekleşmiştir. 1 Nisan 1936’da Lübnan’da ve 1 Mayıs 1936’dan itibaren Suriye’de tatbik edilmiştir. Ancak Yüksek Komiserlik kararnamesi halka detaylı bir şekilde açıklamadığından, Sancak’ın Türk kasabaları yeni uygulamadan yararlanamamıştır. Yeni ölçü ve tartı aletlerinin kullanımı ne yolda ne de ilgili dairelerce kontrol edilmekteydi. Yeni ölçü birimlerinin halka ve esnafa anlatmak amacıyla Arapça ve Fransızca bir rehber hazırlanmış ancak Türk halkı bundan faydalanamamıştır. Bu yüzden Türk hakı anlamadığı bir dille yazılan rehberi okuyamadığından çarşılarda yanlışlıklar yapılmış, pek çok insan zor durumda kalmıştır.¹³⁷¹ Sancak’ta resmi dil Türkçe olmasına rağmen Türk kültürü hiçe sayılarak, yeni uygulamalarda Türkçeye yer verilmemiştir.

21 Haziran 1934’te toplumsal hayattaki karışıklıkları önlemek üzere, Soyadı Kanunu çıkarılmıştır. Soyadların Türkçe olması, ahlaka aykırı ve gülünç olmaması istenmiştir.¹³⁷² Hatay’da da bu uygulama 27 Eylül 1939 tarihi itibariyle gerçekleşmiş, nüfus sayımı zamanında insanlar nüfus dairelerine giderek, istedikleri soyadları almışlardır. Aynı zamanda ailelerin aldıkları soyadlar 1940’lı yılların sonlarına kadar gazetelerde ilan edilmiştir.¹³⁷³ Bir diğer inkılap hamlesi ise 1935’te kabul edilen Hafta Sonu Tatili Kanunu’dur. Temel amaç; çağdaş dünya ile kopukluğu gidermek, siyasi ve ekonomik ilişkileri daha verimli hale getirmektir.¹³⁷⁴ Türkiye’deki inkılâp hamlelerini yakından izleyen Hatay halkı bu inkılâbı da benimsemek istemiştir. Özellikle Yenigün gazetesi, cuma günü yerine pazar günleri yayınlanmaya başlamıştır. Ancak bu uygulama diğer inkılâplarda olduğu gibi gerici ve yopazların tepkisine yol açmış ve bu sebeble propaganda vesilesi olmuştur.¹³⁷⁵ Yenigün gazetesi 16 Aralık 1937 tarihli nüshasında “*Dil ve Hafta Tatili Meselesi*” adlı haberinde şunları dile getirmekteydi: “*Sancak dairelerinde hafta tatili ikidir: İskenderun’da mülkiyede Pazar, Antakya, Kırıkhan ve havalisinde Cuma. Mahalli hükümet daireleri Pazar. Erkek Lisesi Pazar tatil yapıyor. Kız Lisesi ile ilk mekteplerde hafta tatili hala*

¹³⁷¹ Yenigün, 7 Mayıs 1936.

¹³⁷² Soyadı Kanunu’nun kabul edilmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 23, D IV, Ankara, 1934, s.246.; Ayrıca bkz: Temuçin F. Ertan, “*Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu*”, **Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalar Dergisi**, S. 10, 2000, s.255-272.

¹³⁷³ Yenigün, 27 Eylül 1939; Yenigün, 28 Eylül 1939; Yenigün, 30 Mayıs 1940.

¹³⁷⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 3, D V, Ankara, 27 Mayıs 1935, s.302-304.

¹³⁷⁵ Çelenk, a.g.e, s.60-61.

cumaya... Burada hafta tatilinin şu veya bu ehemmiyetinden bahsedecek değiliz. Şu kadar var ki, aynı memlekette bu iki türlü ve ayrı ayrı hafta tatiline de artık nihayet vermek ve bütün hükümet daireleri ile mektepler için bir tek hafta tatili günü tayin ve kabul eylemek, asgari olarak, görünüşte olsun bir ahenk temin etmek bakımından lüzumludur. Alakadar yüksek makamların nazırı dikkatlerine celb ederiz.”¹³⁷⁶

Uzun bir aradan sonra 11 Temmuz 1938 tarihinde Hatay’da hafta sonu tatilinin ilk uygulama alanı esnaflar için olmuştur. Hafta tatilini cuma günü yapan terziler, kunduracılar ve berberler ilk defa olarak hafta tatilini pazar günü yapmışlardı. Ancak halkın bu uygulamadan haberdar olmadığı bir günde bütün dükkânları kapalı kalması doğru görülmediğinden bir kısım esnaf dükkânlarını açmıştır. Hükümet dairelerinde ise öteden beri keyfi uygulamalar olmuştur. Bir kısım daireler pazar, bir kısmı ise cuma günleri kapalı bulunmaktaydı. Vali Abdurrahman Melek, bu karışıklığı önlemek maksadıyla hafta tatilinin pazar olduğunu belirtmiştir. Resmi daireler cumartesi saat 13’ten itibaren tatil olmuş, tatil pazartesi sabahı 7’ye kadar sürmüştür. Bu uygulamaların tam anlamıyla yürürlüğe girip, uygulanması 18 Temmuz’da olmuştur.¹³⁷⁷ Hatay esnafı, inkılâplarla Türkiye ile özdeşleştiğini göstermek için pazar günü dükkânlarını kapamıştır. Tek bir açık dükkân bulmak dahi mümkün olmamıştır. Hatta bazıları bu durumu, Hatay mücadelesinin son günlerindeki protesto amaçlı dükkânların, çarşıların kapatılması hadisesine benzetmiştir. Bu yüzden insanlar ihtiyacını karşılayamamış, bu mağduriyetin giderilmesi için dükkânlar öğlene kadar açık kalmıştır.¹³⁷⁸ Kıyafette ve gündelik hayatta birliğin sağlanmasında önemli adımlar atılmıştır. Netice itibariyle iltihaktan sonra Türkiye’deki inkılâpların Hatay’da kökleşmesi için yoğun bir çabanın ve kültürel mücadelenin başlatıldığını görmek mümkündür.

¹³⁷⁶ Şükrü Balcıoğlu, “Dil ve Hafta Tatili Meselesi”, **Yenigün**, 16 Aralık 1937.

¹³⁷⁷ **Yenigün**, 11 Temmuz 1938, **Yenigün**, 12 Temmuz 1938, **Yenigün**, 18 Temmuz 1938.

¹³⁷⁸ **Yenigün**, 15 Ağustos 1938.

III. BÖLÜM

HATAY'DA EĞİTİM-KÜLTÜR ALANINDAKİ GELİŞMELER (1921-1960)

3.1.MANDA İDARESİ'NDEN İLTİHAKA KADAR HATAY'IN EĞİTİM DURUMU

3.1.1. Manda İdaresi'nden İltihaka Medreselerin Durumu

Hatay'da Osmanlı Dönemi'nden kalma pek çok medrese vardı. Evliya Çelebi, “*Seyahatname'sinde*” Antakya'dan bahsederken, yedi yerde cami ve mescitlerin içinde dini eğitim yapıldığını, Darülkurralarda seb'a, aşere, takrib konularının öğretildiğini, bunları da öğreten hocaların Allah rızası için verdiklerini belirtmiştir.¹³⁷⁹

Osmanlı ordusunun, Suriye'den çekilmesi sonucu Hatay'da halk üçe bölünmüştü. Birinci kısım halk Faysal Hükümeti'nin, ikinci kısım Ankara Hükümeti'nin, üçüncü kısım Fransız mandaterliğinin Sancak'ta hüküm sürmesini istemiştir. Arap, Fransız ve Türk cereyanlarının çarpıştığı bu kaotik ortamda eğitimin işleyişi bozulmuş, okullara hoca bulunamamış, medreseler birer birer kapanmıştı.¹³⁸⁰ Aynı zamanda Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik buhran nedeniyle Türkiye'nin çoğu yerinde olduğu gibi Hatay'da da medreseler kapanmaya başlamıştı. Ancak medreselerin kapatılması halkın ikiye bölünmesine neden olmuştur. Medreselerin kapanması, kimi kesimlerce olumlu karşılandığı gibi kimi kesimlerce olumsuz karşılanmıştır. Medreselerin kapanmasını olumsuz karşılayanlar, genellikle yaşlılar ve medrese hocaları arasında görülmekteydi. Onlara göre medrese İslam medeniyetinin bir sembolüydü. Dini öneminin yanı sıra çocuklara okuyup yazmayı öğreten bir kurumdu.¹³⁸¹

Selim Çelenk, anılarında 1924'te yaşananlardan şöyle bahsetmiştir: “1924 yılından itibaren Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndan önce tasarladığı büyük devrim savaşına başlamıştı. Hepimiz Anayurt'taki bütün hareketleri, özellikle Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrimleri büyük dikkatle izliyorduk. Medeni Kanun kabul edilmiş, Şerri'ye Mahkemeleri kaldırılmış, Tekke ve Zaviyeler

¹³⁷⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Ankara, 1982, s.24.

¹³⁸⁰ Bilgili, *a.g.e.*, s.28-29.

¹³⁸¹ Soyer vd., *a.g.e.*, s.31.; Tekin vd., *a.g.e.*, s.62.

kapatılmış, Tevhid-i Terisat (Eğitim Birliği) Kanun'u çıkarılmış, medreseler tarihe karışmış, Türkiye Batı uygarlığına ayak uydurarak, çağdaş uluslar düzeyine yükselme çabasına koyulmuştu."¹³⁸²

Türkiye'de olduğu gibi laik okul anlayışı Sancak'ta da benimsenmeye başlanmıştı. Bundan başka birçok aile, Türkiye ile bağlılıklarını sürdürme adına çocuklarını laik mekteplere vermeyi heves etmişlerdi.¹³⁸³

Manda İdaresi'nin temel amacı; yönetimde olduğu gibi eğitimde de cemaatleri "böl-yönet" politikasıyla idare etmektir. 1921 yılından itibaren Fransız idaresi, her cemaati ihya etmek ve insanların Fransız idaresine sadakatini artırmak için çalışmıştır. Manda döneminin ilk yıllarında eğitim sistemine karışmayan manda idaresi yavaş yavaş sisteme müdahale etmeye başlamıştır. Mesut Fani Bilgili¹³⁸⁴ yaşananları anılarında şöyle anlatmaktaydı:¹³⁸⁵ "*...Fransızlar Hatay kültür hayatında, sistemli ve programlı bir tarzda faaliyete girişince medreselerin durumu da değişmeye başlamıştır. O sıralarda Hatay'da teşekkül etmeye başlayan Kemalist cereyanına bir aksülamel olmak üzere vücuda getirilen muhafazakârlar grubu Fransızların teşvikiyle Hatay medreselerini ihya etmek temayülünde bulunuyorlardı. Bu vaziyetten istifadeyi düşünen manda memurları Evkaf teşkilatına da el atarak*

¹³⁸² Çelek, a.g.e, s.30.

¹³⁸³ Tekin vd., a.g.e, s.62.; Bilgili, a.g.e, s.30-31.; Zafer Sarı, **Bütün Yönleriyle Şenköy**, Bilgi İşlem Merkezi, Antakya, 1991, s.24.

¹³⁸⁴ 1889'da Adana'da doğdu. Mersin'de yargıçlık, Cebel-i Bereket de mutasarrıflık yaptı. Bu son görevinde iken Milli Mücadeleye karşı çıktı ve Adana'yı işgal eden Fransız ordusuyla işbirliği yaptı. Yüzelli Kişilik Liste' ye alındığını öğrenince, Paris'e giderek hukuk felsefe dallarında yüksek lisans ve doktora çalışmalarında bulundu. 1938 yılına kadar Antakya felsefe okuttu. Aftan sonra aynı yerde avukatlığa başladı. Son yıllarını İstanbul'da geçirdi ve 15 Kasım 1979'da burada vefat etti. Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahud Milli Mücadelenin Muhasebesi**, 1998, s.187.; Cemil Meriç ise Mesut Fani'den şöyle bahsetmektedir: "Sorbon'dan gelmiş bir hukuk doktoru. On beş yıl Paris'te bulunmuş. Cebel-i Bereket Mutasarrıfı iken Fransa'ya kaçmak zorunda kalmış eski bir hukuk mezunu. Onuncu sınıfta edebiyat tarihini okutuyordu. Hatırladığıma göre Köprülü'nün edebiyat tarihini okutuyordu. Çok iyi Farsça bilirdi. On birde tarih hocam oldu Mesut Bey. İsaac Mallet'nin Fransız Devrimi'ne ayırdığı kitabı okuduk. On ikide felsefe okuttu Mesut Fani. Bkz: Meriç, a.g.e, s.27.; 150'likler listesinin 27. Sırasında bulunan Mesut Fani, aynı listenin 106. Sırasında yer alan Ali İlmî'nin oğlu değildir. Küçük kardeşidir. Ali İlmî 1878 doğumlu, Mesut Fani 1889 doğumludur. Listenin 37. Sırasında yer alan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Umumi Kâtibi Zeynelabiddin de her ikisinin özbeöz kardeşidir. Bu suretle 3 kardeş de 150'likler grubuna dâhil edilmiş bulunuyor. İstanbul Hukuku'ndan pekiyi derecede mezun olduktan sonra Mersin'de hâkimlik yapmış, daha sonra Cebelibereket Mutasarrıfı olmuştur. 150'likler listesine girince Paris'e giderek Hukuk doktorası yapmıştır. Doktora tezi olan La National Kurde et son Evolution Social için Fransa hükümetinden burs alarak Hindistan'a kadar gitmiş, Irak ve İran'da araştırmalarda bulunmuştur. Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı ile 5 Temmuz adlı eserleri vardır. Bkz: Taha Toros, "*Mesut Fani Üzerine*", **Tarih ve Toplum**, Sayı, 61, Ocak 1989, s. 50.

¹³⁸⁵ Bilgili, a.g.e, s.32.

medreselerin ihya ve inkişafı için bol bir tahsisat ayırdılar. Bunun üzerine Antakya'nın en mutaasıp bir semtinde Kâin Meydan Cami'inde ileride birçok irtica hadiselerine sahne olacak olan medreseyi açtılar. Bu medrese talebeleri eski zamanlarda olduğu gibi epeyce kuvvetli bir tahsil görüyor ve evkaftan tahsisat alıyorlardı. Az zamanda talebe miktarı arttı ve bunlardan bazıları evkaftan verilen tahsisatla Ezher Medreselerinde ikmalî tahsil için Kahire'ye gönderildi." Fransızlar, kapanan medreseleri tekrar açarak, Türkiye'de gerçekleşen inkılâp hamlelelerinin Sancak'a yansımalarını istememiş, insanların eski alışkanlıklarını sürdürmek istemiştir.

Reşit Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmaktaydı:¹³⁸⁶ "Fransızlar, Antakya'ya gelir gelmez birçok okul açıp kendi kültürlerini yaymak istemişlerdi. Osmanlı döneminden kalan Tekke, Zaviye ve Medreseler varlıklarını Hatay'ın Türkiye'ye iltihakına kadar sürdürmüşlerdi."

Hacivat-Karagöz gazetesi medreselerin son zamandaki durumuna ve kapanışına dair şunları yazmıştır:¹³⁸⁷ "Eski zamanların son günlerinde medreseler asker kaçaklarına yatak, aç gözlü bir takım somun düşmanlarına tembelhane olmuştur. Bir sene yeyip içip, esneyip gerinen üç aylar vaktini getirdi mi çarıkları sıkıp Anadolu'nun kırbir bucağında, cer hocalığına çıkan bu yobazlar saf halkı güzelce soyup soğana çevirdikleri gibi, din namına ipsiz sapsız bir sürü yalan dolanlarla da milleti zehirleyip berbat ederlerdi... Tembel yatağı medreseler yıkılmış, imam kıyafetine giren asker kaçağı milletin disiplinli saflarında erimiştir." Medreselerin kapanmasına ilişkin hicivli ifadeler yer verilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleşen laik eğitim anlayışı Hatay'da uygulanmaya başlanmıştı. Medreselerin varlığı 1938'e kadar sürmüştür. Hatay'ın Türkiye'ye katılımı ardından medreseler tamamen tarihe karışmıştır.

3.1.2 Manda İdaresi'nden İltihaka Hatay'da İlköğretim

1921 yılı Fransız mandat yönetimi kayıtlarına göre, İskenderun Sancak'ında 26 mektep ve bu mektebe devam eden 1550 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Yine bu

¹³⁸⁶ 8 Ağustos 2012 tarihinde Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme.

¹³⁸⁷ Hacivat Karagöz, 8 Mayıs 1939.

dönemde Antakya'da 3 Rüşdiye, 32 İptidai Mektep vardı.¹³⁸⁸ Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleyen Sancak halkı, 1924 itibariyle Fransız kültür emperyalizmiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu bağlamda, 1924 yılında Fransız Yüksek Komiserliğini temsilen bölgede, eğitim işlerini yürütmek için Maarif Reisliği kurulmuş ve bu göreve Dr. Mithat Kuseyri¹³⁸⁹ getirilmişti.¹³⁹⁰ Hatay'da da 1925 yılına kadar Türkiye'deki okullarda tatbik olunan eğitim programları uygulanmakta ve ders kitapları Türkiye'den gelmekteydi. Ancak bu durumdan rahatsız olan manda idarecileri, özellikle 1925 yılından sonra Hatay'ın Türkiye ile olan kültürel bağlarını koparma, kültürel temellerini sarsma namına faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilk olarak, eski Sıbyan Mektepleri yarı resmi şekle sokularak “*Ecole Coranique*” adı altında yeniden faaliyet göstermeye başlamıştı. Bu okullara, manda idarecilerinin yardımıyla özellikle medreseden yetişmiş insanları, hoca olarak tayin etmişlerdi. Türkiye'deki gelişmelerin aksine laik bir kültür yerine, okullar tamamen dini ve geleneksel bir usulle yaşatılmaya çalışılmıştır. Muhafazakâr kesim, çocuklarını bu okullara göndermekteydi. Bu okullarda verilen eğitim tarzı yeni eğitim programlarıyla taban tabana zıttı. Tamamen dini ve geleneksel bir yöntem takip ediliyor, öğrenci eski alfabeyi öğrendikten sonra Kur'an sürelerini okuyup ezberliyor, dini ilimleri ezberleyerek mezun oluyordu.¹³⁹¹ Böylelikle Cumhuriyet Türkiye'sindeki laikleşme hamlelerinin Sancak'a yansımaları, Fransız idarecileri tarafından önleniyordu.

Manda idaresi ile birlikte hareket eden geleneksel aile insanları, manda lehinde propaganda yaparak, Sıbyan Mekteplerinin adedini ve önemini arttırmışlardı. Özellikle resmi mektep açılmamış köylerde, köy imamlarının gayri resmi olarak çocuk okuttukları cami köşeleri onlara verilerek, birer Sıbyan Mektebi haline

¹³⁸⁸ Bilgili, a.g.e,s.19.; Mehmet Mursaloğlu vd., **Cumhuriyet'in 80. Yılında İskenderun**, MEB, İstanbul, 2003,s.34.; Mehmet Tekin vd., **Hatay'da Eğitim ve Kültür**, MEB, Ankara, 1984, s.60; Soyer vd, a.g.e, s.29.

¹³⁸⁹ 1898'de Antakya'da doğmuştur. Kuseyirzade Hacı Reşid Ağa'nın ve Ziraat Veziri Hacı Mahmud Beyin damadıdır. İlk tahsilini Antakya'nın Türk ve Fransız mektebinde, tali tahsilini Halep Lisesi'nde okuduktan sonra, İstanbul Tıp Fakültesi'ni kazanmıştır. 1919-1920 yıllarında tıbbiye diploması almıştır. 1922'de Antakya Lisesi Ulum-u Tabia öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1924'te Mustakil İskenderun Sancağı Maarif Müfettişliğine getirilmiştir. Anadili Türkçenin dışında Fransızca ve Arapça bilmektedir. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, a.g.e, s.214.

¹³⁹⁰ Bilgili, a.g.e, s.35.;Tekin vd., a.g.e, s. 63.

¹³⁹¹ Bilgili, a.g.e, s.15.

getirilmiş ve kazanç azlığı yüzünden hocalarına yeterli miktarda para veremeyen imamlar, Sancak Maarif İdaresi'nce maaşa bağlanmışlardı. Bu adamlar, manda idarecilerinin menfaati için kullanılmışlardı. Kendilerine verilen emirler doğrultusunda halkın dini duyguları kullanılarak, çatışmalar çıkartmışlardı. Bu insanlar, Sancak Evkaf Müdürlüğü'ne getirilmiş aynı zamanda camilerde, medreselerde resmen Kemalizm aleyhinde propaganda yapmışlardır. Bu yüzden insanları laik Türk mekteplerinden soğutma ve Türk nüfusunu eritmek adına “*Ecole Coranique*” adının verildiği Sıbyan Mekteplerine medrese hocaları tayin edilmiştir.¹³⁹²

Hatay'da 1925-1926 yıllarında Türk eğitimi açısından olumsuz olaylar yaşanmıştır. Manda idaresinin teşvik ve himayesiyle gayrimüslimler için özel ve resmi okullar açılmıştır. Daha önce Türkçe eğitim gören çocuklar, yeni açılan okullarda Türkçe eğitim görmediler. Bölgedeki Türk kültürünü silmek namına Antakya, İskenderun'da 15'ten fazla Ortodoks, Katolik, İtalyan, Alman, Ermeni adlarıyla açılan okullar, misyonerlik faaliyetinde bulunmuştur.¹³⁹³ Sancak bütçesinden yüz bin lirayı aşan paranın çoğu, yukarda adı geçen yabancı okullara ayrılmıştı.¹³⁹⁴ Manda idaresi Türk kültürünün Sancak'ta gelişimini istememiş, kendi okullarını ihya ederek kültürel emperyalizmde bulunmuştur.

Hatay'ın pek çok yerinde Meşrutiyet döneminden kalma ilk mektepler vardı. Bu okullar, 1928 yılında program ve sınıf düzenlemesinde üç sınıf iken, beş sınıflı hale getirilmiştir. Ancak adlarında bir değişiklik yapılmayıp “iptidai mektep” olarak bırakılmıştır. Okula girenler ilk yıldan Fransızca ve Arapçayı öğrenmeye başlıyorlardı. Bu itibarla okullar, Türkiye'deki ilkokullara asla benzemiyorlardı. Milli kültürün olmadığı bu okulların temel amacı; Fransızların kolej haline getirdikleri lisenin ilk sınıfına öğrenci yetiştirmek olmuştur. Özellikle Arapça ve Fransızcanın öğrenimine önem veren bu okulların sayısı manda idaresinin son dönemlerinde 26'yı bulmuştur.¹³⁹⁵ Aynı zamanda bu yıl, Alevi Mektebi açılmıştır.

¹³⁹² Bilgili, a.g.e, s.32-33.

¹³⁹³ Bu konu için bkz: Yaşar Demir, “Antakya'da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:32, Eylül-Ekim 2012, s.1-19.

¹³⁹⁴ Zeki Akpınar, “Hatay'da Kültür”, **Hatay Halk Evi**, S.8, Eylül 1944, s.12; Bilgili, a.g.e, s.19.; Soyer vd., a.g.e, s.31.

¹³⁹⁵ Bilgili, a.g.e, s.37-38.

Açılışı Halep Mebusu İbrahim Haneno, Mösyö Duryo yapmış, açılış nutkunu yapan öğretmen Necip Arsuzi, okulun yapımında önemli yere sahip olan Maliye Reisi Hasan Cabbar'a teşekkür etmiştir.¹³⁹⁶ Bu şahısta, Fransızlar tarafından Sancak'ın Araplaştırılması anlayışı ve işbirliği sözü üzerine maliye reisliğine atanmıştır. Bu ortamda Ankara Antlaşması'nın hükümleri uygulanmamakta ve Türklerin, Türklüklerini geliştirmek için imkân tanınmamaktaydı.

Bütün gelişmeler ışığında Maarif Vekâleti, bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu göze alarak, okullarda Latin harflerinin kabul edilip, uygulanmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir.¹³⁹⁷ Suriye Devleti Meclisi'nde, Sancak ilk mektep mümessili Ömer Hilmi Bey'in¹³⁹⁸ verdiği önerge, 17 Kasım 1928'de Vahdet gazetesinde, *“İskenderun'da Yeni Harfler Hakkında”* başlığı altında şöyle yayımlanmıştır: *“İlk mektepler mümessili tarafından Maarif Riyaseti'ne bir layiha verildi. Suriye Devleti Maarif Meclisi'nde, Sancak'ın ilk mektepleri mümessili Ömer Hilmi Bey tarafından, İskenderun Maarif Riyaseti'ne bir layiha takdim edilerek, yeni Türk harflerinin resmen kabulü talep edilmiştir. Bu lahiya da az cümle deniliyor ki ; “ Suriye'de yaşayan Türklerin tercümanı efkârı demek olan Vahdet ve Yeni Mecmua gibi mevkut gazete ve mecmuanın, yeni Türk alfabesinin resmen mekteplerde kabulüne dair izhar ettiği pek muhik ve musib temenniyata rağmen, hala taraf riyasetine giden bir emir tebliğ edilmemiştir. Ankara İttifaknamesi ve Lozan Muahedesi mucibince idareten salahiyet-i vasiye haiz hem müstakil İskenderun Sancak'ı dâhilindeki ilk ve orta mekteplerde Türkçenin, Fransızca ve Arapça gibi bir lisanı resmi ve tederisi olarak kabul edilmesine binaen, bu yeni alfabenin mekteplerde resmi tederisi kanaatimizce zaruridir.” Ömer Hilmi Bey layıhasın da pek mağna-*

¹³⁹⁶ **Vahdet**, 2 Kasım 1928.

¹³⁹⁷ **Vahdet**, 5 Kasım 1928

¹³⁹⁸ 308 Rumi senesinde Reyhaniye'de doğmuştur. İlk tahsilini Reyhanîye ve Halep'te, tali tahsilini Halep İdadisi'nde ikmal ettikten sonra İstanbul Dar-ül Muallimine girerek mezkur mektebin ali kısmı edebiyat şubesini ikmal ederek 331'de Halep Dar-ül Muallimini edebiyat, tarih ve coğrafya muallimliklerine tayin edilmiştir. Umumi harp nihayetine kadar bu vazifede kaldıktan sonra hükümet-i garbiyenin tesisi üzerine bir müddet açıkta kaldıktan sonra Harim kazası iptidai mektepleri müfettişliğine ve bu vazifenin lavı üzerine, Slakin İptidai Mektebi başmuallimliğine ve sırasıyla Reyhanîye Numune Mektebi Müdürlüğü'ne, Antakya Lisesi edebiyat profesörlüğüne, Kırıkhan, Ordu, Bilan başmuallimliklerine ve tekrar Kırıkhan Mektebi müdürlüğüne, İskenderun Numune Mektebi Muallimliğine ve nihayet hale hazırdaki vazifesi olan Antakya Kız Lisesi profesörlüğüne tayin edilmiştir. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler**...,s.29-30.

*isbab mucibe de sert ve beyan etmektedir.*¹³⁹⁹ Bölgede Türklerin çoğunlukta olduğu, Ankara ve Lozan Anlaşması'nın yükümlülüklerinin yerine getirilmediği her fırsatta dile getirilse de Fransız idarecileri yaşananlara kayıtsız kalmıştır. Dikkate değer bir durum ki Halep'te çıkan Vahdet gazeteside Ortadoğu kamuoyunu etkilemeye çalışmış olmasıdır.

Kemal Şehoğlu anılarında ilk mekteplerden şöyle bahsetmekteydi.¹⁴⁰⁰ “...İlkokul son sınıfı Köprü Mektebi denilen şimdi Büyük Antakya Otelinin yerindeki okulda bitirdim. Fransızlar bir taraftan, bir taraftan da Şam Hükümeti burada Fransızca ve Arapçayı teşvik edici bir eğitim politikası güdüyorlardı. Arkadaşlarımın da anlattığı gibi ilkokulda ağırlıklı Fransızca dersleri ve yanında ilave olarak Arapça dersleri vardı. Fransızcaya teşvik için imtihan açtılar öğrencilerin arasında...” Sancak halkını Araplaştırma ve Türk kültüründen uzaklaştırma adına insanlar, bilinçli ve sistemli olarak kendi dillerinden mahrum bırakılmıştır. Bunu önleme adına Maarif Reisi Dr. Mithat Kuseyri ve Lise Müdürü Lütfi Rifai Bey¹⁴⁰¹, Şam'daki Maarif Kongresi'ne katılmıştır. Bu kongrede tedrisat programının tevhide konuşulmuş, İskenderun Sancağı'ndaki Türkçe tedrisatın muhafazası istenmiştir.¹⁴⁰² Ancak El Arabî gazetesi, Franklin Bouillon ile yapılan Ankara Antlaşması'nda ve Lozan'da Türkçe tedrisata yer verilmesine rağmen bu sadece ders şeklinde olmalıdır diyerek, Kuseyri'nin istemine karşı gelmiştir.

¹³⁹⁹ **Vahdet**, 17 Kasım 1928

¹⁴⁰⁰ Sözlü tarihi aktaran için bkz: Özveren vd., **a.g.e.**, s.232.

¹⁴⁰¹ Mütakaid Erkan-ı Harbiye'ye kayıtlı Kaymakamı ve sabık Antakya Lisesi Müdürü Mahmud Lütfi Rifaî Beğ 1881 Miladi senesinde Lazkiye'de doğmuştur. İptidai ve tali tahsilini Beyrut'ta ve Şam'da bitirdikten sonra İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne girerek 1903 senesinde piyade mülazımsaniliği rütbesi ile mezkûr mektepten diploma almış ve mütakiben Erkan-ı Harbiye sınıfına kabul edilerek üç sene tahsil-i Âli gördükten sonra Erkan-ı harbiye yüzbaşılığı ile Rumeli kıtasına tayin edilmiştir. Balkan Harbi'nde Yanya muhasarasında kıdemli yüzbaşı rütbesi ile on dokuzuncu firka Erkan-ı Harb Reisliğini vazifesini görmüş ve Kalenin Yunanlıların eline düştüğü sırada esir-i harp olarak Yunanistan'da spesya adasına sevk edilmiştir. Esareten sonra altıncı Halep Kolordusu Erkan-ı Harbiyesine tayin edilmiş 914'de Binbaşılığa terfi etmiştir. Umumi Harpte Çanakkale ve Filistin cephelerinde Erkan-ı Harbiye Riyasetleri'nde bulunmuş ve 916'da Erkan-ı Harbiye Kaymakamlığına terfi edilerek Kolordu Erkan-ı Harp Reisliğine tayin edilmiştir. Harbin nihayetinde Şam'da kalarak Hükümet-i Arabiye Ordusuna girmiş ve bilahare mezkûr ordudan tekaüde (emekliliğe) sevk edilerek 923'te maarif hizmetine geçip uzun müddet Antakya Lisesi Müdürlüğünü ifâ etmiştir. Nişanlar; Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu tarafından beşinci mecidi, Umumi Harpte Harp Madalyası kılınçlı gümüş liyakat, ikinci demir salib Avusturya liyakat ve harp, Fransız Polis Akademisi'nin nişanlarına hamildir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s.69-70.

¹⁴⁰² **Vahdet**, 1 Ekim 1928.

Gazetenin amacı; buradaki Türk ekseriyetini görmezden gelerek, buraların Suriye'nin bir parçası olduğunu belirtmekti.¹⁴⁰³

Pol Kayuka ile yapılan mülakatta o yıllara ait anılarını şöyle anlatmıştı.¹⁴⁰⁴
“Fransızlar zamanında her mezhebin kendine göre mektebi vardı. Ben Affan Alevi Mektebi'nde okudum. Bu mektep şu anki Fevzi Çakmak Okulu'dur. Biz birinci sınıftan itibaren Fransızca ve Arapçayı öğrenmeye başladık. Hocamız Şeyh Salih Efendi bize çok iyi bir şekilde Arapçayı öğretti. Türkçe dersimiz yoktu. Fransızca, Arapçaya yakın bir dil olduğu için hemen öğrendik.”

Şükrü Balcı, “Maarif İşlerimiz Ne Haldedir?” adlı makalesinde, Maarif Reisi Mithat Kuseyri ile yapmış olduğu mülakata yer vermiştir. Kuseyri, Sancak'ta 66 adet okulun bulunduğunu, bu okulların üçte ikisinin Türk okulu olduğunu belirtmiştir. Kırıkhan'da sadece bir okulun dışında kalanların Türk okulu olduğunu, Antakya'daki okulların yarısından fazlasının Türk okulu olduğunu, İskenderun'da ise bu oranın eşit olduğunu ifade etmiştir. İlk mekteplerde 2.989 erkek, 922 kız öğrenci mevcuttu.¹⁴⁰⁵ 1928'de Sancak'a Maarif Müfettişi olarak atanan P. Bazantay¹⁴⁰⁶ Sancak'ta bulunan resmi ilkokulların 1921'den 1933 yılına kadar olan artışını eserinde şöyle vermiştir:¹⁴⁰⁷

YIL	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
1921	26	1.550
1922	31	1.909
1923	41	2.164
1924	44	2.384
1925	49	2.739
1926	56	2.670
1927	58	2.890
1928	69	3.879
1929	65	4.257
1930	65	3.815
1931	65	4.180
1932	65	4.765
1933	65	4.979

¹⁴⁰³ **Vahdet**, 8-11 Ekim 1928.

¹⁴⁰⁴ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme.

¹⁴⁰⁵ Şükrü Balcı, “Maarif İşlerimiz Ne Halde dir?”, **Yeniğün**, 25 Temmuz 1931.

¹⁴⁰⁶ Pierri Bazantay'ın Maarif Reisi Dr. Mithat Kusyri ile çekilmiş fotoğrafı için bkz:(EK-36)

¹⁴⁰⁷ Bazantay, **a.g.e.**, s.90-92. Bazantay 1921 öncesine dair Sancak eğitimi hakkında bilgi vermenin çok zor olduğunu belirterek, İlköğretimdeki cemaate göre öğrenci dağılımını da kitabında vermiştir.

1933-1934 öğretim yılında Sancak Maarif İdaresi'nin resmi istatistiklerine göre Hatay okullarının sayısı, öğretmen ve öğrenci durumu şöyledir: 100 Sıbyan Mektebi ve buralarda öğrenim gören 1.190 erkek ve 645 kız öğrenci vardır. Resmi kayıtlardaki ilk mektep sayısı aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır:¹⁴⁰⁸

Yer	Türk Öğrenci	Alevi Öğrenci	Arap Ortodoks Öğrenci	Ermeni Öğrenci	Farklı mezhepler	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
İskenderun	805	316	6	5	3	15	20	878
Antakya	1.189	953	292	178	12	29	70	2.624
Kırıkhan	588	1		259	1	17	18	849
Toplam	2.582	1.270	298	442	16	61	108	4.351

Sancak'ta resmi, özel ve yabancı okulların toplamı 138, öğretmen sayısı 369, öğrenci sayısı ise 11.016'dır. Bu bakımdan eğitimden Türk nüfusunun %4'ü yararlanırken, Ermeni nüfusun % 15'i yararlanmaktadır.¹⁴⁰⁹

MAH raporlarına göre; 1933'te Sancak'ta 56 resmi erkek okulu, 9'da kız okulu olmak üzere 65 okul vardır. Türk okulunun sayısı 28, Alevi Arap okulu sayısı 18, Sünni Arap Okulu sayısı 2, Rum okulu sayısı 4 ve Ermeni Kız okulu sayısı 4'tür.¹⁴¹⁰ 1933 Ocak ayında Sancak Maarif Dairesi, resmi ve gayri resmi Cemaat Mektepleri'nde 10.790 talebe, bu toplamdan 4.937 talebe Maarif Mektepleri'nde, 3.400 talebe Mahalli Cemaat Mektepleri'nde, 2403 talebe de Ecnebi Mekteplerde okumakta olduğunu belirtmiştir. Maarif Mekteplerinin öğretmen sayısı, lise de dâhil 134'tü.¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁸ Yenigün, 8 Ekim 1933; M.Tekin vd., a.g.e, s.66-67. (Tablo elde edilen veriler doğrultusunda tarafımızdan çizilmiştir.)

¹⁴⁰⁹ Yenigün, 8 Ekim 1933; M.Tekin vd., a.g.e, s.66-67.

¹⁴¹⁰ Yorulmaz, a.g.m, s.244.

¹⁴¹¹ Yenigün, 5 Ocak 1933.; Tarık Mümtaz'da bu konuda şöyle detaylı bilgi vermektedir: "Antakya Lisesi 189, Köprü mektebi 445, Affan 345, Kastal 125, Habib-i Neccar 250, Dörtayak 80, Ana mektebi 150, Aidiye Köyü 49, Avakiye 54, Karaksi 41, Menkuliye 32, Tilel Hablas(kuzey tepe) 37, Süveydiye 173, Zeytuniye 20, Bityas 52, Yoğunuluk 51, Harbiye 20, Şih Köy 42, Mukabris 38, Ordu 71, Karsu 48, Suriye 70, Çente 58, Sebuhiye 60, Babatrun 25, Karbeyaz 50, Mishanu 43, Bezge 31, Çahsuniye 52, Antakya kız ilkokulu 32, Alevi Affan kız ilk okulu 150, kız lisesi 45, kız ana mektebi 68, Ordu kız mektebi 28, Kırıkhan numune mektebi 181, Göreci köyü mektebi 48, Hacılar 60, Deli Bekirli 36, Bilan Türk mektebi 110, Bilan Ermeni mektebi 54, Müftüler 37, Kömürçukuru 45, Soğukluk 110, Reyhaniye 154, Yenişehir 25, Ayrancı 52, Aktepe 43, Müşerrefiye 40, Kırıkhan kız mektebi 47, Bilan

1933'te Fransız idarecileri, Suriye okulları için kabul edilen kanunları Sancak'ta da uygulamaya başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak ilk mekteplerin ilk sınıflarındaki Fransızca lisanını kaldırarak, bu dersin yerine Arapça lisan dersleri konmuştur. Böylelikle Türk mekteplerinde, Türk çocukları her gün 2 saat Arapça lisan dersi görecektir.¹⁴¹² Sancak'ın, Türk varlığı gözetilmeksizin, Araplaştırma çabaları bu dönemde kendini göstermiştir. Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle anlatmıştır:¹⁴¹³ *“Babam benim iyi bir eğitim görmem ve Fransızcayı öğrenmem için Sörler Okuluna göndermişti. Sör zaten evlenmemiş, kendilerini kültürlerini yaymaya adanmış kimselerdi. Saçları görülmeyecek şekilde başlarını örtmüşlerdi. Ayin yaparlardı biz bunları gizliden izlemeye kalksak da buna izin vermezlerdi. Ders kitaplarımız Fransa'dan gelirdi. O dönemde Anadolu'nun hiçbir yerinde olmayan eğitim Antakya'da vardı. Arapça derslerimizde vardı. Bu derslere Fransız hocalar girerdi. Zaten hocalarımızın bazıları Ermeni asıllı bazıları da Suriye ve Lübnan'dan gelen Arap asıllılarından oluşmaktaydı. Yine o yıllarda Frerler Okulu vardı. Bu okula da erkekler giderdi. Her iki okulda her türlü mezhebe açıktı.”*

1935 yılına bakıldığında Halep'te bulunan Tarık Mümtaz Yazganalp, *“Çizgiler ve Bilgiler”* adlı eserinde Sancak'ta var olan yabancı okullar hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgi aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır:¹⁴¹⁴

ECNEBİ MEKTEPLER							
	Erkek Mektebi	Kız Mektebi	Yekûn	Muallim Adedi	Muallime	Talebe	Talibe
Fransız Mektepleri	11	14	25	49	32	971	863
İngiliz Mektepleri	4	2	6	15	3	340	188
İtalyan Mektepleri	1	3	4	9	10	131	159
Alman Mektepleri	1		1	1	1	44	6

kız mektebi 42, Reyhaniye kız mektebi 29, Kırıkhan Ermeni ana mektebi 52.” Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.193.

¹⁴¹² **Yenigün**, 15 Ekim 1933.

¹⁴¹³ 16 Ağustos 2012 tarihinde Semiramis Kuseyri ile yapılan görüşme.

¹⁴¹⁴ Mümtaz, **a.g.e**, s.194-195. (Tablo elde edilen veriler doğrultusunda tararımızdan çizilmiştir.)

Fransız mektepleri: İskenderun, Antakya, Kırıkhan, Keseb ve Keseb'e tabi Kar Devran (duran) ve Cıarcık ile Cebel-i Musa Nahiyesine tabi Hızırbeyli. **İngiliz mektepleri:** Antakya, İskenderun, Süveydiye'dedir. **İtalyan mektepleri:** İskenderun'dadır. **Alman mektepleri:** Keseb'tedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Fransız misyoner okullarının sayısal bakımından, diğer okullara nazaran üstün olması dikkat çekicidir. Yine aynı eserde Ermeni Mekteplerinin sayısı 38 olarak verilmiştir. Bunun 30'unu erkek, 8'ni de kız okulu oluşturmaktaydı. Okulda 56'sı erkek, 32'si kadın olmak üzere toplam 88 öğretmen mevcuttu. Ermeni mekteplerinde yabancı dil olarak Fransızca ve Arapça öğretilirken, Türkçeye yer verilmemiştir. Bu okullar da misyonerlik faaliyetini sürdürmüşlerdi.¹⁴¹⁵ Yazganalp, okul oranlarını verdikten sonra bu okullara devam etmekte olan öğrencilerin mezhepsel dağılımını eserinde vermiştir. Bu bilgi aşağıda bir tablo olarak yansıtılmıştır:

¹⁴¹⁵ Ermeni okullarında Türklük aleyhinde propagandalar yapılmıştı. 15 sene içinde 2763'e kadar yükselmişti. Geriye kalanlar misyonerlerin talim ve terbiyesine girmişti. Bu sebeple Ermeni gençliği yurda tamamen yabancı bir zihniyetle yetişmişti. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası bu sebeplerden ötürü yurdu terk etmişlerdi. Bkz: Bilgili, **a.g.e.**, s.69.

UMUMİ CEDVEL (TALEBENİN MİLLİYET VE MEZHEP ÜZERİNE TAKSİMATI)							
	Resmi Mekteplerde	Hususi Mekteplerde	Fransız Mekteplerinde	İtalyan	İngiliz	Alman	Yekûn
Türk	3312	6	82	13	7		3420
Ermeni Ortodoks	338	2573	457	15	15	50	3393
Rum	377	731	429	22	362		2071
Alevi Arap	1388	6	124	48	82		1648
Protestan	8	347	23	5	47		425
Ermeni Katolik	12	31	287	14			344
Latin		1	229	62	1		293
Rum Katolik			87	12			99
Marunî			57	23	1		81
Yahudi	9	3	40	3	2		57
Keldani Katolik	1	5	28	18			52
Süryani	1		34	14			49
Bahaî	9		4	1	11		25
Süryani Ortodoks	6						6
Şii			3				3

1936 yılına doğru bakıldığında Türk çocuklarının okuma-yazma oranının diğer cemaatlere göre daha az olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle dolgun bütçeye rağmen hiçbir köyde tek bir okul yapılmamış ve 6-14 yaşında olan 21 bin Türk çocuğunun yalnız 2.600'ü okuma-yazma öğrenmiştir. Bu durum sadece köylerde değil, şehirlerde de gözlemlenmiştir. Örnek vermek gerekirse 12.000 Türk çocuğunun 1.500'ü okuyup yazmayı öğrenmişken, Hıristiyanlarda ise okuma yazma oranı yüzde 75-80'ne ulaşmıştır. Tabii ki burada misyonerlerin kendi öğrencilerine

destek vermesi önem arz etmektedir. Özellikle bütçe dağılımındaki adaletsizlik, Türk okullarının gerileyişindeki en büyük etken olmuştur.¹⁴¹⁶ Bu dönemlerde Türk okullarının sayısında bir artış görülmezken, misyoner okullarında hızlı bir artış görülmektedir. Aynı zamanda bu okullara ayrılan bütçenin çok oluşu, misyonerlik faaliyeti gösteren okullara verilen desteğin gözler önüne serilmesi bakımından önemlidir. Yine aynı yıllarda İskenderun Sancağı Maarif Teşkilatı bir tablo olarak aşağıda yansıtılmıştır:¹⁴¹⁷

İSKENDERUN SANCAĞI MAARİF TEŞKİLATI	
GÖREVİ	ADI
MAARİF REİSİ	Kuseyrizade Doktor Ahmet Mithat Bey
MAARİF KÂTİBİ	Bekir Hilmi Bey
MAARİF MÜFETTİŞİ	Doktor Piyer BAZANTE
MÜFETTİŞLİK KÂTİBİ	Ata Derviş Bey
KIZ MEKTEPLERİ MÜFETTİŞESİ	Madam VOYİV
TÜRK KIZ MEKTEBİ MÜDİRESİ	Mihralnisa Hanım
AFFAN ARAP KIZ MEKTEBİ MÜDİRESİ	Emire Müderris Hanım
LİSE SANSURİ	Hakkı JANKAT Bey
ANTAKYA KÖPRÜ MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Mustafa Bey
İSKENDERUN NUMUNE MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Profesör Mahmut Bey
KIRIKHAN NUMUNE MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Cevri Bey
BİLAN NUMUNE MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Ahmet GUNİ Bey
REYHANİYE NUMUNE MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Muhammet SAİD Bey
ANTAKYA KASTAL MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Ahmet Hamdi Bey
HABİB-İ NECCAR MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Abdulgaffur Bey
AFFAN MEKTEBİ MÜDÜRÜ	Şeyh Salih Efendi
DÖRTAYAK MEKTEBİ MÜDÜRÜ	İsmail Hakkı Bey

Reşit Gali ile yapılan mülakatta o dönemi şu şekilde anlatmıştır:¹⁴¹⁸ “1924 Antakya doğumluyum. İlk mektebi Affan Erkek Okulu’nda okudum. Bu bir Müslüman mektebiydi. Okul müdürü Şeyh Salih Ganem’di. Eğitim dili Arapça ve Fransızcaydı. Fransızca öğrenirken bize ceza belgesi olarak hatırladığım “Simyal” denilen bir belge verilirdi. Teneffüslerde, Fransızca konuşmamızı sağlamak ve teşvik etmek için bu belge verilirdi. Bir parça kayıt gibiydi. Eğer yanlışlıkla Fransızca yerine Arapça ya da Türkçe konuşursak hemen simyal elimize uzatılırdı. Sobelenirdik yani bundan

¹⁴¹⁶ Bilgili, a.g.e, s.62-63.

¹⁴¹⁷ Tarık Mümtaz’ın Çizgiler ve Bilgiler adlı eserinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

¹⁴¹⁸ 20 Kasım 2012’de Rasim Gali ile yapılan görüşme.

kurtulmak için bütün gün Fransızca konuşmalıydık. Ben Fransızca'yı hiç bir zaman sevedim; ancak oldukça iyi öğrendim. Bu ceza yöntemi son derece sıkıcı ve zorlayıcı idi; ancak herkes ilk mektebi bitirmeye yakın oldukça iyi derece Fransızca okuyup yazabiliyordu. Çünkü Fransızca ders sayımız çoktu. Babam Sancak dönemi ilk mektep öğretmenini idi ve görevini Harbiye'de bir okulda yapmaktaydı. Ben ilk mektebi 1935 yılında bitirdim. Orta mektepte ve lisede Antakya Lisesi'ndeydim. Okulda Arapça ve Türkçe bilenler vardı. Orta bir, iki ve üçüncü sınıflar Arapça eğitim dili uyguluyordu; ancak çok sayıda Fransızca dersler vardı. Ancak kısa zamanda Tüm dersler Fransızcaya dönüştürüldü. Orta üç sınıftayken okul müdürümüz Mösyö Bazantay idi. Biz Bozanti derdik. Mösyö Gomber, Mösyö Muvati vardı. Türk hocalarımızdan Dr. Mithat Kuseyri Maarif Müfettişi idi. Benim dönem arkadaşlarım Sadık Gali, Şekip Cerep, Abdulhay Abdulhayoğlu. Sancak doktorları babam Edip Gali'nin yakın arkadaşlarıydı. Dr. Alber Beyluni, Dr. Basil Huri, Dr. Mithat Kuseyri bilinen doktorlardı. Hatay devleti döneminde eğitim dili çoğunlukla Türkçeye dönüştü, ancak seçmeli Arapça dersleride Arapça eğitim veren okullar da vardı. Ben dokuz, on ve on birinci sınıflartayken arkadaşlarım Şekip Cerep ve Abdulhay Abdulhayoğlu genelde Türkçenin yanı sıra daha çok Arapça konuşuyorlardı ve ben dolayısı ile Türkçeye hâkim olmak ve daha iyi konuşabilmek için Türkçe konuşan arkadaşlar seçerdim. Zira bir posta Müdürü'nün çocuğu ile yakın arkadaşlık kurmuştum. Bu arkadaşlık Türkçeye kısa sürede adapte olmamı sağladı. Son sınıfta Bakalorya imtihanına giriyorduk. Ben toplam iki yıllık Türkçe öğrenimim ile son derece iyi seviyede Türkçe okuyor ve yazıyordum. Sınavı izlemek için bir Müdür gelmiş ve beni dinlemişti. Türkçemin yeterli ve diksiyonumun mükemmel olduğunu söylemişti. Okulda Suriye'den gelen memur çocukları da vardı. Ayrıca Hristiyan ve Ermeni cemaatten komşu çocukları da okulunda eğitim görmekteydiler. Ancak Fransız yoktu.”

1936-1937 yıllarında ise 65 okuldan 32'sinin Türk Okulu olduğu tespit edilmiştir. İskenderun, Belen ve Kırıkhan'da üçü erkek okulu olmak üzere beşer sınıflı dört ilkokul vardır. Belen okulu karmadır. Maarif istatistiklerinde bu dört okul, sekiz okul olarak gösterilmiştir. Ayrıca bazı yerlerde okul olmadığı halde

buralarda okul açılmış gibi beyanlarda bulunulduğu ileri sürülmüştü.¹⁴¹⁹ 1938-1939 yıllarında Hatay'daki yabancı okullar ve bu okullar devam eden öğrenci sayısı şöyleydi:¹⁴²⁰

Erkek	Kız	Okul Adı
171	-	Antakya Saint Pierre Erkek Okulu
-	156	Antakya Saint Joseph Kız Okulu
127	90	Antakya İngiliz Okulu
279	-	Antakya Ortodoks Erkek Okulu
-	173	Antakya Ortodoks Kız Okulu
38	42	Antakya Ermeni Karma Okulu
99	105	İskenderun İngiliz Karma Okulu
388	-	İskenderun Frerler Okulu
-	253	İskenderun Saint Josep Kız Okulu
210	-	İskenderun Saint George Erkek Okul.
-	181	İskenderun Carmes Kız Okulu
289	235	İskenderun Nobaryan Karma Okulu
69	66	İskenderun Rum Karma Okulu
39	32	İskenderun Karma Okulu
75	17	Kesap Alman Yetimhanesi Okulu

Erkek: 1.784 **Kız:** 1.350 **Toplam:** 3134.

Bu mekteplere manda idaresi kontrolünde daha çok ehemmiyet verilmiş, bütçeden de diğer cemaatlere göre fazla ödenek ayrılmıştır.¹⁴²¹ Sancak İdaresi, Türk kültürünün korunması ve geliştirilmesi yönünde hiçbir faaliyette bulunmazken, diğer unsurlara önem vermiştir. Yabancı okulların sayısı, Türk okullarının sayısından

¹⁴¹⁹ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956). s.41; Tekin vd., **a.g.e**, s.67.

¹⁴²⁰ Bilgili, **a.g.e**, s.27.

¹⁴²¹ Bilgili, **a.g.e**, s.62-63.

çoktu. Aynı zamanda Fransızlar, önemli kadrolarda kendileriyle hareket edecek kişilere yer verilmiştir. Bu uygulamalardan cesaret alan İskenderun İlk Mektepler öğretmenlerinden Şemse Hanım, okulda Suriye Bayrağını çekerek, kızlara Suriye Milli Marşı'nı öğretmeye çalışmıştır. Zira Manda memurlarıda kozmopolit bir kültür programı hazırlayarak, okullardaki Türk dilini ve kültürünü unutturmaya çalışmıştır.¹⁴²²

Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun kızı Eliza ile yapılan mülakatta o dönemdeki izlenimlerini şöyle aktarmaktaydı:¹⁴²³ *“Ben 1922 doğumluyum. Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun kızıyım. Ben St. Jozef İskenderun Sörler Okulu'nda okudum. Eğitim dili Fransızca idi. Fakat Arapça ek derslerimiz de vardı. Rahibeler hocalarımızdı. Babam iyi bir eğitim alabilmem için beni bu okula göndermiş. Bu Sörler Okulu yedi yaşa kadar karma; ancak yedi yaştan sonra erkek öğrencileri Frerler okuluna yönlendirirdi. Erkekler Frerler'e giderdi. Esasında Sancak'ta her cemaatin gidebileceği bir okul vardı. Ancak esas yabancı okullar çoktu. İskenderun ve Antakya'da hatırlıyorum İtalyan Kapusenler, Fransız, İngiliz ve Amerikan kolejleri vardı.”*

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulduktan sonra, 11 Kasım 1938'de Hatay Devleti Meclisi'nin açılışının ikinci konuşmasını yapan Devlet Reisi Tayfur Sökmen Hatay Maarifi için şunları söylemiştir: *“Geçen sene köy mekteplerimiz hariç olmak üzere Hatay ilkokullarında 2.828 ilk mektep talebesi mevcut iken, bu sene aynı mekteplerde daha şimdiden 4.828 talebe okumaktadır. Okumak arzusunu izhar eden hiçbir talebeyi mektepsiz bırakmamak için bütün tedbirleri almış bulunuyoruz. Geçen yıllarda ilk ve orta tedrisattaki mevcut muallimlerin yekânı 140 iken, bu ders yılında bu miktar 202'ye baliğ olmuştur. Bu seneki ders yılında Hatay kültür heyeti iki lise ile 6 orta mektep kazanmıştır. Bunlar İskenderun, Beylan, Kırıkhan ve Reyhaniye'de kurulan orta mektepler ile Antakya'daki kız ve erkek lisesi ve bunlara bağlı Antakya kız ve erkek orta mektepleridir.”*¹⁴²⁴ Hatay'da eğitim kurumlarının sayısı ve niteliği arttırılmaya çalışılmıştır. 1938-1939 yılında merkez ilçede bulunan okullar

¹⁴²² Atayolu, 26 Mayıs 1938.; Atayolu, 28 Mayıs 1938.

¹⁴²³ 15 Aralık 2012'de Eliza Sahillioğlu ile yapılan görüşme.

¹⁴²⁴ Tekin, *Hatay Devleti, a.g.e.*, s.72.

şunlardı:¹⁴²⁵ Köprü İlkokulu, Habibin Neccar İlkokulu, Kastal Yeni Okukul, İlk Açılan Erkek İlkokulu, Kız İlkokulu, Yeni Açılan Kız İlkokulu, Merkez Affan İlkokulu, Affan Kız Okulu, Saha Erkek İlkokulu idi. Hatay Devleti kurulduktan hemen sonra okulların sayısı artırılmış, bu okullara ayrılan ödenekte diğer yıllara göre artış göstermiştir. Burada temel amaç; Türk kültürünün yeniden inşası ve geliştirilmesiydi. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sürecinde bu okullar varlıklarını sürdürmüşlerdi.

3.1.3 Manda İdaresinden İltihaka Hatay'da Ortaöğretim

Hatay'da kurulan ilk ortaöğretim kurumu Antakya İdadi'sidir. Antakya İdadisi 1913'te kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kapanan okul, 1918'de tekrar açılmıştır. Fransız işgal döneminde idadi, Fransız modeli bir lise haline getirilmeye çalışılmış, Türk öğretmenler okuldan uzaklaştırılmıştır. Eski programı takip eden idadi mektebi, 1921 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Ankara İtilafnamesi'nden hemen sonra eğitim hayatına müdahale eden Fransızlar, Sancak maarif işlerine kendi adamlarını atamıştır. Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak 1921'de, Antakya İdadisi “ Sultani” adını almıştır. Sultaniye'de eğitim öğretim dili Türkçe olmakla birlikte ders kitapları Türkiye'den gelmekteydi. Takip edilen eğitim programı, Türkiye'deki tedrisat programının aynısıydı. Sancak'ta, Türkiye'de gerçekleştirilen eğitim ve diğer alandaki yenilikler mümkün olduğunca izlenmekteydi. Nitekim 1923'te Türkiye'deki liselerin on bir sınıfa indirgenmesi, Sancak'a da yansımıştır. Buna paralel olarak Antakya Sultanisi,“Antakya Lisesi” adını alarak 11 sınıfa indirgenmiştir. 1919-1923 yılları arasında lisenin, Türk kültüründen uzak kalması ve Araplaştırılması için sistemli hareket edilmiştir. Milli gayeden uzak ve medrese mezunları liseye yerleştirilmiş, Türk diliyle tedrisata izin verilmemiştir.¹⁴²⁶

Cemil Meriç'in¹⁴²⁷ fikir dünyasının şekillenmesinde önemli paya sahip olan ve lisem, üniversitemdi dediği Antakya Sultanisi'nden Meriç, “Bu Ülke” adlı

¹⁴²⁵ Tekin vd., **a.g.e.**, s.76.

¹⁴²⁶ Bilgili, **a.g.e.**, s.35-44.; Tekin vd., **a.g.e.**, s.63.; Soyer vd., **a.g.e.**, s.32.; Galioglu, **a.g.t.**, s.47.

¹⁴²⁷ 1916'da Hatay'da doğdu. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan göçmüştü. Fransız idaresindeki Hatay'da Fransız eğitim sistemi uygulayan Antakya Sultanisi'nde okudu. Tercüme bürosunda çalıştı, ilkokul öğretmenliği ve nahiye müdürlüğü yaptı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi'ne girip Fransız Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. Mükemmel düzeyde Fransızca okuyup yazan Meriç,

eserinde şöyle bahsetmektedir: “*Liseden itibaren Antakya Sultanisi isim değiştirdi: “Lycée d’Antioche”. Türkçe, Arapça, tarih dışındaki bütün dersler Fransızca okutuluyordu. On, on bir, on ikinci sınıflarda tarih de Fransızca okutulmaya başlandı. Memleketin kayıtsız şartsız efendisi Fransızlardı. Fransızca bildiniz mi, önünüzde bütün kapılar açık demektir.*”¹⁴²⁸ Fransız idarecileri, Türk kültürünün gelişmesini istememişlerdi. Bu bağlamda bölge de kendi okullarını açarak ve önceki bölümlerde de görüldüğü gibi derslerde kendi dillerini zorunlu hale getirerek, okullara Fransız misyonerlerini atayarak toplumun dokusunu değiştirmeye çalışmışlardır.

Özellikle Antakya Mevki Kumandanı Matern, Türk öğretmenlerinin derse geç kaldığı bahanesiyle öğretmenleri okuldan uzaklaştırmış ve derslerini de kaldırmıştır. İlk yıllarda lise müdürlüğüne Arap milliyetçisi Mahmut Nedim atanmıştır. Okul müdürü, liseyi Araplaştırma adına Vahan, Misak ve İspir isimlerinde iki Ermeni bir Rum üç öğretmeni atamıştır. Manda idaresi 1920’de Sancağın Maarif Müfettişliği’ne Arap milliyetçisi olan Kamil Eşrefiye’yi tayin etmişti. Yeni atananlar, Türk kültürünü yok etmek için elbirliği ile hareket etmişlerdi. Aynı yıl General Gouraud’un liseyi ziyareti sırasında bir bayrak hadisesi yaşanmıştır. Lise müdürü öğrencilerin birinden, generali Suriye ve Fransa bayrağıyla karşılama istemi reddedilince, öğrenci okuldan atılmıştır. Bu amaçla Türk öğrenciler grev yaparak, okulu terk etmişlerdi. Bunun üzerine Fransızlar, Türklerin tepkisini azaltmak adına müdür görevden almış, yine Arap milliyetçiliğinin tesiri altında kalan eski bir Savaş Bakanı’nı müdürlüğe tayin etmiştir. Nihayetinde Arap ve Türk öğrenciler arasında nifak tohumları atılmıştır. Zira lise beş yıl kadar pratikte ikiye ayrılmıştır.¹⁴²⁹ Böl-yönet anlayışı ile okulların da yönetildiğini görmekteyiz.

Hatay kültür hayatında önemli yere sahip olan Antakya Lisesi, Halep Meclisi’nde alınan bir kararla 1925-1926 öğretim yılından itibaren, Türk ve Arap

İngilizce’yi anlıyor, Arapça’yı kendi ifadesiyle, söküyor’du. Elazığ’da (1952-54) Fransızca öğretmenliği yaptı. 1941’den başlayarak İnsan, Yücel, Gün, Ayın Bibliyografyası dergilerinde yazmaya başladı. İstanbul Üniversitesi’nde okutmanlık yaptı (1946-63), Sosyoloji bölümünde ders verdi (1963-74). 1955’te, gözlerindeki miyopinin artması sonucu görmez oldu, ama olağanüstü çalışma ve üretme temposu düşmedi. Çeşitli dergilerde yazıları yayımlandı. 1984’te önce beyin kanaması, ardından felç geçirdi, 13 Haziran 1987’de vefat etti. (Kendi eserinden alıntılanmıştır.)

¹⁴²⁸ Meriç, **a.g.e**, s.26.

¹⁴²⁹ Bilgili, **a.g.e**, s.45-46.

Lisesi diye ikiye ayrılmıştır.¹⁴³⁰ Türk lisesinde Arapça dersi mecburi iken, Arap Lisesi kısmında Türkçe mecburi ders değildi. Bununla birlikte Fransızca dersi ortak dersti. Lisenin öğretim dili Türkçe ve kitapları Türkiye’den geliyordu. Arap kısmının edebiyat ve Arapça kitapları Suriye’den geliyordu.¹⁴³¹ 1924-1928 yılları arasında da lisede Araplaştırma politikası bir kenara bırakılarak, lise de Fransız kültürünün hâkim olması için çaba harcanmıştı. Bu amaçla lise Talim ve Terbiye Kurulu’na Barlo, Bruker, Battandiye, Kayyon ve Benedetti adında Fransız askerleri getirilmiştir.¹⁴³² Fransız idarecilerin temel amacı, Türklere milli benliklerini unutturarak, Türkiye ile olan kültürel bağlarının koparılmasını sağlamak, doğan kozmopolit durumdan yararlanarak Arap ve Türk talebelerini, çatışma ortamına sürüklemektir. Böylelikle Fransız mandat idarecilerinin el altından desteğiyle Türk ve Arap milliyetçilerinin çatışması, eğitim yoluyla da alevlenmiş oldu.

1926-1928 yılları Hatay kültür hayatında, Arap milliyetçilerin ve Fransız idarecilerin baskısının arttığı yıllardır. Özellikle 1928’de Sancak Maarif İdaresi görevlileri, Antakya Lisesi’ni Fransızca eğitim yapan kolej haline getirmek için Sancak Maarif Müfettişliği’ne Pierri Bazantayı atadılar.¹⁴³³ Böylelikle Türk eğitim sisteminden uzak, Fransız ve Arap eğitim sistemi planlı olarak uygulamaya konulacaktı.¹⁴³⁴ Nitekim Bazantay’dan sonra düşünülen sistemin uygulayıcıları, Sancak’a öğretmen olarak Movati¹⁴³⁵, Gomber¹⁴³⁶, Madam Viyeux¹⁴³⁷ atanacaktır. 1928 yılında Antakya Lisesi’nde Türkçe okutulan fizik, kimya ve matematik dersleri,

¹⁴³⁰ Galioğlu, **a.g.t.**, s.47: Ayrıca bkz: Bilgili, **a.g.e.**, s.35.; Aslan, **a.g.m.**, s.20.; Akpınar, **a.g.m.**, s.14.

¹⁴³¹ Öcal, **a.g.e.**, s.108.

¹⁴³² Bilgili, **a.g.e.**, s.46.

¹⁴³³ Kireççi, **a.g.e.**, s.62.; Korunalp, **a.g.e.**, s. 212.; Mümtaz, **Çizgiler**, **a.g.e.**, s.12.

¹⁴³⁴ Tarık Mümtaz Göztepe, “*Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor*”, **Hatay’ın Sesi**, C. 3, S.32, Mart 1974, s.5.

¹⁴³⁵ Bazantay gibi Suriye’de askerliğini yapmıştır. Askerliğini bitirdikten sonra Ho- Komiserliğinin delaletiyle İskenderun Sancağı Maarifi hesabına mekteplerde, Fransızca ders okutmak üzere Antakya’ya yerleşti. Türk talebesine üç sene Fransızca olarak İslam Tarihi’ni misyonerlerin hazırladığı kitaplardan yanlış olarak anlattı. Beş sene İlk Mektepler Müfettişi olmuştur. Öğrencileri bilerek sınıfta bırakarak, yazın yüksek ücretli dersler vermişti. Bkz: Bilgili, **a.g.e.**, s.49-57.

¹⁴³⁶ İlkolul mezunu eski papazdır. Okuduğu Manastırda başarısız olsa da Antakya Lisesi öğretmenliğine tayin edilmiş ve bu haliyle tarih öğretmenliği yapmıştır. Bkz: Bilgili, **a.g.e.**, s.55-56.; Soyer vd., **a.g.e.**, s.43.

¹⁴³⁷ Emekli bir Fransız yüzbaşının eşidir. Önce Antakya Kız Orta Okulu öğretmenliğine daha sonra müdürlüğe atanmıştır. Hatta Kız Numune Mektebi’nin bu bayana iş bulmak için Ortaokul haline getirildiği bile söylenmiştir. Bkz: Tekin vd., **a.g.e.**, s.69.; Bilgili, **a.g.e.**, s.56

Fransızca okutulmaya başlanmıştır. Lisenin Türk öğrencileri, bu durumu 1921 Ankara Anlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle protesto etmiştir. Türk öğrenciler şimdiye kadar Türkçe okutulan derslerin aynı şekilde okutulması için bildiri hazırlamıştır.¹⁴³⁸ Nuri Aydın Korunalp¹⁴³⁹, yaşananları şöyle dile getirmektedir: “...Rum mekteplerinden seçilen talebe Şamlı, Lübnanlı, Arap, Hıristiyan muallimler getirilerek ve Suriye’de, Hatay’da ne kadar “ yüz ellilik varsa” mesela “ Hoy Buncu” yani Kürtçü Selim Memdü, Ali İlmi Fani gibi Türk Harsına, Türk İnkılâbı’na karşı zehir saçmaya başladılar... Bazantay’da kendi vatandaşlarının hudutlarını öğrenmeden, Fransız vatanını ve müstemlekelerini coğrafyasını öğretmeye başladı. Tarih dersi de tamamen Fransız Tarihi idi. Kendi milli tarihine karşı en tabii alakayı gösteren bir Türk talebenin cezası sudan bahaneler icra edilerek mektep dışına atılmaktaydı...”¹⁴⁴⁰ Özellikle Tarık Mümtaz, lise öğretmenlerinden Memduh Selim’i, Mesut ve Ali İlmi Fani kardeşleri Fransızlarla işbirliği yaptıklarından ve aynı zamanda Türkçülük cerayanına muhalif olduklarından ötürü gazetesinde “*Türk Antakya’da Dört Baykuş Ötüyor*” adlı bir makale yazarak eleştirmiştir.¹⁴⁴¹

1 Ekim 1928’de Şam’da gerçekleşecek olan Maarif Kongresi’ne katılmak için Maarif Reisi Mithat Kuseyri Antakya Lisesi’ni bitirenlerin, Suriye Darü’l Fünunlarına girebilmeleri için sınavların Türkçe yapılmasını istemiştir.¹⁴⁴² Oysa Suriye’de çıkan El-Arap gazetesi, Sancak’tan Türkçenin tamamen kaldırılmasını talep etmiştir.¹⁴⁴³ Reşit Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle

¹⁴³⁸ **Antakya Maarif Müfettişliği Canibi Alisine**, Antakya’da eskiden beri tarihi bir mevcudiyete malik olan münevver, medeni bir Türk kitlesi var. Bu kitlelerin bir ilim ve irfan müessesesi olan Antakya Lisesi müdavimlerini esastan beri Türkler teşkil ettiği için bir sene evveline kadar bütün muamelat kendi öz dili ve vatanının resmi ve tedrisat lisanı olan Türkçe ile yapılıyordu. Halbuki bu son zamanlarda tamamen değiştirilmişti. Mektebimizde sırf Türk harsı milisini söndümeğe, milli ve meşru bir hakkımız olan Türkçemizi ihmal etmek için not kâğıtlarımız, ilanlarımız, programlarımız, taksit makbuzlarımız, sınıf defterlerimiz, velhası bütün muamelat hepimizin anlamadığı Arap lisanı ile yapılmaktadır. Bkz: Öcal, **a.g.e**, s.109- 110-111.

¹⁴³⁹ **Nuri Aydın Korunalp** 1889’da Antakya’da dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda gösterdiği başarıdan dolayı kendisine harp madalyası verilmiştir. Savaş bittikten sonra Adana’da öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Hatay’ın kurtuluşu için Antakya İskenderun Yurdu Cemiyetine katılmıştır. Bkz: Abdurrahman Korunalp, “*Nuri Aydın Korunalp*”, **GKD**, S.37, Mart 1992, s.34.

¹⁴⁴⁰ Korunalp, **a.g.e**, s.212; Ayrıca bkz: Melek, **a.g.e**, s.17.; İnan, **a.g.e**, s.242

¹⁴⁴¹ Meriç, **a.g.e**, s.29.

¹⁴⁴² **Vahdet**, 1 Ekim 1928.

¹⁴⁴³ **Vahdet**, 8 Ekim 1928.

anlatmaktaydı.¹⁴⁴⁴ “Babam Dr. Mithat Kuseyri Antakya’da doğmuştur. Suriye ve Lübnan’da eğitim görmüş, İstanbul Tıp Fakültesi’nden mezun olarak Paris’te Dâhiliye eğitimi almış daha sonra Antakya’ya gelmiştir. Antakya’ya gelir gelmez Fransızlar kendisini Maarif Vekâleti’ne getirmişlerdi. 14-15 yıl babam bu görevini sürdürmüştü. Kendisi doktorluk yapmanın yanı sıra lisede biyoloji derslerine de girmiştir. Türkiye’den sürülen 150’likler aç ve parasızdı. Babam bunları liseye yerleştirdi. Cenab Şahabettin dahi lisede ders vermişti. 1928 yılında Türkiye’de gerçekleşen Harf İnkılâbı’nın Sancak’ta okullarında uygulanmasını da isteyen kendisidir. Antakya Lisesi öğrencileri için yapılan bakolorya sınavının Türkçe olmasını isteyen de odur. Köprü İlk Mektebi’nde Atatürk’ün fotoğraflarını yırtan babam değil Yüksek Komiserlikti. Eğer Atatürk fotoğrafları kitaptan çıkarılmasaydı öğrenciler Latin harflerini öğrenemeyecekti. Zira öğrencilere bu durumu protesto etmeleri için bayrak ve Atatürk rozetini veren de kendisidir. Sancak müfettişi Bazantay ilhak sonrası Antakya’yı terk etmiş, babam Fransaya gidince onu da ziyaret etmişti.” Zira bu bilgileri Ali İلمي Fani’nin, Rıza Tevfik’e yazdığı mektupla da teyit etmek mümkündür. Mektupta şunlar yazmaktaydı.¹⁴⁴⁵ “Şimdi Antakya’da bulunuyorum. Antakya Lisesi, edebiyat muallimliğine tayin ettiler. Antakya eşrafından, İskenderun Livası’nın Maarif Reisi Doktor Midhat Bey hakkımda çok kadir-şinaslık gösterdi, buraya getirdi. Teşrin-i evvel ibdidasından beri bu Türk muhitinin genç nesline sizin bedayi-i şî’rinizi terennüm ediyorum. Ancak vazifemde muvaffak olmak için irşadınıza muhtacım.” Bu bağlamda, Kuseyri’nin Antakya Lisesi’ni bir kültür yuvası haline dönüştürmek için çaba harcadığını görmekteyiz.

1929 yılında Türk Lisesi’nde yapılan protesto sebebiyle birçok öğrenci okulu bırakmıştı. Bu sebeple öğrenciler eğitimini devam ettirmek için kendi Anavatan’ına gitmiştir. Suriye’de çıkan El-Vakit gazetesi, Türkiye’ye gönderilen talebelerin 275 kişiye yükseldiğini ve bunun tetkik edilerek, sorumluların ortaya çıkarılmasını istemiştir.¹⁴⁴⁶ 1930’da üniversiteye geçiş için uygulanan Suriye bakaloryasının ilk kısmı İskenderun Sancağı’nda kurulmuştur.¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴⁴ 8 Ağustos 2012 tarihinde Reşit Kuseyri ile yapılan görüşme.

¹⁴⁴⁵ Ucman, İnce, **a.g.e.**, s.28.

¹⁴⁴⁶ **Yenigün**, 11 Kasım 1930.

¹⁴⁴⁷ Bazantay, **a.g.e.**, s.93.

1929-1930'da Latin harfleri resmi okullarda uygulamaya geçmiş, ders kitapları Türkiye'den gelmişti; ancak tarih ve coğrafya ders kılavuzları Suriye Eğitim Bakanlığı'nın programlarına uygundu.¹⁴⁴⁸ 1931'de Alevi mekteplerde 2 saat okutulan Türkçe dersleri kaldırılmıştır.¹⁴⁴⁹ Lise'de derslerin ve sınav işlemlerinin Türkçe olmaması üzerine Türk Lisesi tali kısmı öğrencileri bir araya gelerek, yüce makama verilmek üzere bir bildiri hazırlamışlardı. Bu bildiri 6 Mayıs 1931 tarihli Yenigün gazetesinde "*Antakya Türk Lisesi'nde Muamelat Arapça Yapılıyor!*" başlığı altında şöyle yayımlanmıştır:¹⁴⁵⁰ "*Antakya'da eskiden beri tarihi bir mevcudiyete malik bulunan, münevver, medeni bir Türk kitlesi var. Bu kitlenin, bir ilim ve irfan müessesesi olan, Antakya lisesi müdavimlerini, esastan beri Türkler teşkil ettiği için, bir sene evvele kadar, bütün muamelat kendi öz dili ve vatanının resmi ve tedris lisanı olan "Türkçe" ile yapılıyordu. Hâlbuki son zamanlarda, bu hal tamamen değişmiştir. Mektebimizde sırf Türk, harsı milliyesini söndürmek, milli ve meşru bir hakkımız olan Türkçemizi ihmal etmek gayesiyle, not kâğıtlarımız, ilanlarımız, programlarımız, taksit makbuzlarımız, sınıf defterlerimiz velhasıl bütün muamelat, hepimizin anlamadığı arap lisanıyla yapılmaktadır. Ortada, herkesin bildiği ve iyi tanıdığı bir hakikat varsa, oda bu lisenin, evvelen beri bir Türk lisesi olması ve burada resmi lisanın da Türkçe olarak kabul edilmesidir. Artık, bütün bu hakikatler malum olduktan sonra, daha hala milli haklarımızın, ihmal edilmesine bir mana verilemez. Gayemiz: Bu mektepte milli mümeyyizemiz olan, Türkçenin bütün muamelatta tam manasıyla tatbik edilmesini taleptir. Bu talep milli ve tabii haklarımız olduğu gibi, Fransız hükümeti muazzamasının, insani olarak kabulü ile bize bahş eylediği, imtiyazlardan maduttur. Senelerden beri mektebimizin resmi lisanı, Türkçe olması ve buradaki büyük, münevver bir Türk kitlesinin, bilhassa bu lisanla konuşur olması keyfiyeti, nazarı itibara alınacak olursa, bu şikâyetimizde ne kadar haklı olduğumuz meydana çıkar. İşte evvela müntedip hükümetin ve beynelmilel teşkilatın senelerden beri, tanıdığı milli haklarımızdan, saniyen bu müessesenin bu günkü adil ve hürriyetperver mümessillerinin hüsniyetinden, cesaret*

¹⁴⁴⁸ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956). s.41-42.

¹⁴⁴⁹ **Yenigün**, 29 Temmuz 1931.

¹⁴⁵⁰ **Yenigün**, 6 Mayıs 1931.; Ayrıca bildiri için bkz: (EK-37)

olarak, tanzim ettiğimiz bu haklı şikâyetnamenin ehemmiyetle nazarı itibara alınması ve bir gün evvel bu hakkımızın bize verilmesini rica ve talep eyleriz efendim...”

19 Ekim 1931’de Yenigün gazetesinde “*Kararın Fevkinde Bir İdare*” başlığı altında şunlar dile getirilmiştir: “*Dünya’nın herhangi bir köşesinde, İskenderun Sancak’ı istisna edilirse iki türlü alfabe ile lisanlarını öğrenen bir millet tanımıyoruz. Yalnız İskenderun Müstakil Sancak’ının İlk Türk Mektepleri’nde Türk çocukları bir taraftan taş basması alfabelerden “a” ları “b” leri esreleriyle üstünüyle bir taraftan yeni alfabeden harfleri heceleyerek dillerini öğreniyorlar. Hâlbuki Ho-Komiserya’nın bir kararı ile mekteplerimizde Türkçenin yeni alfabeden öğrenilmesi mukarrerdir. Bu karar fil-hakika iki sene evvelinden beri tatbik edilmiş; fakat bu sene hilafına harekete başlamıştır. Sebebi nedir? Maarif Dairesi bu karara hilafına hareketle nasıl bir gaye takip ediyor? Burası meçhuldür ve bir muammadır. Biz ister istemez bu sene mekteplere devam eden Türk çocuklarına ana dillerini iki türlü yazacak ve iki türlü okuyacaklardır...*”¹⁴⁵¹ Aynı zamanda ders programlarının hala eski kitaplardan tatbik olunduğu, lise de Türkçe kitabın az olduğu genel şikâyetler arasındaydı.¹⁴⁵² Türk kültürünün yok edilmesi için Ankara ve Lozan Anlaşması’na riayet edilmemiştir.

1932’de Sancak Maarif hayatında, Türk Maarif programı bir tarafa itilmiş, Türk Maarifi aleyhinde faaliyetler artmıştır. Bu bağlamda ders programındaki Hayat Bilgisi, Türk tarihi ve coğrafya derslerine yer verilmemiştir. Bu durum, Yenigün gazetesinde, “*Mektepler ve Müfredat Programımız*” başlığı altında şöyle ifade edilmişti: “... *Hars dediğimiz zaman, harsın bütün şümali ve icabatını kast ediyoruz. Bunun başında, mektep ders programları ve bu programların müfredat cetveli gelir. Hâlbuki bugün mekteplerimizde tatbik ve takip olunan müfredat programları, hars inkişafına temin etmekten çok ve pek çok uzak bulunuyor. Nasıl uzak bulunmasın ki! Bu programlarda bir Şam kuvveti, tatbikinde ise yabancı hislerin taziki ap açık görünüyor. Muallimin ağzından ‘Türk’ kelimesi işitemeyen, en iptidai kitaplarından en yüksek sınıf kitaplarına kadar ‘Türk’ ismine tesadüf etmeyen bir talebenin harsının inkişaf etmiş bulunacağını kabul etmek nasıl caiz olunuyor?* Makalenin devamında ders kitaplarından alfabelerin çıkarıldığı, Türk tarihi ve coğrafyasına ait

¹⁴⁵¹ Yenigün, 19 Ekim 1931

¹⁴⁵² Yenigün, 19 Ekim 1931.

fotoğraflar, kelimeler kitaplardan atıldığı, Türk tarihini, coğrafyasını, edebiyatını yabancı muallimden dinlemenin bir yararı olmayacağı vurgulanmıştır.¹⁴⁵³ Kısacası kitapların, tarih ve coğrafya konularının Suriye Devleti yapısına uygun olmadığı, milliyeti ilgilendiren konularda yurttaşlık bilgilerinin, Suriye okullarının programına aykırı düştüğü, kitaplarda bulunan resimlerin Türkiye Cumhuriyeti rejimini övücü mahiyette¹⁴⁵⁴ olması nedeniyle Şam Hükümeti'nin baskılarına maruz kalınmış ve bu durum, kitapların sansürüne neden olmuştur.¹⁴⁵⁵

1933-1934 ders yılı için Sancak ilk Türk mekteplerinde okutulmak üzere Sancak Maarif Dairesi'nin emriyle Antakya'da "Çığır Kitapevi" adlı kütüphane tarafından basılan kitaplar okullara dağıtılmıştır. Bu kitaplarda Atatürk'ün fotoğrafları dikkatleri çekmiş, kitaplar toplatılmış, Atatürk'ün fotoğrafı yırtılarak öğrencilere iade edilmiştir. Bu durum üzerine öğrenciler, bir terzinin yaptığı Atatürk rozetlerini takarak tepkilerini göstermiştir. Fransız idarecileri, tepkinin artması üzerine Maarif İdaresi vasıtasıyla durumu yalanlamıştır. Olayın görgü tanığı Çığır Kitapevi sahibi Şükrü Mustafa Bey ise, Maarif İdaresi'nden bir Maarif Müfettişi'nin yanlarına gelerek resmi bizzat yırttığını teyid etmiştir. Bu olaydan sonra Antakya'nın Türkiye'den gelen kitaplara ihtiyacı olmadığını göstermek üzere Sancak Maarif Müfettişi Bazantay, kâtabi Ata Derviş'ten¹⁴⁵⁶ öğretmenlerin ders kitaplarını kendilerinin hazırlamasını istemiştir. Hoybun Cemiyeti Umumi Kâtabi ve Antakya Lisesi öğretmenlerinden Kürt milliyetçisi Memduh Selim ve Çerkez firarisi olarak bilinen Lami Cankat kitaplar yazmışlar ve bu kitaplar Halep'te basılmıştır. Ata Derviş'in kitaplarının üçüncü serisi Suriye'de Osmanlılar ve Türklerle ilgilidir.

¹⁴⁵³ **Yenigün**, 8 Ağustos 1932

¹⁴⁵⁴ Tekin vd., **a.g.e.**, s.68.; Soyer vd., **a.g.e.**, s.41.

¹⁴⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Bilgili, **a.g.e.**, s.59-60.

¹⁴⁵⁶ 1877'de Selanik'te doğmuştur. İlk ve Ortaokulu Selanik'te tamamlamıştır. Şemsi Efendi ve Teraki Mektebi'ni bitirdikten sonra Avrupaya giderek Zürih Ticaret Mektebi'nde üç sene, Berlin ve Viyana Ticaret Odaları'nda iki sene tahsil ve uygulama hayatı yaşamıştır. 313 Rumi senesinde başlayan Osmanlı-Yunan muharebesinden sonra babasıyla birlikte Selanik'te Çuha Şirketi ve Fabrikası kurmuşlardı. 1912 Balkan Harbi'nde Selanik'in Yunanlıların eline geçmesi üzerine Yunanlılar tarafından İzmir'e sürülmüş ve Yunan harbi felaketinde servetini kaybetmiştir. Bir müddet İzmir, İstanbul ve Adana'da bulunmuştur. İstanbul'un işgalinde Fransızlara çatan Derviş, Adana'nın işgalinde Fransızlara hizmet etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'ye gelmiş ve 1929'da Sancak Maarifliğine seçilmiş, 1935'te Maarif Müfettişliği Sekreterliği'ne ve lise öğretmenliğine tayin edilmiştir. Tarih ve Coğrafya ile ilgili kitapları vardı. Bkz: Mümtaz, **a.g.e.**, s. 224; Ayrıca bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-16-6, D-65, F 4-6.

Kıraat kitaplarında yapılan gafı örtmek için üçüncü seriye Atatürk'ün fotoğrafını koymak istemiş, daha sonra bu fikrinden çaymıştır. Hazırlanan kitaplar arasında Lami Cankat'ın¹⁴⁵⁷ “Benim Kitabım”, Ata Derviş'in “Küçük Suriye Tarihi” ve “Küçük Coğrafya”, Selim Memduh'un ve Ali İlmî Fani'nin ortaklaşa hazıradıkları “Kıraat Parçaları” vardı. Bu tarihten sonra Fransız idaresi, Türkiye'den gelen ders kitaplarını yasaklamış, Bunun yanı sıra Arap kısmında Suriye'den getirilen, ders kitapları okutulmaya devam edilmiştir.¹⁴⁵⁸ Özellikle 1934 yılının Mart ayında Maarif Vezirliği görevine başlayan Hüsnü Barazi, Sancak'taki mekteplerde Türkçe okutulmaması için talimat vermiştir.¹⁴⁵⁹ Böylelikle manda idarecileri milli kimliğin ve bilincin oluşmaması yönünde faaliyetlerde bulunmuşlardı.

Araplaştırma ve Fransız kültürünü aşılama politikası öğrencilerin Sancak'tan ayrılmalarına neden oluyordu. Kemal Şeyhoğlu yaşananları şöyle nakletmekteydi:¹⁴⁶⁰ “...lise birde bu Araplaştırma ve Fransız kültürü ağırlıklı olarak derslerin Fransızca olması birçok öğrencide tepki yarattı zaman içerisinde. Suriye'den Şeyh Taş denilen bir bakan gelmişti liseye. Arapça bir konferans verdi. Bir Türk öğrenci kalktı, anlamadık dedi. Siz Türkçe biliyorsunuz lütfen Türkçe tercüme eder misiniz konuşmanızı dedi. O da sinirlendi, dedi ki : “Arap arkadaşlarınızdan sorun öğrenin.” Şimdi Suriye'nin tabii Hatay üzerinde hak iddiası vardı. Fransızlar da yardımcı oluyordu buna. Böyle bir durumda birçok öğrenci tasdikname alıp Türkiye'ye gittiler. Bu arada biz de o zaman lise birde şiir yazmıştık. Bir tahkikat yaptılar. Pasaport aldık, Galatasaray Lisesi'ne gittik.” Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı Hatay'dan gelen 175 öğrenci için hangi sınıfta olurlarsa olsunlar Türkiye'deki ortaokul ve liseler de okuma olanağı sağlamıştır. Ayrıca bu öğrencilere,

¹⁴⁵⁷ 1905'te Halep'te doğmuştur. İlk ve Orta tahsilini Halep Lisesi'nde tamamlamıştır. Fransa'nın Grenoble Edebiyat Fakültesi'nde, şehir Dar'ül Muallimatında iki sene mesleki stajdan sonra 1928'de Suriye'den ayrılarak İskenderun Numune Mektebi Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 1934 senesine kadar bu görevi sürdürdükten sonra Antakya Lisesi sansörlüğüne getirilmiştir. Bkz: Mümtaz, **a.g.e**, s.222.

¹⁴⁵⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A- IV, 16-4, D-65, F 4-4; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A II, D-65, F 4-5; Belge için bkz:(EK-38). Ayrıca bkz: Bilgili, **a.g.e**, s.39; Melek, **a.g.e**, s.17.; Galioğlu, **a.g.t**, s.49.; İnan, **a.g.e**, s.257.

¹⁴⁵⁹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-18-c, D-74-1, F-21-27.

¹⁴⁶⁰ Görüşmeyi aktaran bkz: Özveren vd., **a.g.e**, s.232.

Hatay'a en yakın yerler olan Adana ve Antep'te okuma fırsatı verilmiştir.¹⁴⁶¹ Tayfur Sökmen bu durumu anılarında şöyle ifade etmektedir: "...Atatürk'ün emri ile Cumhuriyet Halk Partisi de İskenderun ve havalisindeki çocukları kısım kısım, parti adına aldirmaya başladı. Bu minval üzere İskenderun ve havalisinden birkaç sene zarfında Maarif Vekâleti ve Halk Partisi adına 175 çocuk okutuldu..."¹⁴⁶²

1933 yılında liseye felsefe sınıfı eklenerek, lise 12 yıla çıkarılmıştır. Felsefe bölümünde fen ve matematik dersleri de Fransızca okutuluyordu.¹⁴⁶³ Antakya Lisesi'nin Arapça kısmında okuyan Arap öğrencilerde Fransız idaresinin uygulamalarından rahatsız olmuşlardı. Nitekim Şam'da çıkan El Eyyam gazetesine öğrenciler açık mektup göndermişlerdi. Bu mektupta lisenin Arap kısmına ilave edilen Fransızca derslerden şikâyet edilmekte, bu derslerin Arapça olması Vatani kitesinden istenmekteydi.¹⁴⁶⁴ 1934-1935 yıllarında da, Sancak okullarındaki Türk ve Arap kısımlarında fen dersleri Fransızca okutulmuştur.¹⁴⁶⁵ Öğrencileri, Fransızca konuşmaya teşvik etmek için ders dışında tenefüs aralarında "sinyal sistemi" denilen ceza uygulaması tatbik edilmiştir. Sinyal bir tahta parçası olup, bu tahta öğle tatiline kadar kimin elinde kalırsa o öğrenci Önpötü Barbut yani Türkçe konuşma bedelini para cezası olarak okul idarecesine vermiştir.¹⁴⁶⁶ Türk kültürü, Fransız kültürünün altında bastırılmaya çalışılmış öğrenciler kendi öz dillerini geliştirmek bir yana Türkçe konuşmanın bedelini bir ceza olarak algılamaya başlamıştır. Döneme tanıklık eden Zeki Özkaya ile yapılan mülakatta o yıllardaki Fransız kültür emperyalizmin gençlere nasıl aşılandığını şöyle anlatmaktadır:¹⁴⁶⁷ "*Orada da bunların lisan kabiliyetlerini ve kültürlerini yani bunlar okumamış gençler olduğu halde Fransız yani bize burayı alıştırtıyorlardı. Burayı Fransızlaştırmaya aşıyorlardı. Onun için gençleri de abluka altına almışlardı. İlkokullarda ki biz ben o zaman ilkokulu da Fransızların zamanında bitirdim ilkokullarda öğrenciler arasına Simyal dedikleri şu kadarcık (avuç içi kadar) bir tahta parçası uygulaması yapıyorlardı. Üzerinde*

¹⁴⁶¹ Süleyman Tüzün, **İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi**, HÜ, AİİTE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989, s.97.; Ada, **a.g.e**, s.90.; Soyer vd., **a.g.e**, s.33.; Sarımay, *Atatürk'ün Hatay Politikası I*, **a.g.m**,s.5.; Dağıstan, "*Sancak'ta Fransız Mandat.*" **a.g.m**, s.697.; Ada, **a.g.e**, s.90.

¹⁴⁶² Sökmen, **a.g.e**, s.90.

¹⁴⁶³ Galioğlu, **a.g.t**, s. 49.

¹⁴⁶⁴ **Yenigün**, 31 Ağustos 1934.

¹⁴⁶⁵ **Yenigün**, 19 Temmuz 1934.

¹⁴⁶⁶ Galioğlu, **a.g.t**, s.65.

¹⁴⁶⁷ 20 Temmuz 2011 tarihinde Zeki Özkaya ile yapılan mülakat için bkz: (EK-49.8)

Simyal yazar işaret anlamında. Nedir bu? Şimdi teneffüslerde Fransızca konuşmak zorundasın. Ama yanlış da olabilir derlerdi hocalarımız pur parleo franse? İlfo boku bavarde. Fransızca'yı konuşabilmek için çok gevezelik etmek gerek diyorlardı. Yani siz yanlış da olsa Fransızca söyle ama Fransızca söyle. Hocalarda aramızda dolaşiyor bu böyle değil böyle derdi yani bazı sözcükleri düzeltirlerdi bize ama okşayarak. İlkokulda teneffüslerde Fransızca gevezelik etmek zorundasınız. Eğer tabiri caiz ise Bavardi bavardi derlerdi ki yani gevezelik edin gevezelik edin bize derlerdi Fransızca ama nasıl diline gelirse öyle söyle bu şekilde hem eğlence hem dil aynı anda.”

Arap öğrencileri 1936 yılında Suriye okullarında olduğu gibi perşembe günleri sonunda okulu terk etmiş, hafta başı olarak cumartesi okula gelerek okulun bahçesine Suriye Bayrağını dalgalandırarak tören yapılmasını idareden istemişlerdi. Okul idaresi bu isteği reddetmesi üzerine öğrenciler, Şam Vezirler Meclisi'ne başvurmuşlardı. Şam Meclisi, öğrencilerin isteğine olumsuz yanıt veren idarecileri görevden uzaklaştırmak istese de Fransız idarecileri bu duruma izin vermemiştir.¹⁴⁶⁸ Manda yöneticileri kaotik bir kültür ortamını yaratmış, farklı kültürlerin birbirleriyle çatışmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Arap ve Türk Lisesi'nde farklı programda yetişen öğrenciler farklı düşünce yapılarına sahip olduklarından çatışmalar da kaçınılmaz oldu. Bu bağlamda, Beyrut'ta çıkan Yıldız gazetesi Antakya'daki Arap talebelerinin Türklüğe, Türk ekseriyetine, hukukuna tecavüz ettiğini dile getirmiştir.¹⁴⁶⁹ Pol Kayuka ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle dile getirmişti:¹⁴⁷⁰ “*Maarif Reisimiz Mithat Kuseyri Fransızlarla çalışmaktaydı. Bazantay da lise müdürüydü. Lisede 150'likler öğretmenlik yapmakta; ancak Türk kültürüne dair bir şey işlenmemekteydi. Genellikle Milli Mücadele dışında Suriye tarihinden bahsedilirdi.*” Sueda Bereketle yapılan mülakatta, öğrencilerin Türkçe'ye ve Türk kültürüne sahip çıktıklarını, ablası üzerinden şöyle anlatmıştır:¹⁴⁷¹ “*Ablam o yıllar lisede okuyordu ve son derece bilgili ayrıca çok başarılı bir öğrenciydi. Bir gün ki o gün ben de onunla beraber aynı sınıfta bulunuyordum, devlet erkânından birileri sınıfa gelmişti.(Devlet erkânından gelen Suriye Devlet başkanı Haşim Atasi'dir.) Ve*

¹⁴⁶⁸ Galioğlu, a.g.t, s. 75.

¹⁴⁶⁹ Yıldız, 13 Nisan 1936.

¹⁴⁷⁰ 25 Eylül 2012 tarihinde Pol Kayuka ile yapılan görüşme.

¹⁴⁷¹ 12 Haziran 2011 tarihinde Sueda Bereket ile yapılan görüşme.

özellikle ablamı kaldırıp ona Arapça bir soru yönlendirdi. Ablam ağzını kitleyip cevap vermedi. Soru tekrar soruldu o gene cevap vermedi. Soru bir daha tekrarlanınca ablam Arapça ben Arapça bilmem bilmez misiniz burası Türk okuludur... Diyerek cevap vermişti. Bu durum dönem gazetelerine manşet olmuştu ben bunu iyi hatırlarım.”

1935-1938 tarihleri süresince Antakya Lisesi öğrencilerinin Türk kültürünü ve haklarını savunmada önemli roller oynamışlardı. “Altılılar Hareketi”¹⁴⁷² olarak adlandırılan aktivistler bunların en önemlileriydi. Dışişleri Eski Bakanı Vahit Halefoğlu o günleri şöyle anlatıyor:¹⁴⁷³ “1935-38 yılları arasında Antakya Lisesi’nde okuyan altı arkadaş hep bir arada olmayı, beraber gezip eğlenmeyi yeğlerlerdi. Bu arkadaş grubuna “Altılar” adı verilmişti. Postayla dışarıdan gelen mektuplara “Altılar Antakya” yazılması kendilerine ulaştırılması için yeterliydi. Bu grup ayrıca öğrencileri bir araya getirir; 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 29 Ekim gibi milli günlerde toplantılar ve yürüyüşler tertiplerdi. Kokartlarına ATL harfleriyle yazılı “Antakya Türk Lisesi” anlamını taşıyan lacivert kasketler yaptırıp, öğrencilere bunları giymelerinde öncülük etmişlerdi. O zamanki adıyla Maarif Müdürlüğü, öğrenci yokluğunu bahane ederek, kız ortaokulunu kapattığında, Altıların öncülük ettiği bir grev tertiplenmiş, okullara gidilmemesi kontrol edilerek sağlanmıştı. Birkaç günlük grev sonunda Fransız müdür Mösyö Bazantey ile bir çeşit pazarlık yapılarak kız okulunun açılması sağlanmış ve grev sona erdirilmişti. Bu pazarlığı grup içerisinde diğerleri arasında Fransızcasına daha çok güvenilen Vahit Halef yürütmüş, müdürlerin siz okula dönün biz de kız okulunu açarız teklifine Vahit Halef, aynı zamanda hem okula gidilmesini hem de kız okulunun açılmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir. Ertesi sabah gözlemciler konularak kız okulunun açıldığının tespit edilmesi üzerine, köşe başını tutan gözlemciler, bekleyen öğrencilerin okula gitmesinin yolunu açmışlardı.”

1935 yılında Tarık Mümtaz, “Çizgiler ve Bilgiler”adlı eserinde eğitim-kültür hayatına dair şöyle not düşmüştür:¹⁴⁷⁴ “Umum Sancak’ta 29 resmi mektep

¹⁴⁷² Bu kişiler şu isimlerden oluşmaktaydı: Vahit Melih Halef (Halefoğlu), Adil Mehmun (Giray), İrfan Attar (Yener), Necmettin Melek, Osman Zekizade (Bilgin), Sabahhattin Tavail. Bkz: Melek vd., **a.g.e.**, s. 82.

¹⁴⁷³ Melek vd., **a.g.e.**, s. 81-82.

¹⁴⁷⁴ Mümtaz, **a.g.e.**, s.192.

mevcuttur. Antakya'da Türk erkek, Türk kız ve Arap erkek olarak üç lise vardır. Hükümet mekteplerinde 4582 erkek 979'ı kız olmak üzere 5521 talebe mevcut olup bu güne dâhil 189 erkek ve 45 kız liselerinde tahsil etmektedir. Resmi mekteplerin malum mevcudu 113'ü erkek 27'si kadın olmak üzere 145'tir.”

10 Mayıs 1936'da, İskenderun'da Arapça yayın yapan ve Arap yanlısı yayınlarda bulunan El Liva gazetesi “Antakya Lisesi ve İskenderun Üzerinde Şam'ın Vazifesi” başlığı altında, Sancak'ın kültür hayatında izlediği yolla ilgili Sancak'ı eleştiri bombardımanına tutmaktaydı. Şam'ın Sancak'ı ihmal ettiği yolundaki iddialarına devam ederek, Sancak'ta komşu ülkenin (Türkiye'nin) propagandasının alıp yürüdüğü ve bu nedenle kültürlü, eğitim görmüş gençlerin, Şam Hükümeti'nin desteğiyle Arap okullarına yerleştirilmesinin mükemmel bir fikir olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Antakya Lisesi'nin Merkez Maarifliğine bağlanıp, merkezin malı olması istenmiştir.¹⁴⁷⁵ Sürekli olarak Türk kültürünün gelişimi Suriye Hükümeti'ni ve manda idarecilerini rahatsız etmiştir. Bu bağlamda manda idaresi, 29 Ekim 1936'da Cumhuriyet Bayramı kutlanıldığı¹⁴⁷⁶ gerekçesiyle, Antakya Türk Kız Lisesi'ni kapatmıştı. Bu durum karşısında Erkek Lisesi öğrencileri de grev ilan

¹⁴⁷⁵ **Yeniğün**, 10 Mayıs 1936

¹⁴⁷⁶ “Bayram sabah saat 8'de yapılan bayramlaşma resmi ile başlamış, binlerce kadın; erkek köylü ve şehirli eve gelerek grup büyüklerine tebriklerde bulunmuşlardır. Saat 12'ye kadar dört saat süren bayramlaşma büyük bir sükun ve intizam içerisinde devam etmiş, kız ve erkek liseliler, ilk mektep kızlarından kırmızı beyaz elbiseli bir grup evde milli marşlar söyleyerek bu güzel güne can vermişlerdir. Bayramlaşma merasimine müreakip köylü kardeşlerimiz şerefine evde mükemmel bir şölen verilmiş, 600 köylü kardeş 20 büyük sofrada sıra ile yemek yemişlerdir. Halk heyetleri, esnaf birlikleri reisleri ve idare azaları, köylüler ve yüzlerce vatandaş tarafından Türk Cumhurbaşkanı Atatürk'e, Büyük Millet Meclisi'ne ve İsmet İnönü'ye hararetli kutlama telyazıları çekilmiş, Hataylıların tazimleri bildirilmiştir. Bayram aynı vecihle Sancak'ın bütün şehir ve kasabalarında ve köylerinde de hararetle kutlanmış; davullar çalınarak eğlenilmiş, keza her tarafta büyük bir sükun ve vakarla nihayetlenmiştir. İskenderun, Beylan, Kırıkhan, Reyhaniye, Ordu ve Bayır-Bucak'tan gelen heyetler de evde grup mümessillerine tebrikatta bulunmuşlardır. Bu bayramın büyük ve sevindirici bir hususiyeti de; köylü kardeşlerimizin şapkalı olarak ve milli kıyafetleriyle şehre gelmeleri ve törenlere iştirak etmeleri teşkil etmiştir. Henüz şapka bulup giymemiş olan köylülerde o gün bütün çarşıların kapalı olmasına rağmen şapkacı dükkânları açtırarak şapka tedarik edilmiş ve bu bayram toplantısı da göstermiştir ki şapka giyimi yüzde seksen nisbetini bulmuştur. Bayramın ikinci bir hususiyeti de bayanlarımızın evdeki törene iştirak etmeleri ve burada kendilerinin söz söylemeleri olmuştur. Fatma Bedevi adlı bir bayan yüzündeki peçeyi atarak ortaya çıkmış ve kendi yazdığı bir şiiri okuyarak alkışlanmıştır. Bu sayın bayan peçesini bir daha yüzüne takmamış ve açık gezmeye başlamıştır. Bayram, bu yıl Sancak ve bilhassa şehrimiz Alevileri tarafından da törenle kutlanmış, Affan ve Dörtayak'ta merasim yapılmış, Alevi büyüklerinden müteşekkil heyetler eve gelerek tebrikatta bulunmuşlar ve kendi mahallelerinde ziyaretleri iade edilmiştir. Eve gelen heyetler arasında Rum ve Ermeni vatandaşlarımızda bulunmuştur”. **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1936.

etmişlerdi.¹⁴⁷⁷ Yapılan olumsuz girişimler her zaman Türk öğrencisinin tepkisine yol açmıştır. Nitekim Türklük aleyhinde faaliyette bulunan lise öğretmenlerinden Mesud ve Ali İlmi Fani, Türk öğrenciler tarafından hainler olarak protesto edilmiştir.¹⁴⁷⁸ Dönemin Maarif Müfettişi olan Pierre Bazantay, “*Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Alexandrette 1934-1939)*,” adlı raporunda yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹⁴⁷⁹ ... Türkiye’nin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı içinde ileri düzeyde coşku yaratıcı bir hazırlığa girişildi. Bayram günü, Türkler bütün faaliyetlerini durdurdular. Aileler çocuklarını okula göndermediler. Okula giden çocuklar ile gençler gösterilere katılmak için kırmızı beyaz renkli malzemeler ile toplandılar. Genç Türk kızları kurslara gitmeyerek, gösteri alanlarına akın etmeye başladılar. Gösterilerde, Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk adına sürekli olarak sloganlar atıldı. Aynı yılın ocak ve şubat ayları içinde, Türkler tarafından düzenlenen gösterilerde Fransa’nın tiranik manda yönetimi sürekli protesto edildi. Bu gösterilerin engellenmemesi Manda yönetiminin iyice zayıfladığını gösterdi. Fakat Türkler tepki görmekte gecikmedi. Ve kız tamamlayıcı eğitim okulu süresiz olarak kapatıldı. Kız okulunun kapatılması üzerine 2 Kasım günü Türk erkek lise öğrencileri tarafından kız okulunun kapatılması protesto edildi. Arap Milli Ligi bu gelişmelere karşılık vermekte gecikmedi. Önce konuya ihtiyatlı yaklaştı daha sonra 6 Kasım gecesi Dörtayak’ta Alevi ve bir Türk mahallesinde kahvede toplanan Araplar, Arap milli marşını söylediler. Hemen akabinde çıkan kavga sonucunda Araplar 4 yaralı verdiler. 7 Kasım günü sabah bir kavga daha çıktı. Bu kavga Aleviler arasında gelişti. Suriye’yi, Türkleri ve Aleviliği destekleyen üç grup birbiri ile tartıştı.10 Kasım günü ise Antakya mahkemesinin savcılarını, sokakta yüzleri örtülü bir grubun saldırısına uğradılar ve yaralandılar. Bunun üzerinde Antakya’nın bütün Türkçe eğitim veren okulları tatil edilerek greve gidildi. Meydana gelen bu hoşnutsuzluklar üzerine Kemalist Türkler, Araplara karşı tamamen hasım haline dönüştü. Arap ayrılıkçıların Antakya’daki olayları devam etti ve bunun sonucunda Arap Milli Ligi

¹⁴⁷⁷ Sofuoğlu, Dağıstan, **İşgalden Katılma Hatay**, s. 47.; **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1936.; Ayrıca bkz: Siliöz, **a.g.e.**, s.74-75.

¹⁴⁷⁸ **B.C.A.**, 030. 10.0.0, Yer no: 263. 774. 16 (31.12.1936).

¹⁴⁷⁹ Pierre Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Alexandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D’Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> s 12-16.(04.11.2012)

tarafтары Araplar ile diğer Araplar arasında bölgesel etkileşim gerçekleşti ve ortaya ciddi olaylara gebe bir sosyal karşıtlık çıktı.” Avedis K Sanjian ise “*The Sanjak of Alexandrette*” adlı tez çalışmasında, Türklerin Cumhuriyet Bayramı’nı görkemli olarak kutladığını, çarşıların kapandığını, öğrencilerin okullara gitmediğini, Antakya Lisesi öğrencilerinin grev yaptığını anlattıktan sonra bir kafede dört Arap’ın Suriye Milli Marşı’nı dinlediği için Türkler tarafından öldürüldüğünü, 7 Kasım’da da ayaklandıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda 10 Kasım’da şapkalı Türkler başsavcıyı yaralamışlardı.¹⁴⁸⁰ Her iki çalışma Türkleri yaşananlardan sorumlu tutmakla birlikte, yapılan kaynak taraması ve sözlü tarih çalışmaları olayı doğrulamamaktadır.

Bercis Ezer, Lütfiye Kuseyri ile yapılan konuşmalarda, “1938 yılına kadar okullarda milli bayramların kutlanmasının yasak olduğunu belirtmişlerdi. Ancak Türk öğrenciler bir araya gelerek milli bayramların kutlandığını belirtmiştir. Bayramlara katılan öğrencilerin yok yazıldığını, onlara ceza verildiğini ifade etmişlerdi. 1938 yılında Hatay Devleti’nin kurulmasına paralel olarak, bayram kutlamaların da resmileştiği de dile getirilmişti.”¹⁴⁸¹ Görüldüğü üzere öğrenciler üzerinde milli şuurun oluşmaması yönünde baskılar vardı.

Sueda Bereket ise yaşananları şöyle aktarmaktaydı:¹⁴⁸² “Ben Antakya’da çocukluk yıllarımı geçirdiğim sıralarda Fransız Manda idaresi ile mücadelelere tanıklık ettim. Ailemiz bu mücadelenin içerisindeydi. Örneğin bayram kutlamalarının yapılacağı günlerde organize olurduk ve okulda olmasa da şehirde bu bayramları kutlardık. Ben kız okulu temsilcisiydim ve erkek okulunda da Vahid Halefoğlu vardı. Ondan bana haber gelirdi, şu saat şu yerde toplanacağız diye ve bayram günü o meydana toplanır kutlamalar yapardık. Bir gün bayram kutlamasını yapmıştık ki ertesi gün okulumuza geldiğimde okulun Fransız idareciler tarafından kapatıldığını gördüm, çok üzülmüştük ancak mücadeleden hiç vazgeçmedik, vazgeçmedim.

Türk öğrencileri kendi öz milli bayramını kutlayamamış buna karşılık okul idarecileri Türkleri yok etmenin projesi olan Mondros Mütarekesi’ni yani 30 Ekim’i ve Şüheda gününü bayram günü olarak ilan etmiş, okul tatil olmuştur. 14 Temmuz

¹⁴⁸⁰ Avedis K. Sanjian, *The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco–Turco–Syrian Relations* (University of Michigan, 1956) s. 91.

¹⁴⁸¹ 12- 14 Kasım 2008’de Bercis Ezer, Lütfiye Kuseyri yapılan konuşma.

¹⁴⁸² 12 Haziran 2011 tarihinde Sueda Bereket ile yapılan konuşma.

Fransız Cumhuriyet Bayramı (İydü Cumhuriyyet El Fransiyye) da kutlanmıştır. Yine Suriye ve Fransız devlet adamlarının okula yapmış oldukları ziyaretler de keyfi olarak tatil verilmiştir. Bunun yanı sıra dini bayramlarda Suriye’de “El İyad Resmîye” adlı kararnamesi lisede uygulanmıştır.¹⁴⁸³

1936 yılında Antakya Lisesi’nden mezun olan 65 Türk öğrenci okumak üzere Türkiye’deki üniversitelere, 13’ü askeri okullara gitmiştir. Antakya Lisesi öğrencileri mezun olunca Türkiye, Fransa ve Suriye’deki üniversitelere kabul edilmişlerdi.¹⁴⁸⁴

Antakya Lisesi idaresi 19 Eylül 1937’de lise öğrencilerinin giydiği kasketleri yasaklamıştı. Buna karşılık Arap kısmının uzun feslerine ve agellerine karışmamıştı. 1937’den itibaren ikinci dili Türkçe olan okullarda haftada dört saat Arapça, ikinci dili Arapça olan okullarda haftada dört saat Türkçe okutulacağı duyurulsa da Suriyeli idarecilerin yüzünden lisede tüm işler (sınavlar, ders programı) Arapça üzerinden yapılmıştır.¹⁴⁸⁵ 13 Aralık 1937’de manda idaresi aldığı bir kararla öğretimin, okulların bulunduğu köy ve mahalle halkının ekseriyetinin konuştuğu lisana göre yapılması ilan etmiştir.¹⁴⁸⁶ Bereket Yurt ile yapılan görüşmede yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹⁴⁸⁷ *“lisede tüm işlemler Arapça olarak görülmekteydi. Bizi Fransızca konuşmaya özendiriyorlardı. Suriye’den gelen kareli defterlere Fransızca kelimeleri özenle yazardık. Teneffüs aralarında hocalarımız bizi Fransızca konuşmamız yönünde teşvik ederlerdi. Çünkü hocalarımız yabancı dil konuşularak öğrenilir derlerdi.”*

Fransız kültür emperyalizminin açtığı yaraları gidermek adına, MAH raporlarında Hatay’da eğitimde izlenmesi gereken politika şu şekilde açıklanmıştır:¹⁴⁸⁸ *“Hatay’da bu sene bir lise açılması da düşünülen tedbirler arasında idi. Ancak bu hususta mahallinde yapılan tetkikler neticesinde binasızlık*

¹⁴⁸³ Kararnameye göre dini bayramlar şunlardı: Kurban Bayramı (İydu Adha), Ramazan Bayramı (İydü Fitr), Mevlüd Günü (İydül Mevlüdün Nebevi), Hicri Yılbaşı (İydü Re’süs-Senetül Hicri), Miladi Yılbaşı (İydü Re’süs-Senetül Miladi), İsa’nın Doğuşu (İydü Milad-ı İsa), Fısıh Bayramı (İydü Fısıh, Musevi Bayramı) bkz: Yusuf Sadır, **Mecmuatü Mukarrerat-ı Hükümet-i Suriye 1918-1921** El Cüz’i Evvel, Beyrut 1933’ten aktaran Galioğlu, **a.g.t.**, s. 98.; **Yenigün**, 6 Mayıs 1934.

¹⁴⁸⁴ Avedis K. Sanjian, **a.g.e.**, s.41.

¹⁴⁸⁵ Galioğlu, **a.g.t.**, s.50.

¹⁴⁸⁶ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi** A 4 18-c, D 74-1, F 59.

¹⁴⁸⁷ 20 Temmuz 2012 tarihinde Bereket Yurt ile yapılan görüşme.

¹⁴⁸⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18-e, D 74-1, F 19-32.

yüzünden lisenin derhal açılmasına imkân olmadığı anlaşıldı. Bu lise işinin Maarif Vekâleti'nce gelecek sene için esaslı bir mevzu olarak tetkiki zaruridir. Böyle bir lise açılıncaya kadar Hataylı Türk gençlerinin tahsillerinin temini de mühim ihtiyaçlardan biridir. Bu maksatla geçen sene olduğu gibi bu sene de bir kısım Hataylı talebenin Anavatan'da meccanen tahsillerine devamlarının temini muvafık görülmüştür. Bu sene için 30'u Hatay, 5'i Bayır Bucak ve 5'i Kürt Dağı'ndaki aşiretler olmak üzere 40 talebenin memleketimizde meccanen ve leyli olarak tahsillerinin temini için gereken tedbirlerin alınması muvafık mütalaa olmuştur.” Türkiye seçim öncesi Hataylı Türklerle kültürel bağlarını sağlamlaştırmak için bölgede lise açma ve bölgeden öğrenci okutma politikası gütmüştü.

Kültür kadroları Türk harsına düşmanlar tarafından kuşatılmıştır. Bu bağlamda Sancak'ın kültürel kadrosunda 57 Türk öğretmene karşı, 26 Rum Ortodoks öğretmen bulunmaktaydı. Oysa resmi nüfus kayıtlarına göre Rum öğretmenlerin sayısı 8, Türk öğretmenlerinin sayısı 57 olmalıydı.¹⁴⁸⁹ Lisede öğretmen atamalarında hala Fransız zabitleri atanmaktaydı. Bu bağlamda Yüksek Komiserlik Mesalihi bütçesinden, Kültür Dairesi'ne 50 lira göndererek lisede açılan jimlastik salonu için destek sağlamış, bu dersi vermek üzere Fransız zabiti Lakros atanmıştır.¹⁴⁹⁰ Böylelikle kültürel kadroda yer alan Fransız öğretmenlerin sayısal olarak nasıl artıkları aşikârdır.

Hatay'da Ocak 1938'de Şam Maarif İdaresi'nin kararıyla Arapça ve Türkçe aynı derecede lisans dersi olarak gösterilmiştir.¹⁴⁹¹ Buna karşın Kültür Komisyonu'nda bir konuşma yapan Lise Müdürü Abdulkerim Cincin, fen ve ilim derslerinin Fransızca ve kültür derslerinin Türkçe okutulması, Türk kültürünün inkişafı nasıl sağlanabilir? demiştir. Lisede hala Türk tarihi ve coğrafyası dersleri Fransızca okutulmuştu.¹⁴⁹²

Lise'de Türk Kurtuluş Savaşı'ndan bahsedilmemiş, aynı zamanda Osmanlı ve İslam Tarihi'nde, Türklük aleyhinde ve Türklüğü olumsuz yönde gösteren konulara, anlatımlara yer verilmiştir. Tarih dersleri misyonerlerin hazırladıkları kitaplardan

¹⁴⁸⁹ **Yenigün**, 25 Ocak 1938

¹⁴⁹⁰ **Yenigün**, 1 Şubat 1938.

¹⁴⁹¹ **Yenigün**, 25 Ocak 1938.

¹⁴⁹² **Yenigün**, 13Ağustos 1938.

takip edilerek, peygamberin hayatı ve İslam tarihi hakkında olumsuz bilgileri barındırmıştır.¹⁴⁹³ Yenigün gazetesi, durumu şöyle ifade etmektedir: “ ... *Talebeye gösterilen İslam ve Osmanlı Tarihinin bazı bahisleri o kadar tuhaftır ki insan kendini tarih dersinde değil, komedyahanesinde sanır. Mesela... Fatih İkinci Mehmet, Mahamet le Conquerant, Yavuz Selim, Selim le Feroce, Kanuni Süleyman, Solima le Magnifique diye gösterilir ki yavuz, burada vahşi ve yırtıcı kelimelerinin karşılığıdır. İslam Tarihi en müteasıp Katolik kitaplarında bile bu derece tahrif edilmemiştir. Hz Muhammed’in babası Ebu Talip ve Abdulmuttalip amcası Abdullah, İslam’ın beş şartlarından birincisi küffara kılıç sallamak, Hz Muhammed’in vefatını tarif ederken sıtmalar içinde ve birçok eza cefa çekerek öldüğünü anlatmak gibi İslam hissiyatına dokunacak yalan yanlış malumatlarla, talebeye İslam tarihi öğretilirdi.*”¹⁴⁹⁴ Bununla da yetinilmemiş öğretmenler, eski Türk tarihini, Türk çocuğunu Türklüğünden utanacak şekilde işlemekteydi. Bu bağlamda Türk Hunları, Avrupa’yı yağma eden barbarlar olarak anlatılmış, Atilla “Allahın belası” bir katil olarak öğretilmiş, Cengiz ise dünyayı kana boğmuş biri olarak anlatılmıştır.¹⁴⁹⁵ Öğretmenlerin, Fransızlarla işbirliği yaparak hareket ettikleri aşikârdır.

2 Eylül 1938’de, Hatay Devleti’nin kurulmasından sonra devlet yüzünü Suriye’den Türkiye’ye çevirmiş ve Türkiye ile olan ilişkilerini her alanda geliştirmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim Hatay’ın kültürel kadrolarında yer alıp, Fransa ve Suriye adına hizmet veren memurlar, görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu bağlamda yoğun baskılara dayanamayan Sancak Müfettişi Bazantay da istifa etmiştir. Eğitim kadrolarındaki Türk olmayan öğretmenler görevlerinden alınmıştır. Yeni kadrolara Türk Hükümeti’nin yakından tanıdığı Türk öğretmenler getirilmiştir. Maarif Vekâleti’ne, A.Faik Türkmen ve Tedrisat Müfettişliği’ne Nuriye Siliöz getirilmiştir.¹⁴⁹⁶ Eğitimde Türkiye’nin izlemiş olduğu milli, laik, çağdaş eğitim programları kabul edilip, program uygulamaya konulmuştur. Türk ve Arap Lisesi diye ikiye ayrılıp, farklı dilde eğitim yapan Arap Lisesi kısmı kapatılmıştır. Arapça

¹⁴⁹³ Bilgili, a.g.e, s.54.

¹⁴⁹⁴ Yenigün, 31 Mart 1938

¹⁴⁹⁵ Yenigün, 22 Temmuz 1938

¹⁴⁹⁶ Siliöz aynı zamanda İlk ve Orta Kız Mektepleri’nin Müfettişi olmuştur. Bkz: Yenigün, 4 Ekim 1938.

tedrisat yapan okullarda tamamen Türkçe eğitime yer verilmiştir.¹⁴⁹⁷ 29 Eylül 1938’de lisenin Felsefe bölümü kapatılmış, Türkiye’den yeterli derecede kitap sipariş edilmiştir. Türk Maarif Kanunu’nun uygulanması için gerekli hazırlık yapılmıştır.¹⁴⁹⁸ Abdurrahman Melek yaşananları şöyle dile getirmekteydi:¹⁴⁹⁹ “...Lisenin Arapça kısmını ilga ettik. Arapça tedrisat yapan okullarda da yalnız Türkçe tedrisat yapılmaya başlandı. Programlar, Türkiye okul programlarına göre değiştirildi. Bu yüzden müfettiş Bazantı eski bir dostum olduğu halde vaziyetten sıkıldığını, istifa etmek istediğini bildirdi. Ben Antakya Lisesi’nin Galatasaray Lisesi tipinde iyi lisan öğreten bir okul olarak devam ettirilmesi, bunun için de Fransızca öğretmenlerinin ipka edilmesi taraftarı idim. Lakin bizim maarifçi arkadaşlara bu kanaati veremedim. Bozantı ve arkadaşları kontrat müddetlerinin bitmesini beklemeden bırakıp gittiler.” Lisenin Türk kültürüne ve Türkiye’deki uygulamalara göre yapılması esas alınmış, bu amaçla manda idaresi zamanında Kız Numune Mektebi iken ortaokul haline getirilen ve adına “İnas Mektebi” denilen kız ortaokulu, Hatay Devleti zamanında Kız Lisesi haline getirilmiş, Antakya Lisesi ilga olunmuş, lise “Hatay Erkek Lisesi” adını almıştır.¹⁵⁰⁰ Bu durum üzerine bazı gazeteler, Hatay’da Arap mekteplerinin kapatıldığı, Arap öğretmenlerin işten çıkarıldığı, öğrencilerin sokağa atıldığı yönünde neşriyatlar yapmışlardı. Maarif Vekili Faik Türkmen, Cenevre Anlaşması’nda Hatay’da Arapça eğitim yapan bir lise açılmasına dair bir hüküm olmadığını, Arapça eğitim yapan okullarda, Arapça eğitim için müsaade edildiğini, Fransızca devam edilemeyeceğini zira her medeni ve bağımsız devlet eğitimini kendi diliyle yapması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁷ Yeni öğretmen kadrosu için bkz: **Yenigün**, 3 Ekim 1938. Ayrıca bkz: Sökmen, **a.g.e**, s.69.; Tekin vd., **a.g.e**, s.74-75.; Soyer vd., **a.g.e**, s.48; Mursaoğlu vd., **a.g.e**, s.36.; Faruk Sükan vd., **Hatay İI Yıllığı**, MEB, İstanbul, 1967, s.89; Yavuz, **a.g.t**, s.124.; Sofuoğlu, Dağıstan, **a.g.e**, s.95.; İnan, **a.g.e**, s.222

¹⁴⁹⁸ **Yenigün**, 29 Eylül 1938.

¹⁴⁹⁹ Melek, **a.g.e**, s.69.; Ayrıca Melek, Afet İnan’a o yılları şöyle anlatmıştı: “1938. Latin harfleri daha evvelden bizim gizli çalıştığımız zamanda, komitemiz ve Halk Partisi tarafından hususi dersanelerde öğretiliyor ve halk Latin harflerle yazı yazmaya teşvik ediliyordu. Ben vali olarak idareyi ele aldıktan sonra resmen hükümet dairelerinde muhaberatların (yazışmaların) Latin harfleri ile geçmesini ve mekteplerde Arapça okutulmamasını temin ettim (sağladım). Bkz: İnan, **a.g.e**, s.219

¹⁵⁰⁰ **Yenigün**, 9 Ekim 1938; **Hatay**, 11 Birinciteşrin 1938.; Tekin vd., **a.g.e**, s.74.

¹⁵⁰¹ **Hatay**, 1 Birinciteşrin 1938.

26 Birinciteşrin 1938’de Hatay Devleti Resmi Gazetesi maarif kadrosunu ilan etmiştir. Kadro bir tablo olarak aşağıda yansıtılmıştır:¹⁵⁰²

ANTAKYA KIZ VE ERKEK LİSELERİ İLE ORTA MEKTEP MUALLİMLERİ				ARAPÇA KONUŞAN TALEBELER KISMI			
Derece	Memuriyet	Adet	Maaş	Derece	Memuriyet	Adet	Maaş
11	Felsefe Öğretmeni	1	80	11	Edebiyat Öğretmeni	1	80
12	Felsefe Öğretmeni	1	70	11	Tarih-Coğrafya Öğretmeni	1	80
12	Tarih Öğretmeni	2	70	13	Tabiiye Öğretmeni	1	60
12	Türkçe Öğretmeni	1	70	11	Fizik Kimya	1	80
11	Coğrafya Öğretmeni	1	80	12	Türkçe Öğretmeni	1	70
11	Fizik Öğretmeni	1	80				
10	Kimya Öğretmeni	1	90				
12	Tabiiye Öğretmeni	1	70				
11	Riyaziye Öğretmeni	1	80				
12	Riyaziye Öğretmeni	1	70				
9	Riyaziye Öğretmeni	1	100				
12	Cimnastik Öğretmeni	1	70				
12	Resim Öğretmeni	1	70				
12	Türkçe Öğretmeni	2	70				
11	Tabiiye Öğretmeni	1	80				
TOPLAM		17				5	

¹⁵⁰² **Hatay Devleti Resmi Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1938, no: 33 (Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.); Kadroda yer alan kişiler için bkz: **Hatay**, 2 Birinciteşrin 1938.

Rasim Gali ile yapılan mülakatta Hatay Devleti dönemi eğitimini şöyle anlatmıştır:¹⁵⁰³ *“Hatay Devleti döneminde eğitim dili çoğunlukla Türkçeye dönüştü; ancak seçmeli Arapça dersleri de Arapça eğitim veren okullar da vardı. Ben dokuz, on ve on birinci sınıflardayken arkadaşlarım Şekip Cerep ve Abdulhay Abdulhayoğlu genelde Türkçenin yanı sıra daha çok Arapça konuşuyorlardı ve ben dolayısı ile Türkçeye hâkim olmak ve daha iyi konuşabilmek için Türkçe konuşan arkadaşlar seçerdim. Zira bir posta Müdürü’nün çocuğu ile yakın arkadaşlık kurmuştum. Bu arkadaşlık Türkçeye kısa sürede adapte olmamı sağladı. Son sınıfta Bakalorya imtihanına giriyorduk. Ben toplam iki yıllık Türkçe öğrenimim ile son derece iyi seviyede Türkçe okuyor ve yazıyordum. Sınavı izlemek için bir Müdür gelmiş ve beni dinlemişti. Türkçemin yeterli ve diksiyonumun mükemmel olduğunu söylemişti. Okulda Suriye’den gelen memur çocukları da vardı. Ayrıca Hıristiyan ve Ermeni cemaatten komşu çocukları da okulumda eğitim görmekteydiler. Ancak Fransız yoktu.”*

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı önceleri kutlanılmasına izin verilmezken, 29 Ekim 1938 tarihinde Cumhuriyet Bayramı ilk kez coşkun bir şekilde kutlanmıştır. Hatay’da bulunan her okul, Türk inkılâbının ayrı yönlerini sembolize edecek şekilde kutlamalarda bulunmuştur.¹⁵⁰⁴ Cumhuriyet Türkiye’si ile özleşilmeye çalışılmış, Türk kültürünü pekiştirecek milli bayramlara önem verilmiştir. Bu bağlamda bu söylemi pratiğe dökecek öğretmenlere ihtiyaç vardı. Nitekim 6 Kasım 1938’de öğretmenlerde bulunması gereken özellikler ve öğretmen şekilleri Hatay Devleti Resmi Gazetesi’nde yayınlanmıştır.¹⁵⁰⁵ Bir bakıma manda döneminde misyonerlik faaliyetinde bulunan öğretmen kadroları tasfiye edilmek istenmiştir.

Atatürk’ün ölümü ardından Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü seçilmişti. Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken 11 Kasım 1938’de Hatay Devleti Meclisi’nin açılışının ikinci konuşmasını yapan Devlet Reisi Tayfur Sökmen, Hatay Maarifi için şunları söylemişti:¹⁵⁰⁶ *“Lisemiz bir kolej halinde iken programları ıslah edilerek tam bir lise haline gelmiştir. Maarif Vekâleti halk dersaneleri açmış ve yeniden 10 köy mektebi tesis etmiştir. Teşkil edilen yeni “Maarif Cemiyeti” talebeye yardım*

¹⁵⁰³ 20 Kasım 2012’de Rasim Gali ile yapılan görüşme.

¹⁵⁰⁴ Galioğlu, a.g.t, s.51.

¹⁵⁰⁵ **Hatay Devleti Resmi Gazete**, 6 Kasım 1938, No: 40, s.581-583.

¹⁵⁰⁶ Tekin, a.g.e, s.73.

cihetlerini bir programa raptetmiştir. Eski Maarif bütçesi 121 bin küsur lira, yeni Maarif bütçesi ise 139 901 lira olduğuna göre, arada 18 000 küsur Suri lirası bir fazlalık vardır.” Yeni kurulan devlet, maarife büyük önem vererek, yönünü tamamen Türkiye’ye çevirmiş ve bütçeden maarife verilen para miktarını artırmıştır.

Birçok öğretmen kadrosundan boşalan yerlere, Hatay doğumlu öğretmenler atanmıştır. Ancak yeterli sayıda öğretmen bulunamadığı için Türkiye’den öğretmenler getirilmişti. Türkiye’den gelen öğretmenlere rağmen ihtiyaç karşılanamamıştır. 1939 yılının Şubat ayında, öğretmenlik mesleğine girecek olanlarda yetiştirici kursa devam etme şartı aranmıştır. Türkiye’den gelen öğretmenler, Türk kültürünün gelişmesine yardımcı oldukları gibi mevcut okulların da yeni statüye göre düzenlenmesini sağlamışlardı. Hatay’da hala 1 lise mevcut ve bu lisenin kamu ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla öğrenci kapasitesi artırılmıştır.¹⁵⁰⁷ Ayrıca manda dönemi boyunca kutlanılması yasak olan milli bayramlar hakkında bir kanun çıkarılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nde kutlanılmakta olan “Ulusal Bayram ve Genel Günler” hakkındaki 2739 sayılı kanun ve Heyet-i Vekile’nin 175 numaralı kararnamesiyle, Hatay’da da uygulanmaya konulmuştur. 30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramları hiçbir engel olmadan kutlanılmaya başlanmış, milli bayram günleri tatil olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁰⁸ Toplumun millileşmesi ve ulus-devletin inşası, halkın devleti ile bütünleşmesi için milli bayramlar önemlidir. Türkiye’de izlenen bu yöntem, Hatay’da da izlenmiştir.

3.2 HATAY’IN TÜRKİYE’YE İLTİHAKI SONRASI HATAY’DA EĞİTİM

3.2.1. Savaş Yıllarından Çok Partili Hayata Geçişte Hatay’da İlköğretimin Durumu (1939-1960)

Hatay’ın Türkiye’ye iltihakından sonra İkinci Dünya Savaşı başlamış, 1939’da Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Hatay’da bütçe sıkıntısından ötürü Hatay Vilayeti için fazla bir ödenek ayıramayacaklarını meclis konuşmasında belirtmiştir.¹⁵⁰⁹ Hatay’ın Türkiye’ye iltihakından hemen sonra toplumsal dönüşümü, şehrin Türkiye’ye entegrasyonunu sağlamak için çalışmalara başlanmıştır. Nitekim

¹⁵⁰⁷ Tekin vd., **a.g.e.**, s.75-76.

¹⁵⁰⁸ **Yenigün**, 4 Mayıs 1939.; **Hatay Devleti Resmi Gazete**, Sayı 81, Karar no: 175, 29 Nisan 1939.

¹⁵⁰⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C4, D6, Ankara 1939, s.195.

bu dönüşümü sağlamak için şehre gönderilen öğretmenlerin eğitim çalışmalarında büyük bir etkisi vardı. Bu amaçla şehre gelen Maarif Vekâleti Reisi Hasan Ali Yücel şunları söylemiştir:¹⁵¹⁰ “Büyük bir zevkle ilk defa ziyaret ettiğim Hatay ili halkının, bütün okul talebesinin ve çocuklarının gösterdiği heyecan ve canlılığı başlı başına bir iftihar ve milli bir saadet mevzuu sayarım. Muhtelif Vilayetlerden toplayıp Hatay’a verdiğimiz ilk öğretmenler; yıllarca Anavatan’dan ayrı ve Türklüğün kültür bekçileri olarak buralarda çalışmış resmi kadrolarımıza alınmak üzere bulunan fedakâr ve milliyetçi arkadaşlarımız; İskenderun ortaokulunda, Antakya’nın kız ve erkek liselerinde vazife alan idare ve öğretmen unsurlarımız; takdire layık bir suretle çalışmaktadırlar. Anadillerini, müzmin ihmallerinin unutturduğu yavrularımız, büyük bir gayretle ilk müşkülleri yenmiş vaziyettedirler. Kemiklerine ve iliklerine kadar Türk olan Eti Türklerin çocuklarından tereküp etmiş bu fikir, fakat çok temiz yavrularımızın öğrenme hususunda yaptıkları cehti ve onların başına geçen öğretmenlerimizin verdiği emekle güzel niyeti iftihar duyarak görmemek kabil değildir.” Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası MEB Hatay’ın her yerine ilkokul açma girişiminde bulunmuştur. Bu girişimin temel amacı; ana dilinden ve öz kültüründen mahrum kalmış Arap diliyle konuşan insanların, kendi benliklerine kavuşmasıydı.¹⁵¹¹ Bu bağlamda 1938 (Fransızlardan devralınan yıl) ile 1960 yılları arası eğitim-öğretimin gelişim seyri aşağıdaki tabloda verildiği gibi olmuştur:

YILLAR	OKUL SAYISI	ÖĞRETMENSAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	KIZ SAYISI	ERKEK SAYISI	MEZUN SAYISI	BÜTÇEDEN AYRILAN ÖDENEK
1938	67	152	4.000	-	-	-	167.693lira
1939	84	188	9.351	2.134	7.031	543	-
1941	-	-	-	-	-	-	367.722lira
1944	96	-	15.950	-	-	-	-
1945-46	187	311	11.404	-	-	1.188	592.513lira
1949	-	-	19.589	6.047	13.542	22.000	-
1955	-	499	-	-	-	-	-

¹⁵¹⁰ Yenigün, 16 Ocak 1940.

¹⁵¹¹ BCA, 490.1.0.0., Yer no: 845.345.2.99.

Yukarıdaki tablodan hareketle Hatay'ın maarifi için ayrılan bütçenin yetersiz olduğu köylerin tamamına ilkokul yapılamadığı görülmüştür. Bunda İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi büyüktü. Cumhuriyet idaresi Fransızlardan 5.300 talebe okutan ilkokulları devren almıştır. Vilayetin birinci bütçesi 9.351 talebe okutacak seviyeye çıkartılmıştı. Hatay'ın Türkiye'ye katılımından hemen sonra 84 okul, 188 öğretmen, Cumhuriyet kültür hayatına katılmıştır. Hatay'ın son nüfus sayımına göre 52.422 okuma çağında bulunan çocukların, 9.351'i okumaktadır. Yani % 20 oranında bir okuryazarlık mevcuttu.¹⁵¹² 1940'ta okuyan öğrenci sayısı 12 bini bulmuştu. 1940'ta 79 köyde açılan eğitim okulunda da ortalama 3.950 öğrenci okumaktaydı. Bu sayı 12.000 ilave edildiğinde sayı 15.950'ye ulaşmaktadır.¹⁵¹³ İllerdeki öğretmen açığını kapamak üzere Hatay'dan Köy Enstitüleri'nde okumak üzere öğrenciler Adana'ya gönderilmiştir.¹⁵¹⁴ Fransız döneminde ihmal edilen köyler, Cumhuriyet döneminde eğitim kurumlarına kavuşmuştur. Bu amaçla vilayetin köylerinde 100 eğitim kursunun inşasına başlanmış, 100 okulun inşası için program hazırlanmıştır.¹⁵¹⁵ 1941 yılında Hatay'ın Yayladağı ilçesinde Köy Enstitüsü kurma girişiminde bulunulmuştur. Arazinin krokisi ve fotoğrafı Maarif Vekâleti'ne gönderilmiştir.¹⁵¹⁶ 1944'e kadar ilkokulların yapımı artmış, donanımı ve kadroları tamamlanmış ilkokullar yeni bir ruh haliyle eğitime başlamıştır. 1944'e kadar 96 ilkokul faaliyetlerini sürdürmekte ve bu okullara devam eden 11. 404 öğrenci bulunmaktadır. 100'den fazla köy okulu inşası her gün sürmüştür.¹⁵¹⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ardından 1946'da Türkiye'den ayrı kalmış Hatay'ın eksikliklerini telafi etmek üzere Milli Eğitim Müdürü Talat Mümtaz Yaman'ın başkanlığında Maarif Kongresi

¹⁵¹² **Yenigün**, 16 Şubat 1940.

¹⁵¹³ **Yenigün**, 10 Şubat 1941.

¹⁵¹⁴ Gönderilen kişiler şunlardı: Ahmet Atıcı, Sait Büyükkaya, Osman Kuşçu, Tahsin Şener, Mehmet Aydın, Mehmet Koçak, Fuat Kızılkaya, Sabit Gündüz, Rasim Avcı, Suphi Yücel, Mehmet Açıkalın, Mehmet Kılıç, Rıza Akkan, Mustafa Hırfan, Mahmut Öğretim, Şadiye Çoşar, Kemal Sönmez, Ali Gök, Mehmet Gülen, Ali Çelik, Mustafa Bosu, Saleyman Gök, Kenan Güllü, Kazım Kıpça, Kemal Can, Halil Özdemir, Mehmet Yalçın, Mustafa Köse, Bekir Karcı, Veysi Küçük. bkz: **Yenigün**, 14 Ağustos 1940.

¹⁵¹⁵ **Yenigün**, 11 Eylül 1940.

¹⁵¹⁶ **Yenigün**, 10 Şubat 1941.; **Parlamento Tarihi**, C.6, BLM, 8, 1940, s.1309.

¹⁵¹⁷ **Yenigün**, 29 Ekim 1944.

yapılmıştır. Her 50 çocuğa bir okul tahsisi ve 8-16 yaş aralığında bulunan çocukların okullara devamının sağlanması amaçlanmıştır.¹⁵¹⁸

1946 yılında Atayolu gazetesi, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakından bugüne kadar olan ilköğretim çalışmalarını gazetede yayımlamıştır. Böylelikle Cumhuriyet idaresindeki Hatay'da ilköğretim çalışmalarına ne kadar önem verildiği görülmüştür. İlhaktan evvel şehir, kasaba ve köylerde ilköğretim müesseselerinin sayısı 67' idi. Bu kurumlarda 152 öğretmen çalışmakta ve 4.000 öğrenci okumaktaydı. Cumhuriyet idaresine geçen Hatay'da ise 67 olan okul sayısı 84'e çıkarılmıştır. Bu okulların 16'sı şehir ve kasabalarda, 68'i köylerdeydi. Bu okullarda 188 öğretmen çalışmakta ve 2.134'ü kız ve 7.031'i erkek olmak üzere 9.165 öğrenci bulunuyordu. Antakya halkının desteği ile kurulan Maarif Sevenler Cemiyeti tarafından inşa edilen İnönü Okulu 850 kadar öğrenci okutarak, Hatay eğitim-kültür hayatına önemli katkıda bulunmuştur. 1939 yılında ilkokullarda 9.165 öğrenci mevcut iken, 1945-1946 öğretim yılı sonunda 12.883'ü köylerde 6344'ü şehir ve kasabalarda olmak üzere 19.227'yi bulmuştu. 1939'da okullardan 543 öğrenci mezun olduğu halde 1945-1946 yılında mezun sayısı 1.188'i bulmuştur. 1946 yılına kadar okul ve öğretmen sayısında da artış yaşanmıştır. 187 ilkokul'da 311 öğretmen, 69 eğitimci çalışmaktaydı. Köy Enstitüsüne giden öğretmen adaylarından 17'si köylerde hizmet vermeye başlamıştır. Düziçi Köy Enstitüsü'nde 134 Hataylı okumaktadır. 5 yıldır savaş koşullarına rağmen her yıl 160 bin liralık yardım yapılmıştır. 1939 yılında ödenekten 167.693 lira, 1942'de 250.442 lira, 1944'te 367.722 ve 1946 yılında ise 592.513 lirayı bulmuştur.¹⁵¹⁹ Manda idaresinden devralınan okul sayısı artırılmış, savaş koşullarına rağmen Hatay'ın Türkiye'ye uyum sağlaması için eğitime verilen ödenek her yıl artırılmıştır.

Dr. Vedi Bilgin 1946'da CHP Genel Sekreterliği'ne şu raporu göndermiştir:¹⁵²⁰ *“Hatay'da 70-80 bin kadar tutan ve Arapça konuşan Aleviler arasında, Türk dilini yaymak için Hatay'ın Anavatan'a katılmasından beri geçen yedi yıl içinde lüzumlu kadar bir ilerleme göremediğimden dolayı üzülüyordum. Ancak son iki yılda ilköğretim çalışmaları münasebeti ile yeni açılan okullarda alevi*

¹⁵¹⁸ **Yeni Hatay**, 26 Şubat 1946.

¹⁵¹⁹ **Atayolu**, 29 Ekim 1946.

¹⁵²⁰ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 845.345.2.(EK- 39)

çocukların çokluğunu ve Türkçe öğrenmek arzularını görmek bu üzüntümü hafifletti. Bu okulların mühim kısmını bu defa bizzat gezdim. Bu gidişle yirmi yıl içinde yeni nesil tamamıyla Türkçeyi öğrenecektir... Ana dili ve öz kültüründen mahrum kalmış ırkdaşlarımızla meskûn bulunan Süveydiye Bucağı'nın hususiyeti malumdur. Okulların sayısını artırmakla yapılmakta bulunan Milli Eğitim hamleleri ile amaca varmaya ve biran evvel dilimizi tamim etmeye çalışırken çoğunluğun Arap dili ile konuşmaları, mevcut okulların ihtiyacın ancak üçte birini karşılayacak miktarda olması, hiç okul görmemiş olan çocuklarla halk tabakası arasında lisanı tamim etme çarelerini dahi araştırmakta mutlak bir zaruret görmekteyim.” Hatay’ın Türkiye’ye katılımı sonrası, toplumsal dönüşümü sağlama da okullar hala yetersiz kalmıştır.

1949 yılına gelindiğinde 10 sene zarfında ise 147 okul inşa edilmiştir. 6.047’si kız, 13.542’si erkek, toplamda 19.589 öğrenci eğitim-öğretime devam etmekteydi. Ayrıca ilkokul tahsilli öğrenci sayısı yaklaşık olarak 22.000 bulmuştur.¹⁵²¹ 1950’de DP’nin iktidara gelişi sonrası eğitim-kültür hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştı. Bu bağlamda 1955 yılında 11.911 ilköğretim çağındaki çocukların 11.160’sı okula devam etmekteydi. Şehir ve kasabalarda okul sayısı 30’a yükselmiştir. 1939’da % 20 olan okuma oranı % 78’lere çıkmıştır. Vilayet dâhilinde 241 adedi şehir ve kasabalarda ve 258 adedi köylerde olmak üzere toplam 499 ilkokul öğretmeni çalışmaktadır.¹⁵²² Hatay Milletvekili Fevzi Atahan Hatay’ın eğitiminin manda döneminde ihmal edildiğini, Arap okullarının sayısı artırılarak insanların Arapçayı daha fazla konuştuğunu, İtalyan, İngiliz, Amerikan mekteplerinin açılmasıyla Türk kültürünün geri plana atıldığını bu nedenle burası için daha fazla ilgi gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda yapılması gerekenleri şöyle ifade etmişti:¹⁵²³ “Sayın Maarif Vekilinden Hatay için hususi bir program tatbik etmelerini istirham eylerim. Bu, büyük bir külfeti istilzam edecek değildir. 365 milyon liralık bir bütçe içinde beş milyon gibi küçük bir meblâğın bu işi halli fasledileceğine kaniim. Hatay’ın 333 köyü vardır. Bunların ancak 150’sinde mektep açılabilmiştir. Bu mekteplerin kısmı azamisi de gayrisihhîdir ve bugünkü okul şartlarına uygun değildir. Eğer biz Hatay’da 183 mektep daha açacak olursak ama

¹⁵²¹ **Atayolu**, 23 Temmuz 1949.

¹⁵²² **Hatay**, 14 Aralık 1955.

¹⁵²³ **TBMM Tutanak Dergisi**, C5, D 10, Ankara, 1955, s. 608.

10, ama 20 senede değil 4 senede programı tahakkuk ettirecek olursak Atatürk'ün ruhu şad edilir, arkadaşlar. Ben bunu Yüksek Heyetinizden istirham ediyorum. Hatay çocuklarının sersefil, perişan gzmelerine razı olmayacağıma kani olarak Heyeti Umumiyenizi en derin saygılarımla selâmlarım.” Hatay hala manda döneminde ihmal edilmiş olan eğitimin yaralarını sarmaya çalışmaktaydı.

1960'lara doğru okul sayısında önemli artışlar olmuştu. Antakya merkezinde bulunan ilkokullar şunlardır:¹⁵²⁴ İnönü İlkokulu, İstiklal İlkokulu, Şükrü Kanatlı İlkokulu, Ataker İlkokulu, 23 Temmuz İlkokulu, Fevzi Çakmak İlkokulu, Gazipaşa İlkokulu, Hatay İlkokulu. 1960 yılına gelindiğinde, 1939'dan bu yana savaş koşullarına ekonomik buhranlara rağmen ilkokul, öğrenci ve öğretmen sayısında önemli artışlar olmuş, bir nebze de olsa manda döneminin kültürel yıkıntıları inşa edilmeye çalışılmıştı.

3.2.2 Savaş Yıllarından Çok Partili Hayata Geçişte Liselerin Durumu (1939-1960)

Hatay, Türkiye'ye katıldıktan sonra Antakya Lisesi en eski ve tek bir kurum özelliğini taşımaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'da Hasan Ali Yücel, mecliste Hatay'dan kalan eğitim kurumlarına değinmiş, Fransızlardan birisi erkek birisi kız lisesi olmak üzere iki liseyi satın aldıklarını belirterek, bütçe sıkıntısı nedeniyle liseler için ek ödenek ayıramayacağını dile getirmiştir.¹⁵²⁵ İkinci Dünya Savaşı için alınan tedbirler nedeniyle Hatay eğitim kurumlarına fazla bir ödenek ayrılamamıştır. İltihak sonrasında eğitim-kültür hayatında manda döneminin olumsuzlukları giderilmeye çalışılmıştır.

1940'ta Erkek Lisesi Müdürü, Halk Fırkası Kâtibi Umumiliği'nden şu talepte bulunmuştur:¹⁵²⁶ “*Hatay'ın Anavatan'a iltihak etmiş olması hesabı ile okulumuzda Türkçe neşriyat yok gibidir. Bunun için gerek fırkanın gerek Halkevlerinin neşriyatlarından gönderilmesine müsaadenizi saygılarımla rica ederim.*” Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası okullarda Türkçe kitap bulma sıkıntısı yaşanmıştır.

¹⁵²⁴ Hatay İl Yıllığı 1967, s.90.

¹⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, D6, 1939, s.195.

¹⁵²⁶ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

1941-1942 öğretim yılında açılan Antakya Kız Meslek Lisesi bünyesinde, Akşam Sanat Okulu açılmıştı.¹⁵²⁷ 1944 yılına değin Kız Sanat Enstitüsü, Akşam Kız Sanat Okulu, Erkek Sanat Enstitüsü faaliyete geçmiştir. Özellikle Cumhuriyet idaresi düz liselerin dışında, Hatay'da teknik liseleri açmakla bölgesel kalkınmayı da hedeflemişti. Manda dönemine göre, eğitimde büyük aşamalar kat edilmişti. 1944-1945 öğretim yılında Hatay'da ilk Endüstri Meslek Lisesi Antakya'da açılmıştır.¹⁵²⁸ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıllar geçse de gelinen nokta yine eğitimdeki eksikliklerin giderilmesi için yeterli olmamıştır. 1950'de DP iktidari eğitim-kültür faaliyetlerine önem verse de lise eğitimi konusunda eksiklikler vardı. Bu bağlamda CHP Hatay Milletvekili Ahsen Aral, lise eğitimi konusunu 1958'de meclis gündemine şu şekilde taşımıştı:¹⁵²⁹ *“Maarif Vekâleti'nin liseler hakkında hakikaten yüklü bir plânu vardır. Biz Maarif Vekâleti'nden bu yüklü plânları hakkında daha çok külfet yüklemek, zaten hazine bakımından, bütçe bakımından beklenemez. Burada arz etmek istediğim hakikat, yine iktidar partisi mensubu arkadaşlarımızdan Agâh Erozan'ın temennisine iştirak edeceğim ve Maarif Vekilinden istihramla kadrolar ve lise binaları tamamen ikmal edilinceye kadar yeniden liselerin çalışmasını rica edeceğim. Lise faslına temas ettikten sonra, bir de Hatay'ın hususiyetinden bahsetmek istiyorum: 20 sene Fransızların idaresi altında kalmış olan bu bölge, 20 seneye yakın bir zamandan beri de Anavatana iltihak etmiş vaziyettedir. Hatay'da muhtelif zümreler vardır, bunlar arasında mezhep farkları vardır. Burası; Türk kültürünün, harsının, ananelerinin daha çok tespit ve takviye edilmesi lâzım gelen bir bölgedir. Hristiyan zümreden olup mektebi bitiren çocuklar ortaokullara ve liselere devam etmiyorlar. Sorduğumuz zaman ihtiyaç yoktur, okullar binlerce talebeyi alamıyor, onun için harice gönderiyoruz, diyorlar. Bizim gaye ve hedefimiz Türk kültürünü Anavatan'a iltihak eden bir bölgede takviye etmekten ibarettir. İskenderun ve Hatay'da binlerce talebesi olan okulların eğitim kadrosu noksandır. Binaenaleyh Vekilden rica ediyorum; buraların hususiyetini nazarı itibara alarak tedbirler alsınlar. Binaları ikmal edilsin, eğitim kadroları takviye edilsin.”* Manda idaresi döneminde ihmale uğratılan lise eğitiminin sancıları, Cumhuriyet döneminde

¹⁵²⁷ Falih Rıfki Atay, “Antakya'da”, **Yenigün**, 23 Ocak 1941.

¹⁵²⁸ **Yenigün**, 12 Kasım 1941; **Yenigün**, 29 Ekim 1944.; Tekin vd., **a.g.e.**, s.80.

¹⁵²⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, C.2, D.11, 1958, s.761.

sarılmaya çalışılsa da tam anlamıyla ihtiyacı karşılayamamıştır. 1960 yılına kadar liselerin yıllara göre gelişim durumu aşağıdaki gibidir:¹⁵³⁰

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1939-1940	1	9	105
1945	3	34	548
1950	3	39	918
1955	6	77	1765
1960	8	106	2116

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, manda döneminden devralınan lise sayısı birken (Antakya Lisesi) Cumhuriyet idaresindeki Hatay'da eğitim kurumlarının sayısı artırılmış, İsmet İnönü döneminde 3 olan lise sayısı, DP döneminde 8'e çıkmıştır. Buna paralel olarak öğretmen ve öğrenci sayısı artmış, Türkiye'den gönderilen öğretmenlerinde yardımıyla eğitim üst düzeye getirilmeye çalışılmıştır.

3.3 KÜLTÜREL KURUMLAR VE FAALİYETLERİ

3.3.1. Türk Ocakları

Bu konuda fazla bir bilgi olmamakla birlikte Ocağın, 1914'te Abdurrahman Melek ve 3 arkadaşıyla kurulduğu bilinmektedir. Ocak, bölgede canlanmamış milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalışmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de yardımıyla etkili bir kuruluş haline gelmiştir. Ancak Ocağı teşkil eden gençler, genel seferberlik dolayısıyla askere gitmiş, bazılarının da tahsil için şehirden ayrılması sebebiyle Ocak kapatılmıştır.¹⁵³¹ Daha sonra tekrar açılan Türk Ocakları, 1928 yılında Türkiye'de Latin Harflerinin resmen kabul edilmesinden sonra yeni harflerin Sancak'ta yerleşmesi için yoğun bir çaba harcamıştır.¹⁵³² Yapılan çalışmada, Türk Ocakları'nın Hatay'da ne zaman kapatıldığı veya hangi faaliyette bulunduğu dair bilgiye rastlanılamadı.

3.3.2 Millet Mektepler ve Halk Okuma Odaları

1 Kasım 1928 tarihinde Latin Harflerinin kabul edilmesinden hemen sonra, Türkiye'nin dört bir yanında şehirlerde, köylerde, kasabalarda insanlara okuma-yazmayı öğretmek üzere 22 Eylül 1929 tarihinde Milli Mektepler açılmıştı. Aynı

¹⁵³⁰ Tekin vd., a.g.e, s.80.

¹⁵³¹ Melek, a.g.e, s.1.

¹⁵³² Tekin, **Hatay Tarihi**, s.135.

zamanda insanlara okuma alışkanlığını kazandıracak, öğrendiklerini pratiğe dökcek Halk Okuma Odaları da faaliyete geçmiştir.¹⁵³³ Misak-ı Milli sınırları içinde olan; ancak Türkiye’den ayrı kalan Hatay’da Millet Mektepleri açılmamıştır. Bu eksiği, Sancak’ın önde gelen aydınları kendi imkânlarıyla tamamlamaya çalışmıştır. Bu amaçla yeni alfabenin halka tanıtılıp uygulanması için, Yeni Mecmua yazarlarından olan, Abdurrahman Faik ve Şükrü Fehmi, konuyu enine boyuna tartışmışlar ve yeni alfabeyi uygulamaya yönelik faaliyette bulunmuşlardı.¹⁵³⁴ Bu bağlamda, Türkiye’de Türk Dil Encümeni’nin kabul ettiği alfabeler, okuma kitapları, yazı rehberleri İstanbul’dan getirtilerek, Yeni Mecmua’nın yazarlarından olan Şükrü Balcı ve Ahmet Sırrı tarafından halka dağıtılmıştır.¹⁵³⁵

Antakya’da okuma yazma faaliyetleri hızlanmıştır. Halkın okuma yazmaya büyük ilgi göstermesi nedeniyle Selim Çelenk ve Ahmet Sırrı Bey, halka ders vermek üzere gece dersleri açmaya karar vermişlerdi. Kurs için Cuma pazarında ev kiralanarak, İskenderun Sancağı Fransız Yüksek Komiseri, Delege Mösyö Durieux’a bir dilekçe verilmiştir. Bu dilekçede şunlar yazılmaktaydı: “*yeni Türk harflerini isteyenlere ücret karşılığında öğretmek için bir kurs açtım. Gerekli muamelenin yapılmasını rica ederim.*”¹⁵³⁶ Selim Çelenk imzalı dilekçeye gereken izin verilmiştir. İzin ardından Yeni Mecmua’da yeni Türk harflerini öğrenmek için, “*Müjde*” başlığı altında eski harflerle şöyle bir ilan verilmiştir: “*Anadilimizin yeni alfabetini şimdiye kadar öğrenmemiş iseniz, çok büyük bir eksikliğiniz var demektir. Hususi bir evde geceleri ve çok kısa bir zamanda yeni alfabeyi okuyup öğrenmek isterseniz, vakit geçirmeksizin Selim Çelenk efendiye müracaatla adlarınızı yazdırınız. Bu mühim fırsattan istifade etmeyi ihmal etmeyiniz.*”¹⁵³⁷ İlanından sonra, 30 kişinin yararlanabileceği bir kurs açılmıştır. Kurs dönemi üçer ay olacak ve her öğrenci için haftada 1 kuruş alınacaktı. Kursun açılmasından sonra Şam basınından tepkiler gelmeye başlamıştır. Şam basını, Ankara’daki eğitim örgütlerinin Antakya’ya el attığını ve burada şube açtığını belirtmiştir. Fransız manda yönetimi Selim Çelenk’i yanlarına çağırarak, kursta yeni Türk harflerinden başka hiçbir şey

¹⁵³³ Mustafa Albayrak, “*Milli Mekteplerin Yapısı ve Çalışmaları*”, AAMD, S 29, CX, Temmuz 1994.

¹⁵³⁴ Tekin, *Harf İnkılâbı*, a.g.e, s.119.

¹⁵³⁵ Çelenk, a.g.e, s. 44.

¹⁵³⁶ Aynı yer.

¹⁵³⁷ *Yeni Mecmua*, S.27, 1 Temmuz 1929.; Tekin, *Harf İnkılabı*, a.g.e, s.120.

öğretmeyeceklerine dair bir söz almıştır. Bu olaydan sonra Yüksek Komiserliğin izini olmaksızın kurs açılmayacaktı. Ayrıca, gerek Suriye baskısı gerekse Antakya Kaymakamı Nesip Eyyübi Bey'in yerine Zekeriya İdris Bey'in tayin edilmesi sonucu, kurslar sıkı bir denetim altına alınmıştır. Bu duruma rağmen, iki yıl içerisinde altı yüze yakın vatandaş okuma yazma öğrenmiştir.¹⁵³⁸ Aydın kesim, Milli Mekteplerin yokluğunu gece kurslarıyla gidermeye ve halka yeni yazıyı öğretmeye çalışmıştır.

26 Ağustos 1926 tarihinde Şükrü Balcı'nın girişimiyle kurulan Gençspor Kulübü de 1930 yılından itibaren Milli Mektep işlevi görmüştür. 1930 yılında milli bağları kuvvetlendirmek, milliyetçiliğe ait kitapları getirerek yeni yazıyı öğrenmeye çalışan halka destek olmak için Gençspor Kulübü içinde bir kütüphane kurulmasına karar verilmişti.¹⁵³⁹ 20 Ağustos 1931'de kütüphane hizmete girmiş, İstanbul'dan getirilecek Türkçe eserlerle, Harf İnkılâbı pekiştirilmeye çalışılmıştı. Gençspor Kulübü'nün önemi ise, yeni harfli Türkçe yayınlara yer vermesinden kaynaklanıyordu.¹⁵⁴⁰ Sancak bölgesinde, Türkiye'de olduğu gibi Milli Mektepler yoktu. Bu boşluğu Gençspor Kulübü doldurarak, Türkiye'de gerçekleştirilen yazı değişimini halka öğretmişti. Bu faaliyetler 1937'e kadar devam etmiştir.

1937'de halkın yeni alfabeyi hemen öğrenmesi için Türkiye'deki gibi halk odalarına ihtiyaç duyulmuştur. Şükrü Balcı "*Okuma Odaları*" başlığı altındaki makalesinde, Sancak'ın her tarafında bir okuma faaliyetinin başladığını, Kültür Dairesi'nin de bu seferberliğe bütün mektep kapılarını açarak destek gösterdiğini belirtmiştir. Kültür Dairesi, halka ücretsiz kitap temin ederek, Sancak kültürel hayatı için hayırlı bir iş yapmıştır. Ancak bu durumun yeterli olmadığı, halkın okuma yazma öğrendikten sonra bunu pekiştirebilmesi için şehirlerde, kasabalarda, köylerde, okuma odaları açılması gerektiği dile getirilmiş, bu işin mali yardımını ise ancak Kültür Dairesi'nin yapabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁴¹ Hatay Devleti kurulduktan kısa süre sonra okuma odaları hızla açılmıştır. Ocak 1939 kadın ve erkek olmak

¹⁵³⁸ Çelenk, **a.g.e.**, s.45.; Tekin, **Harf İnkılâbı**, s. 121.

¹⁵³⁹ Bülent Nakip, **Kuruluşunun 50. Yılında Hatay İl Halk Kütüphanesi**, Türk Kütüphaneciler Derneği, Antakya, 1991, s.22.; Öcal, **a.g.e.**, s.112.; Tekin,**a.g.e.**,s.51.

¹⁵⁴⁰ Nakip, **a.g.e.**, s.23.

¹⁵⁴¹ Şükrü Balcı, "Okuma Odaları", **Yenigün**, 21 Nisan 1937.

üzere 200 kişi okuma odalarına yazılmıştır.¹⁵⁴² Ancak Milli Mekteplerin varlığından söz etmek mümkün değildi. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakından sonra İkinci Dünya Savaşı başlamış, bu koşullara rağmen Hatay'da Milli Mektepler açılmıştır. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında Mektepler, Hatay'ın tüm şehir, kasaba ve köylerinde açılmıştı. Milli Mektepler Talimatnamesi'nde şunlar yer almıştır:¹⁵⁴³

1-Vilayetimizde okuyup yazma bilmeyen vatandaşlarımıza en kısa zamanda okuyup yazma öğretmek üzerinde bütün vilayet dâhilinde müteaddit Millet Mektepleri dersaneleri açılmıştır.

2- Bu dersaneler 16 İkinci teşrin 1939'dan 16 Mart 1940 tarihine kadar devam edecektir.

3- 16-45 yaşındaki okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bu mekteplere devamları talimatnamesine tevfikan mecburidir. Devam etmeyen vatandaşlar hakkında tatbikat yapılacaktır.

4- Nerelerde kaç dersane açıldığı aşağıda gösterilmiştir. A, dersaneleri hiç okuyup yazma bilmeyen, B, dersaneleri biraz okuyup yazma bilenler içindir. Vatandaşların kendi mıntıklarındaki okullara müracaatla hemen kayıt yaptırmaları

5-Millet Mektebi dersaneleri açılacak okullar;

A- Antakya merkez; İsmet Paşa Okulunda (1) kadın A, (2) erkek A dershanesi, Gazipaşa okulunda (1) kadın A, (2) erkek A, Fevzi Çakmak Okulu'nda (1) kadın A, (2) erkek A, Ülkü İlkokulunda (1) kadın, A, erkek A, Cumhuriyet Okulunda (1) kadın A, (1) erkek A, 23 Temmuz Okulu'nda (2) kadın A, Hatay Okulu'nda (2) erkek A, Antakya merkez cezaevinde (2) erkek A. Süveydiye nahiyesi merkezinde (1) erkekA, Şeyh köy nahiyesinde (1) erkek A, Harbiye Nahiyesi merkezinde(1) erkek A, Karsu nahiyesinde (1) erkek A.

Avakiye köyünde (1) erkek A, Aydın köyü okulunda (1) erkek A, Megüliye köyü Okulunda (1) erkek A, Soru köyü okulunda (1) erkek A, Çaksuniye köyü okulunda (1) erkek A, Karbeyaz köyü okulunda (1) erkek A, Tüleyl

¹⁵⁴² **Yenigün**, 12 Ocak 1939.

¹⁵⁴³ **Yenigün**, 23 Kasım 1939.

Humbalas köyü okulunda (1) erkek A, Araphan köyü okulunda (1) erkek A, Haynu Köyü okulunda (1) erkek A, dersaneleri

B- İskenderun kazasında: Merkez Mithatpaşa Okulu'nda (1) kadın A, (1) kadın B, Merkez Namık Kemal Okulu'nda (1), kadın A, (2) kadın-erkek a, Belen nahiyesi merkez okulunda (2), erkek A, Arsuz nahiyesi merkez okulunda (2), erkek A, Karaağaç okulunda (1) , erkek A, Ekber köyü okulunda (2), erkek A, Haymeseki köyü okulunda (1), erkek A, Elhup köyü okulunda (1), erkek A, Karahüseyinli köyü okulunda (1) , erkek A, Karayılanlı köyü okulunda (1), erkek A, Kiliseönü Köyü Okulu'nda (1) erkek A, Abacılı Uğur Köyü Okulu'da (1), erkek A, Akçalı Köyü Okulu'nda(1) erkek A, Çakallı Köyü okulunda (1), erkek A

C- Reyhanîye kazasında: Merkez okulunda(1), kadın A, (2) erkek A, Hamam nahiyesi merkez okulunda (1) erkek A, Yenişehir Okulu'nda (1), erkek A, Ayrancı Köyü Okulunda (1), erkek A, Keli Köyü Okulu'nda (1) erkek A, Belane köyü okulunda (1), erkek A, Karahöyük köyü okulunda (1) erkek A.

D- Hassa Kazasında: Merkez okulunda (2), erkek A, Akbez köyü okulunda(1), erkek A, Tiyek okulunda (1) , erkek A, Söğüy okulunda (1),erkek A

E- Yayladağı kazasında: Merkez okulunda (1), erkek A, Bezge nahiyesi okulunda (1), erkek A, Kışlak nahiyesi merkez okulunda (1), erkek A,

F- Kırıkhan kazası merkez: (1) kadın A, (2) erkek A, Aktepe nahiyesi merkez okulunda(1) erkek A, Hacılarköyü okulunda(1), erkek A, Delibekirli köyü okulunda(1) erkek A, Karamankaşı köyü okulunda(1) erkek A,

G- Dört Yol kazası merkez: (1) Kadın A, (1) kadın B, Payas nahiyesi merkez okulunda (1) erkek A, Ocaklı nahiyesinde (1) erkek A, Erzin nahiyesi okulunda (2) erkek A, Büyükçaylı köyü okulunda(1) erkek A, Küçükçaylı köyü okulunda(1) kadın A, Kuzuculu köyü Okulu'nda(1) erkek A, Karaköse Okulu'nda (1) erkek A, Sarımaz köyü okulunda (1), erkek A,

6- Bütün idari amirlerimizin bizzat alakadar olacakları Millet Mektepleri dersaneleri bütün vatandaşların muntazam devamları katiyen arzu olunur.

Manda idaresinde yeni yazıyı öğrenmekten mahrum kalan insanlar, Cumhuriyet idaresiyle yeni harfleri daha iyi öğrenme imkânına kavuşmuş, insanlar okuma yazma seferberliğine davet edilmiştir. Milli Mekteplere büyük bir rağbet olmuştur. Açılan Milli Mekteplerde tedrisat halkın işine mani olmayacak şekilde ve zamanlarda yapılmış ve halk tarafından büyük bir rağbet görmüştür. Bu yüzden sınıf mevcutları kabarmakta olduğundan, Maarif Müdürlüğü bütün öğretmenleri bu çok faydalı ve hayırlı iş için seferber etmiştir.¹⁵⁴⁴ Ancak Hatay'da kadın ve erkeklerin okuma yazma öğrenmesi için açılan 18 Millet Mektebi ihtiyacı karşılayamamış, bu sayı 30'a çıkarılmıştı. Bunun dışında hapishanedeki bir dersane ihtiyacı kâfi gelmediğinden, dersane sayısı ikiye çıkarılmıştır.¹⁵⁴⁵ Savaş döneminde hızlı bir eğitim-kültür seferberliği başlatılmıştır.

Ağustos 1940 tarihine kadar tüm vilayette 105 Millet Mektebi açılmıştır. Antakya'da bu sayı 25 olup, okullara büyük bir ilgi vardı. Mektep çağını aşmış binlerce kadın ve erkek, akşamları bu mekteplere gelerek, ders almışlardı.¹⁵⁴⁶ Ocak 1941'de Vilayet dâhilinde ve köylerde açılan mektep sayısı 171'e ulaşmıştır. Mektepleri, tamamen ilkokul öğretmenleri idare etmiştir.¹⁵⁴⁷ 10 Şubat 1941'de muhtelif sebeplerden dolayı tahsil çağını aşmış olan 16-45 yaşındaki vatandaşların da okuma yazma nimetinden mahrum kalmaması için kasaba ve köylere 183 Milli Mektep açılmıştır. Bu dershanelere devam eden vatandaş toplamı 6.369'dur. Gece derslerine gelenlerin sayısı 1.500'dür. Gece ve gündüz toplamına bakıldığında bu sayı 7.869'a çıkmıştır.¹⁵⁴⁸ Açılan mekteplere rağmen manda döneminin yaraları sarılamamış ve ihtiyaç karşılanamamıştır. Yılın sonuna doğru vilayetin muhtelif yerlerinde 51 Millet Mektebi daha açılarak, faaliyete başlamıştır. Ayrıca cezaevlerinde de dershaneler açılmıştır. Dershanelere devam eden öğrenci sayısı 2.700'ü geçmiştir.¹⁵⁴⁹ Gencinden yaşlısına, halkın okuma yazmaya ilgisi büyüktü.

¹⁵⁴⁴ **Yenigün**, 23 Kasım 1939.

¹⁵⁴⁵ **Yenigün**, 28 Kasım 1939.

¹⁵⁴⁶ **Yenigün**, 5 Ağustos 1940.

¹⁵⁴⁷ **Yenigün**, 12 Ocak 1941.

¹⁵⁴⁸ **Yenigün**, 10 Şubat 1941.

¹⁵⁴⁹ **Yenigün**, 4 Aralık 1941.

Ayrıca mekteplerin Hatay’ın Türkiye’ye olan bağlılığının artmasında büyük önemi olmuştur. 9 Kasım 1942 tarihinde Valilik şöyle bir tebligat yayımlamıştır:¹⁵⁵⁰

- 1) Vilayette okuyup yazma bilmeyen vatandaşların, en kısa zamanda okuyup yazma öğrenmek üzere bütün ilkokullarda 25 İkinci teşrin 1942 tarihinde başlamak ve 25 Mart 1943’ de nihayet verilmek üzere Millet Mektebi dersaneleri açılmıştır.
- 2) Bu dersanelere okuyup yazma bilmeyen 16-45 yaş arasındaki kadın ve erkek mecburi olarak devam edecektir.
- 3) Mazeretsiz olarak devam etmemekte ısrar edenler, Millet Mektepleri talimatnamesi hükümlerine göre tecziye edilecektir.
- 4) Okuma yazma bilmeyen vatandaşların şimdiden okul başöğretmenlerine başvurarak kayıtlarını yaptırmaları lazımdır.

1942 yılına gelindiğinde, Hatay’da okuma yazma bilmeyen insanlara okuma yazma öğretme çalışmaları devam etmiştir. Cumhuriyet idaresi, savaş yıllarına rağmen Hatay’ın Türkiye’ye uyumunu sağlamak için yoğun çaba ve masraf sarf etmiştir. 1944’te vilayet dâhilindeki Millet Mektepleri’nden 2.900 vatandaş daha okuma yazma öğrenerek, vesika almaya muvaffak olmuşlardı.¹⁵⁵¹ Türkiye’nin her tarafında açılan halk odaları, Hatay’da yoktu. CHP, Hatay’da da halk odalarının kurulması için Parti İdare Heyeti Reisliği’ne direktifler vermiştir. Nüfusu 1.000 ve binden yukarı olan köylerde birer halkodası binası kurulacak ve hemen faaliyete geçirilecekti. Bu binaların kurulmasında gerekse çalıştırılmasında lüzumlu olan yardımların köylüler tarafından karşılanması partice kararlaştırılmıştır. Halkodalarının, ilköğretim müesseselerinin yanı başında faaliyete geçmesi planlanmıştır.¹⁵⁵²

19 Kasım 1944’te Şükrü Balcı, “*Halkodaları*” adlı makalesinde, “*CHP vilayetimizde Halkodaları kurmaya başlamıştır. Sosyal kalkınmayı amaçlayan CHP, ilköğretim seferberliğiyle halkın kültürel düzeyinin yükselmesine, birlik ve*

¹⁵⁵⁰ **Yenigün**, 9 Kasım 1942.

¹⁵⁵¹ **Yenigün**, 26 Mart 1944.

¹⁵⁵² **Yenigün**, 6 Eylül 1944.

düzenliliğin sağlanmasını esas almıştır. Yapılması ve programlanması doğrudan doğruya köylümüzün, kasabalımızın toplu emeğine ve himmetine havale edilmiş bulunan bu yeni Halkodalarından edineceğimiz fayda çok büyük olacaktır. Bu odalarda köylü toplanarak, dertleşecek, hastasına yoksuluna yardımını oradan yapacaktı. Halkodalarının, Vilayetimiz için daha önemli faydalarından biri de anadillerini unutmüş olan çocukların, bu odalarda yapılacak olan toplantılarda öz dillerine alışacaktır. Makalenin sonunda da köy ve kasabalarda öğretmenlik yapanların en önemli vazifeleri, vatandaşları aydınlatmaktır” diyerek sözlerini noktalamıştı.¹⁵⁵³ Savaşın bitiminden sonra halkodaları ile ilgili bilgilere rastlanılmamıştır. Ancak Hatay’ın her yerine halkodaları açarak, manda döneminde okuma yazma öğrenemeyenlere okuyup yazma öğretmek, öz dilini konuşamayanlara ise öz dilini öğretmek önemli unsur olmuştur.

3.3.3 Halkevlerinin Hatay’da Açılması

3.3.3.1 Bir Kültürel Kurum Olarak Hatay’da Halkevlerinin Kurulması ve Yapılacak Seçim İçin Halkı Bilinçlendirme Faaliyeti (1937-1939)

Kemalist ideoloji ve bu ideolojinin ilkelerini halka anlatmak, yaymak üzere 19 Şubat 1932’de 14 ilde halkevleri açılmıştır. Genç Cumhuriyet Türkiye’sinde toplumsal dönüşümü sağlaması amaçlanan bu kurum, Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerinin halka öğretilmesinde, aidiyet duygusunun oluşmasında önemli roller üstlenmiştir. Böylelikle halkın partiye ve devlete bağlılığının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Halkevlerinin temel ideolojik dayanağı olan Halkçılık ilkesi dil, din ve ırk ayrımı olmaksızın soyut bir halk kavramıyla toplumsal entegrasyonu esas almıştır.¹⁵⁵⁴ Erken Cumhuriyet döneminde halkı Atatürk devrimleri doğrultusunda, siyasal ve ideolojik eğilimlerini gerçekleştirmek amacıyla halkevleri, Türkiye genelinde yaygınlaşmıştır. Aydın kadro, halka bir yandan okuma yazmayı öğretmiş, bir yandan da Türk devrimlerinin, kurumda kökleşmesini sağlamıştır.¹⁵⁵⁵ Türkiye genelinde 1932’de açılan halkevleri, Hatay’da 1937’de açılmıştır.¹⁵⁵⁶ Aslında

¹⁵⁵³ Şükrü Balcı, “Halkodaları”, *Yenigün*, 19 Kasım 1944.

¹⁵⁵⁴ Neşe G. Yeşilkaya, **Halkevleri: ideoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.61-66.

¹⁵⁵⁵ Halkevlerinin kuruluşu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Anıl Çeçen, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s.91-92.

¹⁵⁵⁶ Başbakanlık Arşivi’nde elde edilen belgeye göre Hatay’da halkevinin açılma tarihinin 1936 olduğu belirtilmiştir. Bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 962.726.2. Zira belgeyi doğrulayan haberde vardır. 23 Nisan 1936’da 23 Nisan Bayramı münasabıyla Şükrü Balcı halka konferans vermiş,

Halkevi, 1932’de kurulan Halk Grubundan sonra aldığı isimdir. Halk Grubu Reisi Abdülğani Türkmen, çok büyük bir evini döşeyerek, grubun emrine vermişti. Halk bu evde toplanmış, merasimler yapmıştır.¹⁵⁵⁷ Manda idaresi nizamnamesinin, Hatay’da siyasi teşekküllerin kurulmasına izin vermemesi nedeniyle bu kuruluş faaliyetlerini gizli olarak yürütmüştür.¹⁵⁵⁸ Bu yüzden halkevi Hatay’da geç kurulmuştur. Bu gecikmenin en önemli sebeplerinden biri, manda idaresinin Hatay halkının Türkiye ile olan bağlarını keserek, yapılacak olan seçimlerde Türkiye lehinde çıkacak olan sonucu temin etmektir. Türk Hükümeti ise Hatay halkının seçimlerde bilinçlenmesini sağlamak, Hatay’ın Türkiye ile olan kültürel bağlıklarını güçlendirmek üzere bölgede halkevlerine bağlı okuma-yazma kursları düzenlemiştir.

Remzi Siliöz yaşananları anılarında şöyle nakletmiştir:¹⁵⁵⁹ “Cenevre anlaşması mucibince Hatay’da yapılacak seçimde birinci müntahiplerin de okuryazar olması şart olduğu şeklinde yanlış bir tefsirde bulunulmuştu. Halkevimiz derhal faaliyete geçerek bütün memleket gençlerini bu işe sevk karar verdi. Her şeyden evvel, köylere gidilecek bu gençlerin biraz tedarik usulü bilmeleri gerektiği düşünüldü. Bir kurs açıldı. Birkaç gün bu gençler okutuldu. İstisnasız bütün Türk köylere birer, ikişer öğretmen gönderildi. Bizim faaliyetimize muvazi olarak Fransızlar da işe giriştiler. Köylere yolladığımız gençleri yakalayıp, şehre iadeye çalıştılar. Köylülerimiz kendilerine hizmete gelen bu gençleri saklıyor ve gelen jandarmalara göstermemeye çalışıyorlardı. Bunlar şehre getiriliyor ve propaganda suçundan mahkemeye veriliyorlardı. Mahkeme bunları para cezasına mahkûm ediyordu. Fakat gençler kendilerine tayin edilen para cezasını mahkeme salonunda ödüyor ve derhal vazifelerine koşuyorlardı. Fransızlar kovaladı, biz saklandık. Kurslarımız azami şekilde muvaffak oldu. Bir gün Jandarmalar kırdı bir çobanı yakalıyorlar. Elinde bir alfabe, dersini hazırlıyor. Bu çobanı korkutmak istiyorlar. Çobanın verdiği cevap, hakikatten çok dikkate değer. Yahu hükümet bizi okutmakla mükellef, o vazifesini yapmıyor, biz okumak istiyoruz, siz bizi men ediyorsunuz. Bu

mektepli kızlarda marş söylemiştir. Bkz: **Yenigün**, 29 Nisan 1936.; 1937 ortalarına doğru Antakya’da yerel bir spor kulübü olan “Le Genç Spor” isimi değiştirilmiş ve “La Maison Du Peuple D’Antioch” yani Antakya Halkevi kurulmuştur. Esas merkezi Antakya olan Halkevi, kısa bir süre içinde de Reyhanlı ve Belen kazalarında şubelerini açmıştır. Bkz: Bazantay, **a.g.e**, s. 14.

¹⁵⁵⁷ Siliöz, **a.g.e**, s.75.

¹⁵⁵⁸ Remzi Siliöz, “Halkevi Teşkilatı”, **Yenigün**, 25 Mart 1944.

¹⁵⁵⁹ Remiz Siliöz, “Alfabe Kursları”, **Yenigün**, 22 Mart 1944.

dünyanın neresinde görülmüş şeydir. Yukarıda dediğimiz her türlü mümanaata ve takibe rağmen bu kurslar üç ay devam etti ve çok hayırlı neticelerle sona erdi.” Okuma yazma seferberliği, manda idaresi tarafından engellenmek istenmiş, kursu veren öğretmenler cezaya çarptırılmıştı.

CHP ve Halkevlerinin başkanı Abdülgani Türkmen’in kızı Sueda Bereket ile yapılan konuşmada o yılları şöyle anlatmaktaydı:¹⁵⁶⁰ *“Halkevi bizim evimizdi. 1936’da Atatürk’ün emri üzerine kurulmuştur. Babam bu teşkilatın başkanıydı. Halkevinde pek çok oda vardı. İki bölümden oluşuyordu. Selamlık bölüm Halkevinin giriş bölümüydü. Burada müsamereler, tiyatro oyunları, temsiller, gece dersleri, kurslar, toplantılar, eğlenceler, kutlamalar ve daha pek çok kültür sanat faaliyeti düzenlenirdi. Tiyatrolar özellikle Ankara’dan gelirdi. Merkezden gönderilen bu oyunlarla gençlerin önemli bazı değerlere, dil, tarih gibi kültürel öğelere yakın olması bunları koruması, geliştirmesi amaçlanır, Türkiye ile kültürel bağların bu şekilde canlı tutulması amaçlanmaktaydı. Halkevlerinde gerçekleştirilen bu kültürel etkinliklerle Türkiye ile bir köprü kurulmuştu. Her tür haber, talimat buralara gelir ve buradan da Türkiye’ye gönderilirdi. Halkevi bir okul gibiydi. Bu oluşum Halk Partisinin kuruluşu için bir ön hazırlık olmuştu. Böyle bir sanat kültür faaliyeti ile uğraşan bir teşkilat Fransızlar açısından önemsenmedi. Bir kültür sanat derneği gibi görüldü. Ancak bu teşkilatın bir partinin kuruluşuna zemin olacağı bilinseydi muhakkak izin verilmezdi. Nitekim burada Cumhuriyet Halk Partisinin kurulduğunu öğrendiklerinde ertesi sabah Fransız askerleriyle Halkevini basmışlardı ben o günü iyi hatırlarım.”*

Hatay halkını bilinçlendirmek, Türklerin dışındaki diğer milletleri kazanmak için halkevleri yoğun çaba içerisine girmiştir. Bu amaçla Ankara ile iletişim halinde bulunan halkevi temsilcileri, kendileri gibi düşünen insanları yetiştirmek üzere öğretici kursları açmıştır. Haziran ayından başlayan, temmuz ayına kadar devam edecek olan kursa, 141 genç katılmıştır. Bu kursun daha önceki kurslardan farkı, köylerde halka okuma yazmayı öğretecek öğretmenler yetiştirmektir. Çünkü Hatay’da Türk kültürünü yayacak kadar öğretmen yoktu. Aynı zamanda kursların diğer bir amacı köylerde, Türkiye aleyhindeki olumsuz propagandaları önlemektir. Antakya

¹⁵⁶⁰ 12 Haziran 2011 tarihinde Sueda Bereket ile yapılan konuşma.

Halkevi tarafından açılan öğretici öğretmen kursu, 17 Temmuz 1937'de tamamlanmış ve bu amaçla Gençspor Kulübü'nde öğretmenlere konser verilerek, öğretmenler, şehre gelen köylülerle tanıştırılmıştı. Köylülerin okuyup yazmaya karşı gösterdikleri büyük ilgi, memnuniyetle karşılanmış ve bu doğrultuda Kırıkhan, Reyhanlı, İskenderun ve Beylan şehir, kasaba ve köylerinde aynı okuma programının tatbiki için hazırlıklara başlanmıştır. 18 Temmuz 1937'de, 141 öğretmen, halkevi kültür heyeti tarafından uğurlanarak, okuma yazmaktan uzak, karanlıkta kalan köyleri aydınlatmak için yola çıkmıştır. Bu çalışma faaliyetleri, Türkiye'de birçok devrimin yerleşmesi, kökleşmesi ve yaygınlaşmasında büyük öneme sahip olan ve bir kolu da 1937'de, Antakya'da açılan Halk Partisi tarafından düzenlenmiştir.

Halk Partisi, Heyeti Temsiliye örgütü programının alt alta sıralanan maddelerinden üçüncüsünde bütün köylere okuma yazma öğretmek yer almaktaydı.¹⁵⁶¹ Köylerde 1,5 ay süreyle okuma-yazma öğreten öğretmenler, Sancak idaresince takibe alınarak, kurslar izinsiz açıldığı için baskı uygulanmıştır. Bu nedenle kimi öğretmenler, dağ yoluyla Antakya'ya kaçmış, kimisi ise jandarma tarafından yakalanarak mahkemeye verilmişlerdi. Ancak köyü ve köylüyü aydınlatma projesi olumlu sonuç vermişti. Nitekim Köprü İlk Mektebi 4. sınıf öğrencisi 13 yaşındaki Tevfik Yusuf, köydeki yetişkinlere okuma-yazma öğrettiği gerekçesiyle mahkemeye verilmişti.¹⁵⁶² Fransız idarecileri halkın bilinçlenmesine karşı gelmekte, bu uğurda çeşitli önlemler almaktaydı. Türklerin dışındaki Arapları, Çerkezleri, Ermenileri örgütleyerek, karşıt propagandalar geliştirmekteydi. Bu amaçla Sancak Türklerinin okuma yazma faaliyetine karşılık Suriyeli Araplar, Arapça konuşan Arap halkının çoğunlukta bulunduğu köylere hocalar göndermiştir. Hocalar, halka verdikleri hutbelerde, köylerde okuma-yazma öğreten kişilerin dövülüp kovulmasının, hatta öldürülmesinin caiz olacağını dile getirmiştir.¹⁵⁶³ Yine Sancak Mutasarrıfı Hüsnü Barazi, Türk kültürünün gelişmesini önlemek için köylerde açılan alfabe kurslarına gönderilen Türk öğretmenlerini vazifeden men etmek için 22 Temmuz 1937 tarih ve 1044/9 nolu 102 vazife kararını

¹⁵⁶¹ **Yenigün**, 17 Temmuz 1937; **Yenigün**, 18 Temmuz 1937; Ayrıca bkz: Kireççi, **Antakya**, s.63.; Tekin, **Tarihte Hatay...**, s.59.

¹⁵⁶² **Yenigün**, 19 Ekim 1937; Şinasi Soyer vd., **Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, MEB, Hatay, 1998, s.40.; Tekin vd., **Hatay'da Eğitim**, s.67.

¹⁵⁶³ Tekin, **Harf İnkılâbı**, s.124.

yayımlamıştır.¹⁵⁶⁴ Araplar, Türkiye'deki gelişmelerin bölgeye yansımaması için Türkler üzerinde baskı oluşturmuştur.

Kültürel mücadelelerini her bölgeye yaymak ve bu bölgeleri aydınlatmak için 1937 yılında, her yerde halkevi şubeleri açılmıştır. 20 Temmuz 1937'de, ilk olarak Reyhaniye'de daha sonra Kırıkhan, Belen halkevi, merasimlerle açılmıştır. Bu açılıшта Antakya Halkevi temsilcileri de yer almıştır. Törende, Reyhanîye halkevi şubesi üyeleri ve şehrin ileri gelenleri, Antakya Halkevi şubesi üyeleriyle tanıştırmış, kültür seferberliği için Antakya'da olduğu gibi Reyhanîye, Beylan, Kırıkhan ve İskenderun köylerine de âlimler gönderilerek, köylüye okuma yazma öğretilmesi çalışmalarına başlanmıştır.¹⁵⁶⁵ Kültür ve propaganda heyeti birlikte hareket etmiş, mektum nüfusları yazdırmak için birer komite teşekkül edilmişti. Aynı zamanda köylere giden öğretmenlere sıhhi yardımda bulunmaları için on kilo devlet kininin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶⁶ Dâhiliye Vekâleti raporlarında durum şöyle anlatılmaktaydı:¹⁵⁶⁷ *“Kültür işlerini idare ve köylerde kurslar açarak halkı okutmak için yedi kişilik bir komite teşkil etmiştir. Bu komite tatil zamanı boş muallimleri toplayarak köylere sevk etmek üzere hazırlık yapmaktadır. Teşekkül edilen komite azaları, Dr. Sıtkı Osman, Bursa Erkek Lisesi Türkçe muallimi Remzi, Antakya Köprü Mektebi Müdürü Mustafa, Antep muallimlerinden Şükrü, Eczacı Nutku, Eczacı Mihsin İzzet ve Avukat Sıtkı Attardan'dan ibarettir.*

24 Temmuz 1937 tarihine gelindiğinde, Halk Partisi öncülüğünde önceden planlanan her yerde halkevi açma projesi tamamlanmıştır. Faaliyette bulunan halkevlerinde, Heyeti Temsiliye Sekreteri Vedi Karabay, azalardan Abdullah Mursal ve Mehmet Tecirli görevlerindeki yerlerini almıştır.¹⁵⁶⁸ Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen yeni açılan halkevleri ile ilgili olarak, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'yı şöyle bilgilendirmiştir:¹⁵⁶⁹ *“İskenderun Halkevini Abdurrahman Mursel derhude etmektedir. Onun başkanlığı İskenderun'da olumlu etkiler yaratmıştır. Yakında bir*

¹⁵⁶⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-18-c, D 74-1, F 21-28.

¹⁵⁶⁵ **Yeniğün**, 20 Temmuz 1937.; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18 c, D 74-1, F 19-48.; İnan, **a.g.e**, s.240-241.

¹⁵⁶⁶ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 14-8, F 19-25.

¹⁵⁶⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4, D 74-1, F 19-51.

¹⁵⁶⁸ **Yeniğün**, 24 Temmuz 1937.; Süleyman Hatipoğlu, *“Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”*, Anavatan'a Katılışının 60. Yıl Dönümünde Hatay, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2001, s.64.

¹⁵⁶⁹ **BCA**, 030. 10.225.501. 16.402.36' den aktaran bkz: Pehlivanlı vd., **a.g.e**, s.219.

kongre düzenlenerek, sancağın refah ve emniyet işleri konuşulacaktır. Kırıkhan, Antakya, İskenderun, Beylan, Reyhanîye ve diğer ilçelerde halkevleri bütün hızıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Reyhanîye muntikasındaki Arapların, bize olan bağlılıkları günden güne artmakta ve Araplar Fransızların propagandalarına aldanmayacaklarını beyan etmektedirler. Reyhaniye'deki Araplar ve Türkler birlikte hareket etmektedirler. Kırıkhan'ın düzme mebusu Mahmut, Kırıkhan kaymakamı Selahattin ile birleşerek olumsuz faaliyetlerde bulunmaktalar. Kırıkhan halkından olan istihbarat tercümanı Agop Tercan, Abdullah Mürselle hareket etmekte. İskenderun'da aleyhimize neşriyat yapan El Liva Arap gazetesine karşı, Halep'te Vahdet gazetesini çıkaran Nuri Genç, Abdullah Mursele gazetesini İskenderun'da çıkarmak istediğini söylemiştir. Maddi yardımla bu gazeteyi İskenderun'da çıkarmak için girişimlerde bulunacağım. Antakya halk temsilcileri ile ilgili çok şikâyet vardı. Hiç yokken firar ederek halkı yalnız bırakmışlardır.” Ankara'dan görevlendirilen Tayfur Sökmen, halkevlerinin faaliyetleri hakkında CHP'yi bilgilendirmekteydi.

Fransız idarecilerin bu durumu öğrenmesi üzerine, Halk Partisi'nin okuma ve yazma faaliyetleri birtakım engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda Yenigün gazetesi “*Alfabe Kursları*” başlığı altında, bugüne kadar serbest olan kurslara şimdi niçin engel olunmak isteniyor? Gösterilen arzu ve davet üzerine, Türk köylüsünü okutmaya koşan öğretmenlerin, Maarif Dairesi'nden izin almadıkları gerekçesiyle, eğitimden uzaklaştırılacakları haberi alınmıştır. Bundan birkaç ay önce şehirde açılan ve üç aydan beri devam eden alfabe kursları için hiçbir izin söz konusu değilken, köy kurslarının bu sebeple engellenmek istenmesini anlamadıklarını belirtmişlerdi. Ayrıca kursların sorumluluğunu üstüne almış kültür heyeti, Maarif Dairesi'nden maddi yardım ve müsaade buyurmuşlardı. Son olarak kursların, ne bir okul, ne de bir tahsil derecesinin verildiği bir yer olduğu, sadece mahalle mektepleri niteliğinde olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁷⁰ Hatay'da her defasında Türk kültürünün gelişmesini sağlayacak, milliyet duygusunu oluşturacak öğretmen yetersizliği sıkıntısı yaşanmıştır. Bu amaçla Türk kültürünün, Cumhuriyet ilkelerinin Hatay'da kökleşmesini sağlamak üzere Türkiye'den Hatay'a 120 öğretmen gönderilmiştir. Buna paralel olarak, Şam gazeteleri Türkiye'den gelen 120 öğretmene karşılık,

¹⁵⁷⁰ Yenigün, 27 Temmuz 1937.

Suriye’den de bölgeye öğretmen gönderilmesini istemiştir.¹⁵⁷¹ 30 Temmuz 1937’de Halk Partisi ve Halkevleri bir beyanname yayımlayarak, din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin bir sosyal teşekkül olduklarını, Parti ve Evlerin “hür insanlar birliğinin” ifadesi olduğunu, tüm cemaatlerin haklarını savunduklarını, gizli ve kapalı işler yapmadıklarını halka duyurmuşlardı.¹⁵⁷² Fransız idarecileri seçimler yaklaştıkça halk üzerindeki baskısını giderek artırmıştır. Bu bağlamda Yüksek Komiserliğin emri üzerine Kolonel ve Mesalihi Hassa Zabiti başkanlığındaki bir müfreze asker tarafından Antakya Halkevi basılmış, polis tarafından tutulan bir zabıt, Parti Başkanı Abdülgani Türkmen’e zorla imza ettirmek suretiyle kapatılmıştır.¹⁵⁷³

Hatay bağımsızlık mücadelesinin yoğunlaşmasına paralel olarak 1937 yılında kültürel hayatta da canlılık yaşanmıştır. Her türlü karşıt ve olumsuz gelişmelere rağmen, Hatay’da okuma yazma seferberliği devam etmiş, okuma odalarının açılması istenmiştir. Halkın bu isteğini Yenigün gazetesi “*Okuma Odalarına İhtiyaç Var*” başlığı altında şöyle dile getirmişti: “*Okuma zaruri ihtiyaçların en başında gelir. Türk harflerini öğrenmeye başladıktan sonra, bu ihtiyaç daha geniş ölçüde kendini göstermeye başlamıştır. Okuma ve yazmanın kolaylaştığı bu günlerde, gazete ve kitap sevgisinin köylere kadar yayıldığını görüyoruz. Şehre inmeye hazırlanan bir baba, çocuğunun gazete siparişiyle karşılaştığı vakit muhakkak çok sevinç duyuyor. Bu, memleket için iyi bir kazançtır. Yalnız şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, son bir iki sene zarfında okuyacak bir şey bulamamaktayız. Bulduğumuz gazeteler de tam manasıyla bizi tatmin etmemektedir. Türkiye’de çıkan kitap ve broşürleri hiç görmüyoruz. Gazetelerde reklamını okuduğumuz neşriyatı getirtirmek için vasıta bulamıyoruz. Gençspor Kütüphanesi’nde okumadığımız eser kalmadı. Gelen gazetelerin pahalılığı yüzünden alamıyor, kahvelerdekini okuyamıyoruz... Bu vazife karşısında Halkevlerine düşen büyük ve milli bir zafer var okuma odaları açmak... Her şeyden önce bütün Ankara, İstanbul gazetelerini getirmek şarttır. Kardeş Türkiye Halkevleriyle yapılacak kısa muhabere neşriyatların bedava bir suretle*

¹⁵⁷¹ Yenigün, 23 Temmuz 1937.

¹⁵⁷² Şükrü Balcı, “Halk Partisi ve Evleri”, Yenigün, 30 Temmuz 1937.

¹⁵⁷³ Yenigün, 17 Ağustos 1937.

getirilmesine kâfi gelir...”¹⁵⁷⁴ Böylelikle kültürel bağımsızlığın yoğunlaştığı yıllarda Hatay ve Ankara koordineli bir şekilde çalışmalarını hızlandırmıştır.

1938 yılına girildiğinde Hatay’daki Alevilerin Türklüğüne vurgu yaparak ve Hatay halkına Türk kültürünü aşlamak üzere Ankara’dan kitaplar gönderilmiştir. 13 Haziran 1938’de Ankara Halkevi Başkanlığı, Ahmet Faik Türkmen tarafından yazılan, Türk Tarih Kurumunca incelenen, 2 ciltlik Hatay Tarih ve Coğrafya kitaplarını, Hatay Halkevi’ne iletmiştir. Ayrıca bu kitapların halk tarafından okunmasının faydalı olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁷⁵ Aynı şekilde Mesut Fani Bilgili’nin “Atatürk’ün Hayat Felsefesi” adlı broşürü de halkevince alınmıştır.¹⁵⁷⁶ Bir bakıma bölgede Türk kültürünü geliştirecek ve Hatay bağımsızlığını destekleyecek yayınlar halkevine gönderilmiştir. Halkevinde aynı zamanda milli bayramlarda kutlanılmıştır. Milli kültür ve şuurun oluşmasında bayramların önemi büyüktür. Zira 23 Nisan 1938’de Antakya Halkevi’nde tören yapılmış, bu törene ilk mektep kızları katılmış, gençler tarafından piyesler yapılmış ve çocuklara sinemada bir film izletilmiştir.¹⁵⁷⁷

Hatay Devleti’nin kurulmasından birgün önce Tayfur Sökmen’in söylevleriyle Süveydiye Halkevi açılmıştır. Açılıştaki İzzetin Cilli, Corç Medeni’nin Arapça nutukları halk arasında büyük ilgi uyandırmıştır.¹⁵⁷⁸ Bu bölge Arap Alevilerin yoğunlukta yaşadığı yer olması bakımından önemliydi. Ayrıca manda döneminde Fransızlarla hareket eden elitlerin geçmişteki yaşantıları göz ardı edilerek, onların da milli davada yer almaları Türk Hükümeti’nin kuşkusuz en önemli başarılarından. Mezhep farkı gözetilmeksizin CHP’nin herkese açık olması vurgusu, ileride Hatay’ın Türkiye’ye iltihakını kolaylaştırmada önemli bir unsur

¹⁵⁷⁴ Kemal Sülker, “Okuma Odalarına İhtiyaç Var”, **Yenigün**, 21 Aralık 1937.

¹⁵⁷⁵ **B.C.A.** 490. 10.0.0, Yer no: 4.17. 20.(13. 05. 1938).

¹⁵⁷⁶ Uçman, İnci, **a.g.e.**, s.169. Mesud Fani daha önce Hoybun Cemiyetine hizmet etmekteydi.

¹⁵⁷⁷ **Yenigün**, 23 Nisan 1938. Halkevlerinde yine Rejim Bayramı kutlamalarında olmuştur. Bkz: **Yenigün**, 8 Aralık 1937.

¹⁵⁷⁸ “Tayfur Sökmen nutuğunda şunları söylemişti: “...Kavuştuğumuz bu mesut istiklal, Atatürk’ün eşsiz bir eseridir. Bu eser ve bu armağana layık olduğumuzu ispat etmek için bilatefrik cins ve mezhep hep birlikte çalışacağız. Yüce Şefimizin bahsayışı olan yeni idarede herkes seyanen muamele görecektir. Hatay kanunlarına hürmet ve riayet eden herkes bu nimetten istifade edecektir. Hatay’da Hataylı vardır. Şu veya bu unsur veya millet yoktur. Sebebi her ne olursa mazide yapılan işlerin üzerine bir sünger çektik. Bugün artık mazinin perdesi kapanmış, istikbalin perdesi açılmıştı...” Söylenen nutuklar Arapçaya’da tercüme edilmişti. Nutuklar, Varolsun Atatürk, Yaşasın Anavatan, Yaşasın Tayfur Sökmen, Yaşasın Abdülgani Türkmen! Sloganlarıyla kesilmişti.” **Yenigün**, 1 Eylül 1938.

olacaktır. Halkevleri gençleri örgütlemeye de önemli bir unsur olmuştur. Bu bağlamda Hatay Devleti kurulduktan hemen sonra Kasım 1938'de Reyhanîye Halkevi başkanı Naci Berk yörenin ihtiyacını tespit etmiş, öğretmen Kemal Mıstık da izcilik kolunun teşkiliyle uğraşmıştır.¹⁵⁷⁹

CHP'nin uzantısı olan halkevlerinin Hatay'da örgütlenmesini sağlamak üzere CHP'nin doğrultusunda hareket edecek kişilere görev dağılımı 1938 yılının sonunda verilmiştir. Tarih, Dil ve Edebiyat Kolu Şefi: Bekir Sıtkı Kunt, Müzik Kolu Şefi: Sıtkı Muhiddin Paşa, Gösteri Kolu Şefi: Remzi Siliöz, Neşriyat Kolu Şefi: Şükrü Balcıoğlu, Halk Kursları Kolu Şefi: Nuri Aydın, Sosyal Yardım Kolu Şefi: Dr. Vedi Bilgin, Spor Kolu Şefi: Şekip İnal, Köycülük Kolu Şefi: Süleyman'dı.¹⁵⁸⁰ Ancak 6 Ocak 1939'da Antakya'da tam teşekküllü olarak halkevinin kolları faaliyete geçmiştir. Antakya Halkevi Başkanlığı'na getirilen Samih Azmi Ezer¹⁵⁸¹, halkevinde 9 kol açıldığını belirtmiştir. Bu kollar şunlardı:¹⁵⁸² Dil Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük, Müze ve Sergi.

Halkevlerinin kollarına aza olabilmek için hiçbir şart aranmamıştır. Halkın ilgi duyduğu alana, faydalı olabileceklerini düşündükleri kollara yazılmak üzere her gün saat 9'dan 12'ye, 14'ten 18'e kadar parti binasındaki halkevine müracaat etmeleri yeterliydi. 15 Ocak'tan itibaren halkevleri, Türkçe okuma yazma dersaneleri açacağından okumak isteyen vatandaşlardan erkekler, halkevinde Mustafa Lütfü Akgöl'e, kadınlar da Uzunçarşılı başındaki Beşinci Kız Okulu Başöğretmenliği ile Affan Kız Okulu Başöğretmenliği'ne müracaat ederek, kendilerini kayıt etmeleri sayın halkımıza ilan olunur şeklinde Yenigün gazetesine

¹⁵⁷⁹ **Yenigün**, 9 Kasım 1938.

¹⁵⁸⁰ **Yenigün**, 28 Kasım 1938.

¹⁵⁸¹ Sicil Varakasında Antakya'da 1306'da doğduğunu belirtmiştir. Antakya Rüşdiyesi'nden mezundur. Sınavla İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kabul edilmiş, ailevi sebepler yüzünden mezun olamamıştır. Mesleği çitçidir. Bkz: **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 950.683.1. s53.

¹⁵⁸² 1938 yılının Kasım ayında Tarih, Dil ve Edebiyat Kolu Şefi: Bekir Sıtkı Kunt, Müzik Kolu Şefi: Sıtkı Muhiddin Paşa, Gösteri Kolu Şefi: Remzi Siliöz, Neşriyat Kolu Şefi: Şükrü Balcıoğlu, Halk Kursları Kolu Şefi: Nuri Aydın, Sosyal Yardım Kolu Şefi: Dr. Vedi Bilgin, Spor Kolu Şefi: Şekip İnal, Köycülük Kolu Şefi: Süleyman'dı. Bkz: **Yenigün**, 6 Ocak 1939.; Sami Azmi Ezer, Antakya'da yeterli eleman olduğu için 9 kolda faaliyete geçtiklerini, halkevlerinin herkese açık olduğunu belirtmişti. Bkz: **Yenigün**, 11 Ocak 1939.

ilan vermiştir.¹⁵⁸³ Gece açılacak olan kursa, kadınlı erkekli pek çok kişi başvurmuştur. Bu sebeple dersane sayılarının artırılması için çalışmalara başlanmıştır.¹⁵⁸⁴ Kırıkhan'da da halkevleri 8 kol halinde faaliyete başlamıştı.¹⁵⁸⁵ Yine aynı şekilde İskenderun Halkevi başkanı Hamdi Selçuk¹⁵⁸⁶, 9 kolda faaliyete geçtiklerini Yenigün gazetesine bildirmiştir. Selçuk, Hatay'daki halkevlerinin Türkiye'deki nizamnamelere uygun şekilde açıldığını ilan etmiştir.¹⁵⁸⁷ Böylelikle, Türkiye'deki uygulamaların Hatay'a da yansıdığını görmekteyiz.

Hatay'da açılan halkevleri ve halk okuma odaları insanların taleplerini karşılamada yetersiz kalmış, bu amaçla kahvehanelere okuma masaları konmuş, halkevlerinin kütüphanesi pazar günleri de halka hizmet vermiştir.¹⁵⁸⁸ Ayrıca İskenderun ve Antakya'daki konsolosluk binalarının, yer sıkıntısı nedeniyle halkevi olarak kullanılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁸⁹ Halk Partisi köylerde dahi halkevleri açmaktaydı. Halkevlerinde özelde sanat dalları olmak üzere, genelde yetişkin eğitimine önem verilmekteydi. Geniş alanda faaliyet gösteren halkevleri, edebiyat, tarih, dil ve diğer konularda halkı eğitmekteydi.¹⁵⁹⁰ 21 Şubat 1939'da Hatay'ın genelindeki halkevi sayısı 367'yi bulmuştur.¹⁵⁹¹ 1939 yılında Türk kültürünün Hatay'da geliştirilmesini sağlamak üzere, Rahmi Apak görevlendirilmiştir. Rahmi Apak bölgeye gittikten sonra CHP Genel Sekreterliği'ne şu raporu göndermiştir.¹⁵⁹² *"Hatay'da açılmış olan beş halkevi, burada açılmış olan beş ortaokulun bulunduğu yerlerdedir. Halkevlerinin her türlü şubelerindeki mesainin tahakkukunda büyük rolleri olan öğretmenlerimizin yardımlarına bilhassa Hatay halkevleri muhtaçtır. Fakat Hatay ilk ve ortaokullarının ve lisenin bütün öğretmenleri yerli olup, bunların içinde şimdiye kadar halkevi çalışmalarında yardımı dokunabilecek evsftakileri gözüme ilişmedi. Kültür bakanlığı burasını kuvvetli ve bilhassa halkevlerinde faydalı*

¹⁵⁸³ Yenigün, 8 Ocak 1939.

¹⁵⁸⁴ Yenigün, 12 Ocak 1939.

¹⁵⁸⁵ Halkenin başkanı Cevat Abalıdır. Halkevinin kolları ve azaları için bkz: Yenigün, 21 Ocak 1939.

¹⁵⁸⁶ Sicil Varakası'nda İskenderun'da 1322'de doğduğu ve hukukçu olduğunu belirtmiştir. Bkz: BCA,490.01.0.0, Yer no: 950.683.1.

¹⁵⁸⁷ Halkevlerinin kolları, azaları ve faaliyetleri için bkz: Yenigün, 25 Ocak 1939.

¹⁵⁸⁸ Yenigün, 26 Ocak 1939.

¹⁵⁸⁹ BCA, 030.10.0.0; Yer no: 225.515.12.

¹⁵⁹⁰ Güçlü, a.g.e s.242.

¹⁵⁹¹ Yenigün, 21 Şubat 1939.

¹⁵⁹² BCA, CHP Evrakı, B.3 Sıra no: 753, Konu no: 687'den aktaran, Pehlivanlı vd. a.g.e, s.246.

olmaya çalışmış ve üçte biri kadın olmak üzere yirmi beş kadar öğretmen ile takviye etmelidir. Aksi takdirde halkevlerimiz yalnız buradaki yerli elemanlarla, Hatay'daki Alevilik, Kürtlük, Ermenilik arasına kültürümüzü zor yayarlar.” Mart 1939'da Rahmi Apak Antakya'da bir teşebbüs komitesi kurarak başta İskenderun, Kırıkhan ve Reyhanîye olmak üzere kazalarda parti ve halkevleri kurarak, köy ve mahalle ocaklarının teşkil edilmesine başlamıştır. Apak, bu örgütlenmenin sağlanması için Ankara'dan para talep etmişti. Apak gönderilen para ile Hatay Devleti yetkilileri ve Türkiye Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın ile işbirliği halinde parti ve halkevlerinin teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Hatay'da Türkçe yayın yapan Yenigün, Hatay, Karagöz ile Arapça yayın yapan Türkiye yanlısı Ahd-i Cedit ve Enba-i Hatay gazetelerinin tüm mali giderleri karşılanmıştır.¹⁵⁹³ Türk Hükümeti, Hatay'da örgütlenerek halkı parti ve halkevleri aracılığıyla kazanmaya çalışmıştır.

Rahmi Apak, Türk Hükümeti'ne gönderdiği raporda, Fransızların Suriye'deki Arapları, Ermenileri, Kürtleri örgütlediği, bu nedenle Türklerin dışındaki unsurların kazanılması gerektiğini bildirmiştir. Türkiye'den gelen parayla, Hatay'daki halkevi teşkilatlanmaları hız kazanmış, Hatay davası uğruna şehit düşenlerin aileleri ile Türk inkılâplarını Hatay'da yayan kişilere maddi yardımlarda bulunulmuştur. Apak, Suriye'ye yaptığı gezide, Fransızların desteğiyle bölgede Türklüğü küçük düşürücü yayınlar yapıldığını, Arap dünyasının içinde Fransızlar tarafından Türklük aleyhinde propagandalar yapıldığını, Ankara'ya bildirmiştir.¹⁵⁹⁴ Türk Hükümeti bu yöntemle, diğer ülkelerin Hatay konusundaki faaliyetlerini yakın takibe almış, hem içeride hem dışarıda örgütlenmeye çalışmıştır.

Hatay'ın Türkiye'ye kültürel uyumunu sağlamak adına Rahmi Apak, CHP Genel Sekreterliği'ne şu raporu göndermişti:¹⁵⁹⁵ *“Aleviler üzerinde dil ve kültür çalışması hususunda büyük rol oynayacak olan Hatay halkevlerinin yoksul olan eleman kısmını kuvvetlendirmek üzere ana vatan halkevlerinde dil, temsil, içtimai yardım ve köycülük kollarında çalışmalarda kabiliyet kazanmış veya göstermiş yüksek vasıflı, idealist yirmi beş kadar bay ve bayan öğretmenin Hatay'a*

¹⁵⁹³ Sofuoğlu, Dağıstan, **a.g.e**, s.102.

¹⁵⁹⁴ **BCA**.CHP Evrakı B.3, Sıra no: 753, Konu:687 Rahmi Apak'ın 15 Mart 1939 tarihli CHP Genel Sekreterliğine Yazısı aktaran için bkz: Hamit Pehlivan vd., **a.g.e**, 128-129.; Cahit Kayra, **38 Kuşağı Anılar** İstanbul, 2002, s., 146.; Ayrıca bkz: Melek, **a.g.e**, s.82.

¹⁵⁹⁵ Pehlivanlı vd., **a.g.e**, s.247.

gönderilmesi için delaletlerinizi tekrar diler üstün saygılarımı sunarım.” Aynı zamanda, Hatay’ın Türkiye ile olan kültürel bağlarını sürdürmesi için 1939’un ilk yıllarında yoğun bir çaba sarf edilmişti. Hatay Halk Partisi Genel Sekreteri Abdullah Mursaloğlu, Antakya, İskenderun, Beylan, Kırıkhan, Reyhanîye, Ordu Halkevlerinin dil, tarih, edebiyat, sosyal yardım, halk dersaneleri, kurslar, kütüphane ve yayım, köycülük şubelerinin çalışmalarına Anavatan halkevlerinin yayınladığı eserlere, programlara ihtiyaç duyduğunu CHP’ye bildirmişti. Acilen Türkiye’den halkevi yayınları istenmiştir.¹⁵⁹⁶ Türkiye ile koordineli bir şekilde hareket edilmiştir.

14 Şubat 1939’da yayımlanan Hatay Halkevleri talimatnamesinde, CHP ilkelerinin kökleşmesi, Anayurt dilinin halk arasında yaşayan kelimelerin, milli masal ve atasözlerinin toplanması, milli olan gelenek ve göreneklerin araştırılması, insanlara yurt sevgisinin aşılması, dil, tarih, edebiyat şubesinin görevleri olarak yer almıştır.¹⁵⁹⁷ Mayıs ayında Rahmi Apak CHP Genel Sekreterliği’nden, rejim propagandası yapmak, Alevilerle Araplar arasında Türkçe dilinin tamimi için halkevlerine Karagöz gazetesi ve piyeslerini istemiştir.¹⁵⁹⁸ Kimliğin yeniden inşası ve geliştirilmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir.

İltihak sonrası İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş koşullarının hüküm sürdüğü Aralık 1939’da Vali Konağının yanına halkevi binası inşa edilmiştir.¹⁵⁹⁹ Türkiye’den gelen kitaplarla halkevi kütüphanesi daha da zenginleşmiştir.¹⁶⁰⁰ Hatay’ın Türkiye’ye iltihak sürecine kadar halka okuma yazma öğretilerek, bu amaçla propaganda yapılarak, dış dinamiklerin de etkisiyle seçimlerde istenen elde edilmiştir.

3.3.3.2 Bir İstihbarat, Bir Propaganda Kurumu Olarak Halkevleri (1937-1939)

1937’de Hatay bağımsızlık mücadelesinin ivme kazandığı yıllarda, Hatay’da halkevleri kurulmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak 1937 yılı, Fransız-Suriye baskılarının da arttığı yıl olmuştur. Bu ortamdan yararlanan Suriye yanlısı ve Arapça konuşan gençler, El’haülarabi (Arap kardeşliği), El’ Urube (Arapçılık), Usbet’ül

¹⁵⁹⁶ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

¹⁵⁹⁷ Yenigün, 14 Şubat 1939.

¹⁵⁹⁸ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

¹⁵⁹⁹ Yenigün, 8 Aralık 1939. Bina için bkz: (EK-40)

¹⁶⁰⁰ Yenigün, 25 Aralık 1939.

Arabül Kavmi (Arap Milliyetçiliği Mücahitleri) gibi cemiyetler kurmuşlardı.¹⁶⁰¹ Buna karşılık Türkler de, Antakya’da “Halk Polisleri” adını taşıyan bir örgüt kurmuşlardı. Ayrıca Antakya Heyeti Temsiliye’nin önde gelen isimlerinden Abdülgani Türkmen’in başkanlığında, Türk örgütü olan “Halkevi” açılmıştır.¹⁶⁰² Hatay’da açılan halkevleri, Atatürk’ün emri üzerine gerçekleşmiştir.¹⁶⁰³

Remzi Siliöz anılarında açılan halkevleri ve kollarından şöyle bahsetmiştir.¹⁶⁰⁴ *“Halkevinin içinde mündemiç bir de parti teşkilatı vardı. Parti umumi idare heyeti ve faal heyet adıyla ikiye ayrılmıştı. Parti umumi idare heyeti bütün Hatay Halkevlerinin ve Hatay Halk Partisiyle Anayurttaki Egemenlik Cemiyetlerinin temasını temin eder ve oradan aldığı talimatı tamim ve tatbik eder. Parti heyeti faaliyetine bağlı aşağıdaki kollar vardır:*

- 1) **Matbuat Kolu:** Vazifesi Hatay’da neşriyat işini idare etmektir. Bu büroya Antakya ve İskenderun’daki gazeteler bağlıdır.
- 2) **İnzibat Kolu:** Memleketin güçlü kuvvetli ve fedakâr gençlerinden teşekkül etmiş bir halk polis gurubu vardır. Bunlar memlekette emniyet, asayiş ve Dört Yol Erginlik Cemiyeti ile Hatay Halk Partisi arasında muhabereyi temin ile mükelleftirler.
- 3) **Sıhhat Kolu:** Anayurttan gönderilen ve sayıları on beşi geçen genç ve değerli hekim arkadaşların teşkil ettikleri bu kol, köylerde ve şehirlerde (o zaman ki tabirle cinsiyet ve mezhep farkı gözetmeden) hastalara bakmak, ilaç dağıtmak işini yapıyordu. Bu arkadaşlar hemen her gün köylere giderler, hastaları muayene ve tedavi ederlerdi.
- 4) **İskân ve İaşe Kolu:** Anayurttan reylerini kullanmak üzere Hatay’a gelen müntehibleri iaşe iskân ve ilbas vazifeleri ile mükelleftir.
- 5) **Propaganda Kolu:** Hatay dâhilinde icra edilecek bilimum intihap propagandalarını idare etmekle mükelleftir.

¹⁶⁰¹ Konuralp, a.g.e, s.152.

¹⁶⁰² Çelenk, a.g.e, s.72. ;Siliöz,a.g.e.,s.75.

¹⁶⁰³ Sarı, a.g.e, s.12.

¹⁶⁰⁴ Remzi Siliöz, “Halkevi Teşkilatı”, **Yenigün**, 25 Mart 1944.

- 6) **Adliye Kolu:** Hukukçu arkadaşlardan teşekkül eden bu kol Hatay dâhilinde ve Türkler arasında zuhur edecek bilumum davalara bakar ve mahkemelere intikal eden davalarda halkın avukatlığını yapardı.
- 7) **Nüfus Dairesi:** Türklere ait nüfus kayıtlarını en mükemmel bir şekilde tespit etmek ve hükümette takip edilecek nüfus işlerinde halka rehberlik etmek vazifesini almıştı. Bütün bunlardan maada partinin bir de umumi muhasebe dairesi vardı. O da parti namına yapılacak masrafları kontrol etmek, partinin vezne ve muhasebe işlerine aid muamelatını tedvir etmek işini almıştı.

Hatay'da açılan halkevi, Türkiye'de açılan halkevlerinden farklı bir özellik arz etmekteydi. Hatay'da açılan halkevlerinin, Türkiye'deki 9 koluna karşılık, 3 kolu vardı. Bunlar: emniyet kolu, hukuk kolu, propaganda koluydu. (Yukarda adı geçen kollar, 3 kolun alt başlıklarını oluşturmaktadır.) Emniyet kolunun yöneticisi Türkiye'den gelen komiser Fehmi Kasapbaşı olmuş, bu kola bağlı belleri tabancalı halk polisleri oluşturulmuştur. Hukuk kolu ise Türkiye'den gelen hukukçular tarafından kurulan Sulh Mahkemeleri vasıtasıyla vatandaşlar arasında meydana gelen davaları sulh yoluyla çözmeye çalmıştır.¹⁶⁰⁵ Konumuz açısından önemli olan propaganda kolunun temel işlevi¹⁶⁰⁶, hem şehirlerde hem de köylerde plebisitte nasıl oy verebileceklerini halka anlatmaktı. Nuri Aydın Konuralp, eserinde durumu şöyle ifade etmekteydi: *“Benim silahlı mücadele teşkilatını yaptığım Yukarı Kuseyr ve Yayladağı dolaylarında bir ekiple çıkararak oralarda propaganda yapmağım başkanlıkça emredildiğinden bu semtin bütün köylerini dolaşarak köy camilerinin mimberlerine çıkıp şu şekilde konuşmalara başladık. Yanımda hukukçulardan Abdullah Fevzi Atahan ile güzel Kuran okuyan Hafız Selahattin bulunuyordu. Konuşmalar şu şekilde devam ediyordu: Türkiye ile Fransız hükümeti arasında Hatay davasını adil bir şekilde halletmeğe karar vermişlerdir. Avrupa'nın çeşitli tarafsız devletleri tarafından gönderilecek olan müşahit heyet önünde herkes ya “Ben Türkiye'yi istiyorum” diyecek ve yahut ben “Suriye Hükümetini istiyorum”*

¹⁶⁰⁵ Konuralp, a.g.e, s.152.; Arif Akdeniz, **Hatay Sorunu**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990, s.42-43.

¹⁶⁰⁶ Sancak halkı arasında yapılmakta olan kötü propagandaları önlemek için halkevine bağlı propaganda kolu oluşturulmuştu. Bu kolun temel amacı; birlik ve beraberliği sağlayarak yeni rejimi topluma benimsetmektir. Bkz: **Yenigün**, 9 Temmuz 1937.

diyecek. Bu reylerden hangisi çokluk kazanırsa, yani Türkiye'yi isteyen çokluk kazanırsa burası Türkiye'nin olacak. Ben Arabım diyen çokluk kazanırsa burası Suriye'nin olacak". Halk oylama konusunda aydınlatılmaya çalışılmakta, bir yandan da Türk Hükümeti'nin istekleri uygulanmaya konmaktaydı. Halkın korkularını gidermek üzere, Kırıkhan ve Hassa arasında bulunan Aktepe Halkevi Başkanı Konuralp, aynı zamanda halkevlerine bağlı silahlı güçler bulunduğunu, bu kuvvetlerin Türkçe ve Arapça konuşan mahalle sınırlarında, cami ve mescitlerde toplu nöbet tuttuğunu belirtmekteydi.¹⁶⁰⁷

14 Kasım 1936'da yapılacak seçimleri boykot etmek için, Antakya Halkevi öncülüğünde Türkler arasında birlik ve beraberlik sağlanmıştır. Ancak Arap milliyetçilerinin de bu tutarlılığı görmek mümkün olmamıştır. Arap milliyetçilerinin öncüsü Zeki el Arsuzi, kendi seçim listesi kabul edilmeyince seçimleri boykot etmek istemiş; ancak Araplar arasında birliği sağlayamamıştır. Aynı zamanda şiddet olaylarını örgütlemek ve Fransız jandarmalarına taş atmaktan sorguya alınmıştır.¹⁶⁰⁸ Her şeye rağmen halkevi temsilcileri halkla irtibata geçip, onların seçimleri boykot etmeleri için kuşkularını gidermeye çalışmıştır.¹⁶⁰⁹ Türkler halkevleri sayesinde belli bir amaç etrafında örgütlenirken, Arap milliyetçilerinde örgütlenme, tutarlı ve planlı hareket etme anlayışı görülmemiştir.

Ocak 1937'nin ikinci haftası MC gözlemcileri Hatay'a gelmiştir. Hem Araplar hem de Türkler bölgede çoğunlukta olduklarını, kendi haklılıklarını savunmak için kıyasıya yarışmıştır. Bazantay anılarında Arapların faaliyetini şöyle anlatmaktadır: "11 Ocak günü 25.000'den fazla Türk karşıtı grup Antakya'da toplandı ve gözlemcilerin izlediği alanda "Yaşasın Suriye", "Suriye'nin Birliği Yaşasın", "Yaşasın Bağımsız Suriye", "Yaşasın Fransa", "Yaşasın Milletler Cemiyeti", "Yaşasın Zeki Arsuzi" sloganlarını attı. Aynı günün akşamında ise Türk karşıtı gruplar, Arap ve Hristiyan dayanışmasının gücünü göstermek maksadıyla beraberce Kilise ve Türk mahallelerindeki camilerde ibadet ettiler. Bunun üzerine Sancağın bağımsızlığını isteyen Türkler kendi aralarında haberleşerek araba ve kamyonlar ile Antakya garajından Süvediyeye'ye giden yola çıktılar. Bu gruplara 6-11

¹⁶⁰⁷ Konuralp, **a.g.e**, s, 153.

¹⁶⁰⁸ Bazantay, *Conflig De Nationalite*, **a.g.m**, s.16-18.

¹⁶⁰⁹ Bazantay, *Conflig De Nationalite*, **a.g.m**, s.18-19.

yaşlarında olan orta ve lise öğrencileri dâhil edildi ve gözlemcilerin önünde gösterilerine başladılar. Gösteri iki saat kadar sürdü, çünkü kar yağmaya başladı.”¹⁶¹⁰

Dönemin tanıklarından biri olan İskenderun Halkevi Başkanı Hamdi Selçuk anılarında, Türklerin yaptığı gösteriyi şöyle anlatmaktadır:¹⁶¹¹ “*Cenevre Milletler Cemiyeti o zaman oraya müşahit (gözlemci) bir heyet gönderdi. Müşahit heyet Antakya’da (Türk Ekseriyeti Antakya’da olduğu için) geçit yapıldı. Bu geçitte 65.000 Türk, Milletler Cemiyetine gönderilecek müşahitlerin önünden geçit yaptılar. Yağmurlu bir günde bu geçit yapıldı. Bizlerde istiklal istiyoruz iddiasındaydılar. Çünkü ilhak ortaya atılmamış, sadece istiklal ortaya atılmıştı. Bu müşahedeyi onlar tespit ettiler. Fransızlar bu defa diğer unsurlardan toplayabildikleri 25.000 kişi kadarı da iki gün sonra bu müşahit heyetinin önünden geçirdiler. 25.000 karşısında 65.000 kişinin mevcudiyeti büyük bir ekseriyet ifade ettiği için, bu müşahit heyetleri Cenevre’ye döndükleri zaman rapor verdiler ve Türk ekseriyetinin orada kesin olduğunu bildirdiler.*” Anlaşılacağı gibi bölgede yaşayanların çoğunluğunun Türk olduğuna vurgu yapılarak, Türk Hükümeti’nin iddiaları bir nevi Cemiyet tarafından tescil edilmiştir.

Suriye yanlısı ve Arap milliyetçileri, Fransız yönetiminin de desteğiyle, Türklerin yaşadıkları yerlere baskınlar düzenlemekteydi. 27 Ocak 1937’de Sandler Raporu’nun¹⁶¹² ardından, İçişleri Bakanlığı Hatay yetkililerine talimat göndermiştir. Bu talimatta CHP, halkevleri ve belediyeler tarafından Hatay için başarı mitingleri yapılmasını istemiş, mitingde Hatay’ın Türk olduğu, oradaki Türklerin hak ve hayatlarının bağımsızlık içinde gelişmesinin tabii hak olduğu, bu hakkın MC tarafından verilmesinin memnuniyeti vurgulanmıştır.¹⁶¹³ Kilis ve Dörtyol kaymakamlıkları, Hatay’da düzenlenecek miting için Yüksek Komiserlikten izin alınması gereğini hatırlatmıştır.¹⁶¹⁴ Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Aleandrette 1934-1939)*,” adlı raporunda yaşananları şöyle

¹⁶¹⁰ Bazantay, *Conflic De Nationalite*, a.g.m.s. 22.

¹⁶¹¹ Selçuk, a.g.e, s.80-81.

¹⁶¹² Sander Raporu için bakınız: Oran, *Türk Dış Politikası*, C.I.s.285-287.

¹⁶¹³ Pehlivanlı vd., a.g.e, s. 79-80.; Serhan Ada, *Türk –Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu(1918-1939)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.; Kaya, Gündüz(ed.), s.173

¹⁶¹⁴ Ada, a.g.e.s, 129.

anlatmaktaydı:¹⁶¹⁵ “Antakya Halkevi'nin görevlileri de sürekli olarak ikinci derece seçmenleri ile istiarelerde bulunuyorlar ve bu kişilerdeki tereddütleri gideriyorlardı... Sancağın bağımsızlığı için görev yapan Halkevi komitesi tarafından bütün Türklere endişe etmemeleri gerektiği ve gözlemcilere Sancak bölgesindeki Türk toplumunun ne kadar önemli olduğunu gösterecek çalışmalara hemen başlanması gerektiği açıklaması yapıldı... Bunun yanı sıra, Hatay'ın bağımsızlığı için çalışan Halkevi ve diğer taraftaki Arap Birliği grupları, büyük bir çalışma içine girerek, kendi tezlerini kanıtlamaya yarayacak tarih, arkeoloji, demografi, çalışma hayatı, dil kökenleri gibi konularda broşür hazırlıyorlardı. Bu arada her iki grubun içinde gruplaşmalar ortaya çıkmaya başladı. Kemalistlerin toplandığı Halkevi içinde bulunan toprak sahibi ağalar yeni bir grup teşkil etmeye yöneldi. Diğer tarafta Araplar içinde ise Milli Hareket Ligine karşı Arap vekilleri grubu ortaya çıktı. Ermeniler arasında ise Arapları ve Türkleri tutan gruplar ile Suveydiye'de mevcut rejime başkaldıran Cebel Musa isimli bir isyancı grup mevcuttu.” Toplum âdete ikiye bölünmüş, bu ortamda çatışmalar kaçınılmaz bir hal almıştır.

MC, Sancak'ın bağımsızlığını kabul ettikten hemen sonra CHP ve Halkevlerine karşı 1937'de Arap milliyetçilerinin öncüsü Zeki El Arsuzi öncülüğünde “*Usbet'ül Amel-il Kavmi*”, yani Arap Aksiyonlar Ligi (League of National Action) anlamına gelen ve insanlar tarafından “*Usbeciler*” ya da “*Urubeciler*” olarak adlandırılan bir grup kurulmuştur. Bu gruba Ermeniler de katılmıştır. Fransız ve Suriye yardımıyla bu gruba ait El Urube¹⁶¹⁶ adlı gazete çıkarılmış ve Suriye, Hatay Araplarını halkevlerine karşı örgütlemeye çalışmıştır. Arsuzi'nin rehberliğinde çıkan El Urube ile Kemalistlerin Yenigün'ü, Rum Ortodoks

¹⁶¹⁵ Pierre Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D'Alezandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> s 19-24.(04.11.2012).

¹⁶¹⁶ 30 Ekim 1937'de Esseyit Suphi Zahhur tarafından Antakya'da çıkarılmıştır. Bu gazeteye karşı Beyrut ve Halep'ten 2 gazeteci getirilmiş, Antakya'da olan Corc Medeni de bunlara katılmış ve “ El Yevmil Cedid- Yenigün” adlı Arapça gazete çıkarılmıştı. Bkz: Çelenk, **a.g.e**, s.82., Keith Watenpauh, “*Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis and The Formation of Modern Arap Nationalism in Syria*”, **International Journal of Middle East Studies**, v. 28, n. 3 August, 1996, s.370.

Kilisesi'nin yanındaki aynı matbaadan çıkmıştır.¹⁶¹⁷ Böylelikle halk arasında kutuplaşmalar ve çatışmalar kaçınılmaz hale gelmiştir.¹⁶¹⁸

1937'de Arapların önemli derecede Türklere ve onların kuruluşlarına karşı örgütlendiklerini görmek mümkündür. Bu bağlamda “*Antakya Araplık Kulübü (Nadi al Uruba)*”, “*Antakya Güzel Sanatlar Kulübü (Nadi al Fünun Al Jamilah)*,” “*Antakya Alevi Diriliş Okulu (Maktab al-Nandah Al Alawiyah)*”, “*Arap Diriliş Okulu (Maktab al-Nandah Al-Arabiyyah)*” kurulmuştur.¹⁶¹⁹ Sosyolog Fichte'den etkilenen Arsuzi, kitlelerin eğitiminde ulusal kimliğin inşasına önem vermiş, pratikte de bu doğrultuda Arapça konuşan halkı Arap ulusal kimliği etrafında örgütlemeye çalışmıştır.¹⁶²⁰ Daha sonra Fransızlar, “Usbet'ül Amel'il Kavmi” teşkilatını ilga ederek yerine “*El İttahat*” namı altında bir teşekkülün kurulmasına ve bunun başına da Hasan Cabbara'nın getirilmesine karar vermişlerdir. Her nahiye ve köyde bu teşekkülün bir şubesi açılarak, Suriye'den getirilecek öğretmenlerle buralarda halka ders vermek bahanesi ile toplantılar yapılmıştır.¹⁶²¹ Propaganda için Hatay Arap köylerine gönderilecek muallimleri Halep'te Necmettin Vafi başkanlığında bir komisyon seçmiş, iki kafiye olarak gönderilecek 150 öğretmenin başında Halep Spor Teşkilatı Şefi Neşet Verrak'ın yer almıştır.¹⁶²² Yine Arap birliğini gerçekleştirmeye çalışan Sancak Mutasarrıfı Hüsnü Barazi, Yüksek Komiserliğe vekâlet eden Domenk'i ikna ederek Türk halkevlerini kapatması için baskı yapmıştır.¹⁶²³ Geç kalınmış bir örgütlenme beraberinde çatışmaları getirmiştir.

Arap milliyetçileri Cenevre kararının ardından, 1937'de Antakya'da Usbet'ül Amelil Kavmi kongresini toplamış, bu kongreye Samandağlılar ve Harbiyeliler (Arap Alevilerinin yoğunlukta yaşadığı yer) katılmamıştır. Kongreye, Usbeciler ve

¹⁶¹⁷ Watenpaugh, **a.g.m.**, s.370.

¹⁶¹⁸ Dalal Arsuzi-Elamir, “*Zeki al Arsuzi and Syrian-Arab Nationalism In The Periphery: The Alexandretta Crisis Of 1936-1939*”, Beirut texte und studien, Band 96, s. 315. http://www.arsuzi-elamir.de/projekte/zaki_alarsuzi_and_syrian_arab.pdf Çelenk, **a.g.e.**, s.82-83.; Ayrıca bkz: Umar,**a.g.e.**, s.498.

¹⁶¹⁹ Elamir, **a.g.m.**, s.320.; Keith Watenpaugh, “*Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis and The Formation of Modern Arap Nationalism in Syria*”, **International Journal of Middle East Studies**, v. 28, n. 3 (August, 1996),s .375.

¹⁶²⁰ Watenpaugh,**a.g.m.**, s.365.

¹⁶²¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-18-c, D 74-1, F 18-16.

¹⁶²² **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-18-c, D 74-1, F 19-21.

¹⁶²³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-18-c, D 74-1, F 21-28.

Kuseyir köyündeki Araplar iştirak etmişlerdi. Toplantının temel amacı, Cenevre antlaşmasına karşı bir blok oluşturup, Sancak'ta Arap propagandasını yapmaktı. 4 Temmuz'da verilen kararda, Sancak'ın Araplığını muhafaza etmek için ayda bir toplantı yapılması öngörülmüştür.¹⁶²⁴ Yine Abdurrahman Şebender tarafından Şam'da kurulan, "*Tanzimülkavim*" adlı cemiyet Hatay'da Araplık propagandasının artırılması için faaliyette bulunmuştur.¹⁶²⁵ Aynı zamanda, Vatani Partisi yayın organı olan El Kabes gazetesi, İskenderun Sancağı'nın bir Arap şehri olduğunu ve buranın Suriye'ye verilmesi yönünde diğer Arap ülkelerinden destek verilmesi gerektiğini belirtmişti.¹⁶²⁶ Arap milliyetçileri halkevlerine karşı faaliyetlerini hızlı bir şekilde sürdürmüşlerdi. Reyhaniye'ye giden Üsbet'ül Amelil Kavmi mensubu olan Rum genci Nedim Verd, Arap halkını toplayarak onlara Suriye Hükümeti'nin durumundan ve hükümetin onları desteklediğinden bahsederek, bu bölgede kulüp açılmasını istemişti. Polis tarafından kapatılan Dörtayak'taki Üsbet'ül Amelil Kavmi Kulübü kapısının mührü sökülümüş, toplantılara tekrar devam edilmiştir.¹⁶²⁷ Sancak'ta çıkan El Liva gazetesi, Arap Kulübü'nün yaptığı toplantıda, Arap halkının kalkınması için mali düzenlemeler yapılması, bir propaganda ve kültür kulübünün tesis edilmesi yönünde kararlar aldığını belirtmiştir. Köylere istihbarat büroları kurulacağı, günlük gazetelerin, haftalık mecmuaların bu bürolara gönderileceği, halka Arap tarihini öğretmek üzere şehirlerde ve köylerde kültür kulüplerinin kurulacağını dile getirmiştir. Sancak'taki Arapların Suriye'deki liselerde ve üniversitelerde okutulması yönünde teşebbüse geçileceğini iddia etmiş, bölgede Arap bankasının kurulacağı, otel ve garajların yapılacağı vurgulanmıştır.¹⁶²⁸

Cumhuriyet gazetesine beyanda bulunan Zeki El Arsuzi, Sancak Araplarının, Arap milliyetçiliğine Suriye milli hissinden daha fazla bağlı olduğunu, hiçbir Arap ülkesinde bizim Araplığa bağlı olduğumuz kadar bağlı olmadığını söylemiştir. Suriye liderlerinin bir ikisi hariç, diğerlerinin kukla olduğunu belirtmiş ve tahrikler olmazsa, Sancak'taki Araplarla Türklerin bir arada yaşayabileceğini dile

¹⁶²⁴ **Yenigün**, 2 Temmuz 1937.

¹⁶²⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-C, D 74-1, F 19-13.

¹⁶²⁶ **Yenigün**, 1 Temmuz 1937.

¹⁶²⁷ **Yenigün**, 29 Haziran 1937.

¹⁶²⁸ **Yenigün**, 11 Temmuz 1937.

getirmiştir.¹⁶²⁹ Alınan kararları uygulamak isteyen Usbecilerin Affan Mahallesi'nde kulüp açma girişimi muhaliflerin tepkisine yol açmış ve çatışma çıkmıştır.¹⁶³⁰ Arapların, Türklere karşı birlikte hareket etme istemi özellikle bu dönemlerde artmıştı. Bu bağlamda, Bir Halep gazetesi, Usbet'ül Amelil Kavmi ile birleşen partilerin ortak kararını maddeler halinde şöyle sıralamaktaydı:

1. Sancak, Suriye vatanının bir cüzüdür.
2. Sancak Araplığı, ayrı düşüncelerine rağmen bir siyasi ve içtimai vahdettir ve aralarında taifi ve siyasi ayrı teşkilatlara müsaade edilmez.
3. Araplar, Suriye vataniliği bağları dairesinde diğer anasırıla yardım ve uzlaşma içinde çalışacaklardır. (Gazete, parantez içinde diğer anasırlardan maksat Türklerden gayrı anasırlar diyor.)
4. Sancak'ta her çalışma yukarıdaki üç madde esasında olacaktır.

Bu misakı imza edenler, mucibince amel etmeğe mukaddesatları üzerine yemin ederler.¹⁶³¹ Alınan kararlar basında da yankı uyandırmıştır. Özellikle Sancak'ta çıkan El Liva gazetesi, İskenderun Sancağı'nın, Suriye ve Arap olduğunu, Suriye ve Arap kalacağını belirtmiş, "*Sancak Suriye'nin parçasıdır.*" şeklindeki kongre kararlarını teyit etmişti. Bu yeminin dışına çıkanların, vatan haini ilan edileceği gazetede belirtilmiş ve Suriye Hükümeti'nden gerekli yardım istenmiştir.¹⁶³²

Remzi Siliöz, Arap kongresinin ardından halkevlerinin nasıl basıldığını anılarında şöyle anlatmıştır:¹⁶³³ " 9 Ağustos 1937 günü usbeciler, iş takip etmek üzere hükümete gelen bazı Türklere, hükümet konağında hücum ettiler. Bu haber derhal şehre yayıldı. Halk fena halde kızdı. Köprübaşında galeyana halinde idiler. Bu sırada, delegenin yanında gelmekte olan bir usbeci pataklandı. Bu hal karşı tarafın derhal ve silahlı mukabelesine sebep oldu. Polis ve jandarma ile kuvvetlenen usbeciler, Saray Caddesi'ni kestiler ve o civarda bulunan birkaç Türkü dövdüler. Tabiatıyla iki tarak arasında müvasele kesildi, çarşı kapandı. Halkevimiz, halka itidal ve sükûnet tavsiye ediyor ve hadiselerin devamına mani olmaya çalışıyordu.

¹⁶²⁹ **Yenigün**, 4 Temmuz 1937.

¹⁶³⁰ **Yenigün**, 24 Temmuz 1937.

¹⁶³¹ **Yenigün**, 4 Ağustos 1937.

¹⁶³² **Yenigün**, 6 Ağustos 1937.

¹⁶³³ Remzi Siliöz, "*Halkevi Nasıl Basıldı?*", **Yenigün**, 24 Mart 1944.

Çılgın usbeci çocuklar, bunun tamamen aksine olarak taraftarlarını tahrik ve tehciye gayret ediyorlardı. O gün akşama kadar iki taraftan da silah sesleri eksik olmadı. Şehrin giriş yerlerini ellerinde bulunduran usbeciler, köylerden gelen Türkleri gafil avlıyor ve yara, bere içinde bırakıyorlardı. Bu hal birkaç gün devam etti. Geçenlerde bu sütunda portresini çizmeye çalıştığımız usbecilerin en büyük muşevviki ve mesnedi idi. İşte bu hadiselerin devam ettiği günlerden birinde ve halkevimizin müted veçhile her sınıf halkla dolu olduğu bir saatte, bir çocuk, “Kolonel geliyor” diye haber verdi. Biz, önce mevki kumandanımızın, parti reisimizi ziyarete geldiğini ve günlerden beri şehirde asayiş bozan hadiseler üzerine görüşeceğini tahmin ederek telaş etmedik. Tam bu sırada süngü takmış bir Ermeni müfrezesi, küfürler savurarak halkevine daldı. Herkes üzerindeki silahı çiçek tarlalarının arasına, kanepelerine içine sakladı. Gelenler halkevinde bunları birer birer ve dikkatle aradılar; fakat kimsenin üzerinde silaha benzer bir şey bulamadılar. Çiçeklerin arasında dolaplardan ellerine geçirdikleri birkaç tabancayı aldılar. Halkevimiz o zaman ki parti reisi Gani Türkmen’in büyük evinde idi. Harem dairesi halkevi bürolarına selamlık kısmı da faal heyete tahsis edilmiştir. Askerler önce halkevi kısmına geldiler ve oradaki kalabalığı dağıttılar, her tarafı aradılar. Tam çıkacakları sırada, faal heyet kısmından bir zatın çıktığını görünce o tarafa hücum ettiler. İçtima halinde bulunan heyet azalarını da aradılar. Başkanın odasında bulunan muhabere evrakını müsadere edip gittiler. Halkevinin kapısını da mühürlediler.”

Yapılan propagandalar Arap milliyetçilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda hükümet konağına gitmekte olan Şeyh Maruf ve oğlu Abdullah, Usbecilerin hücumuna uğramıştır. Ayrıca Usbeciler, hükümet konağından çıkan Türklere hakaret etmişlerdir. Affan Mahallesi’nden ve Kuseyri Mustafa’nın evinden, Türklerin üzerine ateş açılmıştır. Saray Caddesi’nden Köprübaşı’na kadar silahlı çatışma nedeni ile çarşılar kapanmıştır.¹⁶³⁴ Dörtayak Mahallesi’ne ateş açılmış, köylerden gelen köylüler dövülmüş, Türklerden yaralananların sayısı 35’i bulmuştur.¹⁶³⁵ 1937-1938’de Araplar çok iyi şekilde örgütlenmiş, şehirde tedhiş edici faaliyette bulunmuşlardı.

¹⁶³⁴ **Yenigün**, 10 Ağustos 1937.

¹⁶³⁵ **Yenigün**, 11 Ağustos 1937.

Arap milliyetçileri özellikle Türkiye lehinde faaliyete geçen yerlerde baskılarını artırmışlardı. Bu amaçla Usbeci reisinin kardeşi Şehit, yanına aldığı iki kişiyle Süveydiye'deki Levşiye Kahvesi'ne gitmiş, kendilerine muhalif olanlara hakaretler etmiştir. Yine merkezden Süveydiye'ye adam gönderilerek Vadilcerep'te yollar kesilmiş, otomobiller taşlanmış. Çıkan çatışmada Usbecilerin lideri Şehid ve arkadaşları yaralı olarak Antakya'ya getirilmişlerdi.¹⁶³⁶ Türk Hükümeti, bu gelişmeler karşısında Hatay'da Türk nüfusunu artırma girişiminde bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye'den rey vermeye gelenler, ilk iş olarak halkevine müracaat etmişlerdir.¹⁶³⁷ 227 kişiden oluşan bir kabile, Türkiye'den gelerek büyük bir coşkuyla halkevinde karşılanmıştır. Gelenlerden öğrenildiğine göre yurda 6000 kişi daha geleceği belirtilmiştir.¹⁶³⁸ Gelenlerin ev ve yiyecek ihtiyaçları halkevlerince temin edilmiştir.¹⁶³⁹ Türk Hükümeti'nin örgütleyici ve yönlendirici etkisi seçim döneminde artmıştır. Özellikle Ermeni, Hıristiyanlarla bir takım muhalif kesim halkevlerinin, CHP'nin uzantısı olduğu ve iltihak amacı güttüğü söylemlerine engel olmak için halkevinden başka bir teşekkül kurulması istenmiştir. Bu teşekkülün adının da “*Sancağı Koruma Cemiyeti*” namı altında yeniden teşekkül edilmesi amaçlanmıştır. Cemiyet'in ilk kongresinin açılışının da Abdurrahman Mürsel tarafından yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁴⁰

Hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin girişimleri Hatay'da iç çatışmayı artırmıştır. Bu sebeple, Antakya Halkevi aynı zamanda Üsbet'ül Amelil Kavmi Kulübü, Kolonel ve Mesalih-i Hassa zabitanın öncülüğündeki askeri birlik tarafından aranmış, aramalarda bir sürü silah bulunmuş, liderler tutuklanmış ve kapatılmıştır.¹⁶⁴¹ Burdan Fransız istihbarat Zabiti tarafından alınan evraklar, Ankara'da bulunan Fransız Sefiri Ponsa verilmiştir. Bu gelişmelerin ardından El Liva gazetesi, bütün olanlardan Sancak Türklerini mesul tutmuş, halkevinde yapılan incelemede mühim

¹⁶³⁶ **Yenigün**, 28 Ağustos 1937. ; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 18-c, D 74-1, F 21-15.

¹⁶³⁷ Korunalp, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁶³⁸ **Yenigün**, 28 Aralık 1937.

¹⁶³⁹ **Yenigün**, 29 Aralık 1937.

¹⁶⁴⁰ Cemiyetin oluşumu ve kongre teklifini önerenler şu kişilerdi: Ortodoks Ardan Polaavarcı, Alevi Şeyhi Süleyman, Hayik Balyan, Kırıkhan'da Bion, Antakya Ortodoksları'ndan Dr. Alber, Süreyya Halef, Nafia Reisi Rasim. Bkz: **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 21-68.

¹⁶⁴¹ **Yenigün**, 17 Ağustos 1937. ; Uçman, İnci, **a.g.e.**, s.146; Shields,**a.g.e.**, 128.

miktarda silah ve belgeler ele geçirildiğini yazmıştır.¹⁶⁴² Bu olaydan sonra Abdülğani Türkmen, Selim Çelenk, Şükrü Balcı, Vedi Münir ve Fevzi Şemsettin Türkiye tarafına geçmişlerdi. Şehir âdete ikiye bölünmüş, Araplar dükkânlarını açarken, Türkler kapamıştır. Suriye Hükümeti'nin kısmi olsa da politikalarını destekleyen Fransız idarecileri aynı zamanda Zeki Arsuzi'nin eylemlerine son vermek istemiştir. Bu bağlamda Usbet'ül Amelil Kavmi lideri Zeki Arsuzi yakalanarak İskenderun'a gönderilmiş, bir kararla "*Nadi Uruba*" adlı kulüpleri kapanmıştır. Arsuzi'nin kardeşi Şehit, Nedim Verd ve arkadaşları, Arsuzi'yi götüren polis aracının önünü kesmişlerse de, Arsuzi'yi kurtaramamışlardır. Bunun üzerine Usbeciler, polis karakolunu basmışlardır.¹⁶⁴³ Arap ulusal kimliğin inşası için yapılan faaliyetler, beraberinde çatışmaları kaçınılmaz hale getirmiştir. Bütün bu gelişmelerden sonra Antakya Halkevi Başkanı Abdülğani Türkmen, Fransız Konolosu ile Turizm Oteli'nde görüşerek halkevinin açılmasını istemiştir.¹⁶⁴⁴ Halkevlerine nüfus kayıt işlemleri sırasında sürekli baskınlar düzenlenmiştir. Bu amaçla 6 Jandarma Türkiye'de bir cinayet işleyerek, Kırıkhan'a kaçan ve Türkiye hükümetince istenen bir katili aramak bahanesiyle halkevini basmıştır. Bu durum basına da yansımıştır. Basında Kırıkhan Halkevi'ne baskın yapıldığı ancak Türkiye kaçağı katillerin, Kürt aşiret reisi Koçonun mahiyetinde ve silahlı olarak gezdiği, "Omdino" adlı bir Kürt 5 sene önce Türkiye'de bir adam öldürerek, Hacılar mıntikasına sığındığını ve bu kişinin Kürt Koçonun himayesinde olmasına rağmen hiçbir şey yapılmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda bu olaylar yüzünden nüfus kaydının yapılamadığı ve hatta Türkiye'den gelenlerin müracaatları bir ay sonraya ertelenerek kayıt işlemlerinin sürünceme bırakıldığı vurgulanmıştır. Türkiye'den Hatay'a gelenlerin bazıları mesken sorunuyla da karşılaşmış, halkevleri bütün teşkilatlarını faaliyete geçirerek hiç kimseyi açıkta bırakmamak için çalışmıştır.¹⁶⁴⁵

Ankara'da Temyiz Mahkemesi'nde çalışan, daha sonra Hatay'a gönderilen¹⁶⁴⁶ İskenderun Halkevi Başkanı Hamdi Selçuk, bu dönemde Halk Partisi Umumi İdare Heyeti Rahmi Apakla faaliyete geçmiştir. Apak'ın Arsuz ve Beylan'a

¹⁶⁴² **Yenigün**, 24 Ağustos 1937.; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 21-12.

¹⁶⁴³ **Yenigün**, 14 Aralık 1937.

¹⁶⁴⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 21-13.

¹⁶⁴⁵ **Yenigün**, 31 Aralık 1937.; **Yenigün**, 29 Aralık 1937.

¹⁶⁴⁶ Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İstanbul, 1997, s.203.

gelişi, Türk halkı tarafından Türk bayraklarıyla, davullarla büyük coşkuyla karşılanmıştır.¹⁶⁴⁷

Selçuk, anılarında halkevlerinden Kurtuluş Partisi olarak bahsetmektedir. Temel amaçlarının öz Türk olan Alevileri, Türk listelerine yazdırmak olduğunu belirtmişti. Bu amaçla, Antakya ve Samandağ'da Cilli ve Gali ailesi ile birlikte Suphi Bedir, Şeyh Fazıl Tüleyli, Harbiye'den Fazıl Gabbuş ve birçok Alevi lideri halkevlerine yazılmıştır.¹⁶⁴⁸ Aynı zamanda kardeşi Cevdet Selçuk'un, köylere giderek Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴⁹ Bu faaliyetlere engel olmak üzere, Halep'ten İskenderun'a giden bir zat, Maliye Müdürü Genel Reisi Hasan Cabbar¹⁶⁵⁰ ile konuşmuş, bu zat Hasan Cabbar'ın İttihad-ı Vatani Cemiyeti'nden çekilerek, Hatay'ın Suriye nezdinde ajanslığına tayin edildiğini belirtmiştir.¹⁶⁵¹ Karşıt propaganda olarak Fransızların, Arap milliyetçilerini ve Ortodoksları desteklediğini, Alevi cemaatinden Hasan Cabbar adlı birini Maliye Reisi yaptığını ifade etmiştir. Özellikle Hasan Cabbar'ın verdiği direktifler, tüm nahiye müdürleri ve maliye tahsildarları tarafından yerine getirilmişti. Nahiye Müdürü İhsan Bey: *"Türk yazılan Alevileri sandık başında vurun ya da vurdurun."* şeklinde tehditler savurmuştur. Tescil muamelesinde, Eti Türklerinin Türk listesinde yazılmaları, İttihatçı ve Usbecilerin tepkisine yol açmıştır.¹⁶⁵² Usbeciler, Alevi ve Rum halkını korkutmak için: *"Türk çarşılarına gitmeyiniz, dükkânlarınızı Affan'a naklediniz. Sözümüzü tutmaz ve çarşılara inerseniz vaka çıkarır, başımızı ateşte*

¹⁶⁴⁷ Selçuk, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁶⁴⁸ Selçuk, **a.g.e.** s. 91-92.

¹⁶⁴⁹ İnan, **a.g.e.**, s. 211-213.; Ayrıca bkz: Çoşkun Topal, *"Sancak(Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyuna Etkileri"*, Trakya Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.11., S.2, Aralık, 2009, s.11.

¹⁶⁵⁰ 1898'de İskenderun'da doğmuştur. İptida-i ve tali tahsilâtını İskenderun'da Firerler Koleji'nde ikmal ederek İskenderun Filistin Bankası'na intisap etmiş 1916'da Bağdat Demiryolu Şomendoferiye intisap ederek sırasıyla Mersin, Tarsus, Adana ve Hamidiye ve mütarekeden bir ay evvel İskenderun istasyon memurluğuna tayin edilmiştir. Mütareke akabinde İskenderun'da teşkil eden İaş Kalemi Reisliği'ne, 919'da Maliye Muhasebe Kâtipliğine, 921 Hazine ve Tahsilât Reisliği'ne 928'de Maliye Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve ve 923'ten beri Beyrut'ta Yüce Komiserlik nezdindeki mali komisyon ve müsaliş müştereke komisyon azalığı ile İskenderun Ziraat Bankası meclis idare reisliği, Maarif Murakıp ve Meclis İdare Reisliği, Türkiye ve Suriye daimi hudut komisyonu azalığı vazifelerine haiz bulunmaktadır. Fransızca, Arapça, Türkçe lisanlarına vakıftır. Bkz: Tarık Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**,s.7.

¹⁶⁵¹ **Yenigün**, 22 Şubat 1938.

¹⁶⁵² **Yenigün**, 7 Mayıs 1938.

yakarız.” şeklinde propaganda yapmıştır.¹⁶⁵³ Bütün engellere rağmen, Dört Yol’da yaşayan 12 Alevi, halkevini ziyaret etmiş, Türklerle Alevilerin birlikte hareket etmelerinin memleketin refahına olacağını belirtmişlerdi.¹⁶⁵⁴ Konumuz açısından önemli olan halkevlerinin amaçları Zeki Arsuzi tarafından açıklanmıştır. Bu bağlamda 5 Ocak 1938’de Yenigün gazetesi yazarı Kemal Sülker “*Arsuzi ile Mülakat*” adlı yazısında, Arap milliyetçilerinin öncüsü Zeki el Arsuzi ile yaptığı röportajı yayımlamıştı. Arsuzi, Türkiye hükümeti tarafından kurulan Halk Partisi ve kuruluşlarının (Halkevleri), Sancak’taki Türkleri Şam’ın istibdadından kurtarmak için değil de Sancak’ın kendisine ilhakını istediği için kurmuş olduğunu, hükümetin bu suretle güney hududunu belirlemek istediğini belirtmiştir. Ayrıca kuruluşların kişisel menfaatler uğruna kurulduğunu dile getirmiştir.¹⁶⁵⁵ Ancak bu söylemleri teyit etmeyen Avukat Vedi Karabay¹⁶⁵⁶ ise Halk Partisi’nin, Cenevre antlaşması dâhilinde Arsuzi’nin kardeşi Nesip Arsuzi’nin katılımıyla 1930 yılında kurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca İttihad-ı Anasırı Partisi’nin, Sancak’ın ve rejimin aleyhinde çalıştığını, Halk Partisi ve kuruluşlarının merkezle (Türkiye hükümeti kastedilmekte) olan bağlılığını ve bu bağa sadık olanların kuruluşlarda yer aldığını ifade etmiştir.¹⁶⁵⁷ Karşılıklı verilen demeçler, Arap milliyetçileri ile Türk milliyetçileri arasında yaşanan rekabeti sergilemektedir.

Yaşanan olaylardan Zeki El Arsuzi ve arkadaşları sorumlu tutulmuş, Fransız idaresi tarafından yakalanan Arsuzi ve arkadaşlarına altışar ay hapis cezası verilmiştir.¹⁶⁵⁸ Selçuk, anılarında Fransızlar ile Türkler arasında yaşanan gerginliği şöyle belirtmekteydi: “...Biz halkevinde köylerden gelenlerin nüfus kayıtları işlerini

¹⁶⁵³ Yenigün, 29 Ağustos 1937.

¹⁶⁵⁴ Yenigün, 8 Haziran 1937.

¹⁶⁵⁵ Kemal Sülker, “*Arsuzi ile Mülakat*”, Yenigün, 5 Ocak 1938.

¹⁶⁵⁶ 303 Rumi tarihinde Antakya’da doğmuştur. Rüştüye tahsilini Antakya’da ikmal ettikten sonra Arabi ve farsî tahsil etmiş, 324’te Harim kazası tapu memurluğu iki sene orda hizmetten sonra istifa ederek, Halep adliye encümeninde imtihan vererek icra vekaleti mezuniyeti almıştır. 331 senesinde Antakya İdadesi, muallimliğine tayin edilmiş, aynı tarihte Antakya tapu ve hazine vekâletine verilmişti. 333 tarihinde Halep Tapu Müdür Muavinliğine tayin edilmiş, Hükümet-i Arabiyenin ilanı tarihinde Alevi Devleti Tapu Müdürlüğü Vekâleti’ne verilmiş, 923 Miladi tarihinde Alevi Devleti Tapu Müdür Umumluğuna tayin edilmiş, 925’te istifa ederek, Antakya’ya avdet etmiş ve bir sene sonra Antakya Lisesi son sınıfları felsefe, iktisad, hukuk profesörlüğüne tayin edilmiş, avukatlıkla profesörlüğün birleştirilemeyeceği kararı ile avukatlığa başlamıştı. 1928 Umumi intihaplarında Antakya mebusluğuna adaylığını koymuş ve halkın coşkun arzusuna rağmen kendisinin intihap yoklamasında nüfus kaydı çıkmadığı bahanesiyle namzedliği kabul edilmemiştir. Nişanları yoktur. Fakat Lazkiye halkının şükranı olarak kendisine bir altın kalem verilmiştir. Mümtaz, a.g.e. s.58.

¹⁶⁵⁷ Yenigün, 6 Ocak 1938.

¹⁶⁵⁸ Vahdet, 19 Ocak 1938.

kontrol ediyorduk. Halkevinde zabıta memurları ve amirleri vardı, bunlar sivildi. Bunlardan biri büyük bir heyecan içinde telaşla Halkevi salonuna girdi. Sahilde Türklerin şapkaları yırtılıyor, Türklere ateş ediyorlar, dedi, bu heyecanlı haykırış Halkevi bahçesinde ve salonunda bulunan bine yakın halkı şiddetli bir surette tahrik etti.” Bu olayın ardından, orada bulunan kalabalık ellerine sopa alarak sahile doğru yürümüştür. Bu sırada kendilerine ateş açan kalabalığı Fransız askerlerine şikâyet eden Selçuk, Fransız askerlerinden hiçbir karşılık gelmediğini belirtmiştir. Halkevine dönen Selçuk, yaşananları bir rapor halinde, Ankara ile irtibat halinde olan, Döryol’da bulunan Erkinlik Cemiyeti Umumi Reisi Tayfur Sökmen’e bildirmiştir. Ankara’dan gelen haberde, seçimlerin protesto edilmesi ve seçime girilmemesi emri halkevine gelmiştir.¹⁶⁵⁹

Türklerin hamlelerine karşılık, Arap ulusal kimliği etrafında örgütlenme hız kazanmıştır. Bu bağlamda İttihad-ı Anasırı Cemiyeti rağbet görmeyince, İttihad-ı Vatani’ye olarak adını değiştirmiş, İskenderun, Antakya ve Reyhaniye’de şubeler açmaya başlamıştır.¹⁶⁶⁰ İttihatçılar Reyhaniye’de tahsildar Yusuf Garip, İsmail Maruf, Abdo İlyas ile Antakta Kâtibi adli Sadık Maruf ve belediye azasından Selim Huri öncülüğünde toplanmıştır. Alınan kararla Vatani Kulübü’ne yazılanlara 10 lira ve bir tabanca verilecek, hükümet işlerinde kolaylık sağlanacaktı.¹⁶⁶¹ Aynı zamanda bu kişiler kaymakam, nahiye müdürleri ve jandarma ile hareket ederek, Türkler üzerinde tedhiş faaliyetinde bulunmuşlardır.¹⁶⁶² Bu bağlamda Fransızların desteğini alan Araplar, Ermeniler halkevlerine karşı birleşerek hareket etme girişiminde bulunmuşlardır. Ayrıca kulübe üye olanlara hükümet işlerinde kolaylık sağlanması kulübün devlet dairelerinde ne kadar etkili olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Kuşkusuz hem Türk hem de Suriye Hükümeti devlet dairelerinde etkili olamak için mücadele etmişlerdi.

4 Nisan 1938’de İskenderun’daki İttihad-ı Vataniye Partisi merkez binasına, siyah ve beyaz renkler üzerine İttihad-ül Vatani cümlesi yazan bir bayrak çekmiştir.

¹⁶⁵⁹ Selçuk, **a.g.e.**, s.103.

¹⁶⁶⁰ Reyhanîye şubesini; Şahin Cebbara, Edvar, Kırıkhan Belediye doktoru Liyon Minasiyan, Reyhanîye Ermeni papazı, Dr. Alber Beyluni, maliye tahsildarı Yusuf Garip, polis memuru Davut, Harim ağalarından Ali Bermada, Ahmet Mustafa Bermada, Reyhanîye körlerinden Şeyh Cuma, birkaç Rum Ortodoks gençleri açmıştır. Bkz: **Yenigün**, 2 Şubat 1938.

¹⁶⁶¹ **Yenigün**, 3 Şubat 1938.

¹⁶⁶² **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 64-1.

Tayfur Sökmen, bu durumu Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya bildirmiştir. Bunun üzerine hükümetten gelen telgrafta, İttihad-ı Vataniye Partisi'nin bayrağı indirmediği takdirde, gerek halkevlerinde gerekse de Türk evlerinde Hatay bayrağının çekilmesi ve kati suretle indirilmemesi istenmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, olayların büyümesini engellemek için iki polis memurunun bayrağı indirttiği, İskenderun Halkevi Yazı İşleri Şefi Cevdet Selçuk tarafından hükümete bildirilmiştir.¹⁶⁶³ Bazantay, *Conflit De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D'Alezandrette 1934-1939)*," adlı raporunda yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹⁶⁶⁴ “Fransızlara göre Sancak bölgesinde de Suriye bayrağının çekilmesi gerekmektedir. Sancağın Halkevi yöneticileri ile Türk gözlemciliği Ankara'dan verilen emre itaat ederek, Suriye bayrağının Sancak'ta çekilmesinin organik statü ile tezat olacağı ve Türkiye'nin milli duygularını zedeleyeceğini ifade ederek, hiçbir şeyin bağımsız Antakya bayrağını dalgalandırmalarının önüne geçemeyeceği bildirildi.”

Özellikle seçim öncesinde ve sırasında yaşananları, MAH (Milli Amale Hizmeti) teşkilatına bildiren, Yenigün gazetesi yazarı Selim Çelenk ve Tayfur Sökmeni.¹⁶⁶⁵ Seçim döneminde yaşanan gelişmeler halkevleri aracılığıyla Türkiye Hükümeti'ne iletilmekte, merkezden gelen emirler doğrultusunda önlemler alınmaktaydı. 1938 yılının Mayıs ayında Fransız ve Suriye yanlısı Usbetu'l Ameli-i Kavmi (Usbeciler) Partisi, İttihad-ı Vatani Partisiyle birleşerek, “*Cephe-i Müttehide-i Vataniye*” adıyla faaliyete geçmiştir. Öte yandan seçim komisyonu da tarafsızlığını yitirerek, Türkler aleyhinde yapılanlara sessiz kalmıştır.¹⁶⁶⁶ Konuralp, yaşananları şöyle dile getirmekteydi:¹⁶⁶⁷ “*Kuseyir Köyü'nde bir seçim sandığı vardı. Bu civar Arapları ellerinde her türlü silahlar, Türkleri sandık başına sokmuyorlardı. O*

¹⁶⁶³ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi:** IV-18-C.D:74-1.F:23-49-50-51 ve 27-7-8-10-11-22-23-24-40-41 Aktaran; Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.166.; Ayrıca bkz: Burhan Şahin, “*Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi(1936-1939)*”, **Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi**, , C.16, NO.2, Ekim 2008, s.610.

¹⁶⁶⁴ Pierre Bazantay, *Conflit De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D'Alezandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> s.25-31.(04.11.2012)

¹⁶⁶⁵ Milli istihbaratın, Ankara ile Hatay arasında nasıl sağlandığı için bkz: Sökmen, **a.g.e.**, s. 93-96; Ayrıca bkz: Abdullah Muradoğlu, “*Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi*”, **Yarın**, (Mayıs, 2002).**BCA.** 490.1.0.0, Yer no: 302.1225.2.

¹⁶⁶⁶ Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.82.; Duran, **a.g.e.**,s.126

¹⁶⁶⁷ Konuralp, **a.g.e.**, s.155.

sandığa da (Kuseyri Köyü) Dr. Vedi Bilgin nezaret ediyordu. Doktor bakmış ki Türkler sandık başına sokulmuyor. Derhal orda ki Türklerden 40-50 kişilik bir sopalı grubu Araplar üzerine hücumla geçirmiş...” Özellikle bölgede yaşayan Alevilerin “ Eti Türkü” olduğu (ki bu propagandanın yapılmasını Atatürk, Tayfur Sökmen’e bildirmiştir.)¹⁶⁶⁸ ve Türkiye’nin ayrılmaz bir bütünü olduğu yolunda yapılan çalışmaların sonucunda, Alevilerin Türklerle işbirliği yapma girişimi, Alevilerin üzerindeki baskıların artmasına neden olmuştur. Aleviler yapılan birçok tehdit ve baskı karşısında, halkevlerine başvurarak himaye talebinde bulunmuşlardı.¹⁶⁶⁹

Dr. Vedi Bilgin, Türkiye lehinde çalıştığı için Sancak idaresi tarafından tutuklanmıştır. Bütün uğraşlar sonucu, Dr. Vedi Bilgin mahkemece serbest bırakıldığında, binlerce kişi tarafından alkışlanmış, omuzlara alınarak İskenderun Halkevi’ne götürülmüştür.¹⁶⁷⁰ Mayıs ayında hem Türkiye hükümeti hem de Fransız idarecileri seçim sandıklarına müdahale etmiştir. Alevilerin halkevlerinin faaliyeti doğrultusunda, Türk listelerine yazılmaları Hatay’da çatışmaların şiddetlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler ışığında 4 Mayıs 1938’de Yenigün gazetesi “Şehirde Müthiş Bir Seylab Felaketi Oldu” başlığı altında, Usbeciler ile İttihatçıların, aynı zamanda Nesip Arsuzi ve Hasan Cabbar’ın İskenderun’da yaptıkları olayları şöyle belirtmekteydi:¹⁶⁷¹ “Dün İskenderun’da başlayan ilk tescil muamelesini yaptıran Eti Türk kardeşlerimizden yüzde altmışının Türk listesine yazılması üzerine yeise düşen Usbeciler, İttihad-ı Vatani mensupları bu sabah İskenderun’da güya bir ihtilal çıkarmaya yeltenmişlerdir. Telefonla aldığımız haberin kısacası tafsılatı şudur: Bu sabah 9’da Usbecilerle İttihatçılar, İskenderun’da İstanbul Oteli civarında toplanarak tabancalarla, gelip geçen Türklerin üzerine ateş etmeğe ve şapkalarını yırtmaya başlamışlardır. Bunun üzerine şehirde bir panik başlamış ve çarşılar kapanarak herkes evine çekilmişti. Bu sırada İttihadı Anasır Kulübü’nün balkonundan da Türk halkının üzerine ateş edildiği görülmüştür. Hadise mahalline jandarmaların geldiğini gören Usbecilerle İttihatçılar kaçmışlar ve izlerini

¹⁶⁶⁸ Gündüz, Kaya(ed.), **a.g.e.**, s.159.

¹⁶⁶⁹ **BCA.**(030.10.223.504.10)-402.144, **BCA.**(030.10.223.505.10), 402, 206’dan aktaran bkz: Pehlivanlı vd., **a.g.e.**, s.90; Savcı, **a.g.t.**, s. 82.; Yusuf Sarıncay, “Atatürk’ün Hatay Politikası(1936-1938)” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S.34, C XII, Mart 1996.

¹⁶⁷⁰ **Yenigün**, 14 Nisan 1938.

¹⁶⁷¹ **Yenigün**, 4 Mayıs 1938.

kaybetmişlerdir. Üç Türk yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Şehir derhal askeri kordon altına alınmış ve hadiseyi çıkaranlar takibe başlanmıştır”.

Fransız idarecileri, Hatay’da Arap nüfusunu artırmaya çalışmıştır. Bu amaçla her seçmenin doğuş itibariyle mensup olduğu cemaate yazılması istenmiştir.¹⁶⁷² Özellikle Hatay nüfusunda olmayanlar, Hatay nüfusuna kaydedilmeye çalışılmıştır. Oysa Hatay nüfusuna kayıtlı olabilmenin koşulu, Suriyeli olup da Hatay’da yaşayanlar için geçerli olmasına rağmen bu koşula riayet edilmemiştir. Fransızlar tarafından kaymakamlığa getirilen, aynı zamanda Hoybon Cemiyeti’nin kâtip umumlüğünü yapan, Sancak Kültür İdaresi’nde bulunan Kürt Memduh Selim, Lübnan nüfusuna kayıtlı olmasına rağmen, Hatay nüfusuna kaydedilmiştir.¹⁶⁷³ Aynı zamanda Selim, Halep’te bir takım kaçaklarla birleşerek bir komite teşkil etmiş, Hatay ve Türklük aleyhinde faaliyette bulunmuştu. Hoybun Cemiyeti’ni diriltmek için Beyrut, Cezire, Cerablus, Kürtdağı ve Şam arasında seyahatler yaparak birtakım kişilerle görüşme yapmıştır.¹⁶⁷⁴

Bu dönemde Fransızlar, Türkler lehine çalışan Aleviler üzerinde baskı uygulamakta aynı zamanda Ermenileri silahlandırmaktaydı. Silahlanan Ermeniler, Antakya Halkevi’ni basmışlar, hükümet konağında bir Türk gencini öldürmüşlerdi. Buna karşılık Fransızlar da Hatay’daki Çerkezleri, Arap listesine yazdırmakta, Hoybun Cemiyeti’ne bağlı Kürtleri bölgeye gönderip, Türkler aleyhinde propaganda yaptırmaktaydılar. Fransız jandarmaları, Türkiye ve Türklük lehinde faaliyet gösteren halkevlerine sürekli baskınlar düzenlemekteydi. Nitekim 26 Mayıs 1938’de Reyhanlı’da Türklerle Araplar arasında kavga çıkmış, Fransız Yüksek Komiseri

¹⁶⁷² Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara, 2005, s.288

¹⁶⁷³ **Yeniğün**, 7 Mayıs 1938. Ayrıca düşmanla işbirliği yaptığına yönelik mektupta şunlar yazılmaktaydı: Aziz Hüsam Bey! Biraz evvel size bir mektup daha göndermişim. Bu mektubu şimdi bir luzum üzerine yazıyorum. Şimdi Halep’ten gelen bir arkadaşımız, Halep Valisi ile görüşmüş... o taraftan buraya gelecek bütün arkadaşlarımızın vesaiti nakliyesini siz temin edeceksiniz. Bunu Cemal Bey’de söyledi. Artık bu iş himmetinizle müemmindir. İkincisi: Afrinde Belediye çavuşu Ferho vardır. Ferho’nun vasıtasıyla Dril isimindeki adamı bulunuz. Bu Dril emrinizde çalışacak bize gelecek adamları ihzar edecektir. İnşallah yarından itibaren bu iş muntazam devam eder. Fevkalade güç ve intizam lazım. Her otobüs bize adam getirmelidir. Yalnız sizde bir daha intizamla münasebatta bulunurum. Cenab-ı Hak tevfiyatını ihsan etsin. Bkz: **Atayolu**, 10 Haziran 1938.; Özellikle Hoybun Cemiyeti ve Ermenilerin Suriye’nin kuzeyindeki faaliyetleri Türkiye’nin dikkatini çekmiş, sınır bölgelerine yerleştirilen tahminen 70.000 civarındaki Ermeni’nin sınırdan uzaklaştırılmasını 1930 yılından beri Fransa’dan talep etmiştir. Bkz: Yusuf Sarınoy, *”Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”*, **AAMD**, S.40, C.XIV, Mart 1998.

¹⁶⁷⁴ **Hatay**, 15 Aralık 1938.

Roger Garreau bu kavgayı bahane ederek, Reyhanlı Halkevi'ni basmıştır.¹⁶⁷⁵ Araplar halkevinin kapısını kırmış, içeri girerek kilitli dolapları parçalamışlar CHP'ye ait nüfus ve seçim evraklarını almışlardı.¹⁶⁷⁶ Bu olaylar üzerine, halkevlerine çıkan yollarda, köşe başlarına baskınları haber vermek üzere nöbetçiler konulmuştur.¹⁶⁷⁷

Reyhanîye Halkevi Reisi İhsan Mürsel, Dört Yol Emniyet Amirliği'ne yaşananları raporlamıştır. Rapora göre, seçime katılmak isteyen 10 kişi tutuklanmış ve bunlardan dört şahsın evi aranmıştır. Bölgede baskıların arttığı raporda yer alan önemli unsurlardan biriydi.¹⁶⁷⁸ Şehirde şiddet almış başını götürüyordu. İskenderun ve diğer mıntikalarda olduğu gibi Usbecilerin lideri Zeki Arsuzi, İttihad-ı Vataniye lideri Alber Beyluni, Sadık Maruf Cilli doğrultusunda hareket eden Suriye yanlısı Araplar, Harbiye'de yollara pusu kurarak otomobillere ateş açmışlardı. Aynı gün Usbeciler, Saray Caddesi'ne ateş açarak üç Türkü öldürmüşlerdi.¹⁶⁷⁹ Hatay'da yapılan seçimleri Türklerin çoğunlukta olarak kazanması ve fazla sayıda milletvekili çıkarmaları, Hatay'ın merkez ve ilçe halkevlerinde büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu bağlamda 26 Ağustos 1938 tarihinde Tayfur Sökmen Hatay sınırına yaklaştığında onu Hatay Halk Partisi Genel Başkanı, İskenderun, Beylan, Kırıkhan ve Reyhanîye Halkevleri heyetleri karşılamıştır. Sökmen, İskenderun Halkevi'ne geldiğinde onu halkevi izcileri karşılamış ve halkevi kapısına kırmızı yazı ile beyaz zemin üzerine yazılmış olan "*Hoş Geldiniz, Hatay'ın Kahraman Evladı*" adlı yazı asılmıştır. Halkevine Türk ve İran Konsolosu gelerek, Sökmen'e hoş geldinizde bulunmuşlardır. Sökmen, burada 15 dakika kaldıktan sonra Beylan'a geçmiştir. Beylan Halkevi namına Bayan Hatice Garipoğlu, Sökmen'e bir çiçek buket takdim ederek, "Atatürk'ün çocuğu" Beylan halkı seni saygı ile selamlar demiştir. Daha sonra Antakya'ya gelerek, Turizm Otel'i'ne (Bugünkü Ata Koleji) yerleşmiştir.¹⁶⁸⁰

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuş, Atatürk'ün ölümü ardından İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Bir kültürel kurum olarak halkevleri

¹⁶⁷⁵ Pevlivanlı vd., **a.g.e.**, s. 81-82.; Adnan Sofuoğlu, "*Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 62, Cilt: XXI, Temmuz 2005.

¹⁶⁷⁶ **Atayolu**, 26 Mayıs 1938.

¹⁶⁷⁷ Korunalp, **a.g.e.**, s.153.

¹⁶⁷⁸ **BCA**, 030.10.0.0, Yer no: 223.508.28.

¹⁶⁷⁹ **Atayolu**, 27 Mayıs 1938.

¹⁶⁸⁰ Mursaloğlu, **Sancak, Devlet...a.g.e.**, s.116-119.

yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla halkevlerinin 7. yıldönümü için Hatay'da zengin bir müsamere programı hazırlanmıştır. Devlet Reisi Tayfur Sökmen, Antakya, Reyhanîye, Kırıkhan, Beylan ve İskenderun'da konuşmalar yapmıştır. Milli bayrama iştirak eden ve Arapça konuşan halka anlaması için nutuk Mehmet Hasan Mardini tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir. Kırıkhan'da Sosyal Yardımlaşma Kolu üyesi Ermeni asıllı Hapet Balyan konuşmasında, Ebedi Şef Atatürk'ün eşsiz dehası ve sarsılmaz enerjisiyle kurulan halkevlerinin, bütün vatandaşlar tarafından Anavatan seviyesine yükselmek için el birliğiyle nasıl çalıştığını anlatmıştır.¹⁶⁸¹ Böylelikle halkevlerinin milli bütünlüğü sağlamada ne kadar önemli olduğu görünmektedir.

Hatay'ın kurtuluş davasında önemli yere sahip olan halkevleri, Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâpların bölgeye yayılmasında ve Hatay'daki olayların Türk Hükümeti'ne istihbarat edilmesini sağlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, İnönü döneminde de halkevleri aynı işlevi üstlenmişti. Halkevleri, birer siyasi-kültürel kurum olarak, propaganda faaliyetlerini örgütlemeye, eğitim-öğretim seferberliğiyle, 1939'un Haziran ayına kadar Türk Hükümeti'nin de direktifleriyle hareket etmiş ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında önemli roller üstlenmişti. 23 Haziran 1939'de Türk-İngiliz-Fransız ortak demecinin ardından, Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması, Hatay Halkevi'nde büyük bir heyecan yaratmış ve bir kutlama merasimi yapılmıştır.¹⁶⁸² 23 Temmuz'da Fransız askerlerinin Hatay'dan çekilmesiyle, bölge tamamen bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu bağlamda 1939 yılının Temmuz ayının başlarından itibaren Türkiye'nin her tarafından Hatay Halkevlerine telgraflar yağmıştır. Özellikle Kars vilayeti halkevi tarafından Hatay'ın kurtuluşu için bir miting düzenlenmiş, Kars Halkevi Başkanı Tayfur Sökmen'e gönderdiği bir telgrafta bu mesut hadiseyi kutlamıştır. Sökmen'de bu telgrafi Antakya Halkevi Başkanı Samih Azmi Ezer'e göndermiştir.¹⁶⁸³ Özetle ifade edilecek olunursa dış koşulların Türkiye lehinde olması, Türkiye Hükümeti'nin bölgeye Fransa ve Suriye'den daha fazla ilgi göstermesi, Hatay'ın Türkiye'ye katılım sürecinde büyük bir etken olmuştur.

¹⁶⁸¹ Reyhaniye, Kırıkhan, Beylan, İskenderun'da yapılan merasimler için bkz: **Yenigün**, 18 Şubat 1939.; **Yenigün**, 21 Şubat 1939.

¹⁶⁸² Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.133.

¹⁶⁸³ **Yenigün**, 10 Temmuz 1939.

3.3.3.3 Hatay'ın Türkiye'ye Katılımı Sonrası Halkevleri ve Halkodalarının Hızla Açılması ve Şubelerin Faaliyetleri

Bu bölümde yapılan araştırmalarda, Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonucu; sosyo-kültürel yönden toplumsal değişimi sağlamak, konferanslar, okuma-yazma kursları, piyesler yoluyla halka Türk kültürünü aşılama, Arap dilinin konuşulduğu yerlerde Türk dilini kullanmaya özen göstermek üzere halkevleri yoğun bir çalışma içerisine girmiş ve yeni halkevleri açılmış olduğu tespit edilmiştir. CHP Vilayet İdare Heyeti, vilayet dâhilinde bulunmayan kaza ve nahiye merkezlerinde birer halkevi açma kararı almıştır. Partinin temel amacı ve isteği, Alevi Türkler arasında milli kültür ve terbiyeyi yaymak ve kökleştirmek için tüm yetkililerin bölgeyle ilgilenmesiydi.¹⁶⁸⁴ Öncelikle manda döneminde faaliyet gösteren halkevi kapatılmış, Vali Konağı'nın yanına, Belediye Bahçesi'nin içine yeni bir bina yapılarak, halkevi yeni binada faaliyete geçmiştir.¹⁶⁸⁵ İlk olarak Dört Yol kaza merkezi, Hassa nahiye merkezi, Arap dilinin yaygın kullanıldığı Süveydiye'de, Harbiye'de halkevleri açma kararı alınmıştır. Arapçanın konuşulduğu Süveydiye'de öğretmenler, liman ve gümrük memurları, Harbiye'de seyyah ve ziyaretçilerin oldukça bir yekûn teşkil ettiği için buralara acilen halkevleri açılması istenmiştir.¹⁶⁸⁶ Vali Şükrü Sökmensüer de Alevliler konusu ile meşgul olarak, onları Türklüğe yaklaştırmak için çaba sarf etmiştir.¹⁶⁸⁷

Harbiye gibi hemen hemen tamamı Alevi Türklerle meskün Süveydiye merkezinde açılmış olan halkodası, parti idare heyeti ile beraber olarak kiralanmış bir binada çalışmaya başlamıştır. Bu doğrultuda gereken ilginin gösterilmesi, eksikliklerin tamamlanması için CHP'den yardım istenmiştir.¹⁶⁸⁸ Hatay'ın Türkiye'ye iltihakında önemli rol oynayan CHP'nin, iltihak sonrası Hatay'ın sosyo-kültürel dönüşümünde de önemli roller üstlendiğini görüyoruz. CHP ve onun kadrolu temsilcileri ile sıkı bir iletişimi, iltihak sonrası da sürdürülmüştür.

¹⁶⁸⁴ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁶⁸⁵ **Yenigün**, 8 Aralık 1939.

¹⁶⁸⁶ **Yenigün**, 14 Şubat 1940.; **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 926.726.2.

¹⁶⁸⁷ Bu amaçla Sökmensüer, Alevi ve Sünni mezarlıklarını da birleştirmeye çalışmıştır. Kız alıp verme geleneğinde, Alevi ocaklarında Türkçe konuşulmasını, Türklerle evlenen Alevi kadınlara da Türkçe öğretilmesini tedbiri almıştı. Bkz: İnan, **a.g.e**, s.121-125.

¹⁶⁸⁸ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2.

Halkevlerinin öncü kadroları, İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü 1940-1942 yılları arası CHP'yi bilgilendirmiştir. Suriye hududunda bulunan, uzun müddet yabancı işgalinde olan, Arap tesiri altında kalmış bölgede öz dilin, milli kültür ve duygunun insanlara öğretilmesi için özellikle Maarif Reisi Necdet Evrimer¹⁶⁸⁹ Antakya Halkevi reisliğine getirilmiştir. Ancak CHP'liler halkevinde birçok eksikliğin olduğunu Ankara'ya ileterek, halkevinin daha etkin çalışması için eksikliklerin giderilmesini Ankara'dan istemiştir.¹⁶⁹⁰ Bu bölgenin özel durumu düşünülerek, diğer bölgelere göre daha çok ilgi gösterilmesi gerektiği CHP raporlarında yer almıştır.¹⁶⁹¹ Aynı şekilde Suriye hududuna yakın olan, Arap kültürünün ve Arap dilinin etkin olduğu Reyhanîye'de halkevinin etkin çalışması için hükümet tabibi Dr. Selahaddin Akkaynek'in başkanlığa getirildiği; ancak mülki idarenin halkeviyle ilgilenmediği belirtilmiştir.¹⁶⁹² Örgütlenmedeki eksiklikler tespit edilerek CHP'ye iletilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar halkevlerine büyük bir destek vardı. Halkevi çalışmalarını daha aktif hale getirmek için idari heyetlerde değişime gidilmiştir. Antakya Halkevi Reisi Samih Azmi'nin de bulunduğu ortamda şube kollarına şefler seçilmiştir.¹⁶⁹³

¹⁶⁸⁹ CHP raporunda Evrimer'in seçiliş nedeni şöyle açıklanmaktaydı: "Hatay Maarif Müdürüdür. Çok kültürlü olan bu arkadaşımız halkevi reisliğine seçilmiştir. Diğer halkevlerine nazaran kendisinden daha verimli hizmetler beklenen Antakya Halkevinin yapılan çok güzel binası ve bu bina dâhilinde her şubenin çalışması için müsait yerleri ve kayıtlı oldukça mühim miktarda azası bulunduğu halde ne bir şube komitasının esaslı faaliyetini görmek ve ne de idare heyetinin memleketin kültürel işleri hakkında bir çalışmasına şahit olmak kabil olmamış ve halkevi muamelelerinin teftişlerinden elde ettiğim netice de bu kanaatimi teyit eylemiştir. Bu ahval karşısında bilgisi zayıf olan ve arkadaşları üzerinde nüfuzu bulunmayan eski halkevi reisi Samih Azmi'nin yerine bilhassa memleketteki münevver sınıfın sevgi ve itimadını kazanmış ve bunlar üzerinde otorite tesisine kadir olabilecek mevkiide bulunmuş olan bir zatın getirilmesini lazım ve zaruri bulduğumdan ve Vali Şükrü Sökmensüer de bu fikrimi teyid eylediğinden ve Antakya'da serbest meslek erbabı arasında istediğimiz evsafa partili bir arkadaş bulmak mümkün olmadığından ve iki lise bulunmak sureti ile adedi mühim miktara baliğ olan öğretmenleri halkevi çalışmalarına faal bir vasiyete koymak bakımından haiz olduğu amiriyet sıfatı da göz önünde bulundurulduğundan mumaileyh Rıfat Necdet Evrimer'in vilayet idare heyetine seçilmesi suretiyle halkevi reisliğine getirilmesini münasip bulduk. Seçimi iyi karşılanmıştır." Bkz: **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁶⁹⁰ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2

¹⁶⁹¹ **CHP Raporları için bkz: BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁶⁹² **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2

¹⁶⁹³ Şef olarak seçilen kişiler, şunlardan oluşmaktaydı: 1) Dil, Tarih ve Edebiyatı: Davut Zeki, 2) Güzel Sanatlar: Lütfü Altan, 3) Sosyal Yardım: Nüzhet Bilgin, 4) Spor: Hikmet Halil, 5) Halk Dershaneleri: Çakmaker, 6) Müze ve Sergi: Ruhi Teken 7) Neşriyat: Şükrü Balcıoğlu 8) Köycülük: İzzet Zekeriya'ydı. Azalar için de bkz: **Yenigün**, 6 Mart 1940.

Halkevlerinin şube ve kolları, 23 Şubat 1941'de açılmıştır. Ancak donanımı yetersiz olduğu için başta kitap olmak üzere çeşitli malzemeler, CHP Genel Sekreterliği'nden istenmiştir.¹⁶⁹⁴ 1944'te Payas İlkokulu Başöğretmeni Kazım Arkan CHP Yönetim Kurulu Başkanlığı'na telgraf göndererek, uzun yıllardır Türkiye ve Suriye hududu arasında sıkışmış kalan bu muhitin, cahil yöneticiler tarafından idare edildiği için Cumhuriyet'in nur ve ışıklarından yararlanamadığını bildirmiş, bu amaçla insanlara okuma yazma öğretmek üzere bölgede halkodası açılmasını istemiştir.¹⁶⁹⁵ Bu istek kabul olmakla beraber geçici çözüm olarak okul binasında halkodası açılmıştır. Aynı zamanda bu oda için gazete, dergi ve kitaplar gönderilmiştir.¹⁶⁹⁶ 1946'da kurumun daha iyi çalışabilmesi için Hatay mücadelesinde önemli yeri olan Selim Çelenk, halkevi reisliğine getirilmiştir.¹⁶⁹⁷ Çelenk, Özel İdare ve Belediyelerden, halkevleri için ayrılan yardım paralarının, ildeki halkevleri ile odalarının masraflarını kapamaya kâfi gelmediğinden, buraların özel durumunun göz önünde (Burada kastedilen bölgede insanların Arap dilini konuşuyor olmasıdır.) bulundurulması için yardım edilmesi gerektiğini CHP'ye belirtmiştir. 1947 yılı içerisinde Hatay Vilayeti'nde 7 halkevi ile 22 halkodasına merkezden en az 5.000 lira yardım yapılması zaruri görülmüştür.¹⁶⁹⁸ 1946-1947 yıllarında Hatay Vilayeti'ndeki halkevleri maddi anlamda büyük sıkıntılar yaşamıştır.¹⁶⁹⁹

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Rasim Yurtman, halkevleri ve odaları sayısının çoğaltılmasını, bu milli kültür yuvalarımızın arzu buyrulan bir duruma getirilmesi için gereken yardımın yapılmasını, CHP Genel Sekreterliği'nden istemiştir.¹⁷⁰⁰ Görüldüğü üzere 1939'dan hemen sonra halkevi olmayan ilçe ve köylere halkevleri açılmış, öz dilin öğretilmesi, milli kültürün yayılması için halkevleri önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

¹⁶⁹⁴ BCA.490.1.0.0, Yer no: 962.726.2.

¹⁶⁹⁵ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

¹⁶⁹⁶ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 962.726.2.

¹⁶⁹⁷ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 950.683.1.

¹⁶⁹⁸ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 1498.1.18.

¹⁶⁹⁹ BCA.490.01.0.0, Yer no: 1498.106.1.

¹⁷⁰⁰ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 1498.106.1.

3.3.3.3.1 Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi

Elde edilen arşiv belgeleri ışığında, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası CHP bu kolun Hatay'ın tüm ilçelerinde etkin bir şekilde çalışması için büyük bir çaba göstermiştir. Çünkü manda yönetimi döneminde okullarda, resmi dairelerde Türk dili yerine Arap dili kullanılmaktaydı. Bu amaçla CHP Seyhan Bölgesi Müfettişi Hasan Reşit Tankut, Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve Dil Kurumu'nda çalışan arkadaşlarından, Konya Mebusu Naim Hazım Onat'ı, Abdülkadir İnan'ı, Agop Dilaçar ve Şükrü Akkaya'yı, Hatay ve Hatay Türklüğü konusunda İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'da konferans vermek için davet etmiştir.¹⁷⁰¹ Bu doğrultuda 27 Aralık 1939'da Nazım Hazım Onat, "*Dilimizin Zenginliği ve Köklülüğü*", semitik dillerle olan münasebetini, Abdülkadir İnan, "*Bugünkü Türk Irkını Vücuda Getiren Eski Türk Etnik Zümreleri ve Hatay Yerlilerini*", Agop Dilaçar, "*Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı*", Şükrü Akkaya, "*Eski Hatay Tarihine Bir Bakış*" adlı konferans vermiştir.¹⁷⁰² Özellikle Hatay'da Türk kültürünün yerleşmesi için 1940 yılında CHP tarafından Agop Dilaçar'ın "*Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay*" halkı adlı kitabı basılmıştır.¹⁷⁰³ Tarihsel sürekliliğe vurgu yapmak adına, iltihak sonrası Hatay'da "Eti Türkü" tezlerinin sürdüğünü görmekteyiz.

1941 yılında Türk tarihini anlatan konferanslar düzenlenmiştir. İlk olarak Emniyet Müdürü İbrahim Akıncı, Türk İnkılâbını ve Osmanlı Devleti ile yeni Türkiye Cumhuriyeti arasındaki farkı anlatmıştır.¹⁷⁰⁴ Turgut Serengil tarafından, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sebepleri, Nahide Balcı tarafından ise "*İstiklal Mücadelesi*" konulu konferanslar verilmiştir.¹⁷⁰⁵ Mart ayında Kız Lisesi Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni Bayan Sabriye Altay tarafından "*Türk Cemiyeti'nde Kadının Mevki ve Hukuku*" adlı konferans verilmiştir.¹⁷⁰⁶ Aynı zamanda 13 Ağustos 1942'de Vali Şükrü Sökmensüer, Maarif Müdürü Necdet Evrimer ve Sıhhat Müdürü Dr. İbrahim'inde katıldığı halkevi toplantısında zengin bir çalışma programı hazırlanmıştır. Bu amaçla, Hatay halk şairleri ve edebiyatın tetkiki üzerine çalışmalar başlamıştır. Buna ilaveten Hatay tarihinin tespiti için herkesin hatıralarını yazarak,

¹⁷⁰¹ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 950.683.1.

¹⁷⁰² BCA, 490.01.0.0, Yer no: 950.683.1.

¹⁷⁰³ Kitap için bkz: Agop Dilaçar, *Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı*, CHP Matbaa, 1940.

¹⁷⁰⁴ *Yenigün*, 23 Ocak 1941.

¹⁷⁰⁵ *Yenigün*, 12 Mart 1941.

¹⁷⁰⁶ *Yenigün*, 26 Mart 1941.

halkevine vermesi istenmiştir.¹⁷⁰⁷ Bu da bize 1942 yılına kadar Hatay tarihinin yazımında eksikliklerin olduğu göstermektedir.

1945'te Antakya Halkevi Başkanı Remzi Siliöz¹⁷⁰⁸ CHP Genel Sekreterliği'ne, Dil ve Edebiyat şubesinde 25'i kadın, 80'i erkek olmak üzere 105 üyesi olduğunu bildirmiştir. Halkevi dergisi, gelenekler, türküler, bilmeceler için araştırma yapmakta, aynı zamanda Hatay folkloru ile ilgili kitap hazırlamaktadır. İskenderun Halkevi'nde de Nuri Aydın Konuralp tarafından Aleviliğin niçin Arap memleketlerinde yer bulamamış da Türkler arasında yayılmıştır? konferansı verilmiştir. Karacaoğlan'ın yayımlanmamış şiirleri Hatay Dergisi'nde yayımlanmıştır. Halk türkülerini korumak ve yaymak için, halk şairleri gecesi yapılmıştır.¹⁷⁰⁹ 1945'te Erkek Lisesi Türkçe Öğretmeni Ziya Kılıçözlü, şubenin başına getirilmiştir.¹⁷¹⁰ Türk dilinin Hatay'da yaygınlaşması, aidiyet bilincinin oluşmasında bu kolun etkin bir şekilde çalıştığı tespit edilmiştir.

3.3.3.2 Güzel Sanatlar Şubesi

Bu şubenin amacı; müzik, resim vb. sanatlarda profesyonel veya amatör unsurları toplamak, sanat dalları ile ilgili kurslar düzenlemektir. İlk olarak sergi ve güzel sanatlar komitesi tarafından resim sergisi açılması kararı alınmıştır. 18 Mart 1940'ta ellerinde resim, fotoğraf gibi eserleri olanların halkevine getirmesi istenmiştir.¹⁷¹¹ Bu doğrultuda Aralık 1940'ta resim ve fotoğraf sergisi açılmıştır.¹⁷¹² Şube, 1939'da elişleri kursu açma kararı almıştı. Kurs eski Sörlük Mektebi ve şimdi Kız Lisesi olan binada açılmıştır.¹⁷¹³ Kadınlarında sosyal hayat içerisinde inkılapların savunucusu ve uygulayıcısı olması istenmiştir. Bu bağlamda daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Antakya Halkevi güzel sanatlar şubesine bağlı olarak, Bayan Nebile

¹⁷⁰⁷ **Yenigün**, 13 Ağustos 1940.

¹⁷⁰⁸ CHP raporlarında Siliöz'ün İstanbul'daki Serbest Fırka'nın teşekkülünde Eminönü şubesinde çalışıp, Halk Partisine karşı propaganda yaptığı ifade edilmiştir. Daha sonra görevden alınmıştır. Bkz: **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 950.683.1

¹⁷⁰⁹ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1038.995.1.

¹⁷¹⁰ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 845.345.2.

¹⁷¹¹ **Yenigün**, 18 Mart 1940.

¹⁷¹² **Yenigün**, 20 Aralık 1940.

¹⁷¹³ **Yenigün**, 10 Ağustos 1939.

Duru'nun idaresinde, kadınlara ve genç kızlara yönelik şapkacılık kursu verilmiştir.¹⁷¹⁴

7 Nisan 1940'ta halkevi amatör resim hocaları tarafından resim kursu ve sergisi açılması planlanmıştır.¹⁷¹⁵ Mart ayında da müzik kolu, müzik kursu açılmıştır.¹⁷¹⁶ Bu bağlamda, sesi güzel olan kız ve erkeklere her hafta pazartesi ve perşembe kurslar verilmiştir.¹⁷¹⁷ Aynı zamanda resim sergileri de açılmıştı. Nitekim Kız ve Erkek Lisesi öğrencileri tarafından yapılan resimler halkevinde sergilenmişti.¹⁷¹⁸ 1942'de Ankara'da amatör resim ve fotoğraf sergisi düzenlenmişti. Amaç memleketin en uzak köşesindeki genç yetenekleri uyandırarak, Türk sanatkârının çoğalmasını sağlamak, sanatı halk tabakalarına götürmekti. Bu amaçla Veysi Şener, "Yelkenliler", "Yıkılan Çocuklar", "Pirinç Hanı Kapısı" yağlı boya çalışmasıyla sergiye katılmıştır.¹⁷¹⁹ Halk türkülerini korumak, derlemek ve yaymak için "Halk Türkülerini Derleme Teşekkülü" kurulmuştur. Son üç ay içinde 20'den fazla halk türküsü tespit edilmiştir.¹⁷²⁰ 22 Nisan 1944'te halkevinde bir resim sergisi açılmış, açılış konuşmasını da Ziya Kılıçözlü yapmıştır. Sergide 30 kadar yağlı ve sulu boya peyzaj ile 40 afiş sergilenmiştir. Resam Hayrettin Çizer'in çalışmaları izleyenleri etkilemiştir.¹⁷²¹ Yapılan çalışmalarla sanatın toplumsal işlev ve önemine vurgu getirilmeye çalışılmıştır. İnsanların düşünme ve düşündüklerini aktarabilme yetenekleri de sanatla geliştirilmeye çalışılmıştır.

3.3.3.3 Temsil Kolu

Temel amacı; şehir ve köylerde sosyal hayata canlılık getirmek, toplum için yararlı öğütlerde bulunmak, tiyatro sanatçısı olabilecek insanlara fırsat sağlamaktı. 1939'da Hatay'a gelen depremzedeler için bir piyes hazırlığı içine girilmiştir. Bu amaçla "*Anadolu İnönü'nün Göğsünde*" adlı bir piyes sergilenmişti.¹⁷²² Kolun etkin

¹⁷¹⁴ **Yenigün**, 2 Ağustos 1939.

¹⁷¹⁵ **Yenigün**, 7 Nisan 1940.

¹⁷¹⁶ **Yenigün**, 3 Mart 1940.

¹⁷¹⁷ **Yenigün**, 13 Temmuz 1941.

¹⁷¹⁸ **Yenigün**, 20 Aralık 1941.

¹⁷¹⁹ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no:977.787.2.

¹⁷²⁰ **BCA**.490.1.0.0, Yer no: 1026.951.2.

¹⁷²¹ H. Çağlar, "*Resim Sergisi*" **Hatay Halkevi Dergisi**, Y.1, S.4, 19 Mayıs 1944, s.12.

¹⁷²² **Yenigün**, 27 Ocak 1940.; Hatay Devleti döneminde de Halk Sineması'nda temsil kolu tarafından, Canavar adlı piyes hazırlanmıştı. Bu piyese elçi Cevat Açıkalın ve Başkonsolos Fethi Denlide katılmıştı. Bkz: **Yenigün**, 21 Şubat 1939.

bir şekilde çalışması için Ziya Bereket, Yakup Akpınar, Şükufe Kanarak, Niyir Çağlayan ve Sebahat Karabay getirilmiştir.¹⁷²³ 1941’de Hatay ilindeki halkevleri CHP Genel Sekreterliği’nden piyes talebinde bulunmuştur.¹⁷²⁴ Aynı yıl İstiklal Harbi’nden kesitler sunan “*Yanık Efe*” piyesini sergileyen halkevi, almış olduğu kararla 15 günde bir farklı bir temsil sergileyeceklerini belirtmişlerdi.¹⁷²⁵ Alevilerin yoğunlukta olduğu Süveydiye ve Harbiye’de “*İstiklal*” piyesi sergilenmiştir.¹⁷²⁶ Böylelikle tek tek Hatay’ın her köyüne gidilerek, Cumhuriyet rejiminin erdemlerinden, kuruluş felsefesinden bahsedilerek, halkın devletle bütünleşmesi amaçlanmıştır. İstiklal Marşı, bayrak olgusu, Türk tarihinden kesitler sunulması milli kimlik yaratma çabalarının da bir sonucudur.

1942’de Kız Lisesi’nde “*Hisei Şayia*” adlı üç perdelik komedi sergilenmiştir.¹⁷²⁷ 1945’te CHP ve MEB, temsil kolunda üstün faaliyet gösteren Erkek Sanat Enstitüsü öğretmeni Hasan Öksüz’ü, Gazi İlkokulu öğretmenleri Behice Kutlu ve Naciye Geçkil’i, Hatay İlkokulu öğretmenleri Necmiye Toros ve Melahat Ülgen’i, Fevzi Çakmak İlkokulu öğretmenleri Hasan Kamil Başak ve Şadiye Beceren’i, İstiklal İlkokulu öğretmeni, Niyazi Aktaş’ı takdirname ile ödüllendirmiştir.¹⁷²⁸ İnsanların milli bilinç yaratma çabaları, ödüllerle pekiştirilmiştir.

Temsil kolu bir yandan faaliyet gösterirken, bir yandan da CHP’den çeşitli konularda piyes istenmiştir.¹⁷²⁹ Semiramis Kuseyri anılarında bu koldan şöyle bahsetmekteydi.¹⁷³⁰ “...*Orada tiyatrolar sahneye korduk. Büyüklerin koyduğu oyunlara küçük figüran olarak katılırdık. Halkevinin kendi grubu vardı. Mesela “Akın Piyesini” oynamışlardı. Onu çocukluğumda ben hiç unutmam. Daha sonra biz lisede hazırladığımız oyunları halkevi sahnesinde sahneye korduk. Orada kurslar vardı, onlara katılırdık. Çok canlı bir yerdi halkevleri.*” insanların sosyal ve eğlence hayatında bu kolun önemi büyüktü. Kuseyri ile yapılan görüşmede o yılları şöyle

¹⁷²³ **Yenigün**, 20 Mart 1941.

¹⁷²⁴ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 926.606.1.

¹⁷²⁵ **Yenigün**, 3 Ocak 1941.

¹⁷²⁶ **Yenigün**, 21 Nisan 1941.

¹⁷²⁷ **Yenigün**, 26 Ocak 1942.

¹⁷²⁸ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 845.345.2.

¹⁷²⁹ **BCA**, 490.1.0.0, Yer no: 1026.951.2.

¹⁷³⁰ Konuşmayı aktaran için bkz: Özveren vd., **a.g.e**, s. 249.

anlatmaktaydı:¹⁷³¹ “*CHP ve Halkevleri okul dışında en çok uğradığımız yerlerdendi. Halkevlerinin CHP’ye ait olduğunu bile bilmezdik. Oranın sahnesi çok büyüktür. Lise olarak piyeslerimizi hep orada yaptık. Kadınlar erkek kılığına girerdi. Ben Molyerin “Kibarlık Budalası”, “Hastalık Hastasını” oynadım. Özellikle Kibarlık Budalasında hizmetçi rolünü oynamıştım. Halkevinde konferansları dinlemeye giderdik. Aynı zamanda çok zengin bir kütüphanesi vardı.”* CHP toplumun milli devlet yapısına uyum sağlaması için, milli duyguları dile getirecek piyesleri Hatay’a göndermesi, milli kimliğin yeniden inşası bakımından önemlidir.

3.3.3.3.4 Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Bu şubenin temel amacı; uzun dönem Fransız idaresi altında olan, Suriye’nin tesirinde öz dilden uzak kalan Hatay halkına milli kültürü benimsetmek, okuma yazmayı ve sosyo-kültürel ekonomik yönden halka çeşitli meslekleri öğretmektir. Bu amaçla halkevi idare heyeti okuma yazması az olan vatandaşların bilgilerini artırmak üzere 20 Haziran’da kurs açma kararı almıştır. Kursta hesap, hendese, tarih ve coğrafya gibi dersler gösterilecekti.¹⁷³² İlk olarak, Fransızca ve İngilizce kursu açma kararı alınmıştır.¹⁷³³ 1941’de Halkevi tarafından, binanın alt kat salonunda halk dershaneleri açılmıştır. Bu dershaneler A ve B kısımlarından oluşmaktadır. Yalnız erkeklere özgü olan dershanelerin A kısmında, akşamları saat 18’den 19’a ve B kısmında da 19.30’dan 20.30’a kadar eğitim yapılacaktır. Tedrisatı haftanın dört gününde yani pazartesi, salı, çarşamba, cuma günleri yapılacak ve fakir talebeye kalem, kâğıt, defter ve alfabe parasız olarak verilecekti.¹⁷³⁴ 23 Şubat 1941’de Dört Yol’da halk odası açılmıştır.¹⁷³⁵ 1942’de pazartesi günleri saat 17’de çarşamba ve cuma günleri saat 18’de olmak üzere Fransızca kursları açılmıştır.¹⁷³⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarına rağmen hızlıca kurslar açılarak, halkın Türkiye ile bütünleşmesi için yoğun bir faaliyet başlamıştır.

¹⁷³¹ 16 Ağustos 2012 Semiramis Kuseyri ile yapılan konuşma. Aynı zamanda oynadığı piyese dair fotoğraf için bkz: (EK- 41).

¹⁷³² **Yenigün**, 14 Mayıs 1940.

¹⁷³³ **Yenigün**, 26 Nisan 1940.

¹⁷³⁴ **Yenigün**, 14 Ocak 1941.

¹⁷³⁵ **BCA**. 490.1.0.0, Yer no: 926.726.2.

¹⁷³⁶ **Yenigün**, 16 Şubat 1942.

Halk Partisi, Hatay Vilayeti'ndeki halkodalarının çalışma, işleyiş ve eksikliklerine yönelik sürekli raporlar almıştır.¹⁷³⁷ 1943'te Balıkesir Milletvekili CHP Bölge Müfettişi Fahrettin Tiritioğlu, birisi cezaevinde ve diğeri halkevinde olmak üzere iki Türkçe öğretim kursu açıldığını, Antakya ve civarında Arap dili konuşan önemli miktarda Alevi'nin olduğu, bunlara öz dilimizi öğretmek ve aralarında milli kültür ve ruhumuzu yaymak ve yerleştirmek için halkodalarına önem verilmesini raporlarda, CHP'ye bildirmiştir.¹⁷³⁸ Aynı yıl İktisat Vekâleti tarafından Hatay'a 100 dokuma tezgâhı gönderilmiş, mesleği öğrenenlere tezgâhların verileceği duyurulmuştu. İlk olarak kurs Hatay'ın Harbiye Nahiye merkezinde açılmış, kurs halkın büyük ilgisini görmüştür. Daha sonra Belen, Kırıkhan, Reyhaniye'de kurslar açılmıştı.¹⁷³⁹ Bir yandan kalkınmaya yönelik bir yandan da milli kültürü geliştirmeye yönelik kurslar açılmıştır.

1944'te halkın çoğunun Arap dilini konuştuğu Harbiye'ye Tınaz İlkokulu yanındaki arsaya, Halk Odası yapmak için çalışmalara başlanmıştı. Vali Vekili Şevket Kancan ile Parti Müfettişi Adil Binal tarafından, halkodasının yapımı için ilk kazma vurulmuştur.¹⁷⁴⁰ CHP Genel Sekreterliği, Halkevi Reisi Fevzi Atahan'dan nerelerde okuma yazma kurslarını açacaklarına dair bilgi istemişti. Bu isteğe cevaben Atahan, bölgenin özel durumu göz önünde tutularak, yalnız nüfusun yarısından fazla Arapça konuşan semtlerinde olmak üzere Antakya'nın birçok mahallesinde okuma yazma kurslarının açılacağını belirtmiştir.¹⁷⁴¹ Manda döneminde gizliden gizliye açılan kurslar, halkın okuma yazmayı öğrenmesinde yetersiz kalmış, bu eksiklikler iltihak sonrası hızla giderilmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ardından 1946'da Dr. Vedi Bilgin, CHP Genel Sekreterliği'ne Hatay'daki okuma yazma durumu ile ilgili şöyle bir rapor

¹⁷³⁷ **Dörtyol Halkodası:** İyi çalışmakta olduğu, aza sayısının artırılması gerektiği belirtilmişti. Başöğretmen Tuğran Arık, oda başkanıdır. **Hassa Halkodası:** Oda reisinin işi benimsemediği, bu yüzden odanın iyi çalışmadığı belirtilmişti. **Harbiye Halkodası:** Tamamen Alevi nüfusunun oluşturduğu yerde çalışan halkodası geçen seneye nazaran daha iyi çalışmaktadır. Burada mili kültürün yerleşmesi için memurlarla ortak hareket edilmektedir. **Süveydiye Halkodası:** Bu oda da Alevilerin yoğun olduğu yerde çalışmaktadır. Milli kültürün yerleşmesi için oda çok çalışmalıdır. Bkz: **BCA.490.01.0.0**, Yer no: 1004.877.2.

¹⁷³⁸ **BCA. 490.01.0.0**, Yer no: 1004.877.2.

¹⁷³⁹ **Yenigün**, 4 Şubat 1942.

¹⁷⁴⁰ **Yenigün**, 20 Kasım 1944.

¹⁷⁴¹ **BCA. 490.01.0.0**, Yer no: 1060.1071.1.(EK-42)

göndermiştir: “Genel Sekreterlikçe gönderilen bir miktar para ile Antakya ve İskenderun Halkevleri vasıtası ile açılan Türkçe okuma yazma kurslarını da dolaşım ve dolaşıyorum. Bunlar da çalışıyorlar. Fakat yirmi yıllık müddeti yarısına indirmek için okul dışı faaliyetlere geçmek ve alevi kızı ve kadınına dahi Türkçeyi daha çabuk öğretmek lazımdır. Bu hususta yüksek katınıza bir teklif yapacağım. Hatay’da Aleviler başlıca iki bölgede kesafet halindedirler: birisi Antakya bağlı Süveydiye Bucağı, diğeri İskenderun’un Arsu bucağıdır. Süveydiye ve civarında 23 bin Alevi vardır. Burada kilometre kare başına 220 nüfus isabet eder. Bunlar kâmilen Arapça konuşuyor. Bu bakımdan çalışma yığınağımızı önce burada yapmak lazımdır. Bu halkodasında musiki, spor, gece dersleri gibi 3 ameliyenin birden harekete geçirilmesini lüzumlu görüyorum... Hiç okul görmemiş olan çocuklarla halk tabakası arasında lisanı tamim etmek çarelerini dahi araştırmakta mutlak bir zaruret görmekteyim. Bunun için halk dersaneleri, temsil, musiki, müsamere halkı ilgilendiren konferanslar ve idman şekilleri bedeni ve sosyal gösterilerin, lisanın yayılması ve benimsenmesi bakımından önemli olacağına ve düzenli bir programla bu konular üzerinde çalışıldığı takdirde çok iyi neticeler alınacağına inancım vardır.”¹⁷⁴² Rapordan da anlaşılacağı üzere, Hatay’ın belirli yerlerinde hala Türk dilinin kullanılmadığı görülmektedir.

1947 ve 1948’de geniş çaplı olarak, Hatay Vilayeti’nin ilçelerinde ve köylerinde kadınlara ve erkeklere özgü olmak üzere okuma yazma kursları açılmıştı.¹⁷⁴³ Kurs açılan yerler arasında; Antakya, Kavaslı, Karyer, Harbiye, Yakut, Karaksı, Armutlu, Sabunluk Köyleri, Samandağ, Altınözü’nün Karbeyaz Köyü, Reyhanlı, Hassa’nın Akbez Köyü yer almıştır.¹⁷⁴⁴ Antakya Halk Dersaneleri okuma yazma kursları, Antakya Gazipaşa, Fevzi Çakmak, 23 Temmuz ve İstiklal İlkokulları’nda açılmıştı. İstiklal Okulu’nda 10 kişi bayan olmak üzere, üç okulda 85 erkek okuma yazma kursuna kayıt olmuştur.¹⁷⁴⁵ 1949’da da Antakya, İskenderun, Reyhanlı, Harbiye’de okuma yazma kurslarının açılması için CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı’ndan ödenek istenmiştir.¹⁷⁴⁶ Okuma-yazma kursunun dışında köylerde

¹⁷⁴² BCA, 490.01.0.0, Yer no: 845.345.2.

¹⁷⁴³ 1947’de açılan kurslar için bkz: BCA, 490.01.0.0, Yer no: 1060.1071.1.

¹⁷⁴⁴ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 1060.1071.1.

¹⁷⁴⁵ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 1060.1071.1.

¹⁷⁴⁶ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 1060.1071.1.

kadınlara yönelik dikiş-nakiş kurslarında verilmiştir. Hatay'ın bir köyüne uğrayan Nadir Nadi, gözlemlerini Cumhuriyet gazetesine şöyle aktarmıştır:¹⁷⁴⁷ “...Mesude Evren. İstanbullu. Kadıköy Kız Sanat Enstitüsü'nden mezun. İdealist bir Türk kıızı. Mesleğini ve öğrencilerini çıldırasıya seviyor. Yapılan işlemlere bakıyoruz; sofrta örtüleri, yastık yüzleri, peçeteler vesaire, çamaşırlar, gecelikler, elbiselerde var... Köy kursları açıldıkları yerde bir yıl kadar sürüyorlar. Öğretmen masa, iskemle, ütü takımı, kapkacak gibi öğretim malzemesini beraberind taşıyor. Şimdilik her kursun kadrosu yirmi beş otuz kişilik. İstekliler burada, yalnız işlenecek malzeme kendilerine ait olmak üzere, parasız olarak mükemmel bir ev kadınının bilmesi gereken her şeyi öğrenebiliyorlar. Meydana getirilen eserlerle kurs sonunda bir sergi açılıyor. Sonra her genç kıızı kendi işini alıp, çeyiz sandığına yerleştiriyor.”

1950 yılında iktidara gelen DP'de aynı politikayı sürdürmüştür. Halkevlerinin kapatılmasından sonra 1955 yılında da Kasım ayından, 1956 Şubat'ı sonuna kadar halk dershaneleri, insanlara Türkçe okuma yazma öğretmek için tekrar açılmıştır. Dershane, A ve B kısımlardan oluşmaktaydı. A bölümünde okuma yazma bilmeyenler yer alırken, B kısmında geçen yıl A bölümünden mezun olanlar yer alacaktı. Kurslar Fevzi Çakmak Okulu, 23 Temmuz Okulu'nda Harbiye ve Şenköy'de verilecekti.¹⁷⁴⁸ 1958'de de Şükrü Kanatlı, Ataker İlkokulu'nda kurslar açılmıştı.¹⁷⁴⁹ CHP, halkodalarına bağlı okuma yazma kurslarıyla, uzun yıllar öz dilinden yoksun kalmış Arap dilini konuşan insanlara Türkçeyi öğretip, milli kültür bilinci kazandırmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir.

3.3.3.3.5 Köycülük Şubesi

Şube, Hatay Devleti döneminde fazla bir faaliyet gösterememiştir. Sadece Dr. İbrahim İnal'ın başkanlığında Şeyhköy'e gidilmiş, halkın şikâyetleri dinlenmiştir.¹⁷⁵⁰ Bu şubenin temel amacı; köy ile şehir uçurumunun ortadan kaldırılması için köy gezileri yaparak, köylünün ihtiyacını öğrenmek ve sosyo-kültürel gelişimlerine katkı sağlamak olmuştur.¹⁷⁵¹ 1939'da Halkevi Başkanı Samih Azmi Ezer'in de katılımıyla,

¹⁷⁴⁷ Cumhuriyet, 7 Nisan 1950.

¹⁷⁴⁸ Sabah, 15 Kasım 1955.

¹⁷⁴⁹ Sabah, 2 Kasım 1958.

¹⁷⁵⁰ Yenigün, 17 Ocak 1939.

¹⁷⁵¹ Halkevi köycüleri köylü ile yakından temas etmeyi başlıca bir vazife bilirler. Bunun için her hafta pazar sabahları günün erken bir saatinde halkevinde toplanır ve her kolda iki hekim, bir eczacı, bir diş

Kuseyir, Karaksı, Musa Dağı, Seldırana, Döver ve Süveydiye'ye gidilerek, köylüye sosyal yardımlarda bulunmuş ve onların talepleri not edilmiştir.¹⁷⁵² 23 Ağustos 1939'da Süveydiye'ye gidilmiş her zamanki gibi nehirlerden kaynaklanan sıtma hastalığına yakalananlar tedavi edilmiş ve 7. köy gezisi tamamlanmıştır.¹⁷⁵³ Teker teker köylere gidilerek, köylünün sıkıntıları giderilmeye çalışılmıştır.

Köycülük şubesinin yardım dışındaki diğer bir amacı da Hatay Vilayeti çevresinden sirayet eden Arap propagandalarını önlemek olmuştur. Özellikle 1940 yılında Antakya Halkevi Reisi Sami Azmi'nin, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği rapor dikkat çekiciydi. Raporunda şunlar yazmaktaydı:¹⁷⁵⁴ “ *Hatay'ın içtimai bünyesi itibari ile son dünya hadisatı karşısında muhtelif tesirler altında kalacağı ihtimali ile halkevince daima göz önünde tutularak halk arasında cereyanlar dikkatle takip edilmekteydi. Bilhassa Arapça görüşen vatandaşlarımızın muhtelif merkezlerden yapılan tahriki amiz radyo neşriyatlarından müteessir olduğu göze çarpmaktaydı. Halk arasında öteden beri menfi kanatlar peşinde koşmakta tanınan ve her devirde muhalif ruh taşıyan ve halkın sırtından tufeyli bir surette geçinmeyi itiyad edinen bir takım mahdud şahısların radyo neşriyatını kendi düşüncelerine uydurarak halk arasında yaymak yolunda saptıkları da gözden kaçmıyordu. Cumhuriyet devrine kadar geçen asırlarca maarif nimetinden mahrum kalmış ve muhakkak Türk olan milli benliğini birtakım dini ve mezhebi akidelerin tesiri altında gayip etmiş olan Alevi vatandaşlarımız arasında fesatçıyane tahrikât ve telkinat hükümetin de gözünden kaçmamış bulunuyordu. Halkevi Vilayet'in bu husustaki mesaisine mazide olduğu gibi menfi propagandaların mücadelesine devam*

hekim, bir iki avukat birkaç öğretmen olmak üzere kollara ayrılır ve köylere hareket ederler. Köye varır varmaz bütün köy halkını toplayarak onlarla hasbihale başlarlar. Bayanlar eve giderek köyün temizliğini gözden geçirirler. Kadınlarla alakadar olarak onları irşad ederler. Köyler için bire fiş tutulur bu fişlerde şu noktalar üzerinde köylüye not verilir. Köyün umumi temizliği helaların durumu, sokakların temizliği, badana durumu, çocukların temizliği, köy yolunun vaziyeti, gübrelüklerin durumu ahırdaki temizlik, ağaç dikme işi... Bunlar bir cetvel halinde tanzim edilmiştir. Her hanenin karşısına müsbet veya menfi işaretler verilir ve yılsonunda müsbeti çok olan köy musabakayı kazanmış sayılır. Köyde bir bayram yapılır. Halkevince tayin edilen nakdi mükafat merasimle köy sandığına yatırılır. Bkz: Remzi Siliöz, “*Halkevi Teşkilatı, Köycülük Kollarının Faaliyeti*”, **Yenigün**, 17 Ağustos 1938.; Bu kol Türkiye'den gelen paralarla faaliyetini sürdürmüştür. Bkz: **Yenigün**, 18 Ağustos 1938.

¹⁷⁵² **Yenigün**, 1 Ağustos 1939.; **Yenigün**, 4 Ağustos 1939.; **Yenigün**, 8 Ağustos 1939.

¹⁷⁵³ **Yenigün**, 23 Ağustos 1939.

¹⁷⁵⁴ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 1013.911.2.(EK-43).

etmiş bulunuyordu. Son emirler üzerine bu husustaki faaliyetlerimizi artırmış bulunuyoruz. Bir taraftan halkevinde tenvir işi ile meşgul bulunurken diğer taraftan da bilhassa menfi propagandaların tevsih edildiği mıntıkalarındaki köylere gidilerek halkla yakından devamlı temaslara başlanmış, partimizin direktifleri daireside vatanımızın bugünkü cihan hadiseleri karşısındaki durumu ve gizli kuvvetlerin faaliyeti ve bunlarla mücadele esasları üzerinde münasip bir şekilde tenvir edilmeye başlanmıştır.” Aynı belgede köycülük kolunun Süveydiye’ye, Yayladağı’na, Kuseyri’ye giderek, Aleviler arasında yayılan menfi propagandaları önlemek için tedbirler alındığı, bu propagandaların nahiyenin merkezi olan Levşiye’de daha yoğun olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵⁵ Diğer bölümde bahsedildiği üzere, halkı yerel radyo dinletmeye teşvik etmek için halkevine bağlı yerel radyo yayını yapılmıştır.

19 Ağustos 1940 tarihinde köycülük kolu bir plan yaparak, köyleri 12 merkeze ayırmış ve haftada birisine gidilerek, köyü inceleme ve köylüleri dinlemeye karar vermiştir. İlk olarak Karaksı Köyü’ne gezi düzenlenmiş ve çevredeki on köyde toplantıya çağırılmıştır. Programda; Sancağa bağlılık, köyün ilerlemesi ve köylünün vazifesi anlatımı, sporun faydası, beden terbiyesinin ehemmiyeti yer almıştır. Köylü bir yandan aydınlatılırken, bir yandan da doktorlar köylüleri muayene etmiş, diş tabipleri de köylünün dişlerini tedavi etmiştir. Öğretmenler, okuma yazma hususunda köylüye yol göstermiştir.¹⁷⁵⁶ İkinci gezi Sabunluk Köyü’ne yapılmıştır. Bu geziye, halkevinin dokuz kolundan üyeler de katılmıştır. Spor kolu temsilcileri vatandaşlara, çeşitli spor hareketi yaptırmış, Cumhuriyetin erdemlerinden bahsetmiş, diş doktoru Zübeyir Göçmen 60 kadar vatandaşın dişini tedavi etmiştir.¹⁷⁵⁷ Üçüncü gezi Baksanlı Köyü’ne düzenlenmiş, geziye halkevinin bütün kolları katılmıştı.¹⁷⁵⁸ 1940 yılı içerisinde 34 köy gezisi, 72 konferans ve 120 toplantı yapılmıştı.¹⁷⁵⁹ Böylelikle

¹⁷⁵⁵ “Arapça günlük radyo gazetesi Atatürk döneminde, Matbuata ve İstihbarat Umum Müdürlüğü (Vedat Nedim Tör ile Şükrü Ögel) tarafından yayımlandı. Arapça radyo Fransız manda yönetiminde olan Hatay’ın Türkiye’ye ilhaki için yürütülen mücadelenin parçasıydı. Hatay meselesi Atatürk’ün en duyarlı olduğu konuların başında yer alıyordu. Atatürk’ün sağlığında başlayan El İzaat’ül Arabiye’nin yayını 1 yıl kadar devam etti. Radyonun yayınlandığı dönem Müdürlüğü, şimdiki İçişleri Bakanlığı’na ait binanın dokuz odasında faaliyet gösteriyordu”. Bkz: Abdullah Muradoğlu, “Atatürk’ten Arapça Radyo Gazetesi”, **Yarın**, (Mayıs, 2002).

¹⁷⁵⁶ **Yenigün**, 19 Ağustos 1940.

¹⁷⁵⁷ **Yenigün**, 26 Ağustos 1940.

¹⁷⁵⁸ **Yenigün**, 2 Eylül 1940.

¹⁷⁵⁹ **Yenigün**, 3 Eylül 1940.

İkinci Dünya Savaşı sürerken köylünün, şehirlilerle bütünleşmesi fikri, uygulamada ve gündelik hayatta başarıya ulaşmıştır.

3.3.3.3.6 Kütüphane ve Yayın Şubesi

Halkevi içerisinde yer alan kütüphane ve okuma odalarının amacı; insanların okuma alışkanlığını geliştirmek, milli kültürün halk arasında yayılmasını sağlamaktır. Bu amaçla halkevi Türkiye’den getirilen kitaplarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Halkevi yayın şubesi, 6 Aralık 1939’da “*Güzel Hatay*” adlı bir mecmua çıkartma kararı alınmıştır.¹⁷⁶⁰ 25 Aralık 1939’da kütüphaneye yeni kitaplar gelmiş, halkın kitaplardan faydalanması için nüfus cüzdanlarının yanlarında olmasının kâfi olacağı belirtilmiştir.¹⁷⁶¹ Okuma alışkanlığının geliştirilmesinde, halkevine önemli roller verilmiştir.

13 Nisan 1940’ta halkevi neşriyat kolu aldığı bir kararla, şehrin belli semtlerine hoparlör koyarak, her akşam saat 5.30’da halkı gündelik ve dünya olayları hakkında bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Ankara’dan gelen üç hoparlörden birisi hükümet caddesine diğeri Affan Caddesi’ne sonuncusu da Uzunçarşı’ya konulmuştur.¹⁷⁶² Bu bağlamda halkevine bağlı şehir radyosu, müzik kolu tarafından düzenlenen konseri köprübaşındaki hoparlör vasıtasıyla halka dinletmiştir. Lise müzik öğretmeni Lütfü Altay’da iki solo müzikle büyük bir muvaffakiyet kazanmıştır.¹⁷⁶³

Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası Ankara’dan kitap istemi de artmıştır. Manda döneminde baskılar sonucu fazla kitap gelmezken, iltihak sonrası gelen kitap sayısı artmıştır. 1940-1941 yılında Antakya, İskenderun, Belen, Yayladağı, Kırıkhan ve Reyhanlı Halkevlerine Türk dili ve tarihiyle ilgili pek çok kitap gelmiştir.¹⁷⁶⁴ Bu amaçla Hatay Vilayeti’nde faaliyette bulunan 145 eğitimci okulunda açılan köy kütüphanelerine, köylünün aydınlanmasını sağlamak üzere gazete, dergi ve diğer eserlerin gönderilmesi Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer tarafından istenmiştir.¹⁷⁶⁵ 1942’de bu kol ile ilgili verilen raporlarda, kütüphaneden en çok öğrencilerin

¹⁷⁶⁰ **Yenigün**, 6 Aralık 1939.

¹⁷⁶¹ **Yenigün**, 25 Aralık 1939.

¹⁷⁶² **Yenigün**, 13 Nisan 1940.

¹⁷⁶³ **Yenigün**, 10 Nisan 1940.

¹⁷⁶⁴ Kitap listeleri için bkz: **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

¹⁷⁶⁵ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 926.606.1.

yararlandığı, hükümetin yasak ettiği eserlerin kütüphaneye alınmadığı bilgisi yer almıştır.¹⁷⁶⁶

1943'te Antakya Halkevi Reisi Selahattin Özel, Hatay'da 32 sayfalık bir mecmua çıkarılması için, CHP Genel Sekreterliği'nden yardım istemiştir.¹⁷⁶⁷ 16 Eylül 1944'te CHP'nin de direktifiyle halkevine bağlı "*Hatay Dergisi*" çıkarılması kararlaştırılmıştır. Derginin amacı da şöyle belirtilmiştir:¹⁷⁶⁸ "... İşgal kuvvetleri bu mezhep ihtilaflarından daha esaslı surette faydalanmak gayesiyle bu olaya bir millet ihtilafı şeklini vermekten de çekinmemişler, Alevilere kendilerinin, Haçlı orduları bakiyesi olduklarını, bundan maada Avrupalı ırka mensup bulduklarını, dolayısı ile de Türklerle hiçbir irki karabetleri mevcut olmadığı telkinlerini yaymışlardı. Bundan başka aynı idare tarafından Avrupalı ırka mensubiyetleri fikrini takviye maksadıyla Alevilere geniş hürriyetler ve hudutsuz salahiyyetler de bahsedilmiş, kültür, ticaret, iktisat sahalarında Türklerin elindeki bütün vasıta ve imkânlar alınmıştır. Mandater idarenin Türk harsını tamamı ile imha gayesi ile takip ettiği programın başına her derecedeki okullara Fransız muallim ve müfettişleri getirmek işini de koymuş olduğunu ve yine her derecedeki tedris müesseselerinde temel ders olarak Fransızca'yı aldıklarını zikretmek de lazımdır. Nüfusu 150.000'e baliğ olan Antakya'nın yarısına yakın Arap ve Alevi olduğuna ve bunlar da yukarıda arz edilen şekilde siyasi telkinlerle zehirlenmiş bulduklarına göre bu çevredeki halkın temsil meselesindeki zorluklar yüksek katınızca da takdir buyrulur kanaatindeyim... Halkın büyük bir kısmı halen Arapça konuşmakta ve Arap-Fransız kültürünün tesiri altında bulunmaktadır. Bu kitleyi Türk kültürüne intibak ettirmek halkevimizin en başta gelen ve en kutsal bir vazifesidir". Bu ödevin başarıyla yerine getirilmesi için halkevi başkanı Fevzi Atahan CHP'den yardım istemiştir. Derginin imtiyaz sahibi Selahattin Özel, Neşriyat Müdürü Ziya Kılıçözlü'ydü. Derginin teknik işlerine bakarsa, Hakkı Çinçin'di. Dergide, Ziya Kılıçözlü (Lise Türkçe Öğretmeni), Vedit Münir Karabay, Nafi Miskioğlu, Hakkı Çinçin (E.Lisesi), Sıtkı Parlar (E.Lisesi), Adil Güçlü (E.Lisesi), Rüştü Karaoğlu (E.Lisesi), Fevzi Atahan, Selahattin Kutlu, Şükrü Oğuz, Şükrü Balcı, Şemsettin Kutlu, H. Çınar, Ruhi Tekan, Ethem Yılmaz, Niyazi

¹⁷⁶⁶ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁷⁶⁷ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 845.345.1.

¹⁷⁶⁸ BCA. 490.01.0.0, Yer no: 845.345.1. (EK-44).

Çıtakoğlu yazı yazıyordu. Ayda bir kez yayınlanan derginin ilk sayısı 19 Şubat 1944'te, son sayısı yani 14. sayısı (13. sayıyla birlikte basılmıştır) Nisan 1945'te çıkmıştır. Nüshası 25 kuruş olup, 12-15 sayfa şeklinde yayına hazırlanmıştır. Dergi Antakya CHP Basımevi'nde çıkarılmıştır. Üçüncü sayıdan sonra Yenigün Basımevi'nde basılmıştır. Derginin son kısımlarında Türkiye genelinde çıkan halkevi dergilerine de yer verilmiştir.¹⁷⁶⁹ Ziya Kılıçöz derginin ilk sayısının dördüncü sayfasında “*Hatay Niçin Çıkıyor*” adlı yazısına yer vererek derginin misyonunu şöyle anlatmıştır: “*Hatay Türkü, müstevliye her fırsatta karşı koymakta devam etti. Bu karşı koyuş ‘Asi’ gibi sessiz ‘Asi’ gibi derin ‘Asi’ gibi amansızdı. Hatay, milliyetine dokundukça en derin ezayı duyuyor buna sert, dik bir kaya matemi ile karşı koyuyordu. Atatürk’ün ülküsü ile yetişen çocuklar bile milli benliğini her şeyden üstün tutuyor. Kendisine okulda yabancı bir dille hitap eden müstevliye ‘Bize Türkçe söyle biz senin dilinden anlamıyoruz’ diye haykırmaktan çekinmiyorlardı. Hatay, Türkçe konuşmaktan, Türkçe okumaktan, Türkçe düşünmekten, Türkçe yaşamaktan bir saniye bile uzaklaşmadı. Gözünü gönlünü Anayurt’a çevirdi...*”

Dergi ilk sayısından Hatay halkının belleği ve Türk kültürünün yaşatıcısı olacağına dair önemli ipucuları vermiştir. Aynı zamanda derginin amacına ulaşmasında Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı için hizmet etmiş entelektüel kadrolarda yer alanlar kişiler, iltihak sonrası da aynı misyonu üstlenmişlerdi. Fransız manda döneminde görevleri ağırlıklı olarak siyasi iken şimdiki görevleri sadece halkın kültürel açıdan Türkiye’ye uyum sağlamasıydı. Bir bakıma derginin çıkarılması ve yüklendiği görev, Türkiye genelinde çıkan dergilerden farklı olmuştur. Dergide işlenen konuları üç başlık altında özetlemek mümkündür. Birincisi: Türk dili ve kültürünü geliştirmektir. İkincisi: Hatay’ın nasıl bağımsızlığına kavuştuğu hakkında bilgilendirmektir. Üçüncüsü: Milli Mücadele’den kesitler sunmaktır. Dergi ilk sayısında Hatay mücadelesinin önemli portrelerinden biri olan Vedi Münir Karabay’ın “*Hatay Meselesi Nasıl Başladı Nasıl Bitti?*” adlı makalesine yer vererek, geçmişin hatıralarda tazelenmesini hedeflemiştir. Derginin ikinci sayısında da Karabay’ın makalesine yer verilmiş aynı zamanda Ankara’da çıkmakta olan Ülkü ve Ulus dergilerinin, Hatay dergisinin çıkışına dair teşekkürler yer almıştır. Bu sayıda dikkati çeken bir konu Ankara Üniversitesi’nin ikinci haftasını Hatay’da düzenlemiş

¹⁷⁶⁹ Dergide ele alınan konular ve ayrıntılı bilgi için bkz: **Hatay Halkevi Dergisi**, 19 Şubat 1944.

olmasıdır. Üniversite'nin hocalarından Doç Dr. Niyazi Çıtakoğlu, "*Hatay'ın Coğrafi Durumu*" adlı çalışması dergide yayımlanmıştır. Çalışmada, bölgenin tamamen Türkiye'nin bir parçası olduğu anlatılmak istenmiştir. Üçüncü sayıda Milli Mücadele'den kesitler sulmuş ayrıca Hatay'ın folklorik özelliklerine değinilmiştir. Dördüncü ve beşinci sayıda 19 Mayıs kutlamalarına denk gelmekle beraber, derginin kapağına günün önemini belirten, maraton koşusunda bulunan iki genç tasvir edilmiştir. Aynı sayıda resim sergisinden, Hatay'ın coğrafi durumundan bahsedilmiştir. Özellikle bu sayının son sayfasında, okuyuculardan altıncı sayı için Hatay işgal günlerinde çekilen ızdırapları anlatan ve iltihak ümitlerinin ışığını taşıyan yazılar istenmiştir. Bu bağlamda altıncı, yedinci ve sekizinci sayıda "*Kurtuluş Günü*" (Ziya Kılıçözlü), "*5 Temmuz*" (Remzi Siliöz), "*23 Temmuz*" (Selim Çelenk) yazılarına geniş ölçüde yer verilmiştir. Aynı şekilde Milli Mücadele'den de önemli kesitler sunulmuştur. Zeki Akpınar'ın "*Hatay'da Kültür*" adlı makalesinde Fransızların, Türk kültürünü nasıl yok etmeye çalıştığı konusu işlenmiştir. Dokuzuncu sayıda bölgenin Türk kimliğine vurgu getirecek çalışmalar yer almaktadır. Onuncu sayıda yer alan altı makalede tamamen Atatürk'ün Hatay'a verdiği değer anlatılmaktadır.

On bir ve on ikinci sayı birlikte çıkmış, bu sayıda halkevlerinin faaliyetlerine, Halkevi Dergisi'nin prensiplerine, Hatay'ın kültürel özelliklerine yer verilmiştir. Aynı zamanda İlkçağdan, İlk Müslüman Türk Devletleri'ne kadar ki olan dönemde şehirde bulunan tarihi eserlere değinilmiştir. On üçüncü sayıda da Hatay'da manda döneminde bulunan tarihi yapılardan bahsedilmektedir. Fransız manda döneminde bölgedeki arkeolojik eserlerin Batılı devletler tarafından nasıl yağma edildiğine dair önemli bilgiler verilmiştir. Son sayıda da tamamen kültür konuları işlenmiş ve halkevlerinin faaliyetleri hakkında halk bilgilendirilmiştir. Sonuç olarak çeşitli sergiler, konferanslar, anılar yoluyla Türk kültürünün geliştirmesi, Hatay'ın Türkiye ile bağlarını kuvvetlendirmesi esas amaç olmuştur. Zira dergide yazılan 77 makalenin 31'i Türk dili ve edebiyatı, 20'si Hatay tarihi ve bağımsızlık mücadelesi, 26'sı farklı konular ile ilgilidir. Bu durum bize derginin çıkış amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Böylelikle, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası hızlı bir şekilde kültürel seferberliğin başladığını ve bölgede milli kimliğin yeniden inşa edilmeye çalışıldığını söylemek mümkün olmuştur.

3.3.3.3.7 Sosyal Yardım Şubesi

Bu şubenin amacı; yardıma muhtaç kimsesiz çocukları, hasta ve yaşlıları muayene ettirmek ve onların daha iyi koşullarda yaşaması için gelir elde etmektir. 1940 yılının Ağustos ayı itibariyle haftanın her perşembe günü saat 9'dan 12'ye kadar Sıhhat Müdürü Dr. İbrahim İnal tarafından fakir hastalar muayene ve tedavi edilecekti.¹⁷⁷⁰ Bu kişi daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi manda döneminde CHP tarafından halkı örgütlemek üzere Hatay'a gönderilmiştir. Manda döneminde olduğu gibi iltihak sonrası Hatay'da bulunan Dr. İbrahim İnal, hastaların tedavisini sistemli ve programlı şekilde gerçekleştirmek istemiştir. Bu bağlamda, halkevinde bir klinik açılmış ve doktorlar nöbetleşe halkı tedavi etmiştir. Doktorlar ve program şöyleydi:¹⁷⁷¹

Dr. Cevri Civelek	Cumartesi	Saat 10.00-12.00
Dr. Mesrur Hatay	Pazar	Saat 9.00-12.00
Dr. Vedi Bilgin	Perşembe	Saat 9.00- 12.00
Dr. Cavit Yurtman	Cumartesi	Saat 15.00-17.00
Diş Tabibi Gani Kunt	Cuma	Saat 11.00-12.00

1942 tarihi itibariyle haftada bir gün olmak ve yalnız göz hastalarına mahsus olmak üzere bir muayenehane açılmıştır.¹⁷⁷² Şubenin başkanı Öğretmen Nüzhet Bilgin kimsesiz çocuklara yardım etmek ile ilgilenmiştir.¹⁷⁷³ 1943'te şubeye mali gelir sağlamak için sağır ve dilsiz Profesör Zevki İshak oyunları sergilenmiştir.¹⁷⁷⁴ Aslında bir bakıma manda döneminde ihmal edilen insanların yaraları kısmi olsa da sarılmaya çalışılmıştır.

¹⁷⁷⁰ **Yenigün**, 28 Ağustos 1940.

¹⁷⁷¹ **Yenigün**, 19 Mart 1941.

¹⁷⁷² **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁷⁷³ **BCA**. 490.01.0.0, Yer no: 1004.877.2.

¹⁷⁷⁴ **Yenigün**, 2 Haziran 1943.

3.3.3.3.8 Spor Şubesi

Bu şubenin temel amacı; halka çeşitli spor hareketleri öğretmek, çeşitli dallarda spor faaliyetinde bulunarak, halkın bedenini terbiye etmektir. Aynı zamanda 1946 yılı sonrası CHP ideolojisi ve propagandasını, halk arasında yaymak temel amaçtır. 20 Mart 1940 tarihinde halkevi kendisine bağlı olarak 23 Temmuz Spor Kulübü'nü kurmaya karar vermiş ve beyannameyi hükümete vermiştir.¹⁷⁷⁵ Böylelikle spor yoluyla halkın CHP'nin etrafında örgütlenmesi amaçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar bu kolun pek aktif olmadığı tespit edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bitimi sonrası 1945'te Antakya Halkevi Başkanı Remzi Siliöz, hentbol takımı için Ankara'dan malzeme yardımı talebinde bulunmuştur. 1948'de İskenderun Halkevi Reisi Kadri Nuri Köksal, İskenderun gençlerini su sporlarına teşvik etmek için CHP'den maddi yardım istemiştir.¹⁷⁷⁶ Aynı yıl Ankara'dan futbol faaliyetlerinin sürdürülmesi için malzeme gönderilmiştir.¹⁷⁷⁷ Bu yıllarda DP ve CHP rekabeti spora da yansımıştır. DP'liler kendi propagandalarını yapmak üzere Kurtuluş Sporunu kurmuşlardı. Buna paralel olarak Halkevi Başkanı Şükrü Balcı, CHP'li olan Beden Terbiyesi ve Gençspor Kulübü dışında bir spor kulübü kurarak, gençleri parti etrafında toplamak istediklerini Ankara'ya bildirmiştir. Aynı zamanda halkevi bahçesine tenis kortu yapılması için maddi yardım istenmiştir. Bu vesileyle Hatay'ın aydın kesimi de halkevine kazandırılmış olacaktı.¹⁷⁷⁸ DP'nin kurduğu spor kuruluşuna karşı daha güçlü olmak için voleybol takımı kurmak için faaliyete girilmiştir. Bu amaçla Ankara'dan futbol ve voleybol takımı için malzemeler gönderilmiştir.¹⁷⁷⁹ CHP ve DP rekabeti spora yansımış ve toplum manda dönemini aratmayacak şekilde ikiye bölünmüştü. Spora da siyasetin yansımaları kaçınılmaz olmuştur.

¹⁷⁷⁵ **Yenigün**, 19 Mart 1940.

¹⁷⁷⁶ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1126.110.3.

¹⁷⁷⁷ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1126.110.3.

¹⁷⁷⁸ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1126.110.3.

¹⁷⁷⁹ **BCA**, 490.01.0.0, Yer no: 1126.110.3.

3.3.3.3.9 Halkevlerinin kapatılışı

1950'de CHP'nin 27 yıllık iktidarı sona ermiş, DP ülkenin başına geçmişti. CHP'nin bir uzantısı, propaganda aracı olduğu gerekçesiyle 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen ve 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan genelgeye göre halkevleri kapatılmıştır.¹⁷⁸⁰ Halkevlerinin menkul, gayrimenkul bütün mal varlığı hazineye, binaları ise hastanelere, okullara devredilmiştir.¹⁷⁸¹ 9 Kasım 1950'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ Antakya'ya gelerek, Vali Rebi Karatekin ve Belediye Başkanı Şekip İnal, Sağlık Müdürü, Emniyet Müdürü ile halkevini gezdikten sonra binanın bir katının doğum evi ve bir katın da çocuk hastanesi haline getirilmeye elverişli olduğu neticesine varmıştır.¹⁷⁸² DP yanlısı basında da il ve ilçelerde bulunan halkevlerinin hiçbir işe yaramadığı, bu evlerin halkın malı olduğu, CHP'nin bir uzvu haline geldiği dile getirilmiştir.¹⁷⁸³ Böylelikle halkevlerinin kaldırılacağı sinyalleri verilmiş, DP yanlısı basında kamuoyu yaratma çabalarına girmişti.

Ayyıldız gazetesi de İskenderun ve Antakya Halkevlerinin sinemalarının hala faaliyette olduğunu, buraların hemen boşaltılmasını vali ve kaymakamdan istemiştir.¹⁷⁸⁴ Bütün bu eleştirilere rağmen, halkevlerinin kuruluş yıl dönümü için tören düzenlenmiştir. Törenin ilk konuşmasını, CHP İli İdare Kurulu Başkanı Dr. Selahattin Özal yapmış, konuşmasında halkevlerinin öneminden ve tarihçesinden bahsetmiştir.¹⁷⁸⁵ Ancak birkaç ay sonra 5830 sayılı kanunla devlete intikal eden binalardan bazılarının tahsis cihetleri hakkındaki 8/II/1951 tarihli ve 3/13908 sayılı kararın Hatay Halkevi binasına ait hükmünün kaldırılması ve bu binanın doğumevi olarak kullanılmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na tahsis edilmesi, Bakanlar Kurulunca 7/5/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸⁶ Bunun üzerine halkevinin eşyaları resmi dairelere taksim edilmek suretiyle halkevi boşaltılmıştır.¹⁷⁸⁷ Hatay'da 1936 yılından beri insanlara okuma yazma öğreten, çeşitli faaliyetlerle

¹⁷⁸⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, C9, D 9, 1951, s.637-650.

¹⁷⁸¹ **TC Resmi Gazete**, 11 Ağustos 1951, Kanun no: 5830, s.1782.

¹⁷⁸² **Yeniyol**, 9 Kasım 1950.

¹⁷⁸³ **Yeniyol**, 16 Kasım 1950.

¹⁷⁸⁴ **Ayyıldız**, 17 Eylül 1951.

¹⁷⁸⁵ **Sabah**, 26 Şubat 1952.

¹⁷⁸⁶ **BCA**. 030.18.01, Yer no: 128.36.17.

¹⁷⁸⁷ **Sabah**, 4 Temmuz 1952.

Hatay'ın Türkiye'ye entegrasyonunu sağlayan tarihi kuruluşun misyonu, 1952 yılında son bulmuştur.

3.3.4 İşgalden Katılma Kütüphaneler

3.3.4.1 Gençspor Kütüphanesi'nden Bekir Efendi Kütüphanesi'ne

1918'den 1921 yılına kadar süren Fransız işgali, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilafnamesiyle son bulmuş, bölgede özel statüye dayanan "İskenderun Sancağı" kurulmuştur. Bu dönemde İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'da "*Fransız İttifakı Kütüphaneleri*" faaliyet göstermiştir. Ayrıca Antakya Lisesi içerisinde çoğu yabancı eserleri barındıran bir kütüphane mevcuttu.¹⁷⁸⁸ 26 Ağustos 1926 tarihinde Şükrü Balcı'nın girişimiyle kurulan Gençspor Kulübü'nün Hatay manda tarihinde, kültürel hayatında önemli yeri vardır.¹⁷⁸⁹ Bazantay eserinde, Antakya Türkleri tarafından kulübün 1927'de kurulduğunu ve kulübe kayıtlı 200 kişinin olduğunu, kulüp içinde binlerce ciltlik kitaplara sahip okuma salonunun olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹⁰ 1928'de Türkiye'de gerçekleşen Harf İnkılabı'nı halka öğretmek üzere kulübün kurucuları ve üyeleri yoğun çaba içerisinde girmiştir. 1930 yılında milli bağları kuvvetlendirmek, milliyetçiliğe ait kitapları getirerek yeni yazıyı öğrenmeye çalışan halka destek olmak için Gençspor Kulübü içinde bir kütüphane kurulmasına yönelik karar alınmıştır.¹⁷⁹¹ Bu amaçla kütüphane için yardım kampanyası açılmış, halkın elinde bulunan kitapların kulüp kütüphanesine satılması için ilanlar verilmiştir. Çalışmaları yürütmek üzere Muhiddin Yurdal, Mehdi Kovacı ve Fazıl Tosyalı görevlendirilmiştir. Bu girişim, yeni yazı öğrenme çalışmaları ile de çok yakından ilgiliydi.¹⁷⁹² Aralık 1931'de İstanbul'dan gelen kitaplarla mevcut ciltli kitap sayısı 1.000'e ulaşmıştır. Türkçe ve Fransızca eserlerin bulunduğu kütüphaneye, gençlerin teşvik edilmesi için çaba harcanmıştır.¹⁷⁹³ Aynı zamanda Şükrü Mustafa Efendi'nin dükkânında Türkçe kitaplar bulunmaktaydı. Bu

¹⁷⁸⁸ Nakip, **a.g.e.**,s.21.; M. Tekin, "*Hatay'ın Kültür Tarihine ve Eski Kütüphanelerine Bir Bakış*", Hatay'da Kütüphane Haftası, **Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları**, 1985,s.24.

¹⁷⁸⁹ Çelenk, **a.g.e.**, s.32.

¹⁷⁹⁰ Bazantay, **a.g.e.**, s.112.

¹⁷⁹¹ Nakip, **a.g.e.**s.22.; Öcal, **a.g.e.**, s.112.; M.Tekin, **Hatay'ın Tarihçesi**, **a.g.e.**, s.51.

¹⁷⁹² M. Tekin, "*Gençspor Kulübü*", **GKD**, YIL 2, Haziran 1990, Sayı 16, s.20.

¹⁷⁹³ **Yenigün**, 22 Aralık 1931.

kitaplardan herkes faydalanma imkânına sahipti.¹⁷⁹⁴ Türkiye’de ulus-devletin inşası için gerçekleştirilen inkılâp hamlelerinden biri olan Harf İnkılâbı’nın Sancak’ta da yankı bulduğunu görmek mümkün olmuştur. İnsanlar kitlesel olarak kültürel mücadelelerini sürdürmüş, Türkiye’den gelen kitaplarla gizliden gizliye öğrendikleri harflerin pratiğini yapmıştır.

1931’in Mayıs ayında Kurban Bayramı’ndan elde edilen gelirlerle çok sayıda eski ve yeni kitap alınmıştır. 20 Ağustos 1931’de kütüphane hizmete girmişti. İstanbul’dan getirilecek Türkçe eserlerle, Harf İnkılâbı pekiştirilmeye çalışılmıştı. Yenigün gazetesinde, Sancak halkının kütüphaneye abone olması için ilanlar verilmiştir. Bu ilan, halkın büyük ölçüde ilgisini çekti. Çünkü şehirde yeterli sayıda Türkçe eser bulunmamaktaydı. Gençspor Kulübü’nün önemi ise, yeni harfli Türkçe yayınlara yer vermesinden kaynaklanıyordu.¹⁷⁹⁵ Kütüphanede, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinin kitapları bulunmaktaydı. Halkın, Latin Harflerini ve kültürünü geliştirecek Türkçe dergilere de yer verilmişti. Bunlar; Kadro, Varlık, Vakit, Akşam, Milliyet, Cumhuriyet, Akşam, Son Posta, Haber’dir.¹⁷⁹⁶ Ayrıca Türk edebiyatındaki gelişmelerde basından takip edilmekteydi. Özellikle İslam ve Türklüğün şairi M. Akif Ersoy’un Antakya’ya gelişi ve edebiyata yaptığı hizmetler övülmekteydi.¹⁷⁹⁷ Sancak insanı Türkiye’deki gelişmeleri takip takip ederek, Türkiye ile olan bağlılıklarını sürdürmek istemişlerdir.

Ağustos 1931’de 500 adet olan kitap sayısı, kasım ayında 1000’e ulaşmıştır.¹⁷⁹⁸ Bu sıralarda Türklerin kurduğu kütüphaneye karşılık “*Arap Kulübü*” bünyesinde bir kütüphane oluşturulmuştur.¹⁷⁹⁹ 1931 Ekiminde 120 yeni kitap kütüphaneye gönderilmiştir.¹⁸⁰⁰ 1932’de İstanbul’dan gelen kitaplarla kütüphane zenginleşmiş, halkın kütüphaneden daha fazla faydalanması için eve kitap götürme izni verilmiştir. Kütüphaneye yıllık ve aylık olarak abone olunabiliyordu.¹⁸⁰¹ 1932 yılına kadar etkin bir şekilde çalışan kütüphane, manda idaresinin tepkisi çekmişti.

¹⁷⁹⁴ **Yenigün**, 22 Aralık 1931.

¹⁷⁹⁵ Nakip, **a.g.e.**, s.22-23.

¹⁷⁹⁶ M. Tekin, **Hatay’ın Tarihçesi**, **a.g.e.**, s.52.; Ayrıca bkz: Ada, **a.g.e.**, s.91.

¹⁷⁹⁷ **El Liva**, 5 Eylül 1930

¹⁷⁹⁸ Nakip, **a.g.e.**,22-23.

¹⁷⁹⁹ M.Tekin, “*Hatay’ın Kültür Tarihine*”, **a.g.m.**, s.14.

¹⁸⁰⁰ **Yenigün**, 19 Ekim 1931.

¹⁸⁰¹ **Yenigün**, 24 Haziran 1932.

Bu sebeple Fransız subayları kulüp idarecilerini kulübün tüzüğüne riayet etmedikleri, kulüpte sadece spor yapılması gerektiği şeklinde uyarılmıştır. Böylelikle çözüm arayışlarına gidilmiş, kütüphanenin kulüpten ayrı bir kurum olarak çalışılması kararlaştırılmış ve kütüphaneye “*Bekir Efendi Kütüphanesi*” adı verilmiştir.¹⁸⁰² Bekir Efendi 1874 tarihinde Antakya’ya muallim olarak gelmiş, Mekteb-i Rüştîye hocası olup, bütün gençler üzerinde etkisi olan bir isimdi.¹⁸⁰³ Bu isim verilerek insanların ilgisi çekilmek istenmiştir.

1933 Şubat’ında kütüphanede, Arapça, Fransızca ve Türkçe seçme eserlerden 500 adet kitap bulunmaktaydı. Gençler ve halk, kütüphaneden evlerine kitap alabiliyorlardı. Kütüphane, sabah 9’dan akşam 9’a kadar belli aralıklarla açıktı.¹⁸⁰⁴ Mayıs 1933’te kütüphane, Kurşunlu Hanındaki bir binanın 2. katına, Ticaret Odası’nın yakınına taşınmıştır. Kütüphane, sabah 8’den 12’ye kadar, öğleden sonra 2’den 4’e kadar hizmete açıktı.¹⁸⁰⁵ Yenigün’de Bekir Efendi Kütüphanesi’ne abone olunuz, okuyunuz şeklinde ilanlar verilmiştir.¹⁸⁰⁶ Kütüphane, gençlere ve okuyucularına yardım etmek için kütüphanede bulunan kitapları ve bunların adedini Yenigün gazetesinde günlük olarak ilan etmiştir.¹⁸⁰⁷ Bu ad altında faaliyet gösteren kütüphanenin kitap sayısı 1933’te 1.500 ulaşmıştır.¹⁸⁰⁸ Ancak 1934 yılından sonra kütüphaneye yeni kitaplar gelmeyince, 1938’e kadar okuyucu sayısında azalmalar olmuştur.¹⁸⁰⁹ Her şeye rağmen yeni harflerin Hatay halkına öğretilmesinde bu kütüphanenin rolü çok büyük olmuştur.

3.3.4.2 Hatay İl Halk Kütüphanesi

Hatay Devleti kurulduktan hemen sonra 17 Aralık 1938 günü Başbakan Abdurrahman Melek Gençspor Kulübü’nü ziyaret ederek, Bekir Efendi Kütüphanesi’ni bir “*Şehir Kütüphanesi*” düzeyine çıkarmak için çalışacaklarını

¹⁸⁰² Bekir Efendi Antakya’da kurulan ilkokul öğretmenlerinden erdemli bir sarıklı hocaydı. Çelenk, **a.g.e.**, s. 32- 33.; Öcal, **a.g.e.**, s.113.; **Yenigün**, 23 Kasım 1933.

¹⁸⁰³ 1921 senesinde Sancağı terk ederek, Birecik’e gitmiş ve 3 sene sonra vefat etmiştir. Bkz: **Yenigün**, 23 Kasım 1933.

¹⁸⁰⁴ **Yenigün**, 7 Şubat 1933.

¹⁸⁰⁵ **Yenigün**, 9 Mayıs 1933.

¹⁸⁰⁶ **Yenigün**, 9 Temmuz 1933.

¹⁸⁰⁷ **Yenigün**, 15 Mayıs 1933.

¹⁸⁰⁸ Gazete ilanında 1.000’den fazla olduğu belirtilmiş. Bkz: **Yenigün**, 29 Haziran 1933.;19 Haziranda da 2.000’den ziyade olduğu yayınlanmıştı. Bkz: **Yenigün**, 19 Haziran 1933.

¹⁸⁰⁹ Tekin vd., **a.g.e.**, s.157.

belirtmişti. Bu amaçla hükümet tarafından bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonda Antakya Kaymakamı, Matbuat Müdürü ve Evkaf Müdürü yer almıştır. Kütüphanenin, Ulu Cami'ye ait mağazalar üzerine yapılması düşünülmüştür. 23 Temmuz 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası biri İskenderun'da diğeri Antakya'da olmak üzere iki kütüphane açılmıştır. Böylelikle 27 Kasım 1940 tarihinde hizmete girecek olan kütüphanelerin ilki "*Antakya Umumi Kütüphanesi*" adı altında açılmıştı. Kütüphane'ye memur olarak atanan Öğretmen İbrahim Bozkurt Ankara'ya kütüphanenin pek çok yönden yetersiz oluşuna dair bir telgraf çekmiştir. Aynı şekilde 22 Haziran 1942 tarihinde bu yetersizlik tekrar vurgulanmıştı. Bunun nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı maddi sıkıntılardan kaynaklanmaktaydı. Ağustos ayında Beden Terbiyesi Kanunu ile lağvedilmiş olan Bekir Efendi Kütüphanesi'nde kalan 755 adet kitap ile DP döneminde 1952'de kapatılan halkevinin 3000'den fazla kitabı Antakya Umum Kütüphanesine devredilmiştir. 1960 yılına kadar da kütüphanenin gelişmesi için çalışılmıştır.¹⁸¹⁰ Fransız manda döneminde ihmale uğratılan kütüphane hayatı, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası canlandırılmaya çalışılmıştı. Kütüphane, Ankara'dan gelen kitaplarla daha da zenginleşmişti.

3.3.5 Sancak'tan Vilayet'e Hatay Basımı (1921-1960)

3.3.5.1 Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı İçin Çalışan ve İltihak Sonrası Merkez İlçede Çıkan Gazeteler

Matbaanın gelişmesi yayımcılığı ve basım sanatını geliştirmiştir. Teknolojik gelişmesi ile gazete, dergi, bültenler yayımlanmaya başlamıştır. Matbuatın en verimli ve en önemli iki kolu gazetecilik ve dergiciliktir.¹⁸¹¹ Matbaa önemli derecede iletişimi ve haberleşmeyi hızlandırmıştır. Ancak, tarihsel bağlamda bilgi akışının hızlanmasında önemli rol oynayan bir diğer gelişme gazetecilik anlayışının yerleşmesiyle olmuştur. Medeniyetler ilerledikçe, toplumlar geliştikçe, haber alış verışı de (enformasyon) gelişmiştir. "Basın-yayın" dediğimiz, genel adıyla, "basın" kurumu ve onun aracı olan "gazetecilik" zaman içerisinde oluşmuştur.¹⁸¹² Sancak, Suriye sınırları içerisinde yer aldığı için bölgede Suriye Matbuat Kanunları

¹⁸¹⁰ **Yenigün**, 30 Ocak 1939; **Yenigün**, 12 Nisan 1942.; Nakip, a.g.e, s.27-29.

¹⁸¹¹ Erol Ayyıldız, "*Matbuat*", İslam Ansiklopedisi, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, Cilt 28, Ankara, 2003, s.120.

¹⁸¹² Hasan Refik Ertuğ, **Basın-Yayın Hareketleri Tarihi**, Yenilik yayınları, İstanbul, 1970, s.19-20.

uygulanmıştır. Bu kanunun 13. maddesine göre bir yayının her nüshası Bidayet Müddeiumumiliği Makamı ile en büyük mülki memura ikişer nüsha gönderilmesi mecburi idi. 1934'te Şam Hükümeti tarafından çıkarılan ve Delege tarafından onaylanan 4 numaralı kararname ile “*emniyet ve sükunu umumiyeyi bozacak harekette bulunanların muhtelit mahkemelerde yargılanması*” hükmü getirilmiştir. Delegenin emriyle gazetelerin yayınlarına müdahale edilmiştir. Resmi ilanlar manda idaresini destekleyen gazetelere verilirken, manda idaresine karşı olan gazeteler için baskı unsuru olmuştur. Bu durum keyfi uygulamaları beraberinde getirdiği gibi bazı gazeteler mali iflaslar yüzünden kapanmak durumunda kalmıştır. 1935 yılı itibariyle çıkacak gazeteler için 250 Suriye Lirası nakdi kefalet alınması öngörülmüştür.¹⁸¹³

Bu bölümde basının, Ankara İtilafnamesi ve Lozan Anlaşması'na bağlı olarak Hatay davasının haklılığını tüm dünyaya duyurup, kamu yaratmak için yoğun çaba sarf ettiğini, özellikle gazeteyi çıkaranaın Ankara'nın talimatı doğrultusunda hareket ettiğini ve Fransız manda idaresinin baskılarına maruz kalarak kapatıldıklarını göreceğiz. Yine bölgeye Türk kültürünün gelişmesini önlemek üzere Türkiye'den gelen gazetelerin Hatay'a girilmesin yasaklanması dikkat çekici bir husustur.¹⁸¹⁴ Aynı zamanda gazetenin imtiyaz sahiplerinin ve yazarlarının, CHP kuruluşlarında önemli yere getirilmesi bir diğer önemli husustur. Bu gazetelerin Ankara tarafından mali yönden de desteklenmesi, Hatay'da kamuoyu yaratmada önemli olmuştur.¹⁸¹⁵

İskenderun Sancağı'nda çıkan ilk gazete “Altınöz'dür”. Fransızların Hatay'ı işgal etmesinden sonra Tayfur Sökmen, Samih Azmi Ezer, Şükrü Oğuz, Rasim Yurtman, İnyet Mürseloğlu Kuvayı Milliye faaliyetlerini sürdürmek üzere Dörtöyol ve Hassa civarına yerleşmişlerdi. Bu heyet Ankara'ya giderek, Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan hemen sonra Adana'da “Antakya-İskenderun ve Havalisi Birliği'ni” kurmuşlardı. Cemiyetin reisi Tayfur Sökmen, ikinci reisi Samih Azmi, Şükrü Oğuz ise cemiyetin sekreteri idi. Kurulan cemiyetin nizamnamesi gereği, Hatay halkını Türkiye'de gerçekleşen olaylardan haberdar etmek ve Hatay davasının haklılığını halka anlatmak, bölge Türklerinin sesi olmak üzere Hassa'da Altınöz gazetesi

¹⁸¹³ M.Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.13.

¹⁸¹⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-18-c, D-74-1, F-21-28.

¹⁸¹⁵ **BCA**. CHP Evrakı B.3, Sıra no:953, Konu no:687 Rahmi Apak'ın 15 Mart 1939 tarihli CHP Genel Sekreterliğine yazısını aktaran için bkz: Pevlivan vd., **a.g.e**, s.128.

çıkarılmıştır. Gazete sabahları çıkan siyasi, ilmi, fenni ve edebi bir Türk gazetedir. Gazetenin sahibi Şükrü Oğuz ve Mesül müdürü Vasfi Bolat idi. Şükrü Oğuz tarafından Mayıs-Haziran 1920’de 20 sayı çıkartılan gazetenin yayınına bir süre ara verilmiş, 5 Mayıs 1924’te ise Adana’da ikinci yayınına başlamıştır. Yayınlarında genel itibariyle Fransızların işgal ettiği yerler ve işgallerin ilerleme durumu hakkında Kuvay-ı Milliyecileri haberdar etmiştir. Aynı zamanda dünyadaki gelişmelerle ilgili haberlere de yer vermiştir. Gazetenin sloganı Türklerin Alsas- Loreni “Antakya-İskenderun” olmuştur. Gazete sadece halkı bilinçlendirmekle kalmamış aynı zamanda Kuvay-ı Milliye’nin örgütlenmesini sağlamıştır. 1927 yılına kadar ara ara çıkan gazete manda idaresince kapatılmıştır.¹⁸¹⁶ Manda idaresinin baskısı altında basın-yayın faaliyetini sürdüren gazete, Fransızların bölgede gerçekleştirdiği kıyım olaylarını dünya kamuoyuna duyurması nedeniyle yayım hayatına son verilmiştir.

1928 yılı Sancak kültür hayatında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu bağlamda bölge Türklerinin kültürlerini geliştirmede, Türkiye’deki kültür inkılâplarının Sancak’a yansıtılması için Şükrü Balcı tarafından “Yeni Mecmua”¹⁸¹⁷ adlı dergi çıkarılmıştır. Yayın politikası nedeniyle baskılara maruz kalan edebi dergi, 48. sayısından (1 Temmuz 1930) sonra 16 Eylül 1930 yılında Yenigün gazetesi ismiyle faaliyete geçmiştir.¹⁸¹⁸ Gazetenin mesul müdürü Selim Çelenk olmuştur. (Selim Çelenk, Ankara’ya istihbarat ileten ve aynı zamanda Ankara’nın talimatlarını yerine getiren kişidir.)¹⁸¹⁹ Gazete en çok Halep, Adana, Ceyhan ve Mersin’de satılmıştır. Yazar kadrosunda; Vedi Münir, Firuz Hanzad, Nafi Miski, Ömer Hilme, Şükrü Oğuz, Abdurrahman Faik, Lami Cankat, Ahmet Sırrı gibi isimler yer almıştır. Mecmuanın gazeteye dönüşümüyle birlikte, siyasi olaylara yer

¹⁸¹⁶ Altınöz, 11 Mayıs 1924; Konuralp, a.g.e, s. 139.; Melek, a.g.e, s.9.; A. F. Türkmen, a.g.e, s. 1043.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.34-35. Gazetenin nüsfası için bkz: (EK-45)

¹⁸¹⁷ 15 Mayıs 1928’de Şükrü Balcı tarafından Antakya’da çıkarılan ilk Türkçe mecmuadır. On beş günde bir çıkan edebî, içtimai muhtevaya sahiptir. Suriye ve Fransa’nın tepkisini çekmemek için siyasi konulara değinilmemiştir. Âdete bir kültür yuvası işlevini görmüştür. İlk kapağı Fransızca ve Osmanlıcadır. 30 Mayıs 1929’da kapak Latin harfleriyle basılmıştır. 15 Ocak 1930 yılının 38. sayısında mecmuaya yönelik baskıların artması üzerine “*Yeni Mecmua*” adlı bir tenkid notu düşülmüştür. Notta şunlar yazmaktaydı: “*“Kulakların ve ruhların hasret olduğu güzel ve ince Türk edebiyatının umumi Suriye ve İskenderun’da biricik sedası Yeni Mecmua’dır. Anadilimizin ve öz milli edebiyatımızın bu son tatlı sedasını susmaya ve boğulmaya mahkûm görmek Türkçe konuşan ve Tür edebiyatından zevk alan bütün hassas ruhlar için ezalı ve cefalı bir işkence olacaktır.” Bkz: Yeni Mecmua, 15 Ocak 1930, S.38. s.3.*

¹⁸¹⁸ Güçlü, a.g.e, s.90. Gazetenin nüshası için bkz: (EK-46)

¹⁸¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sökmen, a.g.e, s.93-96.; Abdullah Muradoğlu, “*Atatürk’ten Arapça Radyo Gazetesi*”, **Yarın**, (Mayıs, 2002).

verilmiştir. Özellikle Türkiye’de gerçekleşen inkılâp hamlelerini halka yansıtmaya ve benimsetmeye çalışmıştır. Artan ilgi nedeniyle günlük olarak çıkartılmıştır. Türkiye’deki gelişmeleri Ulus, Milliyet, Tan gazetelerinden haberler alarak, Hatay halkını aydınlatmıştır. Türkiye ve Türklüğe hücum eden Suriye’ye ağır ithamlarda bulunması sebebiyle 1932’de Fransızlar tarafından kapatılmıştır. Aynı zamanda kapatılmasında Şükrü Balcı’nın “*Başımızın Belası Hep Bu Toprak*” adlı makalesi etkili olmuştur. Makalede, Aşar Vergisi eleştirilmekte, bu yüzden ağır vergilerle toprağı elinden alınan köylünün hakları savunulmaktaydı. Bu sebeple Balcı, elleri kelepçeli olarak “Halep Muhtelit Mahkemesine” götürülmüştür. Yenigünün boşluğunu doldurmak için, “Yurd” adlı gazete çıkarılmak istense de Sancak Mutasarrıfı, buna izin vermemiştir. Şükrü Balcı ve Selim Çelenk, Halep’e giderek, Yüksek Komiserliğin konuya el koymasını istemişlerdi. Çünkü Suriye ve Lübnan’da bütün işlemler Yüksek Komiserliğin emrindeydi. Aynı zamanda Vedi Münir Karabay, Şam’a giderek yakın arkadaşı olan Suriye Başbakanı Hakkı El Azim ile konuşmuştur. Bir yandan Ankara ile bir yandan Yüksek Komiserlikle bir yandan da Şam Hükümeti ile temasa girilmiştir. Suriye Hükümeti, bakanlar kurulu kararı ile Yenigünün çıkmasına izin vermiş, bu karar Yüksek Komiserlikçe onaylanmış, kararname İskenderun Mutasarrıflığı’na gönderilmiştir. Mutasarrıf, “sizi boynumuzda yılan gibi besliyoruz” dedikten sonra kararnameyi Balcı’ya vermiş, hemen gazete çıkmaya başlamıştır.¹⁸²⁰

1936’da Türkiye’nin Hatay konusunda ısrarı ve gazetenin bağımsızlık yönündeki yayın politikası, Suriye seçimlerinde Türk halkı lehinde propaganda yapması nedeniyle Sancak Mutasarrıfı Hüsnü Barazi’nin emri üzerine Fransız Yüksek Komiserliği gazeteyi kapamış¹⁸²¹, Selim Çelenk, Vedi Münir Karabay, Samih Azmi Ezer, Kadri Mursaloğlu ve Mustafa Rasih Bensan’ı Humus’a sürgüne gönderme kararı almıştır. Aynı zamanda Zeki el Arsuzi tutuklanmıştır. Arsuzi’nin serbest bırakılması üzerine bu beş yazarın da cezaları kaldırılmıştır. 1937 Ocak ayına kadar Halep’te Nuri Genç tarafından yayın yapan grup, Sandler’in raporunun kabul edilmesinden bir gün sonra Hatay’a dönmüştür. 1937’den itibaren tamamen Türkçe yayınlanmaya başlamıştır. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını, sütunlarına

¹⁸²⁰ Çelenk, a.g.e, s.36-47.

¹⁸²¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-18-c, D-74-1, F-21-28.

taşıdığı gerekçesiyle gazete 3. defa kapatılmıştır. Cenevre Anlaşması'nı desteklediği için Halep'te satılması yasaklanmıştır. Böylelikle, gazetenin halkta yaratmak istediği milli bilinç çabaları manda idaresinin engeline takılmıştır. Sancak'ın, Suriye'nin bir parçası olduğuna yönelik yayın yapan "El Urube" gazetesine karşılık, Beyrut ve Halep'ten getirilen iki gazeteciye Antakya'da bulunan Corc Medeni katılarak, Kasım 1937'de Arapça gazete olan "El Yevmil Cedit-Yeni Gün" çıkartılmıştır.¹⁸²² Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonucu bu gazete kapatılmıştır. Türk Hükümeti, Türkiye yanlısı olan bu gazeteye mali yardımlarda bulunmuştur. 1 Eylül 1937'de Trakya'da yapılan resmigeçit fotoğraflarının Yenigün gazetesinde basılması, aynı zamanda Arapça kısmının bütün köylere gönderilmesi halk üzerinde büyük etki yaratmıştır.¹⁸²³

1938 yılının Mart ayına kadar gazetenin yazarları, manda idaresini eleştirdiğinden gazete sahipleri, ağır hapis ve para cezalarına çarptırılmıştır. 12 Mart 1938 tarihinde Dr. Vedi Bilgin, dört numaralı kararnameye muhalefet "halkı hükümet aleyhine tahrik" ettiğinden jandarma koruması altında İskenderun Mahkemesi'ne götürülmüştür.¹⁸²⁴ Manda idaresinin eksikliklerini kamuoyuna duyurmak, halkın idareye isyan etme sebebi sayılmıştır. Mahkeme kararı sonucu Vedi Bilgin, altı ay hapis ve 25 lira para cezasına çarptırılmıştır.¹⁸²⁵ Aynı şekilde Kemal Sülker ve Şükrü Balcı, "Memlekette Belediye Yoktur", başlıkları altında belediyeyi eleştirdikleri için Bidayet Mahkemesi'nce Balcı on beş gün hapis ve 10 lira para cezasına, Sülker on beş gün hapse mahkûm edilmiştir.¹⁸²⁶ 3 Mayıs 1938'de Hatay halkına yapılan haksızlıkları MC üyelerine ulaştırmak amacıyla gazete 1,5 ay süreyle bir sayfası Fransızca olarak yayınlanmıştır. Tekrar kapatılan gazete 14 Haziran 1938 tarihinde yayımlanmaya başlanmıştır. 1939'da Selim Çelenk ve Şükrü Balcı Atayolu gazetesine geçmiştir. Antakya CHP Matbaasını A.Sırrı Hocaoğlu ve Remzi Siliöz kiralayarak, Yenigün gazetesini 1946 yılına kadar çıkarmışlardır.¹⁸²⁷

¹⁸²² Çelenk yapıtında Arapça gazetenin Kasım 1937'de çıktığını (20 Ocak 1939'da kapatılmış) belirse de Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden elde edilen belgede gazetenin 22 Ağustos 1937'de yayına başladığı yazılmaktadır. Bkz: Çelenk, **a.g.e**, s.83; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4-18-c, D 74-1, F 21-19.; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A-IV-16-b, D-65, F-106-3-6.

¹⁸²³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 18-c, D 14-1, F 21-48.

¹⁸²⁴ Avedis K. Sanjian, **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956) s. 91; **Yenigün**, 12 Mart 1938.

¹⁸²⁵ **Yenigün**, 13 Mart 1938.

¹⁸²⁶ **Yenigün**, 16 Mart 1938.

¹⁸²⁷ M.Tekin vd., **a.g.e**, s.159.; Mümtaz, **a.g.e**,s.40.; Öcal, **a.g.e**, s.114-115.; Siliöz,**a.g.e**. s. 75-76.; T. Mümtaz, **Çizgiler**, **a.g.e**, s.208.; Çelenk, **a.g.e**, s.74-83.; Tekin, **Basın Tarihi**,s.75-81.

Özellikle gazete çok partili dönemde, CHP propagandası yapmıştır. Bu durumu Hatay Bölge Müfettişi Rahmi Apak, CHP Genel Sekreterliği'ne şöyle bildirmişti: *“Demokrat Partinin Hatay’da kurduğu teşkilatın en kuvvetlisi şimdilik İskenderun’da kurulmuştur. İskenderun yuvasının zaman geçtikçe daha ziyade kuvvetlenmesi istidadı da vardır. Ekseri zengin tüccarlardan mürekkep olan mensupların burada bir de gazete çıkarmak hevesinde bulduklarını öğrendim. Bizim Hataylı gazeteci arkadaşların İskenderun’da bunların propaganda faaliyetini boğmak için onlara takaddüm etmeyi düşündüm. Binaenaleyh Antakya’da haftada bir defa çıkmakta olan eski Yenigün gazetesini İskenderun’a naklederek orada gündelik çıkarmayı Atayolu gazetesini çıkaran arkadaşlarla kararlaştırdık.”*¹⁸²⁸ 1946’da yayın hayatı sona erene kadar hem manda hem de çok partili hayatta CHP’nin propagandasını yapmış, halkı gelişmelerden haberdar etmiş, bir kültürün inşasında önemli roller oynamıştır.

“Atayolu” ise Mayıs 1938’de kapatılan Yenigün gazetesinin boşluğunu doldurmak üzere, manda idaresinin de izniyle Seyfi Fehim Paşa’nın imtiyazını almak üzere kurduğu gazetedir. 8 Mayıs 1938 tarihinde Yenigün Basımevi’nde, Yenigünün eski kadrosu tarafından yayına başlamıştır.¹⁸²⁹ Atayolu gazetesi çıkar çıkmaz, Fransa ve Suriye aleyhinde yazılar yazması nedeniyle Seyfi Ekal, gazetenin imtiyazını Mehmet Burç’a devretmiştir.¹⁸³⁰ Gazeteler adlarını değiştirirse dahi manda idaresinin uygulamalarını eleştirmeleri gazetelerin tekrar kapanmalarına neden olmuştur.

1942-1943 yıllarında neşriyat müdürü Suni Yener, 1944-1946 yıllarında ise Selim Çelenk’tir. Selim Çelenk’in belediye başkanı olması üzerine 1946-1950 yıllarında gazetenin imtiyaz sahipliğini Mehmet Burç üstlenmiştir. Çok partili hataya geçişte, CHP’nin propagandasını yapmıştır. 1948 CHP raporlarında gazetenin parti organına çalıştığı, tirajının 1000 olduğu belirtilmiştir.¹⁸³¹ Bu doğrultuda CHP, 1950 seçimleri öncesi gereken kâğıt yardımını gazeteye yapmıştır.¹⁸³² 1954 yılında Yıldız Çelenk, 1956’da Günay Çelenk gazetenin imtiyaz sahibi, 1960’tan itibaren Selim

¹⁸²⁸ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1385.596.

¹⁸²⁹ Çelenk, a.g.e, s.82.; Atayolu, 9 Nisan 1938.

¹⁸³⁰ Çelenk, a.g.e, s.83.

¹⁸³¹ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1285.275.2.

¹⁸³² BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1385.596.

Çelenk başyazarı olarak yazı yazmıştır. Haziran 1972’de yazı işleri müdürlüğünü Yahya Adalı üstlenmiş ve bu görevi günümüze kadar sürdürmüştür.¹⁸³³

Yenigün ile aynı tarihte Halep’te çıkan bir diğer gazete ise Vahdet” idi. 18 Mayıs 1928’de Nuri Genç tarafından Halep’te çıkan Vahdet gazetesi, Arap dünyasının ortasında Türklük fikrini savunacak ve daha ilk bakışı olan 18 Mayıs 1928’de gazetelerinin amacının pürüzsüz bir Türkçe olacağı, halkın anlamayacağı kelimelerin, manaların kullanılmayacağını belirtmiştir. Müdürü edebisi Refik Halit Karay’dır.¹⁸³⁴ O yıllarda Suriye Meclisi’nde mebus olan Nuri Genç, Kürt Dağı temsilcisiydi. Genç, gazetede yazılar yazması için Beyrut’ta bulunan Refik Halit Karay’a teklifte bulunmuş, Karay da bunun üzerine Halep’e gelmiştir. Düşün dünyasına kalemiyle hizmet eden Karay, sürgün yıllarında Antakya’ya sürekli gitmiş ve Antakya’ya ilişkin izlenimlerini makaleler halinde Vahdet’te yayımlamıştır. Metin analizleri yapıldığında, bu metinlerde Hatay’ın gündelik hayatına ilişkin önemli ipucuları elde etmek mümkündür. Karay, Mili Mücadele yıllarında her ne kadar aleyhte bir tutum sergilese de daha sonra bu tutumundan vazgeçmiştir. Hatta 1925 yılında, Antakya’da Şapka İnkılâbı’nın ardından, 150’likler arasından şapkayı ilk giyen kendisi olmuştur.¹⁸³⁵ Bu gazetenin Yenigün ile aynı tarihte çıkması tesadüf değildir. Zira her iki gazete, Ankara’nın direktifleriyle Hatay bağımsızlığına önemli hizmetlerde bulunmuş, yaklaşan Suriye Meclisi mebuslukları için Halk Grubuna destek verilmesi için kamuoyu yaratmışlardır. Nitekim gazetenin sahibi Nuri Genç’in eşi Hatice Genç, “gazetenin çıkışında bizzat Atatürk’ün talimatının rol oynadığı, bunun için yardım da vaat edildiği”, Türkiye’den de zaman zaman görevliler geldiğini dile getirmiştir.¹⁸³⁶

Genç, Türkiye’nin Halep Konsolosu olan Şerif Bey’e müracaat ederek, Vahdet’in Türkiye’ye girmesine izin verilmesini istemiş, Ankara ile yapılan yazışmalardan sonra Refik Halit’ten “Türkiye ve resmi devlet ricali aleyhine yazı yazılmayacağına dair” sözlü bir teminat alınarak, Vahdet’in Türkiye’ye girişine izin verilmiştir. Karay’ın Türkiye’deki gelişmeleri destekleyici yayınlar yaptığını görmek

¹⁸³³ **Atatyuolu**, 1 Ocak 1960; Tekin, **Basın Tarihi**, s.95-100.

¹⁸³⁴ **Vahdet**, 18 Mayıs 1928. İlk nüshası için bkz: (EK-47)

¹⁸³⁵ Bülent Varlık, “Bir Sürgün Gazetesi Vahdet,” **Tarih ve Toplum**, Sayı 24, Aralık 1985., s. 413; Çelenk, **a.g.e**, s.60.; **Büyük Larousse**, C.11, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986 s.6408.

¹⁸³⁶ S.Hatipoğlu, “Hatay’ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”, Anavatan’a Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay, **AAM**, 2001, s.56.

mümkündür. Karay, 17 Eylül 1928'de “*Medeniyet Şifresinin Miftahı*” adlı yazısında Harf İnkılâbı'nı hararetli bir şekilde desteklemiştir. Karay, Tarık Mümtaz ile Antakya'da Türkçülük hareketinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Bunun üzerine Antakyalı gençler kendisine “Antakya gençliğinden üstad Refik Halid'e: 1930” yazılı altın kalem hediye etmişlerdi.¹⁸³⁷ Karay aynı zamanda Türkiye'de Türk Dil Kurumu'nun dilde sadeleşme çabalarına destek vermiş, yazılarında arı Türkçe kullanmış, derlediği arı Türkçe kelimeleri Ankara'ya göndermiştir.¹⁸³⁸ Atatürk, Karay'ın Hatay'ın Anavatan'a katılımı konusunda göstermiş olduğu tutumu yakından takip etmiş, inkılâpların takipçisi ve uygulayıcısı olmasından da ötürü Halep Konsoloslughuna çıkan bütün yazıların Ankara'ya gönderilmesi için emir vermiştir.¹⁸³⁹ Bu bakımdan Karay'ın da yazılarıyla Vahdet'in düşün dünyasına hizmeti büyük olmuştur.

1933'te Taşnak ve Hoybun cemiyetinin de baskısıyla gazete kapatılmıştır.¹⁸⁴⁰ Bu yıllarda, Ali İلمي Fani'nin şiir tahlilleri yaparak, Vahdet'te yayınladığını da görmek mümkündür. Tabii, bu yazılar Türk Hükümeti'nin onayı aldıktan sonra çıkmıştır. Zira Nuri Genç de bu durumu Fani'ye bildirmiştir.¹⁸⁴¹ Gazetenin yayın politikası Ankara tarafından yönlendirilmekteydi. Vahdet'in Sancak'ın bağımsızlığını önlemeye çalışan El Liva gazetesine karşı mücadele ettiğini söylemek de mümkündür. Özellikle Suriye'de çıkma sebebi de bu olsa gerek.

1936'da Fransız idarecileri tarafından kapanan Yenigünün önemli isimlerinden, Şükrü Balcı, Selim Çelenk, Vedii Münir Karabay, Samih Azmi Ezer, Rasih Bensan ve Kadri Mursaloğlu Humu'a sürgüne gönderilmişlerdi. O sırada bu öncü kadro Vahdet gazetesini günlük çıkarmak için karar vermişlerdi. Bu bağlamda Nuri Genç ile temasa geçilmiştir. Çelenk, Ata Derviş ile gazetenin yönetim merkezi olan Babülfaraç'a yerleşip, hazırlıklara başlamışlardı. Yazarlar, Türkiye'nin Başkonsolosu Hikmet Hatipoğlu ile sürekli temas haline geçmiş aynı zamanda Halep'te bulunan Tarık Mümtaz'ın yardımına başvurulmuştur. Başkonsolosun

¹⁸³⁷ Refik Halit Karay, “*Medeniyet Şifresinin Miftahı*”, **Vahdet**, 17 Eylül 1928.; Varlık, **a.g.m**, s.413.

¹⁸³⁸ Çelenk, **a.g.e**, s.60-61.

¹⁸³⁹ Karay 150'liklerin affından sonra Antakya ile ilgili kaleme aldığı yazılarını bazı eserlerine eklemiştir. Bunlar: Hatay'ı Hulasa, Hatay'ın Dört Kapısı, Fransız Edebiyatında Antakya, Tarihe Gömülü Antakya, Hatay Yaylalarında idi. Bkz: Yenal Ünal, **Yakın Dönem Türk Tarihi'nde Refik Halit Karay**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.113-116.

¹⁸⁴⁰ **Yenigün**, 28 Ağustos 1933.

¹⁸⁴¹ Uçman, İnce, **a.g.e**, s.118.

direktifi ile hareket eden gazete, yayınlarıyla Suriye basınının baskısına maruz kalmıştır. Çelenk, anılarında yaşananları şöyle anlatmaktaydı:¹⁸⁴² “ *Bir gün Halep’te bir kaynaşma başladığını, bu arada halka bir beyanname dağıtıldığını gördük. “Suriye Gençlik Lideri Fahri Barudi” imzalı beyanname “Gençler...Silah Başına!!” başlığını taşıyordu. Elden çıkan Şehit İskenderun Sancağı’nın kurtulması için Arap ulusunu topluca savaşa çağıran beyannamede halk ertesi gün düzenlenecek büyük mitinge davet ediliyordu. Halep için için kaynıyordu. Ata Dervişle birlikte Başkonsolosumuz Hikmet Bey’e bittik, olası gelişmeleri, bizim ne yapmamız gerektiğini sorup direktif istedik. Konsolos Türkiye ile Fransa arasında İskenderun Sancağı için prensip anlaşmasına varıldığını, bunun sonucu olarak konunun Milletler Cemiyeti’ne yansıtıldığını, Sancağın kaderinin Milletler Cemiyeti’nde belirleneceğini, iki ülke arasındaki anlaşmanın Suriye’de Fransa ve Türkiye aleyhine büyük tepkiler yarattığını, ertesi gün düzenlenecek mitingde gösterilerde Konsoloslukun korunması için Halep yönetiminden güvenlik önlemleri alınmasını istediklerini anlatarak: Çocuklar, bundan sonra ben sizi koruyamam. Gazetenin yayını durdurun ve buradan uzaklaşın dedi.” Görüldüğü üzere, gazete Halep’te çıkmasına rağmen Türk Hükümeti’nin direktifiyle hareket etmesi, Suriye’de kamuoyu yaratma çabalarını gösterir.*

Ali İlmi Fani, Rıza Tevfik’e yazmış olduğu mektubunda gazetenin kapatılışını şöyle anlatmaktadır:¹⁸⁴³ “*Vahdet gazetesi kapandı. Müşahitler huzurunda yapılan nümayişlere dair yazdıkları heyecan amiz makaleler Halep vatanilerini fena halde sinirlendirdi. İdarehanelerine hücum edeceklerdi, bunu hissettiler, gazetenin sahibi Nuri Genç soluğu Amik’te aldı, sevgili muharriri Tarık Mümtaz’da Antakya’ya sığındı.”*

Arşivden elde edilen bir belge ışığında, Nuri Genç gazete için şunları aktarmaktaydı:¹⁸⁴⁴ “*Türklüğün sesini yükseltmek, kültürümüzü ve büyük inkılâbımızı müdafaa etmek gayesiyle 1928 yılından 1936 yılına kadar Halep’te, 1937’den 1939 Ağustos ortalarına kadar da İskenderun’da Vahdet ve Hatay gazetelerini çıkardım. Her türlü taziyik ve müşkülata rağmen büyük partimizin emrinde bir asker gibi*

¹⁸⁴² Çelenk, a.g.e, s. 76-77.

¹⁸⁴³ Ucman, İnce, a.g.e, s.143.

¹⁸⁴⁴ BCA, 490.01.0.0, Yer no: 302.1221.1.

yürümek sureti ile milli davamıza yaptığımız hizmetleri bütün Hataylılar bilirler.” Türklüğü ve Türkiye’deki gelişmeleri övecek tarzda yayın yapan gazete, yoğun baskı ve saldırılar üzerine 1937’de İskenderun Sancağı’na taşınmıştır.¹⁸⁴⁵ Daha sonra Hatay gazetesi adını almıştır. Tarık Mümtaz, Mesud ve Ali İlmi, Refik Halit gazetede yazılar yazmıştır. Hatay’da seçimlerin olduğu 1938 Nisan ayında yoğun baskılara maruz kalacak, 7 Mayıs 1938’de delegenin emriyle kapatılacaktır.¹⁸⁴⁶ Vahdet gazetesi Hatay’ın Türkiye’ye katılımında önemli rol üstlenmiştir. Karay bundan ötürü Dörtyol’a geldiğinde kendisini Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen karşılamış ve onuruna yemek vermiştir.¹⁸⁴⁷

Suriye Araplarının hücumuna maruz kalan Nuri Genç’in Halep’te çıkardığı “Vahdet” gazetesi, 1937’den itibaren İskenderun’da yayınlanmıştır. Çünkü bu dönemde Sancak Anayasası’nın MC tarafından kabul edilmesi, Suriyeli Arapların tepkisine yol açmıştı. Vahdet gazetesi kapanınca, 18 Mayıs 1938 tarihinde Yüksek Komiser Delegesi Roje Garo’nun izniyle “Hatay” adı altında yeni gazete Eski harflerle çıkarılmıştır.¹⁸⁴⁸ Ali İlmi Fani, Tarık Mümtaz, Ata Derviş, Selahattin Kutlu, Ziya İlhan yazılarıyla basın dünyasına önemli katkıda bulunmuşlardı. Bu gazete Türkiye lehinde yayın yaptığı için de tüm mali giderleri Ankara tarafından karşılanmıştır. Yeni Türk harfleriyle basılması için CHP kanalıyla gazeteye bir matbaa sağlanmıştı.¹⁸⁴⁹ Bir bakıma yeni harflerin, Sancak’ta öğrenilmesi için de Türk Hükümeti’nin çabalarını görmekteyiz.

Seçimlerin yaklaşması ve gazetenin Türkiye yanlısı söylemleri nedeniyle 28 Temmuz 1938 tarihinde Fransız Yüksek Komiserliğinin emri üzerine kapatılmıştır.¹⁸⁵⁰ Bu dönem Hatay’da seçimlerin yapıldığı dönem olması bakımından önemlidir. 15 günlük bir aradan sonra 14 Ağustos 1938 tarihinde yeni

¹⁸⁴⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV-18-C, D-74-1, F-21-13.

¹⁸⁴⁶ Selçuk, **a.g.e.** s.94.; Mümtaz, **a.g.e.** s.42-43.; Ayrıca bkz: 14 Ağustos 1938’de yayın hayatına İskenderun’da devam eden Hatay gazetesi, Türk inkılabını kabul ederek, yeni Türk harfleriyle yayımlanır. Bkz: Esin Dayı, **Hatay Gazetesi’nde Atatürk** (Ağustos 1938 – Aralık 1938), Erzurum Üniversitesi Yayınları, No: 933, AİİTE, Erzurum, 2003, s.VII-IX.; Çelenk, **a.g.e.** s.76.

¹⁸⁴⁷ Ünal, **a.g.e.** s.119.

¹⁸⁴⁸ **BCA.** 490.01.0.0, Yer no: 1385.598.1

¹⁸⁴⁹ Gazete CHP emirleri doğrultusunda hareket ederek, CHP’nin mali yardımlarıyla ayakta durmuştur. Bkz: **BCA.** 490.01.0.0, Yer no: 1385.598.1.

¹⁸⁵⁰ **Yenigün**, 28 Temmuz 1938; **Yenigün**, 29 Temmuz 1938.

harflerle tekrar yayımlanmaya başlayan gazete¹⁸⁵¹, Beyrut, Halep, Kerkük'e gönderilmiş¹⁸⁵², Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası kapanmıştır.¹⁸⁵³

Hatay'da ilk Türkçe mizah gazetesi olan "Karagöz" gazetesi ise Tarık Mümtaz tarafından Antakya'da 1 Ağustos 1933'te kurulmuştur. Cumartesi ve çarşamba günleri çıkan ve halk tarafından coşkun bir merak ve muhabbetle okunan bu gazete, İskenderun Sancağı'nda çıkan ilk mizah gazetesi olduğu gibi Suriye karikatür âleminde derin bir dikkat ve hareket uyandırmıştır. Karagöz adından da belli olacağı gibi gizli ve aşikâr suiistimallere ve amillere saldırmış, fakir ve yoksul Türk kütlesi ile omuz omuza ve gönül gönüle yürümüştür. Türkçülük ve Atatürkçülüğün izinden gittiği için çoğu kez hücumlara maruz kalmıştır. Gazetesinde sevmediği kişilerin karikatürlerini yaparak, hoşlanmadığı uygulamaları sert bir üslupla eleştirmiştir. Gazetede Mümtaz'ın isteği üzerine Cemil Meriç yazılar yazmıştır. Yazı hayatının başlangıcı dediği bu gazetede "*Fırsat Yoksulu*" mahlası olmak üzere pek çok makaleler yer almıştır. 1933'te depozito borcunu ödeyemediği için kapanan gazete, 10 Ağustos 1933'te 250 Suriye Lirası ödeyerek tekrar yayın hayatına başlamıştır. 1934'te Şam Vezirler Meclisi'nin kararı ile 3 ay kapatılmıştır. 1935'te Yenigün gazetesinin de tekrar çıkacağı yönünde haberler yapılmıştır. Ancak Mümtaz, mali sıkıntılar nedeniyle Kaymakamlığa dilekçe vererek, yayını durdurmuştur. Yenigün gazetesi, "Karagöz" başlığı altında halka bu gazetenin bir müddet sonra yeni bir kadro ile yayın hayatına başlayacağı duyurulmuştur. İşgal idareleri zamanında Antakya Bidayet Mahkemesi tarafından üç seneye yakın neşriyat hayatında bir defa beş, bir defa on Suriye Lirası para cezasına çarptırılmış ve ödemiş, zem ve kadih maddesinden dolayı bir defa yirmi Suriye Lirası para, bir hafta hapis cezasına mahkûm olmuştur. Yüz elliliklerden olan Mesud Fani, Hasan Sadık ve Celal Kadri elişer Suriye Lirası ödemeye ve bir ay hapis yatmaya mahkûm edilmişlerdi. Karagöz gazetesi, MC nezdinde Fransız Delegesi bulunan Kont Rober Deke'nin Antakya'yı ziyareti esnasında "*Ben Bir Lider Olsaydım*" başlıklı yazısı ile Sancak, Fransız ve yerli hükümetinden şiddetle şikâyet ettiği için idari bir kararla kapatılmıştır. Mümtaz, Türkçülüğü temsil ettiği için Fransızlarla arası bozulmuştur. Gazetesinde "*Türk Antakya'da Dört Baykuş Ötüyor*" adlı makale yazarak Ali İلمي ve

¹⁸⁵¹ Yenigün, 15 Ağustos 1938.

¹⁸⁵² Hatay, 2 Birinciteşrin 1938.

¹⁸⁵³ Mümtaz, Hatay Albümü, s.42.

Mesut Fani'yi, Memduh Selim'i ve Radi Azmi'yi eleştirmiştir. Cemil Meriç'te Beyrut'ta çıkan Yıldız gazetesinde “*Unutma ve Affetme Türk Gençliği*” adlı makalede ‘ırfan kalelerimize çöreklenen engereklerin kırk başını birden ezmek, milli savaşın baş borcudur’ gibi hicivli sözlerle Mümtaz’a destek olmuştur. Daha sonra Mesut Fani, Mümtaz hakkında dava açarak öğrencileri Kemal Sülker ve Cemil Meriç’ten dava lehinde şahitlik yapmalarını istemiştir. Sülker, buna yaklaşmamış ve Ali İlmi’ye mektup göndermiştir. Bu mektupta şunlar yazmaktaydı: “*Ali İlmi Fani Beyfendiye, kardeşiniz Bay Mesud Fani ile Karagöz sahibi Bay Tarık Mümtaz arasındaki davada sırf vicdani bir düşünce ile hakikati duyduğum gibi söylediğim için bana gücendiğinizi haber aldım. Sizin gibi yaşlı ve ağır başlı, tecrübeli bir edebiyat hocasından bunu beklemezdim. İşittiğime göre dershanede, Maarif Veziri bile emretse onu dersime almam demişsiniz. Affınıza mağruren söyleyeyim ki doğru şahadet eden bir adamla yanlış şahadetini ve yalan yere yemin etmesini emredenlerden acaba hangisi fazilet ve vicdan sahibi olurlar? Sonsuz saygılar bayefendi. Talebenizden. M. Kemal Sülker.*” Hatay Devleti kurulduktan sonra 1 Ocak 1939 tarihinde tekrar yayın hayatına başlamıştır. Tayfur Sökmen’in emriyle iki defa yayınına ara verilen gazete, Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası bir daha çıkmamıştır.¹⁸⁵⁴ Gazeteler dönemsel olarak, siyasilerin desteğini alarak varlıklarını sürdürmüşlerdi. Yine 150’likler basın yoluyla Hatay halkının fikir dünyasına önemli hizmet ettikleri aşikârdır. Yazdıkları yazılarda kimi zaman birbirlerini suçlayan ifadeleri dönemin siyasi cereyanlarına göre değişiklik gösterdiğini de görmek mümkündür.

1938 yılı seçim dönemine yaklaşıldığından gazete sayılarında artış olmuştur. Bu yılda çıkan diğer bir gazete “Kemalist Hatay’dır”. İsminden de anlaşıldığı gibi gazete Hatay’ı Atatürk ile özleştirmiştir. İskenderun Halkevi Başkanı ve aynı zamanda Hatay mebusu olacak olan Hamdi Selçuk tarafından 1 Ağustos 1938 tarihinde İskenderun’da çıkarılmıştır.¹⁸⁵⁵ Gazetenin imtiyaz müdürlüğünü de Ahmet

¹⁸⁵⁴ Bkz: Tarık Mümtaz, **Hatay Albümü**, s.40-42.; T. Mümtaz, **Çizgiler**, a.g.e, s.209.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.85-86.; Meriç, a.g.e, s.28-29.; **Yenigün**, 10 Ağustos 1933.; **Yenigün**, 14 Ocak 1935.; **Yenigün**, 13 Nisan 1935.; **Yenigün**, 15 Nisan 1935.; **Yenigün**, 17 Nisan 1935.; **Yenigün**, 19 Nisan 1935.; **Hatay**, 20 Haziran 1939.; Ayrıca Karagöz tarzında, 1935’te Kemal Alpgün Adalı tarafından Kırıkhan’da **Dalkavuk** adlı mizah gazetesi çıkarılmıştır. Aynı zamanda lise öğrencilerinden Yunus Nadi ile Cemil Gani’nin birlikte çıkardıkları **Yeni Lise** adlı bir gazete vardır. Ancak bu gazete hakkında fazla bir bilgi yoktur. Bkz: T. Mümtaz, a.g.e, s.210.

¹⁸⁵⁵ **Yenigün**, 30 Temmuz 1938.

Faik Türkmen üstlenmiştir.¹⁸⁵⁶ Türkmen de Türk tezine yakın isimler arasında yer almaktadır. Bu şahsın da imtiyaz müdürü olması tesadüfî olmamıştır. Hatay gazetesinin yayınına izin verildikten sonra 13 Ağustos 1938’de kapatılmıştır.¹⁸⁵⁷

Hem iç hem de dış kamuoyundaki Arapları etkilemek için 30 Ocak 1939 tarihinde “Ahdicedid” adlı bir Arapça gazete çıkarılmıştır. Bölgedeki Arapların Türkiye tarafında yer almalarında önemli rol oynayan gazeteyi Halep’ten getirilen Adop ve Josef adlı kişiler çıkarmış, gazete Hatay’ın Türkiye’ye katılımı sonrası kapanmıştır.¹⁸⁵⁸ Daha önce de ifade edildiği gibi Hatay’da seçimlerin yaklaşmasına doğru çıkan Hatay mücadelesini destekleyen gazete sayısının artması da dikkat çekicidir. Türk Hükümeti’nin de desteği ile 5 gazete, 1938’de çıkmıştır.¹⁸⁵⁹ Ancak 5 gazete içinde yer alan Arapça gazete olan Enba-i Hatay gazetesi¹⁸⁶⁰ hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Mücadeleyi destekleyen 5 gazeteye karşılık, Arap yanlılarının çıkardığı sadece 1 gazete vardır. 1938’de sadece gazete sayısı artmamış, aynı zamanda dillerinde de değişiklik olmuştur. Gazetelerin yayın dillerinde Türkçenin dışında Fransızca ve özellikle Arapça’ya yer verilmesi, dünya kamuoyunu etkilemenin yanı sıra Hatay’da yer alan Arapları, milli davaya katma istemlerinin bir göstergesidir. Arap milliyetçilerinin çıkardığı gazete sayısının iki ile (1936-1938) sınırlı kalmasındaki temel etken, Arap milliyetçileri arasında baş gösteren rekabet ve buna bağlı olarak bölünmelerden kaynaklanmaktadır. Zira bu dönemlerde nükseden Hatay meselesi, Filistin’deki Arap isyanı, Fransız Frankının değer kaybetmesi yüzünden yaşanan ekonomik bunalım, bu gelişmelere bağlı olarak Suriye Hükümeti’nin istikrarsızlaşması, Arap birliğini sağlayan Vatani Kitleleri lideri Abdurrahman Şehbender’in Şam’da “*Tanzimülkavim Cemiyeti*” adında rakip bir teşkilat kurması, Suriye’nin Hatay’da örgütlenmesinin zayıflamasına neden olmuştur.¹⁸⁶¹ Arap dünyasındaki bu bölünme, Türk Hükümeti’nin bölgede örgütlenmesini kolaylaştırmış, müthiş bir yatırımla basın-yayın sayısı artırılmış ve Hatay meselesinin çözümünde kamuoyunu ikne etme çabaları yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Türk Hükümeti seçimler öncesi yerel gazetelerin dışında, Beyrut’ta çıkan

¹⁸⁵⁶ Yenigün, 1 Ağustos 1938.

¹⁸⁵⁷ Aynı yer.

¹⁸⁵⁸ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.108.

¹⁸⁵⁹ 1921-1939 yılları arasında çıkan gazeteler için bkz: EK-48.

¹⁸⁶⁰ Bu gazeteden bahseden kitap için bkz: Dağıstan, Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.102.

¹⁸⁶¹ Okur, **a.g.m.**, s. 149.; **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A IV- 18-c, D-74-1, F-19-13.

Yıldız, Beyrut nam, Şam'da çıkan Eleyyem gazetelerine Türkiye lehinde yayın yapması için maddi yardımda bulunmuştur.¹⁸⁶²

1938'den itibaren merkezi Şam'da olan "Arap Ajansının" Hatay'daki gelişmeleri çarpıtarak anlatmasından doğan huzursuzlukları gidermek üzere, Aralık 1938'in başlarında "Hatay Ajansı" Münir Balkır tarafından Antakya'da kurulmuştur. Arapça yayın yapan gazetenin/ajansın temel amacı; Hatay'dan en doğru haberleri Arap âlemine iletilmesi ve bu amaçla zaman zaman Hatay'daki vaziyetin/haberlerin tersine çevrilerek, Arap âlemine yanlış aksetmesine mani olmasıydı. 18 Mart 1939'da komşu ülkelerde birer şube açılması kararıyla teşkilatın genişletilmesi hedeflenmiştir. İlk olarak Beyrut'ta daha sonra Halep ve Şam'da şubeleri açılmıştır. Hatay'dan Beyrut'a telgrafla verilen haberler, Suriye, Lübnan, Filistin ve Mısır'a en seri vasıtalarla iletilmişti. 13 Temmuz 1939'da kapanmıştır.¹⁸⁶³ Yine aynı amaçla da Türk Hükümeti "Hatay Türklerine Yapılan Mezalim" adlı bir broşürü Arapça ve Türkçe olarak hazırlayarak, Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye'ye göndermiştir.¹⁸⁶⁴ Aynı şekilde karşıt basın da bu çabayı gösterdiğini söylemek mümkündür. Hem Suriye hem de Türk Hükümeti kendi aleyhlerinde yayın yapan gazetelerin, kendi ülke sınırları içerisine girmesini yasaklamıştır. Basın-yayın yoluyla halk örgütlenmiş, dünya kamuoyu davanın haklılığı inandırılmış, bunun sonucunda da Hatay, Türkiye'ye iltihak etmiştir. Sueda Bereket ile yapılan mülakatta basın hayatı şöyle anlatılmaktaydı:¹⁸⁶⁵ "Diplomatik ve kültürel mücadele vardı. Basın çok çalıştı. Bizim eve her gazete gelirdi. Sancak resmi gazetesi, Antakya, Yeni Mecmua, Yeni gün gibi gazeteler alınırdı günlük olarak. Hacivat-Karagöz gazetesini çok severdim. Refik Halid ve Tarık Mümtaz iyi yazarlardı, kalemleri çok kuvvetliydi. Sonra Mesut Fani, Lami Cankat, Vedi Münir. Özellikle Vedi Münir çok mükemmel biriydi ve hep babamla birlikteydi."

Misyonunu tamamlayan gazeteler 1938-1939' da kapanmış, muhalif basın ise İcra Vekilleri heyeti kararı ile Hatay Devleti döneminde kapatılmıştır. Bazıları ise

¹⁸⁶² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-18-c, D 74-1, F 24-45.; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-18-c, D 74-1, F-19-37.

¹⁸⁶³ Yenigün, 16 Mart 1938; Yenigün, 15 Eylül 1938; Yenigün, 18 Aralık 1938.; Yenigün, 18 Mart 1939. ; Hatay, 20 Haziran 1939.

¹⁸⁶⁴ Buroşürde yer alan bilgilerin ayrıntıları için bkz: BCA, CHP Evrakı, B.3. Sıra no: 753, Konu no: 687'den aktaran bkz: Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ün Hatay Politikası-1- (1936-1938)" AAMD, Sayı 34, Cilt: XII, Mart 1996.

¹⁸⁶⁵ 12 Haziran 2011 tarihinde Sueda Bereket ile yapılan görüşme.

kendi istemleri ile yayımına son vermiştir. İltihak sonrası basında Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesi için yayınlar yapmışlardır.

İltihak sonrası Antakya'da Antakya Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 1 Aralık 1943 tarihinde "Konjonktür" adlı siyasi amaç taşımayan bir gazete çıkarılmıştır. Piyasalar ve oda üyeleri hakkında bilgi vermeyi amaçlayan gazete 30 Haziran 1944'te kapatılmıştır.¹⁸⁶⁶ 22 Mayıs 1944 tarihinde Remzi Siliöz tarafından "Kurtulan Yurd" adlı gazete 5 Temmuz'da Türk askerinin Hatay'a gelişinin yıldönümü şerefine özel bir nüsha çıkardıktan sonra aynı ayda kapanmıştır. Remzi Siliöz'ün Antakya Halkevi'nden ayrılması sonucu 8 Temmuz 1946'da çıkmaya başlamış, kısa süre sonra gazete kapatılmıştır. Gazete Hatay'ın Türkiye'ye olan bağlarını güçlendirmede, milli kimliğin oluşumunda önemli roller üstlenmiştir.¹⁸⁶⁷

Ocak 1946 tarihinde imtiyaz müdürü, Antakya Belediye Başkanı ve CHP İl Yönetim Kurulu üyesi Ekrem Karaman, yazı işleri müdürü Halkevi Başkanı Remzi Siliöz, Neşriyat Müdürü A.Sırrı Hocaoğlu tarafından "Yeni Hatay" adlı bir gazete çıkarılmıştır. 31 Temmuz 1946 tarihinde de kapatılmıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte DP'nin propagandasını yapmak üzere, 29 Haziran 1946 tarihinde "Demokrat Hatay" adlı bir gazete yayın hayatına girmiştir. İmtiyaz sahibi Necat Sabuncu, neşriyat müdürü Kemal Şeyhoğlu, yazı işleri müdürü Abdülkerim Çincin tarafından yayın hayatına başlamıştır. 1946 seçimlerinden sonrada yayını sona ermiştir.¹⁸⁶⁸ DP'yi destekleyen bir diğer gazete ise "Hürriyet" idi. DP'nin hürriyet söylemlerinden etkilenen ve bu doğrultuda yayın politikasını sürdürmeye çalışan, Seyfi Ekal tarafından 16 Ekim 1947 tarihinde çıkarılmıştır. Yazı işlerini idare eden Remzi Siliöz ve Memduh Halef'tir. Demokrat Parti'nin yardımını alarak çıkan gazete, DP'nin propagandasını yapmış¹⁸⁶⁹, Haziran 1948'de kapanmıştır.¹⁸⁷⁰

CHP ve DP rekabetinin arttığı 1948 yılında gazete sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. Nitekim 17 Kasım 1948 tarihinde Sabahattin Ezer tarafından "Sabah" adlı bir gazete çıkarılmıştır. Gazete CHP'nin seçim propagandasını yapmıştır. CHP raporlarında gazeteye dair şu bilgiler yer almaktaydı: "*Üç aydan beri şehrimizde*

¹⁸⁶⁶ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.117.

¹⁸⁶⁷ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.118.

¹⁸⁶⁸ Aynı yer.

¹⁸⁶⁹ BCA, 490.1.0.0, Yer no: 1285.275.2.

¹⁸⁷⁰ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.122.

çıkmaya başlayan “Sabah Gazetesi” müstakil olarak intişar etmektedir. Demokratlara meyyal değildir. Şimdilik neşriyatı fena değildir. Gazeteyi çıkaran Sabahattin Ezer’in babası Sami Azmi Ezer, partimizde üyedir. Daha önce Halkevi Başkanlığı ve il idare kurulu üyeliği yapmıştır. Üstin saygılarımı sunarım. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Selim Çelenk.” Hatay Bölge Müfettişi Dr. Aziz Perkün Vali ve Savcıyı ziyaret etmiş, CHP İlçe Başkanı ile Armutlu Köyü’nde oturan gazete sahibinin partilerini desteklemekte olduğunu Ankara’ya bildirdikten sonra gazeteye yardım edilmiştir.¹⁸⁷¹ Tek parti iktidarı döneminde CHP, bölge temsilcileri doğrultusunda bilgilendirilmekte, görüşlerine uygun olan gazetelere yardım etmekteydi. Bunlar özellikle Hatay mücadelesine katkı sağlayan kişiler ve onların gazeteleriydi. Özellikle Fransızlar dönemine ilişkin DP üyeleri hakkında yapmış olduğu neşriyatlar dolayısıyla hakkında dava açılmıştır.¹⁸⁷²

Seçimler yaklaştıkça her parti, bölgede kendi propagandasını yapacak gazete sayısını artırmak için büyük bir çaba içerisine girmiştir. Nitekim “İleri Hürriyet” adlı bir gazete 1949 yılının Mart ayı başlarında DP İl İdare Kurulu Başkanı Avukat Ahmet Sırrı Hocaoğlu tarafından çıkarılmıştır. CHP aleyhinde yazmış olduğu yazılar nedeniyle gazete sahibi Hocaoğlu ile gazetenin yazı işlerini fiilen idare eden DP Hatay İl İdare Kurulu üyelerinden Remzi Siliöz dörder ay hapis 200 lira ağır para cezasına ve 500 lira manevi zarar ödemeye mahkûm olmuşlardı. Daha sonra hükümler tecil edilmiş, 1950’de kapanmıştır.¹⁸⁷³

DP’yi desteklemek üzere çıkan diğer gazeteler ise “Demokrat Yeni Hatay”¹⁸⁷⁴, “Halkın Sesi”¹⁸⁷⁵, “Yeniyol”¹⁸⁷⁶ idi. DP’nin son döneminde faaliyet gösteren bir diğer gazete ise 29 Temmuz 1957 tarihinde Rıfat Bereketoğlu tarafından

¹⁸⁷¹ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1385.597.5.

¹⁸⁷² Sabah aleyhinde açılan daha için bkz: **Sabah**, 20 Mart 1959.

¹⁸⁷³ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1285.275.2.

¹⁸⁷⁴ Remzi Siliöz tarafından DP’nin propagandasını yapmak üzere 23 Nisan 1950’de çıkarılan gazete, 15 Haziran 1950’de kapanmıştır. Bkz: Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.130.

¹⁸⁷⁵ DP ile görüş ayrılığı yaşayan Ahmet Sırrı Hocaoğlu tarafından 1950’de çıkarılan gazete, 1951 yılında kapanmıştır. Bkz: Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.130.

¹⁸⁷⁶ DP yanlısı Avukat Şekip İnal tarafından 20 Temmuz 1950 tarihinde kurulmuştur. DP’nin propagandasını yapan gazete, CHP’ye ağır ithamlarda bulunmuştur. 26 Mayıs 1951’de Belediye Başkanı seçilen İnal 1954’te TBMM X. Dönem DP Hatay Milletvekili olmuştur. Bkz: **Yeniyol**, 26 Mayıs 1951; **Yeniyol**, 4 Mayıs 1951.

çıkarılan ve 27 Mayıs 1960 müdahalesinden bir gün sonra kapatılan “Son Haber” idi.¹⁸⁷⁷

Bazı gazeteler ise CHP’yi desteklediği için mali yardım alamamışlardır. Bunlardan bir tanesi, 19 Ocak 1954 tarihinde Alaattin Sabuncu tarafından çıkarılan “Devrimçi Gençlik” adlı gazetedir.¹⁸⁷⁸ Bir diğer gazete ise 15 Kasım 1955 tarihinde Hasan Alibaba tarafından çıkarılan “Hatay” idi. Özellikle Hatay gazetesi Milli Mücadele döneminden kesitler sunularak, halka geçmişini hatırlatmada önemli işlev görmüştür.¹⁸⁷⁹

1921-1939 yılları arasında yayın faaliyetlerinde bulunan gazetelerin temel amacı Hatay’ın Türkiye’ye iltihakını sağlamak ve bu doğrultuda bölge Türklerinin sesi olmak idi. Bu dönemde yayın faaliyetini sürdüren yaklaşık 12 gazete¹⁸⁸⁰ Türkiye’de gerçekleşen inkılâp hamlelerinin bölgeye yerleşmesinde ve tanıtılmasında önemli bir misyona sahip olmuşlardır. İltihak sonrası 1946 yılına kadar çıkan gazeteler Hatay’ın Türkiye’ye bütünleşmesini sağlayacak, milli birlik ve beraberliği yaratacak yayın politikası güttüklerini söylemek mümkündür. Yaklaşık olarak 13 gazete yayın faaliyetinde bulunmuş, bu gazetelerden 6’sı (Yenigün, Atayolu, Kurtulan Yurd, Yeni Hatay, Sabah, Devrimçi Gençlik) CHP’nin, 6’sı (Demokrat Hatay, İleri Hürriyet, Hürriyet, Demokrat Yeni Hatay, Yenyol, Son Haber) DP’nin propagandasını yapmış, 1’si (Konjöntür,) tarafsız kalmaya çalışmıştır. Çok partili hayata geçişle beraber basın sayısında önemli bir artış olmazken gazetelerin CHP ve DP yanlısı olarak faaliyete geçtiği, söylemleriyle halkı kutuplaştırdığı görülmüştür.

3.3.5.2 Hatay Mücadelesine Karşı Olan Gazeteler

Bu bölümde Hatay mücadelesine karşı duruş sergileyen gazetelerin mali giderlerinin Fransa ve Suriye tarafından karşılandığını, bölgede Arapların çoğunlukta olduğu, bu sebeple buraların Suriye’nin bir parçası olduğu yönünde yapılan propagandaları görmek mümkündür. Fransız işgalinden sonra 14 Temmuz 1922

¹⁸⁷⁷ **Son Haber**, 29 Temmuz 1957.

¹⁸⁷⁸ **Devrimci Gençlik**, 17 Temmuz 1954.

¹⁸⁷⁹ Daha sonra gazetenin imtiyaz sahibi İhsan Alibaba olmuştur. 1979’da yayın hayatına ara veren gazete günümüzde halen çıkmaktadır. Bkz: **Hatay**, 15 Kasım 1955.

¹⁸⁸⁰ Dalkavuk ve Yeni Lise ile ilgili kesin bir bilgi bulunamadığından gazete sayısı 12 olarak belirlenmiştir.

tarihinde İskenderun Sancağı'nda Arapça olarak çıkan ilk gazete "Elhaliç" idi. Arşimenderyan Agnatyos adında bir papaz tarafından çıkarılan, siyasi haftalık gazetedir. 86 nüsha çıktıktan sonra 9 Haziran 1923 tarihinde kapanmıştır.¹⁸⁸¹ 1938'de El Liva gazetesi adını değiştirerek, El Haliçi çıkarmıştır. 1 Aralık 1938'de Başbakan Dr. Abdurrahman Melek başkanlığında toplanan İcra Meclisi "Elhaliç" gazetesinin 1 Aralık 1938 günü ve 410 sayılı nüshasının başmakalesindeki hükümetin millet malını israf ettiği hakkındaki yolsuz neşriyatı "*memleket efkarumumiyesini tehyiç mahiyetinde*" görülmüş olduğundan, bu gazetenin üç ay müddetle yayın yapmamasına karar verilmiştir.¹⁸⁸² Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası kapanmıştır.¹⁸⁸³ Yine aynı tarihlerde Beyrut'ta çıkan ve daha sonra Sancak'a taşınan "Doğruyol" gazetesi vardı. Antepli Celal Kadri ve eniştesi Hasan Sadık tarafından Fransa'nın Suriye'yi işgali sırasında Halep'te 1922'den 1926'ya kadar Türkçe çıkan gazete, halkın ilgisini çekememiş ve İskenderun'a taşınmıştır. Burada da hiçbir ihtiyaca cevap vermediğinden 1935'te kapanmıştır.¹⁸⁸⁴ Celal Kadri, o yıllarda Beyrut'tun Cünye Köyü'nde bulunan Refik Halit Karay'dan gazeteye katkıda bulunmasını istemiştir. Böylelikle, 150'liklerden olan Karay, gazetede sürekli yazılar yazmıştır. Karay, sürgünde iken düzenli olarak yazdığı ilk gazete olmuştur.¹⁸⁸⁵ Ancak, gazetede çıkan yazıları Türk Hükümeti'nin tepkisini çekmiş ve Suriye'den sınır dışı edilmesi istenmiştir.¹⁸⁸⁶ Yayınlarında Suriye ve Fransa yanlısı tutum izleyerek, Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğu görüşünü savunmuştur.¹⁸⁸⁷

Sancak'ta Arapların dışında Ermenilerin de basın-yayın faaliyetinde bulunduğunu görmek mümkündür. İskenderun'da Ermenice ve Fransızca ilk olarak çıkarılan gazete "Zertung" idi. Ermenice bir gazete olup 16 sayfalık edebi, ilmi mecmuadır. 15 Nisan 1924'te Ermenice ve Fransızca olarak ilk defa İskenderun'da çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi eczacı Marten Babikyan, Başmuharriri Per İstabanyan ve Fransızca muharriri Emil Kasya'dır. 11. sayısından itibaren "*Le Reveil Du*

¹⁸⁸¹ Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.206; Mümtaz, **Hatay Albümü**, s.40.

¹⁸⁸² **Hatay Devleti Resmi Gazetesi**, Karar no: 40, 1 Aralık 1938, s.612.

¹⁸⁸³ **Yenigün**, 18 Ekim 1938.

¹⁸⁸⁴ Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.215.

¹⁸⁸⁵ Varlık, **a.g.m.**,s. 413; Ayrıca bkz: Osman Nuri Ekiz, **Refik Halit Karay, Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984., s.17

¹⁸⁸⁶ Refik Halit Karay, **Bir Ömür Boyunca**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.190-193.

¹⁸⁸⁷ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.40-43.

Sandjak Autonome D’Alexandrette” adıyla Fransızca olarak çıkmıştır. 30 sayı çıktıktan sonra kapatılmıştır.¹⁸⁸⁸ 1939’da Hatay Devleti sınırları içine Ermenice gazetelerin girmesi yasaklanınca başka bir adla da çıkamamıştır.¹⁸⁸⁹ Bölgede Ermeni Devleti’ni kurmayı hedef edinen, Fransa’nın desteğini alan gazete gerekli kamuoyunu yaratamayınca kapanmıştır. Bu gazetenin de nüshaları yoktur. Sancak’ta çıkan bir diğer gazete ise “Echo D’ Alexandrette”(İskenderun Sedası) idi. 1925’te Mösyö Emil Kasya tarafından imtiyazı alınmış, mesul müdürlüğüne de Mesajeri Başkâtibi Mösyö Jozef getirilerek ayda bir Fransızca olarak İskenderun’da çıkarılmıştır.¹⁸⁹⁰ Gazetenin idaresi 1926’da Mösyö Antuvan’a 1935’te Abdullah Salim devredilmiştir. Gazete Fransız ve Suriye yanlısı olup, Sancak memurlarının da gazetede çalışması tepkilere neden olmuştur.¹⁸⁹¹ Türkiye’de gerçekleşen Harf İnkılâbı’nın Sancak’a yansımaları olumsuz bağlamda eleştirmiştir. Özellikle “*Hükümet Mektepleri*” başlığı altında Sancak’ta bulunan mekteplerde sadece Fransızca ve Arapça’ya yer verilmesini istemiştir. Türkçenin okullarda kullanılmasının verimsizliğe neden olacağını; çünkü resmi dilin Türkçe olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁹² Konuralp anılarında gazete için şöyle demiştir:¹⁸⁹³ “ *Sancak Türkleri aleyhindeki birleşik cepheden birisi de Suriye’de teşekkül etmişti. Fransız teşkilatının bazı Arapça gazeteler, bilhassa İskenderun’da Şam’da, Beyrut’ta Fransızca intişar eden Eko D’Alexandratte, Lasiri, Lasko Daysi... Adındaki gazeteler tertipli bir grup halinde, mütemadiyen İskenderun Türkü ile alakadar oluyor, Türkler aleyhinde yaygara üstüne yaygara yapıyorlardı. Bu yayınlardan maksat, hem Türklere milli maksatlar atfederek, İskenderun ve Suriye’nin diğer bölgelerindeki Türkün gayri unsurları, onlar aleyhine doğma Türklerin şikâyetlerini yaygara içinde boğmaktı.*” 6 Eylül 1937’de gazete sahibi Antuvan Bolos, takip ettiği yayın politikasını terk ederek, gazetenin halkevi kontrolü altında ayda 30-33 lira yardımıyla Türk Hükümeti’nin lehinde yazacaklarını teklif etmiştir.¹⁸⁹⁴ Bu teklife ne cevap verildiğine dair bir belge bulunamamıştır. Kanaatimce, seçimlerin yaklaşması sebebiyle Türk

¹⁸⁸⁸ Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.206; Mümtaz, **Hatay Albümü**, s.40.

¹⁸⁸⁹ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.43.

¹⁸⁹⁰ Fransız Jandarmanın Dairesi’nde çevirmen olarak çalışan bir memur tarafından çıkarılmıştır. Bkz: **Yenigün**, 23 Ekim 1934.

¹⁸⁹¹ **Yenigün**, 6 Nisan 1932.

¹⁸⁹² **Yenigün**, 24 Ekim 1934.

¹⁸⁹³ Konuralp, **a.g.e**, s.205.

¹⁸⁹⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A 4 18-c, D 74-1, F 26-68.

Hükümeti'nin, kendilerine muhalif olan bir gazeteyi kazanmak için teklifi kabul ettiği düşünülebilir. Hatay Devleti kurulana kadar yarı resmi bir hükümet organı olarak çıkmıştır.¹⁸⁹⁵

Türkçe ve Arapça olarak faaliyet gösteren “Ceridet-i Antakya” 15 Mart 1927 tarihinde eski Errica Eczanesi sahibi, lise profesörlerinden İspir Mihail Basil tarafından çıkarılmıştır. 1934'te Edvar Nun'a devredilerek gazete El Liva ismini almıştır. Gazetenin basılması için Halep'ten kiralık pedallı makine alınmıştır. Bu gazete de Sancak idaresi lehinde çalışmış ve hükümetin uygulamalarını halka duyurmuştur.¹⁸⁹⁶ Gazetenin devamı olarak da 1928'de “Antakya” çıkarılmıştır. Sancak Hükümeti'nin ve Amerika'da yaşayan Antakyalıların desteğiyle Arapça ve Türkçe olarak çıkarılan bir gazetedir. Arapça kısmı İspirli Huri, Türkçe kısmı Firuz Hanzad ve Mahmut Ali Bey¹⁸⁹⁷ tarafından çıkarılmıştır. Yeni Mecmu'a Antakya gazetesinin politikasına karşılık, Türkçe kısmını yöneten kişiye eleştirel yazı yazmıştır.¹⁸⁹⁸ Özellikle gazete, Yengün gazetesinin desteklediği Ankara'nın da direktifleriyle hareket eden Halk Grubuna karşı ağır ithamlarda bulunmuş, onları dolandırıcılık yapmakla suçlamıştır.¹⁸⁹⁹ Gazete mali sıkıntılarla karşı karşıya kalınca iki hafta yayın yapmamıştır. Bunun üzerine Halep polis müdürü Tevfik Garip ile lise öğretmenlerinden Memduh Selim tarafından çıkarılacağı söylentisi yayılmıştır.¹⁹⁰⁰ Yengün, “Yeni Antakya mı?” başlığı altında gazetenin Türkçe kısmının, Tevfik Garip'in emrinde Ali İlmi Fani ve Memduh Selim ile ismi gizli bir kişi tarafından

¹⁸⁹⁵ Mümtaz, **Hatay Albümü**, s.40.; Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.207.

¹⁸⁹⁶ Mümtaz, **Hatay Albümü**, s.40; Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.207.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.48.

¹⁸⁹⁷ 315 Hicri senesinde Menbenc'de doğmuş. İlk tahsilini Maraş'ta, lise tahsilini Halep Sultaniyesi'nde ikmal ederek İstanbul tıbbiyesine girerek dördüncü sınıfa kadar tahsile devam ettikten sonra mütarekenin ilanı üzerine memleketine avdet etmiş ve bu sıralarda Antakya'da açılmış olan Türk Lisesi'nin tarih ve coğrafya profesörlüğüne tayin edilerek mezkûr vazifeyi on iki sene fasılasız ifa etmiş, 1924 senesinde yapılan maarif tensikatında (düzenlenmesi) İskenderun Numune Mektebi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Bkz: Mümtaz, **Çizgiler ve Bigiler**, s.106-107. Cemil Meriç ise Mahmut Âliyi şöyle anlatmaktadır: “Geniş tecessüsü, hastalık derecesinde vekarı olan bir tarih hocası. Bununla beraber hocalık hayatına ait hiçbir berrak hatıram yok. Ders kitaplarımız yoktu. Not alırdık. Sanıyorum ki Ahmet Refik'in Umumi Tarihi'nden anlatırdı. Bir söz virtüözü idi Mahmut Ali. Bazen Don Kişot'a benzerdi, bazen Sirano'ya. O da müstakil bir jurnal'e layıktır.” Bkz: Meriç, **a.g.e**, s.26.

¹⁸⁹⁸ **Yeni Mecmu**, 1 Temmuz 1928, S.4, s.1.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**,s.49.

¹⁸⁹⁹ **Yenigün**, 26 Aralık 1931.; **Yenigün**, 27 Aralık 1931.

¹⁹⁰⁰ **Yenigün**, 18 Ocak 1932.; **Yenigün**, 23 Ocak 1932.

çıkarılacağını belirtmiştir.¹⁹⁰¹ Adı zikredilen kişiler yüzellilik ve hoybuncu listesinde yer alanlardan oluşmuştur.

El Vakit gazetesi, İspir Huri'nin Yeni Antakya adı altında bir gazete çıkaracağını duyurmuştur. Hükümetin yardımıyla Dr. Abdurrahman Bey de bu gazetenin Türkçe kısmını çıkaracaktı.¹⁹⁰² Ocak 1932'de Antakya Gazetesi yazarı İspir Efendi, Yenigün yazarlarından Vedi Münir için Lazkiye'de Arap nüfusuna kaydolduğunu, İngiliz bayrağı altında Araplığa hizmet ettiğini, Lazkiye ve Halep'ten ayrılarak Antakya Belediyesi'ne memur olmak için geçtiğini idda etmiştir.¹⁹⁰³ 1932'nin Mayıs ayında "Ehliyet ve Kifayet" başlığı altında, Yenigün gazetesinin fikirlerini eleştiren gazete, Sancak'ta Türk mevcudiyetinin fazla olmadığını, Suriye Meclisi'ne fazla sayıda Türk temsilcisinin gittiğini bunların Türkçe konuştuklarını savunmuştur.¹⁹⁰⁴ Gazetenin yayın politikası, Sancak halkının kültürlerini geliştirmesine engel olacak nitelikteydi.

CHP'nin güdümünde olan Halk grubuna karşılık, Antakya Gazetesi Adalı Hacı Mehmet Efendi'nin girişimiyle tekrar çıkarılmıştı. Bu kişi, Suriye Meclis azası olup, Sancak'ı temsil etmekteydi. Türkçe ve Arapça olarak 22 Nisan 1932 tarihinde Sancak halkının sesi olan, onların haklarını savunan Yenigün ve Halk Grubuna karşılık yayın hayatına tekrar başlamıştır. 1933'te Kemal Efendinin çeşitli yazılarından ötürü gazete mahkemelik olmuştur.¹⁹⁰⁵ 1933'ün Aralık ayında sahipleri tarafından tekrar çıkartılmamak üzere kapatılmıştır.¹⁹⁰⁶ 1933'te mali zorluklar nedeniyle kapatılan gazetenin matbaasını Selim Çelenk almıştır.¹⁹⁰⁷ Suriye ve Fransa yanlısı olan basının mali giderleri karşılanamadığından kapanmak zorunda kalışı, Arapların örgütlenmesini engellemiştir.

Suriye yanlısı Arapların sesini dünyaya duyurmak üzere çıkardıkları gazete sayısının 1930'lu yıllara doğru arttığını söylemek mümkündür. Bu amaçla "El Liva" adlı Arapça bir gazete 1934 yılında Edvar Nun tarafından çıkarılmıştır. Tarık

¹⁹⁰¹ **Yenigün**, 1 Şubat 1932.

¹⁹⁰² **Yenigün**, 6 Şubat 1932.

¹⁹⁰³ **Yenigün**, 9 Ocak 1932.

¹⁹⁰⁴ **Yenigün**, 31 Mayıs 1932.

¹⁹⁰⁵ Ayrıntılar için bkz: **Yenigün**, 29 Kasım 1933.

¹⁹⁰⁶ **Yenigün**, 27 Aralık 1933.

¹⁹⁰⁷ Hocaoğlu, **a.g.e.**, s.5; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.51-53.

Mümtaz bu gazetenin faaliyete geçmesini, Sancak matbuat hayatı için kara bir leke olarak görmektedir. Çünkü bu gazete Türk ve Arap halkı arasına nifak sokarak, Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğu görüşünü savunmuştur. 1933'te Antakiye Gazetesi'nin imtiyazını alıp adını değiştiren bu gazete, 250 Suriye lirası depozito akçası yatırmamasına rağmen, 4 yıl yayın yapmıştır. 1935 Mayıs'ında 2 Arapça ve 2 Türkçe olmak üzere haftada 4 defa çıkmıştır. 1935 ve 1936'da halkı kavgaya sürüklediği için kapanmıştır. İlk zamanlar Fransızlardan yana tavır takınan gazete, Fransızların Hatay konusunda Türkiye ile anlaşmaları üzerine Fransızları ağır bir şekilde eleştirmiştir. Özellikle bir manşette Fransızlar için şöyle bir yazı yazılmıştır:¹⁹⁰⁸ *“Fransa, yirmi yıl önce Kilikya ve Cenubi Anadolu'da oynadığı rolü şimdi İskenderun Sancağı'nda aynen tekrar etmektedir. O zaman Türk kuvvetinin önünde kahkari bir hezimete uğrayan Fransa, bugün de aynı hezimete uğramıştır. Meğer Fransa sesi uzaklardan hoş gelen boş bir davulmuş.”* Gazete dönemin siyasi havasına göre yazım politikasını değiştirmiş, kimi zaman Fransa'yı kimi zaman ise Suriye'yi yeren yazılar yazmıştır. El Liva'nın 21 Nisan 1938 tarihli nüshasında çıkan yazı, yaşananları şöyle doğrulamaktadır:¹⁹⁰⁹ *“... Blum hükümeti, memleketlerde Fransa'ya ve Fransa'nın nüfusuna hıyanet etmiştir. Yeni hükümet ise Fransızların uzun senelerden beri nüfuzlarda kazandığı ve zayıf edilen emniyet ve itimadın tekrar husule gelmesini temin etmesini temenni ederiz...”*

1938'de Edvar Nun, seçim arifesinde olaylara karıştığı için aranması nedeniyle Beyrut'a kaçmıştır. Matbuat Kanuna göre mesul müdürün gazeteden 15 gün uzak kalması halinde, gazetenin kapatılması hükmü gazete için uygulanmamıştır. Bu durum bize, manda idaresinin ikircikli davrandığını göstermektedir. Ebülhayır adlı biri Elliva'cı Edvar Nun'a yönelik bir şiirinde gazetenin politikasını şöyle eleştirmiştir:¹⁹¹⁰

Siyasetin kararı yok, düşünme! Başka kara bak!

Kolayca bir kazanç yolu ararsan kumara bak!
Kalemle dönmüyor her iş, kılıçta iktidara bak!
Dün gel de şimdi sen, akın akın firara bak!

¹⁹⁰⁸ Atayolu, 4 Haziran 1938.

¹⁹⁰⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-16-b, D-65, F-24-1.

¹⁹¹⁰ Atayolu, 10 Haziran 1938.

Hebaya gitti bunca (Elliva) ya verdiğin emek
Kefen biçildi boynuna yazık öptüğün etek
Düşünmedinki karşına çıkar da sonra bir (Melek)
Boğar seni bütün şeytanet, o boş dilek
Şu inkılab içindeki şuünü rüzgâra bak!

Basında şiirlerin, makalelerin mücadelesi bize Hatay’da verilen kültürel bir mücadelenin başka bir boyutunu göstermektedir. 28 Haziran 1938’de gerçeğe aykırı haber verdiği için 15 gün süreyle kapatılmıştır. Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı üzerine Suriye’de çıkan gazete, Türkiye- Suriye ilişkilerini bozacak yayın yaptığı gerekçesiyle Albay Hüsnü Zaim tarafından 1949’da kapatılmıştır.¹⁹¹¹ Ali İlmi Fani, Rıza Tevfik’e yazmış olduğu mektupta gazete hakkında şunları söylemekteydi:¹⁹¹² *“El Liva gazetesi, Antakya’nın muhafazakâr eşrafının yardımıyla çıkıyor. Türklüğü ve milli hamiyeti şapka altında gören ve şahsi endişelerle ulu orta şuna buna saldırmak isteyen sahte gazetecilerin tecavüzüne mani olmak maksadıyla tesis edilmiştir ki bu fikrin isabeti görülmüştür. “Ben Nasıl Gazeteci Oldum?” unvanıyla silsile-i makalat yazan Ra’di Azmi Beydir. Vaktiyle Kadıköy Belediye Müdürlüğü’nde bulunmuş. Bugün Antakya Belediye muhasebe memurudur. Öteki yazılar da Mesudla bir arkadaşının kaleminden çıkıyor. Başka muharriri yoktur.”*

Tarık Mümtaz’da gazeteyi basın tarihi açısından kara bir leke olarak görmekte ve gazete için şöyle demektedir:¹⁹¹³ *“Arsi ulusal matbuat tarihinde nevi şahsına münhasır kapkara bir cehalet ve rezalet vesikasıdır... Mazileri ve zinetleri kadar müştekre olan imzalarını gizlemeye mahkum olan üç vatansızın üç bacaklı bir saç ayağı teşkil ederek iyi ve güzel olan her şeye, fazilet ve kudsiyet olan bütün kıymetlere arkadan saldıran edepten nasibsiz edebiyat sayfası...Cihan kıyılarında bayrağımıza sövenler, bu sayfada işgin adli bir mecmua etrafında toplanan yurdun güzel ve mağrur çiçeklerine söverek işe giriştiler. Bu illerde Türk’e ait ne varsa yıkmaya, taş üstünde taş bırakmamaya and içen bu üç yüzlü hayanat sacayağı, deli ve deni numerosunu perde perde arattırarak bir gün asıl maksud hedefine geldi, yani*

¹⁹¹¹ Gazetenin Türklük aleyhindeki girişimleri için bkz: Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, s.211.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.91-92.; **Yenigün**, 27 Nisan 1934; **Yenigün**, 27 Mayıs 1935.; **Yenigün**, 29 Haziran 1938.

¹⁹¹² Ucman, İnci, **a.g.e**, s.107.

¹⁹¹³ Mümtaz, **a.g.e**, s. 211.

son girişine kadar girerek paslı o kanı çekirge Hamza salıverdi... Türk için ümid ve ışık olan Anatürki kasd ederek bir gün sancak Türklerine: Sizin taptığınız “put”’a biz metekil vermeyiz! Diyebilecek kadar küstah bir numara salladı. Fakat müdahis bir nefret ve boykot karşısında sallandı, yıkıldı geberdi. Bu gün temiz bi taraf ve kâmil illerde bulunan Türkçe “El Liva” nın üç aylık ömrünü zehirleyen ve tarihini kirleten bu imzasız namerdlar çetesi, 1935 yılında Sancak matbuat tarihimiz için işte böyle kara ve karanlık bir kâbus hatırası bırakmıştı.” Böylelikle gazetenin, Sancak’ta Türk ekseriyetinin az olduğu politikası tezi Hatay Devleti’nin kurulmasıyla çürümüş ve gazete kapatılmıştır.

El Liva’nın dışında Suriye ve Fransa’dan bağımsız olarak Sancak’ta bir Arap birliğini oluşturmak için 30 Ekim 1937 tarihinde Arap Kulübü’nün önemli temsilcilerinden olan Suphi Zahhur tarafından “El Urube” adlı gazete çıkarılmıştır.¹⁹¹⁴ Zeki el Arsuzi’nin rehberliğinde çıkan gazetenin üç amacı vardı. İlki, bir yerel liderin öncülüğünde halkı ulusal kimlik etrafında birleştirme, ikincisi bu iddia ile büyük Suriye ve Araplık bağlamında entegre etme, son olarak da Türk ve yabancı gözlemcilerle ulusal kültürün en önemli göstergelerinden biri olan İl’e Arapların sahip olduğunu kanıtlamaktı. Bu gazete Yenigün ile birlikte aynı matbaada basılmıştır.¹⁹¹⁵ Halka, Arap milliyetçiliğini aşılama için gençleri örgütlemeye çalışan yayınlar yapmıştır. Selim Çelenk anılarında gazeteye dair şöyle demiştir:¹⁹¹⁶ “Antakya’da kısa adıyla ‘Usbeciler’ denilen başlarında Zeki Arsuzi’nin bulunduğu tedhişçi bir örgüt tarafından “El Urube” adında Arapça bir gazete yayınlanıyordu. Bu örgütün asıl adı “Usbetül Amelil Kavmi” idi. Halk bunları kısaca Usbeciler diye adlandırır. El Uruba, bir yandan Fransızların yardımı, öte yandan Suriye Hükümeti’nin desteğiyle tutunuyor, Türkler ve Türklük aleyhine akla hayale gelmeyen hezeyan ve küfürlerle karışık yayın yapıyordu... “El Urube” gazetesinin hezeyanlarına karşılık biz de Arapça bir gazete yayınına karar verdik. Beyrut ve Halep’ten 2 gazeteci getirttik. Antakya’dan yazar Corc Medeni de bunlara katıldı, sonuç olarak “El Yevmil Cedid–Yeni Gün” adlı Arapça bir gazetenin yayınına başladık. İlginçtir, bu Arapça gazete çok tutundu.” Hatay’da MC’nin vermiş olduğu

¹⁹¹⁴ Yenigün, 31 Ekim 1937.

¹⁹¹⁵ Watenpaugh, a.g.m, s.370.

¹⁹¹⁶ Çelenk, a.g.e, s.82.

Sancak'ın bağımsızlık kararı Arapların tepkisine neden olmuş, böylelikle bir gazete çıkararak ve bir de parti kurarak örgütlenmiş, Türk halkı üzerinde baskı kurmuşlardır.

Konuralp ise anılarında gazete için şöyle demiştir:¹⁹¹⁷ “*Binaenaleyh Aleviler Fransa'yı desteklemekle menfaatlerinin de buna paralel olarak devam edeceğine inanarak Fransız-Alevi işbirliğinin devam etmesi fikrinin sağlanmasını temininden ibaretti. Nitekim öyle de oldu. Suriyelilerle Aleviler arasında Araplık propagandası yapmaya başladılar. Bunun için sancakta (elurube) adıyla bir cemiyet kurdular*”. El Urube gazetesi şehirde kargaşa yarattığı gerekçesiyle yayınına 13 Aralık 1937'de ara vermiş, El Urube Kulübü kapatılmıştır. 8 Şubat İttihad-ı Vatanicilerle (Rizk Al Butros Lazikani, İspir Kokiye) Usbeciler (Cici Mahluta, Corç Vanes) arasında çatışma çıkmıştır. Bu olay sonrası Şehit Arsuzi tevkif edilmiştir.¹⁹¹⁸ Gazete 71 numaralı sayısına ek olarak çıkardığı bir ilave nedeniyle “Efkârı Umumiye'yi Tedhiş Edici Neşriyatta Bulduğundan” Delege tarafından kapatılmış, ilaveler polis tarafından toplatılmıştır.¹⁹¹⁹ Bu olay üzerine gazetenin sahibi ve müdürü Suphi Zahhur ve gazete yazarı Cebrail Nakul tutuklanmıştır.¹⁹²⁰ 7 Mayıs 1938'de kapatılan gazete, 22 Mayıs 1938'de tekrar çıksa da haziran ayında parti yöneticilerinin Lazkiye'ye kaçması sonucu kapanmıştır.¹⁹²¹ Netice itibariyle bölgede çatışmalara sebebiyet verecek olan, manda idaresince mali giderleri karşılanan gazeteler kapatılmış, imtiyaz sahipleri bölgede tutunamayacaklarını anlayınca şehri terk etme mecburiyetinde kalmışlardır. Tarihsel bağlamda daha önce değinildiği gibi Araplar arasında bir birliğin olmayışı, basın-yayın hayatına yansımış bu sebeble Suriye ve Fransa yanlısı basın zayıf duruma düşmüştür.

3.3.5.3 Dergiler (1921-1960)

Sancak'ta ilk olarak Fransız kültürünün yerleşmesi için çıkarılan dergi “Maarif Mecmuası” idi. İskenderun Sancağı Maarif Reisliği tarafından 1930-1931'de

¹⁹¹⁷ Konuralp, a.g.e, s.204-205.

¹⁹¹⁸ **Yenigün**, 8 Şubat 1938.

¹⁹¹⁹ **Yenigün**, 9 Şubat 1938.

¹⁹²⁰ **Yenigün**, 10 Şubat 1938.

¹⁹²¹ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.94.

çıkarılan aylık eğitim dergisidir. Öğretmenler tarafından çıkarılan dergi Türkçe, Arapça, Fransızca olmak üzere üç dilde yayınlanmıştır. Derginin hazırlanmasında Maarif Reisi Dr. Mithat Kuseyri ile Maarif Müfettişi Pierrri Bazantay'ın etkisi büyük olmuştur. Aynı zamanda derginin yayın politikalarını da bu kişiler belirlemiştir. Ali İلمي Fani'nin de dergide yazı yazdığını söylemek mümkündür. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Fani, 150'likler arasında yer almış olup, Kuseyri tarafından Antakya Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanmıştır. Maarif Reisi Kuseyri, Fani'den köy öğretmenleri hakkında görüş bildirmelerini istemiştir. Çünkü Kuseyri, köylere gönderilen öğretmenlerin lise mezunu olduklarını, büyük bir şevkle işe başladıklarını; ancak daha sonra bu şevklerini kaybettiklerini, bunlar için ne yapılması gerektiğini Fani'ye ifade etmiştir. Bu bağlamda Fani, “*Köy Muallimleri*” hakkında Maarif Mecmuası'nda bir makale yazmıştır. Makalede, öğretmenlerden ziyade köylerde izlenmesi gereken eğitim programının nasıl olması gerektiği konusunda fikir bildirmiştir. Bu doğrultuda ilk terbiye verilirken, aile, vatan, millet kavramlarının çocuklara öğretilmesi zaruretini, fen derslerinin öğretilmesini; çünkü bu derslerin gündelik hayatta kullanıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda köylülerin geçim kaynağının, ipekçilik, zeytincilik, sebze ve meyvecilik olduğunu vurgulayarak, çocuklara mahsulün kıymeti ve fikrinin aşılması gerektiği sözleriyle makalesini sonlandırmıştır. Fani, aynı zamanda Tasavvuf ve Divan edebiyatının önde gelen şairlerinin şiirlerini tahlil ederek, mecmuada yayınlamıştır.¹⁹²² Yine, edebiyatın önde gelen isimlerinden biri ve Antakyalı olan Cemil Meriç “*Bu Ülke*” adlı eserinde Fransız mandasında Sancak yaşamına ilişkin önemli ipuçular vermektedir. Nitekim Meriç yapıtında mecmuadan şöyle bahsetmektedir: “*Antakya'da çıkan iki dergiyi iyi hatırlıyorum. Biri, “Maarif-i Umumiye”, aylık bir kültür dergisi. Mecmua üç dilde çıkıyordu(Türkçe, Arapça, Fransızca) O sıralarda Halep'te oturan Rıza Tevfik'e yazardı dergide, hazretin kültür üzerine bir yazısını hiç unutmam... Çekof'un bazı hikâyelerini de bu dergide okumuştum. Ablam aboneydi dergiye*”¹⁹²³ Mecmua'nın basın hayatında öğretici rolü üstlenmesi dikkate değerdir. Mecmua, bir kültür yuvası niteliğinde olup, halkın bilinçlenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

¹⁹²² Ucman, İnci, a.g.e, s.52-56.; Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.83.

¹⁹²³ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.31-32.

Fransızlar kendi kültürlerini halka empoze etmeye çalışırken, Araplar da aynı yöntemle kendi kültürlerinin bölgeye yerleşmesini sağlamak istemişlerdi. Bu amaçla 15 Ekim 1935'te "El Delil El Arabi" adlı ilk edebi mecmua Haydar Maruf Efendi tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı çıkmış, ikinci sayısı çıktıktan sonra mecmua sahibinin ölmesiyle yayın hayatı sona ermiştir.¹⁹²⁴

Dünya şartlarının Türkiye lehinde değişmesi üzerine Hatay'da 1938 yılında 2 dergi arka arkaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, 12 Ağustos 1938 tarihinde çıkarılan "Kemalist Hatay Kültür Mecmuası" idi. 12 Ağustos 1938 tarihinde ilmi, edebi aylık bir mecmuanın yayınlanacağı Yenigün gazetesinde duyurulmuştur. Bu dergide, Hatay milli mücadelesi gibi, Milli Mücadele'nin yanı sıra inkılâpların halka anlatılması için önem taşımıştır.¹⁹²⁵ Ne zaman kapandığına dair bir bilgiye rastlanılamamıştır. İkincisi ise 15 Ağustos 1938 tarihinde Remzi Siliöz tarafından çıkarılan "Kurtulan Yurd" adlı dergidir. 15 günlük fikir ve edebi dergidir. Dergi 5 kuruş olup, 16 sayfadan oluşmaktadır. Kurtulan Hatay'ın hür fikirlerini savunmada, düşünce dünyasını canlı tutmada dergi önem arz etmiştir.¹⁹²⁶ İlk sayısı 1 Ekim 1938'de Antakya Turizm Oteli'nin alt katında Yenigün Basımevi'nde çıkan dergide, Nuriye Siliöz, Remzi Siliöz, Bekir Sıtkı Kunt, Selahattin Kutlu, Ahmet Sırrı Hocoğlu, Ahmet Faik Türkmen, Edip Türkmen, Firuz Hanzad, Kemal Sülker, Kemal Yalazkan, Zekeriya Gökaytaç, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Nahide Balcıoğlu'un yazıları yer almıştır.¹⁹²⁷ Deginin ilk sayısında, "*Kurtulan Yurd Niye Çıkıyor?*" adlı haberde şunlar yazmaktaydı:¹⁹²⁸ "*...Fikir hareketleri memleketlerin hakiki kabiliyet ve kudretlerinin başlıca ifadesidir. Bu harekete de en iyi makes matbuattır. Siyasi gazetelerin hacim ve kadroları bu işi tamamen karşılayamaz. Onlar günlük hadiseleri tahlil ve efkârı umumiyei alakadar eden gündelik vukuatı takip etmek mecburiyetindedir. Hâlbuki mecmualar bu endişelerden varestedir. İlmi esaslar dâhilinde meslek edindikleri yolda halkın irfan seviyesini inkişaf ettirmeye çalışırlar. Bizim de muhitimizin ilmi hareketlere kati ve zaruri olan ihtiyacını karşılamak başlıca emellerimizdendir. Sayfalarımız memleketin bütün münevver*

¹⁹²⁴ Yenigün, 20 Ekim 1931.

¹⁹²⁵ Yenigün, 12 Ağustos 1938.; Yenigün, 15 Ağustos 1938.; Hatay, 17 Ağustos 1938.

¹⁹²⁶ Yenigün, 15 Ağustos 1938.; Hatay, 1 Eylül 1938.; Hatay, 4 Birinciteşrin 1938.

¹⁹²⁷ Yenigün, 7 Eylül 1938.

¹⁹²⁸ Kurtulan Yurd, 1 Ekim 1938, S.1, s. 3-4.

gençlerine açıktır. İlmi, edebi, içtimai, sıhhi yazularıyla bizi takviye etmelerini bütün gençlerimizden rica ediyoruz... Şiarımız doğru, inançlı ve hakiki bir Kemalist olmak ve Kemalizm ideolojisini neşir ve tamim etmektir. Meslekimiz: Milliyetçilik, İnkılâpçılık, Devletçilik, Layiklik, Cumhuriyetçilik, Halkçılıktır...”

Seçim dönemine çıkışı rastlayan dergide, Türk inkılâplarının ve Eti Türklüğünün insanlara anlatıldığı bir kültür yuvası haline dönüşümü tesadüf olmamıştır. Zira derginin yazarları da CHP'nin önde gelen isimlerinden oluşmaktaydı. Bu bağlamda Ahmet Faik Türkmen'in “*Eski Türk Grameri ve Güneş Dil Teorisi*” başlığı altında yayımladığı makalesi, bu retoriğe örnek gösterilebilir. Makalede, İstanbul sarayının resmi dili Osmanlıca olduğu, bu dilin sadece divan edebiyatında ve medreselerde kullanıldığı; ancak hiçbir zaman halk tarafından sevilmediği ifade edilmiştir. 18. yüzyılda yazılan şiirlerin, Türklüğün hissiyatına yanıt vermediği, Tanzimat dönemindeki aydınlarında, Arapça ve Acemcenin etkisinden kurtulamadığı, Meşrutiyet döneminde de bu durumun devam ettiği belirtilmiştir. Makale sonlarına doğru Güneş Dil Teorisi'ninden bahsedilerek, son olarak şunlar ifade edilmekteydi: “ ... Atatürk'ün yarattığı diğer inkılâplar gibi burada da orta zaman düşünüşünden ve anlayışından kurtulup, iyiye doğru yürümek, bir kelime ile dil denilen içtimai müesseselerimizde de Osmanlılık unsurlarını sökerek, yerini Kemalizmi ikma etmek zaruridir. İşte Dil İnkılâbı'nın hakiki manası, dil müessesemizin laikleşmesidir. Az çok yeksanek bir dini, dil yerine, ilmi dil, edebi dil ve halk dilini yaratılmaktadır. Yanlış olarak Osmanlıca adını almış eski devir dilimizin kifayetsizliğini ve Atatürk'ün büyük Dil İnkılâbı'nın bu noksanları, nasıl telafi edilip, dildeki yanlış telakileri ne tarzda düzelttiğini ve dilcilik dünyasına yepyeni bir hakikat getiren Güneş Dil Teorisi'nin esaslarını, başka makalelerimizde de izah edeceğiz. Hatay'ın Kemalist gençlerine düşen vazifelerden biri de, bu önemli teoriyi sevmek, ona inanmak, onu bellemdir.”¹⁹²⁹ Atatürk'ün Dil İnkılâbı'na destek çıkılması, Hatay halkı tarafından istenmiştir. Dergi, Kasım 1938'de çıkan 3. sayısından sonra bir daha çıkmamıştır.¹⁹³⁰ Böylelikle seçim sonrası Hatay Devleti,

¹⁹²⁹ Ahmet Faik Türkmen, “*Eski Türk Gramerleri ve Güneş Dil Teorisi*”, **Kurtulan Yurd**, S.1, Ekim 1938, s. 21-22.

¹⁹³⁰ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.106.

Türklerin çoğunluğu oluşturduğu bir kabineyle kurulmuş, dergi misyonunu başarıyla yerine getirmiştir.

1939'a kadar çıkan dergilerin temel misyonu Türk, Arap, Fransız kültürünün bölgeye yerleşmesini sağlamakken, iltihak sonrası çıkan dergiler de ise Hatay'da milli kültürün yeniden inşasını sağlamak olmuştur. Bu amaçla 1 Ocak 1947 tarihinde Selahattin Kutlu tarafından "Defne" adlı bir dergi çıkarılmıştır. Kutlu dergiyi çıkartmaktaki amacını CHP Genel Sekreterliği'ne şöyle belirtmiştir:¹⁹³¹ *"Ben Hatay ilhakından önce memleketin kurtuluş davasında ödev almak üzere Hatay'a gelmiş bir öğretmenim. 1937'den beri bir taraftan esas mesleğim olan hocalıkta çalışmakla beraber diğer taraftan da Cumhuriyetimizin ve devrimlerimizin gelişmesi uğrunda bölge ve İstanbul matbuatında yer almış bulunuyorum. Bu hususta sayın milletvekilimiz General Eyüp Durukan, Abdulgani Türkmen ve diğer sayın mebuslarımızdan malumat istihsal buyurabilirsiniz. Ayrıca bir yıl Antakya Halkevi İdare Müdürlüğü ödevini de ifa ettim. Milletvekilimiz Rasim Yurtman'ın Parti İl İdare Kurulu Başkanı bulunduğu sıralarda. Bu defa gençliğe daha faydalı olabilmek üzere imtiyazı bizzat kendime ait olmak üzere Antakya'da "Defne" adlı bir dergi yayınlamaya başladım. Şimdiye kadar kendi naçiz bütçemle çıkarabildiğim mecmuamın yaşayabilmesi ve yurt hizmetinde umduğum randımanı alabilmesi için yüksek makamınızın da himaye elini uzatmasını dilemeye mecbur oldum. Yapılacak bu yardımın Cumhuriyet ve CHP'nin ideolojisini bölgede daha esaslı surette yayınlamaya vesile teşkil edeceğini arz edebilirim... Öğretmen ve Defne Mecmuası sahibi Salahattin Kutlu."* Kutlu, özellikle Halk Partisinin ideolojisini benimsediğini altını çizerek vurgulamış, diğer dergiler gibi partiden yardım istemiştir. İlk sayısı çıkan dergi, üçüncü sayısından sonra yayınına ara vermiştir. Derginin yazarları; Mahmut Kuru, Fazıl Balta, Servet Tankut ve Süheyla Korcan'dı. Daha sonra 1 Şubat 1950 tarihinde tekrar yayın hayatına başlamışsa da aynı yıl kapanmıştır.¹⁹³² Diğer bir dergi ise "Ayçiçeği" idi. Hatay gençliğinin kültürüne hizmet etmek ve gençlerin edebi kabiliyetlerini olgunlaştırmak amacıyla Şevket Sarıcalı tarafından Eylül 1950'de çıkarılan aylık edebi bir dergidir.¹⁹³³ Derginin kadrosunda Sabahattin Ezer,

¹⁹³¹ BCA. 490.1.0.0, Yer no: 1385.597.2.

¹⁹³² Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.120; *Ayyıldız*, 6 Şubat 1950.

¹⁹³³ *Yeni Yol*, 29 Temmuz 1950.

Şükrü Bacı, Mesud Fani Bilgili, Vedii Münir Karabay, Ali İlmi Fani, Fazıl Balta, yer almaktaydı. Mayıs 1951’de dergi kapanmıştır.¹⁹³⁴ Özellikle 150’liklerin Hatay’ın Türkiye’ye iltihakı sonrası Türkiye yanlısı söylemleri dikkate değerdir. Derginin kadrosunda yer alan şahıslar CHP ilkelerinin Hatay’da kökleşmesine büyük hizmet etmişlerdi. İltihak sonrası 3 adet derginin çıkması bize 1960’lı yıllara kadar basın-yayın hayatının zengin olmadığını göstermektedir. Ayrıca iltihak sonrası çıkan dergilerin amacı Hatay’ın Türkiye ile bütünleşmesini sağlamaktı. Bu maksatla dergilerde milli kültürü ve ahlakı anlatan makalelere ağırlıkla yer verilmiştir.

¹⁹³⁴ Tekin, **Hatay Basın Tarihi**, s.131.

SONUÇ

Hatay'ın Doğu Akdeniz'in kapısı durumunda olması ayrıca Anadolu'ya yapılan göçler, istilalar, savaşlar Antakya ve İskenderun'un dini, siyasi ve sosyal yapısının çeşitliliğine sebep olmuştur. Buna bağlı olarak farklı etnik gruplar, inanç grupları ve kültürler ile bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Hatay'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden sonra bu kozmopolit durumdan yararlanılarak, idari yapının Türkler aleyhinde sürekli değiştirildiği, aynı zamanda idari yöneticilerin gayrimüslim ya da Fransız emperyalizmini bölgede uygulayacak nüfuzlu kimseler olduğu tespit edilmiştir. Manda döneminde idari sınırlar Türkler aleyhinde değiştirilirken, iltihak sonrası Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesini sağlayacak şekilde değiştirildiği görülmüştür.

Fransızlar semt isimlerinin ya da yapıların adlarını Arap, Ermeni ya da Fransız diline uygun olarak koymuştur. Tarihsel olayların sürekliliğini vurgulamak bağlamında Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası arşiv belgeleri ışığında bu yer ya da semt isimleri hem hükümetlerin hem de Genel Kurmayın emriyle değiştirilmiştir. Örnek vermek gerekirse; Ampir Sineması, Gündüz Sineması adını almış; Süveydiye, Samandağ adını almıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Amerika'nın 1924 yılı itibarıyla bölgenin tarihi eserleriyle ilgilenmesi ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması ihtimali olursa bölgedeki çıkarlarını korumak istemesi üzerine Fransa ile anlaşma yapması, kültürel emperyalizmin başka bir boyutunu oluşturmuştur. Zira hem Fransa hem Amerika'nın Suriye kanunlarına göre Hatay'dan birçok tarihi eseri ülkelerine götürmeleri dikkate değerdir. Kültürel emperyalizmin etkilerini 1960'lı yıllara kadar görmek mümkün olmuştur.

Hatay'ın bağımsızlık mücadelesindeki ile Milli Mücadele döneminde izlenen yöntem benzerlik gösterir. Zira 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine bölgede Müdefaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, 1936'da da İsmet İnönü'nün desteği ile Heyet-i Temsiliye oluşturulmuştur. Bu durum bize Milli Mücadele döneminde izlenilen yöntemi hatırlatmaktadır.

İltihak sonrası Cumhuriyet idaresinde Hatay'ın kalkınmasını ve Türkiye ile bütünleşmesini sağlamak adına Adana'nın Dört Yol, Gaziantep'in Hassa ilçesinin

Hatay'a bağlandığını görmek mümkündür. Bu doğrultuda iltihak sonrası hızla yatırımlar yapılmıştır.

Fransız manda dönemi nüfus politikalarına bakıldığında birçok kaynak taraması yapılmasına rağmen tutarlı bir istatistik elde edilememiştir. Zira sözlü tarih çalışmalarında dahi bu durumun Fransız emperyalizminin bir oyunu olduğu söylenmiştir. Bu sav arşiv belgeleriyle de teyit edilmiştir. Fransızlar bölgede düzenli aralıklarla sayım yapmadıkları gibi bölgeye Türk nüfusunu azaltmak için çevre illerden Ermenileri yerleştirmiştir. Bu bağlamda Fransa 1927 yılından itibaren Hoybun Cemiyeti vasıtasıyla Suriye'den kamyonlarla Ermeniler Sancak'a taşınmış, Taşnaklar ile Kürtçüler Türkler aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur. Hatay'da 24 Ağustos 1938 tarihinde yapılacak seçimler için Yenigün gazetesi sürekli olarak 1937 yılı itibariyle insanların nüfus dairelerine gidip, nüfusa kayıt olmalarını istemiştir. Hatta Türk Hükümeti'nin bu doğrultudaki ısrarlarını da görmek mümkündür. Özellikle bu dönemde, Ankara'nın da Hatay'a Türk nüfusunu artırmak için Hatay doğumlu olanları gönderdiği tespit edilmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi Manda idaresi de Hoybun Cemiyeti ile hareket edip birçok Ermeni, Arap ve Çerkez'i Hatay'a yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak seçim sonrası Hatay Devleti kabinesinin çoğunu Türkler oluşturmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası nüfus sayımları düzenli aralıklarla yapılmıştır.

9 Eylül 1923'te Halk Fırkası kurulsun da Hatay'da CHP'nin resmi olarak kurulması 1937'de olmuştur. Gayri resmi olarak ise 1930'da kurulduğu tahmin edilmektedir. CHP'nin bu dönemdeki adı Halk Grubu/ Avam/ Fırka olarak geçmektedir. Kuruluşun, bu tarihte örgütlenmesi de tesadüfi değildir. Çünkü yaklaşan Suriye Meclisi seçimlerinde Ankara'nın görüşlerini, Hatay'ın hakkını savunacak kişilerin meclise gitmesi hedeflenmişti. Bu gaye Hatay'ın bağımsızlık sürecinde de kendini gösterecektir. Bu amaçla da CHP'nin uzantısı olan halkevlerinin de aynı işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira hem CHP hem de halkevleri, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı için istihbarat ve propaganda faaliyetlerini üstlenmişti. Bu bağlamda 1938'de yapılan seçimlerde Türkler, Hatay Meclisi'nde çoğunluğu sağlamıştır. İltihak'tan sonra ise CHP'yi oluşturan kadroların önceki dönemlerdekiyle aynı kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir.

CHP Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası, Hatay'ın Türkiye'ye entegrasyonunu sağlamak için yoğun çaba sarf etmiştir. İnönü döneminde İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım Hatay'da da kendini göstermiştir. Çıkarılan vergiler, savaş koşulları nedeniyle iyi uygulanamamıştır. Savaş sonunda dünya siyaseti yeniden kurulurken, iç ve dış etkenler sonucu çok partili hayata geçilmiş ve DP kurulmuştur. Bölgenin siyasi elitleri 1946'da Refik Koraltan öncülüğünde DP'nin Hatay'da teşkilatlanmasını sağlamışlardı. Çok partili hayatta manda döneminin izlerini bulmak mümkün olmuştur. Bu bağlamda CHP her seçim döneminde Hatay bağımsızlık mücadelesine destek vermiş kişilere ve onların aile fertlerine mebusluk hakkı tanımıştır. Kişilerin mebusluk taleplerinde yazılanlar bu savı doğrulamaktadır.

DP'yi kuranların çoğunluğu Fransız manda döneminde önemli kademelerde yer almış kişilerdi. Bu sebeple CHP bu kişilerin geçmiş yaşantılarını basın aracılığıyla halka hatırlatarak, DP'ye oy verilmemesini istemiştir. Aynı zamanda Atatürk'ün bölgeye verdiği değer sürekli halka hatırlatılmıştır. DP ise CHP'nin İkinci Dünya Savaşı'nda halka zulüm ettiğini hatırlatarak karşı propaganda geliştirmiştir. DP 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinden sadece 1954'te yapılanı kazanmıştır. Burada seçimin DP tarafından kazanılmasında bölgenin okul, su, elektrik ve yol sıkıntısını çözmesi etkili olmuştur. Tarımda makineleşme ile köylünün hayat standartı yükseltilmiş, yapılan yatırımlarla Hatay merkez ve diğer illerle bağlantılı bir şehir haline gelmiştir. Ancak İnönü dönemindeki milli birlik ve beraberliği yaratma çabaları (özellikle Arap Alevilerin Eti Türkü olduğu söylemleri de dahi) çok partili hayatla birlikte sonuçsuz kalmış, yerini manda dönemindeki toplumsal kutuplaşmaya bırakmış olduğu görülmüştür.

Şehrin sosyal yaşantısına bakıldığında alt ve üst yapı alanında Fransızların ihmalkâr davrandığı, kaynak okumalarıyla belli olmuştur. Kuşkusuz Fransızlar bölgeyi işgal etmek, askeri sevkiyatları hızlandırmak için manda döneminin ilk yıllarında İskenderun-Antakya-Halep istikameti yollarının yapımına özen göstermişlerdir. Aynı şekilde demiryolunun yapımı, İskenderun Limanı'nın modernize edilmesi işgal ve sömürü amaçlı olmuştur. Cumhuriyet idaresiyle birlikte yolların asfaltlandığı, İskenderun Limanı'nın geliştirilmesi için yoğun bir çaba harcandığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına rağmen,

Cumhuriyet Türkiye'si'nin bölgeye yatırım yapması önemlidir. Kuşkusuz yolların yapımıyla şehrin diğer illerle bağlantısı sağlanmış, liman sayesinde de bölgenin kalkınması hedeflenmiştir. Bu durum Demokrat Parti döneminde de görmek mümkündür. Özellikle bu süreçte ABD'den gelen yardımlar sayesinde yolların büyük kısmı yapılmış, liman teknik donanım bakımından geliştirilmiştir. Bu durum şehirlerarası ulaşımın artmasına, dolayısıyla farklı kültürlerin etkileşmesine imkan sağlamıştır.

Fransız manda döneminde toplumun yaralarını sarmak, toplumsal birlik ve beraberliği elde etmek hem Ankara Hükümeti'nin hem de Hatay'ın bağımsızlık mücadelesine katkı sağlamak amacıyla Hilal-i Ahmer, Selamet-i Belde, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye adı altında cemiyetler kurulmuştur. Tabii bu cemiyetlerin manda idarecilerinin baskısına maruz kalıp, kapatıldıkları da aşikârdır. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası bu cemiyetlerin devamı ya da Türkiye'deki oluşumların örneği niteliğinde kurumlar oluşturulmuştur.

Fransızlar kendi amaçlarını bölgede gerçekleştirmek uğruna Türk çiftçilerinin topraklarını, Aşar Vergisi altında ve Ziraat Bankası vasıtasıyla Türklerin elinden zorla almıştır. Özellikle bu amaçla Hassan Cabbara Maliye Vekâleti'ne getirilmiştir. Çiftçilerin elinden alınan topraklar, Araplara ve Ermenilere verilmiştir. Bu durumu fark eden Türk Hükümeti'nin çiftçilere yardım etmek ve yaklaşan seçimleri kazanmak için 1937'de bölgede İş Bankası'nı kurduğu tespit edilmiştir. Hatay Devlet'i döneminde ise Aşar Vergisi kaldırılmıştı. Amik Ovası'nın kurutulması üzerine bu toprakların çoğunun Türk çiftçilerine verildiği, hatta bu iş için bir bakanın görevlendirildiği buralara da çeşitli illerden Türklerin yerleştirildiği argümanı, çeşitli kitaplarda ve mülakatlarda ortaya atılsa da bu konuda kesin bir hükme varmak için yeterli kaynak bulunamamıştır. Ancak bölgeye 1939 itibarıyla yoğun bir şekilde göçmenlerin yerleştirildiğini söylemek mümkündür. Dış koşullara bağlı olarak Hatay'da yaşayan farklı topluluklar çeşitli sebeplerden ötürü Hatay Devlet ve iltihak döneminde başta Suriye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmiştir. Şüphesiz yaşanan göçler şehrin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapısını etkilemiştir.

Şehrin sağlık yaşantısına bakıldığında, Amik bataklıklarına bağlı sıtma hastalığının bölgede yaygın olduğu; ancak Fransızların bunun için bir önlem almadıkları tespit edilmiştir. Özellikle bölgenin nüfusuna oranla insan başına düşen doktor sayısı yetersiz kalmıştır. Hatta bölgede fazla bir doktor sayısının olmadığını söylemek mümkündür. Zira sözlü tarih çalışmaları da bu kanıyı doğrulamaktadır. Fransızlar hem Amik bataklıklarını bütçe yetersizliği nedeniyle kurutmamışlar hem de 1935'e kadar Hatay'da bir devlet hastanesi yapmamışlardır. Salgın hastalıkların artması nedeniyle 1935'te devlet hastanesi yapılmıştır. Hastanenin yapımını Hıristiyanlar üstlenmiş, hastane donanım açısından yetersiz bırakılmıştır. Bu boşluğu ise özel doktorlar tamamlamıştır. CHP raporlarındaki okumalara istinaden Türk Hükümeti ise bölgenin bu ızdırabını bildiği için oraya, özellikle 1937 itibarıyla doktor ve ilaç göndermeye başlamıştır. Türk Hükümeti tarafından bölgeye gönderilen Dr. İbrahim İnal'ın bölgede CHP doğrultusunda hareket eden insanların örgütlenmesinde önemli bir zat olduğu tespit edilmiştir. Bu zat aynı zamanda Hatay'da yapılacak seçim için propaganda yapmıştır. Hatay Devleti kurulduğu zaman da hastanenin kapasitesi ve donanımı iyileştirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde de aynı çabanın sürdüğünü görmek mümkündür. Fransız manda döneminde Amik bataklarından kaynaklanan sıtma rahatsızlığının 1953'lere kadar yoğun bir şekilde sürdüğü zira bu tarihte bataklıkların kurutulduğu tespit edilmiştir.

Hatay'ın eğlence hayatında önemli yer edinen sinema ve kahvehanelerin propaganda aracı olarak kullanıldığı ve bu durumun da toplumsal kutuplaştırmayı arttırdığı anlaşılmıştır. Fransızlar, milli kültürün yok edilmesi amacıyla sinemalarda Türkçe filmin gösterimine izin vermemiştir. Bu durum bize Fransızların Ankara Antlaşması'na riayet etmediklerini göstermektedir. Özellikle şehir sinemalarının kültürel emperyalizmin bir boyutunu oluşturması dikkat çekicidir. Aynı zamanda sinemada Arap propagandası da yapılmıştır. Bu amaçla da Yüksek Komiserliğin kararıyla sinemada gösterime girecek filmler için izin alınması ön koşul olmuştur. Sinemaların, inkılâpların topluma benimsetilmesinde önemli işlevler üstlendiği tespit edilmiştir. Cumhuriyet döneminde de sinemalar bu işlevlerini sürdürmüşlerdir.

1926 'da kurulan Gençspor'un milli kültür yuvası olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden Fransızlar Rum ve Ermenilerin kulüp kurmalarına izin verirken, 1934 itibarıyla Türk kulüplerinin kurulmasına izin vermemiştir. Bu durum

toplumsal kutuplaşmayı ve çatışmayı kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Cumhuriyet döneminde, İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle bölgede takım kurulmazken, çok partili hayatta çeşitli takımların kurulduğu görülmüştür. Hatta kurulan takımların CHP ile DP yanlısı olarak ikiye ayrılması manda dönemindeki kutuplaşmayı andırmaktadır.

Genç Cumhuriyet Türkiye'si ulus devletin yapılanması ve milli devletin inşasını oluşturmak üzere gerçekleştirdiği inkılâp hamlelerinden biri de Şapka İnkılâbı' idi. Bu inkılâp Suriye sınırları içerisinde gösterilen Hatay halkı tarafından daha ilk günden benimsenmiş, insanlar şapka takarak Türkiye'ye olan bağlılıklarını göstermişlerdir. Ancak Fransız idarecileri, Türkler üzerinde baskı kurarak şapkalarını çıkarmayan Türklerin devlet dairelerindeki işlemlerini gerçekleştirmemiştir. Baskı, zulüm ve yıldırma politikaları ile Türkler kendi öz benliklerinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. 1931'te kabul edilen yeni ölçü sistemi kanunu, Yüksek Komiserliğin çıkardığı bir kanunla Sancak'ta uygulanmıştır. Bu sistemi tanıtmak için Arapça ve Fransızca rehberler hazırlanmış ve bu yüzden Türk halkı anlayamadığı bir dille yazılan klavuzları okuyamadığı için de yeni sistemi uygulayamamıştır. 1934'te Türkiye'de toplumsal alanda dönüşümü sağlamaya dönük olarak yapılan inkılâp hamlelerinin (Kılık-Kıyafet ve Soyadı Kanunu) resmi anlamda uygulamaya başlanması, Hatay Devleti dönemi ve iltihak sonrası olmuştur. Aynı şekilde Sancağın tüm dairelerinde ve okullarında keyfi olarak uygulanan hafta sonu tatili günleri (cuma ve pazar) , Abdurrahman Melek'in vali oluşuyla son bulmuş, toplumsal hayattaki karışıklık giderilmiştir. İnkılâp hamlelerinin Sancak'ta tepkiye neden olmadan kabul edilmesi, bölgenin üç kıtayı bağlayan geçiş güzergâhında olmasına aynı zamanda değişik kültürleri bünyesinde barındırmasına bağlanabilir.

Kültürel hayata bakıldığında Fransızlar Türklerin hiçbir zaman haklarını korumamışlardır. Temel amaç pratikte Türkleri kendi öz benliklerinden uzaklaştıracak uygulamalara yer vermektir. Bu uygulamalara birkaç örnek vermek mümkündür. İlki, 1919-1923 yıllarında ilk ve ortaöğretim müdür ve öğretmenliklerine Suriye yanlısı Halep'ten gelen kişiler atanmasıdır. Zira Arap milliyetçisi olan Lütfi Rifai Bey de buna örnek teşkil etmiştir. Özellikle 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunları'nın Hatay'daki yansımalarını sekteye uğratmak için kapatılan medreseler, tekrar açılmıştır. 1924-1928 yılları arası temel amaç öğretim

kurumlarını Araplaştırmanın da ötesinde, Fransız kültürünü aşılmaktı. Bu yıllarda birlikte kendi politikalarını Hatay'da uygulamak üzere 1928'de Müfettişliğe ve Antakya Lisesi Müdürlüğü'ne Bazantay getirilmiştir. İkincisi Hatay eğitiminde Türkçe ders saati azaltılarak, Ankara Antlaşması'na riayet edilmeden Fransızca ve Arapça ağırlıklı dersler verilmesidir. Aynı zamanda Türk harsına düşman olan 150'likler eğitim kurumlarında öğretmenliğe atanmasıdır. Lise öğretmenlerinden Memduh Selim Antakya'da 1930'da Hoybun Cemiyeti'ni kurması ve cemiyetin üyeleri arasında edebiyat öğretmeni Ali İlmi, Tarih öğretmeni Mahmut Ali ve felsefeci Mesud Fani'nin yer alması bu uygulamalara verilebilecek en iyi örnekler arasında yer almaktadır. Bu durumda hem 150'likler hem de hoybuncular Türk ve İslam tarihinin önemli isimlerinden, Milli Mücadeleden olumsuz anlamda bahsetmiştir. Ali İlmi Dil Devrimi'nin Hatay'da ve okullarda uygulanmasına karşı gelmiştir. Yine Türk öğrencilerinin ve halkın milli bayramları kutlaması engellenmiş, bu doğrultuda insanlara baskı uygulanmış hatta Türk okulları kapatılmıştır. İstatistik verileri ışığında Türk okullarının sayısı artırılmazken, diğer okulların sayısının artışına özen gösterilmiştir. Bu okullara bütçeden daha fazla pay aktarılması bize Ankara ve Lozan Anlaşması'na riayet edilmediğini göstermektedir. Böylelikle sistemli ve bilinçli olarak, Fransız kültür emperyalizminin nasıl insanlara işlendiğini, kültürel kodların nasıl değiştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu eğitim anlayışı Hatay Devleti'nin kurulmasıyla sona ermiş ve kültür kadrolarını oluşturan öğretmenler Hatay'ı terk etmiştir. Onların yerini Cumhuriyet ideolojisine sahip öğretmenler almıştır. Hem Hatay Devleti hem de Cumhuriyet döneminde, manda döneminde kutlanılması yasak olan milli bayramlar kutlanmaya başlanmış aynı zamanda da Türk eğitim programı uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda, 1938-1939 yılları arasında Türkiye'deki uygulamaların Hatay'da da uygulanmaya çalışıldığını görmek mümkündür. Bu dönemde milli kültürün yeniden inşası bizce önemli bir tespit olmuştur. Çünkü bu gelişmeler, Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesinin alt yapısını oluşturmuş ve iltihakta önemli bir kilometre taşı olmuştur. Ancak yapılanlar yetersiz kalmış, CHP raporlarında bölgede Arapçanın ağırlıklı konuşulduğu ve bu sebeple okul sayımının (hem ilk hem de ortaöğretim) artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Belirtmek gerekir ki 1960'lı yıllara kadar manda döneminin izlerini silmek o kadar da kolay olmamıştır. 1950 yılı itibariyle ilk ve ortaöğretim okulları

sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak toplumun kültürel seviyesinde yükselmeler olduğu görülmüştür.

Halka okuma-yazma öğretme adına 1932’de kurulan halkevleri Hatay’da 1937’de açılmıştır. Bu kuruluş, değişik kollar altında hem Hatay’da milli kimlik yaratma bakımından hem de Hatay’ın Türkiye’ye uyumunu sağlama adına önemli çaba sarf etmiştir. Yine 1939 yılının sonu 1940’lı yılların başlarında açılan Millet Mektepleri’nde de bu durumu görmek mümkün olmuştur. Hatay’ın özellikle Sancak dönemi içerisinde bulunduğu yıllarda, kültürel mücadelede entelektüellerin fikir dünyalarından topluma ulaşabildikleri kalemleriyle önemli bir yazınsal mücadeleye girdikleri görülmüştür. Bu mücadeleyi çeşitli yollarla örneğin, gazete, mecmua, bülten, broşür ya da bu gibi risalelerle başlatmış oldukları gerçeği son derece önemli bir tespittir. Bizce özellikle bu yönlü geliştirilen mücadele, Hatay’ın bağımsızlık ve kültür mücadelesinde önemli bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda Hatay’ın bağımsızlık mücadelesinde yer alan kadroya iltihak sonrası ikinci bir misyon (ilk misyon bağımsızlığı sağlamak) daha biçilmiştir. Bu da entelektüel bir kadro hareketi çerçevesinde kurum ve kuruluşlarda yer alarak, Türk kültürünü inşa etmektir. Bu bağlamda daha önce bahsi geçen halkevleri ve onun kollarında yer alarak, Hatay Halkevi Dergisi çıkararak bu amaca hizmet etmişlerdir. Nitekim Hatay Halkevi Dergisi’nin içerik analizi yapıldığında bu durumu görmek mümkün olmuştur. Bu bağlamda Hatay Halkevlerinin Türkiye’deki halkevlerinden farklı bir misyon üstlendiği söylemek mümkündür. Hatay Halkevine bağlı olarak çıkan Hatay Halkevi Dergisi’nin çıkış amacı da diğer dergilerden farklı olmuştur. Önceden de ifade edildiği gibi amaç milli kültürün yeniden inşasını sağlamaktır. Bu amaçla manda dönemindeki “Eti Türklüğü” söylemlerinin 1960’lara kadar sürdüğü yapılan araştırma sonucu ortaya çıkmıştır.

Özellikle tespit edilen noktalardan biri de 1936 yılı itibarıyla Türk basını ve kaynaklarında sorun Hatay meselesi olarak yansıtılırken, Suriye, İngiliz, Fransız basın ve kaynaklarında sorun Sancak meselesi olarak yansıtılıp psikolojik bir harbin yapılmasıdır. Tarihsel sürekliliği ve kopuşu bünyesinde barındıran Hatay meselesinin çözümünde ve anlatımında sadece diplomatik/siyasi olarak değil, sosyo-kültürel mücadelenin de gözler önüne serilmesi, bizce önemli bir tespit olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TBMM Arşivi

TİTE Arşivi

Aile Arşivi

Mithat Kuseyri Aile Arşivi

Edip Gali Aile Arşivi

Selim Nevzat Şahin Aile Arşivi

RESMİ YAYINLAR

Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı, 1990.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1998.

Hatay Devleti Ceride-i Resmiye

Hatay Devleti Resmi Gazetesi

İskenderun Sancağı Ceride-i Resmiye

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

TC Resmi Gazete

Türkiye İstatistik Kurumu, Milletvekilleri Genel Seçimleri (1923-2011), Ankara, 2012.

ANSİKLOPEDİLER

Büyük Larousse, C.11, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986

Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.5., Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971.

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991.

İslam Ansiklopedisi, C.III, TDV, İstanbul, 1991.

Türk Ansiklopedisi, C.XIX, MEB, Ankara, 1971.

Yurt Ansiklopedisi, C 5. Anadolu Yayınevi, İstanbul, 1982.

KİTAP VE İNCELEME ESERLER

ADA, Serhan, **Türk –Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**,(1945-1985) Hil Yayın, İstanbul, 2007,

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir**, TTK, Ankara,1991.

AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, İstanbul, 2000.

AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, AAM, Ankara, 1999.

AKDENİZ, Arif, **Hatay Sorunu**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990.

AKGÜL, Suat, **Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim**, İstanbul, 2004.

AKŞİN, Abdülhalat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara, 1991.

AKTAR, Ayhan **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

AKYOL, Esra Demirci, **Sınırdaki Kimlikler-Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay**, Libra Kitapevi, İstanbul, 2010.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu(1919-1922)**, TTK, Ankara, 1988.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix, Ankara, 2004.

ALTUĞ, Seda, **Between Colonial and National Dominations: Antioch Under The French Mandate (1920-1939)**, The Atatürk Institute For Modern Turkish History, Boğaziçi Üniversitesi, 2002.

ARDIÇ, Nureddin **Antakya- İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937.

ARMAOĞLU, Fahir **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi** (C.I- C.II: 1914-1995) Alkım Yayınları, İstanbul, 2004.

ARSAN, Nimet, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV,(1917-1918), AAM, Ankara, 1991.

AS, Efdal, **Cumhuriyet Dönemi Ulaşım (1923-1960)**, DEÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

ASYALI, Selami, ÖZMEN, İhsan, **Hatay İli ve Suriye Uyuşuklularla İlgili Mevzuat**, Kemal Matbaası, Adana, 1972.

BALCI, Şükrü, **Suriye Eski Devlet ve Meclis Reisi, Suphi Bereket'in İstedığı Şehadet**, Antakya, 1949.

BALKIR, Mesut, **Hatay El-Devlet'ül Müstakile**, Antakya, İktisad Matbaa, 1938.

BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar**, İstanbul, 2001.

BAŞAK, Ümit, **1890-1939 Yılları Arasında Hatay'da Yaşayan Ermenilerin Faaliyetleri ve Genel Durumları**, DÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, 2008.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul, 1986.

BAYRAKTAR, Nuray, **20 No'lu Antakya Şerri'ye Sicili (H.1245-1246- M.1829-1831)** MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2008.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi**, C 3, Kısım I, TTK, Ankara, 1983.

BAZANTAY, Pierre, **“La Penetration De l'enseignement Dans Le Sandjak Automene d'Alexandratte”**, Beyrauth, Imprimerie Catholique, 1935.

BİLA, Hikmet, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

BİLGİÇ, A. Timur, **Tarihsel Terimler Sözlüğü**, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2005.

BİLGİLİ, Mesut Fani, **Hatay Kültür Hayatı**, İktisat Basım Evi, Antakya, 1939.

BİNGÖL, Sedat, **Yüzellikler Meselesi**, H.Ü, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Birinci Türk Tarih Kongresi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1932.

CASTILLON, L., **Dans Les Etats Du Levant Sous Mandat Français, Alexandrette 1919-1929**,1931.

CAUNCE, Stephen, **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**, (çev: Bülent Can Bilmez; Alper Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2011.

CHAMMES, Le. P, **Alexandrette**, Tous Droits Réservés a L' Auteur, 1931.

- ÇAVDAR, Tefik, **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 1999.
- ÇAVUŞOĞLU, Turgay, **Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları (1917-1983)**, SABEV yayınları, Eylül 2005.
- ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÇELEBİ, Evliya, **Seyahatname**, Ankara, 1982.
- ÇELEBİ, Funda (ed.), **Asi Kıyısından Bir Hoş Sada**, Türk Tarih Vakfı.
- ÇELENK, Selim, **Hatay'm Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Hatay, 1987.
- ÇENGENCİ, Ethem, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi**, Safak Matbaacılık, Ankara 1996.
- DAĞISTAN, Adil, **Türk-Fransız İlişkileri (1918-1939)**, H.Ü. AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- DAYI, Esin, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938 – Aralık 1938)**, Erzurum Üniversitesi Yayınları, No: 933, AİİTE, Erzurum, 2003.
- DEMİREL, Ahmet **Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- DUMAN, Çiğdem **Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938- 29 Haziran 1939)**, MÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- DURAN, Yusuf, **İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası**, Ankara, 2010.
- DİLAÇAR, Agop, **Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı**, CHP Matbaa, 1940.
- EKİZ, Osman Nuri, **Refik Halit Karay, Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.
- ERDAHA, Kamil **Yüzellilikler Yahud Milli Mücadelenin Muhasebesi**, 1998.
- ERTUĞ, H. Refik, **Basın-Yayın Hareketleri Tarihi**, Yenilik yayınları, İstanbul, 1970.
- ESKİOCAK, Zeynep, **XIX. Yüzyılda Hatay'ın İdari, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı**, A.Ü., SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2004.
- GALİOĞLU, Rengin, **Hatay Kültür Tarihinde 1921-1938 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi**, MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antakya, 2004.

GÖK, Cemil, **Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay**, Ankara, 2005.

GÖKOĞLU, Nadir, **Hatay'ın Anavatan'a Katılması Ardından Suriye'de Kalan Bayır-Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları**, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

GÖNCÜOĞLU Süleyman Faruk, “*Şehir ve Semt Tarihi Metodolojisi*”, ŞİMŞEK, Ahmet (Ed.), **Tarih Nasıl Yazılır?**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2012.

GÖZTEPE, Tarık, Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, Halep, 1935.

....., **Rusum ve Maarif Min Livai İskenderun Kable Am 1935**, Matbaatü'ül Maarif, Halep, 1995.

....., **Hatay Albümü**, Ülkü Matbaa, İstanbul, 1942.

GÜÇLÜ, Yücel **The Question Of The Sanjak Of Alexandratta**, TTK, Ankara, 2001.

GÜNEL, Burhan, **Sonsuz Aşkım Hatay**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2006.

GÜVENİR, Murat **Varlık Vergisi Yıllarında Türkiye Basınında İrkçi ve Milliyetçi Söylemler**, AÜ, SBE, Gazetecilik Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Hatay'ın Anavatanına Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi**, Ankara, 1985.

HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Çev: Petek Demir), İstanbul, 2003.

HALICI, Şaduman, **Yüzellikler**, A.Ü, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1998.

Hatay İl Yıllığı, 1967.

Hatay İl Yıllığı, 1973.

Hatay İl Yıllığı, 2011.

Hatay Vilayeti İdari Taksimatı, Yenigün Matbaa, 1940.

Hatay 'ın Coğrafi Benliği, Hatay Vilayeti, 1950.

HOCAOĞLU, Ahmet Sırrı, **Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal**, Halep, 1935.

HÜLAGÜ, Metin, **Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolları**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008.

- İNAL, İbrahim, **Milli Sevgililerim**, Orkide Basımevi, Ankara, 1997.
- İNAN, Arı, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İş Bankası, 2011.
- KANSU, M. Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, TTK, Ankara,1997.
- KARA, Adem, **XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARABAY, Vedii Münir, **Şapka Giymek Haram Değil**, Antakya, 1938.
- KARAL, Enver Ziya **Osmanlı Tarihi**, C.IX, TTK, Ankara, 1996.
- KARAY, Refik Halit, **Bir Ömür Boyunca**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
-, **Bir İçim Su**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2009.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2008.
- KAYRA, Cahit, **38 Kuşağı Anılar**, İstanbul, 2002.
-, **Bir Osmanlı Doktorunun Anıları**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2008.
- KAYA, Selim, GÜNDÜZ, Ahmet (ed.), **Hatay Araştırmaları I**, Antakya Belediyesi Yayınları, Hatay, 2010.
- KOÇAK, Çemil, **Milli Şef Dönemi**, (1938-1945) C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- KONURALP, Nuri Aydın, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun, 1973.
- KİREÇÇİ, Refik, **İskenderun**, 1996.
-, **Antakya**, Seçenek Ofset, İskenderun, 1998.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi** (1908-1918), AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 512, Ankara, 1982.
- Le Sandjak Est Turc**, Publications De La Societe De L'Independance De Hatay No:1.Antakya,1936.
- MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, TTK, Ankara, 1991.
- MELEK, İsmet vd. **Hatay Devleti**, Hatay Valiliği Yayınları, 2011.
- MERİÇ, Cemil, **Bu Ülke**, İletişim yayınları, İstanbul 2002.
- MURSALOĞLU Mehmet vd, **Cumhuriyet'in 80. Yılında İskenderun**, MEB, İstanbul, 2003.

....., **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu**, 39'uncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları-01,İskenderun, 2010.

....., **Sancak, Devlet, Millet**, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

NAKİP, Bülent, **Kuruluşunun 50. Yılında Hatay İl Halk Kütüphanesi**, Türk Kütüphaneciler Derneği, Antakya, 1991.

....., **Eski Antakya'dan Görünümler, Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler**, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya, 2012

Nafia Vekalti Neşriyatı, **İskenderun İskeleyi'nin İşletmeye Açılma Töreni Hatırası**, Tan Matbaası, 8 Ocak 1945.

OKAY, Cüneyt, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.

OLCAYTU, İbrahim, **Folklor Defteri (1907-1945)**, Kalan Yayınları, İzmir, 2000.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, C.I (1919- 1980) , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖCAL, Hulki, **Hatay Savaşı**, Desen Matbaası, Ankara, 1953.

ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, 1951.

ÖZ, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZDEMİR, Rıfat, **Osmanlı Döneminde Antakya Sancağının İdari Taksimatı (1700-1867)**, TTK, Ankara, 2000.

ÖZER, İnan, *“Türkiye’de Kent, Kentleşme ve Kentsel Değişme”*, Mehmet Zencirkıran(ed), **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Dora Yayınevi, 2012.

ÖZGÜR, Ulvi, **Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri**, İ.Ü, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM Vakıf Yayınları, C1-10,Ankara, 1998.

ÖZTÜRK, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul, 2008.

ÖZVEREN, Eyüp vd., **Akdeniz Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

PAŞA, Cemal, **Hatıralar**, (Derleyen: Behçet Cemal), Selanik Yayınları, İstanbul, 1959.

PEHLİVANLI, Hamit (vd.), **Türk Dış Politikasında Hatay**, ASAM, Ankara, 2001.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, İmge Yayınevi, Ankara, 2003.

....., **Siyasi Tarih (1918-1994) C.II**, İmge Yayınevi, Ankara, 2004.

SANJIAN, Avedis K. **The Sanjak of Alexandretta (Hatay): A Study In Franco-Turco-Syrian Relations** (University of Michigan, 1956).

SARI, Zafer, **Bütün Yönleriyle Şenköy**, Bilgi İşlem Merkezi, Antakya, 1991.

SELÇUK, Hamdi, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri**, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972.

SELEK, Sabahattin **Anadolu İhtilali**, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981.

SHIELDS, Sarah D., **İdentity Politics and European Diplomacy In the Middle East OnThe Eve Of World War II**, Oxford University Press, 2011.

SİLİÖZ, Remzi, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Ankara Kitapevi, Bursa, 1937.

SOYAK, H. Rıza, **Atatürk'ün Hatıraları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

....., **Atatürk'ten Hatıralar**, KYK, 1973.

SOYER, Şinasi vd., **Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, MEB, Hatay, 1998.

SOFUOĞLU, Adnan, Dağıstan Adil, **İşgalden Katılma Hatay**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, TTK, Ankara, 1989.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK, Ankara, 1992.

SÖNMEZ, Erdem, **Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı**, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008.

TANKUT, Hasan Reşit, **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, 1938.

....., **Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Bazı İzahlar**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

TANSEL, Salahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, CII, MEB, İstanbul, 1991.

TBMM Albümü, C.I (1920-1950), 2010.

TBMM Albümü, C.II (1950-1980), 2010.

TEKELİ, İlhan **Birlikte Yazılan Ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

TEKİN, KURAL Yuluğ, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Kalite Matbaa, Ankara, 1976.

TEKİN, Mehmet vd, **Hatay'da Eğitim ve Kültür**, MEB, Ankara, 1984.

....., **Hatay Basın Tarihi**, Antakya, 1985.

....., **Harf İnkılâbı: Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı**, Kültür Eğitim Tesisleri, Antakya, 1988.

....., **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti**, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası, Antakya, 1987.

....., **Hatay Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Antakya, 1999.

....., **Afyon Basını ve Afyon Basımında Hatay'ın İşgal Yılları**, Antakya, Kültür Eğitim Tesisleri, 1989.

....., **Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey**, Antakya, 1993.

....., **Hatay'ın Tarihçesi ve Eski Kütüphaneler**, Özirem Basımevi, Antakya, 2001.

....., **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

....., **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi(1918-1939)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950)**, Ankara1986.

TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

....., **Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

TORUN, Esmâ, **II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişmelere Yol Açan İç ve Dış Etkenler(1945-1960)**, AÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

TOSH, John, **Tarihin Peşinde**, (Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 2013.

TOZLU, Selahattin **Antakya (Hatay) Bibliyografyası**, FÜ, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 14, Elazığ 2009.

TUNÇAY, Mete, **Hatay Sorunu ve TBMM**, Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.

....., **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003.

....., **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

....., **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

TÜRKMEN, A. Faik, **Mufassal Hatay**, C1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937.

....., **Mufassal Hatay Tarihi**, C.2, Reklam Basımevi, İstanbul, 1937

....., **Mufassal Hatay Tarihi**, C.3, İktisat Basımevi, Antakya, 1939.

....., **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C4., Tan Matbaası, İstanbul, 1939.

TÜZÜN, Süleyman, **İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi**, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.

UMAR, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**. AAM, 2004.

UCMAN, Abdurrahman, İNCİ Handan, **Bir 150’liğin Mektupları**, İstanbul, 1998.

UYSAL, Selim Seyfettin, **Nifakın Maskelerini Yırıtıyoruz**, İktisat Basım Evi Antakya, 1949.

YAMAN, Zeynep, **Fransız Basını’nda Hatay Sorunu**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri**, TTK, Ankara, 1994.

YAVUZ, Celalettin, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara, 2005.

YEŞİLKAYA, Neşe G., **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar**, (Çev: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

YÜCE, Ali, **Şeytanistan**, Güldiken Yayınları, Ankara, 1999.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

MAKALELER

AKÇORA, Ergün“ *Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasında Yeri*” **AAMD**, C.X I., S.32, Ankara, Temmuz 1995

AKYÜZ, Jülide “*19.Yüzyılda Antakya-İskenderun Bölgesinde Nüfus Hareketliliği*”, FÜ, SBD., C18, Elazığ, 2008.

AKPINAR, Zeki, “*Hatay'da Kültür*”, **Hatay Halkevi**, S.8, Eylül 1944.

ALBAYRAK, Mustafa,“*Milli Mekteplerin Yapısı ve Çalışmaları*”, **AAMD**, S 29, CX, Temmuz 1994.

ALTUĞ, Hasan, “*Kırıkhan'da İlk Spor Kulübü Nasıl Kuruldu?*”, **Güney Hareketleri**, S 3, Mart 1950.

ASLANOĞLU, İnci, “*Fransız İşgal ve Manda Dönemi'nde İskenderun Sancağı*” Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültürel İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, CI, Volume I, 25-27 Ekim, Hatay 2000.

ARSLAN, Ali, “*Hatay Meselesinde Arapların Tavrı*”, **GKD**, C.7, Antakya, Mayıs 1995.

ATAY, Falih Rıfkı, “*Antakya'da*”, **Yenigün**, 23 Ocak 1941.

ATAY, Mazhar, “*Çocuk Esirgeme Kurumunun Bir Cevabı*”, **Yenigün**, 4 Mart 1945.

AYIŞIĞI, Metin, “*İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul'da İhtikâr Meselesi*” **6. Askeri Tarih Semineri (20-22 Ekim 1997) Bildirileri. I**, Ankara,1998.

AYSAL, Necdet, “*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma*”, **ÇTTAD**, X/22, (2011/Bahar).

AYTEPE, Oğuz, “*Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti*”, **Toplumsal Tarih**, C.10, S.58, (Ekim 1998).

AYYILDIZ, Erol, “*Matbuat*”, İslam Ansiklopedisi, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, Cilt 28, Ankara, 2003.

BALCI, Şükrü , “*Maarif İşlerimiz Ne Halde dir?*”, **Yenigün**, 25 Temmuz 1931.

....., “*Başımızın Belası Hep Bu Topraktır*”, **Yenigün**, 10 Ağustos 1932.

....., “*Biraz İnsaf*”, **Yenigün**, 10 Ağustos 1935.

....., “*Ziraat Bankası ve Çiftçi*”, **Yenigün**, 27 Temmuz 1935.

....., “*Aşar Meselesi*”, **Yenigün**, 2 Haziran 1936.

....., “*Okuma Odaları*”, **Yenigün**, 21 Nisan 1937.

....., “*Nüfus Meselesi*” **Yenigün**, 6 Ağustos 1937.

....., “*Nüfus ve Rejim*”, **Yenigün**, 24 Ekim 1937.

....., “*Halk Partisi ve Evleri*”, **Yenigün**, 30 Temmuz 1937.

....., “*Dil ve Hafta Tatili Meselesi*”, **Yenigün**, 16 Aralık 1937.

....., “*Sihhi Durumumuz*” , **Yengün**, 3 Ağustos 1939.

....., “*Geçmiş Günlerin Acı, Tatlı Hatıraları*”, **Yenigün**, 23 Temmuz 1944.

....., “*Halkodaları*”, **Yenigün**, 19 Kasım 1944.

....., “*Hayır Kurumları Nasıl Çalışmalıdır?*”, **Yenigün**, 19 Ocak 1945.

....., “*Bir Şehir Tiyatrosuna İhtiyaç Var*”, **Hatay Halkevi Dergisi**, S.11-12, Aralık-Ocak 1945.

....., “*Eski Antakya*”, **Hatay Gazetesi**, 25 Kasım 1956.

....., “*Eski Antakya*”, **Hatay Gazetesi**, 27 Kasım 1956.

BAZANTAY, Pierre, “*Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D’Alezandrette 1934-1939), Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien)*”, La France Et La Question D’Orient, Rapport Nu. 3

BEŞİRLİ, Mehmet, *Haydar Paşa Liman Şirketi’ne Verilen İskenderun Limanı İnşa ve İşletme İmtiyazı ve Liman Tarifesi(1911)*, S.Ü, **SBED**, S 11, 2004.

BİRSEL, Haktan, DUMAN, Ö. Olcay , “*Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012.

BULUT, Taner, *Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları, (1936-1950)*, **CTAD**, VI, Bahar 2007.

ÇAĞLAR, H, “*Resim Sergisi*” **Hatay Halkevi Dergisi**, Y.1, S.4, 19 Mayıs 1944.

ÇELENK, Selim, “*Tam Yerinde Bir Karar*,” **Yenigün**, 26 Eylül 1939.

....., “*Kan Kardeşlerimize Yardım Borcumuz*”, **Yenigün**, 2 Ekim 1939.

....., “*Neme Lazımcılık*”, **Yenigün**, 4 Kasım 1942.

....., “*Samih Azmi'nin Arkasından*”, **Sabah**, 18 Eylül 1958.

DAĞISTAN, Adil, “*Arşiv Belgeleri Işığında Sancak'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşamaları ve Türkiye*”, **AAMD**, C.XXI, Mart 2005.

....., “*Sancak'ta Fransız Mandat Yönetimi ve Türkiye*”, **AAMD**, CXX, Kasım 2004.

DEMİRAY, Tahsin vd., “*Hatay*”, **Doküman Dergisi**, S1, Temmuz 1939.

DEMİR, Yaşar, “*Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetler*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, Şubat 2007.

DEMİR, Yaşar, “*Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Hatay Politikası(1936-1939)*”, **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu'ya armağan, 2012.

....., “*Antakya'da Misyon ve Misyonerlik Faaliyetleri*”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:32, Eylül-Ekim 2012.

EMİN, Nafi, “*Cemiyet-i Hayriyeyi İslamiyenin Teşkili Münasebetiyle*”, **Yenigün**, 11 Kasım 1931.

ERASLAN, Cezmi, “*Atatürk'ün Hatay Meselesindeki Tavrı*”, **GKD**, C.7, S.37, Antakya, Mart 1992.

ERTAN, Temuçin F., “*Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu*”, **Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalar Dergisi**, S. 10, 2000.

EZER, Sabahattin, “*Tifo Belası*”, **Sabah**, 7 Ocak 1949.

....., “*Vatan Cephesi*”, **Sabah**, 3 Şubat 1959.

....., “*Vatan Cephesi Yazımız Bazı Yaralıları Gocundurdu Mu?*” **Sabah**, 6 Şubat 1959.

GENÇ, Nuri, “Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Münasebetiyle Bazı Temenniler”, **Yenigün**, 14 Nisan 1944.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, “Aşar Belası”, **Hacıvat-Karagöz**, 16 Nisan 1939.

....., “Antakya, 40.000 Kemalist, Sen Sağ Ben Selamet”, **Hacıvat-Karagöz**, 16 Nisan 1939.

....., “Toprak Reformu”, **Ayyıldız**, 16 Ocak 1950.

....., “Hatay Seçimi ve Refik Koraltan”, **Ayyıldız**, 24 Mart 1951.

....., “Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor”, **Hatay’ın Sesi**, C. 3, S.32, Mart 1974.

GÜLSER, Nahide, “Hatay’da Tarihi Eserler”, **Antakya Halkevi Dergisi**, Yıl 2, Sayı 13, Şubat-Mart 1945.

HATAY, Mesrur, “Hatay’ın Sıhhi Durumu”, **Yenigün**, 5 Ağustos 1938.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Atatürk ve Hatay’ın Anavatana katılması”, **Türk Dünya Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, , Haziran 1996.

....., “Hatay’ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”, Anavatana Katılışının 60. Yıl Dönümünde Hatay, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2001.

İLTER, Erdal, “Fransa’nın Suriye’yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale”, A.Ü, TİTE, **Atatolu Dergisi**, C.5, S.17, 1997.

İNCİ, İbrahim, “ 1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergi”, **SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak 2009.

KHADDURİ, Majid, “Alexandratte Dispute” **The American Journal of International Law**, Vol.39, No.3 (Jul 1945).

KARAMAN, Rasim, “Milli Korunma Kanunu ve Biz”, **Yenigün**, 5-7 Ağustos 1943.

KARABAY, Vedi Münir, “Peçe Meselesi”, **Yenigün**, 19 Şubat 1936.

KARAY, Refik Halit, “Amik Ovası”, **Vahdet**, 6 Haziran 1928.

....., “Antakya”, **Vahdet**, 23 Haziran 1928.

....., “Medeniyet Şifresinin Miftahı”, **Vahdet**, 17 Eylül 1928.

KIVANÇ, Halit, “ Hatay’da Her Parti Kazanacağız Diyor”, **Milliyet**, 2 Ekim 1957.

KOÇAK, Cemil, “Türkiye’de Karneli Yıllar”, **Tarih ve Toplum**, S.25. Ocak 1986.

KONURALP, Abdurrahman, “Nuri Aydın Korunalp”, **GKD**, Yıl 4, S.37, Antakya, Mart 1992.

MENDERES, Ethem, “Hatay Hakkında Bir Konferans”, **Aydın Halkevi Yayınları** No: 17, CHP basımevi, Aydın, 1939.

MURADOĞLU, Abdullah, “Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi”, **Yarın**, (Mayıs, 2002).

MURSALOĞLU, Mehmet, “ Misakı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay”, Anavatan’a Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay Sempozyumu, **AAM**, 2001.

MAYAKON, İsmail Müştak, “Bir Türk Camiasının Adı”, **Cumhuriyet**, 10 Birinci Teşrin 1936.

....., “Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1936.

NAYMAN, Naci, “Sancak’taki Vergi Yüğü”, **Yenigün**, 22 Mart 1938.

NUR, Güney, “ Milli Mücadelede Güney Cephesi ve Suriye ile ilişkiler”, **VI. Hatay Tarihi ve Kültür Sempozyumu**, Antakya, 2004.

OĞUZ, Şükrü , “Mesud Bir Netice”, **Yenigün**, 19 Şubat 1943.

....., “ Ata ve Hatay”, **Antakya Halkevi**, S.5, Mart 1987.

OKAY, Arif, “Antakya Sinemaları”, **Güney Rüzgârı**, Yıl:9, S.17, Mart 2005.

....., “Hatay’da Yakın Tarihin En Büyük Göçü: Ermeni Göçü”, **Antakya Kültür ve Sanat Dergisi**, 2011.

OKUR, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası” **BİLİG**, S.48, 2009 (KİŞ).

ÖZER, Sevilay, “ II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”, H.Ü, **CTAD**, Yıl 8, Sayı 15, Bahar 2012.

SÜLKER, Kemal, “ Okuma Odalarına İhtiyaç Var”, **Yenigün**, 21 Aralık 1937.

....., “ Arsuzi ile Mülakat”, **Yenigün**, 5 Ocak 1938.

PEHLİVANLI, Hamit, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **AAMD**, C.XIV., S.40, C XIV, Mart 1998.

SAHİLLİOĞLU, Halil “Antakya”, **DVİA**, İstanbul, 1991.

ŞAHİN, Burhan , “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi(1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi**, , C.16, NO.2, Ekim 2008, s.610.

SARI, Zafer, “Ayşe Fitnat ve Hatay’ın Kurtuluşu Mücadelesi”, **GKD**, Yıl 2, S.17, Temmuz 1990.

SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936-1938)”, **AAMD**, C.XII, S.34, Mart, 1996.

....., “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye’ye Karşı Faaliyetleri”, **AAMD**, S.40, C.XIV, Mart 1998.

SİLİÖZ, Remzi, “Halkevi Teşkilatı, Köycülük Kollarının Faaliyeti”, **Yenigün**, 17 Ağustos 1938.

....., “Milli Mücadeleden Portreler,” **Yenigün**, 19 Mart 1944.

....., “Mücadeleden Portreler: Bazanti”, **Yenigün**, 19 Mart 1944.

....., “Alfabe Kursları”, **Yenigün**, 22 Mart 1944.

....., “Halkevi Nasıl Basıldı?”, **Yenigün**, 24 Mart 1944.

....., “Halkevi Teşkilatı”, **Yenigün**, 25 Mart 1944.

....., “Bir Halk Nüktesi”, **Yenigün**, 29 Mart 1944.

....., “Gençspor Kulübünün İlk Umumi Kâtibi Remzi Siliöz Hatay’da İlk Spor Teşkilatının Nasıl Kurulduğunu Anlatıyor.” **İleri Hürriyet**, 2 Haziran 1949.

SOYSAL, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, **Bellekten**, CXLIX, S.193-195, 1986.

SÜKAN, Bige “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, **Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu**, C II. 9-11 Eylül 1991.

STRECK, M. “Antakya”, **İslam Ansiklopedisi**, CI, MEB., 1940.

SZTYLER, Konrad, *The Security Services in Lebanon and Syria: The Mark Of The French Architect*, **Arab Reform Initiative**, August, 2012.

TİFTİKÇİ, Nermin, “Gündüz Sineması’nın Dünü ve Bugünü”, **Eczacı Odası Yayınları**, Mayıs 1999.

TEKİN, Mehmet, “Hatay’ın Kültür Tarihine ve Eski Kütüphanelerine Bir Bakış”, Hatay’da Kütüphane Haftası, **Türk Kütüphaneciler Derneği Hatay Şubesi Yayınları**, 1985.

....., “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri”, **GKD**, S 5, 1989.

-, “ *Gençspor Kulübü*”, **GKD**, Y.2, S.16, Haziran 1990.
-, “*İşgal Yıllarında Hatay 4*,” **GKD**, S 19, 1990.
-, “*İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri-6-*,” **GKD**, S.70, 1994.
-, “*18. ve 19. Yüzyıllarda Antakya 'nın İdari Bölünüşü ve Yer Adları*”, **GKD**, S.97, Antakya, Mart 1997.
-, “*Antakya 'da Gündüz Sineması*”, **Esinti**, Yıl, S.4, 2002.
- TOPAL, Çoşkun, “*Sancak(Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyuna Etkileri*”, Trakya Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.11., S.2, Aralık, 2009.
- TOROS, Taha, “*Mesut Fani Üzerine*”, **Tarih ve Toplum**, Sayı, 61, Ocak 1989.
- TOZLU, Selahattin, “*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri*”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı: 54, Yıl 2010.
- TÜRKMEN Ahmet Faik, “*Şapka Meselesi ve Halkımız*”, **Yenigün**, 28 Temmuz 1938.
-, “*Eski Türk Gramerleri ve Güneş Dil Teorisi*”, **Kurtulan Yurd**, S.1, Ekim 1938.
- UĞUR, Yunus, “*Şehir Tarihi ve Türkiye 'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C 3, Sayı 6, 2005.
- UZUN, Hakan, “*Türk Hava Kurumu Gelir Kaynakları*,”**ÇTTAD**, VI/15, 2007.
-, “*Tek Parti Döneminde Yapılan Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları*”, **ÇTTAD**, IX/20-21,(2010/Bahar-Güz).
-, “*İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı*,”**ÇTTAD**, XII/25(2012/Güz).
- ÜNAL, Yenal, **Yakın Dönem Türk Tarihi'nde Refik Halit Karay**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- VARLIK, Bülent , “*Bir Sürgün Gazetesi Vahdet*,” **Tarih ve Toplum**, Sayı 24, Aralık 1985.
- YAKUT, Kemal, “*Türk-Arap Dostluk Cemiyeti*”, **AAMD**, S.62, C XXI, Temmuz 2005.
- YAKUT, Kemal, “*Arap Dünyası 'nın Hatay Devleti 'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadesti Cemiyeti*”, **AAMD**, S.62, C.XXI, Temmuz 2005.

YERASİMOS S., “*Le Sandjak d’ Alexandrette: formation et integration d’un territoire*”, in: **Revue de l’ Occident et de la Mediterranee**, N 48-49,1988.

YORULMAZ, Şerife *Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar*”, AÜ. TİTE, **Atatürk Yolu** Mayıs 1998.

WATENPAUGH, Keith, “*Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis and The Formation of Modern Arap Nationalism in Syria*”, **International Journal of Middle East Studies**, v. 28, n. 3 (August, 1996). Printed in the United States of America.

GAZETELER

a) YEREL

Altınöz

Atayolu

Ayyıldız

El Liva

Devrimci Gençlik

Doğruyol (Beyrut)

Hacıvat-Karagöz

Hatay

Hatay Ajansı

Hatay Postası

İleri Hürriyet

İskenderun

Özvatan

Sabah

Son Haber

Yeni Adana

Yenigün

Yeni Hatay

Yeniyol

Yıldız (Beyrut)

Vahdet (Halep)

b) ULUSAL

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Vatan

Yeni Ulus

DERGİLER

Antakya Kültür ve Sanat Dergisi

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Aydın Halkevi Dergisi

Aydın Tarihi

Bellekten

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Doküman

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Güney Hareketleri

Güneyde Kültür

Hacı Bektaş Veli Dergisi

Hatay Halkevi Dergisi

Hatay Aylık Kùltür ve Keşif Dergisi

Hatay'ın Sesi Dergisi

History Studies

International Journal of Middle East Studies

Kastamonu Eğitim Fakùltesi Dergisi

Kebikeç

Kurtulan Yurd

Literatür

Sùleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih ve Toplum

The American Journal of International Law

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi

Uluslararası Sosyal Araştırmalar

Yeni Mecmua

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI

Bahattin Asker, 18 Temmuz 2012 tarihinde yapılan görüşme.

Bereket Yurt, 23 Haziran 2011 tarihinde yapılan görüşme.

Eliza Sahillioğlu, 15 Aralık 2012 tarihinde yapılan görüşme.

Nevzat Şahin, 17 Temmuz 2012 tarihinde yapılan görüşme.

Pol Kayuka, 25 Eylül 2012 tarihinde yapılan görüşme.

Rasim Gali, 20 Kasım 2011 tarihinde yapılan görüşme.

Reşit Kuseyri, 8 Ağustos 2012 tarihinde yapılan görüşme.

Semiramis Kuseyri, 16 Ağustos 2011 tarihinde yapılan görüşme.

Sueda Bereket, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan görüşme.

Zeki Özkaya, 20 Temmuz 2011 tarihinde yapılan görüşme

İNTERNET

Hiroyuki Aoyama, A Biography of Zaki al Arsuzi, http://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/pdf/49_01.pdf (24.11.2012)

Pierre Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D'Alexandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> s 1-14.(04.11.2012).

http://www.arab-reform.net/sites/default/files/SSR_Rule_of_France_Sztyler_EN.pdf (10.12.2012)

Dalal Arsuzi-Elamir, “*Zeki al Arsuzi and Syrian-Arab Nationalism In The Periphery: The Alexandretta Crisis Of 1936-1939*”, Beirut texte und studien, Band 96, s. 308 http://www.arsuzi-elamir.de/projekte/zaki_alarsuzi_and_syrian_arab.pdf (13.12.2012).

Central Intelligence Group, The Hatay Qusetions, 28 Febuary 1947, s.5 http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0.000.256.977/DOC_0.000.256.977.pdf. (13.12.2012)

http://tim.mond.free.fr/f_ex_col_FR/alexandrette.pdf. (14.12.2012)

YERASİMOS S., “*Le Sandjak d' Alexandrette: Formation et İntegration D'un Territore*”,in: *Revue de l' Occident et de la Mediterranee*, N 48-49,1988. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/remmm_0035- (15.12.2012)

<http://digioll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=header&id=FRUS.FRUS1939v04> (24.12.2012) Syria and Lebanon, cession of the Hatay (The Sanjak of Alexandretta) by France to Turkey: Protection of American Rights and interests.

<http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>.(15.04.2013)

<http://ktp.isam.org.tr/pdfdkm/09/dkm092504.pdf> (07.06.2013)

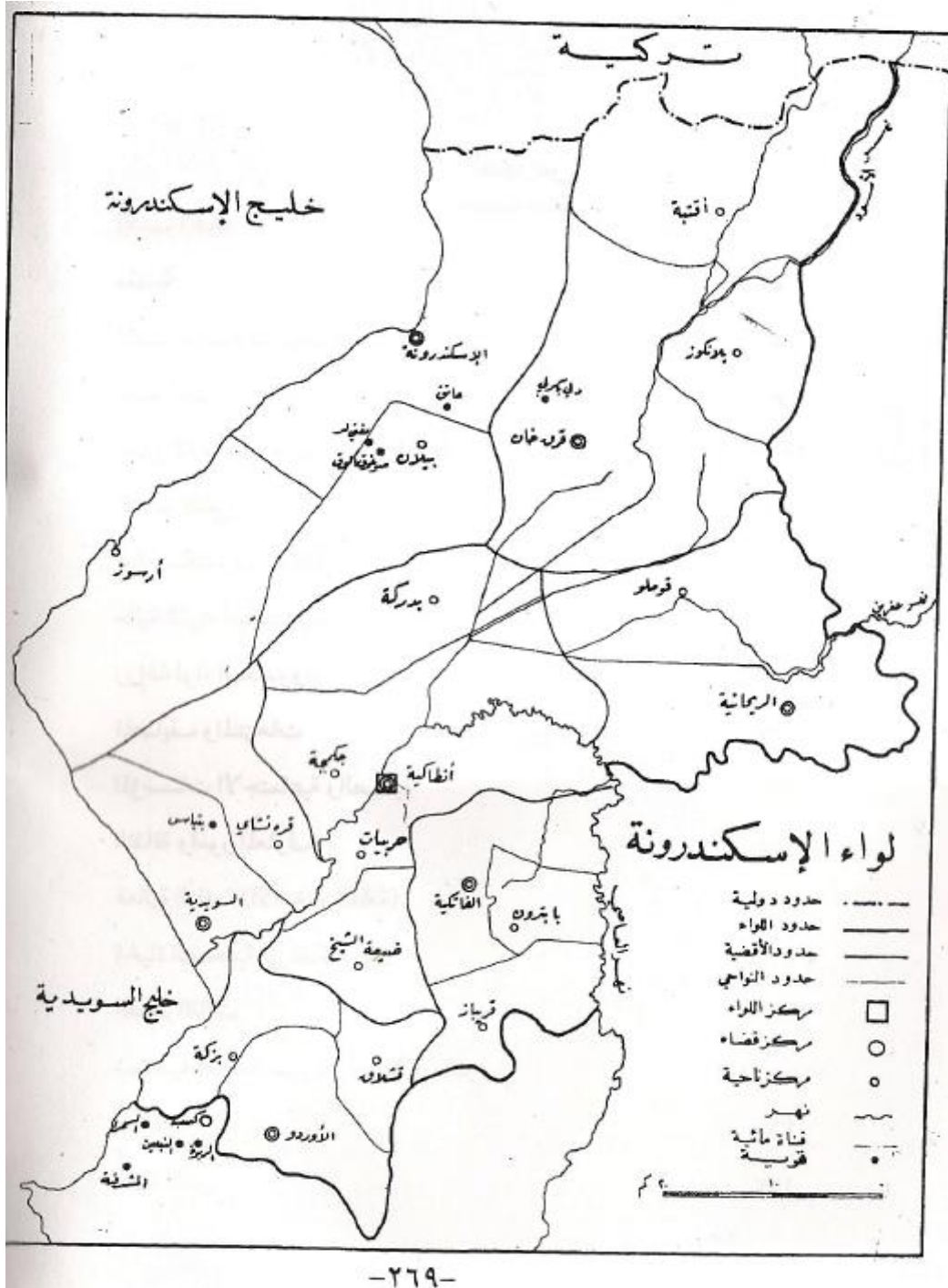
Mesut Çapa, “*Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti*”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13498.pdf> (27.04.2013).

EKLER

EKLER LİSTESİ

EK-1 Liva El İskenderun/ Haliç El İskenderun (İdari Harita).....	455
EK-2 1931’de Suriye Seçimleri İçin Halk Grubunun Yapmış Olduğu Propaganda.....	456
EK-3 Ahmet Sırrı, Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal, Halep, 1935. (Risale Kapağı)...457	
EK-4 İskenderun Sancağı İdari Yöneticileri.....	458
EK-5 “Sancak Türktür” 1936 Seçimlerinde Türklere Yapılan Haksızlığı Dünyakamuoyuna Yaymak İçin Çıkarılan Broşürdür.....	460
EK-6 Hatay Türklerine Yapılan Mezalim Adlı Belge.....	462
EK-7 “Sancak el İskenderun” 1938 Seçimi Edip Gali’nin Oy Pusulası.....	464
EK-8 Bekir Sıtkı Kunt’un, Mebusluk Başvuru Formu.....	465
EK-9 Hamdi Selçuk’un Mebusluk Başvuru Formu.....	466
EK-10 Nuri Aydın Konuralp’in Mebusluk Başvuru Formu.....	467
EK-11 Suphi Bereket’in Mebusluk Başvuru Formu.....	468
EK-12 6. Dönem (1939) Hatay Milletvekilleri.....	469
EK-13 Ekmek Karnesi İle İlgili Haber. (12 Sonkanun 1942).....	470
EK-14 Nevzat Şahin’in ekmek karnesi (Nevzat Şahin Aile Arşivi.).....	471
EK-15 7. Dönem (1943) Hatay Milletvekilleri.....	472
EK-16 DP’nin Hatay’daki binası (Semiramis Kuseyri Aile Arşivi).....	473
EK-17 Refik Koraltan’ın DP’yi kurma girişimi (Semiramis Kuseyri aile arşivi).....	473
EK-18 8. Dönem (1946) Hatay Milletvekilleri.....	474
EK-19 9. Dönem (1950) Hatay Milletvekilleri.....	475
EK-20 1954 DP’li Milletvekilleri (Semiramis Kuseyri aile arşivi).....	476
EK-21 10. Dönem (1954) Hatay Milletvekilleri.....	476
EK-22 11. Dönem (1957) Hatay Milletvekilleri.....	477
EK-23 Menderes’in Hatay’daki mitingi.....	478
EK-24 1928’de Başvekâlet Celileye Çekilen Telgraf.....	479
EK-25 İskenderun Sancağı’nın Etnik Gruplarını Gösteren Harita “SANDJAK D’ALEXANDRATTE” (P. Bazanti).....	480

EK-26 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Zafer Bayramı Fotoğrafi.....	481
EK-27 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Cumhuriyet Bayramı Fotoğrafi.....	481
EK-28 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Heyet İdaresi.....	482
EK-29 Yardım Sevenler Cemiyeti'nin atölyesine dair fotoğraf.....	482
EK-30 Kırıkhan Ermenileri ve Vatani Kitleleri ile ilgili haber. (Vahdet, 26 Mart 1836).....	483
EK-31 El Urube Gazetesi,“Türklerin Artık Arazi ve Emlaklarından da El Çekmeleri Her Haksızlığa Tahammül Etmeleri Lazım Gelinir, Orada Bir Araplık Meselesi Var”. adlı haberi. (Vahdet, 19Ocak 1938).....	484
EK-32 Taşnak ve Hınçak Ermenilerine İlişkin Belge.....	485
EK-33 Dr. Basil Huri'nin İskenderun Sancağı dönemi mebusluk kartı ve nüfus cüzdanı	487
EK-34 Arap Kulübü'ne ilişkin bir fotoğraf.....	489
EK-35 Şapka Giymek Haram Değil Risalesi Kapağı (Muharriri Vedii Karabay).....	490
EK-36 Maarif Müfettişi Pierri Bazantay (Soldan dördüncü) ile Maarif Vekili Dr. Mithat Kuseyri ile ilgili fotoğraf.....	491
EK-37 Antakya Lisesi öğrencilerinin, Sancak Maarif Müdürlüğü'ne yazmış oldukları söz konusu olan mazbata örneği.....	492
EK-38 Atatürk Fotoğraflarının Kitaptan Yırılmasına Dair Belge.....	493
EK-39 Süveydiye Halkodası Başkanı Vedit Bilgi'nin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor...495	
EK-40 1939'da yapılan Halkevi Binasına dair bir fotoğraf.....	497
EK-41 Halkevi Temsil Kolu: Kibarlık Budalası rolünde hizmetçi kadın olan Semiramis Kuseyri...497	
EK-42 Halkevi Reisi A. Fevzi Atahan'ın CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor.....	498
EK-43 Halkevi Köycülük Kolu'nun faaliyetine dair bir belge.....	499
EK-44 Hatay Dergisi ile ilgili belge.....	500
EK-45 Sancak'ta çıkan ilk gazete: Altınöz.....	502
EK-46 “La Nouvelle Revue”, Yeni Mecmua Dergisi, Yenigün.....	503
EK-47 Vahdet gazetesinin bir nüshası.....	506
EK- 48 1921-1939 tarihlerinde Hatay'da çıkan gazeteler.....	507
EK-49 SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI.....	508
ÖZGEÇMİŞ	526

LİVA EL İSKENDERUN/ HALIÇ EL İSKENDERUN (İDARİ HARİTA), Tarık, Mümtaz, **Rusum ve Maarif Min Livai İskenderun Kable Am 1935**, Matbaatü'ül Maarif, Halep.

1931'DE SURİYE SEÇİMLERİ İÇİN HALK GRUBUNUN YAPMIŞ OLDUĞU PROPAGANDA "Kardaş Şunu Bil Ki Reyini Halk Grubu Namzetlerine Vermek Senin İçin Bir Memleket Vazifesi ve Bir Vicdan Borcudur!"

مستقل اسکندرون سانجاگی متصرفی مؤمن زاده الحاج ابراهيم ادم بك
 MOUMIN ZADÉ EL-HADJ IBRAHIM EDHEM BEY
 Mutesarret du Sandjak autonome d'Alexandrette

اسکندرون بلدیہ ویسی نیقولاً فیلیپی بك
 NICOLAS PHILIPPI BEY
 Président de la Municipalite d'Alexandrette

۱۳

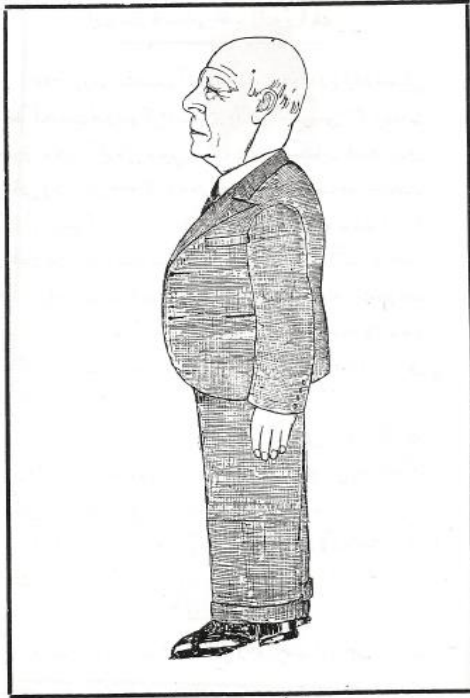
آنتیآکیه قائمقامی مختار ایوبی بك
 MOKHTAR AYOUBI BEY
 Calmamac d'Antioche

آنتیآکیه بلدیہ رئیس جیوهلک زاده حاجی ادم بك
 DJIVELEK ZADÉ HAJI EDHEM BEY
 Président de la Municipalité d'Antioche

۱۷

۱۵

قيريق خان قانمقامي شلف زاده تريا بك
KHALAF ZADE SOUREYA BEY
Caimacam Kirik-khan

۴۹

قيريق خان بلديه رئيسي استغنان بك
STÉPAN BEY
Président de la Municipalité Kirik-Khan

۵۰

قيريق خان ميموني دربخانه بلديه رئيسي شخيل زاده خليل آغا
CHIKHLI ZADE KHALIL AGHA
Député de Kirik-Khan et Président de la Municipalité de Rihané

۵۳

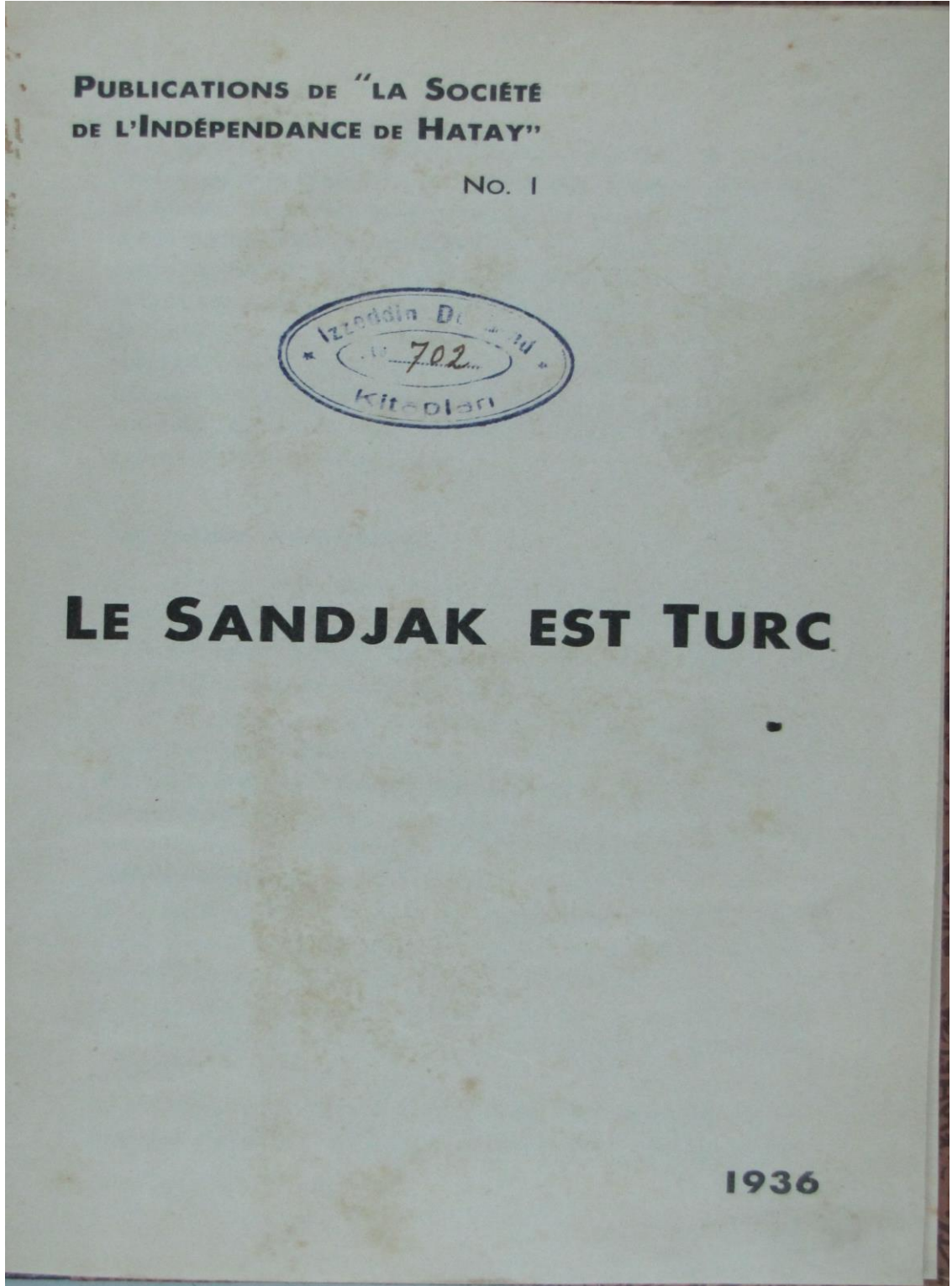

سوغوق اولوق بلديه رئيسي زوزف آيوازيان بك
JOSEPH AYVAZIAN BEY
Président de la Municipalité Saouk - Olouk

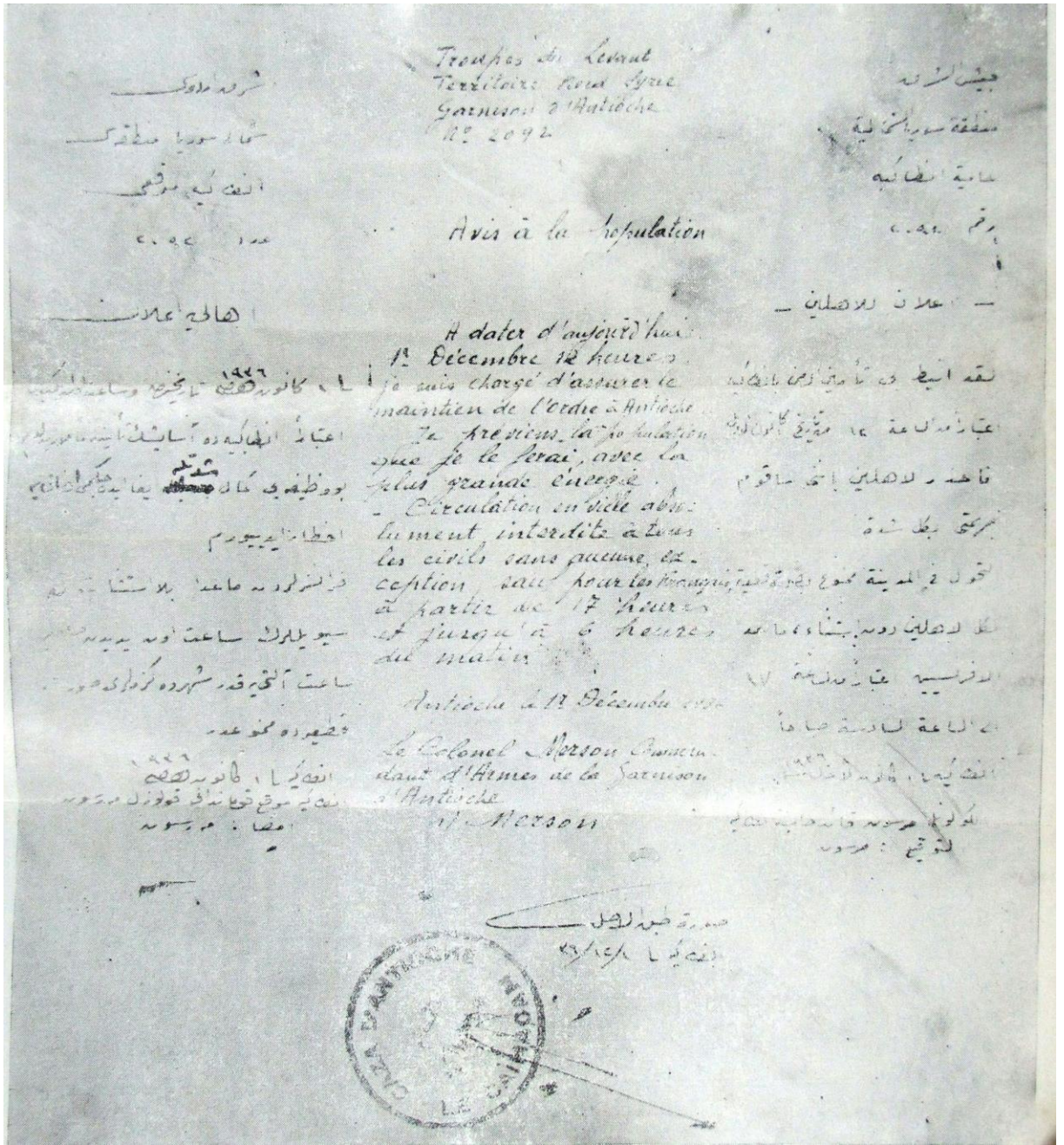
۱۱۸

İSKENDERUN SANCAĞI İDARİ YÖNETİCİLERİ (Tarık Mümtaz), 1935-1936.

EK-5/a

"SANCAK TÜRKÜR" 1936 SEÇİMLERİNDE TÜRLERE YAPILAN HAKSIZLIĞI DÜNYAKAMUOYUNA YAYMAK İÇİN ÇIKARILAN BROŞÜRDÜR.

FRANSIZ ALBAY MERSON'UN ANTAKYA DUVARLARINA ASTIRDIĞI SIKIYÖNETİM POSTERİ. (1936)

5. III. 1938

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube : 1.Hat.B.
Hususi :
Umumi : 10191

A	37-15
D	72-1
F	64

Riyaseti C.U.Kâtipliğine

Öze: Fransızlar tarafından Hatayda Türklerle ve Türk taraftarlarına karşı tatbik edilen Tazyik ve tedhiş siyasetine D.

1 - Hatayda Türkler ve Türklerle birleşen gayri Türk anasıra karşı tatbik edilen idarî ve adlî tazyikin son günlerde arttığı, Delege Garo ve yüksek mahkeme müddetî umumisi Moganın Sancak adliyesini kamunsuz hareketlere sevk etmekte olduğu,

Partiziyen teşkilâtına mensup ve her biri cereisi mukerremere eshabından olan aşhas her an Türkleri ve Türk taraftarlarına tehdit ve mallarını gaspetmekte oldukları,

Türk taraftarlığı göstermesinden dolayı Mehmet Taha adlı bir muhtarın azledildiği, Mehmet Fadil ve Selim Hadut isimlerinde iki irkdâşımızın da propoganda yaptıkları bahanesile 4 numaralı kararnameye tevfikân tevki ve ellerine kelepçe vurularak merkeze sevk edildikleri ve tahliyelerine teşebbüs edildiği halde muvaffak olunamadığı,

Suriyeli memurların 24 saat zarfında efradı aileleriyle nüfus kaydedilmelerine dair 4/2/33 de Ho komiserlikten verilen ve statü ahkâmına mugayir olan bir emir üzerine bu memurların kayıtlarının yapıldığı Hataydan alınan malûmattan anlaşılmıştır.

Hatayda Fransızlar ve Fransız Organları tarafınan yapılan bu ve emsâlî tedhiş ve yolsuzluklarla tazyik hareketleri Fransızların dostluk teranelerine tezat teşkil etmekte olduğunu saygı ile arz ederim.

2 - Başvekâlete ,R.C.U.K., Hariciye V., Genelkurmay B., arz edilmiştir.

Dahiliye Vekili

Hatay Türklerine Yapılan Mezalim Adh Belge

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

5. III. 1938
Öz: Fransızların Hataydaki tedhiş siyasetlerine D.

Şube : 1. Bat. B.
Hususi :
Umumî : 20186

Riyaseti C. U. Kâtipliğine

1 - İttifakı Anasır cemiyetinin Hatayda bir mevcudiyet göstermediğini gözönüne alan Fransızların soylenişte halkı adessir olur düşüncesile cemiyetin unvanını İttihâdi vatan adına kalbederek yeniden sahaya faaliyete getirdikleri,,

Bu cemiyetin takviyesi için Sancakta mevcut memurlar ve Fransız taraftarlarına cemiyete intisap ettirerek vaziyeti hazıraya göre nüfuzlarından istifadeye çalışıldığı

Mezkûr cemiyetin efkâr ve amâlinin tervici için kasaba ve nahiye merkezleriyle büyük köyler ^{de} gubeler açmağa kaymakam ve nahiye - müddürleriyle jandarma kumandanlarının halkı hükümet nazına tazyik ve tehditle cemiyete sadık kalacaklarına yemin ettirdikleri ve muhalefet eden muhtarın azil ve sahibei nüfus zevatin emniyeti dahiliyeyi ihlâl cürümlerile kaza merkezlerine sevk ve işkence edildikleri.

Bu meyanda Mishano köyü ağalarından Yahya Akfeli arkadaşları Mehmet Berva ile birlikte Kırıkhan muhtarı Satuf ağa Subağıyı ziyarete gitmekte iken Keferabit muhtarı Mustafa ağa da kendilerine iltihak ve köy yakınına geldiklerinde Fransız partiziyen reisi Mustafa Sadık Hacı İsanın adamlarından üç şahıs tarafından mevzerle üzerlerine atış edildiği ve hayatlarını kurtarmaya muvaffak olarak Kırıkhan köyüne gelen bu adamların jandarma karakol kumandanına vaki şikâyetleri nazarı itibare alınmadığı gibi ertesi gün aynı köye gelen Sadık Hacı İsanın teşvikile bu ırkdaşlarımızdan Yahya Akfeli ile Mehmet Bervanın mezkûr köye propoganda maksadile geldikleri ionadile derdest ve bir gece nahiye karakolu nezaretinde sikonulduktan sonra haklarında tanzim edilen zabıt varakası ile Antakya Mustantıklığına sevk ve emniyeti dahiliyeyi ihlâlden dolayı tevkiflerine karar verildi-

EK-7

SANDJAK D'ALEXANDRETTE
ISKENDERUN SANGAĞE سنجاق الاسكندرون
CARTE D'ÉLECTEUR 1938 (Premier degré)
MÜNTEHİBİEVVEL الورقة الانتخاب (درجة اول)
KARTE 1938

N° 199
Nümerosi نمره

Communauté turque.
Cemaat Türk.
جماعة الترك

Noms اسم
Isimi Edip ben Kassim
Kassim oğlu Edip.

Caza قضا
Kazasi ANTIOCHE
GRANDE MOSQUE
ANTIOCHE

Nahie ou Quartier
Nahya ve ya Mahallesi
ناحية اد محله

Localité مكان
Merkii Şamlik - * -

COMMISSION
DE LA
SOCIÉTÉ DES
NATIONS
N° 18
ÉLECTIONS DANS LE SANDJAK D'ALEXANDRETTE

“Sancak el İskenderun” 1938 Seçimi Edip Gali'nin Oy Pusulası (Edip Gali Aile Arşivi).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Antakya 63
141 101 939 17

C.H.P.Genel Sekreterliğine

Yeniden seçilecek olan ...Hatay... Mebus-
luğu için mensup bulunduğum sayın C.H.Partisi adına
namzetliğimin konulmasına müsaadelerini saygı ile
dilerim.

İmza
Bekir Sıtkı Kunt

Mebusluk Talepnamesi

Talibin	Adı , Soyadı	<u>Bekir Sıtkı Kunt</u>	Esas mesleği	<u>Adıgücü</u>
	Doğum yeri	<u>Antakya</u>	İhtisası	<u>Hükük</u>
	Doğum tarihi	<u>1321</u>	Tahsil derecesi	<u>Yüksek</u>
	İş-Mesgalesi	<u>Bos müdde' i umumî müessesesi</u>	Son tahsilini bitirdiği okul	<u>Antakya'da Hükük Fakültesi</u>
	Mebusluğunu istediği vilayet	<u>Hatay</u>	Diploma No.ve tarihi	<u>11 Ocak 1928</u>
İkametgâh adresi		<u>Antakya</u>		
Çalıştığı yer adresi		<u>C. H. P. vilâyet idare bürosünde</u>		
Partiye ka- yıtı bulun- duğu	Vilâyeti	<u>Hatay</u>	Kütük No.	<u>30</u>
	Kazası	<u>Antakya</u>	Kayıt tarihi	<u>Mayıs 1939</u>
	Nahiyesi		varsa Faal Vazifesi	<u>İdare bürosü başkanı</u>
	Mahalle veya köyü	<u>Kantara</u>		
Şimdiye kadar bulunduğu memuriyetler, gördüğü fahri hizmetler, Parti teşkilatı içinde derunette ettiği faal vazifeler	<u>Düce Nahiye mahkemesi başkanı müessesesi</u>			
	<u>Antakya Kadastro başkanı</u>			
	<u>Bos müdde' i umumî müessesesi</u>			
	<u>Antakya'da müntezim vatansever gazetesini başkanı ve müdürü (Hatay Gazetesi sırasında)</u>			
	<u>Hatay illi illat meclisinde Antakya müduru, ilce</u>			
	<u>liste dinar kütüphanesi ve Nahiye müessesesi müdürlüğü</u>			
	<u>Meclis Cemiyeti başkanı</u>			
	<u>C. H. P. Hatay vilâyeti idare bürosü başkanı</u>			

Hatıra : Verilecek cevapların, kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur.

Bekir Sıtkı Kunt'un Mebusluk Başvuru Formu.

AYLET AMBİYLENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

8 / 10 / 939

C.H.P.Genel Sekreterliğine

Yeniden seçilecek olanHatay..... Mebus-
luğu için mensup bulunduğum sayın C.H.Partisi adına
namzetliğimin konulmasına müsaadelerini saygı ile
dilerim.

İmza
Hamdi Selçuk

Mebusluk Talepnamesi

Talibin	Adı , Soyadı	Hamdi Selçuk	Esas mesleği	Adliyecisi
	Doğum yeri	İskenderun	İhtisası	Hukuk
	Doğum tarihi	1322	Tahsil derecesi	Yüksek
	İşi-Mesgalesi	Adliyecisi	Son tahsilini bitirdiği okul	Ankara Hukuk Fakültesi
	Mebusluğunu istediği vilâyet	Hatay	Diploma No.ve tarihi	15/7/928
	İkametgâh adresi	İskenderun C.H.Partisi 'e Halkevi Başkanı		
	Çalıştığı yer adresi	" " "		
Partiye ka-yıtlı bulun-duğu	Vilâyeti	Hatay	Kütük No.	yok
	Kazası	İskenderun	Kayıt tarihi	.
	Nahiyesi	"	Varsa Faal-Vazifesi	Temyiz Baş müddet umumi m
	Mahalle veya köyü	Hamidiye M.		
Sınıfı ve kadar bulunduğu memuriyetler, gördüğü fabri hizmetler, parti teşkilatı içinde derunette ettiği faal vazifeler.	Hukuktan mezun olduktan sonra sitaajı müteakıp teşrinevvel 928 tarihinde Akdeğmadeni ve 7 di ay sonrada Bozüyük Müddei umumiligine tayin edildim. 933 te epey müddet Bilecik vilayet Müddei umumiligi vekâletinde bulundum. kânunevvel 934 te Temyiz Baş Müddei u. muavinligine terfi ettirildim. Hatay Davası üzerine kânunevvel 937 de iki sene müddetle mezunun Hataya gönderildim. gelir gelmez Halkevine kayıt olunarak porpaganda kolu şefliğine ve mart 938 de parti idare hey'eti azalığına ve Haziran 938 tarihinde Parti ve halkevi başkanlığına seçildim. Mart 939 da hataya partiteşkilatı yapmak üzere gelen Sayın Rahmi apak tarafından C.H.P. si İskenderun teşebbüs komitesi başkanlığına tayin edildim. köy ve Nahiye ocaklarını teşkilden sonra Nisan 939 da İskenderun Parti Başkanlığına seçildim. Mezkur Tarihtenberi İskenderun C.H.P.si ve Halkevi Başkanlığı vazifesini ifa etmekteyim.			
	Hatayın İstiklak Merhalesi Sırasında Millet Meclisinde İskenderun Meb'usu idim. Hatay meclisinde Adliye En, resiliği ve Maliye En. Nazbata Muharrırlığı yaptım...			

Hatıra : Verilecek cevapların, kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur.

Hamdi Selçuk'un Mebusluk Başvuru Formu.

Antakya:19/10/1939

nahili
DEVLET ARAPLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET BAŞLIĞI

C.H.P. Genel Sekreterliği Yüce Katına

49

İsmim Nuri Aydın, soyadım Konuralp, babamın adı Abdurrahman, 1307 de Antakyanın Ulucami mahallesinde doğdum. İlk tahsilimi Antakya ruştiyesinde orta tahsilimi 328/329 da Halep muallim mektebinde bitirdim. Aynı senenin ilkinun ayında Antakya nümune iptidaisi baş muallimliğine tayin edildim. 15 ağustos 330 da ihtiyat zabiti karargahına sevk ve 20 temmuzda karargah-tan çıkararak onuncu Kafkas kolordusu cephanesi kolları emrine verildim. Harbi umuminin sonuna kadar mezkur alayda ikinci mülazimlikle hizmeti vataniyemi ifa ederek mütarekede terhis edilerek Antakya'ya geldim. Yurdumu Fransızlar tarafından işgal edilmiş buldum. Halkın ruhu çok bozulmuştu. Buradan işe baş lamayı muvafık gördüm. Bir kaç hamiyetli gençle beraber propaganda heyeti kurduk. Hükümeti zaille memurlarının seyyiatı Türklüğe mal edilmişti. Cuma ve bayram hutbelerinde Türkle nefret izhar ediliyordu. Araplık propagandaları Küstahlı'nın bu derece ileri götürmüştü. Bu kurulan propaganda heyeti işte bu nefreti muhabbete kalp için uğraştı. Türkü sena eden ilk hutbeyi Şeyh-ali caminde okunmak suretile Türkün sesi yükseltildi.

Halebin Fransızlar tarafından işgali sıralarında Antakya heyeti merkeziye reisi Türkmen zade Ahmet ağa tarafından, hali faaliyette bulunan Arap çetesine iltihak emri aldım. Derhal beş ihtiyat zabiti arkadaşım ile mezkur kuvvetlerin kumandanı bulunan yüzbaşı Asım beye, Marlıca ka. argahında iltihak ettim. (Haziran 336). Fransızların Halebe girmelerine mani olacak kuvveti seferiyeye Karbeyaz bölüğü kumandanı olarak iştirak ettim. Propagandanın en büyük silah olduğunu tecrübe bana göstermişti. Buradada Türk efradın askerlik yapmışlarından bir propaganda heyeti teşkil ederek Antakya ve havalisi nde Araplığı tesis için İbrahim Henano, Suphi Bereket, yüzbaşı Asım tarafından vücade getirilen kuvveti içinden yıkıcı propagandaya başlattım. İdlip önlerinde Halebin teslim olduğu haberi duyulur duyulmaz arap liderlerinin Halebi sattıkları ve İbrahim Henano ile Suphi Bereketi yirmişer bin altınlık banka cekti geldiği, Türk ordusunun Kürt dağlarını tuttuğu, yeşil ordunun İskendeun dağlarını aştığı gibi mutad haberlerle İbrahim Henanonun önünde çekilen arap bayrağı halk kuvvetlerine tepelettirildi. Oradan Antakya'ya dönülerek şehrin her tarafına Türk bayrakları keşide ettirildi. Bundan sonra ele geçirdiğimiz kuvvetle Hassada teşkil edilen Kadri bey müfrezesine iltihak ederek Beylan gediği ve Boklukaya harplerini yaptıktan sonra Hassa üzerinden Maraşta ikinci muntika kumandanı Salahattin Adil beye müracaat edilerek elyevm levazım albayı bulunan yüzbaşı Ali Bedri bey ile birlikte Antep-Kilis üzerinden Antakyanın Kuseyir dağlarına gelindi ve burada teşkilata başlanıldı. Burada cereyan eden harplerden, Cisirşugur, Cisihadit ve bilhassa Derkiş boğazi harplerinde milli vazifemi layikile ifa ettim. General Gobonun falk ve mücehhez kuvveti karşısında Bedri beyin Maraş istikametinde çekilmesi üzerine Şeyhköy ve Ordu dağlarına çekilerek dağ Türklerinden 300 kişilik bir müfreze ile halkı idare için merkezi Yukarıkuseyirde Kain Şeyhköyünde Abdüsselam ağanın idaresinde ve bilahare merkezi Ordu karyesinde ve hacı Hüsam ağanın idaresinde iki nahiyeye vücade getirdim. Bu teşkilat Özdemir beyin havalimiz kumandanlığını deruhte edinceye kadar devam ederek Fransız otoriteleri üzerine müteaddit darbeler indirmiştir. Özdemir beyin

89

Nuri Aydın Konuralp'in Mebusluk Başvuru Formu.

HÜKÜMET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Antakya 45
71X11939 8

C.H.P.Genel Sekreterliğine

Yeniden seçilecek olan ...*Hatay*.... Mebusluğu için mensup bulunduğum sayın C.H.Partisi adına namzetliğimin konulmasına müsaadelerini saygıyla dilerim.

İmza
Suphi Bereket

Mebusluk Talepnamesi

Talibin	Adı , Soyadı	<i>Suphi Bereket</i>	Esas mesleği	<i>Çiğci</i>
	Doğum yeri/tarihi	<i>1881</i>	İhtisası	
	Doğum tarihi/yeri	<i>Antakya</i>	Tahsil derecesi	<i>Lise</i>
	İş-Mesgalesi	<i>Çiğci</i>	Son tahsilini bitirdiği okul	<i>Galatasaray</i>
	Mebusluğunu istediği vilayet	<i>Hatay</i>	Diploma No.ve tarihi	<i>1903 senesi</i>
	İkametgâh adresi	<i>Sâhî Mahallesi Antakya Hatay</i>		
	Çalıştığı yer adresi	<i>Antakya</i>		
Partiye kayıtlı bulunduğu	Vilâyeti	<i>Hatay</i>	Kütük No.	<i>22</i>
	Kazası	<i>Antakya</i>	Kayıt tarihi	<i>1937</i>
	Nahiyesi		Varsa Faal Vazifesi	
	Mahalle veya köyü	<i>Habib Necar</i>		
Şimdiye kadar bulunduğu memuriyetler, gördüğü fihrî hizmetler, Parti teşkilatı içinde derunette olduğu faal vazifeler	<i>1904 Şeyhî mümtaz kalemi kulluğuna</i>			
	<i>1906 Babiali İhtisar odası muaviniği</i>			
	<i>1911-18 Halap Vilayeti Meclisi Umumi ve Encümeni Vilayet ahalisi</i>			
	<i>1922-25 Umumi Suriye Devletleri Federasyon reisi</i>			
	<i>1932-36 Meclis ve Meclis Mebusları reisi (Suriye)</i>			
	<i>1938-39 Hatay Halk Partisi Antakya Meclisi</i>			
	<i>1919-20 Milli şeteler teşkil ederek Fransızlarla mücadele ettim. 1938 kadayesinde Antakya Antakya</i>			
	<i>çagırılarak Elcedi fahri emirlerini teklifi ettikten sonra tekrar Antakya'ya döndüm. Hatayın Kurtuluşu için Partinin direktifleriyle Kurtuluş tarikine kadar çalıştım.</i>			

Hatıra : Verilecek cevapların, kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur.

21

Suphi Bereket'in Mebusluk Başvuru Formu.

6. DÖNEM (1939) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
Bekir Sıtkı Kunt	Antakya-1905	İstanbul Dar'ül Fünun Hukuk Mektebi/ Avukat	-	Vakit Gazetesi Muhabiri, Düzce Aza Mülazımı, Temyiz Başmüddei Umumi Muavini, Yenigün Gazetesi Başyazarı, Aydın Kadastro Hâkimi, Hatay Millet Meclisi Antakya Mebusu
Hamdi Selçuk	İskenderun -1906	Ankara Hukuk Mektebi/ Avukat	Fransızca ve Arapça	Ziraat Bankası Muhasebe Kontrol Kalemî Mukayyidi, Akdağmadeni, Bozüyük Müdde-i Umumi, Başmüdde-i Umumi Muavini, Halkevi Propaganda Kolu Şefi, Hatay Devleti İskenderun Mebusu, Hatay Devleti Millet Meclisi Adliye ve Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Reisi, TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyesi
Abdullah Mursalıoğlu	Başköy-1889	Ortaokul/ Çiftçi	Arapça	Hatay Egemenlik Cemiyeti Partisi Heyeti Azası ve Genel Sekreteri, Hatay Devleti Milletvekili
Mehmet Tecirli	Reyhanlı-1879	Hususi / Çiftçi	Arapça	Hatay CHP İdare Heyeti Reisi
Abdülgani Türkmen	Antakya-1882	Ortaokul/ Çiftçi	Arapça	Halep Meclis-i Umumi Azası, Antakya Kaza Meclisi İdare Azası ve Ziraat Bankası Heyeti İdare Reisi, Hatay CHP Başkanı, Hatay Millet Meclisi Reisi

12 Sor. Kânun 1942
İhtivaç ettiği
SÖZÜM BAKI
Hesriyat Müdürü
Salmi CELENK
Gazeteye ait yazılar
Hesriyat Müdürü adına
gönderilmektedir.
Nasredilmeyen yazılar
geri verilmaz

YENİGÜN

Öğleden sonra çıkar günlük ayasız halk gazetesi - TESİS TARİHİ 1923 YIL 14 SAYI 2976
ADRES : YENİGÜN - ANTAKYA - Telefon 1 - 46 Posta kutusu 24
SAYISI 2 KURUŞTUR

Pazarları
Kamusal gazetesidir.
Dahilî ve dışarı
Yabancı memurlardan
A. İ. İ.
Haberler her salı
akşam 8 buçuk akşam
önce gelir.
ÖSÖS geçen ay için
10 kuruştur.

Yarımdan Sonra Ekmek Satışları Karne Usulile Yapılacak Evlerinde ekmeklik zahiresi bulunduğu halde karne alanlara ağır ceza var

Resmî tebliğ: Karne verilecek yerler

Belediye Reisliğinden :

1 - Vilâyetin Yenigün gazetesinin 12.1942 tarihli sayısında bildirilen ekmek kararnamesi 13.1942 salı günü sabah saat 9 dan itibaren tevzine başlanacaktır.

2 - Firmanın ekmek alanları kendi mahalleleri için aşağıda işaret olunan firmalara aynı sabah saat 9 dan aynı gün akşamı kadar müracaat ederek hesap bulundurulacak memurlardan kendileri ve aile efrah için her bir nüfusa bir adet ekmek olmak üzere ekmek kartlarını alacaklardır.

3 - O gün kart almayanlar firmalardan ekmek alamazlar.

4 - Belediye defterlerinde kayıtları bulunmayanlar işbu tebliğle ilgili ekmek kartları Belediye müracaat ederek kayıt olmalarını isteyeceklerdir.

S.No.	Firma Yeri	Firmasının adı	Vereceği mahalle
1	Cumhuriyet	Mahmud Muğamis	Uzun Cumhuriyet
2	İstikâl	Hasan Ali	İstikâl caddesi, Alvan, Harapazın
3	Köprü	Sabri Yıldız	Ulu cami, İsmail, Cebrail
4	İnanç	Şükrü Dışgözü	Kulu, Mutlu, Şahinlik, Zengiler, Kibisiy
5	Hükümet	İbrahim Kanunca	Gazipaşa, Oğut, Könlük, Altıtaş
6	Kışla	Necmettin	Fevziçakmak, Akçift ve yukarı Sünlerler
7	Kurtuluş	Mahmut Bayır	Kurtuluş caddesi, Güney, Yusub
8	Erişer	Selim Sabit	Erişer caddesi,
9	Afyon	Abdulgani Arıkan	Afyon, Günlük, Kuyulu, Fevziçakma
10	Şirince	Ganim Sait	Şirince, Cinci Bölüğü
11	Kantarlar	Ömer	Dutdibi, Karaisalı Bölüğü, Kuyu Bölüğü
12	İplik P.	Derişik	Binciler, P. rbaros, Turgut
13	Yolbaş	Rasim Mürit	Yolbaş, C. san, Gün, Or
14	Uzunçar.	Sadık Özdemir	Derbus, Cemalipaşa, Sarayya,
15	Uzunçar	Yusuf Zeydan	Sunalar Altınöz, Uzunları
16	Meydan	Mehmet Karacayılı	Kantarlar, Saha
17	Şük. Sök.	Reslan Azap	Kocacabli, Meydan, Oruçbölüğü
18	Teenekçep.	Sait Gül	Selçuk
19	Güllü mb.	Hamdo Kaçar	Güllübaşı
20	Sarılar	Yusuf Mehmet	Atabey, Sarılar

5 - kart sahibi günlük ekmeklerini kartlarını aldıkları firmalardan alacaklardır.

6 - Kendi mabakalarındaki firmalara kart almak üzere müracaat edecek aile Re isleri bizzat oturdukları mahalle ve sokak adlarında ev numarasını ve aile et radını her birinin ed ve soyadlarını ve nüfusa yazılı yaşlarını herinde kuruluca k bürolarda söylemeye mecburdurlar.

7 - Evlerinde unlu zahiresi olanların kart almak üzere bürolara müracaatla rı yasaaktır. Aksi takdirde haklarında Millî Koruma kanununa göre şiddetli takı bat yapılacaktır. Yalnız ikinci kânun ayı içinde firmadan ekmek almak zorunda olanlar kart almak için müracaat edeceklerdir.

8 - Şubat ayı için ayrıca kart dağıtılacaktır.

Evelki akşam kar yağdı

Fakat sovak yok

Evelki akşam saat 11 e doğru beshyan ti pi halindeki kar sabaha kadar sürmüş ve dü sa bah yataklarından kalka lar her tarafı bembeyaz görmüşlerdir. Kar sabah leyin de biraz yağmış fa kat hava birdenbire değı gerek soğuk kalmamış ve güneş açılmıştır. Öğleden sonra her tarafa karlar

Bir Fransız gemisi Sonzafereinanc kayboldu

Vigi 11 A.A. - Beş bin tonluk "Jumyer" vapurun dan üç gündür haber yoktur. Şimal Afrika'dan Marsilyaya gitmekte olan bu vapur yiyecek maddel eri getirmekte idi.

Prinmiş ve ilkbaharı andı ran ilk bir gün çemiş tir.

Dün gece yağmur baş lamış ve bugün de durma dan devam etmiştir. Yağ mura rağmen hava sovak değildir.

Lökap 11 A.A. - Ce nup Afrika'nı Bayraklı Mareşal Simit söylediği bir nutukta demiştir ki: "Savaş girdi son ve en tehlikeli safhasına gir miştir. Almanya Japonya savaşını sürmekte son kaynaklarını da sefer ber etmiştir. Şimdiye ka dar uğradığımız ve bun dan sonra uğrayacağımız muvaffakiyetlere rağmen men ahterden korkmak için hiçbir sebep yoktur,

1 - Son kânunun 14 üncü çarşamba günü sabahından itibaren furunlardan ezbeat ekmek satışı kaldırılmıştır.

2 - Çarşamba günü ezbeatından itibaren ekmek kart ile fu runlardan sayı ile alınacaktır. Kart olmayanlara ekmek verilmeyecektir.

3 - Kartlar numara altında kopunlardır. Bu kopunlar bu ay için 14 numaradan başlayacaktır. Bir kupon bir gün lük işişiğe karşılıktır. Kuponlar ekmek hangi furun dan alınmış o furuncu tarafından kesilecektir. Kart sa hiplerinin kupon kesmeleri yasaktır. Kendi kendine fu ponları kesenlere furunlardan ekmek verilmeyecektir. Fu runolular bir gün için yalnız o güne mahsus bir günlük kupon kesecektir. Hiç kimseye iki günlük ekmek veremez

4 - Kartlar iyi korunacaktır. Kaybedenlere ekmek verilmeyecektir.

5 - Kartlar üzerinde silinti kazıntı ve her türlü tahrifat yasa ktır. Bu şekildeki kart sahiplerine ekmek verilmeyecektir.

6 - 6 yaşına kadar çocuklara gündel 187 buçuk gram, yedi yaş ve daha yukarı olanlara gündel 375 gram, ağır işçilere gündel 750 gram ekmek verilecektir.

7 - Firmalarda ekmekler 750 gramlık olarak pişirilecek ta mamı ağır işçilere yarısı 7 ve daha yukarı yaştakilere dört te biri de yedi yaştan küçük olanlara verilecektir.

8 - Kartlar da ağır işçilere 7 yaştan büyük ve 7 yaştan kü çük olanlara mahsus olmak üzere üç nevi olarak tevzi edi lecektir. her kart bir şahsa mahsustur. Binaenaleyh her ai le reisi Belediye'ye kaydettirdiğini nusuna ve yaşlarına gö re Belediye'ye ilân edilecek yerlerden alacaktır. Kartlar yine Belediye'nin ilân edeceği merkezden aynı 3 üncü salı günü saat 9 dan itibaren memurları tarafından dağıtılacaktır. Fi rmalardan ekmek çıkarılmayan ayın 13 üncü salı gün akşamı na kadar kendi mahalleleri için tespit ve ilân edilen mer kezlerden kartları almalarını lazımdır. Aksi takdirde ek meksiz kalırlar.

9 - Ekmeklik buğdayı ve unu varken furundan ekmek al mak üzere kart alanlar halkında Millî Koruma kanu nuna uyularak takibat yapılacaktır.

10 - Antakya kasabasında ikamet eden her vatandaş ve ya bancı son kânunun 15 nci parçamba günd akşamına ka bantar evında ne kadar ekmeklik buğdayı ve unu olduğunu bir beyanname ile Halkevinde Belediye Riyasetine tesis e dilecek büroya bildirmeleri mecburdur. Yazmak bilmiyenle rin beyannameleleri bu bürolarda doldurulacaktır. Aksi tak tirde evlerinde yapılacak aramalarda beyanname harcin dünde evlerinde yapılacak aramalarda beyanname harcin de fazla buğdayı veya unu bulunanlar veya buğdayı ve ya unu mevcut olupta hiç beyanname vermiyenler hak kında yapılacak araştırmalar neticesinde Millî koruma kanununa uyularak takibat yapılacaktır.

11 - Evlerinde ekmeklik buğdayı bulunanlar bu buğdayı veya unları diğer bir öve veya şehir haricine naklettilik lerini takdirde haklarında şiddetli takibat yapılacaktır.

12 - Evde hazırlayıp furunlarda ekmek pişirenlerden be yanname ile mevcutlarını bildirmiyenlere çarşı furunla rında ekmek pişirmelerine müsaade edilmeyecektir.

13 - İş için veya herhangi bir sebeple Antakya harici ne çıkacak vatandaşlar Belediye'ye müracaatla seyahat kart ne çıkacak vatandaşlar Belediye'ye müracaatla seyahat kart (Sonu 2 incide)

Ekmek Karnesi İle İlgili Haber. (12 Sonkanun 1942)

EK-14

Nevzat Şahin'in ekmek karnesi (Nevzat Şahin Aile Arşivi.)

7. DÖNEM (1943) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
Ali Şelhum Devrim	Karaağaç-1909	Lise/Çiftçi	Arapça	-
Hasane Ilgaz	İstanbul-1902	İstanbul Kız Öğretmen Okulu/ Öğretmen	Fransızca	İstanbul Emine Hatun Kız Mektebi, İstanbul Presto Kadın Mektebi, Şehremini Halkevi Reisi, Fukaraperver, ÇEK, Kurtarma Yurdu ve TDK Kurucu Üyesi ve Başkanı, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanı, Ulus, Vakıf, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri ve Akgün, Çorum Hürsöz, Safranbolu, Adana ve Hatay Yerel Gazetelerinde Kadın ve Türk Çocuğu, Yeşil Ada, Yeşil Ay ve Çocuk Dergileri Yazarı
Eyup Durukan	Zagratik-1882	Askeri Topçu Mektebi/ Tümgeneral	Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça	Askeri Sanat Okulu Öğretmeni, Preveze, Yanya Kaleleri ile Selanik ve İzmir Limanları, Çanakkale Boğazları Tahkim Komisyonları Üyesi, Milli Müdafaa Vekâleti Tecrübe ve Muayene Dairesi Başkanı, Harbiye Dairesi Başkanı, Fen ve Sanat Umum Müdürü, Askeri Fabrikalar Umum Müdürü,
Bekir Sıtkı Kunt	Antakya-1905	İstanbul Dar'ül Fünun Hukuk Mektebi/ Avukat	-	Vakit Gazetesi Muhabiri, Düzce Aza Mülazımı, Temyiz Başmüddei Umumi Muavini, Yenigün Gazetesi Başyazarı, Aydın Kadastro Hâkimi, Hatay Millet Meclisi Antakya Mebusu, 6 ve 7. Dönem milletvekili
Abdülgani Türkmen	Antakya-1882	Ortaokul/ Çiftçi	Arapça	Halep Meclis-i Umumi Azası, Antakya Kaza Meclisi İdare Azası ve Ziraat Bankası Heyeti İdare Reisi, Hatay CHP Başkanı, Hatay Millet Meclisi Reisi, 6 ve 7. Dönem milletvekili
Hamdi Selçuk	İskenderun-1906	Ankara Hukuk Mektebi/ Avukat	Fransızca ve Arapça	Ziraat Bankası Muhasebe Kontrol Kalemi Mukayyidi, Akdağmadeni, Bozüyük Müddei-i Umumisi, Başmüdde-i Umumi Muavini, Halkevi Propaganda Kolu Şefi, Hatay Devleti İskenderun Mebusu, Hatay Devleti Millet Meclisi Adliye ve Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Reisi, TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyesi, 6. Dönem milletvekili

EK-16

DP'nin Hatay'daki binası (Semiramis Kuseyri Aile Arşivi)

EK-17

Refik Koraltan'ın DP'yi kurma girişimi (Semiramis Kuseyri aile arşivi)

8. DÖNEM (1946) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
Eyup Durukan	Zagratik-1882	Askeri Topçu Mektepi/ Tümgeneral	Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça	Askeri Sanat Okulu Öğretmeni, Preveze, Yanya Kaleleri ile Selanik ve İzmir Limanları, Çanakkale Boğazları Tahkim Komisyonları Üyesi, Milli Müdafaa Vekâleti Tecrübe ve Muayene Dairesi Başkanı, Harbiye Dairesi Başkanı, Fen ve Sanat Umum Müdürü, Askeri Fabrikalar Umum Müdürü, 7 ve 8. Dönem milletvekili
Abdülgani Türkmen	Antakya-1882	Ortaokul/ Çiftçi	Arapça	Halep Meclis-i Umumi Azası, Antakya Kaza Meclisi İdare Azası ve Ziraat Bankası Heyeti İdare Reisi, Hatay CHP Başkanı, Hatay Millet Meclisi Reisi, 6, 7 ve 8. Dönem milletvekili
Hasan Mursaloğlu	Reyhanlı-1903	İlkokul/ Çiftçi	-	
Suphi Bedir Uluç	Antakya-1900	Hususi/ Çiftçi	-	
Rasim Yurtman	Antakya-1889	Hukuk / Çiftçi	Fransızca, Arapça	
Abdullah Cilli	Antakya-1906	İlkokul/ Çiftçi	Arapça	Samandağ Belediye Başkanı

9. DÖNEM (1950) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
Abdullah Cilli	Antakya-1906	İlkokul/ Çiftçi	Arapça	Samandağ Belediye Başkanı, 8. Dönem milletvekili
Abdurrahman Melek	Antakya-1896	İstanbul Tıp Fakültesi/ Doktor	Arapça, Almanca, Fransızca	Antakya Numune Mektebi Muallimi, İstanbul Tıp Fakültesi Cerrahi Etfal ve Ortopedi Asistanı, Dörtüol, Hatay Erkinlik Cemiyeti İstanbul Şubesi Başkanı, Hatay Valisi, Hatay Cumhuriyeti Başkanı, 6,7,8. Dönem Gaziantep, 9. Dönem Hatay milletvekili
Tayfur Sökmen	Adana-1891	Rüştiye / Çiftçi	Almanca	2. Kolordu emrinde Kuvay-ı Milliye Kumandanı, Hatay Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilcisi, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu, İskenderun Muaveneti İçtimaiye Cemiyeti Başkanı, Hatay Erkinlik Cemiyeti Reisi, Hatay Devleti Cumhurbaşkanı, 5,6,7,8.dönem Antalya, 9. Dönem Hatay milletvekili
Celal Sait Siren	Adana-1906	Mülkiye Mektebi	Fransızca	Divan-ı Muhasebat Murakıp Muavini, Maliye Müfettişi, Maliye Vekaleti Tetkik Heyeti Azası, Maliye Vekaleti Nakit İşler Umum Müdürü, Maliye Meslek Mektebi Öğretmeni, Yazar, İstanbul Büyük Kulüp ve Anadolu Kulübü Üyesi, 6,7,8. Dönem Bolu milletvekili
Hasan Reşit Tankut	Elbistan-1891	Mektebi Mülkiye	Almanca, Fransızca, Arapça	Mülki İdare Amiri, Sivas İli Maiyet Memuru, Sivas İli İlkokullar Müfettişi, Niksar, Artova, Erbaa Kaymakamı, İstanbul Polis Müdür Muavini, Mülkiye Müfettişi, Türk Ocakları Genel Müfettişi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Görevlisi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Üyesi, Etimolojik, Lenguistik, Filoloji Kolları Başkanı ve Genel Sekreteri ve 2. Başkanı- 4. Dönem Muş, 5,6,7,8. Dönem Maraş milletvekili
Cavit Yurtman	Antakya-1905	İstanbul Tıp Fakültesi/ Doktor	Fransızca	Cide, Bafra ve Antakya Merkez Hükümet Tabibi, Eskişehir Sıtma Mücadele Tabibi, Maraş ve Hatay Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü

EK-20 1954 DP'li Milletvekilleri**EK-21**

10. DÖNEM (1954) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
Abdullah Cilli	Antakya-1906	İlkokul/ Çiftçi	Arapça	Samandağ Belediye Başkanı, 8,9 dönem milletvekili
Abdullah Fevzi Atahan	Antakya-1908	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Avukat	-	Avunya Hamdibey, Manyas Sulh Hakimi, Yenişehir, Akseki Ceza Hakimi, Kırıkhan Hukuk Hakimi, Hatay Devleti Adliye Müsteşarı
Ali Muhsin Bereketoğlu	Antakya-1908	Cenevre Hukuk Fakültesi/ Avukat	İngilizce, Fransızca	
Ahmet Mithat Kuseyri	Antakya-1893	İstanbul Tıp Fakültesi/ Doktor	Fransızca	İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi Dahiliye Asistanı, Antakya Lisesi Tabiiye Öğretmeni, İskenderun Sancağı Maarif ve İçtimai Muavenat Reisi
Şekip İnal	Antakya-1908	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Avukat	Fransızca	Antakya Subuhiye Okulu Öğretmeni, İstanbul Defterdarlığı Fener Şubesi Tahakkuk Memuru, Aksaray Şubesi Tahakkuk Başmemuru, İzmir Maliye Kontrol Memuru, Hatay Cumhuriyeti Maliye Genel Müdürü ve Hatay Belediye Başkanı, İskenderun-Antakya ve Havalisi Türkleri Yardım Derneği ve Hatay Erkinlik Cemiyeti İdare Heyeti Üyesi, İzmir Çocuk Esirgeme Kurumu İdari Heyeti Başkanı, Hürriyet Partisi Kurucu Üyesi
Şemsettin Mursaloğlu	Reyhanlı-1914	Hususi	Fransızca, Arapça	Reyhanlı ve İskenderun Belediyeleri Başkanı
Şevket Sarıcalı	Reyhanlı-1915	Ortaokul	Fransızca, Arapça	Hatay İli Valiliği ve Toprak Mahsulleri Ofisi Kırıkhan Şubesi Kâtibi ve Memuru, İl Meclisi ve Daimi Encümen Üyesi
Celal Ramazanoğlu	Tarsus-1896	Tıp Fakültesi/ Doktor	-	Tarsus Rehberi Füyuz Okulu Doktoru, Adana Gurabe Hastanesi Dâhiliye Tabibi, Adana Muhtelif Ortaokulu Doktoru, Adana Erkek Lisesi Doktoru, Tarsus Hastanesi Tabibi, Tarsus Belediye Başkanı, İçel Genel Meclis Üyesi, 8,9. Dönem İçel milletvekili

11. DÖNEM (1957) HATAY MİLLETVEKİLLERİ				
Milletvekili	Doğum Yeri ve Yılı	Öğrenim Durumu/ Meslek	Bildiği Yabancı Dil	Mesleki Deneyim
İhsan Ada	Rodos-1919	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Avukat	İngilizce	Vatan Gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Ulus Gazetesi Umumi Neşriyat Müdürü
İnayet Mursaloğlu	Gaziantep-1882	Hususi	-	Halep Vilayeti Meclis Umumi ve Daimi Encümen Azası, Reyhanlı ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Başkanı, Gaziantep Kızılay Başkanı, Hatay Devleti Dâhiliye ve Milli Müdafaa Vekâleti Müsteşarı
Rıfat Bahadır	Reyhanlı-1904	Ortaokul/ Çiftçi	Arapça, Fransızca	Reyhanlı Belediye Başkanı, Meclis Umumi Azası, Çukurova Pamuk Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatif Birliği İdare Heyeti Başkanı
Ahsen Arel	Niğde-1910	İstanbul Hukuk Fakültesi/ Avukat	-	İslahiye, Hatay, Antalya Sorgu Hâkimi, Çumra Ceza Hâkimi
İzettin Cilli	Antakya-1890	Sultaniye/ Çiftçi	Fransızca, Arapça	Suriye Meclisi Türk Temsilcisi
Ahmet Sırrı Hocaoğlu	Antakya-1901	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Paris Hukuk Fakültesi Doktora/ Avukat	Fransızca, Farsça	Hatay Barosu Başkanı
Şemsettin Mursaloğlu	Reyhanlı-1914	Hususi	Fransızca, Arapça	Reyhanlı ve İskenderun Belediyeleri Başkanı
Ali Şelhum Devrim	Karaağaç-1909	Lise/ Çiftçi	Arapça	7. Dönem Hatay milletvekili
Hasan İkiz	Dört Yol-1911	Ortaokul/ Çiftçi	-	Dört Yol Belediye Başkanı
Ömer Fevzi Reşa	Kırıkhan-1924	İlkokul/ Çiftçi	İngilizce	Kırıkhan Belediye Meclisi Azası

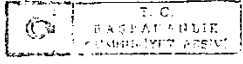
EK-23

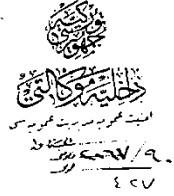
Menderes'in Hatay'daki Mitingi (Semiramis Kuseyri Aile Arşivi)

DP, FEVZİPAŞA OCAĞI (Semiramis Kuseyri Aile Arşivi)

باز وکالت جلیله

- ۱- تورك و مسلمان اكثريتتورونورمك مقصديله غرانسزلرجه آظا كه حواليسنه اسكان ابدلك اوزره يوا
نستان دن جاليرمختور يعرهمون بيك ارمنينك نرتم بيون اسجپيناك عظيم قاندين و بعض روابته كوره بو
اسكارمستانك اسكندرون مجلس عمومستدن استنجاز ابدلك ايسته نييلن فراره يرلى اخادن قلمبستانه
مينا لفت ايتمز اولدينى .
- ۲- كين ايلول و تترين اول ۹۳۳ آيلونده آظا كه واسكندر و نه كان جميت اقوام مثالي نرندن آظا كه
حواليسنه ارمنى اسكانى بھوضنده نقدن مارت و صوك انتقا بده آظا بھ دن ارمنى مېنولى انتياب اولنار
(موسير) نامنده كى ارمنينك براسكان ايتلوكا بيون توكل ابدلمز بولندينى .
- ۳- آظا كه ناه غرينده ارمنى كوي اولان (بتلياس) قريه مېواننده ايكي كوي بھوضنده برقم ارانى
اشترا اولنورن براراشيره سوربه داخلىدن كتيريلن ارمنيلوك اسكان اولندينى و تنكيل كولنان قور
اسنك ارمنيه يكي زيتون مناسنه اولان (نورزيتون) تسميه اولندينى .
- ۴- ععين اوزه سنده كى عكرى جا يرينه ده قيريق نا نه قدر ينموريه داخلىدن كتيريلن برقم ارمنيلوك
اسكان ابدلديكى .
- ۵- سويديه نك منتباى شرقنده وساحلده كانن (ميادون) نامنده كى قريه بھ اشترا ايجون صاحيب بولنا
آظا كه لى يمىي زانه نظام الدين اغندييه (۳۵۰۰ الى ۳۰۰۰) آلتون تكليف ابدلمز ايسه ده
صاحينك بونيشا نه ما تمامز ويا اشترا دن صرف نظر ابدلمز اولدينى .

داخليه وكيلى

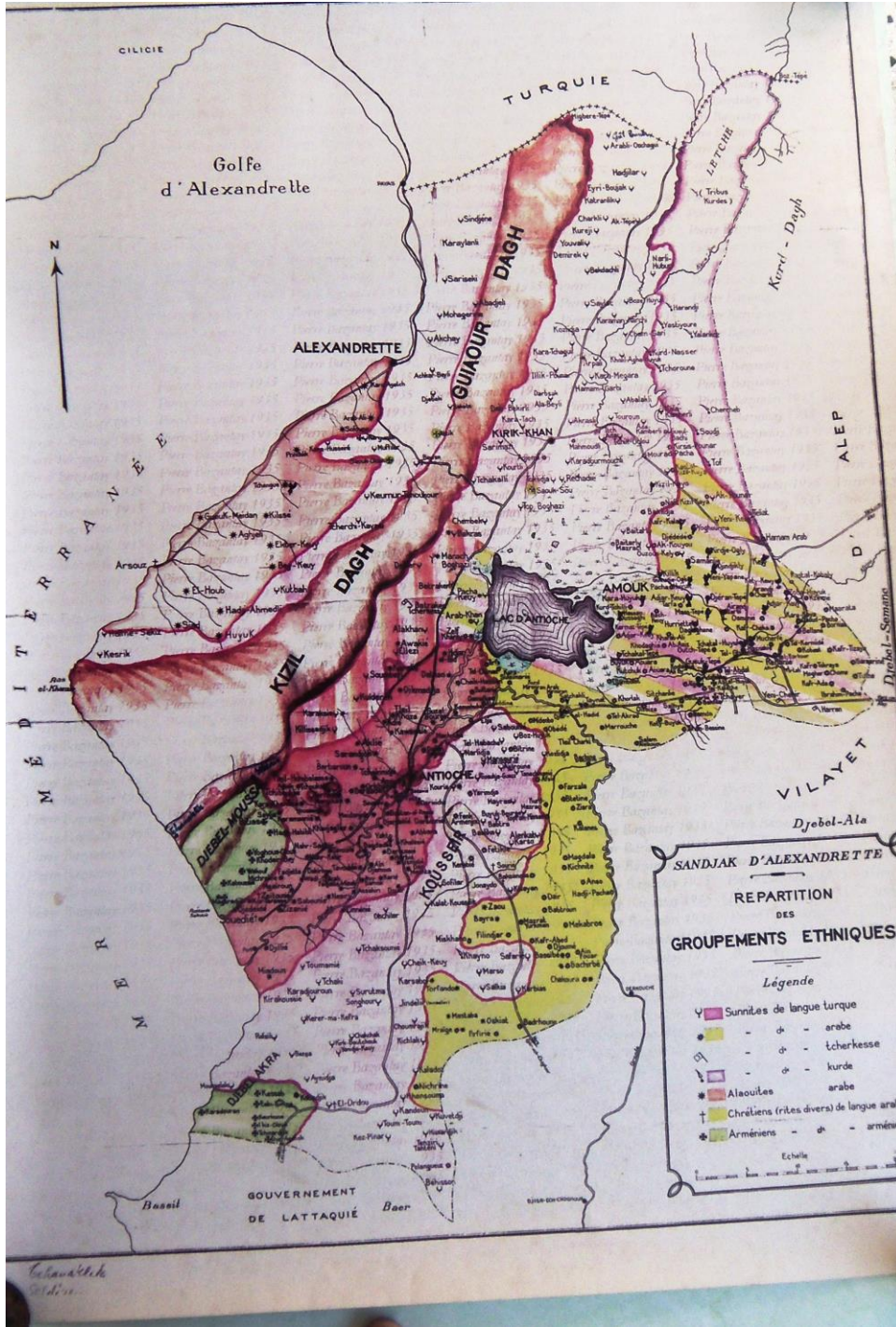
۹۳۸ - مایس - ۹۳۷

عوث ايدوم انقدم .

جواباً باذليلق محررانه عاۛ اولدى شېخ كوخ و تومرستانك درس ديا اولتور .

030 10 108 710 17

1928'DE BAŞVEKÂLET CELİLEYE ÇEKİLEN TELGRAF.

İskenderun Sancağı'nın Etnik Gruplarını Gösteren Harita "SANDJAK D'ALEXANDRATTE" (P. Bazanti).

EK-26

EK-27

قریقخان ارمنیلری و وطنی کتلهسی

الشعب غزتمی، قریقخان ارمنیلرینک - سوریه وحدتی ایستدیگاری یازدیورد

هرجه غزتمی، سوک کونلرده اسکندرون سانجماکتک وضیتی ایله سیری صیری مشغول اولیورد. بو غزتملرک مان هبسی، اسکندرون و آنطاکیهک بلایید و شرط سوریه وحدتی ادخال ایدیلی فکرندهدر. بوکا مثال اولقی اوزدوره شامده منتکتر (الشعب) غزتمسک قریقخاندی آلمین یازدیگی رمکتوبک بعضی قسملری قله ایدیلدیورد:

• قریقخانلارده بو کون گنه وطنه ایله برلشمک خصوصتده قولل و عسورل بر فکر موجوددر. حربیت و استقلاللری اوزغندیه جالبشده قیزی ایچون توکلرک ظلمندن قاچان و بو قضاده اکثریت قهریبه تشکیل ایدن بو ارمنیلر و سوریهک استقلال ایچون حرب قرداشلردن داها آزی بر و طبروروت و حماسته متحصسه کلدور.

قریقخان ارمنیلرینک هبسی و ریجانیه تاجیه سنده کی توکلن عشرتلرینک برورک رقیسی ویلان و حاجیلرده کی توکلر سوریهک آمان ملیه سی مطلق بر سوریهک تأیید ایشکده دور.

بو اخبارله تورکیه غزتملرینک و سوریه - فرانسه آراسنده عقد ایدیلجک ماصحده اسکندرون سانجماکتی هاند امتیازلرک همانده ایدیه جی برلنده کی قسملر برور خلقی ایدیشه ده شورمشور. بو تکرک قناخته کورده بو امتیازلرک همانده سی بو لوکلر تکرار تورکیهک الحاقی حاضر لاق دیگمور.

مکتوبده و بوکا یکتور داها بعضی شیلردن بحث ایدیلدکن: سوکرا شو سطرلر یازدیمور:

• اسکندرون خلقی بالموم و قریقخان خلقی الحاصه بو حیاسی خطهک سوریه هیتی طرفدن بیرسده نظر دفته آلمس و سانجماکتک آمان ملیه ته ضابط اولان بو امتیازلرک لوی ایچون تدبیرلر آتمس ایستیمکمدور.

وحدت - تلمکتک استقلال و هبسی حق و حربیتک اتصال اولدور.

جالبشان وطنی کلمتک موقتی ایستیمکتک و اوی بو کتبلرکده تأیید ایتیمجه بر سوریهکی تصور ایدیمیز. اوزشیرکده برور برلشمس سوریه و قسملی خلقی قزاقش اولغاری اخباریه بو منل قاییه اولغاری طیبی بر جیمور. خولهلرک ماصحدهلرک طانتش و فرانسه حکومتلری طرفدن سی وسیله ایله تأیید ایدیلن اولان اسکندرون سانجماکتی هاند امتیازلرک لوی ایستیمکده قریقخان و نهمه دیگر منظمه من اولدی و قنداشلرینک بر اکثریت تشکیل ایتدیلرکی و اساساً بو حبت بر طیه تکرک آدی اولقی جیرتسز لکتمده بو تو قیه جتلری یازدیورد. ریجانیه ویلان و حاجیلر توکلرینک بو طلبه اشتراک خبریتده اوجور اولان بر بلون اولدیگی کون کی تشارده.

Kırıkhan Ermenileri ve Vatani Kitleleri ile ilgili haber. (Vahdet, 26 Mart 1936)

«العروبه» غزته سنك كيفنه قاليرسه ...

توركلرك آرتق اراضى و املاك كرنندن ده نل چكهلر و هر حقسزانه
تعمل ايتلر لازمكلا نور، اورته ده بر عسابق مسئلهسى وار

آطلا كیده روم ادرتودوقس بر وطندا شمرش جبقا ديفنى «العروبه» آدى بر غزته
وار. بو غزته نك هر نسه سنده، تورك و توركلرك قارشى آچقندن آچيفه بايبلان تجاوز
وافتر از جمله سندن اولهوق، ۱۷ كانون مان ۹۳۸ تاريخدا، صايدسند شوبه بر ريحانيه خبى
اوقودوق: «على چوخدار و احمد تاج الدين ناملر سى سى كنديلرينه عايد اراضى بى
كورمك ايچين ريحانيه نكلش. آتجق توركلشمن! چر كسردن مسطلى خبى برادر
زاده سى صالح، خدمتچيلرى و بر قسم قاديئلر بونلره هجوم ايدهرك شدتلى بر صورتده
دوكلش، وقعه يه ضابطه بنشمن، مسطلى خبى بى توقيف ايتش! »

ابشته ماهيق و سبى بيان ابدلنن بو بسط و عايدى حادنه (شاهد آملى و اوسه) العروبه
(بق شعبة نك سنونلرنده) (توركلشمن چر كسرد، عميقده، كى حالى نكلر بونلره تجاوز ابديلورلر)
ديه بونلر وقعه كى توصيف ابديلور. وعيقده توركلرك جبقا دقلرى فساد اوزهرينه
مسئول مقاملرك نظر دقتي چكليور: ...

حاليوك بزمه برابر بونون ريحانيه ليلرك و جوار خلقنك بيلديكى كى اصل موضوع
بخت اشخاص آراسنده سنه دنمى دولم ابدن بر اراضى دعواسى واردور. بونك حلى
ايچين بر جوق نوسطلر واقع اولمش ايسه حليللرك عناد و اصرا اربى اوزهرينه بو كونه
فاداو مسئله محكمه ارده سورونمكده در.

شو حالده، سانجاق توركلرينك، قارشوسنه بر عرب جبقا جق ديه آرتن تحقوق
دعوا لرندن و حق اراضى و املاك لرنن بيله نل چكهلر و هر حقسزانه تحمل ايتلر بى
لازمكلاور.

عميقده و ريحانيه ده اصل فساد جبقا لرنلر توركلر ده كادر، العروبه و همبسنك تشويق
و تحريك اينه بكارى بر طامم يانجى شوك عربلدر. عمق و ريحانيه، طوبراغله و صوبى
ايله بر تورك يورديدر و بيله قالاچقدر. تورك عهبرى، كندى يوردينك سكون و
سلامت ايسه هر حاله بابانچاردن داها اول دوشونورلر.

عصيه حلك حاكمه سم، نلتدى

El Urube Gazetesi, "Türklerin Artık Arazi ve Emlaklarından da El Çekmeleri Her Haksızlığa Tahammül Etmeleri Lazım Gelindir, Orada Bir Araplık Meselesi Var". adlı haberi. (Vahdet, 19 Ocak 1938)

S U R E T

Katay'da Ermeniler esaslı iki partiye ayrılmışlardır. Taşnak - Hınçak.

Taşnaklar : Geniş teşkilata malik komitecilerdir.
Umumi merkezleri Paris'dedir.

Kırıkhan'daki elebaşları

A	V. R. S.
D	26.4
F	72.1

Ador Leonyan ,
Belediye Reisi İstafan
Dr. Leon
Ot müsteahhidi Mikak Azoryan'dır.
Ador Leonyan, Halep'de oturan Dr. An Altunyan'ın Kırıkhandaki kan-berli çiftliğini vakalaten idare etmektedir. Anlen G. Antep'li olan Ador Fransız'lardan perçac yardım görmektedir.

İskenderun Taşnaklarının ileri gelenleri :

Mezaci Papasyan
" Misakyan

Antakya'da 50 - 60 kadar ermeni varsa da bunlar ticaretle meşguldürler. Komitecilik ve partizanlık ile o kadar ilgili değildirler.
Süveydiye'de meş'us Meses Derkalooyan Taşnak şefidir. Bu muntakada Taşnakların kesafeti vardır. Hepsi silâhlıdır. Makinelî tüfekleri de ol-duğu söylenmektedir.

Kırıkhan'daki ermenilerin çoğu Hınçak olup 100 kadar Taşnak vardır. Kırıkhan ermenilerinde 300 kadar mevzer tüfegi vardır.

İskenderun şimalinde Atiak , Soukoluk köyleri tamamen ermenidir. Atiak'de dokuz Taşnak, 60 hane kadar Hınçak , Soukoluk'da 100 hane kadar Hınçak vardır.

Araplar :

Arap'lar ve Mevilerin çoğu Türkleri istemiyorlar. İskenderun'da Melâhaddin ve Alaeddin kardeşler Taşnak - Arap ve Mevileri toplayarak Türk-ler aleyhine nümayiş ve propaganda yapıyorlar.

İskenderun sulh hakimî Aleksî Hamındaki Rum ile Kırıkhan sulh hakimî Sadık Wardiri adındaki Hırt, Türk düşmanıdır.

Artin, Mesrop'i öldürdükten sonra Delibekir köylü miktarı tarafın-dan 27. gün seklandığı ve sonra Abdurrahman beyin tavsiyesi ile Bertyal'a ge-lerek iltica ettiğini söylemektedir.

Artin, Meserret otelinde parasız oturmakta ise de yiyeceğini kendisi tedarik ettiğinden parası kalmadığını, babasına yazdığı mektuplara cevap almadığını ve Dörtöyl'deki cemiyet reisinin, kendisinin Kırıkhan'da bıraktığı otobusunun vasıtasıyla parasını göndereceğini vaatmiş ise de tahakkuk etmediğini söylemiştir.

Tağnaklar, Türk düşmanı ve Fransız dostudurlar. Fransızlardan silâh ve para yardımı görürler.

Matay Masallesi :

A	11-12-C
D	7/1/1
F	11-2

Fransız teğviki ve Türk düşmanlığı dolayısıyla Tağnakları Araplarla beraber yürümeye sevk etmiştir.

Tağnaklar :

Aralarında topladığı para ile Kırıkhan'dan Azaryanı Beruta göndererek silâh satın almışlardır. Tağnakların asker gibi e-talim gören izci teşkilâtı vardır. Ruhlur, Sarı - kırmızı - açık mavi renkli ermeni bayrağı taşırlar. Tağnaklar gurup halinde bir yere giderken bindikleri otomobillerin sağına Fransız, ortasına ermeni, soluna da Suriye bayrağını çekerlermiş. Atış işleri yaparlarmış .

Hınçaklar :

İş ve güçleriyle meşgul olan Ermeniler olup Türk dostudurlar. Araplar ve Ermeniler. Şimdiye kadar karşılarına gelen felâketlere Tağnakların sebep olduğunu ileri sürerler. Tağnaklarla araları daima açıktır.

Hınçakların - Tağnaklar gibi parti teşkilâtı yapmasına hükümetçe müsaade edilmemektedir. Bununla beraber Matay ve İskenderun'da gizli teşkilâtları vardır. Hınçakların da çoğunda silâh varsa da açık taşıyamamakta ve gizlemektedirler.

Kırıkhan'ın ^{Hınçak} ~~Fransız~~larının başı, katil Artin'in kardeşi Dikran imiş. Dikran Paris'de tahsil görmüştür. Artin ve Dikran'ın babaları Bedros'da yol müteshhitliği yapmaktadır. Bu adle, Matay'ın Türklere geçmesini istediklerinden Türkiye Hükümeti tarafından verilecek her vazifeyi seve, seve yapmaya hazır imişler. (Artin, kendisinin de Tağnak veya Türk düşmanı Arap bağlarını öldürmek ve yine kağnak , gizli giderek propaganda , muhabere ve gazetecilik gibi hizmetleri sadakat ve fedakârlıkla yapacağını söylemektedir. Hatta eniştesinin oğlu Serkis' Matay-eniştesinin in belediye reisi İstefan'ı öldürerek kaçacağını ilâve etmektedir.)

Aslı gibidir. *J. J.*

L - 1
0 - 3
H - 12

اشكاله
SIGNALEMENT

Taille *Moyenne* القامة متوسطة
Cheveux *Châtains* الشعر كستنائي
Yeux *Noirs* العينان سوداويين
Nez *Ordinaire* الأنف عادية
Teint *Blanc* اللون أبيض
Signes particuliers *néant* علامات فارقة تليق

التوقيع
Signature

طابع الإبهام
Empreinte digitale

أعطيت بتاريخ 1/10/1944
ضابط الأحوال المدنية في

الجمهورية السورية
Liwa Autonom d'Alexandrette
تذكرة الهوية
CARTE D'IDENTITE
Caza d'Antioche

الاسم والشهرة *دكتور بيس امض*
Nom et prénom: *Docteur Basile*
ولد بتاريخ *1889* في *Antioche*
Né le: *1889 à Antioche*
الاب *ميتخيل*
Le père: *Feu Mikhaïl*
الام *هانن*
La mère: *Hanné*
المهنة *طبيب بلدية انطاكية*
Profession: *Médecin de la Municipalité d'Antioche*
المسكن *بجدة الصالحين / 12*
Domicile: *Salihie n° 12*
وضعيته العائلية *متزوج*
Situation de famille: *Marie*
N° de la carte: *3* رقم تذكرة الهوية
N° de registre: *339* رقم السجل

Basile Khoury, L'éphémère Sandjak d'Alexandrette. Chronique d'une annexion annoncée, <http://ifpo.hypotheses.org/4348>

Carte d'identité du Dr. Basil Hürî (transcription turque du nom Khoury), grand-père de l'auteur, qui fut successivement médecin dans l'armée ottomane, médecin de l'orphelinat de Aintoura pour les enfants arméniens convertis à l'islam, député dans l'éphémère parlement du « Sandjak autonome d'Alexandrette », membre du « Hatay millet meclisi » (Conseil communautaire du Hatay), médecin des Forces françaises du Levant et conservateur du Musée d'Antioche.

EK-33/b

SANDJAK AUTONOME D'ALEXANDRETTE
CARTE D'IDENTITÉ No _____
Carnet N° _____

سنجق اسکندرونه المستقل
تذكرة نفوس نمرة ٨٧
نمرة الجلد ١٩
ETAT DESYRIE

Nom et prénom	دوقور ميل افند	الاسم والشهرة
Nom du père	موسى منجاس افند	اسم الاب
Nom de la mère	حسن خانم	اسم الوالدة
Date et lieu de naissance	١٨٨٨	تاريخ ومحل الولادة
Religion	فرسيزان روم	الذهب
Profession	دوقور	الصنفة
Lettré ou illettré	لا	هل يكتب ام لا
Célibataire ou marié, nombre de femmes	وا	اغزب ام متزوج وم له من الزوجات
Sandjak	اسكندرون	لواء
Caza	افند	قضاء
Lieu de résidence (1)	صباي محلك	محل الإقامة (١)
N° de l'habitation	١٤	نمرة السكن

Non enregistree en France et Arabie

SIGNALEMENT ١٥ ٥٧٨٧

Taille	القامة
Yeux	العيان
Cheveux	الشعر
Sourcils	الماجبان
Nez	الانف
Visage	الوجه
Barbe et moustache	الجبنة والشارب
Signes particuliers	علامات فارقة

الاشكال

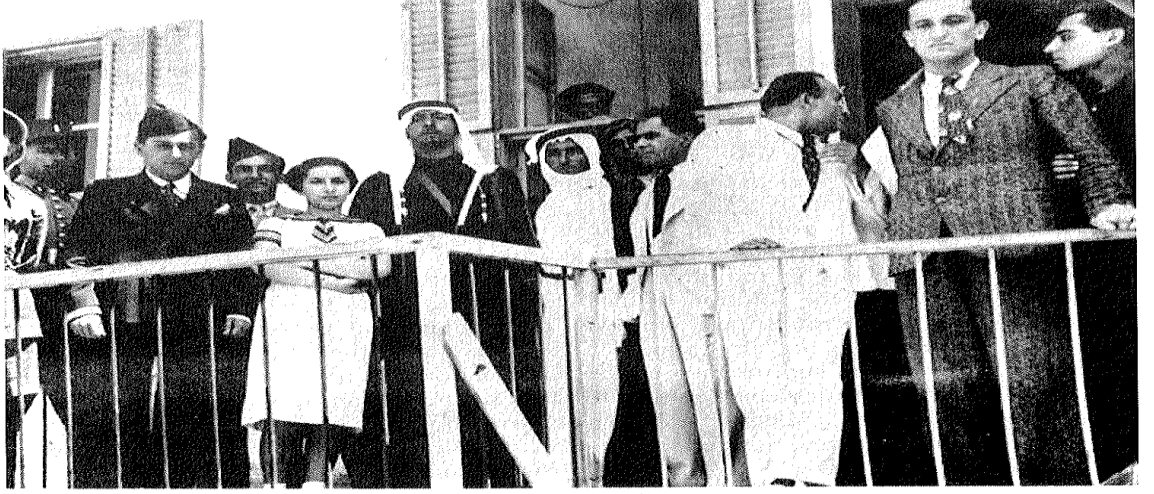
حكومة سنجق الاسكندرونه المستقل ثابت ان دوقور ميل افند
موسى منجاس افند
واسماراً بذلك اعطيت له هذه التذكرة
في مأمور النفوس
١٩

Le Sandjak Autonome d'Alexandrette certifie que _____ est originaire de ce Sandjak; en foi de quoi il lui a été délivré la présente carte d'identité.
le 19 _____
L'employé de l'Etat Civil
A. Boufzi

قبتها عشرة غرويز
تذکر في المدن المحلة والشارع

١) Designer dans les villes le quartier et la rue

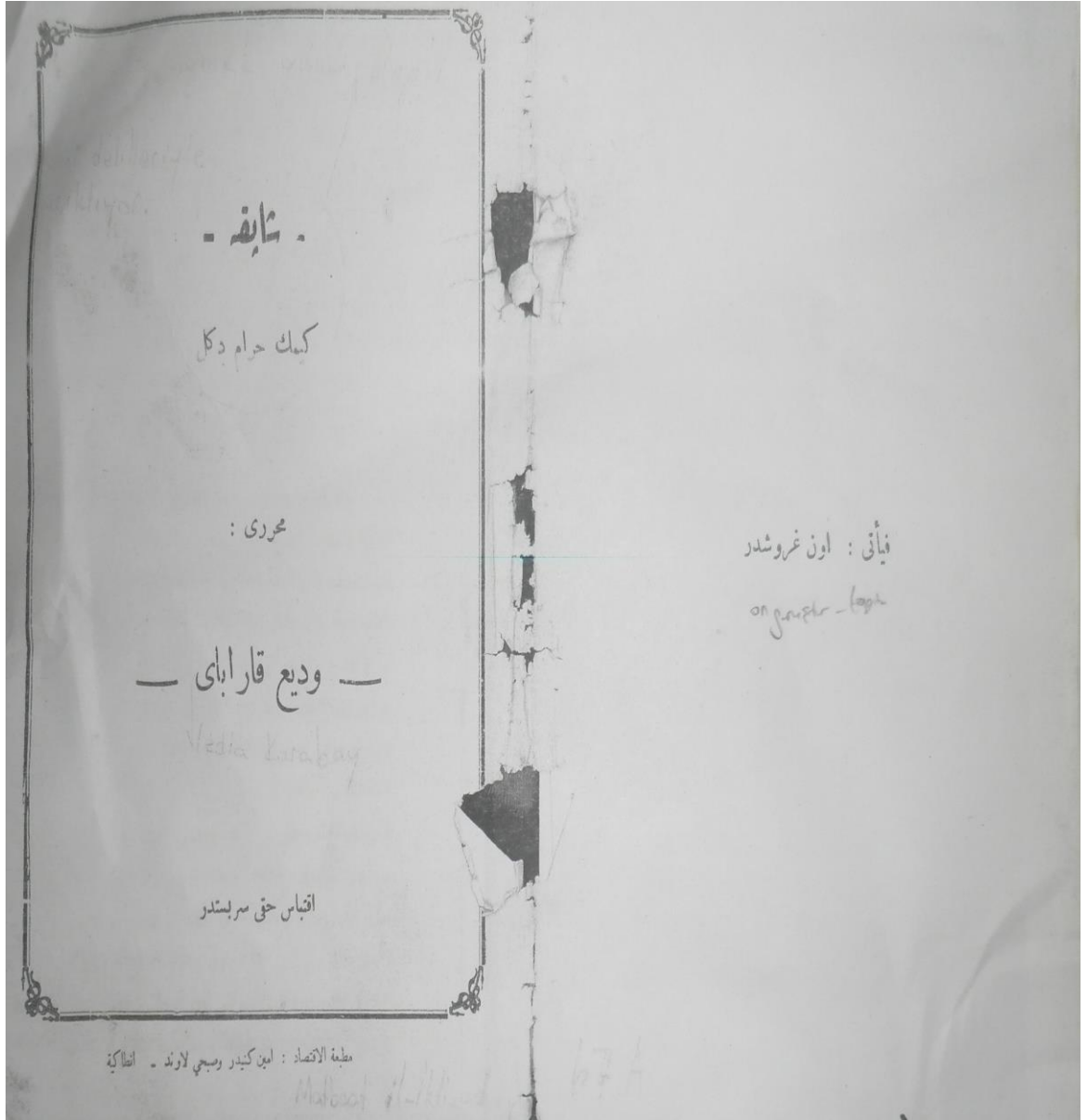
(Dr. Basil Huri'nin İskenderun Sancağı dönemi nüfus cüzdanı) Basile Khoury, L'éphémère Sandjak d'Alexandrette. Chronique d'une annexion annoncée, <http://ifpo.hypotheses.org/4348>

في «نادي الفنون الجميلة في انطاكية» الذي أسسته عميلة العمل القومي سنارا لنضالها السياسي . صورة
تجميع الرجل والمرأة ، اليدوي والحشري ، العسكري والمدني .. المعروف من اشخاصها (من اليسار)
زكي الارسوزي ، صبحي زخور ، غارديت نعيم . والى يسار شيوخ المبدو الثلاثة الدكتور ماتيوسيان ،
نديم ورد ، نخللة ورد ، ابراهيم فوزي

In the *Nādī al-ʿUrūba* (Club of Arabism)/Antakya 1937: al-Arsūzī (x), on the left behind him Şubhī Zakhūr. They are wearing *Sidāra Faişaliyya* (service caps). With them there is also a group of supporters, among them Odette Na'üm, on the right-hand side Matüsiyän, Nadīm Ward, Naḥla Ward, İbrāhīm Fauzī.

Arap Kulübü/ Antakya 1937: Arsuzi, sol arkasındaki Suphi Zakhur. Sidara giymişlerdir. Onları destekleyen gruplar arasında Odette Na'üm, sağ elinin tarafındaki Matusyan, Nedim Verd, Nahla Verd, İbrahim Fauzi vardır.

Şapka Giymek Haram Değil Risalesi Kapağı, 1938. (Muharriri Vedii Karabay)

EK-36

**Maarif MfettiŖ Pierri Bazantay (Soldan dördüncü) ile Maarif Vekili Dr. Mithat Kuseyri
(Soldan beŖinci) (SemiramiŖ Kuseyri aile arŖivi)**

1956-4

A	17/11/34
D	65
F	4-4

T . C . /
Halep Konsoloslugu
5/12/1834

S U R E T

Antakyada çıkan "Yenigün" gazetesinin Türklük lehinde yapmış olduğu çalışmalardan bir nümune :

1933-1934 ders yılı için sancak ilk türk mekteplerinde okutulmak üzere sancak maarif dairesinin emrile Antakyada -- " Çığır kitap evi "adlı kütüphane tarafından bazı kiraat kitapları getirilmişti.

Bu kitaplar her zaman yapıldı,ı gibi olmayıp her nasılsa kontrol edilmeden Antakyanın " Küprü ilk mektebi " talebesine dağıtılmıştı. Fakat aradan bir kaç gün geçince bu kitaplardaki gazi hazretlerinin fotoğrafı nazarı dikkati celbetmiş olacak ki tekrar toplatılmış ve bu resimler yırtılarak talebeye iade olunmuştu. Kitap ve yırtılan 32.ci sahife ilişik olarak taksim kılınmıştır. Lef - I

Bu hadiseden ilk defa ~~gizli~~ Antakyada çıkan Yenigün gaztesi haberdar olmuş vederhal 696 sayılı nushasında bir baş makale yazılmış "Lef-2" ve vakanın sebebi Maarif idaresinden sorulmuştur.

Böyle şeyin yapıldığını istemeyen Fransızlar resimlerin yırtılmasına kendileri emir verdikleri halde Maarif idaresi vasıtasıyla bir tezkip yaptırıldılar. Lef-3. Yenigün bu tezkibe cevap vermekle beraber uzun bir baş makale ile vaziyeti bütün açıklığı ile meydana koydu. "Lef-4."

./.

Atatürk Fotoğraflarının Kitaptan Yırılmasına Dair Belge

A	1166
D	65
F	6-5

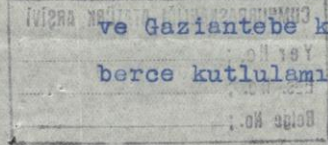
-2-

(Çığır kitap evi) sahibi Şukrî Mustafa bey mes'eleyi âcizlerine anlattı. Kitapçılık yapmak için ufak bir sermaye ile işe girişen ve Antakya muhitine Maarif ışığı dağıtan bu hamiyetli genç sancak maarif idaresinden bir Maarif Mufettişi gelerek resimleri yırttığını söyledi, ki gazetenin yazdığını teyit ediyordu.

Vakıa Fransızların, sancakta Türk kültürünü söndürmek nasıl çalıştıklarını göstermektedir. Bu yazı 1259/190 sayılı ve 5/12/934 tarihli raporumuza ek olarak takdim kılınmıştır.

Sancakta Türklük harsının derecesinin (lef.5) gösterir.

Cumhuriyetin bu seneki on birinci yıl dönümünde bir kabile Antakyalı gençler Fransızlardan gizli olarak Kilise ve Gaziantep'e kadar gitmişler ve orada bu yıl dönümü beraberce kutlunmuşlardır.

Fransızlar bu kiraat kitabı hakkında yaptıkları kusuru örtmek ve Antakyanın Türkiye kitaplarına ihtiyaçları olmadığını göstermek için sancak Maarif Mufettişi Fransız (Bazantay)in kâtibi (Ata Derviş)e kitaplar yazdırmışlardır.

Hoybun cemiyeti kâtibi umumisi ve Antakya sultanisi muallimlerinden Memduh Selim ve yine o lise hocalarından Çerkes firarisi Lâmi Jankete bu kabil kitaplar yazdırmışlardır. Bu sonraki yazıcıların kitapları Halep'te basılıyormuş.

DEVLET ARSIVLERI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARSIVI

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Hatay BÖLGESİ
MÜFETTİSLİĞİ
SAYI: 19

C. H. P. Genel Sekreterliği
43249 26 Şubat 1946
YAZILDI

13/2/1946
Antakya
3502

C.H.P.Genelsekreterliği Yüksek Katını

Hatayda 70,80 bin kadar tutan ve arapça konuşan aleviler arasında türk dilini yaymak için Hatayın Anavatana katılmasında beri geçen yedi yıl içinde lüzumlu kadar bir ilerleme göremediğimde, dolaylı üzülmüştüm. Ancak, son iki yılda ilk öğretim çalışmaları münasebeti ile yeni açılan okullarda alevi çocuklarının çokluğunu ve türkçe öğrenmek arzularını görmek bu özüntümü hafifletti. Bu okuların mühim bir kısmını bu defa bisat gezdim. Bu gidişle yirmi yıl içinde yeni nesil temamiyle türkçeyi öğrenecektir.

Genelsekreterliğe gönderilen bir miktar para ile Antakya ve Iskenderunda Halevleri vastası ile açılan türkçe okuma yazma kurslarını da dolaştım ve dolaşıyorum. Bunlar da çalışıyorlar. Fakat yirmi yıllık müddeti yarısını indirmek için okul dışı faaliyetlere geçmek ve alevi kız ve kadınına dahi türkçeyi daha çabuk öğretmek lazımdır. Bu hususta yüksek katınıza bir teklif yapacağım.

Hatayda, aleviler başlıca iki bölgede kesafet halindedirler: birisi, Antakya bağlı süveydiye bucacı, diğeri de Iskenderunun Arsuз bucağıdır.

Süveydiye ve civarında 23 bin alevi vardır. Burada kilometre karre başına 220 nüfus isabet eder. Bunlar kâmilen arapça konuşuyor. Bu bakımdan çalışma yığnağımızı önce burada yapmak lazımdır. Bu halk odasında müzik, Spor, gece dersleri gibi 3 ameliyenin birden harekete geçirilmesini lüzumlu görüyorum.

Hatayda çok çalışkan ve tuttuğunu koparıp, türkçe bir arkadaş olarak tanıdığım Doktor Vedi Bilginden süveydiye halk odası başkanlığını kabul etmesini rica ettim.

Bu arkadaş memlekete hizmet için bu müdavazi işi kabul etti. Muvafak olacağına çok güvenim vardır. Kendisinin bana yaptığı teklifi bağlı olarak sunuyorum. Bu planın tahakkuk etirilmesi için:

28

Süveydiye Halkodası Başkanı Vedi Bilgi'nin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Süveydiye 13/2/1946

Sayın Bay Rahmi Apak
Hatay C.H.P. Bölge Müfettişi

Süveydiye Bucağındaki Halkodası faaliyetlerini büyük recimimizin yüksek gayelerine uygun olarak genişletmek için bu odanın Başkanlığına atandığımı bildiren 9/2/91- gün ve 10/1656 sayılı buyruklarını saygıyla aldım.

Taşımakta olduğum sonsuz ferah hisleri ve eski bir Partici zihniyetle kabul ettiğim bu vazifede istenilen başarıya erişmek için aşağıda sırasile arz edeceğim noktaların tetkik buyrulmasını rica ederim.

Ana dili ve öz kültüründen mahrum kalmış ırkdaşlarımızla meskun bulunan Süveydiye Bucağının hususiyeti malumdur. Okulların sayısını arttırmakla yapılmakta bulunan milli eğitim hamleleriyle amaca varmağa ve bir an evvel dilimizi tamim etmeğe çalışırken çoğunluğun arap dil ile konuşmaları, mevcut okulların ihtiyacın ancak üçte birini karşılayacak miktarda olması, hiç okul görmemiş olan çocuklarla halk tabakası arasında lisanı tamim etmek çarelerini dahi araştırmakta mutlak bir zaruret görmekteyim. bunun için Halk Dershaneleri, Temsil, Müsiki, Müsamere Halkı ilgilendiren Konfranslar, ve idman şekilleri Pedagogik ve sosyal gösterilerin, lisanın yayılması ve benimsenmesi bakımından önemli olacağına ve düzenli bir Programla bu konular üzerinde çalışıldığı takdirde çok iyi neticeler alınacağına inancım vardır.

Ancak bu işleri organize etmeğe mahsus olan Parti binasının müvakkat icar edilmiş ve teşkilata gayri müsait bir evden ibaret olması ve odacının yirmi liradan ibaret olan maaşının altı aydanberi verilmiş bulunması hedef edindiğimiz işlerin aksamasına amil olacağından Odacının senelik tahsisatının teminine ve maaşı merkezden verilmek üzere bir müsiki öğretmenin tayin buyrulmasına, bunlar yapıldıktan sonra lüzümlü araçlar ilgili öğretmenler tarafından hazırlanarak istek listesi halinde sunulmak üzere şimdilik ilişik listede yazılı ihtiyaçların merkezce teminini yüksek tensiplerine arz ederim.

Süveydiye Bucağı
Halk Odası Başkanı
D. V. Bilgin

D. V. Bilgin

EK-40

Bina sahibi	<i>Hasanı mahalle</i>		No.	Mevcut Plânlar
Kira			1.	Vaziyet plânı Mikyas
Binanın cinsi (kâgır, yarım kâgır, ahşap)	<i>Kazgir</i>		2.	Zemin kat » » <i>vardır</i>
Binanın kıymeti	<i>16000 Lira</i>		3.	Bodrum » » <i>vardır</i>
Yapılma tarihi	<i>1939</i>		4.	1 inci » » <i>vardır</i>
Tadil olduğu tarih ve bedeli			5.	2 inci » » <i>vardır</i>
Kalorifer tesisatı	<i>vardır</i>		6.	Makta » »
Elektrik »	<i>vardır</i>		7.	Cebheler »
Sihhi »	<i>vardır</i>		8.	
Sahne »	<i>vardır</i>		9.	
Bahçe durumu	<i>Bahçe tarafında parmaklıkla çevrili</i>	10.		
Arsa ölçüsü m. ²	<i>5706 m²</i>	11.		
		12.		
		13.		
		14.		
		15.		
		16.		
		17.		
		18.		
		19.		
		20.		
		21.		

Binanın bulunduğu şehir veya köy : *İzmit*

Esas Caphe

Proje sahibi

İnşa bedeli

İkmal tarihi

Ne gibi tahsisatla yapıldığı

1939'da yapılan Halkevi Binası (Günümüzde İl Sağlık Müdürlüğü Olarak Kullanılmakta)

EK-41

Halkevi Temsil Kolu: Kibarlık Budalası rolünde hizmetçi kadın olan Semiramis Kuseyri.

C. H. P.

I/II/944.

Halkevi Reisliği

Antakya

145

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreterliği

8 Nisan 1944

17920

Eki:

C. H.P.Genel sekreterliği
yüksek katına

A N K A R A

23/10/944 tarih ve 5/2568 sayılı matbu
byurukları karşılığıdır:

Evimiz; bölgemizin özel durumunu, halkın
yarıdan fazla bir kısmının Arapça konuşmakta
bulduklarını göz önüne alarak çoğu şehrin
yalnız Arapça konuşan semtlerinde olmak üzere
Antakyanın bir çok mahallelerinde Türkçe öğ-
retme ve Türkçe okuyup yazma kursları açmaya
karar vermiş ve bu karar iki aydan fazla bir
zamandanberi tatbik mevkiine konulmaya baş-
lanmıştır.

Keyfiyet en derin saygılarımla yüksek
katınıza arz olunur.

Halkevi reisi
A.Fevzi Atahan

185

Halkevi Reisi A. Fevzi Atahan'ın CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor.

Antakya Halkevi

Başkanlık

Sayı: 2774

Antakya:17/6/940

C. H. P. Genel Sekreterliği	
41056	21 Haziran 1940
Eki	

C.H.P.GenelSekreterliği Yüksek Katına

Fişe İşlendi

Bağlısı:1

A N K A R A

Hatayın içtimaî bünyesi itibarile son dünya hadisatı karşısında muhtelif tesirler altında kalacağı ihtimali Halkevince daima göz önünde tutularak Halk arasında ceryanlar dikkatle takip edilmekte idi. Bilhassa arapça görüşen vatandaşlarımızın muhtelif merkezlerden yapılan tahrikimiz radyo neşriyatından müteessir olduğu göze çarpmakta idi. Halk arasında ötedenberi menfi kanatlar peşinde koşmakla tanınan ve her devirde muhalif ruh taşıyan ve halli an sirtından tufeylî bir surette geçinmeyi itiyad edinen bir takım mahdud şahısların radyo neşriyatına kendi düşüncelerine uydurarak halk arasında yaymak yolunda saptıkları da gözden kaçmıyordu.

Cumhuriyet devrine kadar geçen asırlarca maarif nimetinden mahrum aklımsız ve muhakkak Türk olan millî benliğini bir takım dinî ve mezhebî akidelerin tesiri altında gayip etmiş olan Alevi vatandaşlarımız arasında fesatcuyane tahrikât ve telkinat, Hükümetinde gözünden kaçmamış bulunuyordu. Halkevi Vilâyetin bu husustaki mesaisinin mazide olduğu gibi menfi propogandaların mücadelesine devam etmiş bulunuyordu. Son emirler üzerine bu husustaki faaliyetimizi arttırmış bulunuyoruz. Bir taraftan Halkevinde Tenvir işiyle meşgul bulunurken diğer taraftan da bilhassa menfi propogandaların tevsih edildiği mintakalardaki köylere gidilerek halkla yakından devamlı temaslara başlanmış Partimizin direktifleri dairesinde Vatanımızın bu günkü cihan hadiseleri karşısındaki durumu ve gizli kuvvetlerin faaliyeti ve bunlarla mücadele esasları üzerinde münasip bir şekilde tenvir edilmeğe başlanmıştır:

Halkevi köycülük kolu :Halkevi köycülük kolu 5/6/940 tarihinde Süveydiye mintakasına giderek buradaki Alavi vatandaşlar arasında tetkiklerine ve menfi propogandaları önleyici tedbirlerini almaya başlamış, Nahiye merkezini olan Levşiyede bilhassa halkı fena kanaatlara sevk edici tahrikât mevcut olduğunu gör-

16

C. H. P.
ANTAKYA HALKEVİ
Rönesans

26 / 10 / 944

C. H. P. Genel Sekreterliği
17570
1. Teslim 1944
Eki:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P.Genel Sekreterliği Yüksek Katına

A N K A R A

5
1645

I-16/IX/944 tarih ve 5/70125 sayılı buyruklarile evimizin çıkarmakta olduğu (Hatay) dergisi hakkında gösterilen yüksek alâka ve himayeden dolayı sonsuz minnet ve şükranlarımızın kabulünü diler ve emirleri üzere diğer kardeş Halkevlerine dergi gönderilmeğe bağlandığını arz ederim.

HATAY mecmuasında bundan sonra bölgemizin kültürel ve sosyal durumunu ilgilendiren konulara daha fazla yer verileceğini ve çevremizin kalkınma faaliyetinde üzerimize düşen şerefli ödevi başarmak hususunda daha ziyade gayret sarfedileceğini ve bu münasebetle de şehrimizin özel durumu hakkındaki müşahedelerimin izahını maruzatıma ilâve eylemek isterim.

II-İmparatorluk rejiminin ihmal ve lâkayddiden ibaret idaresinden sonra 19 yıl da emperyalist bir devletin işgali altında kalmak felâketine maruz bulunan Hatay'ın sosyal ve siyasal durumunun tesbiti oldukça alâkale ve fakat o nisbette de müşkül bir vakıdır.

Akdeniz kıyılarını takip suretile güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru hareket halinde bulunan askerî veya sivil teşekküllerin üzerinden geçmek mecburiyetinde buldukları Hatay Köprüsü;bu temasların temin ettiği bir tesirle ırkların ve mezheplerin kolleksiyonu denilebilecek bir duruma gelmiştir.

Bu ihtilâf manzarası bilhassa Osmanlı Devletinin kontrol zafı yüzünden bütün bütün artmış ve idarenin esas mezhebi Sünnîlik olmasına rağmen,Alevîlik te bu bölgede sür'atle intişar ve inkişaf etmiştir.

İlk zamanlardan itibaren müteakabil bir geçimsizlik mevzuu olarak yaşayan Sünnîlik-Alevîlik meselesi,esas tesirini Cihan savaşının sonlarına doğru bütün çıplaklığı ile meydana çıkmış,Fransızların işgalinde ise bu konu,işgal kuvvetlerinin elinde müstemlekecilik idaresi için en müessir bir vasıta olarak kullanılmıştır.

İşgal kuvvetleri bu mezhep ihtilâflarından daha esaslı surette faydalanabilmek gayesiyle bu olaya bir millet ihtilâfı şeklini vermekten de çekinmemişler, Alevîlere kendilerinin,Haçlı orduları bakiyesi olduklarını,bundan maada Avrupalı ırka mensup olduklarını,dolayısıyla da Türklerle hiç bir ırkî karabetleri mevcut olmadığı telkinlerini yaymışlardır.Bundan başka aynı idare tarafından-Avrupalı ırka mensubiyetleri fikrini takviye maksadile-alavîlere geniş hürriyetler ve hudutsuz salâhiyetler de bahşedilmiş,kültür,ticaret,iktisat sahalarında Türklerin

31

Hatay Dergisi ile ilgili belge.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

elinden bütün vasıta ve imkânlar alınmıştır.

Mandater idarenin Türk harsını tamamen imha gayesiyle takip ettiği programın başına her derecedeki okullara Fransız muallim ve müfettişleri getirmek işini de koymuş olduğunu ve yine her derecedeki tedris müesseselerinde temel ders olarak Fransızca'yı aldıklarını zikretmek de lâzımdır.

Nüfusu 150 000 e baliğ olan Antakya'nın yarısına yakın arap ve alevî olduğuna ve bunlar da yukarıda arz edilen şekilde siyasi telkinlerle zehirlenmiş bulduklarına göre bu çevredeki halkın temsil meselesindeki zorluklar yüksek katinızca da takdir buyrulur kanaatindeyim.

Bundan başka aslen Türk olmakla ve bu gün için en yüksek ve en mes'ul mevkileri ihraz etmekle bersaber almış oldukları feodaliter terbiyenin tesirile derebeylikten vazgeçemeyen kimselerin de mevcudiyeti; karşımızdaki cephenin esas mukavemet noktalarının nelerden ibaret bulunduğunu tesbit bakımından izah edilemeye değer buluyorum.

III-Partiden yapılan ve yekünü 7000 lirayı aşmayan bir yardımdan maada esaslı gelir mabalelerinden mahrum bulunan Halkevimizin dokuz kolunun da tam rand-manlı bir faaliyet imkânına kavuşabilmesi için hiç olmazsa 20 bin liralık bir bütçeye malik bulunması lâzımdır.

En büyük huzur ve saadeti, yurdun kalkınmasında ve ilerlemesinde bulan ve bu gaye için de Halkevlerinin en müsbet rolü oynayacağına inanmış olan bir Türk çocuğunu tatmin etmekten çok uzak sayılan bu günkü faaliyet sistemimizi de-ğiştirebilmemiz için yukarıda arz ettiğimiz meblağın temininin muhakkak surette müessir olacağına kani bulunmaktayım.

Partiden yapılan yardımın 5000 lirası, evimizin memur ve müstahdemlerinin maaş ve ücretlerine tekabül ettiğine göre mütebaki 2000 lira ile gösterilebilecek faaliyetin ne kadar dar bir çerçeveye inhisar edeceği ken'iliğinden aklısla-bilir.

Halkın büyük bir kısmı el'an arapça konuşmakta ve Arap-Fransız kültürü-nün tesiri altında bulunmaktadır. Bu büyük kitleyi Türk kültürüne intibak ettirmek Halkevimizin en başta gelen ve en kutsal bir vazifesidir.

Bu ödevi başarabilmemiz hususunda maddî ve manevî müzaharetiniz en şiddetle muhtaç bulunduğumuzu arz ve bu yardımın esirgenmeyeceği ümidimizi bütün samimiyetimizle izhar eder, en derin saygılarımla ellerinizden öperim.

Halkevi Reisi
A. Fevzi Atahan

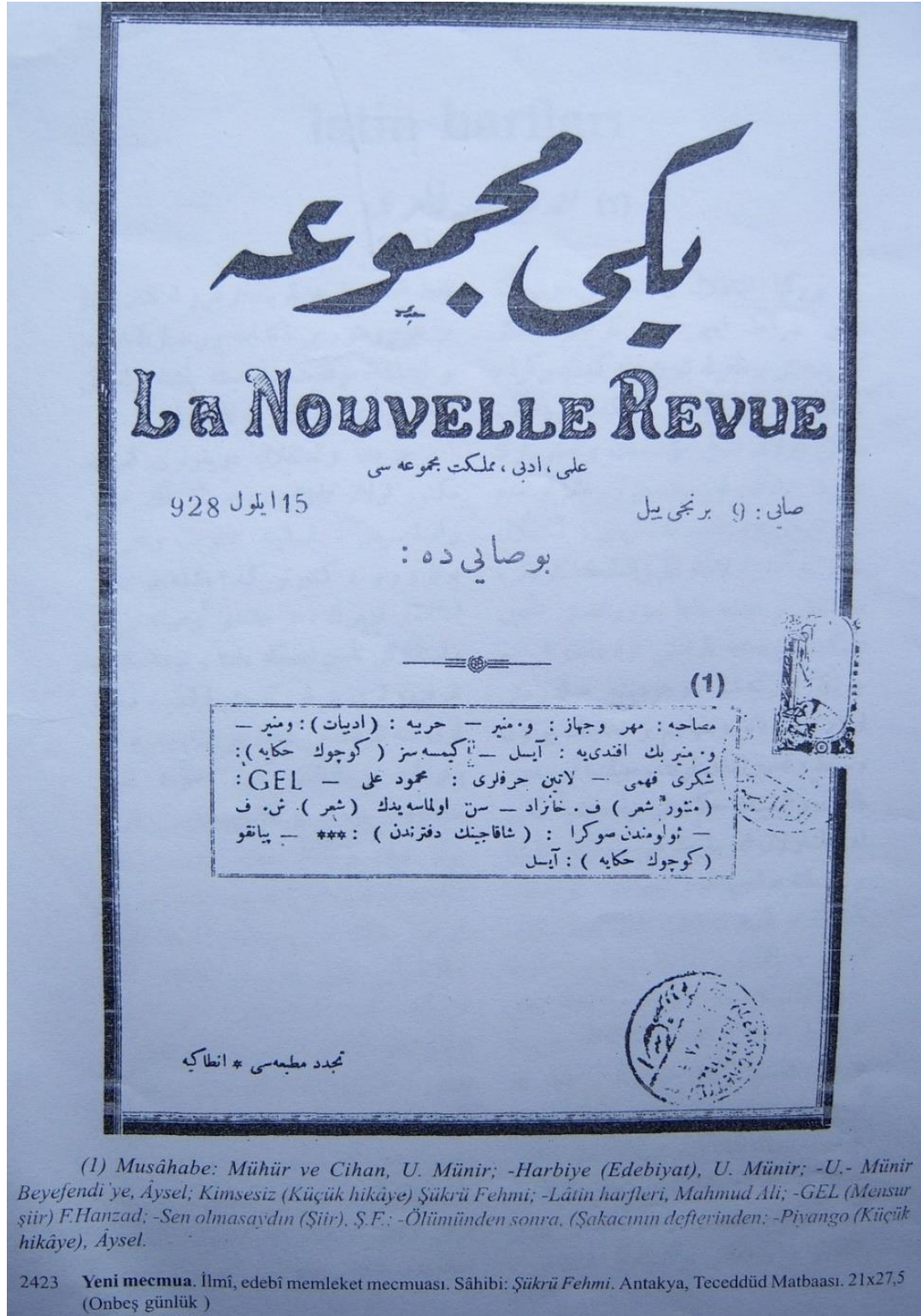
[Handwritten signature]

[Handwritten notes and signatures]
1 - XI 77
Yayımlar S.
6. XI. 1944

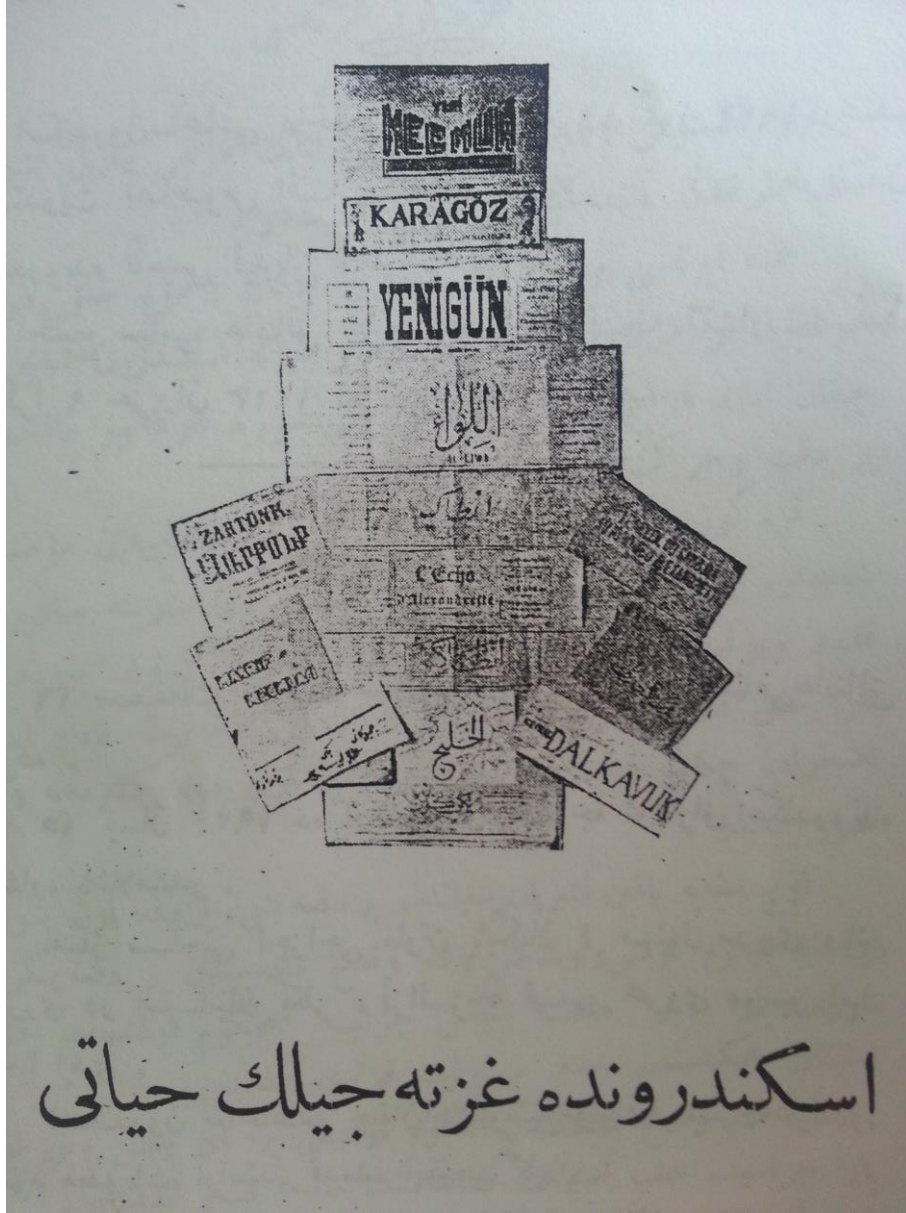
noy: 16493

Sancak'ta çıkan ilk gazete: Altınöz

EK-46/c

İskenderun'da Gazetecilik Hayatı.

سایه و رنگ در تشریح : توری مع

مدير ارل : ربيس خالد

تلفون آردوسي : حلب ، وحدت غزه شمالي

نصفه عالمه خصوصي مکتور بارون ماعداسي

غزه نامه کو کوندر بلبلدر

۲۳ مایس ۱۹۲۸

چهارشنبه

بریني سه - نومبرو ۲

اردو خانیس : حلیده حبر الجندیه سیداحمد

نومبري : ۲ غروس

پوست غوطوس : نومبرو ۴۱۹

آبوه و اعلان تشریفي غزه شمالي درونجی

محفصه بلبلدر

VAHDETTE

Proprietaire : ROUY GUINDJ

میرا شمیه و بازار کوندری تشر ابراهیم سیاسی و اوبی غزه

زراعت خبری

چیتیلره یاردم

«التیس» و «قیقین اوجال» : چیتیلره یوزده دوقوز فاش اینسه ویرتیک اوزره توش باقیشمن ایکلی یوز بیسک انکلی لیراسی استقراس اوتونامی حقتسه لاذقه عیلس تیلیس طرفیندن اخیراً بر قرار اتخاد ایدیلین. چیکوم عاذه بر مبلک سوری باقتمه یوزده اوج فاش ابله مودوع بولونین اشکار اوجک اچتی بر مؤسسدن استقراس پایتلیس و چیتیلره اوج ملی فاش تحمیل ایدیلین شایان استرایدر . حکومت ، هر مستعدر اولوب کیدن بر طاق مبارکی آراشتارن زراعت باقسانک سرماهیستی آراشتارن اولورسه حقتک احتیاجاتی فصلیه تابعین ایدیلین اولور.

حورالده اعشار ویرکینسک تیزیل

« ف العرب » و «غزمدره اولودیزیم» نظراً ، موسسک فسانلی یوزدن بیس مزروعا و چارواقلی ضرر و زیانلیندن بر ویرکی آقاسی ایچون حورالده طرفیندن بر قاج مضطه تعلیم ایدیلین . حکومتمه چیتیلرک و مراجعتی نظر دفعه الاق کینتک تهنیه وفق الهامی بی تعین ایتیر ایدی . موی ابله ، لوا متصرف و زراعت مأموری ابله برلکده یازلق و قینتق مزروعا کوزدن کیمیش ، مرکز ایچون اعشار ویر کینسک یوزده االی و دیگر بعضی کوراک کینسک یوزده اوتوز تیزیل ایدیلیم حقتده متصل بر رابور . تعلیم اتمن در . محصولانک اکثری عادی سولور کوره دورتمدر نینسده اولدیندن تیزیلانک یوزده یمنیش اولمانسه جابیلشقدور . تیزیلانک ساد حورالده حصر ایدیلیرک هر درلو آقاه معروض قان اولان شایان سوری ایچون ده . حکومتک ایجاب ایدن تسهیلاتی یانامی ویچاره چیتیلریمیز عور اولمقن نور تاراماسی ایجاب ایدر .

بر فاجه

عقیدن ایدیمیز بر خیزده کیزلده او جوار کورالریک برده بر آن . کارلنسدن بر آدم مقول اولوق بولمقشدن . بایلیان تحقیقات نیجهسده بو زوالی آدامک اوج کون اوج کجه آج قانان جوجوقلرین بر آره تبه تدارک اتمک اوزره کجه لیمه کور تارلا کوریک و تارلا کجسک اکتلر بر

ملکیت خبری

اصیاف دزدی

شو سراده حکومت مرکیزه ملک انک بولوک مشغله لری ، تصدیق ایلدی اولدیندی و شعات ادارتمک کاهمه عاذه مقرالانک بو ای تپانده آرتق تصدیق مماله لریک ختام بولاجی آکلایلیور .

ایشدن آل چکدیر یان

عدله وزارت طرفیند حاب مقشلسکه وارد اولان امره بنا عجل سماع قضای صالح حاکمی صلاح الدین انقی اقدینک آل ایشدن چکدیر یان در .

باب تحریرات کاتلیکی

باب قضای تحریرات کاتلیکده شفق الطحان اقدینک عینی (سوریه الجدید) غزه می یاز پیور .

مأموریت الفاسی

جولنک سنده باش کاتلیک و طرفه می لنو ایشلدر .

موسیو دراک

رزی باش مدیری موسیو دراک دور وقتیش ایچون گوردده ای و اسکندرون جنتریه کینسده . باش مدیرک بوتیشنده او طرفه درکی رزی مأموریتی حقتده واقع اولان شکایتی باقالت تدقیق ایدیلیمک ایشلدر . فی الحقیقه ارجینده اسمی شمع ایدیلک تصریح ایشک اینسه ، دیگر بعضی رزی مأموریتک اداره ملک قوز و صلاحیتیندن استفاده ایدورک بر جوق بولور لقلده بولوندر لری و بیستون کندی و طیفه لری خارچنده ایشلره اوغراک رف خلقی آراشده بر خان واسطه می اولدقلر تی یاتیندن دور پیور . بو کی خصوصاً ملک دتلی طانیدیمیز موسیو دراک جابیلریک فعالیت و اجرا آتک نیجه ، انتظار ایدیلوروز .

بر سهک بیزین صرفیاتی

کومروک مقش عومیلکجه تیر ایدیلین لکی بر ایستاسیتقه نظراً ۱۹۲۷ سنه می طرفنده سوریه و لئانده صرف ایدیلین بر میلیون کبری بیل تکنه بیزینک یوزده آلتینس دزدی لئانده ، اوتوز ایکسی سوریه دردی علوی منطقه سده مصرف اولوقشدور .

الهیات فاکولته می

شامدهسه درسه باشلانجهنده آجیلیمی مقسدر اولان الهیات فاکولته سمنک پروگرام لریق ایقی اوزره بر نومیسون تشکیل ایدلدر .

خسته خاه انشاسی

حمصد رخسته خاه یانلیق ارزوه بجه مدیرین بودجه سه اون ایکی یک آتورن

زراعت مجلسی

ملکیت زراعت متقی ایشاری قوشوق اولوزده تیر منقظدن چای تیریلان مرخصلردن مستکرت بر زراعت مجلسک شامیده مولانده یق ایشلر پیور . بو مجلسه حلیلده زراعت اولداسی ریسک بسک ریاستده بر هت کندی . هوز مسداکره موضوعی آکلایلیدیمیز بو مجلسه ، کیدن هتسک هتسک حقونق باشاروب باشارابه جتی بیله . نیکه برابر بوله بر اجناسی دوشون و ترتیب ایدین هر کی ابله اوق ، وطنی سون ، ایشلر لریق دوشونمن حقیق بر وظنیور عد ایدور . چونکه سولک زمانت زده سیاست ایشلر لریق ، قوشون احتیاج لریق ابله او قدار صارسلیق و وفالقی که اک اهمیتلی ایشلر لریق ، اک آچی دودیز یزی بیله اوتور کی اولوق بیله ، سولیه که حاجت بولیم ، بیگانه ایشلر و کوجز زراعت اولدیم ، مستند و بخارن تصدیر کیدیلدی

حاله اک آز اهمیت ویردیگور مسئله بیله بو کی دور اولور چوه وقتک تارالار تیر جان بیزین طوبر اقلریز بوش دورور کئی ، بیچکنز آکسی بیله خارچدن کتیر پیور . طبیی بوکا بیکرجه آتورن سایوروز ، بافته امشلی استحصالاتیر اولدایمی ایچون دیشزدن طرفیندن ایزدیورق خارجه اقدیندیمز بو مل ، ثروت ، حقتق که بر کورک و دوتون توک کجکدر ، بو بر تهلکدر . سوریه ملک استقلالدن ، قانون اساسیلدن بیله ، مستندده فاضله نظر دفعه آتیلدیر .

دردت ش سنده ، حص و حص ایدن ایشلر لریق کینسده کیشه یوب شالی سوریه ملک جان درنده اوچی قایلان سونه استلاسی ، طرفیندن ایشلایان چکر کالاسی بیسکلیک بلی قهری . بو سه آریجه دام ایدین محمود سراق ، صوفیقلر ، سوریه حایه جیاقلر یوزدن تهنیق مزرور .

ایستلاسی

ایستلاسی ایشلر لریق خسارات ، چیتیلرک و سراسی اولان طوز ، بیس آکدی ، قسقی دوزده سوز آجیده اوله سولیه .

ملکیتک بو یوزدودینه

ملکیتک بو یوزدودینه ، بو خالی ملکسه جار . بو دیکر ویا بولاندار . زمان تکلیک چیتیلرک بو کونکی آچی وضیق نیجه ایدی ، نتیجه بو کون شده حق ایدیلین قوی تحرائ ایشلادی ، سرماهی صاجیلری بیسک بو ایشلر لریق ، دو کونولکی

دورده سوز آجیده اوله سولیه

ملکیتک بو یوزدودینه ، بو خالی ملکسه جار . بو دیکر ویا بولاندار . زمان تکلیک چیتیلرک بو کونکی آچی وضیق نیجه ایدی ، نتیجه بو کون شده حق ایدیلین قوی تحرائ ایشلادی ، سرماهی صاجیلری بیسک بو ایشلر لریق ، دو کونولکی

دورده سوز آجیده اوله سولیه

ملکیتک بو یوزدودینه ، بو خالی ملکسه جار . بو دیکر ویا بولاندار . زمان تکلیک چیتیلرک بو کونکی آچی وضیق نیجه ایدی ، نتیجه بو کون شده حق ایدیلین قوی تحرائ ایشلادی ، سرماهی صاجیلری بیسک بو ایشلر لریق ، دو کونولکی

EK-48

Hatay Mücadelesi Yanlısı Basın	Yayın Dili	Çıkış Tarihi	Kapanış Tarihi	Hatay Mücadelesi Karşıtı Basın	Yayın Dili	Çıkış Tarihi	Kapanış Tarihi
Altınözü	Osmanlı Türkçesi	Mayıs-Haziran 1920	1927	Elhaliç	Arapça	14 Temmuz 1922	9 Haziran 1923
Yenigün	Osmanlı Türkçesi-Latin alfabesi Arapça-Fransızca	15 Mayıs 1928/	1946	Doğruyol	Osmanlı Türkçesi	1922	1935 İskenderun
Vahdet	Osmanlı Türkçesi-Latin alfabesi Arapça	18 Mayıs 1928	Mayıs 1938	Zertung	Ermenice	15 Nisan 1924	1925
Karagöz	Türkçe	1 Ağustos 1933	Haziran 1939	Echo D'Alexandratte	Fransızca	1925	1938
El Yevmil Cedid	Arapça	Kasım 1937	1939	Ceridet-i Antakya	Arapça-Fransızca	15 Mart 1927	1927
Hatay	Türkçe	18 Mayıs 1938	1939	Antakya Gazetesi	Arapça-Osmanlı Türkçesi	1928	?
Atayolu	Türkçe-Fransızca	8 Mayıs 1938	-	El Liva	Arapça-Osmanlı Türkçesi	1934	1938
Kemalist Hatay	Türkçe	1 Ağustos 1938	1938	El Uruba	Arapça	30 Ekim 1937	1938
Ahd-ı Cedit	Arapça	30 Ocak 1938	1939				

1921-1939 tarihlerinde Hatay'da çıkan gazeteler.¹⁹³⁵

¹⁹³⁵ Enbayı Cedid, Dalkavuk ve Yeni lise adlı gazetelerle ilgili kesin bir bilgi bulunamadığından tabloya eklenmemiştir. Tablo elde edilen verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.

EK-49 SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARI LİSTESİ

- EK-49.1** Rasim GALİ (Sancak Dönemi Hatay Halkevi Azalarından Edip Gali'nin Oğlu), Görüşme Tarihi, 20.11.2012.....508
- EK-49. 2** Bereket YURT, Görüşme Tarihi, 23.06.2011.....509
- EK-49.3** Pol-Jaklin KAYUKA (Hıristiyan Cemaat'in Önde Gelen Ailelerinden), Görüşme Tarihi, 25.09.2012.....511
- EK-49.4** Semiramis KUSEYRİ (İskenderun Sancakğı Maarif Müdürü Mithat Kuseyri'nin Kızı), Görüşme Tarihi, 16.08.2012.....513
- EK-49.5** Reşit KUSEYRİ (İskenderun Sancağı Maarif Müdürü Mithat Kuseyri'nin Oğlu),Görüşme Tarihi, 08.08.2012.....516
- EK-49.6** Eliza SAHİLLİOĞLU (Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun Kızı), Görüşme Tarihi, 15.12.2012.....518
- EK-49.7** Zeki ÖZKAYA (Eski Parlamenter, Ziraat Mühendisi), Görüşme Tarihi, 0.07.2011.....519

EK-49.1 Rasim GALİ (Sancak Dönemi Hatay Halkevi Azalarından Edip Gali'nin Oğlu), Görüşme Tarihi, 20.11.2012

1924 Antakya doğumluyum. İlk mektebi Affan Erkek okulunda okudum. Bu bir Müslüman mektebiydi. Okul müdürü Şeyh Salih Ganem idi. Eğitim dili Arapça ve Fransızca idi. Fransızca öğrenirken bize ceza belgesi olarak hatırladığım “Simyal” denilen bir belge verilirdi. Teneffüslerde Fransızca konuşmamızı sağlamak ve teşvik etmek için bu belge verilirdi. Bir parça kayıt gibiydi. Eğer yanlışlıkla Fransızca yerine Arapça ya da Türkçe konuşursak hemen simyal elimize uzatılırdı. Sobelenirdik yani bundan kurtulmak için bütün gün Fransızca konuşmalıydık. Ben Fransızca'yı hiç bir zaman sevedim ancak oldukça iyi öğrendim. Bu ceza yöntemi son derece sıkıcı ve zorlayıcı idi ancak herkes ilk mektebi bitirmeye yakın oldukça iyi derece Fransızca okuyup yazabiliyordu. Çünkü Fransızca ders sayımız çoktu. Babam Sancak dönemi ilk mektep öğretmeni idi ve görevini Harbiye’de bir okulda yapmaktaydı. Ben ilk mektebi 1935 yılında bitirdim. Orta mektepte ve lisede Antakya lisesindeydim. Okulda Arapça ve Türkçe bilenler vardı. Orta bir, iki ve üçüncü sınıflar Arapça eğitim dili uyguluyordu ancak çok sayıda Fransızca dersler vardı. Ancak kısa zamanda Tüm dersler Fransızcaya dönüştürüldü. Orat üç sınıftayken okul müdürümüz Mösyö Bazantay idi. Biz Bozanti derdik. Mösyö Gomber, Mösyö Muvati vardı. Türk hocalarımızdan Dr. Mithat Kuseyri Maarif Müfettişi idi. Benim dönem arkadaşlarım Sadık Gali, Şekip Cerep, Abdulhay Abdulhayoğlu. Sancak doktorları babam Edip Gali'nin yakın arkadaşlarıydı. Dr. Alber Beyluni, Dr.Basil Huri, Dr.Mithat Kuseyri bilinen doktorlardı.

Hatay devleti döneminde eğitim dili çoğunlukla Türkçeye dönüştü ancak seçmeli Arapça dersleri de Arapça eğitim veren okullar da vardı. Ben dokuz, on ve onbirinci sınıflardayken arkadaşlarım Şekip Cerep ve Abdulhay Abdulhayoğlu genelde Türkçenin yanı sıra daha çok Arapça konuşuyorlardı ve ben dolayısı ile Türkçeye hakim olmak ve daha iyi konuşabilmek için Türkçe konuşan arkadaşlar

seçerdim. Zira bir posta Müdürü'nün çocuğu ile yakın arkadaşlık kurmuştum. Bu arkadaşlık Türkçeye kısa sürede adapte olmamı sağladı.

Son sınıfta Bakalorya imtihanına giriyorduk. Ben toplam iki yıllık Türkçe öğrenimim ile son derece iyi seviyede Türkçe okuyor ve yazıyordum. Sınavı izlemek için bir Müdür gelmiş ve beni dinlemişti. Türkçemin yeterli ve diksiyonumun mükemmel olduğunu söylemişti. Okulda Suriye'den gelen memur çocukları da vardı. Ayrıca Hristiyan ve Ermeni cemaatten komşu çocukları da okulumda eğitim görmekteydiler. Ancak Fransız yoktu.

Ben seçimi plebisit olarak hatırlıyorum. Bakın bu belge babamın seçim kâğıdıdır. Seçimde oyunu Büyükcami'de kullanacağı belirtilmiş. Bu oy kartını sağlamış. 1938 seçimlerinde biz ve ailemiz Türkiye'yi destekledik ve oyumuzu ondan yana kullandık. Zira babam seçim dönemi Hatay mücadelesinde Türkiye lehine yapılan çalışmalara bizzat iştirak etmiştir. Hatta yaşadıkları bir olay basına aynen yansıtılmıştır ki bu gazeteyi hala saklarız.¹⁹³⁶ Babam ve arkadaşları; Cemil Alya, Mehmet Derviş Türkiye lehine yapılan çalışmaları yürütmek üzere Tavla köyüne gitmiş orada Şeyh İbrahim Mikail Zubari onu karşılamış. Ancak bazı muhalif sopalı ve silahlı kişilerin saldırılarına uğramışlar. Şeyh Zubari onları bir odaya kapatıp saklamasına rağmen bu kişiler tarafından darba uğramışlar bununla ilgili fotoğraf işte bendedir. Bu haber Yeniğün gazetesinin Arapça 2 Mayıs 1938 tarihli ve 109-1897 sayılı nüshasında yer almaktadır. Gazete bendedir. Ayrıca babam Halkevi azası olarak fiili olarak görev yapmıştır. Babamın Halkevinin fiili aza olduğu ile ilgili azalık belgesi de aile arşivimizde bulunmaktadır. En çok Yeni Gün gazetesi okunurdu. Ancak diğer gazeteleri ben hatırlamıyorum. Ayrıca okuma yazma oranı da hatırı sayılır oranda düşüktü.

EK-49. 2 Bereket YURT, Görüşme Tarihi, 23.06.2011

1930 Antakya doğumluyum. Esas 1929 yılında doğmuşum ancak nüfus kaydına 1930 tarihi geçmiş. Savaş yılları Hatay'da etkisini çok ağır bir şekilde göstermişti. İnönü döneminde çıkarılan bu kanun esnafı kasıp kavurmuştu. Ben o zamanlar manavlık yapıyordum. Benden iki portakal alan kişi fiyatı çok diyerek, beni MKK'ya aykırı hareket ettiğim için şikâyette bulunmuştu. Dr. Alber Beyluni, Dr. Basil Huri Antakya'nın meşhur doktorlarından. Amik bataklarından kaynaklı sıtma hastalığı yaygın olup, bu yüzden insanlar ölüyordu. Antakya'da fazla Türk doktoru yoktu. 1938 yılı itibariyle Türk doktorları gelmeye başladı. CHP tarafından gönderilen doktorlar halktan oy istiyorlardı. Hatta ben bir ara rahatsızlandığımda kinin ilaçını almak için doktor beni halkevine göndermişti.

Yeniğün'ü Selim Çelenk çıkarırdı. Ve Selim Çelenk'in pek gazete ile alakası yok gibiydi ama sahibiydi. Selim Çelenk'e göre Şükrü Balcı daha aktifti ve yazılar yazardı. Kemal Karaömeroğlu bunların yazı işleri müdürü idi. Selim Bey ve Şükrü Balcı aydın, münevver insanlardı. Elemanları gazeteyi çıkarıyordu. Zeki Arsuzi'nin desteklediği Arapça basım yapan gazeteler vardı bunları iyi hatırlarım. Eski Çarşı karakolu onun çevresinde yazıhaneleri vardı, bunlar teşkilatlı çalışırdı. Benim Selim amcam vardı bir gün o gazeteleri karıştırırken bir kep gördüm. Bunlara aitti, kendisi

¹⁹³⁶ *Yeniğün Gazetesi*, 02.05.1938, S. 109-1897

de kullanırdı ancak zamanı geldiğinde kullanırdı. 1938 öncesi bunlar. Keplerin içinde onların bir sembolleri vardı. Kepler siyah, kaşmir gibi kaban kumaşından yapılmıştı. Özel amblemleri vardı. Bu kepi sadece bu derneğe kayıtlı üyeler kullanırdı. Başka bir kostümleri yoktu sadece bu özel kepi giyer dolaşırlardı meydanda. Bunlara *Usbeciler* denilirdi. Suriye etkisi altında propaganda yaparlardı. Sonra Zahir Kavas vardı bunlardan Suriye'ye gitti. Sonra Emin Mavi de Suriye'ye gitti. Ama önce Bağdat'a geçmişti ve daha sonra da Bağdat'ta vefat etti.

Antakya'da gazeteci Remzi Siliöz benim yakın komşumdu. Bir gazetesi vardı, fakat hatırlamıyorum. Kurtulan Yurt olabilir. Ahmet Sırrı Hocaoglu buraların münevverlerindendi. Gazetelere yazılar yazardı. Avukat idi ve benim yakın komşumdu. Vedi Münir Karabay o zamanın adamları idi, bunlar fikir sahibi irfan sahibi idiler. Gazetelere hep yazılar yazarlardı. Bu isimler Hatay mücadelesinin önderlerinden idi. Antakya'da mitingler de yapılırdı. Benim Türk öğretmenlerimden Latif Günal çok iyi hitap ederdi. Şükrü Balcı da mitinglere katılır ya da kendisi düzenlerdi. Bir meydana çıktığında her zaman kendisini dinletirdi. Mesela Belediye önünde mitinglerde sunum yapardı. Ulu cami önünde hitabet değil daha çok olaylar olurdu. Türk İnkılâplarının ve bağımsızlığın sözcülüğünü yaparlardı. Halkı Halkevlerine ve Halk Partisi'ne çağırırlardı. Gençlere buralarda Türk kültürü öğretilir, Türkçe dersler verilir, bağımsızlık duyguları güçlendirilirdi. Antakya'da bu miting yapılan meydanlar ve caddeler 1935 yılı sonrası yapılır. Belediye binasının arkası eskiden hep mezarlık idi. Şimdiki PTT'nin yeri de öyle mezarlık idi ve ben bu hallerini hatırlarım.

Şükrü Balcı ve arkadaşları bölgede direnişi güçlendirmek için her zaman çalışmışlardır, gençleri eğitmiş ve bilgilendirmişlerdir. Bunlar ayrıca Tayfur Sökmen'e de Antakya ve havalisinin durumunu aktararak bilgi alışverişini sağlamışlardır. Hatay mücadelesinin önemli bir kadrosu idiler.

Yerel gazeteler arasında en çok okunan esasında benimde iyi hatırladığım Atayol ve Yenigün gazeteleri idi. Mizah gazetesi olarak *Aydede*'yi hatırlıyorum ama galiba bu Türkiye'den gelirdi. Tarık Mümtaz ve Kavas Mümtaz gazetecilikle uğraşanlardan idi. Bunlar burada bir tür Subaylık yaptı ama sonra yine Suriye'ye geçtiler. Ayrıca Memduh Alkaya da önemli bir isimdi. Lisede tüm işlemler Arapça olarak görülmekteydi. Bizi Fransızca konuşmaya özendiriyorlardı. Suriye'den gelen kareli defterlere Fransızca kelimeleri özenle yazardık. Teneffüs aralarında hocalarımız bizi Fransızca konuşmamız yönünde teşvik ederlerdi. Çünkü hocalarımız yabancı dil konuşularak öğrenilir derlerdi.

Gazeteciler hep parasızlık yaşar eskileri satar yeni baskı çıkarırlardı. 1939'da Hacivat gazetesini bilirim. El Uruba bunlardan daha evvel yani Türkiye'ye katılımından önce çıkan bir Arapça gazeteydi. İskenderun'da El Liva çıkardı. Fransızların ise bütün yayınları Paris menşeli idi. Fransa'dan getirilirdi hatta bizim bazı ders kitaplarımız da Fransa'dan getiriliyordu. Ben Fransızca okudum ve okulum bu günkü Fevzi Çakmak okuluydu. Bizim orada Fransızca derslerimiz ve Fransız hocalarımız vardı. Aslında dili çabuk öğrendik. Benim ablalarımın biri 90 yaşandı 23 doğumlu Fransızca'yı iyi birdi, okur ve yazardı. Aslında hocalarımız bize her ne pahasına olursa olsun kareli defterde o zaman da bu defterleri dışarıdan getirtirlerdi,

kullandırılırdı. Hocalar disiplinliydi. Ders aralarında her zaman Fransızca konuşulmasını isterlerdi.

EK-49.3 Pol-Jaklin KAYUKA (Hıristiyan Cemaat'in Önde Gelen Ailelerinden), Görüşme Tarihi, 25.09.2012

14 Aralık 1925 Antakya doğumluyum. Nüfusta ise 1927 tarihi yazılmış. Bu benim vaftis tarihimdir. Biz bunu önemseriz. Vaftis tarihi doğum tarihidir. 1930'lu yıllarda etrafta çok okuryazar yoktu. Kahvelerde okuma bilen biri ortaya geçer ve yüksek sesle gazeteden haberleri okurdu. Özellikle Affan kahvesi bunda önemli adres olarak bilinirdi. Para yoktu herkes gazete alamazdı, kahvelerde ya da sokak köşelerinde birileri okur diğerleri dinlerdi. Zaten okuma yazma bilen de çok azdı. İlk zamanlarda Antakya'da pek gazete yoktu, Yeni Mecmua vardı ama ben daha çok Yenigün gazetesini hatırlıyorum. Çok okunan gazetelerdi ve belli bir okuyanı vardı. Gazeteler daha çok dışarıdan gelirdi, Suriye ve daha sonra ise Türkiye'den hatırı sayılır kişiler tarafından getirilirdi. Suriye'den Ahbar-ıl Yevm getirilirdi.

Varlık Vergisi İnönü zamanında İkinci Dünya Harbinden kaynaklanan bütçe açığını finanse etmek için çıkarılmış gayrimüslimlere yönelik vergidir. Her ne kadar bütün kesimleri kapsadığı söylene de en fazla yükü gayrimüslimler çekmişti. Biz Antakya'nın en zengin ailelerindendik. Kavaslı Köyü'ndeki tüm topraklar bizimdi. Biz Varlık Vergisi borcumuzu ödemek için bahçelerimizin çoğunu sattık. Tabii başka sebepler de vardı. Bazı gayrimüslimler bu sebeple Antakya'dan ayrılmıştı. Ancak taşınmaz malı olanlar mecburen kalmışlardı. Mağdur olduk o dönemler. Atatürk dünya çapında bir lider olsaydı bütün bunlar yaşanmazdı. "Demokrat Parti Türkiye genelinde olduğu gibi Hatay'da da kazanmıştı. Bu durum doğaldı. Çünkü insanlar İnönü'nün vergi politikasından sıkılmış, yeni partinin diğer şehirlerdeki hizmetini görmüştü. Demokrat Parti ABD'den gelen yardımlarla Hatay'ın yollarını yapmış, köylere elektrik, su gitmiş, köylülere traktör verilmişti. En önemlisi Hidro-Elektrik santralini yapmışlardı. Bu durum bizlerde büyük bir heyecan yaratmıştı. Aynı zamanda oy karşılığı DP'ye oy verenlere toprak verilmişti. Abdullah Cilli'de CHP'den istifa ederek DP'ye geçmişti. Cilli, Samandağ'ın en tanınmış ailelerinden olup toprak ağasıydı. Onunda topraklara yönelik yatırımı olduğu için DP vaatleriyle CHP'ye geçtiğini düşünüyorum. Çünkü DP Hataylılara çok şey vaat etmişti. Fransız manda döneminde nüfus sayımları düzenli olarak yapılmazdı. Fransızlar seçim zamanı ve önceki dönemler olsun, Türk nüfusunu az göstermek için uğraş vermişti. Oysa Ankara Hükümeti Alevileri "Eti Türkü" olarak nüfusa kaydetmek istemişti. Bu sebeple Alevilerin çoğu Türk nüfusuna yazılarak, Türk nüfus oranı diğer mezheplere göre daha çok artış göstermişti. Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası artık düzenli olarak nüfus sayımları yapılmıştı. Türk askerinin Hatay'a girmesi ve iltihakın yaklaşması üzerine Ermeniler öldürüleceklerinden korkmuşlardı. Bu sebeple çoğu Ermeniler, Alevilerin evlerinde saklanmışlardı. Fransızlar Samandağ'dan Belen'e kadar olan yerlerdeki Ermenileri kamyonlarla alıp, Suriye, Beyrut ve Lübnan'a yerleştirmişlerdi. Ermenilerden kalan birçok mala el konuldu ve onların yaşadıkları yere çeşitli yerlerden gelen Türk aileleri yerleştirildi. Özellikle Kırıkhan bölgesine Karadeniz'den gelen insanlar yerleştirilmişti. Bu aileler hala Hatay'da yaşamlarını sürdürmüşlerdi. İskenderun bir körfezdirdi. Sancak diye bir şey yoktu aslında daha sonraki yıllarda bu isim ortaya çıktı. Fransızlar Sanjak dedi Suriye ise Sancak mıntika anlamına gelen daha sonra "liva İskenderun" olarak isim verdi. El Liva, El

Cezire, El Uruba, El Kabes gazetelerini hatırlıyorum. Bunlar Arapça idi. Türkçe ise Yenigün ve Atayolu, Hatay gazeteleri idi. El Yevm-ül Cedid burada çıkardı. Yenigün'ün Arapçası idi. Bu daha erken tarihliydi. Selim Çelenk, Şükrü Balcı önemliydi. Bunlar gazetecilerdi. Selim Çelenk sadece gazetenin sahibiydi, Şükrü Balcı daha etkindi, daha çok yazıları vardı. Rasim Yurtman Halk Partisindendi, Halk Partiliydi. Rasim Yurtman'ın abisi Ahmet Yurtman ta Antap'e kadar ulaşır liderlik yaptı, muazzam bir insandı, çok çalıştı. Hatay bağımsızlığı için ekip kurmuşlardı, hepimizle konuşurlardı ve muazzam bir istekle mücadele ettiler, önderlerdi.

Sosyal yaşamda Cilliler ve Galiler çok muhterem idiler. Sahilliler, Tüleyliler ailesi de öyle. Türkiye'ye ilhak sonrası gerçi bu isimler çoğunlukla değişti, Türkçeleşti. İlhak öncesi en çok bu mıntıkada Affan okulunda okunurdu. Köprü mektebinde okunurdu. Köprü mektebi bu günkü Antakya Lisesinin yerindeydi. Ben de Fransızca okudum. Ama eşim Jaklin Fransızca'yı çok daha iyi bilir. İlkokulu Affan ilkokulunda, ünlü Şeyh Salih orada müdür idi, burada okudum. Bu okulda Arapça öğrendim. Esasında kilisemizde de okul vardı ama ben burada okumadım.

1939 öncesi Fransızca ikinci derece dil idi. Türkçe sadece Türk dili eğitimi veren yerlerde vardı. Müzenin yerinde Osmanlı döneminden gelen Mektep-i Rüşdiye vardı. Bu lisede kız ve erkek öğrenciler karışık okurdu. Hatay mücadelesinde Hasan Cabbara, Arsuzi muhalif liderlerdi. Suriye'de önemsenirlerdi. Suriye'den Antakya'ya gelir halkla konuşurlardı. Bunlar çete gibi teşkilatlıydı.

Antakya Lisesi'ne el attılar aslında pek çok okula müdahale ettiler. Antakya Lisesinde Mösyö Bazantay, Mösyö Muvati, Mösyö Gomber, Madam Pompudur vardı. Onlara profesör derlerdi. Lise müdürü Mithat Kuseyri idi. Bazantay Maarif Müdürü idi. Bu lisede Fransız eğitimi ve kültürünü yerleştirmeye çalıştılar. Esasında bizim kitaplarımız Türkiye'den getiriliyordu ama Fransa yine de Türkçe eğitime müsamaha göstermedi. Her grubun bir okulu vardı. Hıristiyanların, Müslümanların, Ermenilerin dışında yabancıların da okulu vardı.

Ben baroda çalıştım ve orada Türkçeyi çok iyi öğrendim. Arapçam da iyi idi. Bizim zamanımızda herkes Paris'ten diploma alırdı, gençler hep Fransa'ya gönderilirdi. Hem Müslüman hem Hıristiyan, Ermeni ailelerden de çocuklarını okul için Fransa'ya gönderenler vardı. Mehmet Cerep mesela, muazzam bir insandı. Abim Pier'dir ona Mösyö Pier derlerdi. Biz Antakya'da Hıristiyan cemaatinin önemli bir ailesiyiz. Babam çok varlıklıydı ancak biz bu varlığı koruyamadık. İnsanlar mesela tedavi için Suriye'ye giderlerdi. Ya da pasaportu varsa Türkiye'ye. Hastane bir tane vardı, yetersizdi. Salgın hastalıklar çoktu. Tifo'dan ölen çoktu. Hayatımız zorlu ve sıkıntılıydı.

Ben ilkokul mezunuyum ama o dönem bir ara Şam'da da okudum. Ablam, dayım oradaydı, Halep'te de yakınlarım vardı. Okumaya gittim ama babam geri gelmemi istedi ve okulu yarım bırakmak zorunda kaldım. Fakat Antakya'ya döndükten sonra Baro'da çalışarak dil öğrendim. Hatta yerli Arapça'yı Fasih Arapça'ya çevirerek tercümanlık da yapıyor, para kazanıyordum. Nuri Aydın Konuralp'in adını hep duyardım. Süreyya Halef'i tanırım. Halef ailesi de büyük idi, Vahit Halef ise en önde gelenlerinden idi. Kendisi, Bakanlık da yapmıştır. Çoğu Fransa'da bazı yüksekokullarda ve genelde Sorbon'da okumuşlardır. İbrahim ve Ahmet Tuhani'de Sorbon'da okumuştur.

EK-49.4 Semiramis KUSEYRİ (İskenderun Sancakğı Maarif Müdürü Mithat Kuseyri'nin Kızı), Görüşme Tarihi, 16.08.2012

1930 Antakya doğumluyum. Mihrinisa Hanım ve Annem hep birlikteydiler. Mihrinisa Hanım İstanbul'dan Antakya'ya buradaki Türk genç kızlarına lisan öğretmeye gelmişti. Antakya'nın ileri gelen hanımları ile beraber birlikte bu işleri yürütmüştür. Antakya'da bir kız okulu açar. Genç kızlara dersler verirler. Aralarında annemlerin yanı sıra Seyfettinlerin kızı ve teyzesi de vardı. Bu Bayan Gassan Seyfettinin anneleridir ve annemin yakın arkadaşıdır. Annem ve bu bayanlar Fransız okulunda okumuşlardır. 1928'lerde Sörler annem ve arkadaşlarının da gittiği bu okulda kendi kültürlerini yaymak amacı ile Fransız dili ve kültürü ile ilgili eğitimler vermişler. Lisan öğretirken nakış da öğretirler. Sarma işler, röşiryeler gibi. Sörler batı eğitimi vermişler ki o yıllarda yani 1928 ve 30'larda pek çok Anadolu kentinde bu türden bir eğitim yoktu, kısmen İstanbul'da vardı ancak. Bu aslında buradaki hanımlar için de bu yönü ile bir şans olmuş. Değişik yemekler, pastalar öğrenmişler, müzik dersleri, piyano, keman dersleri vermişler, beraber çaylara davetlere gitmişler kendi aralarında. Bir nevi Avrupalı yaşam kültürü idi bu verilen yeni yaşam dersi. Mesela ben de bilirim *panispana krem* adlı pastayı annem okulda Sörlerden öğrenmişti. Ve bana da öğretmişti. Aslında hanımlar bu kültür ile cemiyet hayatına girmeye başlamışlar. Hanımlara Türkçeyi yeni harflerle öğretmek için İnas mektebini açan Mihrinisa hanımın Antakya hanımları için bir şans olduğunu söyleyebilirim. Gerçi başka hanım hocalar da vardı. Mesela Meziyet teyze vardı Mihrinisa Hanımın yanı sıra. Havva Hoca vardı ama Mihrinisa Hanım okul müdürü idi. Bu bir Türk okuluydu hocaları da sadece Türklerdi. Fransızların ayrı bir yatılı Sörler Okulu vardı ki bu okula ben de gittim.

Sörler okulu İstanbul'daki Notre Dam dö Sion gibiydi. Oradaki hocalara Mer denilirdi. İlkokulu ben Dam dö Sion'da okudum. Önce ben dört, beş yaşında yuvaya gittim, Madam Vuyu adında bir Fransız hoca vardı. Sanki bir mizah hocası idi okula kız erkek beraber gittik hatta ben Reşit kardeşimle orada beraber okudum. Sonra Sörlerin okuluna beş yaşında girdim, altı, yedi ve sekiz yaşına kadar üç sene burada okudum. Bu okulda birinci sınıf karma idi ondan sonraki sınıflar sadece kızdı. Erkekler için şimdiki Gazipaşa okulunun yerinde "Frerler" okulu vardı. Frer erkek kardeş demektir, Sör ise kız kardeş demektir. Babam Fransızca'yı küçük yaşta öğrenmemizin daha kolay ve doğru olacağını düşündüğü için Fransız okullarda okumamızı sağlamış. Beşinci sınıfa girmiştim esasında ancak beni dördüncü sınıfa kabul ettiler. Yaş haddi vardı ben sınıftaki arkadaşlarımdan küçüktüm. Ben Fransız okulunda okuduğum için beş yaşında okumaya başlamıştım, Türk okullarında ise eğitim yaşı yedi idi. Dolayısı ile bir yıl kaybım olacaktı. Ben Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki sonrası İstanbul'da Dam dö Sion'a başladım. Ben Antakya'da ilhaka kadar Fransız okullarında okudum.

Sörler okuluna herkes gidebiliyordu, Müslüman, Yahudi, Hıristiyan ya da başka herkes. Ama eğitim yaygın değildi herkes çocuğunu okula göndermiyordu. Aslında benim zamanımda burada kız lisesi kapandı çünkü biz 13 kişi mezun olmuştuk. Örneğim temsillerde müsamere yapardık ancak rol için adam bulamazdık.

Kız lisesi ayrı idi Antakya Lisesi ayrı idi sonra ikisi birleşti ve muhtelit oldu, bizden sonra. Sörler'de hocalarım başları kapalı ve başlarına beyaz bordürlü bir

başlık takar ve asla saçlarını göremezdik. Onların başında da müdire olarak bir *Mer* vardı. Beş sınıf idi ancak ben orada üçüncü sınıfa kadar okudum.

Fransızlar belki bölgeye çeşitli katkılar ve yenilikler getirdiler ancak kültürel baskı ve etki yaratmayı amaçlamışlardı. Bu çok samimi bir destek değildi. Örneğin Müzemizin değerli eserlerini götürmüşler. Antakya'mızın tarihi mozaik ve eserlerini Paris'te gördüm ve hayretler içinde kaldığımı hatırlıyorum.

Sörler okulunda rahibeler ders veriyordu. Okuma ve yazmayı Fransızca öğrendim dolayısı ile Osmanlıca öğrenmedim sonra da zaten harf inkılâbı gündeme geldi ve zaten İlhak sonrası yeni alfabeyi öğrendik. Fransızca okul kitaplarımız Fransa'dan getiriliyordu. Bu rahibeler esasında Dünya'nın her yerinde zaten okullar açmışlar. Aslında bu rahibeler de İngiliz misyonerler gibi kendilerini Fransızca'yı öğretmeye adanmışlardı. Bunlar da bir nevi Fransız misyonerlerdi. Sör denmesinin nedeni hiç evlenmemiş olmaları ve kendilerini İsa'ya adanmışlardı. Dualarını öğrenmek merakla izlemek isterdik asla izim vermezlerdi. Okul Saray caddesinde bir ara sokakta idi. Üst kısmında gece kaldıkları yatakhaneleri vardı. Gece orada yatar gündüzleri aşağı iner bize dersler verirlerdi. Bize Arapça okuturlardı. Türkçe hiç yoktu sadece Fransızca ve Arapça dili öğretiliyordu. Sörlerin arasında Ermeniler de vardı Türkçe ve Arapça konuşurlardı. Bu Sörlerin hepsi Fransız değildi. Lübnan'lı ve Suriye'li Arap Hıristiyan hocalar da vardı. Bunlar örneğin Arapça derlerine girerlerdi. Hepsi Fransız değildi ancak hepsi Rahibe, hepsi Hıristiyan idi.

Babam Mithat Kuseyri Türk okullarının Maarif Reisi idi Pier Bazantay ise Fransız Ho-Komiserliğin Maarif Müfettişi idi. Bazantay teftişçi, Fransızların kontrolörü gibiydi. Babam buranın Araplaşmaması için uğraşmıştır. Eski harfler ile eğitim kalsa idi böyle bir tehlike oluşabilirdi. Yeni harflerin kabulü ile Türkiye'de ilk çıkan kitapları ve yeni alfabeyi Antakya'ya getiriyor. Bazantay itiraz ediyor. Babam uyumlu bir insandı, asabi sert çıkışlar yapmazdı. Çocuklara Atatürk'ün resimlerini kesip evlerine asmalarını yakalarına koymalarını istiyor ki bu arada delegeyi ikna edebilsin ve bu kitaplar okutulabilsin. Köprü Mektebi bir Türk okuluydu. Burada Türkçe eğitim verilirdi. Babam Lise'de nasılsa Türkçe öğrenecekler diye düşünerek Fransız okullarında okuttu. Biz ailece daha çok Türkiye'den gelen gazeteleri okuduk. Yerel gazeteleri pek okumuyorduk belki çok inandırıcı bulmuyorduk. Yerel Gazeteler bizde daha çok İlhaktan sonra okunmaya başlandı. Ama Tasvir-i Efkâr okunurdu evimizde. Fakat Yenigünü bilirim. Sancak olaylarını günü günün haber yaparlardı. Sık sık kapatıldılar. Cumhuriyet, Ulus, Vatan gazeteleri iki gün ara ile ancak Antakya'ya gelir ve biz de merakla bekler ve okuduk. Muntazaman gelen bu gazeteler akşam oturmalarımızın en baş sohbeti olurdu. Babam ailenin büyüyü olduğu için amcalarım, halam bizde toplanırdı gazeteler okunur ve değerlendirilirdi, evlerimiz bir eğitim ortamı gibiydi.

Kıtlık memleket genelinde vardı, bize kimsesiz ya da fakir çocuklar getirilirdi. Babamlar da bu çocuklara hem bakar hem de onları okutur başka her tür masraflarını karşılardı. Bir arada yaşadık. Aile içinde Erkeklerle müşterek bir hayatın olmadığını iyi bilirim ben de öyle yaşadım. Bu durumun Ellilere kadar sürdüğünü söyleyebilirim. Kadınlar bir arada Erkekler de bir arada eğlenirdi. Kadınlar bir araya gelir aralarında musiki bilen biri de varsa mesela Ud Çalan biri birlikte meşk edilir zaman geçirilirdi. Akşam Kadın Erkekten yarım saat önce Erkek

de Kadından yarım saat sonra eve gelmeye dikkat ederlerdi. Erkekler genelde kulüplere katılır ya da şehrin önemli Ailesine mensup ileri gelenleri ile sohbet toplantılarına katılırlardı. Yani bir müşterek hayatı gerektirecek bir şey yoktu. Ancak sinemaya beraber gidilirdi fakat bazen de kadınlara mahsus özel saatler tercih edilirdi Kadınlardan tarafından. Manda döneminde özellikle Salı günleri özel Sinema matineleleri düzenlenirdi. Bu yıllarda Antakya'da kaçgöç de vardı. Yani Hanımlar peçeliydi 1939'a kadar hepimiz annelerimiz de öyleydi. Genelde İlhak'tan sonra ciddi bir değişim genel anlamda görülebiliyordu ancak öncesinde genelde eğilim o zaman için Osmanlı tarzı giyim kuşam idi. Baş açma, Fötr şapka giyme sonraki dönemlerde toplum genelinde görülmeye başlamıştır. 1936 ve 1937 yıllarında kadınların peçelerini açması ve giyimlerini değiştirmeleri için yazılar yazıldı, pek çok olayda oldu. Fakat İlhak'a kadar bu değişimler vardı diyemeyiz. O yıllar Halk Partisinin ileri gelenlerinin hanımları kıyafetlerinde modernliği yansıtmış ve başlarını açmışlardı. Erkeklerde şapka giyip giymemek büyük bir mesele idi. Bu konuda Cami önemde büyük kavgalar yapıldı. Biz yani Kuseyrilerin büyükleri Atatürk İnkılâplarını bu değişimleri hemen kabul edemedik, kadınlarının başlarının açılmasını, Mekkelerin ve medreselerin kapatılmasını, Şapka giyimini İslamiyet'in elden gidişini olarak algılandı. Bu değişim birden kabul edilemezdi de. Örneğin benim büyük amcam Nihat dede derdik. 41 yaşında en çok sevdiği oğlunu kaybetti. Nihat dedem şapka giyip dışarı çıkmamak için oğlunun cenazesine gidememişti. Dedemin başında sarığı ve kürk lata giyerdi yere kadar.

Evlerimizde haremlik ve selamlık bölümler vardı. Osmanlı evleri geleneğidir bu. Ortada kocaman bir avlu ayrı bir mekân sağlar, genişlik ve yazları serinlik verirdi. Bu evler birçok aileyi içinde barındırabilecek büyüklükteydi. Ancak Antakya'da daha çok bu gibi evlerde yardımcıları, hizmetkârlar ve bakımı yapılan ve korunan kimsesiz çocuklar birlikte yaşadığı için geniş tutulurdu. Bizler tarım işleri ile uğraşırdık bu işi yapan pek çok yardımcılarımız vardı. Eve sürekli gelen giden olurdu. Yabancı konuklar ağırlanırdı. CHP ve Halkevleri okul dışında en çok uğradığımız yerlerdendi. Halkevlerinin CHP'ye ait olduğunu bile bilmezdik. Oranın sahnesi çok büyüktür. Lise olarak piyeslerimizi hep orada yaptık. Kadınlar erkek kılığına girerdi. Ben Molyerin "Kibarlık Budalası", "Hastalık Hastasını" oynadım. Özellikle Kibarlık Budalasında hizmetçi rolünü oynamıştım. Halkevinde konferansları dinlemeye giderdik. Aynı zamanda çok zengin bir kütüphanesi vardı.

Harp yıllarıydı. Hatay'da büyük bir yoksulluğun olduğu dönemdi. Vergi herkesten çok gayrimüslimleri etkilemişti. Nitekim Dr. Alber Beyluni borcunu ödeyemediği için Aşkale'ye yol yapmak için sürülmüş, kısa bir zaman sonra tekrar gelmişti. Beyluni çok iyi ve memlekete hizmeti olmuş bir insandı. İnsanlar artık DP'nin Türkiye'de ve Hatay'da yaptığı yatırımları görmüşlerdi. İnönü'nün vergi politikaları haklıda bezdirmişti. Özellikle DP'nin ilk yıllarındaki özgürlükler, yeter söz milletindir propagandası, Marshall yardımları köylere elektrik ve su gitmesi DP'nin oylarını artırmıştı. 1953'lü yıllara kadar Amik Ovası'ndan verim alınmazken DP döneminde buradaki bataklıklar kurutulmuş, köylüye traktör verilmesiyle tarımsal verim burada artmıştı. Abdullah Cilli'de bir toprak ağasıdır. CHP'nin toprak reformuna karşı olduğu ve DP'nin atılımlarından etkilendiği için DP'ye girmişti. Samandağ'da bu vesileyle DP'ye olan oylarda artmıştı. İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Biz o zamanlar 8-9 yaşlarındaydık. Cemiyet 1928 yılında Türkiye'de faaliyete girse de Antakya'da 1940'lı yıllarında faaliyete girmişti. Nüzhet Bilgin,

Meziyet Siliöz cemiyetin önemli isimlerindendi. O dönemler kadınlar aktifti. Kadınlar askerlere yardım toplamıştı. Hatta kadınlar tarafından çorap atölyesi de kurulmuştur. Cemiyete bekâr ve işsizler alınmıştı. Cemiyet birkaç yıl faaliyetini sürdürmüş ve kapatılmıştı. Daha sonra 60'lı yıllarda ben ve arkadaşlarım cemiyeti tekrar canlandırdık.

EK-49.5 Reşit KUSEYRİ (İskenderun Sancağı Maarif Müdürü Mithat Kuseyri'nin Oğlu),Görüşme Tarihi, 08.08.2012

1931 Antakya doğumluyum. Ben İstanbul'da Kabataş Lisesinde okudum. Ve daha sonra Robert Kolejinde eğitime devam ettim. Ve on sene Amerika'da okudum. Babam Mithat Kuseyri'dir. Babam dönemin Maarif vekili idi ve daha sonra Milletvekili oldu. Babam 1930'ların Antakya ve civarındaki ilk doktorlarından idi. Paris'te ünlü bir hocanın yanında dâhiliye üzerine eğitim de alır. Bir ara Antakya Lisesinde dersler de verirdi. Daha sonra Sancak yıllarında Maarif Müdürü olur. Babam Pier Bazantay'dan hep bahsederdi. Zaman zaman aralarında tartışmaların da olduğunu söylerdi. Babam okullarda özellikle Antakya Lisesinde Türk dilinde eğitimin sürdürülebilmesi için uğraşır. Türkiye'den yeni alfabeyi ve bazı yeni alfabe ile yazılmış kitapları getirir. 1933 yıllarında Köprü Mektebi hadisesini bilirsiniz ancak yanlış anlatılmaktadır. Babam Atatürk'ün resminin olduğu alfabe kitaplarının Köprü Mektebinde okutulması için uğraşır ancak Ho-Komiserlik buna karşı çıkar. Kendisi de Atatürk'ün resmini kitabın bulunduğu sayfadan kestirerek o resimleri öğrencilerin göğsüne iğneletir. Öğrencilerin ellerine Türk bayrağını da vererek durumu çözmeye çalışır.

Biz Türkmen değiliz Türk'üz. Çünkü biz Antakya'nın en eski yerleşik ailelerindeniz. Türkmenler başka bölgelerden buraya göç edenlere deniz. Biz göçmedik biz yıllardır yerleşik idik. Antakya'nın yerleşik Aristokrat aileleri vardır, bizim gibi ama çok az. Ailelerimiz bizim eğitimimize önem verirdi. İyi bir eğitim alabilmek için başka yerlere gönderilmek zorunda kaldık. O yıllarda Antakya'da sadece bir tek Lise vardı ve Yüksekokul yoktu. Bizim aile topraklarımız Osmanlı Döneminden dağıtılmış yerleşik verimli topraklardı. Biz ailece tarım ile de uğraşırız. Çiftliğimizde tarım işleri ile hala uğraşırız. Amik ve civarının bir kısmı Bahadırlılara, Mursallar'a, Andarlar'a(tepedenli ailesi) ve bize kuseyriler'e verilir.

Cerrah Antunyan Bey ki daha çok Halep'te kalırdı, Alber Beyluni, Doktor Basil, Abdurrahman Bey buranın doktorları idi. 1925 yıllarında babam doktor idi. Babam ve Abdurrahman Bey Antakya ve civarının ilk Türk doktorlarıdır. Hastane tepeden bakıldığında *H* görünümündedir, Lise(Antakya Lisesi) ise *L* görünümünde yapılırdı. Fransızlar şehir bombardımana uğrarsa buralar fark edilsin ve bombalanmasın diye bu şekilde inşa edilmiştir.

Fransızlar buraya yerleşir yerleşmez o yıllarda pek çok Anadolu kentinde olmayan asfalt yollar yapar. Köprüler, caddeler açılır. Babam Milletvekili olduğunda Antakya için bir şeyler istediğinde yok denir sizin yolunuz asfaltınız var. Çok sayıda okul kurulur. Sosyal yaşam birden başka bir değişime uğrar. Esasında medeni ve gelişkin işler yapmıştır Fransızlar. Gerçek olan aslında toplum üzerinde etki kurmakta ve kontrol sağlamaktı. Belki kültürel değişim yaratarak öz kültürü de zayıflatmak idi. Örneğin kadınlar ve kız çocukları sanat öğreniyordu. Müzik, resim gibi dallarda Rahibe okullarında kurslar alıyorlardı. Piyano dersleri bazı dallarda spor dersleri

veriyorlardı. Ve bu dersler Fransız hocalar tarafından veriliyordu. Antakya'da ilk sinemalar parkta etrafı perdelerle çevrili mekânlarda gösterilirdi. Daha sonra sinemalar yapıldı. Sinemalar evlerle iç içe inşa edilmiştir. Dayım Gündüz sinemasını yaptıran kişidir. Beyrut'tan Lion Benju isminde bir uzman getirerek Gündüz sineması inşa edilir. Sinemanın maliyeti yaklaşık doksan bin altın tutmuştur. Spor işleri de vardı. Genç Spor kulübü vardı. Birçok müsabakalar yapılırdı. Genç Spor kulübünün Türk askeri ile yaptığı bir maçı hatırlarım.

Antakya'nın en eski camilerinden olan Şeyh Ali cami'yi dedem yaptırmıştır. Kendisine Şeyh Ali Antaki denilmiştir. Kuseyr bölgesi olarak bilinen yerler Altınözü'nde toplam 95 köyden ibarettir ve bu toprakları dedem idare etmiş. Babam Dr. Mithat Kuseyri o yıllarda Maarif Vekiliydi. Türkiye'nin hiçbir yerinde olmayan asfalt yollar Antakya'da yapılmıştı. Özellikle babam Antakya'nın baştan sona kadar asfaltlanması konusunda Fransızlara baskı yapmıştır.

Antakya'da Sancak yıllarında gazetecilerin çok da yetkin kişiler olmadığını düşünüyorum. Dolayısı ile yazdıkları yazıların güvenilirliği düşündürmelidir. Selim Çelenk çok yeterli değildi. Mehmet Burç bir ayakkabıcı kalfasıydı mesela gazetecilik eğitimini almamıştır.

Fransızlar ile yaşam çok değişti. Kız ve erkek okulları açarlar. Noterdam dö Sör Okulu vardı. Aslında bu kültürel değişim iyi düşünülecek bir durum. Şimdi insanların bir kısmı dışarıda okumayı tercih ediyordu. Özellikle Türkiye'deki okullarda iyi öğretmenler vardı. Zaten Antakya'da bir lise vardı. Ben lise'ye kadar Antakya'da okudum.

Babam Fransa'dan dönünce doktorluğun yanı sıra lise'de biyoloji öğretmenliği de yapmıştır. Babam 1928'de Türkiye'de harf inkılâbı başlayınca Antakya'nın da kültürlenmesini istemiştir. Babam Doktor Mithat okul yönetimi iler hep uğraşmış ve mücadele etmiştir. Yeterlikli öğrencilerin diplomalarını erkenden vererek Türkiye'ye eğitim görmek üzere gitmelerinin de önünü açmıştır ve bu durumu Ho-komiserlik de kabul ettirebilmiştir. Ve çok sayıda öğrenci yüksek eğitim görmek üzere Türkiye'ye gönderilmiştir. Babamın Maarif vekili oluşu Antakya için bir kazanım olmuştur. Türk edebiyatının önemli isimlerinden Yüzelliliklere görevler vermiş, lisede onlara dersler verdimiş. Refik Halit, Tarık Mümtaz gibi isimler lisede dersler vermiştir. Lise'de Maarif Müdürü Bazantay, Madam Vi vu gibi Fransız hocalar vardı.

Sıtma, malarya hastalığı Antakya'da en yaygın olan hastalıklardı. Amik bataklıklarından kaynaklanan Anofel sineği insanları mahvetmekteydi. Bu sıtma hastalığı yüzünden pek çok kişi ölmüştür. Hatta yazın bu sineklerden kurtulmak için yerlerini değiştiren aileler de olmuştu. Fransızlar bütçe yetersizliği yüzünden de Amik bataklarını kurutamamışlardı. Antakya'da o zamanlar 3 doktor vardı. Bunlar: Alber Beyluni, Basil Huri, Antunyandı. Antakya'nın ilk Türk doktorları babam Mithat Kuseyri ve Abdurrahman Beydi. Tabii ki Sancak nüfusuna göre bu doktorların sayısında yetersizdi. Babam Vedi Münir ve Cavit Yurtman'a lise diploması verdi. Bunlar daha sonra Antakya'ya gelerek doktorluk yapmaya başladılar.

Gündüz Sineması dayım Rasim Adalı tarafından yapılmıştı. Belediyenin düzenlediği mimari projeyi Fransız Leon Benju adında bir mimar kazanmıştı. Bu sinema 9.000 altına mal olmuştu. O zamanlar şehrin kültür hayatına canlılık katan bu sinemalara adlarını film şirketleri vermişti. Bu yüzden adları Empir, Roksi, Paris ve Royaldi. Sinemalardaki filimler genelde Fransızca ve Arapçaydı. 1938 yılında bu sinemalarda Türk İnkılâpları anlatılmaya başlanmıştı. Kahvehaneler genellikle köprübaşlarındaydı. Kahvehanelerde bir bölünmüşlük vardı. Her mezhep kentine yakın bulunduğu kahvehaneye gitmekteydi.

DP'yi kurma girişimleri ilk olarak İskenderun'da başlamıştı. Babam Dr. Mithat Kuseyri o zamanlar İskenderun Hastanesi Baştabibiydi. İnönü, babamıza Belediye Başkanlığı teklif etse de dedem Hacı Muhammet Adalı (Suriye Ziraat Vekili) babamın DP'ye girmesi için ısrar etmiştir. Daha sonra Koraltan bizim eve gelmiştir. Babamla konuşur sonrada amcam Suphi Bereketle konuşmuştur. Ancak babam DP'nin Antakya İl Temsilcisi olmuştur. İskenderun'da da Abdullah Mursaloğlu İl Temsilcisi olmuştu. Bu bağlamda elde edilen veriler doğrultusunda partinin sadece İskenderun'da teşkilatlandığını teyid etmek mümkün olmuştur.

EK-49.6 Eliza SAHİLLİOĞLU (Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun Kızı), Görüşme Tarihi, 15.12.2012

Ben 1922 doğumluyum. Sancak Maliye Müfettişi Fuat Sahillioğlu'nun kızıyım. Sancak yılları Sancak merkezi 9 ay İskenderun'da 3 ay ise Antakya'da faaliyet gösterirdi. Ve Sancak bazı idari kadrolarıyla her yıl mevsimlik bu iki şehir arasında taşınırdı. Yazları İskenderun son derece sıcak olduğundan Sancak merkezi daha serin yaylalar yeri olan Antakya'ya taşınırdı. Gazeteler bununla ilgili bilgilendirme verirdi. Kışı sert geçen Antakya'dan ise İskenderun'a taşınılırdı. Ben babamdan dolayı bu süreci iyi hatırlıyorum. Ben babam ve annemle rahat bir hayat yaşadım. Babamın en yakın arkadaşlarından biri Dr.Mithat Kuseyri idi. Halkevi çok faal idi müsamereler düzenlenirdi fakat Müslüman kadınlar pek gitmezdi benim babam katılırdı bu etkinliklere. Daha çok erkekler giderdi. O yıllarda esasında herkes iyi yaşardı. Para pek yoktu ancak insanlar yaşamayı bilirdi. Mütevazı ancak zarif bir yaşam anlayışı vardı. Kadınlar iyi giyinirdi. Biz Müslüman kadınlar ve kızlar biraz kapanırdık ancak tamamen değil. Sadece yüzümüzü çok ince bir şifonla bir erkek gelince örtterdik. Onlar da bunu bir zarafet olarak değerlendirirdi. Normal olarak sağımızın arkasına doğru tokalarla iki yandan tuttuğumuz toka gibi çok ince bir şifondu bu. Bu saç örtüsü değildi yüz örtüsü amacıyla kullanılan bir aksesuar gibiydi.

Günlük yaşam Hıristiyan komşularımız için ve Fransızlar için ya da kimi aileler için renkli idi. Ancak biz balolara, sinemalara yalnız gidemezdik sıklıkla da gidemezdik. Biz okuldan eve evden okul'a gider gelirdik. Sinemaya da okuduğum okuldaki rahibeler nezaretinde giderdik. Giyim kuşam moderndi.

Ben St. Jozef İskenderun Sörler okulunda okudum. Eğitim dili Fransızca idi. Fakat Arapça ek derslerimiz de vardı. Rahibeler hocalarımızdı. Babam iyi bir eğitim alabilmem için beni bu okula göndermiş. Bu Sörler Okulu yedi yaşa kadar karma ancak yedi yaştan sonra erkek öğrencileri Frerler okuluna yönlendirirdi. Erkekler Frerler'e giderdi. Esasında Sancak'ta her cemaatin gidebileceği bir okul vardı. Ancak

esas yabancı okullar çoktu. İskenderun ve Antakya'da hatırlıyorum İtalyan Kapusenler, Fransız, İngiliz ve Amerikan kolejleri vardı.

EK-49.7 Zeki ÖZKAYA (Eski Parlamenter, Ziraat Mühendisi), Görüşme Tarihi, 20.07.2011

1924 Antakya doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini Antakya'da tamamladıktan sonra 1948-1949 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinden mezun olmuştur. Hatay, Muğla ve İçel illerimizde çeşitli aralıklarla il tarım Müdürlüğü yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin Avrupa'daki FAO(Gıda ve Tarım) Teşkilatının İtalya'daki toplantılarına Türk Delegasyonu olarak bulunmuştur. Amerika ve Avrupa'da Tarım Bakanlığı adına projeler yürütmüştür. 1981-1984 yılları arası Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Hatay'dan Parlamenter olarak girmiştir. Halen Antakya'da basın'da faal yer almakta ayrıca çeşitli sosyal derneklerde de kültürel faaliyetlerde bulunmaktadır.

Fransızlar Hatay'a girdiği zaman ben ilkokul talebesiydim. Fransızların Hatay'da yaptıkları işleri gören insanlardan birisiydim o yıllar çocuk yaşlarında olduğum halde tüm yaşananların farkındaydım. Yani bunların, Fransızların işgalci olduklarını memleketi sövmeye geldiklerini o zaman bile idrak ediyordum.

Şimdi bu işgalden sonra Fransızlar bölgeye hemen gelir gelmez Antakya'nın bir tarih hazinesi olduğunu bilerek, hemen hafriyata giriştiler. Bunlar Arkeolojik hafriyatlarıdır. Bunlar Harab arasında ki Harab arası bölgesi eskinin Olimpiyat sahasıdır. Bizim Antakya'da, Dünya'da yapılan ilk olimpiyatlar yapılmıştır. Bazı tarihçiler derler ki, Atina'da yapıldı, hayır. Atina'da değil bununla ilgili literatürler var. İlk olimpiyatlar Antakya'da ve Harap arasında, Harap arasındaki bölgede yapıldı.

Bu günkü Hacı kürüş deresini bilmiyorum bilirmisiniz? Onu geçer geçmez o alan ve ya bir de başka bir tarifle bir kilise vardı yakınlarında... Snt. Pierre kilisesinin altındaki düzlük, yani şimdiki Antakya'dan çıkan Reyhanlı yolunun geçtiği alan. Buradaki bahçeler, olimpiyat sahası burasıydı. Ve aslında Romalılar dokuz kilometre uzunluğunda tünel açtılar, Habib-i Neccar dağlarını delerek Harbiye suyunu getirmişlerdi buralara. Dokuz kilometre uzunluğunda tüneller açarak Habib-i Neccar dağından geçirerek, bu suyu getirdikleri zaman bir kolu kiliseye ikinci kolunu da olimpiyat sahalarına indirmişlerdi yani Harap arasına indirmişlerdi... O olimpiyat sahasının içindeydi bahçe, büyük sahanın içindeydi. Şimdi o olimpiyat sahasında Fransızlar iki tane kazı yaptılar. Bir tanesi şimdiki *Jummaz* adıyla tanınan ve şimdi Galilerin(Antakya'nın önde gelen ailelerinden) elinde bulunan bahçe. Bu bahçede bir de Soğuksuya yakın *Katranji* adıyla bilinen ikinci bir hafriyat yaptılar her iki hafriyat yaklaşık bir futbol sahası büyüklüğündeydi. Fransızlar yaklaşık oraya varmadan önce bu Hacı Kürüş sahasını geçmeden sağ kolda şimdi orada dükkânlar ve sair falan var buraya da bir hafriyat yaptılar. Burada yıkık hamamlar çıktı. Ben o çukurların üçüne de girdim kendim. Kendim tek başıma girdim. Henüz ilkokul talebesiydim.

İlkokulda Fransızlar bize Fransızca'yı öğretmişlerdi yani Fransız mühendisleri ile ilkokul talebesiyken konuşabilecek durumdaydım. İndim aşağıya kazı alanına ve baktım, birinci çukurda o hafriyatın içerisinde belki yirmiden fazla kemik iskeleti vardı. İskelet, insan iskeleti vardı. Ben oradaki Arkeolog Mühendise Fransızca

sordum, dedim ki bunlar ne? Bunlar dedi burası hamamdı dedi. Kadın bunlar dedi, kadın iskeletleri. Ve hamam çökmüştü bir zelzelede dedi. Bunlar altında kalmış neden o cesetlerin ve ya iskeletlerin bir kısmı yüzükoyun, bir kısmı sırt üstü, birisi yan kimisi çömelmiş kimisi her biri bir çeşit yani üzerine nasıl taş inmişse öyle kalmıştır, Diye sordum, bunlar kadın mı, erkek mi dedim? Kadın dedi. Nereden biliyorsun dedim bunların kadın olduklarını? gel sana göstereyim, dedi. Bu iskeletlerin boyunlarında kolyeleri hala yanlarında yanı başlarında parçalanmış düşmüş ama duruyor. Kolyeleri duruyor. Sonra dedi kemiklerinden biliriz dedi. Kadının erkekten farkı kemik yapısı vardır dedi. O kemik farkını anlattı bana. Bunları ben de ondan öğrendim... Bunu gördüm.

Öteki çukurluklara da indim ve oralardan evler çıktı, çömlekler çıktı, kurşun çıktı, efendim ve pek çok para çıktı. Ben kendim o çukurlardan, o çukurlardan kimsenin olmadığı zamanlarda oraya gidip bir kiloya yakın para toplamışım. Eski Roma parası toplamışım. Ve getirmişimdir ama bir tarih bilincimiz yoktu, bilgimiz yoktu ne babamız biliyordu ne biz biliyorduk. O parayı o istedi verdik o istedi verdik meğer bunların içinde som altın olanları da varmış. Biz farkında değildik çünkü kararmış tarih ve toprağın içinde kala kala paslanmış, kararmış, simsiyah olmuş ama üzerinde hep heykelli ve çok güzel bir paraydı. Fakat bilemedik sonra bunların bir servet olduğunu öğrendik ama iş işten geçtikten sonra. Evet, geçmiş ola. Tarih bilinci de yoktu. Oysa tarihi çok şey ortaldıydı. Bu şey sonra, bunları yaptıktan sonra ikinci aşamada Atçana'ya geçtiler. Reyhanlıya giderken Atçana'ya geçtiler. Tailata geçtiler, üç tane Höyük'te orada hafriyat yaptılar. Atçana'da 16 tane medeniyet alt alta üst üste tespit ettiler. Bunlar eski medeniyetin kalışları zaten milattan önceki o Etilerin tarihini birazdan eğer fırsat olursa anlatmak isterim. O Atçana bölgesi bir merkez bölgesiydi. Önemli bir merkez bölgesiydi. Ona sonra dokunuruz. Şimdi...

Kazılar uzun sürdü. Kazıları kazma kürekle yaptılar o zaman makine yoktu. Gelir gelmez Fransızlar kazılara yani Antakya'nın servetlerine girdiler. Ve sonra bizim gözümüzü boyamak için 1934 'te başlamak üzere 1936'da bitirdiler Müzemizi yaptılar. Bu şimdiki merkezdeki Antakya müzesi Fransızlar tarafından yapılmış bir müzedir. Bunu yapmak için Halep'ten usta getirdiler, bu taşları burada yontuldu. Tüm taşları dökme değil el yontması, el işi yontmasıdır. Ve mozaik şartlarına göre bir müze bize yaptılar. Biz Fransızlardan müze istemedik ve biz bunun yani müzenin ne olduğunu da bilmiyorduk o zaman ne işe yaradığını da bilmiyorduk ama kalıcı kalmışlardı yani buradan çıkmamak üzere yerleşmişlerdi. Buraya yerleşmiş ve kalıcı olarak efendim, şöyle ikinci sınıf üçüncü sınıf olan eserleri bu müzeye getirdiler fakat birinci sınıf çok değerli olan eserleri ve mozaikleri Beyrut üzerinden Fransa'ya kaçırdılar götürdüler. O paralar o efendim eserler o heykelleri küçük büyük birçok şeyler çıktı oradan çanak çömlek çıktı efendim balta uçları çıktı silah uçları ilkel malzeme çıktı efendim silah olarak kullanılan bu mutfaklarda kullanılan malzemeler hep çıktı bunlar burada kalmadı hepsini götürdüler. Hepsini götürdüler. Sonra müzeyi bize yaptılar ve eserlerimiz buraya yerleşiyor imajı bize verdiler. Yani bakın eserler burada ama bu bir ustalık yani bir sömürü tezgâhıdır. Onu gözümüzü bununla boyadılar ama asıl güzel olan değerli olan eserleri Fransa'ya götürdüler.

Fransa şimdi, biz burada kâğıt para nikel para bilmezdik. Kâğıt para, nikel para bize Fransızlar tanıttı. Şimdi biz daha önce gümüş para som gümüş para kullanıyorduk bi de altın para yani kullandığımız para, paranın değeri içindeydi. Y

ani eğer bir mecdiye kullanıyorsak onun içindeki gümüş bir mecdiyeliktir. Altın, altın o kadar şeydi. Fransızlar gelir gelmez bu gümüşlere bu altınlara göz diktiler efendim onun yerine bize önce şimdi Protestan kilisesi olarak kullanılan bir bina, bunu merkez bankası şeklinde yaptılar. Burada bize kâğıt para ve nikel para buradan dağıttılar, bize. Nikel kâğıt, nikel para yeni para verdiler bunun karşılığında altınlarımızı ve gümüş paralarımızı topladılar. Gümüş paralarını dakkasinde makasla kesiyorlardı, siz gümüş paralarını veriyorsunuz size onun yerine nikel veriyor ve kasada yani bir daha geri dönüş yapmasın diye sandık sandık bunlar Fransa'ya gitti. Altın ve gümüşler sandık sandık Fransa'ya gitti. Her ay MESAJERİ adında bir gemi İskenderun'a gelirdi. Fransa devletinin gemisi bu altınları ve bu eserleri ve buradan aldıklarını çaldıklarını ne var ise burya yüklenir Fransa'ya giderdi ve rutin olarak her ay bu gemi gelirdi İskenderun'a. Bu gibi şeyleri sandık sandık altın, sandık sandık gümüş para onun yerine de nikel ve kâğıt verdi.

Fransa yollarımızı kendi emniyeti açısından, bizim yollarımız toprak yollardı. Yani böyle dişe dokunur bir yolumuz yoktu. Onlar Yayladağı'nın yolunu kazma kürek açtılar, İskenderun yolunu kazma kürek açtılar, Reyhanlı yolunu asfaltladılar asfalt ve sonra yalnız asfalt değil bir de iki kenarına şimdiki o eski yollarda gördüğümüz çınarlar Fransızların dikimidir. Ben 60'larda Fransa'ya gittiğimde onların bütün yollarının kenarlarında çınar ağacı dikilmiş olduğunu gördüm. Aynen bize uygulana sistem orda eskiden varmış ve bu ağaçların tutması zarar görmemesi için o eski Antakyalıların diliyle tombul dediğimiz iki tekerlekli atlı arabaya iki fiçı koyarlardı ve hortumla bunu bu ağaçları her mesela 100 ağacı bir kişiye vermişler her gün bunlar bu ağaçlar sulanacaktı. Bunlar kafes içerisine alınmıştı korunarak o şekilde büyütüldü bu çınarlar. Yani bu havyarlara, meyvanlara yem bırakılmadı dikildi bunlar korundu, sulandı, bakım yapıldı ve öyle büyütüldü bu ağaçlar. Buradan Top boğazı'na kadar bu ağaçlar ve bütün yollarımıza yerleştirmeye çalıştılar. Altınözü yolunu onlar açtılar, İskenderun yolunu onlar açtılar, bu yolları bi de kominikasyon yani muhabere telefon şeysi kendi emniyetleri açısından telefon şebekesini kurdular.

Efendim şimdi Fransızlar bu şimdiki Antakya lisesini onlar bize yaptılar. Onların müdürü Mösyö Bazanti isminde bir Fransız vardı. Fransızca hocalarından aklımda kalanlar Mösyö Gomber, Mösyö Muvati bunlar benim hocalarımdır. Bunlar som Fransız ve Fransızca derslerine giriyordu. Efendim bizimle Fransızca konuşurlardı. Gençleri ablukaya aldılar. Şimdi liseye zaten Hatay'da Dört Yol'a kadar Yayladağı'na kadar başka lise yoktu, başka ortaokul da yoktu. Sadece Sultaniye vardı şimdiki müzenin yanında Fransızlar gelir gelmez yani bu Osmanlının kurduğu bir Sultani yani lise ayarında bir okul onu da Fransızlar yıktılar müzeyi de oraya yaptılar.

Ben Antakya lisesinde okudum. Ortaokul ve lise aynı binadaydı, aynı binadaydı. Bir altıncı sınıf bir yedinci sınıf filan ve paralıydı, paralıydı. Fakat sonra parayı kaldırdılar. Babalarımız zorlanıyordu yani bir altın para kayıt parası verecektin. Bir altın para bu günkü parayla 500 milyon, 500 milyon o zaman bizim ailemiz mal mülk sahibi olduğu halde ellerinde para yoktu ki, bahçeden ancak ufak tefek sebze ufak tefek bilmeme neyler geliyor bi sebze meyve pazarı yoktu ki, yoksulluk alabildiğine yürüyordu. Fransızlar o liseyi yaptılar ama o lisede her şeyi kontrol altına aldılar. Şimdi 9. Sınıfa kadar normal olarak gelersin 10. Sınıfa kadar da

gelebilirsin fakat eğer lise onların zamanında 12 sınıftı 11 sınıf değil 12 sınıftı. Biz orda liseyi 12 sınıf olarak okutuyorlardı. 10.sınıfa geldiğinde tabi kontrol ediyorlar talebeler de azdı o zaman öğrenciler azdı. Şimdi eğer Fransız meğilli ise liseyi rahat bitirirsin ve 522Fransa'ya da gidersin orda herhangi bir fakültede okur, tekrar Hatay'a dönersin. Hatta genellikle de orda evlendiriyorlardı bir Fransız kız da veriyorlardı onları hep buraya gönderiyorlardı ki Fransız burayı Fransızlaştırmak amaçları ama eğer milliyetçiysen yani bu Fransızlara böyle yan gözle bakan bir hal bir durumunuz var ise liseyi hayatta bitiremezsiniz size bir belge veriyorlar, onun için gençlerin bir kısmı Ankara'ya kaçıyor. Yani liseyi bitirmek için mesela Vahid Halefoğlu, bu kaçanlardan bitanesi idi. Baktı ki olacak gibi değil Ankara'ya gitti orada Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi sonra biliyorsunuz Dışişleri Bakanı da oldu. Şimdi bu bir ikincisi bütün köylü çocuklarını kışlaya topladılar. Bunlara birer altın maaş verdiler, bu günkü parayla 500 milyon. Bunlara para verdiler amaçları bunlara askerlik yaptırmak değil Fransız kültürünü bunlara aşılama, gençler de bir lira altın sonra erzak yardımı da yapıyorlardı. Yoksulluk var zaten gençler asker oluyorlardı, giyim, miyim her şey, Fransız postalı, Fransız giyimi, Fransız şeyi veriyorlardı talime de çıkartıyorlardı. Ama amaç bunlardan bir asker yaratmak değil amaç bunları Fransızlaştırmak. Onun için açık göz bazı çavuşları Fransa'ya götürüyorlardı. Orada da bunların lisan kabiliyetlerini ve kültürlerini yani bunlar okumamış gençler olduğu halde Fransız yani bize burayı alıştırıyorlardı. Burayı Fransızlaştırmaya aşıyorlardı. Onun için gençleri de abluka altına almışlardı. İlkokullarda ki biz ben o zaman ilkokulu da Fransızların zamanında bitirdim ilkokullarda öğrenciler arasına *Simyal* dedikleri şukadarcık (avuç içi kadar) bir tahta parçası uygulaması yapıyorlardı. Üzerinde üzerinde *Simyal* yazar işaret anlamında. Nedir bu? Şimdi teneffüslerde Fransızca konuşmak zorundasın. Ama yanlış da olabilir derlerdi hocalarımız pur parleo franse? İlfo boku bavarde. Fransızca'yı konuşabilmek için çok gevezelik etmek gerek diyorlardı. Yani siz yanlış da olsa Fransızca söyle ama Fransızca söyle. Hocalarda aramızda dolaşüyor bu böyle değil böyle derdi yani bazı sözcükleri düzeltirlerdi bize ama okşuyarak. İlkokulda teneffüslerde Fransızca gevezelik etmek zorundasınız. Eğer tabiri caiz ise Bavardi bavardi derlerdi ki yani gevezelik edin gevezelik edin bize derlerdi Fransızca ama nasıl diline gelirse öyle söyle bu şekilde hem eğlence hem dil aynı anda. Lisani öğretmek için yani ilkokulda ablukaya aldılar, okumamış gençleri kışlaya aldılar, liseye gidenleri de eğer Fransız kültürü ile uzlaşmış isen fransaya'da gidersin yüksek tahsilde yaparsın ve eğer arzu edersen bir Fransız kızını ile de evlenebilir ve buraya dönersin.

Antakya ben hatırlıyorum elektrik yoktu Antakya'da ve sokaklar fanuslarla aydınlatılırdı. Duvara çakılı cam fanuslar vardı içinde lamba var akşam belediye memuru merdiven omzunda gelir merdiveni dayar yukarıya çıkar gaz yağı doldurur ibrik var elinde gaz yağı doldurur lambasını koyar, yakar fanusu kapatır sokaklarımız bizim sizin dedenizin evi oraya bizim köşeye oraya bir fanus vardı. Belediyenin her dönemeçte her köşede bir fanus vardı. Fransızlar bize elektrik direkleri getirdiler. Diktiler ve elektrik getirdiler önce sokakları aydınlattılar şukadar şukadar küçük lambalar ondan sonra isteyenlere de evlerine elektrik verdiler. Elektrik getirdiler. 1931 yılında bunlar yakın tarihler bunlar Harbiye suyunu bize getirdiler. Antakya'da su yoktu kuyu suyu vardı Asi suyu vardı. Bizim analarımız çamaşır yıkamak için Asi'ye giderlerdi efendim kazan kurarlar orada çamaşırıkları yıkarlardı. Gerçi bizim avlumuzda kuyumuz vardı her zaman Asi'ye gitmezlerdi o kuyudan suyu çekerlerdi

dolaplı filan, çekerlerdi ve bizi de şey ederlerdi ama mesela siz ona yetişmediniz Kunuğ nenem bize söylerdi Asi'ye giderdik derdi orda çamaşır yapardık derdi yani ben ona yetiştim. O yüz on sene yaşadı halanız. Bunlar Harbiye suyu gelince ilk su evine geçirenlerden birisi de biz olduk. Geçirdik ve suyu koyduk avlunun ortasına. Musluk avlunun ortasına oradan da su mutfığa taşınacak evlere taşınacak tek musluk ortada, avlunun ortasında. Şimdi bir de Fransızların yaptığı çok önemli bir şey var Kadastro. Şimdi Antakya'da Hatay'da kadastro yoktu. Arazi hazinenindi yani açıkgozlu olanlar istediği kadar yer ayırabilir mesela Amık ovası böyle. Kimisi şu kadar dönüm kimisi bin dönüm kadastro yok. Şimdi Fransızlar buraya gelir gelmez dünyanın en modern kadastroğunu bize uyguladılar, Neden? Çünkü araziye ellerine almak istediler.

Sonra bir uygulama daha vardı halkı baskıya almak bakımından her gün saat dörtlerde üçlerde mevsimine göre bir askeri bando askeri birlik ama içinde Hataylı asker yoktu hepsi 523Fransa'nın sömürgelerinden, Afrika'dan, Cezair'den filan burada bir kısa pantolonlu 50, 60, 70 parçalı bandolar çıkarıyorlardı. Ve kışladan çıkan bu bando dünyanın en güzel melodileri ile ta kışladan belediyeye kadar çalarak gidiyorlardı. Yani halkı etkilemek için 523 bu kocaman bir bando heyeti ve dünyanın en modern o zamana göre aletleriyle melodiler çalarak belediye zaten belediyenin ötesinde bir Antakya yoktu öbür tarafta bir tane şey yoktu bina yoktu. Efendim ve o ekip tekrar dönüyor ve kışlaya geliyordu. Şunu da söyleyeyim size benim de dikkatimi çeken bu bandolara Antakya halkı pek iltifat etmedi yani alkışlamadı. Yüzünü çevirip bakmadı kendi işinde gücünde sen geç istediğin kadar der gibi... Hatta Antakya halkı o müstevlilere o sömürgecilere iyi bir gözle hiçbir zaman bakmamıştır. Bakmadılar yani geçiyorlardı gidiyorlardı her gün bu hadise halk ama onlara iltifat etmiyordu, vay ne muhteşem ne büyük demediler. Antakyalılar hep yani memnun olmayan bir gözle çünkü bunların amacını biz babalarımız biliyordu yani bunları sömürgeci yani biliyorduk buraya 523Hatay'a yerleşmek üzere gelmişlerdi. Fakat 2.Dünya savaşı çıktığında Atatürk sesini yükseltti. 1936 senesinde gürledi B.M.M.'de. Efendim dedi ki ben tüm Avrupa'yı tenkit ediyor Fransa korkuyor, İngiltere korkuyor bu fırsatı iyi değerlendirdi Atatürk ve sesini yükseltti. B.M.M.' de 523Hatay benimdir diyor. Ben 523Hatay'ı istiyorum diyor. Ve bir nota veriyorlar 523Hatay,523 o nota üzeri o zaman Birleşmiş Milletler yoktu biliyorsunuz 1945 yılında kuruldu fakat Cemiyet-i Akvam I.Dünya savaşından sonra Amerikan Cumhurbaşkanı o zaman teklifiyle kurulmuştu. Cemiyet-i Akvam'a intikal ediyor ve buraya bir heyet gönderiyor üç kişilik şimdiki Ata Koleji dediğimiz eskiden Turizm Oteliydi orası Fransızlar yaptılar onu oraya geldiler plebisit yapıldı. O plebisite de ben katıldım. Ben öğrenciydim ben katıldım.

Gazetelerde de büyük büyük manşetler yazıldı o zaman o gazeteleri ben çok iyi biliyorum ama... Atayolu ve Yenigün vardı. Yenigün derlerdi. Ve bunları Selim Çelenk o zaman ve bir de İbrahim Burç bu gazetelerin yayıncılarıydılar. Yenigün gazetesi, sancak olaylarını günlük anlatırdı. Halkı bilinçlendirirlerdi. Yenigün gazetesi ve ekibi, manda idaresinin bazı yanlış uygulamalarını eleştirirlerdi. Zaten sık sık kapatıldılar. Hatay gazetesi yoktu. Gazeteler Türkiye'deki inkılapları bizim için takip ediyordu. Gazetelerde haftalık ve günlük hadiseler anlatılıyordu. Gazeteleri takip ederdik. Bayram kutlamalarında gazeteler bizleri bir araya getirmek ve kutlamalar için haber yazardı. Gençler okul halk ise köprü meydanına yürür sancak idaresine rağmen kutlamalara katılırdık. Bazen bu gazetelere sansür uygular

kapatırlardı. Aslında genel anlamda Fransızlara karşı her hangi bir tepki yoktu çünkü 524onlar her şeyi kontrol ediyorlardı, yani o gazeteleri kapatmak yok etmek onlar için basit bir işti. Daha çok halkın günlük haberleri vardı siyasete pek derinlik verilmiyordu. Ama halk arasında kurtuluş ruhu uyanıyordu çünkü Atatürk 1916-1925-1931'lerde Dört Yol'a geldi. Onun sesi Hatay'ın her tarafında yankılanıyordu. Hataylılar onun sesine uygunluk sağlıyorlardı ve mesela plebisitte seçim yapıldı. 524Suriye tarafımı yoksa Türk tarafımı Türkiye'de bulunan 524Hatay kökenli ne kadar vatandaş varsa geldiler hepsi Hatay'a oy kullanmaya. Antakyalılar onları bağrına bastı biz de birkaç aile evimizde misafir ettik. İstanbul'dan gelen birkaç aileyi evimizde misafir ettik. Ve bu iş haftalarca sürdü yani hemen bitmedi. Bu ailelerde haftalarca kaldılar 524hatta bizde bu zahmetlere seve seve katlandık. Ve oylarını kullandıktan sonra bunlar geri gittiler.

Basında önde gelen bir Selim Çelenk vardı, faal bir adamdı. İbrahim Bey onun destekçisiydi fakat onun gibi değildi bu davayı destekleyenlerin başındaydı. Abdulgani Ağa Türkmen vardı. Halk partisinin temsilcisiydi ve 524asli lideriydi. Başbakanlık yapan Abdurrahman Melek, ayrıca dışişleri bakanı hem de savunma bakanıydı. Üç bakanlık hem başbakan, hem dışişleri bakanı hem de savunma bakanıydı. Zaten bir iktisat ve tarım bakanı vardı Kemal Bey isminde, bir de Adalet bakanı vardı iyi hatırlıyorum iyi tanıyorum, Cemil Yurtman çok aktif idiler. Tayfur Sökmen' Atatürk Ankara'dan gönderdi buraya Cumhurbaşkanı olarak oturdu ve bu yetki hükümetteydi meclis zaten bir ve ya iki toplantı yaptı sinemada ondan sonra da ama tüm icraatı hükümet meclis adına yaptı, meclis onlara yetki verdi yani meclisin büyük rolü olmadı yalnız en son Anavatan'a katılım kararını verdi.

Mösyö Pieer Döryo bölge valisiydi. Validen yetkindi tüm yetkiler onun elindeydi. İlk şimdiki valimizin ikamet ettiği binada ikamet etti o. Onun için bu bina yapıldı zaten ilk o oturdu bu vilayet binasında. Mösyö Bazanti benim hocamdı, Antakya sancağı maarif müfettişi, Antakya lisesi tedarik direktörü Dr. Bazanti. Bu hocam 524arislidir. Mösyö Jozef KATONİ İskenderun'da ticaret şirketi müdürüydü tanırım. Antakya Lisesi profesörü Abdülkerim Çiçin benim hocam idi. Benim fizik hocamdır. Ortaokul mezunlarımı altı ay kursla doktor ve gene altı ay kursla ağır ceza hâkimi olunuyordu. Okuyan yok gibiydi. Halefzade Süreyya Bey Antakya kurtuluş caddesini açan adam. Eski kurtuluş caddesi daracık bir yoldu yani odun yüklü bir hayvan zor geçirdi o caddeden fakat Süreyya Halef Bey o zamanın kıt şartlarına rağmen o caddeyi nasıl açtı nasıl yaptı onu şimdiye kadar ben şaşırıyorum helal olsun kendisine. O caddeyi açtı ve Heros kahramanlar yolu tarihte geçer Antakya'nın ve dünya'nın ilk aydınlanan şehridir ilk aydınlanan caddesidir. Mümtaz Yazganalp bu meşhur bir yazardı yazılarından konuşulurdu, benim yaşım ona pek müsait değil ama duyardım ününü. Bu anlattıklarımız tamamen yaşadıklarımızdır ve gençlerin sömürünün ne demek olduğunu bunun ne anlama geldiğini mutlaka bilmeleri gerekmektedir. O bakımdan size teşekkür ediyorum.

Biz Antakya kökenli bir aileyiz. Ve atalarımız da etkinlik yapmışlardır onun için bize nahidgil adı verilmiştir. Dedemiz o yoksulluğun içinde belirli güzel bir evin içerisinde taş dövlü bir güzel evin içinde oturuyordu, ama el yapımı dövme taşlardan yapılmış bir ev onun için bize NAHİD diyorlardı. Biz gözümüzü açtık ve Fransızları burada gördük, başımızdaydılar. İngilizlerden burayı devr almış yerleşmiş işgal ediyorlardı. Biz hep onlarla mücadele tetik zordu çünkü bizim ağır silahlarımız

yoktu. Sonra halk kültürel mücadeleye girdi. Yani Antakya halkı Hatay halkı yabancı istilayı yani Fransızları benimsemedi. Onun için Fransızlar buraya girer girmez okullara el attılar. Biz ilkokul talebesiydik. Bize hemen sinyal denilen bir sistem uyguladılar. Teneffüslerde Fransızca konuşmak zorundaydık o minik minik çocuklar. Bunlar aramızda dolaşıyorlardı Fransız öğretmenler ve ya Fransızca'yı çok iyi bilen öğretmenler aramızda dolaşıyorlardı ve bize de gevezelik edin Fransızca *BAVARDİ* diyorlardı, çene çalarak dil öğrenilir diyorlardı. İşaret anlamındaki gizli bir sinyal tahtasının kimin elinde olduğunu biz bilmiyorduk fakat mesela Fransızca dışı herhangi bir dil konuşursan hemen size sinyal diyorlar o tahtayı cebinde gizleyen kişi çıkarıyor sinyal diyor ve siz bir dörtlük denilen Osmanlı parası yani bir kuruş ceza ödemekle yükümlüsünüz. Yani Fransızcanın dışında anadilinde konuştuğun takdirde bu sinyalle karşılaşıyorsun. Ve bir kuruş ceza ödüyorsun. Bir kuruş ceza bir ekmek ve onunla sizi doyuracak kadar peynir de verirlerdi o zaman. İlkokulda bize Fransızca'yı öğretmekle kalmadılar. Ben yani ilkokul sonrası Fransızca konuşabiliyordum. Fransızlar köy çocuklarını toplayıp askerdir diye kışlaya topluyorlardı. Bunlara aylık birer altın veriyorlardı bu günkü para ile beş yüz milyon kadar. Amaçları bunları asker yapmak değil Fransız kültürünü bunlara aşılama, kışlaya çıkarıyorlar ve bu günkü zenginler mahallesinin olduğu yere o günlerde buralar boştu, buraya çıkarıyorlar ve eğitiyorlardı. Maksatları bu gençlere Fransız kültürünü aşılama. Bu çocuklardan sivrilenleri Fransa'ya alıyorlardı orada da bir müddet kaldıktan sonra onları buraya geri gönderiyorlardı bunların içinde giden gelenler arasında bizim arkadaşlarımız da vardı. Şimdi Ortaokul'a gittik gene onların döneminde zaten bu liseyi onlar yaptılar, Antakya lisesini. Türkçe, Arapça ve Fransızca eğitim dili idi. İlkokulun ve ortaokulun Müdürü Mösyö Bazanti idi bu benim müdürümdü. Ondan sonra Fransızca hocalarımız vardı Mösyö Gomber, Mösyö Muvati gibi. Öz Fransız idiler bize şivelerini aşıyorlardı, sınıfta bize kısa bir öykü anlatır sonra kaldırır ne anladın özetle derlerdi. Yani o öyküyü birde Fransızca anlatmak ve anlamak zorundaydık. Sınıflarda bizi çok gözlüyorlardı. Yani liseye dokuzuncu sınıfa kadar hep böyleydi. O zaman lise on iki sınıftı. Bir gün hiç unutmam Sokrat'ın bir sözünü tahtaya yazmışlardı "kendini tanı". Ben yedinci sınıfın sonuna kadar onların döneminde okudum. Hatırlarım kışlaya Fransız bayrağı çekilmişti fakat hiçbir kişi o bayrağa selam vermezdi. Fransız bayrağına Antakyalılar selam durmadılar. O bayrak inerçikardı ama kimse bu bayrağa selam durmazdı.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Antakya’da doğdum. İlk, orta ve lise eğitimimi aynı yerde tamamladım. 2005 yılında Ankara Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi bölümünden mezun oldum. 2009 yılında Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde “*Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay’a Yansımaları (1924-1939)*” adlı yüksek lisans tez çalışmamı tamamlayarak bilim uzmanı ünvanını almaya hak kazandım. Aynı yıl kazandığım doktora programını 2013’te tamamladım. 2009 yılından itibaren Bartın Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde Tarih okutmanı olarak görev yapmaktayım. İngilizce bilmekteyim.

